

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IASI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

(Științe sociale)

TOMUL VI, ANUL 1960

FASC. 2

S U P L I M E N T

Lucrările sesiunii științifice jubiliare, ținută cu ocazia
centenarului Universității între 28 și 30 octombrie 1960

COMITETUL DE REDACȚIE

Conf. D. BERLESCU, Prof. I. DAVIDSOHN, Prof. GH. GHEORGHIEV,
Prof. A. HAIMOVICI, Prof. G. ISTRATE, Conf. E. JEANRENAUD. Prof.
P. JITARIU, Prof. V. NECULCE, Prof. E. PAPAFIL, Prof. N. I. POPA,
Prof. M. SAVUL. Prof. I. ȘANDRU, Conf. N. ȚĂȚOMIR, Prof. T. VESCAN

Acad. O. MAYER }
Prof. I. CREANGĂ } *Redactori responsabili*

T. GALAN *Secretar de redacție*
V. DUMISTRĂCEL *Tehnoredactor*

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII

„AL. I. CUZA” — IAȘI

TOMUL VI, s. III, Fasc. 2 (Supliment)

1960

LUCRĂRILE SESIUNII ȘTIINȚIFICE JUBILIARE
DIN 28 — 30 OCTOMBRIE 1960

S U M A R

	Pag.
IORGU IORDAN — Școala filologică ieșeană	1— 11
TIL. SIMENSCHY — Gramatica lui Panini. Elemente gramaticale, simboluri și formule sintactice	13— 31
VEIKKO VÄÄNÄNEN — Din nou despre latina vulgară	35— 40
MAURICE LEROY — De la „Cratylus” al lui Platon la lingvistica modernă	41— 45
BELA ȘULAN — Citeva considerații privind împrumuturile de cuvinte	47— 55
IL. SOERENSEN — Studiile românești în țările scandinave	57— 60
CARLO TAGLIAVINI — Flamanzi și olandezi în vocabularul român	61— 66
CAVRIL ISTRATE — Originea limbii romine literare. Noi contribuții	67— 78
G. BLÉDY — Izvoarele dicționarului romin-latin-maghiar al lui Ștefan Crișan Körösi	79—100
A. VRACIU — Considerații asupra genezei formelor pline la adjectivele din limbile slave și baltice	101—109
M. ZDRENGHEA — O nouă clasificare a părților de vorbire	111—113
V. ROTUNDU' — Tipuri arhaice de teme nominale păstrate în protoslava tirzie	119—126
EMIL VRABIE — Privire asupra lexicului unui grai velicorus din R.P.R.	127—131
ENDRE PÁLFFY — C. Dobrogeanu-Gherea și N. G. Cernîșevski	133—142
I. LAUDAT — Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija înainte (1661—1709)	143—153
G. C. NICOLESCU — Creația lui Alecsandri în primii ani ai domniei lui Cuza	155—161
M. PLATON — VI. Majakovski și poezia română actuală	165—173
C. CIOPRAGA — Poezia păcii	179—187
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA — Populații și culturi în spațiul carpato-dunărean în prima jumătate a primului mileniu î.e.n.	189—201
I. DAVIDSOHN — Fundamentarea ateismului științific în lucrările lui V. I. Lenin	203—220
D. I. GOLDENBERG — Contribuția lui Ștefan Stîncă la aplicarea creațiilor învățăturii marxiste despre om și societate în domeniul medicinei	221—227
PETRE BOTEZATU — Disoluția noțiunii de adevăr în sistemele logice neo- pozitiviste	229—236

	<u>Pag.</u>
I. STRĂCHINARU — Elemente de psihologie în opera lui C. I. Parhon. I. Bazele materiale ale afectivității	237—246
N. ZAHARIA și A. LOCHIN — Probleme de biologie în sistemul filozofic al lui Vasile Conta	247—259
M. TODOSIA și N. STOICA — Începuturile învățămîntului economic în Iași	261—275
V. COSCIUG — Contribuții la studiul dezvoltării raționale a producției agricole în zona de cultură a cerealelor și de creștere a animalelor din Moldova	277—287
N. VASILESCU și P. MAGAZIN — Consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. din regiunea Iași	289—313
G. PAVLU și B. GRUMBERG — Arhitectura în regimul de democrație populară și perspectivele dezvoltării orașului Iași în România socialistă	319—326
G. CURINSCHI — Contribuția orașului Iași la dezvoltarea arhitecturii românești	327—335
BORIS SPASSOV — Victoria socialismului și necesitatea de a modifica constituția Republicii Populare Bulgaria	337—346
P. KOLOTKA — Relațiile de proprietate în noua constituție cehoslovacă	347—352
MIHAI JACOTĂ — Cîteva texte din perioada clasică a dreptului roman oglindind transformările relațiilor de producție sclavagiste	353—362
B. BRAUNȘTEIN și M. ZOLYNEAK — Libertate și necesitate în dreptul penal	363—370
I. BENDITER — Cu privire la obiectul dreptului de stat R.P.R.	371—379
M. DVORACEK — Rolul comisiilor de împăciuire în respectarea de către cetățeni a normelor de conviețuire socialistă	381—387

УЧЕНЫЕ ЗАПИСКИ ЯССКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ „А. Л. И. КУЗЫ“

Том VI, отд. III, вып. 2 (Приложение)

1960 г.

РАБОТЫ ЮБИЛЕЙНОЙ НАУЧНОЙ СЕССИИ ОТ 28—30 ОКТЯБРЯ 1960 г.

СОДЕРЖАНИЕ

	Стр.
ИОРГУ ИОРДАН — Ясская филологическая школа	1— 11
Т. СИМЕНСКИ — Грамматика Панини. Грамматические элементы, символы и синтаксические формулы	13— 34
ВЕИККО ВЭЭНЭНЕН — Слова о народной латыни	35— 40
М. ЛЕРУА — От „Кратила“ Платона до современного языкознания	41— 45
БЕЛА ШУЛАН — К вопросу о заимствовании слов	47— 55
Х. СЕРЕНСЕН — Румынский язык и румынская культура в скандинавских странах	57— 60
КАРЛО ТАЛЯВИНИ — Фламандские и голландские слова в словарном составе румынского языка	61— 66
ГАВРИЛ ИСТРАТЕ — Происхождение румынского литературного языка Новые данные	67— 78
Г. БЛЕДИ — Источники румыно-латинско-венгерского словаря Штефана Кришана Керёши	79—100
А. ВРАЧЮ — К вопросу о происхождении местоименных форм имен прилагательных в славянских и балтийских языках	101—109
М. ЗДРЕНГЯ — Новая классификация частей речи и ее последствия в синтаксисе	111—118
В. РОТУНДУ — Архаические типы именных основ в праславянском языке позднего периода	119—126
ЭМИЛ ВРАБИЕ — Замечания о лексическом составе русского говора на территории РНР	127—131
ЭНДРЕ ПАЛФИ — К. Доброджану-Геря и Н. Г. Чернышевский	133—142
И. ЛЭУДАТ — Молдавская летопись начиная с Истрати Дабижа (1661—1709)	143—153
Г. К. НИКОЛЕСКУ — Творчество Василе Александри в эпоху Кузы	155—164
М. ПЛАТОН — Владимир Маяковский и современная румынская поэзия	165—178
К. ЧОПРАГА — Стихотворение мира	179—187
М. ПЕТРЕСКУ-ДЫМБОВИЦА — Населения и культуры на карпато-дунайской территории в первой половине первого тысячелетия до нашей эры	189—201
И. ДАВИДСОН — Обоснование научного агеизма в трудах В. И. Ленина	203—220

	Стр.
И. ГОЛЬДЕНБЕРГ — Творческое применение марксистского учения в области медицины Стефаном Стынка	221—227
ПЕТРЕ БОТЕЗАТУ — Дислоция понятия истины в неопозитивистских логических системах	229—236
И. СТЭКИНАРУ — Психологические элементы в деятельности К. И. Пархона. Материальные основы аффектации	237—246
Н. ЗАХАРИЯ и А. ЛОГИН — Проблемы биологии в философской системе В. Конты	247—259
М. ТОДОСИА и Н. СТОЙКА — Начало экономического образования в Яссах	261—275
В. КОСЧУГ — Вклад к изучению рационального развития сельскохозяйственной продукции в зоне зерновых культур и животноводства в Молдове	277—287
Н. ВАСИЛЕСКУ и П. МАГАЗИН — Организационно-экономическое укрепление коллективных Ясской области	289—318
Г. ПАВЛУ и Б. ГРУМБЕРГ — Архитектура в нашем режиме народной демократии и перспективы развития города Яссы	319—326
Г. КУРИНСКИЙ — Ясское зодчество и его значение в развитии румынской архитектуры	327—335
БОРИС СПАССОВ — Победа социализма и необходимость в изменении конституции в Н Р Болгарии	337—346
П. КОЛОТКА — Собственные отношения в новой Чехословацкой конституции	347—352
М. ЖАКОТЭ — Несколько текстов классического периода римского права, отражающие превращение рабовладельческих производственных отношений	353—362
Б. БРАУНШТЕЙН и М. ЗОЛИНЯК — Свобода и необходимость в уголовном праве	363—370
И. БЕНДИТЕР — О предмете государственного права в РНР	371—379
М. ДВОРАЧЕК — Роль примерительных комиссии в соблюдении гражданами норм социалистического общежития	381—387

ANNALES SCIENTIFIQUES DE L'UNIVERSITÉ

„AL. I. CUZA“ — JASSY

TOME VI-ème, s. III., Fasc. 2 (Supplément)

1960

TRAVAUX DE LA SESSION SCIENTIFIQUE JUBILAIRE
DE 28—30 OCTOBRE 1960

S O M M A I R E

	<u>Pages</u>
IORGU IORDAN — L'école philologique de Jassy	1— 11
TH. SIMENSCHY — La grammaire de Panini. Éléments grammaticaux, symboles et formules syntaxiques	13— 31
VEIKKO VÄÄNÄNEN — Du nouveau sur le latin vulgaire	35— 40
MAURICE LEROY — Du <i>Cratyle</i> de Platon à la linguistique moderne	41— 45
BELA SULÁN — Quelques propos concernant les emprunts de mots	47— 55
H. SOERENSEN — Les études roumaines dans les pays scandinaves	57— 60
CARLO TAGLIAVINI — Flamands et Hollandais dans le vocabulaire roumain	61— 66
GAVRIL ISTRATE — L'origine de la langue roumaine littéraire. Nouvelles contributions	67— 73
G. BIÉDY — Les sources du Dictionnaire roumain-latin-hongrois d'Etienne Crişan Körösi	79—100
A. VRACIU — Considérations sur la genèse des formes pleines des adjectifs en slave et en balte	101—109
M. ZDRENGHEA — Une classification nouvelle des parties du discours	111—118
V. ROTUNDU — Types de thèmes nominaux conservés dans la période tardive du protoslave	119—126
EMIL VRABIE — Sur le lexique d'un parler russe de la R.P. Roumaine	127—131
ENDRE PÁLFFY — C. Dobrogeanu-Gherea et N. G. Tchernychevski	133—142
I. LAUDAT — Chronique du Pays Moldave à partir d'Istrate Dabija (1661—1709)	143—153
G. C. NICOLESCU — La création d'Alexandri pendant le règne de Cuza	155—161
M. PLATON — Vladimir Maïakovski et la poésie roumaine actuelle	165—178
C. CIOPRAGA — La poésie de la paix	179—187
M. PETRESCU-DIMBOVIŢA — Populations et cultures de l'espace carpatho- danubien pendant la première moitié du premier millénaire avant notre ère	189—201
I. DAVIDSOHN — Les principes fondamentaux de l'athéisme scientifique exposés dans les oeuvres de Lénine	203—220
D. I. GOLDENBERG — Contribution de Ştefan Stincă à l'application créatrice dans le domaine de la médecine, de la doctrine marxiste sur l'homme et la société	221—227

	<u>Pages</u>
PETRE BOTEZATU — La dissolution de la notion de vérité dans les systèmes logiques néopositivistes	229—236
I. STRĂCHINARU — Éléments de psychologie dans l'oeuvre de C. I. Parhon. Les bases matérielles et l'affectivité	237—246
N. ZAHARIA et A. LOGHIN — Problèmes de biologie dans le système philosophique de Basile Conta	247—259
M. TODOSIA et N. STOICA — Les débuts de l'enseignement de l'économie politique à Jassy	261—275
V. COSCIUG — Contribution à l'étude du développement rationnel de la production agricole dans la zone de culture céréalière et de l'élevage du bétail en Moldavie	277—287
N. VASILESCU et P. MAGAZIN — Consolidation économique et organisée des exploitations agricoles collectives de la région de Jassy	289—313
G. PAVLU et B. GRUMBERG — L'architecture dans notre démocratie populaire et les perspectives de développement de la ville de Jassy	319—326
GH. CURINSCHI — Contribution de la ville de Jassy au développement de l'architecture roumaine	327—335
BORIS SPASSOV — La victoire du socialisme et la nécessité de modifier la constitution de la R. P. Bulgarie	337—346
P. KOLOTKA — Les relations de propriété reflétées dans la nouvelle constitution tchécoslovaque	347—352
MIHAI IACOTĂ — Sur quelques textes de l'époque classique du droit romain reflétant les transformations de l'esclavage	353—362
B. BRAUNSTEIN et M. ZOLYNEAK — Liberté et nécessité en droit pénal	363—370
I. BENDITER — Considérations sur l'objet de droit constitutionnel de la République Populaire Roumaine	371—379
M. DVORACEK — Le rôle des commissions de conciliation dans un état socialiste	381—387

ȘCOALA FILOLOGICĂ IEȘEANĂ

DE

IORGU IORDAN

Universitatea „C. I. Parhon”, București

Comunicarea de față trebuie considerată, înainte de toate, drept un omagiu de recunoștință și admirație pentru Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din partea unui fost student și profesor al ei. În același timp, dată fiind legătura firească dintre generații, indiferent dacă reprezentanții lor au o formație identică sau măcar asemănătoare, aceste sentimente ale mele se adresează și unor figuri fruntașe ale culturii moldovenești, care, prin activitatea lor, nu numai au contribuit la dezvoltarea normală, progresivă a limbii noastre naționale, ci au și pregătit atmosfera pentru apariția unei școli filologice, adică a unor oameni cu preocupări strict științifice în domeniul filologiei. Încă o precizare necesară, care este, de fapt, o concluzie implicită a celor deja spuse. Fiind vorba de un omagiu adus cu prilejul unei festivități, mă voi opri numai (sau aproape numai) asupra aspectelor pozitive ale muncii desfășurate de către reprezentanții școlii filologice ieșene. Aceasta înseamnă că comunicarea mea va prezenta succint faptele mai importante, cunoscute, în general, chiar și oamenilor din afara specialității noastre, precum și unele aprecieri menite să scoată în evidență meritele personalităților de care mă voi ocupa.

Iășii au jucat, de-a lungul secolului trecut, un rol covârșitor în viața culturală a poporului nostru. Cu deosebire interesant pentru tema prezentei comunicări mi se pare faptul că exponenții de seamă ai culturii ieșene (și moldovenești în general) din secolul amintit, au lucrat, cu rezultate strălucite, tocmai în domeniul filologiei, înțelegând, de astă dată, prin acest termen, și literatura. Între conținutul unei opere literare și expresia ei, care este limba, există o legătură indisolubilă, ceea ce duce la un fel de influență reciprocă, în sensul că un conținut valoros îmbracă, așa zice, prin forța lucrurilor o haină lingvistică de aceeași valoare, după cum și stăpânirea desăvârșită a limbii poate determina o creștere calitativă a conținutului, supus neconținut unei prelucrări artistice.

Generația de scriitori ieșeni din preajma anului revoluționar 1848 s-a găsit pusă în fața unor probleme care cereau o rezolvare simultană pe plan literar și pe plan lingvistic. Soluția era identică, în ce privește spiritul, adică direcția în care urma să se desfășoare activitatea lor: conținut național exprimat într-o formă corespunzătoare. Astfel au luat naștere opere literare cu subiecte din viața adevărată, actuală și trecută a poporului, scrise într-o limbă care îndeplinea și ea condițiile unei mari autenticități.

Problemele lingvistice au deșteptat interesul unora dintre reprezentanții culturii moldovenești de la 1840—1848 și sub aspectul teoretic. Este vorba de Alecu Russo și Vasile Alecsandri. Cel dintâi a fost un teoretician în sensul cel mai exigent al cuvîntului. Fără să fi avut o pregătire lingvistică propriu-zisă, Russo a dat dovadă, în întreaga sa activitate publicistică, de o înțelegere profundă și totodată justă, față de problemele limbii noastre naționale, așa cum se puneau ele atunci. Aceasta, grație unei serioase pregătiri filozofice și, mai ales, cunoașterii desăvârșite a limbii populare. Alecsandri a fost prea puțin teoretician, deși unele chestiuni teoretice îl interesau de aproape: în schimb, el a izbutit, ca nimeni altul în vremea lui, să creeze, în operele sale literare, adevărate monumente de limbă românească.

Amândoi acești iluștri reprezentanți ai culturii noastre naționale au fost, așa zice, siliți să se preocupe de probleme lingvistice, din cauza curentelor nesănătoase, ivite unele încă de mai înainte, iar altele în vremea lor. Este vorba de diversele aspecte ale curentului latinist și de italianismul lui Eliade. Și Russo și Alecsandri și-au dat seama de primejdia pe care aceste curente o prezentau pentru unitatea noastră națională și de aceea au luat atitudine hotărâtă și curajoasă împotriva lor.

Multe dintre ideile exprimate de Russo în legătura cu aberațiile latiniste sînt valabile și astăzi. Iată cîteva, culesse mai mult la întîmplare: „Să fim siguri ca unde nea trebui un cuvînt, nevoia îl va iscodi, nu dură sistemă cutarulia sau cutarulia, dar după logica limbii, pe care nu o fac nici învățații, nici lexicoamele”. „Cred că cea mai înțeleaptă limbă este limba care ajută pe om să-și tîlmăcească gîndul într-un chip ca toți ascultătorii să-l poată înțelege”. „Dacă șefii nu vorbesc limba soldaților, dacă învățații și autorii nu scriu pentru popor, apoi de ce mai pierd vremea în vorbe și în scrieri neînțelese?”. „Prin pedantism și pedantism antiromin înțelegem iarăși cercarea de a împărtăși neamul în două limbi, cînd, dimpotrivă, încercările ar trebui pînite la înrudirea limbii obștești”. „Cît de frumoase sînt sistemele și rodirile lor, sînt romini rătăciți, convinși că o limbă, fie ea turcică, greacă, franceză și slavonită, cînd vorbește de neam și s-au născut cu el, cînd spune de trecutul, de patrie, și în fiecare cuvînt stă o tradiție istorică, o durere, o fală sau o simțire, e o limbă nepieritoare, și cu anevoie de a stîrpi”. „Naționalitatea nu stă nîrî în gramatică, nici în rădăcină, nici în terminațiile unei limbi, dar în limba uzuală”. „Poporul e un mare neolog, cînd îi face trebuință: el rastoarnă sistemele învățaților, cînd ele nu sînt întemeiate pe logică, și își formează o limbă curată, expresivă, armonioasă, căci îi place armonia”.

Alecsandri, în calitatea sa de scriitor propriu-zis, a atacat problemele lingvistice din punct de vedere mai ales artistic, satirizînd, cu vervă, iz-

vorită dintre-un foarte ascuțit spirit de observație, aspectele ridicule ale limbii create și folosite de latinisti. Concepția lui nu diferă prin nimic de a lui Russo. La fel ca acesta, Alecsandri vede în „teoriile” celor ce vroiau să schimbe limba un atentat împotriva unității naționale a românilor, care trebuia combatut cu dizene și prin toate mijloacele. Dinire acestea, el preferă pe cele literare, mai ales că latinistii și italianistii păcătuiau tot așa de grav și contra bunului simț, devenind astfel, fără a-și da seama, obiect de deridere. În cele mai multe comedii ale sale, Alecsandri pune personajele ridiculizate de el din cauza ideilor social-politice să vorbească așa cum recomandau „reformatorii” lingvistici, bineînțeles cu exagerările cerute de natura operelor literare comice. Această imbinare a două aspecte aparent diferite dovedește din partea lui Alecsandri o adincă înțelegere a problemelor timpului, a unității desăvârșite dintre concepția social-politică și cea lingvistică a contemporanilor săi.

Preocupările lui Alecsandri în legătura cu limba continuă vreme îndelungată, și nu numai în forma deja amintită. Crearea „Societății literare”, devenită curînd „Academia Romîna”, al cărei membru a fost încă de la început, a dat prilej acestui excelent cunoscător al vorbirii populare să participe la dezbaterile stîrnite de întocmirea *Dicționarului limbii romîne*, combatînd, alături de Odobescu, pe latinisti, înca puternici sub raportul numeric, cu aceeași inversunare și cu același succes ca în comediiile sale. Bineînțeles, armele satirei sînt și de astă dată puse în slujba acestei cauze de înalt ordin național, care însemnează apărarea limbii poporului, cum dovedește, între altele, admirabilul *Dicționar grotesc*¹⁾, scris cam în aceeași vreme cu *Prundiulu academiceu* (1871) al lui Odobescu.

În contrast cu cosmopolitismul de conținut al concepției sale în domeniul literaturii și al artei în general, Titu Maiorescu se manifestă, în ce privește problema limbii, ca un continuator al tradiției create de «Dacia literară», adică de generația de la 1840—1848. Cît timp a apărut la Iași, revista «Convorbiri literare» a publicat cîteva articole ale conducătorului ei principal, consacrate unor chestiuni lingvistice foarte actuale în acel moment, precum *Despre scrierea limbii romîne* (1866), *Limba romînă în*

1) Nu mă pot împiedica de a reproduce un pasaj, după mine, deosebit de semnificativ pentru aprecierea atitudinii „populare” a lui Alecsandri față de limbă: „...fiure, vară-pri-mare cu păcătosul *cîna*, însă o rudă sîrcată, care au escamotat tronul vărului său. Această terminare s-au furisat pe nesimțite în convodirea romînă și au năvălit mai cu seamă în ziaristică și în elocvența parlamentară. Ea dă graiului o întinare fîntoară, care produce în urechi o gîdilire nesuferită; prin urmare îi este cu neputință de a găsi calea inimii. În zadar un june *finist* ar căta să înduioșeze pe ingerul adorării sale, zicîndu-i cu glas tremurător: Ah! doamnă, *aparițiunea* d-voastră mă aduce într-o *emoțiune*... mă pătrunde de o *senzațiune*... mă pune într-o *confușiune*... cît nu pot să vă fac o *declarațiune* demnă de... etc., etc.... Camera deputaților și Senatul răsăm adeseori de fîituri și mai accentuate. De pildă: Domnilor! *Chestiunea* a dat loc la multe *discuțiuni* și la multe *interpelațiuni* asupra *interpretațiunii constituțiunii*. *Protestațiunile* majorității au produs adincă *senzațiune* în simul *reprezentațiunii* naționale și ele au cauzat frecvente *între-rîfîinți* în *discuțiunea propozițiunii* ministeriale... etc., etc.”. («Convorbiri literare» III, 1869—1870, p. 175—176).

Simțul pentru limbă, atît de dezvoltat, al lui Alecsandri l-a ajutat să prevadă evoluția normală a formei acestui sufix, extrem de frecvent în limba noastră: lupta dintre forma lui „populară” și cea „cultă” (adică pedantă, deci ridiculă) trebuia să se termine, în majoritatea cazurilor, cu triumful celei dintîi, cum probează situația derivatelor respective din limba romînă actuală.

jurnalele din Austria (1868). În *contra direcției de astăzi* (1868). Ideile susținute în aceste articole nu diferă prin nimic esențial de ale lui Russo și Alecsandri: autorul lor combate, cu argumente științifice și de bun simț, latinismul (sub aspectele lui teoretic și practic) și pumnismul, apoi unele manifestări stilistice maladive, produs și acesta, cel puțin indirect, al atmosferei create de exagerările extremiștilor din domeniul lingvisticii.

Trebuie considerat ca ieșean și Alexandru Cihac, autorul cunoscutului *Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine*, 2 volume, Francfort s/M. 1870, 1879, fiu al doctorului Iacob Cihac, originar din Austria, dar stabilit de tânăr la Iași, unde viitorul filolog a trăit el însuși multă vreme și a învățat limba română. De astă dată avem a face cu un specialist propriu-zis în domeniul disciplinei noastre. În ce privește concepția lingvistică, putem spune că Cihac seamănă cu toți cei amintiți pînă aici, în sensul că el are față de limbă aceeași atitudine obiectivă, pornind de la ideea că limba trebuie numai studiată, nu și schimbată, de către oameni. Asemănarea merge și mai departe. Fără să se fi amestecat (așa presupun eu, deși nu sînt absolut sigur, din lipsă de informație) în polemicele cu latinistii, Cihac se va fi lăsat totuși influențat de ele, mai ales că studiul științific al limbii noastre îi furniza argumente împotriva latinomaniei. Fapt este că el acordă o foarte mare importanță elementului slav, ceea ce implică luarea unei atitudini și poate da (multora dintre contemporani chiar le-a dat) impresia unei minimalizări a elementului latinesc din vocabularul limbii romine. Așa cred că se explică, cel puțin în bună măsură, punerea față în față, pe procentaje, a cuvintelor după originea lor cu rezultatul, impresionant și totodată curios, că cele latinești reprezintă de-abia 20%. Se cunoștea răspunsul lui Hasdeu, direct și documentat, precum și aprecierile, făcute în același sens, ale diversilor lingviști, care s-au ocupat de elementele alcătuitoare ale lexicului limbii noastre. De aceea mi se pare inutil a mă opri asupra lor. Țin numai să afirm că întocmirea celui dintîi dicționar etimologic științific (sau mai științific) al limbii romine de către un savant care a trăit și, desigur, s-a format, cel puțin în largă măsură, la Iași nu este întimplătoare, mai ales dacă luăm în considerație valorificarea, fie și oarecum exagerată, a materialului lexical nelatinesc: atitudinea contra latinismului a constituit, devenii de-a rîndul, o caracterizare exclusivă a spiritului critic moldovenesc (ca să folosesc formula lui Ibrăileanu), adică a centrului culturii moldovenesti, care au fost Iașii.

Alt lingvist ieșean de origine străină dar foarte atașat de limba noastră, pe care a studiat-o, cu dragoste și competență, vreme de peste o jumătate de secol, a fost H. Tiktin. Extrem de semnificativ pentru atmosfera spirituală a timpului mi se pare faptul că cea dintîi gramatică românească²⁾ științifică și cel dintîi dicționar istoric al limbii romine³⁾, așadar operele de bază ale lingvisticii naționale, care au constituit preocuparea de capetenie (aș zice, chiar unică) a Academiei Romine, sînt rodul muncii unui singur specialist, avînd drept limbă maternă alta decît romina. Acestea sînt cele mai cunoscute lucrări ale lui Tiktin, data fiind natura lor, care le face accesibile unui public mai larg, dar nu singurele.

2) *Gramatica romînă: I. Etimologia, II. Sintaxa*, Iași, 1891.

3) *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895—1925.

Dintre celelalte, țin să amintesc una foarte valoroasă, deși puțin pusă la contribuție de către specialiștii noștri, anume *Studien zur rumänischen Philologie. Erster Theil*, Leipzig 1884, unde sînt tratate, pe baza unui bogat material, cîteva probleme de fonetică istorică a limbii romîne cu o înțelegere profundă și o interpretare convingătoare a faptelor cercetate.

Ultimul dintre predecesorii întemeietorului școlii filologice ieșene este Alexandru Lambrior, primul lingvist romîn care s-a bucurat din timp de o pregătire științifică serioasă, ca elev al romanistilor francezi, în frunte cu Gaston Paris. Din cauza morții sale premature, precum și a organizării învățămîntului superior din țara noastră, care avea, de pildă, catedre de filologie romanică⁴⁾, de lingvistică generală etc., dar nu și una de limbă romînă, Lambrior n-a putut da tot ce era el în stare să dea pentru lingvistica romînească, dacă ținem seamă de capacitatea și pregătirea lui într-adevăr excepționale pentru condițiile de atunci. El este inauguratorul pe baze strict științifice al studiilor de istorie a limbii romîne și al celor de dialectologie romînească. Afară de metoda riguroasă pe care o aplică în cercetările sale, trebuie relevat mai cu seamă faptul că ia în considerare, ori de cîte ori i se pare necesar, situații similare din alte idiomuri romănice. Aceasta înseamnă că Lambrior prezintă evoluția limbii romîne în cadrul istoriei celorlalte continuatoare ale latinei, spre deosebire de alți lingviști, de pildă, Hasdeu, care o izolau de restul Romaniei, înglobînd-o în rîndurile limbilor balcanice.

Ar mai fi de amintit atitudinea lui Lambrior în ce privește ortografia, problemă serioasă în vremea lui, cînd, sub influența încă puternică a latinismului defunct, concepția etimologistă stăpînea, într-o măsură mai mare ori mai mică, toate spiritele. Tiktin, unul dintre campionii scrierii fonetice, se declară el însuși continuator al „amiceului” său Lambrior. De altfel trebuie amintit faptul, important pentru cunoașterea atmosferei spirituale a epocii, că fonetismul ortografic a avut apărători frecvenți nu numai printre specialiști, ci și printre oamenii de cultură ieșeni, iarăși spre deosebire de contemporanii lor din celelalte părți ale țării (ca să nu mai vorbesc de ținuturile de peste muni), care erau adepți ai etimologismului, camuflat adesea sub aparențe „fonetiste”.

Ținînd seamă de meritele mari ale lui Lambrior în istoria filologiei romînești, precum și de activitatea lui, limitată în timp, ca „profesor liber” la Universitatea din Iași, unde a ținut o serie de lecții pentru auditori benevoli (printre ei A. Philippide însuși), putem spune, fără să știrbim cu nimic dreptul acestuia din urmă de adevărat creator al școlii filologice ieșene, că Lambrior a contribuit, într-o anumită măsură, la întemeierea acestei școli.

Alexandru Philippide s-a bucurat, în timpul pregătirii sale științifice, precum și după aceea, de condiții favorabile, care i-au permis să creadă ceea ce se numește în mod obișnuit o școală, să formeze, adică, un număr de elevi în sens strict, susținători și continuatori ai activității lui în domeniul filologiei romînești. Printre aceste condiții, cea mai importantă, din punct de vedere practic, a fost înființarea, pentru el, la 1 octombrie

4) La Iași, catedra respectivă corespundea actualei catedre de Literatură universală (cu predominarea literaturilor romănice).

1893 la Universitatea din Iași, a unei catedre pe care a ocupat-o pînă la sfîrșitul vieții (1933) cu puține și neînsemnate întreruperi cauzate de boală. Aceasta însemnează că au trecut prin mîinile lui de profesor 40 de generații de studenți, bine pregătiți, capabili cei mai mulți să ducă învățătura, căpătată de la dînsul, în liceele unde aveau să predice limba și literatura română, iar alții, destul de numeroși, pasionați pentru munca științifică și ajutați de împrejurări prietnice, să dezvolte această învățatură prin forțele lor proprii, contribuind astfel la progresul disciplinei noastre și la renunșele școlii ieșene, implicit și al îndrumătorului lor.

Formația lui Philippide a fost aceea a unui filolog în sensul pe care îl avea acest termen în secolul al XIX-lea, lată cum definește el însuși filologia (la fel cu marea majoritate a contemporanilor și a predecesorilor săi de pretutindeni): „Acea parte a Istoriei care are ca obiect de expunere viața omenească în toate manifestările sale”. (*Introducere în istoria limbii și literaturii romine*, Iași 1888, p. 7). Așadar, studiul limbii, al literaturii și al tuturor manifestărilor de ordin intelectual din viața unui popor. Philippide a fost toată viața un filolog în acest sens. Îi era familiară orice ramură a științei filologice. Cunoștea foarte bine limbile și literaturile clasice, pe care ar fi putut să le predice cu competența unui adevărat latinist și elenist. De asemenea îi era familiară filologia romanică, secotita nu numai ca mijloc, de primul ordin, pentru adîncirea studiilor asupra limbii romine, ci și oarecum ca scop în sine, ca disciplină de sine statătoare. Nu-i erau de loc străine nici domeniile legate, direct sau indirect, de filologia rominească, de pildă slavistica și balcanologia, pentru a nu mai aminti disciplinele ajutoare, cum sînt istoria, arheologia, etnografia etc.

În acest înțeles, filologul este, înainte de toate, un erudit. Philippide a posedat o erudiție enormă și extrem de variată, pe care n-o etala, dar o făcea simți, pentru cititorii avizați, în lucrările sale, chiar și (uneori mai ales) în cele mărunte. Alta calitate a filologului autentic este acribia, grija pentru exactitatea și precizia informației, atenția de o potrivă de mare acordată ansamblului, ca și detaliilor oricărei lucrări științifice, indiferent de natura și de dimensiunile ei. Și aceasta însușire ne întîmpina la tot pasul în cărțile și studiile lui Philippide. Acribia implica munca migăloasă, meditare prelungită, spirit critic ascuțit, pentru a selecta, din noianul de fapte culese în vederea rezolvării unei probleme, pe cele esențiale, menite să aducă în mintea cititorului convingerea despre justetea soluției propuse.

Creatorul școlii filologice ieșene s-a format în vremea cînd lingvistica europeană era dominată de concepția neogramaticilor. Aceasta însemnează că a fost el însuși un neogramatic, adică, în primul rînd, un partizan al legilor fonetice. Aspectul sonor al faptelor de limbă l-a preocupat nu numai în legătură cu regularitatea modificărilor suferite de sunete de-a lungul timpului, ci și pentru cunoașterea modului cum funcționează organele articulatorii. Acest interes, care nu l-a părăsit nici o clipă, pentru fonetica descriptivă (sau fiziologia sunetelor, cum îi spunea el, la fel cu foarte mulți specialiști de pe la sfîrșitul secolului trecut), se datorește, cu siguranță, faptului (sau și faptului) că la Universitatea din Halle a.S., unde s-a desăvîrșit studiile (între 1883 și 1890), a fost elevul marelui fone-

tician german Eduard Sievers. Unul dintre cele patru cursuri pe care le ținea Philippide în mod regulat de-a lungul fiecărui trieniu academic era consacrat foneticii și constituia, așa putea spune, piatra de încercare a pregătirii studenților (deși dura un singur semestru).

Neogramaticii sau, cel puțin, unii dintre ei au abordat și alte probleme de ordin general. În fruntea lor sta Hermann Paul, considerat, cu drept cuvânt, teoreticianul prin excelență al acestei școli lingvistice, grație, în special, cunoscutei sale cărți *Prinzipien der Sprachgeschichte* (prima ediție, Halle a.S., 1880). Philippide, care avea nu numai o bună pregătire filozofică, ci și o minte aptă de a înțelege chestiunile teoretice ale disciplinei noastre, s-a simțit puternic atras de această operă a lui H. Paul și, în 1894, publică, la Iași, o adaptare, foarte originală, a ei la fapte lingvistice românești, sub titlul *Principii de istoria limbii*, destinată a servi ca introducere generală la un tratat de *Istorie a limbii române* (de aici, precizarea „volumul întâi”) ⁵⁾. Această lucrare a fost primită mai mult decât favorabil (chiar în ce privește rezolvarea originală a unor chestiuni teoretice) de către reprezentanți cu autoritate în domeniul lingvisticii (W. Meyer-Lübke, Hermann Suchier, Theodor Gartner ș.a.) ⁶⁾.

Și ca profesor, Philippide acorda o mare atenție problemelor de lingvistică generală. Cartea amintită chiar acum o prezenta, în limi mari, la curs (un semestru întreg), transformându-i astfel conținutul în materie de examen. Mai târziu, a înlocuit-o printr-o *Introducere în știința limbii*, mult simplificată față de *Principii*, mai ales cu privire la faptele discutate, și de aceea ușor accesibilă studenților, dintre care unii, după ce ajungeau profesori în învățământul mediu, o foloseau la predarea gramaticii, cînd discuteau chestiuni generale ⁷⁾. Așa se explică de ce absolvenții Facultății de Litere din Iași se prezentau la examenul de capacitate pentru ocuparea catedrelor de Limba română de la licee foarte bine pregătiți, distingîndu-se atît prin bogăția cunoștințelor, cit și prin interpretarea teoretică a faptelor.

Preocupările lui Philippide în legătura cu problemele de lingvistică generală apar în cele mai multe dintre lucrările lui. Trebuie citată, înainte de toate, *Originea rominilor* II, unde, sub forma unor excursuri foarte dezvoltate, se analizează parerile diversilor lingviști sau filozofi (K. Vossler, W. Meyer-Lübke, F. de Saussure, A. Meillet, W. Waudt etc.) cu privire la cauzele schimbărilor lingvistice. Discuția este extrem de interesantă, atît prin critica, foarte ascuțită, pe care o face teoriilor emise de autorii amintiți, cit și, mai ales, prin unele afirmații care îl apropie pe Philippide de concepția noastră actuală. De pildă: „...instrumentele pe care organele vorbirii le fac nu pot fi niciodată aceleași, mai întîi pentru că organele vorbirii înseși nu sînt aceleași de la un moment la altul (toate

5) *Originea rominilor*, apărută 30 de ani mai târziu, este, de fapt realizarea, într-o formă, probabil diferită într-o cîeva față de cea planuită inițial, a acestui tratat.

6) Numai un savant român a crezut că trebuie să se... răfuiească pe această temă, cu Philippide, care undă socratise pregătît să ocupe o catedră universitară la vîrsta de 24 ani.

7) Acest curs, precum și cel de *Fiziologia sunetelor* erau obligatorii pentru toți studenții de la secțiile filologice.

lucrurile sînt într-o schimbare veșnică⁸⁾ și apoi pentru că, din aceeași pricină a veșniciei schimbării, nici instrumentele făcute de organele vorbirii nu pot fi aceleași de la un moment la altul". (*Op. cit.*, p. 281—282). „Și tocmai aceasta-i cauza pentru care sunetul se schimbă, că anume articulația lui, instrumentul cu care el se produce, se schimbă în aceeași direcție⁹⁾, pînă ce devine un instrument nou, care produce un sunet cu alt timbru decît timbrul sunetului de mai înainte, ori în tot cazul un instrument care funcționează altfel decît funcționase pînă acum din punct de vedere al duratei vibrațiilor, al amplitudinii lor, al numărului lor în unitatea de timp, așa că sunetul are altă durată, alt accent expirator, alt accent muzical decît avusese sunetul de mai înainte". (*Ibidem*, p. 282).

Analiza lucrărilor altora Philippide o făcea cu aceeași acribie filologică de care dădea dovadă în elaborarea propriilor sale lucrări. În plus, intervenea spiritul polemic, cînd numai ironic, cînd sever și chiar violent, după caz, ceea ce contribuia la convingerea cititorului despre justetea punctului său de vedere. Aceste calități, cu efecte stilistice remarcabile, se întîlneau mai ales în polemicile propriu-zise, destul de numeroase (printre ele, unele, celebre, cu Hasdeu), apoi în cele aproape 200 de pagini de la sfîrșitul volumului I din *Originea romînilor*, unde trece în revistă părerea tuturor predecesorilor în problema de bază a acestei opere. O anumită tendință polemică se constată la mulți dintre elevii lui Philippide, întretinută, cred, nu numai prin exemplul maestrului lor, ci și prin acela al intelectualității ieșene de pe vremuri, foarte viu ilustrat în «Viața romînească» de către G. Ibrăileanu.

Opera cea mai importantă a lui Philippide și, de sigur, a întregii școli filologice create de dînsul este *Originea romînilor*. Aici se văd, îmbinate în chip armonios, toate calitățile de care am amintit mai înainte în legătură cu alte lucrări ale lui: erudiție largă și temeinică (să se compare informațiile, extrem de bogate și de variate, scoase dintr-o serie nesfîrșită de izvoare), acribie desăvîrșită, analiză critică a știrilor și părerilor legate direct de tema tratată, argumentare logică a punctului de vedere propriu cu privire la diversele aspecte ale problemelor puse. Formația de filolog a lui Philippide, în sensul arătat mai sus (p. 6) al acestei noțiuni, se vedește mai cu seamă în această operă cu adevărat monumentală în toate privințele. Ea dă la iveală și altă calitate, la fel de prețioasă, poate mai prețioasă decît toate, fiindcă era, pe atunci, destul de rară și, mai ales, fiindcă e veșnică: dragostea sinceră și profundă pentru „seroul” cercetării sale științifice, care este poporul romîn, împreună cu limba lui. De aceea cred că *Originea romînilor* trebuie considerată ca o capodoperă a literaturii noastre filologice nu numai prin rezultatele obținute, fie și supuse, cum nu-i posibil altfel, unei revizuiri, ci și, înainte de toate, prin caracterul ei național în cel mai curat înțeles al cuvîntului.

De la primul profesor universitar de filologie romînă din țară, cele 40 de generații de studenți au primit nu numai cunoștințe bogate, exacte și precise în domeniul istoriei limbii romine, prezentată în cadrul larg al

8) Subliniat de mine.

9) Subliniat de mine.

lingvisticii romanice, al celei generale și al slavisticii (ca să amintesc pe cele mai importante dintre disciplinele ajutătoare), lucru foarte important din punct de vedere al purei specialități, ci și un indemn continuu, nu prin vorbe, ci prin fapte, de respect nemărginit pentru muncă, pentru adevăr, pentru știință. A fost, fără îndoială, cel mai conștiincios și mai muncitor dintre toți profesorii pe care i-am cunoscut în decursul carierei mele didactice de o jumătate de secol.

Dintre elevii lui Philippide care, prin activitatea lor științifică, au contribuit în grade diferite la consolidarea școlii filologice ieșene, amintesc, în ordine aproximativ cronologică, pe următorii: V. Bogrea, C. Gălușcă, I. N. Popovici, G. Pascu, M. Costăchescu, Iorgu Iordan, T. Hotnog, D. Gafițanu, Gr. Scorpan, I. Șiadbei, G. Ivănescu. Primul, ajuns profesor de latină la Universitatea din Cluj, a lucrat, din punct de vedere științific, aproape exclusiv în domeniul filologiei și lingvisticii românești, remarcându-se prin bogăția extraordinară a documentării și printr-o mare îngrijorare în interpretarea faptelor. Ceilalți doi imediat următori au publicat, între altele, ediții de texte vechi românești (Gălușcă o psaltire, Popovici, *Cronica lui Ureche*). G. Pascu a funcționat ani de-a rândul ca profesor de Literatură română veche și dialectologie (catedră hibridă ca conținuț) la Universitatea din Iași și, în ciuda hărniciei de care a dat dovadă tot timpul, n-a izbutit să lase literaturii noastre de specialitate decât colecții, e adevărat bogate, de material, explicat, de obicei, mecanic, fără vederi teoretice mai largi sau de ansamblu și fără o metodă cit de cit riguroasă. La aceste lipsuri de ordin strict științific s-au adăugat altele, de natură politică și etică, foarte grave, care au putut stârbi, într-o anumită măsură, dar numai în ochii răuvoitorilor, prestigiul școlii ieșene, mai ales că acest nefericit exemplar uman vorbea mereu în numele ei, ba se prezenta chiar ca șef al ei încă din vremea când mai trăia Philippide. M. Costăchescu s-a făcut cunoscut, în deosebi, prin publicarea, foarte îngrijită sub aspectul filologic, a unui mare număr de documente moldovenești din epoca anterioară domniei lui Ștefan cel Mare. Gr. Scorpan a știut să îmbine, cu rezultate interesante, filologia, în sens strict, și lingvistica, facând să intervină adesea în studiile sale și punctul de vedere stilistic. Despre ceilalți elevi ai lui Philippide, care sînt încă în viață și continuă să lucreze, nu mi se pare nici potrivit, nici necesar să vorbesc. Activitatea lor este cunoscută și celor mai tineri dintre dvs., încît aprecierile mele, prin forța împrejurărilor, foarte sumare și, poate, intrinseciv subiective, nu v-ar putea ajuta la o înțelegere mai justă a contribuției lor la dezvoltarea studiilor de filologie și lingvistică românească.

Și totuși se impune să fac o excepție, cu atât mai supărătoare, cu cît este vorba despre mine însumi. Am fost succesorul lui Philippide la catedra de Limba română (și dialectele ei, cum se chema pe vremea aceea), așadar continuatorul direct al lui, adică al școlii create de el. Deși ceea ce am spus ceva mai înainte despre elevii lui încă în viață este valabil și pentru cel ce vă vorbește, trebuie să mă opresc puțin asupra unei deosebirii, cea mai importantă, dintre mine și fostul meu profesor. În munca didactică și științifică a lui Philippide locul principal îl ocupau aspectele mai mult ori mai puțin vechi ale limbii noastre, predomina, deci, punctul de vedere strict istoric, pe cînd la mine greutatea cade pe limba contem-

porana, ceea ce implica folosirea metodei descriptive. Această deosebire, cu implicațiile ei inevitabile, a fost interpretată, cu intenții raivoitoare, ca o „abatere” a mea de la linia școlii ieșene. Atasamentul față de o școală nu însemnăză respectarea rigidă a unor anumite norme, mai mult ori mai puțin formale, sau a preocupărilor întemeietorului ei, ci continuarea, în același spirit, a muncii științifice și, în măsura posibilului, a unui progres, prin introducerea unor elemente noi în concepție și în metodă. Sub acest raport mă consider (și m-am considerat totdeauna) un elev autentic al marelui învățat care a fost Alexandru Philippide: onest în folosirea mijloacelor pentru descoperirea adevărului, obiectiv în aprecierea faptelor și a oamenilor, conștient că prin ostenețele mele aduc un serviciu patriei.

Școala filologică ieșeană trăiește, nu numai în sensul că limba noastră națională continuă a fi studiată la Iași în cadrul catedrei de Limba Română și al secției de lingvistică de la Institutul de istorie și filologie al Academiei R.P.R., ambele conduse de G. Istrate, elev indirect al lui Philippide, ci și prin spiritul în care se muncește. Realizările de pînă acum ale membrilor acestor două colective sînt vrednice de lauda și îndreptățesc cele mai optimiste așteptări în anii care urmează, datorită și pasiunii lor științifice și sprijinului nelimitat pe care îl primesc, la fel cu toți oamenii muncii, de la regimul nostru democrat-popular.

ЯССКАЯ ФИЛОЛОГИЧЕСКАЯ ШКОЛА

Краткое содержание

Филологическая деятельность в древней столице Молдовы началась довольно рано, во всяком случае до основания Ясского университета. Нельзя говорить пока о собственно научных исследованиях, так как для этого не было ещё благоприятных условий. Однако у Алеку Руссо, писателя и очеркиста, встречаются правильные теоретические идеи: он боролся против преувеличений латинистов, ссылаясь всегда на тот факт, что язык является творением народа и истории и, следовательно, не может быть изменён отдельными лицами. Василе Александри, замечательный знаток народного языка и сатирический писатель, в ряде своих комедий помог Алеку Руссо тем, что в них он создал комические персонажи, речь которых напоминает латинизм эпохи.

Научная филологическая деятельность в Яссах начинается с Б. П. Хаждеу и, особенно с Александра Ламбриора, Х. Тиктина и Александра Филиппиде. Последний способствовал больше всего основанию „школы” в Яссах, так как он преподавал в Ясском университете в течение 40 лет. Его ученики и ученики его учеников продолжали традицию во всё более благоприятных условиях с точки зрения материальной и моральной помощи, предоставленной государством. В настоящее время эта помощь неограничена, так как народно-демократический строй поощряет всю научную и культурную деятельность, независимо от области ее проявления.

L'ÉCOLE PHILOLOGIQUE DE JASSY

Résumé

L'activité philologique dans l'ancienne capitale de la Moldavie a commencé assez tôt, en tous cas avant l'existence de l'Université. Il ne s'agit encore pas d'études strictement scientifiques, parce que les conditions n'en étaient pas favorables. Cependant le point de vue théorique était très juste chez A. Russo, écrivain et essayiste, qui a combattu avec une rare verve les exagérations des „latinistes“, en invoquant toujours le fait que la langue est une création du peuple et de l'histoire et, par conséquent, elle ne peut pas être modifiée par la volonté des individus. Russo a été aidé dans sa lutte par Vasile Alecsandri, admirable connaisseur de la langue populaire et écrivain satirique de premier ordre, dans une série de comédies, où apparaissent des personnages ridicules, dont la manière de parler rappelle le latinisme de l'époque.

C'est avec B. P. Hasdeu et surtout avec Alexandru Lambrior, H. Tiktin et Alexandru Philippide que commence l'activité philologique scientifique à Jassy. Le dernier a contribué dans le plus haut degré à la création d'une „école“, grâce au fait qu'il a été professeur à l'Université pendant 40 ans. Ses élèves et les élèves de ceux-ci en ont continué la tradition dans des conditions de plus en plus favorables du point de vue de l'aide matériel et moral accordé par l'État. A présent cette aide ne connaît pas de restrictions, car notre régime de démocratie populaire encourage toute activité scientifique et culturelle, indifféremment du domaine où elle s'exerce.

GRAMATICA LUI PĀṆINI

Elemente gramaticale, simboluri și formule sintactice

DE

TH. SIMENSCHY

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

În celebra sa gramatică, *Aṣṭādhyāyī*, Pāṇini tratează, în 192 de sutre, și despre sintaxă și anume:

1. *Sintaxa cazurilor* (c) în 112 sutre (1, 4, 23—55; 2, 3, 1—73; 5, 4, 44—49). V. p. 11 urm.

2. *Sintaxa timpurilor și a modurilor* (tm) în 80 de sutre (3, 2, 84, 105—127; 3, 3, 3—10, 13, 15, 131—163, 172—173, 175—176; 3, 4, 6—8, 69). V. p. 14 urm.

În cele ce urmează ne vom ocupa de unele aspecte ale acestei sintaxe și anume de elementele gramaticale, de simboluri și de formulele sintactice. Acestea din urmă rezultă din structura sutrelor și din întrebuintările pe care le au cazurile.

I. Elementele gramaticale

Elementele gramaticale din sintaxa lui Pāṇini constau din una sau două silabe și indică sufixe: d.e.: *aka* = sufixul *-aka*; *kin* = suf. *-in*; etc. Elementele gramaticale conțin de asemenea sufixele caracteristice ale participiilor și infinitivelor; astfel *kānac* conține sufixul participiului perfect mediu *-ānā*; *kvasu* sufixul participiului perfect activ *-ras*; *tumun* sufixul infinitivului *-tum*; ș.a.m.d. Deci, elementele gramaticale exprimă și participiile și infinitivul. În schimb gerundivele (în *-ya*, *-tavya* și *-anīya*) sînt exprimate printr-un simbol: *kṛtya* (v. p. 2).

Elementele gramaticale sînt tratate la fel ca substantivele, adică se pot declina și pot intra în compuse. D.e.: *taṣi* (nom.) „sufixul *-tas*” (5, 4, 44); *ktasya* (gen. sing.) „sufixul participiului trecut *-ta*” (2, 3, 67); *akenor* (gen. dual) „sufixe *-aka* și *-in*” (2, 3, 70); ș.a.m.d. Elementele gramaticale din c sînt următoarele:

aka (2, 3, 79). sufixul *-aka*.

añcu (2, 3, 29). sufixul *-añc*.

atas (2, 3, 30). adverb în *-atas*.

āc (2, 3, 29). adverb în *-ā*.

āhi (2, 3, 29). adverb în *-āhi*.

in (2, 3, 70). sufixul *-in*.

u (2, 3, 69). sufixul *-u*.

uka (2, 3, 69). sufixul *-uka*.

enap (2, 3, 31). adverb în *-ena*.

kānac (2, 3, 69). sufixul participial *-ānā* al perfectului mediu.

ki (2, 3, 69). sufixul *-i*.

kin (2, 3, 69). sufixul *-in*.

kta (2, 3, 67). sufixul participiului trecut *-ta*.

kvasu (2, 3, 69). sufixul participiului perfect *-vas*.

tasi (5, 1, 41). sufixul *-tas*.

tumun (2, 3, 15). infinitivul în *-tum*.

tru (2, 3, 69). sufixul *tr* la nomina agentis.

ṣatr (2, 3, 69). sufixul participiului prezent activ *-at*.

ṣānac (2, 3, 69). sufixul participiului prezent mediu *-ānā*.

Dintre elementele gramaticale de mai sus se afla în *tm* următoarele: *kānac* (3, 2, 106). *kvasu* (3, 2, 107). *tumun* (3, 3, 10, 158, 167). *ṣatr* (3, 2, 124). *ṣānac* (3, 2, 124).

II. Simbolurile

Formele cazuale: nominativ, acuzativ, instrumental etc. sînt exprimate prin numerele ordinale: *prathamā*, *dvitīyā*, *trtīyā*, etc.; iar formele personale: prezent, imperfect, optativ, etc. prin simboluri: *laṭ*, *lañ*, *liñ* etc.

Toate formele stau la nominativ (v. p. 9), afară de cele indicate la p. 3. Simbolurile constau dintr-o singură silabă, afară de *kṛtya* și de *nisthā*.

Ele sînt silabe convenționale pentru anumite categorii de forme, în primul rînd timpuri și moduri.

În ele se afla următoarele simboluri:

kṛi (2, 3, 65). sufix nominal primar.

kṛtya (2, 3, 71). sufixele gerundivului: *-ya*, *-tarya*, *-anīya*.

ni (1, 1, 52) (verb) cauzativ.

nisthā (2, 3, 69). sufixele participiale: *-ta* și *-tavat*.

la (2, 3, 69): elementele gramaticale: *ṣatr*, *ṣānac*, *kānac*, *kvasu*, *ki* și *kin*. Aceste elemente gramaticale înseamnă: *ṣatr*: sufixul participial *-at*;

ṣānac: sufixul participiului prezent mediu *-ānā*; *kānac*: sufixul participiului perfect mediu *-ānā*; *kvasu*: sufixul participiului perfect activ *-vas*; *ki*: sufixul *-i*; *kin*: sufixul *-in*.

Toate formele personale (adică toate timpurile și modurile) din *tm* sînt exprimate prin simboluri și nu prin termeni gramaticali.

Simbolurile din *tm* sînt formate dintr-o singură silabă și sînt în număr de zece:

<i>lañ</i>	imperfect
<i>liñ</i>	optativ
<i>luñ</i>	orist

<i>lr̄n̄</i>	condițional
<i>lat</i>	prezent
<i>lit</i>	perfect
<i>lut</i>	viitorul II
<i>lri</i>	viitorul I
<i>let</i>	conjunctiv
<i>lot</i>	imperativ

În aceste simboluri, *l* indică o formă cu terminație personală, *n̄* o formă cu terminație personală secundară, iar *t* o formă cu terminație personală nesecundară (primară, de perfect sau de imperativ); vocala intermediară servește ca să deosebească între ele formele cu aceeași terminație.

Din cele spuse mai sus rezultă că Pāṇini face deosebire numai între formele cu terminație secundară și formele cu terminații nesecundare.

Pāṇini nu face deosebire între timpuri și moduri, ci formează din ele o singură categorie, exprimată prin simbolul *la* (forme cu terminație personală, *verbum finitum*); cf. sutra **3, 4, 69**. Totuși unele simboluri exprimă numai timpul, altele numai modul. Nici un simbol nu exprimă amândouă împreună.

Și gerundiivele sunt exprimate printr-un simbol: *kṛtya*. În schimb participiile și infinitivul sunt indicate prin elemente gramaticale, formate din două silabe, V, p. 1.

Uneori un simbol poate exprima o serie de elemente gramaticale, ca de pildă *la* și *niṣṭhā*; v. p. 2. Tot astfel *sat* din *tm* **3, 2, 127** exprimă elementele gramaticale *ṣaṭ* și *ṣānac*; cf. **3, 2, 124** și **127**; despre înțelesul lor v. p. 2.

Din 80 de sutre, 47 au simboluri, care de cele mai adeseori stau la sfârșitul sutrei respective. Simbolurile stau în nominativ, pentru că ele reprezintă forme (v. p. 2 și 9). Numai două simboluri: *lat* și *lit* stau și în genitiv, care înseamnă „în locul”: *lataḥ* „în locul prezentului” (**3, 2, 124**) și *litaḥ* „în locul perfectului” (**3, 2, 106**).

III. Formulele sintactice

1. Sutarele

În sintaxa lui Pāṇini fiecare sutra este o formulă și multe formule se aseamănă prin structura lor: iată câteva grupe de astfel de sutre:

În c:

1. *karmanī ca* (**2, 2, 14**).
- saṃbodhanē ca* (**2, 3, 17**).
- akathitam ca* (**1, 1, 51**).
- abhinivṛṇṇaḥ ca* (**1, 1, 47**).
- anupratigṛhaḥ ca* (**1, 1, 41**); etc.

- II. *sādhakatamaṁ karaṇam* (1, 4, 42).
ādhāro 'dhikaraṇam (1, 4, 45).
svatantraḥ kartā (1, 1, 51) : etc.
- III. *ākhyāto 'puyoge* (1, 4, 29).
vibhāṣo 'pasarge (2, 3, 59).
dvitīyā brāhmaṇe (2, 3, 60).
caturthī sampradāne (2, 3, 13).
pāñcamī vibhakte (2, 3, 42).
sasthī ceṣe (2, 3, 50) : etc.
- IV. *enapā dvitīyā* (2, 3, 31).
karmaṇi dvitīyā (2, 3, 2).
apavarge tritīyā (2, 3, 6).
apādāne pāñcamī (2, 3, 28) : etc.

În grupa I fiecare sutră e formată dintr-un caz (locativ, nominativ sau genitiv) și enclitica *ca* (lat. *-que*).

În grupa II sutrele constau din două nominative (unul subiect, celălalt predicat). Ele sînt definiții; v. p. 7.

În grupa III fiecare sutră e formată dintr-un nominativ urmat de un locativ.

În grupa IV o sutră e formată dintr-un caz (instrumental sau locativ) urmat de un nominativ (și anume o formă cazuală) : ș.a.m.d.

Cf. și următoarele grupe de formule, în *tm* :

1. *locativ singular + ca* :
aparokṣe ca (3, 2, 119).
sambodhane ca (3, 2, 125).
bhūte ca (3, 3, 140).
citrīkarane ca (3, 3, 150).
adbhīste ca (3, 3, 166) : etc.
2. *locativ singular + simbol (nominativ)* :
 - a. *anadyatane* *lan* (3, 2, 111).
vartamāne *lat* (3, 2, 123).
sme *lot* (3, 3, 165).
 - b. *chandasī* *lī* (3, 2, 105).
āṇisi *līnloṭāu* (3, 3, 173).
māni *luṇ* (3, 3, 175).
 - c. *abhiḥāvācane* *lī* (3, 2, 112).
ksipravācane *lī* (3, 3, 133).
āṇānsāvācane *lī* (3, 3, 131) : etc.
3. *locativ dual + simbol (nominativ)*.
yāvatpurāṇipatayor *lat* (3, 3, 4).
jātuyador *lī* (3, 3, 147).

hetubhetumator liṇ (3, 3, 156).

i. *locutiv plural + simbol* (nominativ).

kīmkilāstyarthesu lrt (3, 3, 146)

icchārthesu liṇloṭāu (3, 3, 157).

vidlhinimantraṇāmantraṇādhīstasampracnāprārthanāesu liṇ (3, 3, 161).

În traducere, chiar și-n cea literală, această simetrie a sutrelor formule dispare.

În *tm* cea mai frecventă formulă e aceea care constă dintr-un *locutiv* urmat de un *nominativ*.

Iată sutrele respective: 3, 2, 105, 111, 112, 115, 116 *), 121, 123;

3, 3, 3, 4, 15, 133, 134, 138, 139, 141, 146, 147, 152 *, 156, 157, 158, 161, 163 *, 165, 167, 172 *, 173, 175, 176 *.

3, 4, 6, 7.

Uneori o serie de sutre nu sînt decît variante ale aceleiași idei. Aceasta se poate vedea din felul cum sînt formulate atît sutrele cit și exemplele din Kāṇikā. Cf. *tm*, 3, 2, 112—114; 3, 3, 4—5; 132—131; 136—138; 142—150; 163—165.

Spre deosebire de sutrele formule, se găsesc și cîteva sutre unice: iată aceste sutre izolate: c, 1, 4, 28, 32, 37, 50; 2, 3, 9; 5, 4, 44; *tm*: 3, 3, 131, 154; 3, 4, 69.

Astfel de sutre sînt cu totul rare, după cum se vede din exemplele citate.

Printre sutrele din c și *tm* sînt și unele cu înțeles negativ. Sutr negative sînt acele care încep cu *na* („nu”) sau care conțin un cuvînt cu prefixul *a-* sau *an-* privativ, care exprimă o excepție.

Sutre negative cu *na* sînt următoarele trei: 2, 3, 69; 3, 2, 113; 3, 3, 135.

Următoarele sutre au un cuvînt cu *a-* sau *an-* privativ:

c: 1, 4, 28, 50, 51, 52; 2, 3, 1, 12, 17, 19, 24, 25, 33, 38, 43, 51, 54, 70, 72; 5, 4, 45, 46;

tm: 3, 2, 111, 119, 122; 3, 3, 15, 137, 145, 151, 153, 155.

Numai două sutre (din 192) au un verb cu terminație personală (predicativ) și anume în c: 1, 4, 28, 32.

Numărul cuvintelor dintr-o sutră variază între 1 și 7, după cum se poate vedea din tabloul următor:

Cuvinte	Sutre c	Sutre tm	Total
1	7	4	11
2	55	48	103
3	34	22	56
4	14	4	18
5	1	1	2
6	—	1	1
7	1	—	1
Total	112	80	192

*) Asteriscul indică o sutră cu 3 cuvinte.

Din acest tablou rezultă următoarele:

O sutră are cel mult patru cuvinte: cu 5 pînă la 7 cuvinte se găseşte numai cîte o sutră în *c* şi în *tm*.

Cele mai multe sutre au numai 2 cuvinte (103 din totalul de 192 de sutre). După ele vin sutrele cu 3 cuvinte: 56; cu 4 cuvinte sînt numai 18 sutre; cu 5 cuvinte numai 2 sutre, iar cu 6 sau 7 cuvinte numai cîte o sutră.

În *tm* orice sutră constă din două elemente: *forma* (personală sau nominală) a verbului, care stă în nominativ, şi *condiţia* întrebuirii (cu *ce*, fără *ce*, unde, cînd), care stă în locativ.

Dacă sutră e un *adhikāra*, („sutră iniţială”) atunci ea conţine numai condiţia în locativ, care exprimă funcţia generală a formei respective. Toate celelalte locative din sutrele următoare exprimă condiţia specială în care-i întrebuită o formă.

Funcţiile (întrebuirile) au denumiri şi stau în locativ; iar formele personale şi nominale ale verbului sînt exprimate prin simboluri şi elemente gramaticale; acestea stau în nominativ, foarte rar în genitiv, care înseamnă atunci „în locul”: v. p. 3.

Adesea, fie nominativul (forma), fie locativul (condiţia) trebuie subînţeles dintr-o sutră care precedă. Această sutră poate să precedă imediat sau să fie despărţită prin alte sutre, care se referă tot la sutră iniţială care conţine nominativul sau locativul respectiv. Astfel:

Nominativul *krasus*, din **3, 2, 105**, trebuie subînţeles şi în sutrele următoare: 108 şi 109.

Locativul *chandasi*, din **3, 2, 105**, trebuie subînţeles şi în sutrele următoare: 106 şi 107. Sutrele formate din locativele *bhūte*, *varitamāne* şi *bhaviṣyati* sînt fundamentale: după ele urmează cîte o serie de sutre speciale, în care trebuie subînţeles locativele de mai sus, chiar dacă sutrele speciale au şi ele unul sau mai multe locative. Astfel: locativul *bhūte* din **3, 2, 81** trebuie subînţeles în sutrele următoare (105—122) pînă la sutra fundamentală 123, cu locativul *varitamāne*, care la rîndul său trebuie subînţeles şi în sutrele următoare (121—127). Tot astfel locativul *bhaviṣyati* (**3, 3, 3**) trebuie subînţeles în sutrele următoare (4—176).

Cele spuse mai sus pot fi ilustrate prin exemplul următor: sutră **3, 2, 110** e formată dintr-un singur cuvînt *luṇ* (aoristul), care-i un simbol în nominativ, ca de altfel toate simbolurile, care exprimă forme (v. p. 9). În această sutră trebuie subînţeles locativul *bhūte* (**3, 2, 81**), fără de care *luṇ* n-are nici un sens; însă (*bhūte*) *luṇ* înseamnă: „(pentru trecut) (stă) aoristul”.

2. Cazurile

În sintaxă, atît în *c* cît şi în *tm*, Pāṇini întrebuiţează cazurile pentru a exprima anumite forme şi raporturi sintactice. Dam mai jos tabloul cazurilor întrebuite de Pāṇini, în ordinea frecvenţei, de la cele mai numeroase pînă la cele mai rare.

	<i>c</i>	<i>tm</i>	Total
1. Locativul	59	73	132
2. Nominativul	65	54	119
3. Genitivul	47	4	51
4. Instrumentalul	16	—	16
5. Ablativul	6	—	6
6. Dativul	1	2	3
7. Acuzativul	3	—	3

Din acest tablou se poate vedea :

1. Pe cînd în *c* sînt întrebuințate toate cazurile, în *tm* se întrebuințează numai 4 cazuri : locativul, nominativul, genitivul și dativul.

2. Cele mai întrebuințate cazuri, atît în *c* cît și în *tm*, sînt : locativul, nominativul și genitivul.

3. Genitivul, frecvent în *c*, este rar în *tm*.

4. În *c* cazul cel mai frecvent este nominativul, iar în *tm*, locativul.

Numărul cazurilor dintr-o sutră se poate vedea din tabloul următor.

Sutre cu 2 cazuri	81
„ „ 2 „ dif.	65
„ „ 2 „ + <i>ca</i>	25
„ „ 1 caz + <i>ca</i>	22
„ „ 3 cazuri	20

Acest tablou ne arată :

1. De cele mai adeseori o **sutră** are două cazuri.

2. De cele mai adeseori cele două cazuri sînt diferite.

3. Sutrele care au un singur caz sau trei sînt relativ rare.

Ordinea în care se succed cazurile într-o sutră nu e totdeauna riguroasă, rîci poate fi și inversă : astfel :

a. genitiv-locativ (2, 3, 56) și locativ-genitiv (2, 3, 55) ;

instrumental-nominativ (2, 3, 31) și nominativ-instrumental (2, 3, 30).

locativ-nominativ (2, 3, 6) și nominativ-locativ (2, 3, 7).

b. ablativ — *ca* — locativ (5, 4, 49) și locativ — *ca* — ablativ (2, 3, 11).

genitiv — *ca* — locativ (2, 3, 63) și locativ — *ca* — genitiv (5, 4, 45).

Adesea într-o sutră se găsesc două sau chiar trei cazuri identice.

Uneori, cînd cele două cazuri identice sînt substantive, unul din ele precizează pe celălalt, întocmai ca un adjectiv (v. mai jos), d.e. : 2, 3, 5, 24, 25.

Mai totdeauna, cînd într-o sutră sînt două nominative, unul e subiect, iar celălalt predicat. Astfel de sutre sînt definiții. Iată aceste sutre :

c : 1, 4, 24, 32, 42, 45, 49, 51, 55 ; 2, 3, 48, 49.

tm : 3, 2, 127.

Numai în 1, 4, 50 (*c*), unul din nominative e adjectiv pe lîngă celălalt ; iar în 1, 4, 52 (*c*) cele două nominative nu sînt în raport atributiv, nici predicativ.

În sutra **2, 3, 72 (c)**, sînt două instrumentale: unul este grupa semantică cu care se întrebuițează instrumentalul; celălalt instrumental, format dintr-un compus cu *a-* privativ („afară de”), indică o excepție.

Cînd într-o sutră se află două substantive în locativ, unul exprimă întrebuițarea, celălalt condiția întrebuițării. Iată aceste sutre:

c: **2, 3, 5, 21, 25, 45, 65, 66; 5, 4, 45, 46.**

tm: **3, 2, 117, 120; 3, 3, 6, 139, 142, 151, 153.**

În trei sutre din *c* sînt cîte trei locative: În **2, 3, 12** și **17** primul locativ arată o întrebuițare identică a dativului și a acuzativului; celelalte două locative exprimă condiții ale întrebuițării. Tot astfel în **2, 3, 64** primul locativ arată întrebuițarea genitivului, iar celelalte două alcătuiesc condiția întrebuițării (formînd un locativ absolut).

Uneori, din două sau trei cazuri identice unul este adjectiv. Adjectivalul exprimă condiția în care-i întrebuițat substantivul pe lingă care stă. În loc de substantiv poate fi și un verb sau orice fel de cuvinte, pe care Pāṇini le declină ca pe substantive. Astfel de sutre cu adjective care exprimă condiții sînt, de pildă, următoarele:

În *c*: În **1, 4, 50** *anīpsitam* exprimă ce poate fi obiect; iar *tathā yuktam*, condiția pentru a fi obiect. În **2, 3, 15** *tumarthāt* e adjectiv pe lingă *bhāvacanāi* și arată condiția întrebuițării acestuia. În **1, 4, 38; 2, 3, 57, 58, 70** adjectivul stă pe lingă un verb în genitiv și arată condiția în care se poate construi acesta cu un anumit caz. În **2, 3, 54** genitivul *rujārthānām*, adjectiv, condiționează pe *bhāvacanānām* și indică o grupă semantică; iar al treilea genitiv, *ajvareh*, exprimă o excepție, ca toate cuvintele compuse cu *a-* sau *an-* privativ, care înseamnă: „afară de”. În **2, 3, 19** adj. *apradhāne*, în locativ, arată condiția în care poate fi întrebuițat *saha*, din *sahayukte*; iar acesta exprimă construcția cazului respectiv (*trīyā* „instrumentalul”).

În *tm*: În **3, 3, 152** adjectivul *samarthayor*, în locativ, exprimă condiția întrebuițării optativului cu cuvintele *uta* și *api*. În **3, 3, 136** sînt trei locative: primul locativ indică întrebuițarea viitorului I; al doilea locativ exprimă condiția întrebuițării, iar al treilea locativ este un adjectiv, care exprimă de asemenea o condiție. În **3, 3, 155** primul locativ arată întrebuițarea, al doilea locativ este un adjectiv care exprimă condiția întrebuițării („ce fel de verb”), iar al treilea locativ exprimă o excepție (*ayadi* „fără *yud*”).

Dintr-o serie de două sau mai multe cuvinte care ar trebui să stea în același caz Pāṇini formează un compus, al cărui ultim termen stă în cazul respectiv. În *c* astfel de compuse sînt adesea grupe sintactice sau semantice: D.e.: **1, 4, 25, 53; 2, 3, 33, 39; 5, 1, 46.**

Nu mai în **3, 2, 109**, din *tm*, se află o serie formată din trei participii în nominativ.

În tabloul de mai jos dăm, în ordinea frecvenței, numărul compuselor la diferite cazuri, atît în *c* cît și-n *tm*:

	<i>c</i>	<i>tm</i>	<i>Total</i>
locativ singular	1	16	20
locativ dual	—	11	14
genitiv dual	10	—	10
genitiv plural	8	1	9
nominativ dual	2	5	7
locativ plural	1	6	7
instrumental dual	5	—	5
instrumental plural	5	—	5
genitiv singular	3	1	4
ablativ singular	2	—	2
dativ plural	1	1	2
nominativ plural	—	2	2
	41	46	87

Din acest tablou rezultă următoarele:

În sintaxă se găsește 87 de compuse, dintre care 41 în *c* și 46 în *tm*.

Cele mai multe compuse se găsesc la locativ singular și dual și marea majoritate a acestora se găsește în *tm*. De cele mai adeseori un compus se găsește la dual (în 36 de sutre); la singular se găsește 26 de compuse, iar la plural 25.

Iată acum întrebuințările diferitelor cazuri în *c* și în *tm*:

Nominativul. În *c* stau în nominativ în primul rând numele cazurilor (*prathamā, dvitīyā, tritīyā* etc.) și numele funcțiilor cauzale (*apādāna, saṃpradāna, karmān* etc.).

Numele cazurilor stau în **2**, **3**, în sutrele: 2, 3, 6—10, 12, 13, 18, 21, 26—28, 30—32, 34—36, 38, 42—44, 46, 48—50, 60, 72, 73.

Numele funcțiilor cauzale stau în **1**, **4**, în sutrele: 21, 32, 38, 40, 42—46, 49, 52, 54, 55.

În *tm* stau în nominativ în primul rând simbolurile (*lañ, liñ, luñ, lat, lit, luṭ* etc.), precum și elementele gramaticale (*kānac, tumun* etc.). Astfel:

Simboluri: **3**, 2, 105, 110—112, 115—116, 118, 122—123; **3**, 3, 4, 9, 13, 15, 133—134, 139, 142—144, 146—147, 151—152, 156—157, 159, 161—163, 165, 168, 172—173, 175—176; **3**, 1, 6, 7, 69.

Elemente gramaticale: **3**, 2, 106—107, 124, 127; **3**, 3, 10, 158, 167.

În *c* nominativul lipsește în următoarele 49 de sutre:

1, 1, 23, 28, 41, 47, 48, 53.

2, 3, 1, 4, 5, 11, 14, 15, 16, 19, 21, 22, 23, 29, 33, 39, 40, 45, 47, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71.

5, 4, 45, 46, 47, 48, 49.

În *tm* nominativul lipsește în următoarele 26 de sutre:

3, 2, 81, 108, 113, 117, 119, 120, 125, 126.

3, 3, 6, 7, 8, 131, 132, 135, 136, 137, 140, 144, 145, 148, 149, 150, 153, 154, 166.

3, 4, 8.

În sutrele în care lipsește nominativul, acesta trebuie subînțeles mai totdeauna dintr-o sutră anterioară. Astfel:

În sutrele **2, 3, 61—68** trebuie subînțeles nominativul *dvitīyā* din **2, 3, 60**.

În sutrele: **3, 3, 6, 7, 8** trebuie subînțeles nominativul *vibhāṣā* din **3, 3, 5**; în sutrele **3, 2, 119** și **120** trebuie subînțeles nominativul *lat* (simbol) „prezentul”, din sutra **3, 2, 116**.

În sutrele: **5, 4, 45—49** trebuie subînțeles nominativul *taṣi* (element gramatical) „sufixul *-taṣi*” din sutra **5, 4, 41**.

Dacă sutra în care lipsește nominativul este un *adhikāra* în locativ, ca de pildă *kārake* (**1, 4, 23**), *anabhihite* (**2, 3, 1**) sau *bhūte* (**3, 2, 84**), atunci nu mai trebuie subînțeles nimic, sutra fiind formată numai din locativ și servind ca titlu tuturor sutrelor care urmează, până la un nou *adhikāra*.

Acuzativul ca și ablativul (v. mai jos) e întrebuințat și el numai în *c*, nu și în *tm*.

Acuzativul se găsește numai la singular, și anume într-o propoziție relativă, în următoarele sutre: **1, 4, 28, 32, 37**.

Instrumentalul se găsește numai în *c* și arată cuvântul sau grupa de cuvinte cu care se construiește un caz; cf. dativul și mai ales genitivul.

Dativul se află în *c* (**2, 3, 35**) și în *tm* (**3, 3, 160**; **3, 4, 69**), numai la plural. El are funcția de instrumental și e concurat de acesta; cf. dativul *dūrāntikārthebhyo* (= *-ah*) (**2, 3, 35**) cu instrumentalul *dūrāntikārthāḥ* (**2, 3, 34**).

În schimb dativul *icchārthebhyo* (= *-ah*) (**3, 3, 160**) este echivalent cu locativul *icchārtheṣu* (**3, 3, 157**).

Ablativul e întrebuințat numai la singular și numai în *c* (**2, 3, 9, 11, 15, 16**; **5, 4, 47, 49**).

Genitivul. Pāṇini declină orice cuvânt și orice element gramatical sau simbol, care stau de cele mai adeseori în genitiv în *c*. Tot în *c* cuvântul care se construiește cu un anumit caz stă de cele mai adeseori în genitiv: verbele totdeauna.

Cînd sînt mai multe cuvinte care se construiesc cu același caz, Pāṇini le compune și compusul astfel format stă de cele mai adeseori în genitiv. Astfel de compuse sînt grupări sintactice și semantice; cf. p. 8 urm.

Cel mai des stă în genitiv un verb (de 27 de ori); substantive în genitiv sînt numai 18.

În *tm* genitivul e întrebuințat foarte rar (numai în sutrele: **3, 2, 106, 108, 121** și **3, 3, 137**): pe cînd în *c* genitivul e întrebuințat în 47 de sutre.

În *c* și în *tm* condiția întrebuințării unei forme („unde, cînd”) stă în locativ. Aici se pot adăuga și sutrele care servesc ca *adhikāra*: **1, 4, 23** (*kārake*), **2, 3, 1** (*anabhihite*) și **3, 2, 84** (*bhūte*).

Tot în locativ stă în *c* și funcția generală a fiecărui caz (v. p. 6).

În *c* cel mai des stă în locativ un substantiv; foarte rar alt cuvânt.

Adesea se găsește într-o sutră două și chiar trei locative.

Cînd sînt mai multe locative într-o sutră, fiecare din ele exprimă o condiție specială, afară de primul locativ, care exprimă întrebuințarea; (v. p. 6).

În *tm* fiecare sutra e condiționată printr-un cuvânt în locativ, afară de următoarele : 3, 2. 106. 107. 109. 110. 127 ; 3, 3. 159. 162.

În aceste sutre locativul trebuie subînțeles dintr-o sutra precedentă ; excepție face numai sutra 3, 2. 127.

În *c* anumite sutre întrebunțează, în loc de instrumental, locativul unui compus terminat în *-yukte* (2, 3. 1. 3. 19. 29) ; *-yoge* (5, 1. 41) ; *-prayoge* (2, 3. 26. 61) ; *-san̄yoge* (2, 3. 5) sau ablativul unui compus terminat în *-yogāt* (2, 3. 16 ; 5, 1. 17).

În *tm* se găsește numai *-prayoge* (3, 3. 151).

Toate aceste locative (*-yukte*, *-yoge*, *-prayoge*, *-san̄yoge*) precum și ablativul *yogāt* se pot traduce prin : „(în unire) cu”.

Tot în *c*, mai totdeauna în loc de locativ stă genitivul sau instrumentalul, și anume :

În 1, 1 mai totdeauna stă, în loc de locativ, genitivul ; în genitiv stă verbul care se construiește cu un anumit caz.

În 2, 3, de cele mai adeseori stă, în loc de locativ, instrumentalul sau genitivul cuvântului cu care se construiește un caz.

Din expunerea noastră se vede extrema conciziune a sutrelor lui Pāṇini și ingeniozitatea mijloacelor de care se folosește acesta pentru a exprima maximum de gândire în minimum de cuvinte sau de silabe. Aceste mijloace sînt patru : elementele gramaticale, simbolurile, cazurile și ordinea fixă a sutrelor. Datorită acestei ordini, Pāṇini poate omite nominativul sau locativul, adică forma sau funcția, în serii întregi de sutre, fără ca înțelesul lor să sufere. Ele nu devin obscure decît dacă se ignorează sutra care servește ca punct de plecare și care conține nominativul sau locativul respectiv.

Formulele sintactice ale lui Pāṇini sînt cele mai scurte reguli în cea mai bogată limbă, atît în vocabular cît și în structură. Extrema conciziune a sutrelor lui Pāṇini avea ca scop să ușureze memorizarea lor într-o epocă în care învățătura se transmitea numai oral. Este în afară de orice îndoielă că regulile lui Pāṇini erau însoțite de exemple și de explicații, care însă nu ni s-au păstrat. Abia mai tîrziu apar comentarii, ca cel din Benares (Kāçikā), unde fiecare sutră este explicată și însoțită de exemple.

SUTRELE DIN SINTAXA CAZURILOR

(1, 1. 23—55 ; 2, 3. 1—73 ; 5, 1. 41—49)

I. Construcția verbului

(1, 1. 23—55)

23. kārake.
24. dhruvam apāye 'pādānam.
25. bhitrārthānām bhayahetuḥ.
26. parājer asoḍhaḥ.
27. vāranārthānām ipsitaḥ.
28. antardhāu yenā 'darçanam icchati.
29. ākhyāto 'payoge.

30. janikartuḥ prakṛtiḥ.
31. bhuvāḥ prabhavaḥ.
32. karmanā yam abhiprāiti sa saṁpradānam.
33. rucyarthānām priyamānaḥ.
34. çlāghahnunsthācapām jñipsyamānaḥ.
35. dhārer uttamarnaḥ.
36. sprher ipsitaḥ.
37. krudhadruherşyāsūyarthānām yam prati kopāḥ.
38. krudhadruhor upasrṣṭayoḥ karma.
39. rādhikşyor yasya vipraçoah.
40. pratyāñbhyām çruvaḥ pūrvasya kartā.
41. anupratigṛṇaḥ ca.
42. sādhatamam karaṇam.
43. divaḥ karma ca.
44. parikrayaṇe saṁpradānam anyatarasyām.
45. ādhāro 'dhikaraṇam.
46. adhiçinsthāsām karma.
47. abhiniviçaḥ ca.
48. upānvadhyāñvasaḥ.
49. kartur ipsitatamam karma.
50. tathā yuktaṁ cā 'nipsitam.
51. akathitaṁ ca.
52. gatibuddhipratyavasānārthaçabdakarmākarmakāṇām aṇikartā sa ṇāu.
53. hr̥kror anyatarasyām.
54. svatantraḥ kartā.
55. tatprayojako hetuḥ ca.

II. Funcțiile cozurilor

(2, 3. 1—73)

1. anabhihite.
2. karmani dvitīyā.
3. tr̥tīyā ca hoç chandasi.
4. antarāntareṇayukte.
5. kālādhvanor atyantasamyoge.
6. apavarge tr̥tīyā.
7. saptamīpañcamyāu kārakamadhye.
8. karmapravacanīyayukte dvitīyā.
9. yasmād adhikam yasya ce 'çvaravacanam tatra saptamī.
10. pañcamy apāñparibhiḥ.
11. pratinidhipratidāne ca yasmāt.
12. gatyarthakarmani dvitīyācaturthāu çeṣṭāyām anadhvani.
13. caturthī saṁpradāne.

14. kriyārthopapadasya ca karmaṇi sthāninah
15. tumarthāc ca bhāvavacanāt.
16. namaḥsvastisvāhāsvadhālamvāṣadyogāc ca.
17. manyakarmaṇi anādare vibhāṣā 'prāṇiṣu.
18. kartṛkaraṇayos tṛtīyā.
19. sahayukte 'pradhāne.
20. yenā 'ṅgavikārah.
21. itthambhūtalakṣaṇe.
22. samjño 'nyatarasyām karmaṇi.
23. hetāu.
24. akartary rṇe pañcamī.
25. vibhāṣā guṇe 'striyām.
26. ṣaṣṭhī hetuprayoge.
27. sarvanāmnas tṛtīyā ca.
28. apādāne pañcamī.
29. anyārāditarartedikchabdāncūttarapadācāhiyukte.
30. ṣaṣṭhy atasarthapratyayena.
31. enapā dvitīyā.
32. pṛthagvinānānbhis tṛtīyā 'nyatarasyām.
33. karaṇe ca stokālpakṛcchrakatipayasyā 'sattvavacanasya.
34. dūrāntikārthāih ṣaṣṭhy anyatarasyām.
35. dūrāntikārthebhyo dvitīyā ca.
36. saptamy adhikaraṇe ca.
37. yasya ca bhāvena bhāvalakṣaṇam.
38. ṣaṣṭhī cā 'nādare.
39. svāmīṣvarādhipatidāyādasākṣipratibhūprasūtāiḥ ca.
40. āyuktakuṣalābhyām cā 'sevāyām.
41. yataḥ ca nirdhāraṇam.
42. pañcamī vibhakte.
43. sādhunipunābhyām arcāyām saptamy aprateh.
44. prasitotsukābhyām tṛtīyā ca.
45. nakṣatre ca lupi.
46. prātipadikārthaliṅgaparimāṇavacanamātre prathamā.
47. sambodhane ca.
48. sā 'mantritām.
49. ekavacanam sambuddhiḥ.
50. ṣaṣṭhī ṇe.
51. jño 'vidarthasya karaṇe.
52. adhīgarthadayeṇām karmaṇi.
53. kṛṇaḥ pratiyatne.
54. rujārthānām bhāvavacanānām ajvareḥ.
55. āṇiṣi nāthaḥ.
56. jāsiniprahaṇanāṭakrāthapiṣām himsāyām.

57. vyavahṛpaṇoh samarthayoḥ.
58. divas tadarthasya.
59. vibhāso 'pasarge.
60. dvitīyā brāhmaṇe.
61. preṣyabruvor haviṣo devatāsampradāne.
62. caturthartho bahulam chandasi.
63. yajeç ca karane
64. kṛtvo 'rīhaprayoge kāle 'dhikarane.
65. kartṛkarmanoh kṛti.
66. ubhayaprāptāu karmani.
67. ktasya ca vartamāne.
68. adhikarāṇavācinaç ca.
69. na lokāvyayanīṣṭhākhalarthatṛnām.
70. akenor bhaviṣyadādhamarṇyayoḥ.
71. kṛtyānām kartari vā.
72. tulyārthāir atulopamābhyām tṛtīyā 'nyatarasyām.
73. caturthi cā 'çiṣy āyuṣyamadrabhadra kuçalasukhārthahitāih.

Suffixul -tus

(5.1. 14—19)

44. pratiyoge pañcamyās tasi.
45. apādane cā 'hiyaruhoh
46. atigrahavyathanakṣepesv akartari tṛtīyāyāḥ.
47. hiyamānapāpayogāc ca.
48. ṣaṣṭhyā vyāçraye.
49. rogāc cā 'panayane.

SITRELE DIN SINTAXA TIMPURILOR ŞI A MODURILOR

(3.2. 81. 105—127; 3.3. 3—10. 13. 15. 131—168; 172—173;
175—176; 3. 1. 6—8, 69)

3. 2

84. bhūte.
105. chandasi liṭ.
106. liṭah kānāj vā.
107. kvasuç ca.
108. bhāṣāyām sadavaşaçruvaḥ.
109. upeyivān anāçvān anūcānaç ca.
110. luñ.
111. anadyatane lañ.
112. abhiñāvacane lṛi.
113. na yadi.

114. vibhāṣā sākāṅkṣe.
115. paro 'kṣe lṛt.
116. haṣaṣvator laṅ ca.
117. praṇe cā 'sannakāle.
118. laṭ sme.
119. aparo 'kṣe ca.
120. nanāu prṣṭaprativacane.
121. nanvor vibhāṣā.
122. puri luṅ cā 'sme.
123. vartamāne laṭ.
124. lataḥ ṣaṭṣāṇacāv aprathamāsamānādhikarāṇe.
125. sambodhane ca.
126. lakṣaṇahetvoh kriyāyāḥ.
127. tāu sat.

3, 3

3. bhaviṣyati gamyādayaḥ
4. yāvatpurāṇipātayor laṭ.
5. vibhāṣā kadākarhyoh.
6. kimvṛtte lipsāyām.
7. lipsyamānasiddhāu ca.
8. lodarthalakṣaṇe ca.
9. liṅ co 'rdhvamāuhūrtike.
10. tumunnavulāu kriyāyām kriyārthāyām.
13. lṛt ṣeṣe ca.
15. anadyatane luṭ.
131. vartamānasāmīpye vartamānavad vā.
132. āṣaṅsāyām bhūtavac ca.
133. kṣipravacane lṛt.
134. āṣaṅsāvacane liṅ.
135. nā 'nadyatanavat kriyāprabandhasāmīpyayoh.
136. bhaviṣyati maryādāvacane 'varasmin.
137. kālavibhāge cā 'nahorātrāṇām.
138. parasmin vibhāṣā.
139. liṅnimitte liṅ kriyātipattāu.
140. bhūte ca.
141. votāpyoh.
142. garhāyām laṭ apijātvoh.
143. vibhāṣā kathami liṅ ca.
144. kimvṛtte liṅlṛtāu.
145. anavakṛtyamarṣayor akimvṛtte 'pi.
146. kimkilāstyarthesu lṛt.

147. jātuyador liñ.
148. yaccayatrayoḥ.
149. garhāyām ca.
150. citrikaraṇe ca.
151. çeşe lṛḍ ayadāu.
152. utāpyoḥ samarthayor liñ.
153. kāmāpravedane 'kacciti.
154. saṁbhāvane 'lam iti cet siddhāprayoge.
155. vibhāṣā dhātāu saṁbhāvanavacane 'yadi.
156. hetuhetumator liñ.
157. icchārtheṣu liñloṭāu.
158. samānakartṛkeṣu tumun.
159. liñ ca.
160. icchārthebhyo vibhāṣā vartamāne.
161. vidhinimantraṇāmantraṇādhiṣṭa ampraṇaprārthaneṣu liñ.
162. loṭ ca.
163. prāṣṭisargaprāptakāleṣu kṛtyāç ca.
164. liñ co 'rdhvamāuhūrtike.
165. sme loṭ.
166. adhīṣṭe ca.
167. kālasamayavelāsu tumun.
168. liñ yadi.
172. çaki liñ ca.
173. açiṣi liñloṭāu.
175. māñi luñ.
176. smottare lañ ca.

3, 4

6. chandasi luñlañliṭaḥ.
7. liñarthe leṭ.
8. upasamvādāçanākyoç ca.
69. laḥ karmaṇi ca bhāve cā 'karmakebhyah.

ГРАММАТИКА ПАНИНИ, ГРАММАТИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ, СИМВОЛЫ И СИНТАКСИЧЕСКИЕ ФОРМУЛЫ

Краткое содержание

В своей известной грамматике, *Aṣṭādhyāyī*, Панини рассматривает также и вопросы синтаксиса, а именно: *синтаксис падежей* (1, 4, 23-55; 2, 3 1-73; 5, 4, 44-49) и *синтаксис времен и наклонений* (3, 2, 84, 105-127; 3, 3, 3-10, 13, 15, 131-168, 172-173, 175-176; 3, 4, 6-8, 69). Вступительная статья освещает некоторые из этих вопросов, а именно: грамматические элементы, символы и синтаксические формулы, вытекающие из структуры сутр и значения падежей.

Грамматические элементы

Грамматические элементы синтаксиса Панини состоят из одного-двух слогов и обозначают суффиксы; например: *aka* = суффикс *-aka*. Грамматические элементы содержат и суффиксы, характерные при ас-тиям и инфинитивам; так, например, *tumun* содержит суффикс инфинитива *-tum*. Как и имена существительные, грамматические элементы склоняются и входят в состав сложных слов. Например *ktasya* (род. п. ед. ч.); суффикс причастия прошедшего времени *-ta* (2, 3, 67); *akenor* (род. п. двойств. ч.) суффиксы *-aka* и *-in* (2, 3, 70) и т. д.

Символы состоят из одного слога, за исключением *kṛya* и *niṣṭhā*. Это условные слоги для определенных категорий, в первую очередь для времен и наклонений.

Все личные формы (т. е. все времена и наклонения) выражены при помощи символов, а не грамматических терминов. Эти символы состоят из одного слога; насчитывают десять символов:

- lañ* — имперфект
- liñ* — оптатив
- luñ* — аорист
- lrñ* — условное наклонение
- lat* — настоящее время
- lit* — перфект
- lut* — будущее (II)
- lri* — будущее (I)
- let* — сослагательное наклонение (конъюнктив)
- lot* — повелительное наклонение.

В этих символах *l* обозначает форму с личным окончанием, *ñ* форму с личным первичным окончанием, а *t* — форму с личным первичным окончанием (первичное окончание, окончание перфекта или повелительного наклонения); промежуточная гласная служит для различения форм с одинаковым окончанием. Из этого вытекает, что Панини делает различие только между формами с вторичными и первичными окончаниями.

Панини не делает различия между временем и наклонением, включая их в одну и ту же категорию, выраженную символом *la* (формы с личным окончанием, *verbum finitum*); см. сутру 3, 4, 69. Однако некоторые символы выражают только время, другие — только наклонение. Ни один символ не выражает одновременно и время и наклонение. Изъявительное наклонение отсутствует в синтаксисе Панини.

Иногда один символ выражает целый ряд грамматических элементов; например *sat* из *tm* 3, 2, 127, обозначает грамматические элементы *ṣatṛ* и *ṣānas*.

В синтаксисе Панини каждая сутра является формулой. Многие сутры сходны по своей структуре.

В синтаксисе времен и наклонений наиболее часто встречающаяся формула состоит из местного падежа, за которым следует именительный падеж.

Иногда целый ряд сутр представляет собой выражение одной и той же мысли в различных вариантах. В этом можно убедиться по формулировке сутр и примерам из *Kācīkā*.

Кроме сутр-формул, существуют и несколько единичных сутр. Некоторые сутры имеют отрицательное значение. Отрицательные сутры начинаются с *na* (нет) или содержат слово с префиксом *a-* или *an-*, выражающим исключение.

Только в двух сутрах (из 192) встречается глагол (предикативный) с личным окончанием, а именно 1, 4, 28, 32.

Большинство сутр состоит из двух слов (103 из 192 сутр).

В синтаксисе времен и наклонений, каждая сутра состоит из двух элементов: из *формы* (личной или номинальной) глагола, стоящего в именительном падеже, и из *условия* употребления (с чем, без чего где, когда), стоящего в местном падеже. Если сутра является *adhikāra*, то она содержит лишь условие в местном падеже, выражающем общую функцию данной формы. Все другие употребления местного падежа в сутрах выражают специальные условия. Функции (употребления) имеют свои наименования и стоят в местном падеже; личные и номинальные формы глагола выражаются символами и грамматическими элементами, стоящими в именительном, и лишь изредка в родительном падеже, который в этом случае обозначает „вместо“. Нередко именительный (форма) или местный падеж (условие) восстанавливаются из предшествующих сутр. Такая сутра следует немедленно за основной сутрой или же разделена другими сутрами от этой основной сутры, содержащей данный именительный или местный падеж. Так, сутры состоящие из местных падежей *bhūte*, *vartamāne* и *bhaviṣyati* являются основными; за ними следуют специальные сутры, в которых местные падежи подразумеваются, даже если их несколько. Так, например, *bhūte* находящийся в 3, 2, 84, подразумевается и в следующих сутрах (105—122), до основной сутры, 123, вместе с *vartamāne*, который в свою очередь подразумевается в следующих сутрах (124—127). Местный *bhaviṣyati* (3, 3, 3) следует подразумевать и в следующих сутр (4—176). Объясним это на следующем примере: сутра 3, 2, 110 состоит из одного слова: *luṇ* (аорист), являющегося символом в именительном падеже. В этой сутре подразумевается местный *bhūte* (3, 2, 84) без которого *luṇ* не имеет смысла: а (*bhūte*) *luṇ* означает: „(Вместо прошедшего) (здесь) аорист“.

В синтаксисе Панини падежи выражают определенные синтаксические формы и отношения. Наиболее употребительными падежами являются: местный, именительный и родительный.

Чаще всего сутра содержит два падежа и обычно два различных падежа. Сутры, содержащие один или три падежа, встречаются сравнительно редко. В сутре падежи не всегда следуют в определенном порядке, нередко встречается обратный порядок: например — родительный-местный (2, 3, 56) и местный-родительный (2, 3, 55).

Нередко в одной и той же сутре встречаются два и даже три одинаковых падежа. Это, иногда, имена существительные, из которых одно играет определительную роль прилагательного. См. 2, 3, 5, 24, 25. Почти всегда, когда в одной сутре находятся 2 именительных па-

дежа, один из них является подлежащим, а другой-сказуемым. Такие сутры выражают определения. Например: 1, 4, 24; 3, 2, 127 и т. д.

Когда в одной сутре встречаются два существительных в местном падеже, одно выражает употребление, а другое условие употребления. Например; 2, 3, 5; 3, 2, 117 и т. д. Иногда, из двух или трех одинаковых падежей, один-прилагательное. Прилагательное выражает условие употребления данного существительного. Вместо существительного встречается иногда глагол или какое угодно другое слово, которое Панини склоняет как существительное.

Ряд слов, стоящих в одном падеже, превращаются у Панини в сложное слово, последний термин которого сохраняет данный падеж. В синтаксисе падежей такие сложные слова являются нередко семантическими или синтаксическими группами; например: 1, 4, 25, 53; 2, 3, 33, 39; 5, 4, 46. (В синтаксисе падежей, в именительном падеже стоят, в первую очередь, названия падежей *prathamā, dvitīyā, tṛtīyā* и т. д.) и названия падежных функций (*apādāna, sampradāna, karman...*).

В синтаксисе времен и наклонений в именительном падеже стоят в первую очередь, символы (*lañ, liñ, luñ; laṭ, liṭ, luṭ...*) и грамматические элементы (*kānac, tumun* и т. д.).

Если в сутре отсутствует именительный падеж, он восстанавливается из одной из предшествующих сутр. Так, в сутрах 2, 3, 51—68, именительный *dvitīyā* восстанавливается из 2, 3, 60.

Если сутра, в которой отсутствует именительный падеж является сутрой *adhikāra* в местном падеже, как например *kārake* (1, 4, 23); *anabhihite* (2, 3, 1) или *bhūte* (3, 2, 84), то не следует ничего подразумевать, так как сутра состоит только из местного падежа и служит заглавием для всех последующих сутр, вплоть до новой *adhikāra*.

Винительный, творительный и аблатив употребляются только в синтаксисе падежей.

Дательный выполняет функции творительного или местного, которые часто заменяют его. Например, дательный *dūrāntikārthebhyo* (= -ah) (2, 3, 35) и *dūrāntikārthāih* (2, 3, 34) или дательный *icchārthebhyo* (-ah) (3, 3, 160) и местный *icchārthesu* (3, 3, 157).

Панини склоняет все грамматические элементы и символы, которые в синтаксисе падежей находятся чаще всего в родительном падеже. Слово, требующее определённого падежа, стоит чаще всего в родительном, а глаголы всегда в родительном. Несколько слов, требующих одного и того же падежа, сливаются у Панини в одно сложное слово, стоящее обычно в родительном падеже.

Условие употребления форм („где“, „когда“) стоит в местном падеже, а также и сутры *adhikāra*: 1, 4, 23 (*kārake*), 2, 3, 1 (*anabhihite*) и 3, 2, 84 (*bhūte*). Общая функция каждого падежа требует также местного падежа.

Несколько местных падежей в одной и той же сутре, выражают специальные условия, кроме первого местного, который выражает употребление.

В синтаксисе падежей местный падеж заменяется обычно родительным или творительным.

К работе прилагаются два списка, содержащих сутры, относящиеся к синтаксису падежей и к синтаксису времен и наклонений.

LA GRAMMAIRE DE PĀṆINI

Éléments grammaticaux, symboles et formules syntaxiques

Résumé

Dans sa célèbre grammaire, Aṣṭādhyāyī, Pāṇini traite aussi de la syntaxe, à savoir : la syntaxe des cas (1, 4, 23—55; 2, 3, 1—73; 5, 4, 44—49) et la syntaxe des temps et des modes (3, 2, 84, 105—127; 3, 3, 3—10, 13, 15, 131—168, 172—173, 175—176; 3, 4, 6—8, 69).

Notre étude s'occupe de certains aspects de cette syntaxe, à savoir : les éléments grammaticaux, les symboles et les formules syntaxiques. Celles-ci résultent de la structure des sūtras et des emplois des cas. Les éléments grammaticaux sont formés d'une ou de deux syllabes et indiquent des suffixes : p.e. : *aka* = le suffixe *-aka*. Les éléments grammaticaux contiennent aussi les suffixes caractéristiques des participes et des infinitifs : p.e. : *tum* = le suffixe *-tum* de l'infinitif. Les éléments grammaticaux sont traités comme des substantifs, c'est-à-dire qu'ils peuvent être déclinés et entrer dans des composés : p.e. : *ktasya* (génitif singulier) = le suffixe *-ta* du participe passé (2, 3, 67) : *akenor* (génitif duel) = les suffixes *-aka* et *-in* (2, 3, 70) : etc. Les symboles consistent en une seule syllabe, sauf *kṛtya* et *niṣṭhā*. Ils sont des syllabes conventionnelles qui expriment certaines catégories de formes, surtout les temps et les modes.

Toutes les formes personnelles sont indiquées par des symboles et non par des termes grammaticaux. Ces symboles sont au nombre de dix : *lān* (imparfait), *līn* (optatif), *luṇ* (aoriste), *lṛn* (conditionnel), *lat* (présent), *lit* (parfait), *lut* (futur II), *lṛt* (futur I), *let* (subjonctif) et *lot* (impératif). Dans ces symboles, *l* indique une forme à désinence personnelle, *n* une forme à désinence secondaire, et *t* une forme à désinence personnelle qui n'est pas secondaire (c'est-à-dire une désinence primaire, d'impératif ou de parfait). La voyelle intermédiaire dans les symboles sert à distinguer entre elles les formes à désinence identique. Les symboles ci-dessus nous montrent que Pāṇini fait distinction seulement entre les formes à désinence secondaire et les formes dont la désinence n'est pas secondaire. Pāṇini ne fait aucune distinction entre temps et modes, dont il forme une seule catégorie exprimée par le symbole *la* = formes à désinence personnelle, *verbum finitum* : cf. 3, 4, 69. Cependant certains symboles expriment seulement le temps, tandis que d'autres indiquent seulement le mode. Aucun symbole n'exprime les deux catégories réunies. Le mode indicatif n'est pas mentionné dans la syntaxe de Pāṇini. Parfois un symbole peut exprimer une série d'éléments grammaticaux : ainsi *sat*, dans 3, 2, 127, exprime les éléments grammaticaux *catr* et *ṇānac*. Dans la syntaxe de Pāṇini chaque sūtra

est une formule, et beaucoup de formules se ressemblent par leur structure. Dans la syntaxe des temps et des modes la formule la plus fréquente consiste en un locatif suivi d'un nominatif. Quelquefois des séries de sūtras ne sont que des variantes d'une même idée, ce qu'on peut voir par la manière de laquelle sont formulés les sūtras et par les exemples de la *Kāṣikā*. A la différence des sūtras formules, il y a aussi quelques sūtras dont la structure ne se répète pas. Un petit nombre de sūtras ont un sens négatif. Ils commencent par *na* („non“) ou contiennent un mot à préfixe privatif *a-* (*an-*), qui exprime une exception. De 192 sūtras seulement deux ont un verbe à désinence personnelle, à savoir 1, 4, 28 et 32. La plupart des sūtras (103) ont seulement deux mots. Dans la syntaxe des temps et des modes chaque sūtra a deux éléments : la forme (personnelle ou nominale) du verbe, qui est au nominatif, et la condition de l'emploi (avec quoi, sans quoi, ou, quand), qui est au locatif. Si le sūtra est un *adhikāra*, alors il contient seulement la condition, au locatif, qui exprime la fonction générale de la forme respective. Tous les autres locatifs, dans les sūtras suivants, expriment les conditions spéciales de l'emploi d'une forme.

Les fonctions (ou emplois) sont désignées par des termes au locatif, tandis que les formes personnelles et nominales du verbe sont exprimées par des symboles et par des éléments grammaticaux ; les deux catégories sont au nominatif, très rarement au génitif, qui signifie alors : „à la place de“. Souvent, soit le nominatif (la forme) soit le locatif (la condition) doivent être sous-entendus d'un sūtra qui précède. Ce sūtra peut précéder immédiatement ou être séparé par d'autres sūtras, qui se réfèrent aussi au sūtra initial qui contient le nominatif ou le locatif qu'on cherche. Ainsi les sūtras formés par les locatifs *bhūte*, *vartamāne* et *bhaviṣyati* sont fondamentaux : ils sont suivis chacun par des séries de sūtras spéciaux, dans lesquels doivent être sous-entendus les locatifs ci-dessus, même si les sūtras spéciaux ont, eux aussi, un ou plusieurs locatifs. Par conséquent le locatif *bhūte* (3, 2, 84) doit être sous-entendu dans les sūtras suivants (105—122) jusqu'au sūtra fondamental *vartamāne*, qui, à son tour, doit être sous-entendu dans les sūtras suivants (124—127). De même le locatif *bhaviṣyati* (3, 3, 3) doit être sous-entendu dans les sūtras qui viennent après (4—176). Ce que nous avons exposé plus haut est illustré par l'exemple suivant : le sūtra 3, 2, 110, est formé d'un seul mot : *luṇ* (l'aoriste), qui, nous l'avons vu, est un symbole au nominatif. Dans ce sūtra on doit sous-entendre le locatif *bhūte* (3, 2, 84), sans lequel *luṇ* n'a pas de sens ; mais (*bhūte*) *luṇ* signifie : „(Pour le passé) (sert) l'aoriste“. Dans la syntaxe de Pāṇini, les cas servent à exprimer des formes et des rapports syntaxiques déterminés. Les cas les plus employés sont le locatif, le nominatif et le génitif. Le plus souvent un sūtra a deux cas et le plus souvent encore les deux cas sont différents. Les sūtras avec un seul cas ou avec trois cas sont relativement rares. L'ordre dans lequel se succèdent les cas dans un sūtra n'est pas toujours le même, car il peut être aussi le contraire : p.e. : génitif-locatif (2, 3, 56) ou locatif-génitif (2, 3, 55). Souvent on trouve dans

- un sūtra deux ou même trois cas identiques. Parfois, quand les deux cas identiques sont des substantifs, l'un détermine l'autre, comme un adjectif: v. **2**, 3, 5, 24, 25. Presque toujours, lorsque dans un sūtra se trouvent deux nominatifs, l'un est sujet et l'autre prédicat. Ces sūtras sont des définitions, comme **1**, 4, 24: **3**, 2, 127: etc. Si un sūtra a deux substantifs au locatif, l'un exprime l'emploi et l'autre la condition de l'emploi, comme dans **2**, 3, 5; **3**, 2, 117: etc. Quelquefois, de deux ou de trois cas identiques l'un est adjectif. L'adjectif exprime la condition d'emploi du substantif auprès duquel il se trouve. Au lieu d'un substantif peut se trouver un verbe ou n'importe quel mot, que Pāṇini décline comme des substantifs. D'une série de deux ou de plusieurs mots qui devraient être mis au même cas, Pāṇini forme un composé, dont le dernier terme est au cas respectif. Dans la syntaxe des cas ces composés sont souvent des groupes syntaxiques ou sémantiques: cf. **1**, 4, 25, 53; **2**, 3, 33, 39; **5**, 4, 46. Dans la syntaxe des cas se trouvent au nominatif en premier lieu les noms des cas (*prathamā, dvitīyā, tritīyā* etc.) et les noms des fonctions casuelles (*apādāna, saṃpradāna, karmaṇ* etc.). Dans la syntaxe des temps et des modes se trouvent au nominatif en premier lieu les symboles (*lañ, liñ, luñ; lat, lit, lut* etc.) et les éléments grammaticaux (*kānac, tumun* etc.). Presque toujours, quand le nominatif manque dans un sūtra, il doit être sous-entendu d'un sūtra antérieur. Ainsi dans les sūtras **2**, 3, 61—68 on doit sous-entendre le nominatif *dvitīyā* du sūtra **2**, 3, 60. Si le sūtra dans lequel le nominatif manque est un *adhikāra* au locatif, comme *kārake* (**1**, 4, 23), *anabhihite* (**2**, 3, 1) ou *bhūte* (**3**, 2, 81), alors on ne doit sous-entendre rien, car le sūtra est formé par le locatif tout seul et sert comme titre pour tous les sūtras suivants jusqu'à un nouvel *adhikāra*. L'accusatif, l'instrumental et l'ablatif sont employés seulement dans la syntaxe des cas. Le datif a la fonction d'instrumental ou de locatif et il concourt avec ces cas: cf. **2**, 3, 35 avec **2**, 3, 31 et **3**, 3, 160 avec **3**, 3, 157. Pāṇini décline tous les mots et tous les éléments grammaticaux ou symboles, qui, dans la syntaxe des cas, se trouvent le plus souvent au génitif. Là encore le mot qui se construit avec un cas déterminé se trouve le plus souvent au génitif: les verbes toujours. Quand il y a plusieurs mots qui régissent le même cas, Pāṇini les compose et le composé ainsi formé est le plus souvent au génitif. La condition d'emploi d'une forme (où?, quand?) est mise au locatif. On y peut ajouter les sūtras servant d'*adhikāra* (v. plus haut). Au locatif encore se trouve la fonction générale de chaque cas. Lorsque dans un sūtra il y a plusieurs locatifs, chacun exprime une condition spéciale, sauf le premier, qui indique l'emploi. Dans la syntaxe des cas, presque toujours à la place du locatif il y a le génitif ou l'instrumental.

À la fin de l'étude se trouvent deux listes, dont l'une contient les sūtras, qui se rapportent à la syntaxe des cas et l'autre les sūtras qui traitent de la syntaxe des temps et des modes.

DU NOUVEAU SUR LE LATIN VULGAIRE

PAR

VEIKKO VÄÄNÄNEN

Université de Helsinki, Finlande

Les romanistes et les latinistes d'aujourd'hui s'accordent à ne plus opposer, comme le faisaient les „néogrammairiens" d'hier, le latin vulgaire et le latin classique comme deux idiomes différents, et à reconnaître que le latin, sous tous ses aspects, n'est qu'une transition entre deux états de langue, l'indo-européen et le roman. On sait aussi que la relative stabilité de la langue écrite n'a fait que masquer sous une forme traditionnellement conservée bien des changements, voire des transformations radicales qui se sont produites surtout à l'époque impériale, mais dont beaucoup ont été amorcées dès le vieux latin. A part les „vulgarismes" répondant aux besoins artistiques, comme chez Plaute ou chez Pétrone, quiconque écrit s'efforce de s'en tenir aux normes conventionnelles, qui ont relativement peu changé pendant les quelques huit siècles de latinité proprement dite. Il n'est jusqu'aux textes les plus barbares des VIIe et VIIIe siècles, par ex. les diplômes des rois mérovingiens, dont la langue puisse être identifiée avec le latin courant de l'époque. Il est passé en axiome qu'il n'existe pas de texte en latin vulgaire: „il n'y a que des traits „vulgaires" qui se rencontrent en plus ou moins grand nombre et qui sont plus ou moins voyants dans des textes d'époque impériale. Mais ces traits sont assez nombreux pour laisser discerner les tendances nouvelles" ¹⁾.

Dans ces conditions, quelles chances avons-nous d'atteindre au latin courant en tant que système, d'en jalonner l'évolution progressive et établir les variétés éventuelles?

De nombreuses monographies sur des textes teintés de „vulgarismes" et sur des problèmes particuliers de phonétique, de morphologie et de syntaxe ont vu jour ces dernières décennies: des essais de synthèse et de reconstitution ont contribué à éclairer sinon à résoudre les problèmes multiples de latin vulgaire. Mon propos n'est pas d'en dresser une bibliographie même sommaire. Je me bornerai à discuter rapidement quelques contributions récentes qui me semblent avancer nos connaissances de cet aspect linguistique.

Une place d'honneur revient au regretté latiniste suédois Einar Löf-

1) A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, p. 236.

stedt, dont le pénétrant commentaire de la *Peregrinatio Aetheriae* et les deux volumes substantiels de *Syntactica*²⁾ sont devenus des classiques parmi les études de latin littéraire et surtout non littéraire. Un recueil d'essais sur le latin tardif, intitulé *Late Latin*, publié à titre posthume par l'Institut pour les Recherches Comparatives des Humanités d'Oslo en 1959, reprend et met au point certains des principaux problèmes. On y reconnaît la méthode sûre, peu portée à la spéculation, un sens linguistique assuré ainsi que le vaste savoir du maître. En ce qui concerne le latin vulgaire, deux chapitres en particulier retiennent l'attention, intitulés respectivement *Late Latin*, *Vulgar Latin*, *Romance et Local Variation in Latin*. Un des problèmes qui divisent les chercheurs est celui de l'époque du divorce définitif entre le parler populaire et le latin écrit. Discutant les opinions divergentes, Löfstedt se range à l'avis qui placerait la séparation des deux aspects du latin à une date relativement tardive, en ajoutant qu'il voit peu de chances de fixer avec quelque précision les diverses phases de développement pendant la longue période de transition entre 600 et 800³⁾. Chaque phénomène devrait être soumis à un examen linguistique approfondi et basé sur des matériaux abondants. C'est ainsi que Löfstedt lui-même avait montré⁴⁾ que l'article défini, que l'on a souvent cru discerner dans certains emplois affaiblis du démonstratif en latin postclassique, n'appartient pourtant, en tant que catégorie grammaticale, qu'à l'époque romane. En effet, bien des développements de syntaxe surtout, qui marquent l'avènement de l'état romain sont amorcés en latin impérial, voire déjà en vieux latin, sans pour autant s'implanter encore comme innovations du système.

Toujours dans le domaine de la morpho-syntaxe, la manière de voir de Löfstedt a été appuyée par l'important *Essai sur le mode subjonctif en latin postclassique et en ancien français*, I—II, par Gérard Moignet⁵⁾. Il s'agit bien plus que d'une étude dans le genre traditionnel sur l'emploi d'un mode verbal. Un 1er chapitre de 120 pages discute à fond les différentes théories avancées sur subjonctif, dont la disparité même les rend suspectes, et expose les vues de l'auteur qui se réclament de la théorie psycho-systématique de Gustave Guillaume. On avait prêté au subjonctif la valeur de diverses modalités: volonté, doute, irréalité, potentialité... Or un mode, c'est-à-dire une série de formes, ne coïncide jamais avec une modalité, qui dépend du locuteur. Selon la théorie psycho-systématique, „le système verbal correspond à la représentation du temps, et les différences de modes ne sont que des différences dans la manière dont le temps est conçu“⁶⁾. Le subjonctif est le mode de la durée indifférenciée, de la non-actualité, par rapport à l'indicatif qui comporte la distinction de trois époques. D'autre part, les systèmes psychiques, auxquels correspondent plus ou moins bien les systèmes sémiologiques, tendent au maximum de simplicité; aussi les séries de formes à double valeur sont-elles soumises à des réductions. Ainsi, le parfait de l'indicatif doit céder sa valeur propre d'aspect ou du „présent de mémoire“ au

2) I. 2e édition, 1956, II. même année.

3) O. c., p. 11.

4) *Syntactica* 12, p. 358 sqq.

5) Publications de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines d'Alger, XXXII, Presses Universitaires de France, 1959.

6) Moignet, *Essai*..., p. 77.

composé du type *habeo dictum* et ne garder que celle d'aoriste. Le subjonctif perdra le parfait, qui faisait souvent double emploi avec le présent, tandis que l'imparfait du subjonctif, qui tenait à la fois du présent et du passé, a été éliminé par le plus-que-parfait. C'est toujours, selon M. Moignet, en correspondance avec un système psychique changeant — qui est bien entendu tout autre qu'une nouvelle „Denkform“ dans le sens de Karl Vossler — que se crée un futur à deux temps, à partir des tours *dicere habeo* et *dicere habebam* ou *habui* (qui toutefois ne prend pas pied dans toute la Romania). Il ne faut pas exagérer le rôle joué par les accidents phonétiques, dit M. Moignet avec raison : ils „peuvent certes favoriser l'avènement de systèmes sémiologiques nouveaux. Mais ils ne sauraient en rien constituer la cause des révolutions linguistiques...“. Une analyse très poussée de matériaux bien choisis relatifs à l'emploi du subjonctif mène l'auteur au résultat que „le latin, en tant que système de signes soumis à l'évolution... a vécu jusqu'à une limite qui... peut être fixée aux environs du milieu du VIIIe siècle. En tant que système psychique, au contraire, force est de reconnaître qu'à cette date le latin avait déjà vécu. On avait cessé déjà de se représenter le latin alors qu'on utilisait les signes du latin... Il est d'ailleurs vain de chercher à dater cette révolution psychique, car les faits de représentation sont secrets et ne se laissent déceler qu'à travers le prisme déformant des faits de parole“ 7).

Pour ce qui concerne les différences locales du latin, il est curieux de noter qu'à mesure que les latinistes reviennent de l'hypothèse de provincialismes en latin, les romanistes au contraire s'acharnent à faire remonter la dislocation de la Romania de plus en plus haut dans le passé. Einar Löfstedt lui-même admet que certes dans une langue parlée par des éléments ethniques hétérogènes sur une étendue aussi vaste qu'était le latin à l'époque impériale, il a dû surgir des différences régionales „équivalant à des dialectes différents (amounting to different dialects)“ 8). S. Jérôme n'a-t-il pas affirmé que la latinité changeait quotidiennement „et regionibus... et tempore“? Or, les monuments écrits nous laissent dans l'embarras. „Attribuer, écrit Löfstedt 9), un texte quelconque à une province particulière d'après des critères linguistiques s'est avéré dans la plupart des cas impossible, et en mettant les choses au mieux, extrêmement difficile“. Cet état de choses ne change qu'à l'apparition des idiomes romans. Aussi les tentatives de localiser, sur la base des particularités linguistiques, les textes reflétant le latin vulgaire et qui vont du *Satyricon* de Pétrone par la *Peregrinatio Acthiae* aux traductions latines d'Oribase (probablement du VIe siècle) ont-elles échoué. Bien plus : les textes tardifs, inscriptions, traités techniques, vies de saints, chroniques, chartes, etc. provenant des diverses parties de l'Empire, se caractérisent par le parallélisme des traits „vulgaires“, chute de consonnes finales, réduction de catégories flexionnelles, substitution d'expressions plus vives à des mots usés, et ainsi de suite, qui sont autant de caractéristiques du roman commun. A titre d'exemple, les deux succédanés du verbe *esse* ou *edere*, *comedere* et *manducare*, se font concurrence en bas latin. Selon les relevés de Löfstedt, la *Vulgate* a seulement 45 exemples de

7) Moignet, *op. cit.*, p. 274 sqq.

8) E. Löfstedt, *Late Latin*, p. 39.

9) O. c., p. 42.

edere contre plus de 540 de *comedere* et environ 170 de *manducare*. Chose remarquable, la *Peregrinatio* (probablement de la fin du IVe siècle), qu'on a cru provenir d'Espagne, ne connaît pour „manger“ que *manducare* (13 fois), alors que l'ibéroroman a opté pour *comedere*. D'autre part, la *Peregrinatio* présente des „hispanismes“ tels que *sedere* au sens affaibli „être“, *plivare (se)* „arriver“ (mot passé aussi en roumain avec un sens différent), *subire* „monter“ (aussi en roumain), ou des „italianismes“ comme *se iungere* „arriver“, *movere* „partir“, *modo* „bientôt“. Il y a près de cent ans, Hugo Schuchardt constata dans son fondamental *Vokalismus des Vulgärlateins* que „dieses [rustike Lateins] erscheint auf den Denkmälern aller Gegenden eigentlich immer ein und dasselbe“. Les recherches successives n'ont pas sensiblement altéré le bien-fondé de cette affirmation. A la fin de son importante enquête sur la langue des inscriptions et d'autres textes provenant des pays danubiens, H. Mihăescu¹⁰⁾, tout en relevant un certain nombre de phénomènes qui concordent avec les caractères particuliers du roumain, conclut que „les faits linguistiques consignés dans les inscriptions et les textes des provinces danubiennes n'étaient donc pas spécifiques à ces régions mais circulaient sur une plus large étendue. Il s'ensuit donc que les provinces danubiennes ne formaient pas un domaine linguistique isolé ou indépendant“¹¹⁾. C'est que, dit-il, particulièrement en Dacie, ou pourtant le séjour des troupes et des organes administratifs romains fut assez bref „...l'élément militaire et l'élément administratif y ont joué un rôle important. Des colons s'y sont installés, venant des différentes régions de l'empire, en particulier des provinces avoisinantes ou orientales. La langue qu'ils parlaient était une 'lingua franca', c'est-à-dire le latin commun, la langue de l'administration et de l'armée“¹²⁾.

Des romanistes, de leur côté, ont abordé le problème du démembrement du latin en pratiquant la méthode comparative. Le regretté maître Jakob Jud, à la suite de son étude *Problèmes de géographie linguistique romane*¹³⁾, affirmait que „la linguistique de demain rejettera cette hypothèse de l'unité lexicale du latin vulgaire, qui ne s'accorde ni avec l'histoire ni même avec tout ce que nous observons dans les langues des grands états modernes“. Si telles rencontres homonymiques arrivent à des solutions divergentes en Espagne et en Italie, disait-il, c'est qu'„aux IIIe et Ve siècles, Rome... n'a plus l'autorité nécessaire pour imposer son mot d'ordre linguistique aux provinces lointaines, et de plus en plus autonomes“. Naguère, M. Gerhard Rholfs, dans son ouvrage *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen* (1954) s'est rangé à l'opinion de Jud, en insistant sur l'action des centres d'irradiation spirituelle et économique ainsi que sur celle de l'organisation diocésaine.

Dans le domaine de la phonétique, méritent une attention particulière les études de chronologie relative des changements, d'abord par Elise

10) H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960.

11) *Ibid.*, résumé en français, p. 298.

12) *Ibid.*, p. 297.

13) *Revue de Linguistique Romane*, I, 1925.

Richter¹⁴⁾, et récemment, par M. Georges Straka (deux importants articles parus respectivement dans *Revue des Langues Romanes*, 1953, et *Revue de Linguistique Romane*, 1956). Après un examen serré des transformations interdépendantes du phonétisme latin, M. Straka en établit la chaîne chronologique et conclut, à son tour, qu'„au IIe et, à plus forte raison, au IIIe siècle, il n'y avait plus d'unité linguistique romane, malgré une certaine unité de civilisation“, le sarde, le roumain et même le gallo-roman commençant vers cette époque, dit-il, „à s'individualiser et à se constituer en des langues indépendantes“¹⁵⁾. Ces dates reculées ont de quoi étonner. Pourtant, la démonstration de M. Straka semble menée avec une rigueur incontestable. Ce qui prête à discussion, ce sont certaines dates historiques servant de points de repère. La séparation linguistique de la Sardaigne et celle de la Dacie sont placées par M. Straka respectivement au IIe siècle et au moment de la coupure politique de la Dacie, qui arriva en 271. Or, on peut se demander si l'isolement de ces régions a vraiment été complet depuis ces dates. Pour la Dacie, au moins, plusieurs savants roumains sont d'un avis différent. En dernier lieu M. Mihaescu écrit que „jusque vers l'an 395, le contact des provinces danubiennes avec le domaine de la langue latine occidentale [a été] actif et direct“, et qu'„il est impossible que la Dacie soit demeurée totalement isolée des régions romanisées du Sud du Danube, jusqu'à la fin du VIe siècle“¹⁶⁾. Une certaine réserve sera donc recommandée vis-à-vis des jalons chronologiques posés par M. Straka pour la généralisation du changement $i > e$ qui n'atteint pas le sarde, et du changement $u > o$ qui n'atteint ni le sarde ni le roumain.

Il est évident que pour atteindre cet élément fuyant qu'est le latin parlé, il faut les efforts conjugués des latinistes et des romanistes, l'étude critique des monuments écrits aussi bien que l'opération ascendante à partir des langues romanes. L'une doit servir de contrôle pour l'autre. Pour ce qui est particulièrement de la chronologie des changements, il me semble que les résultats obtenus par la voie comparative restent généralement sujets à caution, tant que nous manquent les attestations directes. Placer, à titre d'exemple, au IIIe siècle l'émancipation linguistique des provinces, est une hypothèse qui ne manque pas l'appui de certaines circonstances historiques, mais qui gagnerait en plausibilité dans la mesure où elle serait confirmée par des faits linguistiques dégagés des textes. Car enfin, si les traits populaires y sont noyés dans une langue commune qui se superpose au latin parlé, ce n'est pas une raison pour ne pas consulter les monuments écrits et en tirer tout le parti possible. Ici encore, c'est le cas de dire que les choses ne sont pas si compliquées qu'elles en ont l'air : elles le sont beaucoup plus.

14) *Chronologische Phonetik des Französischen bis zum Ende des 8. Jahrhunderts*, 1931.

15) *RLR*, p. 307, et *RLiR*, p. 258.

16) *O. c.*, p. 296 sq.

DIN NOU DESPRE LATINA VULGARĂ

Rezumat

Autorul sprijină ideea dezmembrării tirzii a Romaniei, ca suedezul Einar Löfstedt (în *Syntactica* și în comentariul la *Peregrinatio Aetherae*), de la care pleacă. La rîndul său, Löfstedt adoptă noile teze ale lui Gerard Moignet (după teoria psiho-sistematică a lui Gustave Guillaume) în privința conjunctivului, privit ca „modul duratei nediferențiate în raport cu indicativul care comportă distincția a trei epoci”.

Ideea centrală este existența unui decalaj, apreciabil în timp, între schimbarea corespondențelor psihologice, inerente sistemului limbii, și schimbarea sistemului de forme de expresie. Se explică, astfel, cum inovațiile, începute încă în perioada imperială, au intrat în sistem mult mai târziu.

Se exemplifică cu periodizarea paradigmatelor de conjunctiv, acolo unde ele coincid ca valoare cu alte forme verbale, cu valoarea de instrument gramatical a articolului definit, existența ca tendință psihologică într-o perioadă mai veche, dar fixată ca atare abia în perioada romanică și cu alte fapte.

În concluzie, vorbitorii latinei populare, gindeau, lingvistic vorbind, romanic, iar sistemul de forme latinești populare și apoi romanice s-a constituit mult mai târziu: sec. VII—VIII.

СНОВА О НАРОДНОЙ ЛАТЫНИ

Краткое содержание

Автор разделяет точки зрения о позднем распаде Романие, как и шведский языковед Einar Löfstedt (в *Syntactica* и в комментарии к *Peregrinatio Aetherae*), от которого исходит. В свою очередь Löfstedt принимает новые взгляды Жерара Муанье (в согласии с психо-систематической теорией Гюстава Гийома) относительно сослагательного наклонения, рассматриваемого как „наклонение недифференцированной длительности по отношению, для которого характерно различие, трех этапов”.

Основная идея состоит в существовании определенного периода сдвига достаточно продолжительного, между изменением психологических соответствий, присущих языковой системе выразительных форм. Так именно и объясняется более позднее праникновение в систему тех новообразований, которые возникли еще в период империи.

В качестве доказательств автор приводит периодизацию парадигм сослагательного наклонения (там, где их значение совпадает со значением других глагольных форм), грамматическую роль определенного артикля, существующую как психологическую тенденцию в более старую эпоху, но установленную в этой функции только в романский период и пр.

В заключение можно сказать, что говорящие на народной латыни думали, лингвистически говоря, поромански, но что система форм народной латыни, а отсюда и романской, установилась гораздо позже а именно в VII-VIII вв.

DU CRATYLE DE PLATON À LA LINGUISTIQUE MODERNE

par

MAURICE LEROY

Université libre de Bruxelles, Belgique

Le *Cratyle* a la réputation d'être un dialogue obscur et la faute en incombe à Platon lui-même qui, après avoir fait exposer par ses personnages les deux thèses en présence, renonce à conclure et laisse le lecteur sur sa faim. Le thème en est la fameuse querelle sur l'origine du langage qui divisait les penseurs de la Grèce antique, la question étant de savoir si le langage a été créé par la nature, φύσει ou par convention, θέσει, en d'autres termes, y a-t-il un rapport naturel et nécessaire entre les mots et leur signification (entre le signifiant et le signifié) ou bien au contraire les mots ont-ils reçu leur signification en vertu d'une décision arbitraire? Cratyle, disciple d'Héraclite, défend la première thèse : il existe naturellement pour chaque objet une juste dénomination, tandis qu'Hermogène, en qui on reconnaît un représentant des théories de Protagoras, est d'avis que la justesse des noms est affaire de convention et d'accord.

La partie centrale du dialogue, qui est aussi la plus importante (elle occupe près de deux tiers de l'œuvre), est consacrée à l'étymologie : on sait que Cratyle, qui donne son nom au dialogue, avait fort développé cette méthode et sans que nous puissions savoir quelle est, dans cette abondance d'explications, la part personnelle de Platon, nous voyons celui-ci jouer en virtuose de toute la gamme des possibilités : valeur impressionniste des phonèmes, lettres ajoutées ou retranchées, calembours, associations d'idées, antiphrase ou encore, quand tous les moyens semblent épuisés, recours aux langues barbares. Or c'est cette partie "étymologique" qui a semé le plus de perplexité parmi les commentateurs : les linguistes en particulier étaient consternés de devoir attribuer au grand philosophe un tel tissu d'erreurs, de naïvetés, de contresens ; il y a dans cette attitude un peu simpliste une erreur de perspective qu'il convient de dissiper.

Depuis le début du XIXe siècle, c'est-à-dire depuis le développement de la méthode comparative, l'étymologie nous apparaît comme nettement placée sur le plan historique : il s'agit de la science de la filiation des mots ; faire l'étymologie d'un mot, c'est en tracer l'histoire en recherchant les formes anciennes et en remontant aussi haut que nous le permettent les documents. Mais cette conception génétique n'était pas du tout celle des Anciens ; pour

eux, l'étymologie est la recherche du sens vrai (ἔτυμος) des mots, sens qui très souvent reste caché à ceux-là mêmes qui les emploient tous les jours : il s'agit donc d'éclairer le mot en recourant aux associations que sa forme et son contenu font surgir dans l'esprit : dans ces conditions, il n'y a aucun illogisme à proposer pour un même terme deux ou plusieurs étymologies différentes. Lorsque Platon, par exemple, explique le nom des „héros“, ἥρωες à la fois par ἔρος „amour“, car les héros sont nés de l'amour, par ῥήτορες „rhéteurs“, car ils sont experts dans l'art de la parole, et par ἐροτᾶν „interroger“, car ils sont habiles à interroger, il ne fait qu'énumérer les évocations suggérées tout en traçant avec finesse le portrait psychologique du Grec πολῦμητις apte à triompher dans les jeux de la discussion rhétorique.

Que dans le maniement des attractions paronymiques, Platon fasse preuve d'une subtile faculté d'improvisation et ne recule devant aucun expédient pour asseoir sa dialectique, personne ne le niera mais on se doit cependant de souligner — la chose n'a pas toujours été reconnue par les modernes trop enclins à prendre au sérieux toutes les paroles du philosophe — qu'à plusieurs reprises il ironise avec humour au sujet des explications qu'il fournit et qu'on le sent souvent plus amusé que convaincu. En fait, Platon ne fait qu'utiliser ici avec maîtrise les ressorts de ce que nous appelons l'étymologie populaire, c'est-à-dire cette réaction du sujet parlant qui, placé devant un vocable apparemment isolé, s'autorise d'une ressemblance souvent superficielle pour le rattacher à d'autres mots susceptibles d'en fournir une explication plus ou moins satisfaisante.

En réalité, nous pouvons supposer qu'à côté de l'étymologie diachronique qui fait l'histoire des mots selon la méthode historique, à côté aussi de l'étymologie populaire qui explique les modifications survenues à tel ou tel mot par l'attraction de mots semblables, il y a place pour un inventaire systématique du vocabulaire sous l'angle d'une étymologie statique faisant notamment appel, pour le groupement des mots, à leur valeur évocative comme à d'autres indices, tel le degré de fréquence, tel le niveau social, technique, intellectuel, etc. Le regretté Joseph Vendryes, dans un article-programme publié en 1953 dans le „Bulletin de la Société de Linguistique de Paris“, avait exposé comment, „en établissant l'inventaire du bagage lexicographique des divers groupes humains“, ce nouvel aspect de notre discipline fournirait „une image aussi exacte et complète que possible de la mentalité de chacun“.

Toutefois on peut se demander si toute cette discussion sur la nature et la qualité de l'étymologie platonicienne dans le *Cratyle* n'est pas en quelque sorte — du moins sur le plan linguistique — un faux problème en ce sens qu'il se pourrait que cette partie centrale du dialogue n'intéressât point essentiellement le linguiste comme tel. Ainsi Victor Goldschmidt, dans son remarquable et pénétrant *Essai sur le „Cratyle“* (1910), constatant que d'une part les interprétations linguistiques du dialogue ont abouti à un échec, d'autant plus qu'elles omettaient en général de le replacer dans l'ensemble de la pensée platonicienne, et que d'autre part les explications philosophiques négligent les problèmes linguistiques, en est arrivé à interpréter la partie étymologique du *Cratyle* comme „une vaste encyclopédie de théories théologiques, cosmologiques et morales ayant trait à la concep-

tion du flux perpétuel". Le dialogue, qui fait partie du premier groupe des œuvres de Platon, serait donc, préalablement à l'élaboration de sa théorie personnelle, une revue et une critique des thèses relativistes.

L'hypothèse est séduisante et offre de plus l'avantage de faire tomber les grosses difficultés d'interprétation du dialogue. Mais dans ce cas le linguiste doit-il rayer le *Cratyle* de ses préoccupations doit-il le considérer comme étranger à l'histoire de sa science? Certainement pas car, quelles que soient la valeur et l'intention qu'on accorde à la partie „étymologique" du dialogue, nous considérons, pour notre part, que l'essentiel est ailleurs et que c'est dans le début et dans la conclusion de l'œuvre que sont posés ou du moins, esquissés, entrevus quelques-uns des principes qui ne seront repris avec clarté et efficience qu'aux XIXe et XXe siècles, au moment où se constitue la linguistique générale. Il suffit en effet de relire attentivement ces pages — et de les traduire dans le jargon de notre science — pour y retrouver des positions essentielles de la linguistique contemporaine.

Les premières lignes du dialogue posent d'emblée la question de savoir si une dénomination existe naturellement pour chaque être ou si c'est une convention qui a donné aux objets leur appellation: c'est donc le rapport signifiant/signifié qui est dès l'abord mis en lumière et, à la vérité, c'est bien à son propos que va se dérouler toute la discussion. Passons tout de suite à la troisième et dernière partie: Socrate, prié de départager les deux thèses en présence, se refuse à conclure de façon nette et engage Cratyle à approfondir son enquête et à lui reposer plus tard le problème; si les préférences de Platon vont incontestablement à la théorie de la justesse naturelle des noms, il est néanmoins reconnu une part de convention dans leur formation et, à ce propos, l'indépendance du signifiant par rapport au signifié est clairement indiquée, un exemple (attique σκληρότης /Érétrie σκληρότηρ) servant à la prouver.

Un problème embarrassant est celui du nomothète à qui Platon attribue la création des noms: bien qu'il soit comparé aux artisans, il n'est guère vraisemblable que Platon l'ait compris dans le sens d'un législateur attaché à cette fonction: on l'a généralement interprété comme un personnage mythique mais Goldschmidt a fait remarquer avec raison qu'il faudrait tout d'abord définir le terme „mythique": d'autre part s'il est incontestable que le nomothète a chez les Pythagoriciens une valeur religieuse et s'il est vrai aussi que cette conception pythagoricienne s'est introduite dans les dialogues de la vieillesse (comme les *Lois*), rien de tel n'apparaît ici: si bien que le même critique considère que ce personnage fictif a avant tout dans le *Cratyle* une valeur méthodologique (ce qui rendrait compte de l'inconséquence apparente que constitue en un passage l'emploi du nom au pluriel). Nous nous demandons pour notre part s'il ne conviendrait pas d'y voir l'usage (ἔθος) que Socrate invoque précisément dans la troisième partie comme se substituant à la ressemblance en tant que moyen de représenter: l'usage, c'est-à-dire la somme des expériences faites par les membres de toute communauté linguistique, autrement dit la langue conçue en tant que bien social et à laquelle doivent se conformer les sujets parlants. Dans ce cas, c'est le problème de ce double aspect du langage: social et individuel, qui serait ici posé en germe.

On voit donc que quelques-unes des positions fondamentales de la linguistique moderne et particulièrement de l'œuvre saussurienne — le rapport du signifiant et du signifié, donc de la forme et de la substance, l'arbitraire du signe, peut-être aussi la fameuse antinomie langue/parole — se trouvent déjà, sinon explicitement présentées, du moins en puissance dans le *Cratyle*; et il n'est pas sans intérêt de noter que le dialogue perd de son obscurité dès qu'on l'aborde avec ces préoccupations familières au linguiste.

Sans doute a-t-il manqué à Platon de mettre en système ces idées sur le langage éparses dans le *Cratyle* au milieu de discussions tantôt sérieuses tantôt humoristiques mais nous serions mal fondé de lui faire à ce propos le moindre reproche; Platon était philosophe et non linguiste et s'il s'est intéressé aux problèmes linguistiques, c'est en tant qu'ils pouvaient l'aider à débayer le terrain au moment où il approfondissait sa doctrine philosophique et commençait à élaborer sa théorie des formes. Il n'en reste pas moins qu'il avait discerné avec lucidité des questions de base préalables à toute discussion sur le langage: aussi est-ce à juste titre que le nom de *Cratyle* reste lié à l'histoire de la pensée linguistique. Donner à une revue critique de linguistique générale le titre *Kratylos* comme l'a fait l'*Indogermanische Gesellschaft* pour l'organe qu'elle publie depuis peu, c'était rendre un hommage mérité à la fois à l'étymologiste, fidèle disciple d'Héraclite et au philosophe qui l'a immortalisé dans son dialogue.

DE LA „KRATYLOS“ AL LUI PLATON LA LINGVISTICA MODERNA

Rezumat

În dialogul lui Platon se găsesc schițate în germen, deși nu în limbajul științei moderne, probleme de bază ale lingvisticii ca: originea vorbirii, individualul și socialul în limbaj, formă, sens, arbitrarul sensului, etimologie ș.a.

În ciuda extensivității care se acorda în dialog etimologiei, înțelegând de atunci ca cercetare a sensului adevărat al cuvintelor — ceea ce autoriză pe Platon să facă apel, ca în etimologia populară, la toate asociațiile posibile, autorul crede că problema centrală este originea vorbirii, în care nu vede, înpreună cu Goldschmidt, poziția φύσει ci mai degrabă teza condiționării limbii de viața socială, simbolizată prin acel nomotet care în concepția lui Platon ar însemna „uzul” suveran, tradiția colectivului.

ОТ „КРАТИЛА“ ПЛАТОНА ДО СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ

Краткое содержание

В диалоге, хотя и не используются современные лингвистические термины, намечаются основные вопросы языкознания, как например, вопрос о происхождении языка, о соотношении между индивидуальным и социальным в языке, о форме и лексическом значении слов, о произвольности знака, вопросы этимологии и т. д.

Несмотря на то, что в диалоге значительное место занимает этимология, понимаемая античными авторами как исследование подлин-

ного значения слова (что позволяет Платону прибегать ко всевозможным ассоциациям, подобно народной этимологии), автор считает, что основным вопросом диалога является вопрос о происхождении языка, в котором, как и Виктор Гольдшмидт, он не видит позиции фубет, а, скорее всего, то положение, что язык обусловлен социальными факторами. Эти факторы являются символом того номотета, который в мировоззрении Платона обозначает „общеупотребительный“, выражаясь иначе — это коллективная традиция.

К ВОПРОСУ О ЗАИМСТВОВАНИИ СЛОВ

БЕЛА ШУЛАН

Дебреценский Университет, ВНР

1. В предлагаемой работе хотелось бы обратить внимание на два вывода принципиального характера, установленные по ходу работ в области исследования венгерско-славянских лексических взаимосвязей.

Как известно, с начала 19-го века, когда вследствие создания и применения сравнительно исторического метода языкознание стало наукой, в основу работ этимологов — главным образом с 70-ых годов — легли почти исключительно историко-фонетические соображения. Только позднее некоторые специалисты попытались применять факты семантического порядка, поскольку это было необходимо и возможно. В ряду этих ученых надо упомянуть прежде всего имя румынского языковеда — Овида Денсушяну, который использовал семантические совпадения там, где возникали фонетические затруднения, и который зашел впоследствии так далеко в этом направлении, что предпочитал семантическую сторону историко-фонетической¹⁾. Можно вспомнить также и о чешском ученом — Вацлаве Махеке²⁾, занимавшем выдающееся место с точки зрения методики среди специалистов по славянской этимологии, вместе с его известным словацким последователем — Шимоном Ондрушем³⁾. Оценивая деятельность этих языковедов можно установить, что они показали выход из тупика младограмматической школы в области этимологии, тупика, замеченного многими известными деятелями языкознания уже на несколько десятилетий раньше; показали именно тем, что придавали большое значение анализу семантической стороны, принимали в расчет соображения семантического порядка. Эти ученые своими работами доказали,

¹⁾ Полюбезному устному сообщению Гаврила Истрате, профессора ясского университета.

²⁾ Ср. в чешском этимологическом словаре В. Махека (*Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*. Praha 1957) напр. следующие словарные статьи: *strach* (475), *špice* (509—10), *veles* (560) и т. д., а также статью Ш. Ондруша об этом вопросе: *Nad etymologickým slovníkom jazyka českého a slovenského*. *Jazykovedný časopis IX* (1958), 144—62, особ. 2, абзац, стр. 147.

³⁾ Ср., напр., следующие этимологические статьи Ш. Ондруша: *K etymologickému výkladu indoeurópskych pomenovaní strachu*. *Jazykovedný časopis X* (1959), p. 7—19, — *Slovanské etymológie* (I. *siuga*, II. *choipъ*, III. *Stribogъ*). *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*. *Philologica X* (1958), p. 79—92.

что *одностороннее* применение фонетических и историко-фонетических данных в области этимологии на современном уровне языкознания уже недостаточно, потому что оно стало механическим методом, выражающим и отражающим механистическую основную концепцию, неспособным содействовать раскрытию многогранности проблематики и внутренней диалектики заимствования слов⁴⁾.

Итак, учет семантического фактора является безусловным шагом вперед в развитии этой отрасли языкознания, в области исследования и более точного познания исторических изменений словаря, лексических взаимосвязей между разными языками.

Однако в процессе исследования взаимных лексических связей между славянскими языками и венгерским языком нам становилось ясным, что даже совместный учет историко-фонетических и семантических факторов не всегда удовлетворителен, если мы хотим установить внутренние закономерности, действующие по ходу заимствований. Причину этого мы усматриваем в том, что этимологи не принимают в расчет морфологическую сторону слова как в языке-источнике, так и в заимствующем языке, т. е. не применяют *морфологическую точку зрения*.

Оба наши положения касаются роли морфологической (морфологической) структуры соответствующих языков (языка-источника и заимствующего языка) в процессе заимствования слов. Так как морфология вообще является одной из характерных сторон языка, несомненно, в частности, что в разных языках фонетическое строение — т. е. морфонологическая структура — слова является одной из наиболее характерных, наиболее свойственных сторон данного языка. Морфологические совпадения являются одним из критериев языкового родства: по своей морфологической структуре родственные языки являются исторически, — по сути дела, — безусловно тождественными; они и в своем современном состоянии стоят вообще ближе друг к другу, чем языки неродственные. Отсюда вытекает, что в случае родственных языков роль морфонологического строения слова возрастает по мере отдельного развития данных языков: т. е. чем раньше произошло заимствование между родственными языками, тем меньше роль морфонологического фактора и наоборот; наибольшую роль морфонологический фактор играет в случае заимствований между генетически не связанными языками, языками неродственными.

I

2. Наш первый вывод может быть сформулирован так: по ходу своей работы этимолог должен учитывать систему морфонологического строения слова как в языке-источнике, так и в заимствующем языке; в противном случае он не в состоянии будет обнаружить настоящий

⁴⁾ Семантическая сторона учитывается и в наших этимологических статьях. Ср., напр.: *Das Fortleben des altslavischen Wortstammes šeti — fremere, im Ungarischen*. «*Studia Slavica*» IV (1958), p. 404—8. — *Zum Ursprung und zur Semantik des mitteleuropäischen Wortes pajdaš ~ pajtaš*, там же p. 409—15. — *Etymologisches*. Там же V, (1959), p. 153—72.

характер изменений, происходящих по ходу заимствования в звуковой оболочке слова: не может отделить фонетические явления (изменение звука, замену звука) от морфологических (от замены форманта или заимствования морфологических вариантов).

Венгерский язык с одной стороны и славянские с другой — языки неродственные. Так, напр., в славянских языках склонение, — типы склонений, — обусловлены грамматическими родами и основами. А в грамматической системе венгерского языка нет категории грамматического рода, не играют роли в склонении также и звуки основы (конечно, за исключением явлений гармонии гласных, характерной для венгерского языка, вследствие которой гласные суффиксов могут быть разными в зависимости от гласных основы). Из этого следует, что напр. морфонологическое строение существительных в славянских языках и в венгерском показывает чрезвычайно большие расхождения. Последствия этого положения дают о себе знать при заимствовании слов, в оформлении звукового состава заимствованного слова.

Так, напр., венгерские слова с окончанием на *-e*, попав в какой-нибудь из славянских языков, изменяются в слова с окончанием на *-a*.

Ср. 5) а) в словацком 6) : венг. *cinege*, синица; *meancha*, *saix*; *meise* > словацкое *cinaga* то же | венг. *csipke* кружева; *fimbria clavicula*, *limbus denticulatus*; *spitzen* (an kleidern > словацкое *čipka* то же | венг. *kefe*, щетка; *muscarium setaceum*; *bürste* > словацкое *kefa* то же | венг. *térzene* концерт (военного) оркестра на открытом воздухе > словацкое *terzena* то же;

б) в чешском: венг. *fene* дикий (дикий зверь, заостряющий зубы); *ferox*; *wild* > чешское *fena* сука;

в) в закарпатско-украинском: венг. *fene* (ср. предыдущий чешский пример) > закарпатско-укр. *фена* (как в чешском) | венг. *füge* фи́га; *ficus*; *feige* > закарпатско-укр. *фига* то же | венг. *ice* мера вина; *iusta*,

5) Языковые примеры даются следующим образом. После соответствующего слова (набранного курсивом) приводится его значение на русском языке (в случае необходимости значение дается и на немецком или латинском языке).

6) Чешский и польский лексический материал взят из рукописного собрания автора. Лексический материал по другим славянским языкам почерпнут из следующих источников: *Halász Ignác*, Magyar elemek az északi szláv nyelvekben. (Венгерские элементы в северно-славянских языках). „Magyar Nyelvőr“ XVII—XVIII. — *Melich János*, Adatok a szlávág magyar elemeihez. (Данные о венгерских элементах в славянских языках). „Nyelvtudományi Közlemények“ (в дальнейшем сокр.: NyK.) XXV, 288—303; *József Szabó*, Mad'arské elementy v slovenských nárečiach v Gemeri. Linguistica Slovaca I—II, p. 183—9; *Pavel Ondrus*, Stredoslovenské nárečia v Maďarskej ľudovej republike. SAV Bratislava 1956, 305—6; *Jozef Štolc*, Nárečie troch slovenských ostrovov v Maďarsku. SAV Bratislava 1949; *A. Bonkáló*, Die ungarländischen Ruthenen (III. Hungarismen in der ugrorussischen Kultur). Ungarische Jahrbücher I, p. 318—41; *Csopey László*, Magyar szók a rutén nyelvben. (Венгерские слова в закарпатско-украинских говорах). NyK. XVI, 270—94; *Munkácsi Bernát*, Magyar elemek a déli szláv nyelvekben. (Венгерские элементы в южно-славянских языках). NyK. XVII, p. 66—126; *L. Hadrovics*, Neki problémái maď'arskikh elementa u serpskohrvatskom jeziku. Beogradski međunarodni slavisticki sastanak. Beograd 1957. p. 503—10; *Gyula Décsy*, Die ungarischen Lehnwörter der bulgarischen Sprache. Ural-altaische Bibliothek VII. Wiesbaden 1959; Ст. Стойков, Унгарски заемки в банатския говор. Език и литература XIV (1959), p. 176—190.

media (mensura liquidi), cotula; gewisses weinmass, eine halbe mass > закарпатско-укр. *иця* то же;

г) в сербо-хорватском: венг. *kecele* фартук, передник; *fortuch* > сербо-хорватское *kecelja* то же | венг. *remete* отшельник, пустынный; *eremita, anachoreta; einsiedler, waldbruder* > сербо-хорватское *remeta* то же.

3. Для этимолога, принимающего в расчет только фонетический или историко-фонетический фактор и пренебрегающего морфонологическим строением слова, в перечисленных примерах выступает только изменение фонетического порядка: *-e* > *-a*, хотя, по сути дела, данное явление носит морфологический характер⁷⁾. В венгерском языке *-e* может стоять в абсолютном конце слова после любого согласного в именительном падеже существительных. А в славянских языках в абсолютном конце напр. существительных, этот же звук не может стоять после твердых согласных. В свете этих факторов должно быть ясным, что в изменении конечного венг. *-e* в конечное *-a* в славянских языках надо усматривать не фонетическое (звуковое изменение *-e* > *-a*), а морфологическое явление (по сути дела: замену венг. *-e* на слав. формант *-a*), что является последствием необходимости органического включения заимствованного слова в морфологическую систему заимствующего языка⁸⁾.

Такая же замена форманта наблюдается и по отношению ко взаимным лексическим связям родственных языков в том случае, если в морфологической структуре этих языков наблюдаются заметные расхождения, как напр. в случае чешского и словацкого с одной стороны и немецкого с другой.

Конечное *-e* (стоящее после твердых согласных) в немецких существительных при их заимствовании чешским языком изменяется в конечное *-a* в целях органического включения этих слов в систему склонений (в морфологическую систему) чешского языка. Так, немецкое (в дальнейшем: н.) *borte* борт, край > чешское (в дальнейшем: ч.) диалектальное *porta* то же | н. *decke* покрывало > ч. *deka* то же | н. *flinte*, винтовка, > ч. *flinta*, то же | н. *halde* отвальное место (в горной промышленности) > ч. *halda* то же | н. *mine* шурф, подкоп мина (восн.) > ч. *mina* то же | н. *patrone* петарда > ч. *patrona* то же | н. *perle* жемчуг > ч. *perla*, то же | н. *plombe* плomba > ч. *plomba* то же | н. *pompe*

⁷⁾ Мысль о том, что замена венг. *-e* на абсолютном исходе слова звуком *-a* в славянских языках есть по сути дела явление не фонетического, а морфологического порядка была высказана уже несколько десятилетий раньше словацким языковедом Л. Новаком. Ср. его сделанное вскользь (и поставленное в скобках) замечание по поводу происхождения звука *-a* на месте венг. *-e* в основе некоторых древне-венгерских заимствований в словацком языке: „Etant donné que le premier *e* de *tere* est ouvert (le deuxième n'a pas d'importance, parce que la substitution y est d'ordre morphologique), il est bien possible qu'il a pu être remplacé par un *a* slovaque“. (Подчеркнуто мною. Б. Ш.) *L'udevit Novák, Le changement e > a dans les mots slovaques empruntés au hongrois et à l'allemand. ČMF. (Časopis pro moderní filologii) XX, p. 243.*

⁸⁾ Об этом свидетельствуют, напр. и заимствования из других финно-угорских языков в русском. Ср.: А. К. Матвеев, Некоторые вопросы освоения диалектных заимствований. (На материале заимствований из финно-угорских языков). „*Studia Slavica*“ V (1959), p. 429—37, особ. 2-ой абзац пункта А. на стр. 434.

пышность, почесть > ч. *potra* то же и т. д. В то же время надо отметить, что в чешском языке существуют и иные способы удаления конечных немецких *-e*, с целью включения данных слов в систему чешских склонений. Так, напр., чешская заимствованная форма н. *decke* покрывало у Яна Гуса: *dek*, т. е. без форманта. В других существительных, заимствованных из немецкого, конечное *-e* заменено в чешском суффиксом *-na*, имеющим вульгарный стилистический оттенок: н. *alabarde* алебарда > ч. *halapartna* то же | н. *mistgrube* мусорная яма > ч. *mistgrubna* то же | н. *platte* плита > ч. *plotna* то же и т. д.

Это же явление известно нам и в обратном направлении. В словах, заимствованных немецким языком из чешского или словацкого, конечное *-a* заменяется конечным *-e*. Напр.: др.-ч. *houfnica* род старинной пушки > н. *haubitze* то же, | др.-ч. *jucha* ствар > н. *jauche* плохое пиво, | словацкое (в дальнейшем: сл.) *baba* сорт блинов, изготовленных из тертого сырого картофеля и муки > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *babe* то же | сл. *buchta* сорт сдобной булки > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *buchte* то же | сл. *družba* дружка > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *Truschbe* то же | сл. *nůdza* беда, нищета > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *nuse* то же | сл. *šuba* шуба > н. диал. (в прежнем комитате Спиш) *schaube* то же⁹⁾.

II

4. Авторы руководств по общему языкознанию, а также и этимологи придерживаются вообще того мнения, что после заимствования слово „...обыкновенно в основном остается той частью речи, какой оно было на своей родной почве; это относится также и к формам словообразования вроде числа. Хотя так бывает и не всегда, но в подавляющем большинстве случаев слова заимствуются в обличье именительного, а не других падежей...“¹⁰⁾.

Однако известно, что в разных языках есть некоторые заимствованные слова, освоенные в заимствующем языке не в форме именительного, а одного из косвенных падежей. Л. А. Булаховский указывает (см. ук. м.), что русское *лошадь* заимствовано из одного из тюркских языков с окончанием местного падежа *-de*, в функции именительного падежа (первоначальное значение „на лошади“), но отмечает относительную редкость такого явления. Однако тут же он обращает внимание на категорию русских слов, заимствованных из немецкого не в их прямом формальном значении, а в значении им. п. ед. ч. Таковы, напр.: р. *розан* цветок розы < н. *rosen* (им. п. мн. ч.) розы | р. *клапан* < н. *klappen* (им. п. мн. ч.) клапаны | р. *локон* < н. *locken* (им. п. мн. ч.) кудри. По мнению Л. А. Булаховского в первых двух из этих слу-

⁹⁾ Примеры немецких диалектов на словацкой языковой территории взяты нами из *Robert L. Rudolf, Die slowakischen Lehnwörter im Inseideutschen in der Slowakei. „Linguistica Slovaca“ I—II, p. 151—165.*

¹⁰⁾ Л. А. Булаховский, Введение в языкознание. ч. II. Учпедгиз, М. 1953. стр. 123.

чаев произошло уподобление немецкого окончания им. п. мн. ч. русскому суффиксу *-ан* (см. ук. м.)¹¹⁾.

Как раз эти случаи, рассматриваемые как редкие исключения, наводят нас на мысль о том, что тезис о форме заимствованных слов надо сформулировать точнее, а именно: если заимствование происходит между такими близко родственными языками, морфологическая система которых по сути дела еще одинакова, имена существительные переходят из одного языка в другой в форме им. п. ед. ч. А когда заимствование осуществляется между далеко родственными или неродственными языками, имена существительные могут заимствоваться в форме им. п. ед. ч., но могут заимствоваться и в форме какого-нибудь другого падежа и числа, или вообще в какой-нибудь другой грамматической форме.

Как нам кажется, приведенная более точная формулировка подтверждается не только примерами Л. А. Булаховского, цитированными выше, но и большим множеством фактов из области венгеро-славянских лексических взаимосвязей¹²⁾. Вот несколько примеров из этой области:

а) Чешское *palcát* старинное оружие в роде копья < венг. *pálcát* — т. е. слово *pálca* заимствовалось в форме вин. п. ед. ч. суффиксом которого и является *-t*. (Венг. *pálca* палка — заимствованное в свою очередь из словацкого *palica* палка — в древности обладало и значением вид метательного оружия; *iaculum, telum*). Заимствование этого

¹¹⁾ Надо отметить, что мнение Л. А. Булаховского несколько отличается от наших взглядов. Как видно, он усматривает в замене немецкого *-en* русским *-ан* только уподобление, значит явление фонетического порядка, тогда как в этом и ему подобных случаях, на наш взгляд, выступает явление морфологическое — замена форманта. Далее, Л. А. Булаховский и не ставит вопроса о том, почему в этом и вообще в подобных случаях заимствовались слова не в форме им. п. ед. ч. По нашему мнению подобные морфологические варианты, выступающие по ходу заимствования, свидетельствуют о том, что заимствование произошло не в двуязычной среде (т. е. люди русской языковой среды, заимствующие данное слово, не затрагивались до морфологического состава слова) и данные слова в данных формах заимствовались как в формах, наиболее часто встречаемых, но понимаемых в функции им. п. ед. ч.

¹²⁾ В настоящей работе данные топонимики не приводятся. Но в венгерской научной литературе этой области известно большое количество примеров того, что венгерское нарицательное существительное, наделенное окончанием иллитива *-ba/-be* или инессива *-ban/-ben* перешло в такой своей форме в румынский язык и там оно стало названием местности (в венгерском разговорном языке и в диалектах иллитив и инессив уже давно совпали в одну общую форму, с первоначальным окончанием иллитива *-ba/-be*). Некоторые из этих топонимов впоследствии перешли обратно в венгерский язык, уже как собственные имена, и здесь они опять подвергаются склонению. Так, венг. нарицательное существительное *malom* мельница; *mühle* в форме иллитива и инессива *malomba* в мельницу, в мельнице; *in die (der) mühle* дало в румынском топоним *Malomba*; из того > венг. *Malomba* топоним, форма иллитива или инессива которого: *Malombába*. Об этой категории топонимов неоднократно писали Д. Паиш, И. Книежа и особенно — Атила Т. Сабо, профессор клужского университета. Последний недавно собрал многочисленные румынско-венгерские данные этого типа в исследовании „Az Isztambul, illetőleg Malomba típusú helynévkölcsonzés kérdéséhez” (К вопросу о заимствованиях типа *Isztambul, Malomba*); там же приводится полная библиография венгерских работ, относящихся к этой проблематике. (Эта работа проф. Сабо выйдет в т. VII серии сборников „Magyar Nyelvjárások” (Венгерские говоры) в 1961 г., в издании дебреценского университета.

слова в форме вин. п. ед. ч. объясняется, очевидно, тем, что по ходу военных сношений часто были слышны венгерские приказы вроде „Pálcát szegezz!“, копье приготовить!, „Hajítsd a pálcát!“ Копье метать! Слово *pálcát* является древним заимствованием из венгерского: по нашим данным оно впервые засвидетельствовано в чешском языке в 1484 г. Вторичное значение этого слова, известное и в современном чешском языке — скипетр, а также и третичное — знак судебной власти известны и в древневенгерском, однако возможно, что эти значения являются уже результатом самостоятельного чешского семантического развития. (См.: *B. Sulán Sur quelques éléments hongrois du vocabulaire tchèque. „Studia Slavica“* III (1957), p. 279—298).

Чешское арготическое *házba* дом < венг. *házba* в дом, — т. е. венг. существительное *ház* дом заимствовалось в форме иллитива, окончанием которого является *-ba*, или в форме инессива с окончанием *-ban*, которое в разговорном языке давно уже совпало с иллитивным *-ba*¹³⁾.

Чешское арготическое *katanák* солдат < венг. *katonák* солдаты — слово заимствовалось в форме им. п. мн. ч. (*-k* является знаком множественного числа, нулевое падежное окончание означает им. п.), т. е. в форме, встречаемой наиболее часто (ср. прим. 13).

Чешское *kobza* древний струнный щипковый музыкальный инструмент, кобза < венг. *koboz* то же в форме с притяжательной прилепой (поссесивным суффиксом) третьего лица ед. ч. *-a*: его кобза (само венг. *koboz* из турецкого *qopuz*). Это одно из довольно древних заимствований: впервые засвидетельствовано по нашим данным в 3-ем издании чешского словаря Вусина. (Более подробно см. в нашей статье, цитированной в связи со словом *pálcát*).

б) Из словацкого языка: сл. арготическое *emberek*¹⁴⁾, человек; *ein mann* < венг. *ember* то же в форме им. п. мн. ч. *emberek* (— конечное *-k* является знаком мн. ч., а предшествующее *-e* — соединительным гласным). И здесь заимствовалась форма, наиболее часто встречаемая (ср. со сказанным о *katanák*).

Сл. *kapura* ворота < венг. *kapu* то же, в форме с окончанием латива *-ra* (*kapura* на ворота). Заимствование, возможно, восходит к осадам крепостей и укрепленных городов, когда словаки часто могли слышать форму „*kapura*“! на ворота!, в виде приказа.

Сл. *sara* голенище < венг. (*csizma*) *szára* то же; словацкая форма восходит ко второй части венгерского сложного слова с указанным значением. Безаффиксная форма соответствующего венг. существительного *szár*; *szára* это форма, снабженная притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. (Ср. с чешским примером *kobza*).

в) Из закарпатско-украинских говоров: *капура* ворота < венг. *kapu* то же + окончание латива *-ra* (ср. с соответствующим словацким примером).

¹³⁾ Венгерские элементы в чешском арготическом автором настоящей статьи подробно рассматриваются в его статье „Венгерские элементы чешского арготического“, выходящем в сборнике в честь академика Я. В. Дорошевского.

¹⁴⁾ Ср.: *Karl Treimer, Das tschechische Rotwelsch. Entstehung und Schichten* Heidelberg 1937. стр. 18.

Закарпатско-украинское *кочия* подвода, повозка, воз < венг. *kocsi* то же в форме, снабженной притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *-ja*.

Закарпатско-укр. *сара* голенище < венг. (csizma) *szára* — ср. с соответствующим словацким заимствованием.

Закарпатско-укр. *талпа* подошва < венг. *talp* то же, в форме, снабженной притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *-a* (Ср.: „...сара з багария а талпа з онуч...” — из закарпатско-укр. народной песни).

г) Из сербо-хорватского языка: *fara* зад < венг. *far* то же в форме, снабженной притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *-a*: его зад (ср., напр. *hajó fara* задняя часть корпуса судна, корма), и т. д.

Сербо-хорватское *сара* голенище < венг. *szára* то же — ср. с соответствующим словацким заимствованием.

Сербо-хорватское *асна* польза < венг. *haszon* то же, в форме, снабженной притяжательной прилепой третьего лица ед. ч. *haszna* — его польза¹⁵⁾.

Все эти разные грамматические формы могли восприниматься в заимствующих языках как им. п. ед. ч. соответствующего слова потому, что часто встречаемая венг. форма по своему окончанию легко могла включиться в морфологическую систему, точнее в систему склонений, соответствующих славянских языков.

Как нам кажется, вышеприведенными рассуждениями, а в особенности нашими примерами, нам удалось подтвердить положение о необходимости применения морфологической точки зрения в этимологических исследованиях.

CITEVA CONSIDERAȚII PRIVIND ÎMPRUMUTURILE DE CUVINTE

Rezumat

Comunicarea tratează problema procesului și efectelor contactului lexical între limbi, cu aplicații și exemplificări bogate din domeniul limbii maghiare și al limbilor slave vecine.

Este de fapt o demonstrație practică a importanței principiului morfologic, adaptarea morfologică în cercetarea împrumuturilor; orice limbă care împrumută încadrează aceste elemente în sistemul său de morfeme. Adaptarea lor e cu atât mai radicală cu cât sînt mai îndepărtate genetic și structural, astfel: mag. *pálcát* (acuz.) > cehă *palcat* în cazul nominativ, morfem specific, la feminin singular al acestei limbi etc.

¹⁵⁾ Общее количество заимствований этого типа в разных славянских языках из венгерского доходит до нескольких десятков, нами приведены лишь немногие примеры из этого количества; и в венгерском языке есть заимствованные существительные, являющиеся заимствованием какого-либо слова не в им. п. ед. ч., но на них мы сейчас не останавливаемся; приведенные славянские примеры, как нам кажется, вполне достаточны, чтобы подтвердить правильность нашего положения.

QUELQUES PROPOS CONCERNANT LES EMPRUNTS DE MOTS

Résumé

La communication porte sur le problème du processus et des effets des contacts entre les lexiques des langues; l'auteur fournit de nombreux exemples pris dans la langue hongroise et dans les langues slaves voisines. C'est, en essence, une démonstration pratique de l'importance du principe morphologique—l'adaptation morphologique — dans l'étude des emprunts: toute langue qui emprunte fait entrer les éléments étrangers dans son système morphologique. L'adaptation est d'autant plus radicale que les langues sont plus éloignées du point de vue de leur structure. Par exemple: hongrois *pálcát* (accus.) > tchèque *pálcát* au nominatif, morphème spécifique en tchèque pour le féminin singulier, etc.

STUDHLE ROMINEȘTI ÎN ȚĂRILE SCANDINAVE

DE

IL. SOERENSEN

Universitatea din Copenhaga, Danemarca

Dacă mi-aș propune să prezint aici un tablou complet al relațiilor romano-scandinave pe toate planurile — istoric, literar, filologic — ar trebui să abuzez de răbdarea dvs. Căci, oricât ar părea de surprinzător, țările noastre așezate la „ultima Thule” și la porțile Orientului, s-au căutat în decursul secolelor, deseori s-au întâlnit, ba chiar s-au înțeles și s-au stimat reciproc.

Nu voi pomeni de vremea memorabilă când varegii brazdau istmul ponto-baltic în drum spre Bizanț. La întoarcere rapeau imagini și frișturi de balade din aceste părți pentru a le duce până în Islanda ori a le transmite bătrînului nostru cronicar Saxo Grammaticus. Tot ei, desigur, confundau într-un chip simbolic numele *Daciei* cu al *Daniei* și îl lansau din nou în Occident în Sorbona medievală. Nu mă voi opri nici la escapada lui Carol Șvedul (cum îi ziceți dvs. împreună cu Neculce) din Bugeac, nici la isprăvile sale edilitare din București. (Regret sincer că nu am putut vedea Turnul Colței. Kr. Nyrop a avut mai mult noroc cînd a vizitat capitala Romîniei acum 30 de ani). Voi trece repede și peste pribegirea spătarului Milescu la Stockholm: prietenia sa cu Sparwendeldt a avut ca urmare îmbogățirea bibliotecii din Uppsala cu primele cărți romînești. Cu regret trebuie să omit și călătoria făcută în secolul trecut de Hans Christian Andersen la Constanța. Las unor cercetători de literatură comparată problema „elementelor septentrionale” în poezia lui Eminescu. (DL. George Calinescu a scris lucruri esențiale despre „borealismul” poeziei, dar mai sînt atîtea precizări, ba chiar descoperiri, de făcut).

După aceste restricții, care constituie tot atîtea „prefete” la studii pe care încă le așteptăm și le dorim, mă voi opri la un domeniu care îmi este mai apropiat — cel filologic. Acesta este terenul pe care savanții scandinavi s-au manifestat constant și masiv. Și pentru că ne trebuie o dată de plecare am plăcerea de a vă propune una foarte timpurie: 1780. În vreme ce la Viena apăreau *Elementa linguae daco-romanae*, la Copenhaga, un diplomat erudit multilateral compunea un *Vocabularium Valachicum*. Rămăsese încă, în păstrarea bibliotecii regale, reperat de Gr. Ureche și de B. P. Hasdeu, el va fi publicat de unul din colaboratorii noștri de la Universitate. După

această dată, etapele intermediare privind cunoaşterea Țărilor Române în Scandinavia ne lipsesc (sau mai bine zis : ele n-au fost încă puse în lumină). Oricum, marele nostru erudit Rasmus Rask avea cunoştinţe de limba română, pe care o menţionează printre limbile romanice. Cît despre Kr. Nyrop, el ia contact cu Bucureştii în mod direct, la sfîrşitul secolului trecut. Poate puţin dintr-e dvs. ştiu că în cartea lui Nyrop ce conţine impresiile sale de călătorie (*Romanske mosaiker — Mozaicuri române*), publicată la întoarcerea în patrie, ilustrul romanist dă cele dintîi traduceri în daneză din literatura română : *Mioriia*, *Mesterul Manole*, cîmilituri, bocete, strigături.

În zorii acestui secol România nu mai este în nordul Europei o ţară exotică, cunoscută doar vreunui călător ocazional (ca acel Gio Andrea Scoccardi — danez italianizat, protomedic al lui Vasile Lupu). Kr. Sandfeld publică în 1900 teza sa de doctorat : *Rumænske studier (Studii româneşti)*. Ideile de bază ale acestei lucrări îl vor urmări în decursul întregii sale cariere. Ele se vor dezvolta armonios pe două planuri — istoric, în *Linguistique balkanique* şi descriptiv, în *Syntaxe Roumaine*. Nu pot să trec sub tăcere o întîlnire care a fost poate hotărîtoare în viaţa lui Kr. Sandfeld : seminarul de la Leipzig al lui G. Weigand. Este sigur că acolo s-a întărit doctrina sa „balkanică” care poate fi acceptată sau nu, dar care a însemnat o dată importantă în lingvistica generală. Tot acolo savantul danez a legat prietenii rodnice. S-extil Puşcariu, Theodor Capidan, Pericle Papahagi, acestea nu sînt numai simple nume care apar impersonal în notele studiilor sale, ci reprezintă chipuri de colegi care desigur i-au rămas dragi.

Am pomenit de *Syntaxe Roumaine* din care maestrul a publicat în 1936 doar un singur volum. Aş fi nedrept dacă nu aş aminti cu această ocazie numele lui Hedvig Olsen, eleva şi apoi colaboratoarea sa. Din conlucrarea strînsă s-a realizat această operă importantă. Am plăcerea să vă anunţ că volumele 2 şi 3 — postume — se găsesc în momentul de faţă sub tipar.

Se cuvine acum să mai amintesc de studiile altor elevi ai lui Kr. Sandfeld : A. Rosenstand Hansen şi Knud Togeby. După cum ştiţi, primul a consacrat teza sa de doctorat problemei articolului românesc (*Artikelsystemet i rumænsk*), încercînd totodată să reabiliteze pe marele savant — pe nedrept uitat — B. P. Hasdeu. Al doilea a publicat cîteva studii interesînd morfologia substantivului : ele combină cele două tendinţe fecunde : cea „balkanică” a lui Kr. Sandfeld şi cea „structuralistă” a lui Brondal.

Ar trebui acum să mă ocup de lucrările savanţilor suedezi (Alf Lombard, Dagmar Falk, Bengt Hasselrot) şi finlandezi (V. Kiparsky). Mă resemnez să fiu concis pentru motivul simplu că lucrările lor vă sînt desigur cunoscute : ele constituie de mult un bun comun al nostru. Profesorul Alf Lombard ne-a dăruit acum mai bine de 20 de ani acea cartică preţioasă, mereu valabilă, asupra „pronunţării limbii române” şi acum 6 ani cele două volume fundamentale asupra „verbului românesc”. Aşteptam cu încredere şi nerăbdare Dicţionarul romîn-francez şi celelalte lucrări pe care savantul profesor de la Lund ni le promite.

Îmi veţi permite acum — după această rapidă trecere în revistă — să vă prezint o sugestie şi o mărturisire. Sugestia l-ar privi pe un tînăr cercetător romîn entuziast care nu s-ar teme de munca migăloasă de bibliograf şi s-ar angaja să redacteze un *Index* al traducerilor româneşti din literaturile scandinave. El ar fi extrem de preţios căci tot ce ştim în această

direcție este foarte fragmentar. Marturisirea mă privește pe mine. Studiez în acest moment imaginile din poezia lui Eminescu, procedeele stilistice, cuvintele tematice în jurul cărora se organizează gândirea poetului. În așteptarea Dicționarului pregătit de dl. Tudor Vianu, sper să aduc o contribuție la o mai bună cunoaștere a marelui liric.

Iată, în puține cuvinte, câteva aspecte din istoria legăturilor romino-scandinave pe teren filologic. Nu mi-a fost greu să arăt — căci faptele m-au ajutat — că timp de două secole rominii s-au întâlnit cu scandinavii în mai toate colțurile Europei: la Bizanț, la Constanța, la Leipzig, la Paris. În mijlocul unui continent de atâtea ori pustit, cunoașterea umanista a oferit un orizont senin. Această cunoaștere este de altfel și geniul tutelar al întrunirii noastre aici. Permiteți-mi să termin cu cuvintele eteru învățătoare ale lui Cicero către prietenul său Varro: *in studiis nostris a quibus... nunc... salutem.*

РУМЫНСКИЙ ЯЗЫК И РУМЫНСКАЯ КУЛЬТУРА В СКАНДИНАВСКИХ СТРАНАХ

Краткое содержание

Изучая культурные отношения между Румынией и Скандинавией, автор работы указывает на особый и постоянный интерес к румынскому языку и румынской культуре в скандинавских странах.

Зная меньше о том, в какой мере культура скандинавских народов известна в Румынии для этого необходимо составление указателя переводов со скандинавских языков на румынский автор дает краткий обзор исследований в скандинавских странах о румынском языке и румынской культуре. Так, упоминается о посещении Бухареста романистом К. Ниропом и Констанции Х. Кр. Андерсеном. Далее автор говорит об известном *Vocabularium Valachicum*, который „был отмечен Гр. Уреке и позже Б. П. Хаждеу“. Упоминается также о том, что Р. К. Раск был одним из первых ученых, которые признавал романский характер румынского языка. Кроме этого автор ссылается и на первые переводы с румынского народного творчества (*Miorița, Meșterul Manole* и др.), опубликованные Кр. Ниропом в *Romenske mosaiker*, на *Rumaenske studier* и *Linguistique balkanique* Кр. Сандфельда, а также о *Syntaxe Roumaine*, в подготовке которого принял участие и Хедвиг Ольсен (II и III тома находятся в печати). В конце статьи автор отмечает особые заслуги проф. А. Ломбара в научном изучении румынского языка.

LES ÉTUDES ROUMAÎNES DANS LES PAYS SCANDINAVES

Résumé

Sous prétexte d'évoquer les relations, notamment culturelles, entre notre pays et les pays scandinaves, l'auteur fait voir l'intérêt permanent et particulier, que les Scandinaves ont manifesté à l'égard de notre langue et de notre culture et leur apporte ses hommages.

Après avoir avoué qu'il est moins renseigné sur la diffusion de la culture des peuples scandinaves chez nous, l'auteur passe rapidement en revue les études scandinaves portant sur la langue et la culture roumaines. À cette occasion, on rappelle la visite du psychologue Kr. Nyrop à Bucarest et celle de l'écrivain H. Chr. Andersen à Constantza; on parle ensuite de l'existence d'un certain *Vocabularium Valachicum* repéré par Gr. Ureche et, plus tard, par B. P. Hasdeu. On y ajoute le fait que le savant Kr. Rasmus Rask compte parmi les premiers à reconnaître le caractère roman de notre langue; les premières traductions fragmentaires de notre folklore (*Miorița. Mesterul Manole*, etc.) ont été publiées par Kr. Nyrop dans *Romenske mosaiker*; Kr. Sandfeld est l'auteur de deux ouvrages d'une importance particulière. *Rumaenske studier* et *Linguistique balkanique*, ainsi que de la *Syntaxe Roumaine* en collaboration avec Hedvig Olsen (les tomes II et III se trouvent sous presse). On relève enfin la contribution du professeur Alf Lombard à la connaissance scientifique de la langue roumaine.

FLAMANDS ET HOLLANDAIS DANS LE VOCABULAIRE ROUMAIN

par

CARLO TAGLIAVINI

Université de Padoue, Italia

Mon ancien élève et cher collègue B.E. Vidos, professeur à l'Université catholique de Nimègue, a développé dans un article très intéressant et, comme toujours, très documenté *Noms de villes et de provinces flamands et néerlandais devenus noms communs dans les langues romanes*, publié dans les *Estudos dedicados a Menendez Pidal* (Madrid, 1950, vol. I, pp. 165—191) la communication qu'il avait lue au XVIII-e Congrès des philologues flamands. Il ne s'est occupé dans son étude que des langues romanes occidentales et il a laissé de côté le roumain; et il a très bien fait, car, comme il s'agissait de mots de culture, qui sont passés souvent d'une langue romane à l'autre, la Romania occidentale seule se prêtait à une étude comparative: c'est un fait bien connu que le roumain, aussi précieux qu'il puisse être à la linguistique romane dans sa partie conservatrice et archaïque, quand il s'agit de mots d'emprunt a une position à lui, une „Sonderstellung“ comme on dirait en allemand. Et même quelques mots d'emprunt lui venant de l'Occident avant le XIX-e siècle lui sont arrivés seulement à travers le hongrois, le néohellénique, le polonais ou le russe.

Je prends donc la liberté de vous parler aujourd'hui de quelques noms communs roumains qui remontent ou peuvent remonter aux noms de la Hollande, des Flamands et des Frisons.

A peu près dénué de valeur culturelle est le mot roumain *olandă*, forme elliptique au lieu de *pinză de olandă*, que Tiktin (Wb. 1086) définit „in der Fabrik hergestellte feinere Leinwand“ (opposée à *pinză de casă* „Bauernleinwand“), p. ex. *batiste de olandă* „Leinentaschentücher“. Tiktin compare l'it. *Olanda* „Holland“, also urspr. „holländische Leinwand“ mais je ne vois pas la raison de tirer ce mot roumain, sans documentation ancienne, de l'italien où, même s'il y a *tela d'Olanda*, „olanda“ n'est pas devenu nom commun: à mon avis le roumain *olandă* et *pinză de olandă* provient, dans la seconde moitié du XIX-e siècle, du français *hollande* (toile de Hollande) que M. Vidos atteste déjà en 1663 chez Oudin (v. p. 177).

Mais le nom de la Hollande est arrivé aux Roumains, dans la première moitié du XIXe siècle, avec encore une autre signification et par un intermédiaire différent. M. Vidos a très bien démontré que le mot masculin français *hollande* „papier“ remonte à la périphrase *papier d'Hollande*. Or dans *l'Istoria unui galbăn și a unei parale*, publiée en 1811 dans la Revue „Propășirea“ de Iași, le poète roumain Vasile Alecsandri nous dit, en plaisantant, qu'une fois un écrivain fit un compliment à une dame en lui disant qu'elle était belle „ca o otnoșenie scrisă pe hirtie galanțchi“ c'est-à-dire „comme un rapport écrit sur papier de Hollande“. La forme avec *g* —, le passage *o > a* et la présence du mot russe *otnoșenie*, nous montrent que nous avons à faire au russe *gollandskij* „hollandais“ qui, dans ce sens doit être un calque du français (que je ne trouve pourtant pas dans les sources lexicographiques russes à ma disposition, ni même dans le grand dictionnaire de la langue littéraire contemporaine (Словарь современного русского литературного языка, III (1954), стр. 24).

M. Vidos nous a démontré la diffusion du type *cheval frison* dans les langues romanes occidentales. Le roumain a lui aussi *friz* ou *frij* pour „cheval frison“ (le mot, maintenant hors d'usage, est attesté seulement au pluriel et on ne peut pas savoir la forme exacte du singulier) : on rencontre ce mot dans deux chroniqueurs moldaves, Miron Costin (*Let. I*, 224) „Cai mari, groși... friji de cei nemțești“ și Muste (*Let. III*, 74) „Cai de cei mari nemțești și iepe friji“. La valeur de nom commun est prouvée par le fait que Miron Costin dit „chevaux grands, gros... frisons de ceux d'Allemagne“. La présence du mot chez deux auteurs qui ont été exposés à l'influence polonaise et la forme même du mot nous fait croire que le roumain a emprunté notre mot au polonais *fryz* „cheval frison“ (Brückner, *Slownik* 128). L'emprunt est donc indépendant de celui des langues romanes occidentales.

Beaucoup plus difficile et incertaine est l'histoire des continuations possibles des noms des Flandres et des Flamands en roumain. Je tiens à commencer par la citation d'un passage d'une conférence tenue à Lille en 1936 par le grand historien roumain Nicolae Iorga. En parlant des origines des Saxons de Transylvanie, Iorga disait : „Les documents donnent sur leur origine des témoignages qu'on ne peut pas mettre en doute et qui n'admettent qu'une seule explication : ces hôtes du roi — hospites regis — qui s'appelaient *Flandrenses* étaient des gens venant du côté de la Flandre, quel que soit le sens qu'on pût attribuer à cette époque à cette dénomination géographique qui s'étendait certainement sur un territoire féodal de caractère plutôt vague.

De ce nom de „*Flandrenses*“ eux-mêmes n'ont rien conservé, mais en roumain, à côté de la dénomination de ces draps de Flandre dont ils ont été les transmetteurs et qu'on appelait *filëndre*, à côté du nom de *fleandură* qu'on donne à un lambeau de vêtement, il y a une famille de Bucovine dont le nom de *Flondor* est sans doute celui des anciens „*Flandrenses*“ du moyen-âge“ (Revue hist. Sud-est. XIII (1936), p. 270).

Mais tout ce que le regretté N. Iorga dit dans ce passage n'est pas absolument sûr : la dénomination de „*Flandrenses*“ pour les Saxons de la Transylvanie, qui se trouve pour la première fois dans un document de l'année 1192, est très intéressante. Un des meilleurs connaisseurs de l'his-

toire de la langue de ces Saxons, le feu professeur Gustav Kisch disait : „Wenn es auch sprachlich feststeht dass die Siebenbürger-Sachsen keine „Flander“ im strengen Sinne dieses Wortes sind, und dass „Flandrer“ im 12. Jh. nur eine allgemeine Benennung linksrheinischer Kolonisten germanischen Stammes war (*Grundriss* III, 1901)... so ist gerade diese Bezeichnung der S.S. als „Ansiedler vom linken Ufer des Rheins“ aus dem Munde eines päpstlichen Kardinallegaten (Gregorius) von grösstem Werte; und wenn sich „flandrische“ Elemente in der ss. Mundart auch nur sehr spärlich nachweisen lassen (z. B. *dor* = dürr, *water* = Wasser und das bezeichnende *talewaten* (kanderwelschen), d. h. *talen* = sprechen wie die Wal (lon) en), so ist die ss. Mundart in ihrem ganzen Gepräge derart nieder-rheinisch und das ganze Wesen des ss. Volkes derart altfränkisch in ethnischem Sinne...“. Mais pour ce qui se réfère au nom national, G. Kisch doit avouer : „Die Flandrenses (Flandrer) leben in der rumänischen Mundart Siebenbürgens in der Form *Blundär*, und ihr Land als Urheimat der S.S. in der Form rum. *Floandrä* fort... in der ss. Mundart kommt dieser Name heute nicht vor“ (G. Kisch, *Siebenbüрге im Lichte der Sprache*, Leipzig 1929, p. 155—158). Mais à côté de ces deux noms propres on ne trouve aucun nom commun qui soit dérivé sûrement du nom qui désigne les Flamands. Nous avons vu, pourtant, que Iorga (et avec lui d'autres savants, comme nous allons le voir tout à l'heure) cite les mots *felendres* et *fleandurä*; mais l'histoire de ces mots est très compliquée et leur explication mérite quelques minutes d'examen plus approfondi.

Le vieux roumain *feléndres* ou *feleandräs* est défini par le *Dictionnaire de l'Académie Roumaine* II, 94 „sorte de drap fin de Flandre“ et indiqué comme un mot exclusivement moldave; le même dictionnaire pose comme étymologie l'all. *fländrisch* „de Flandre“ mais il s'appuie sur l'autorité de Iorga. De Cihac, dans son *Dictionnaire d'étymologie dacoromane* II, 108, donne *felendres*, *filendris* avec l'accentuation fautive *felendrës* et interprète aussi „drap de Flandre“; mais il donne comme étymologie plus proche le polonais *falendysz*, *falandisz*, *fajlendisz* „sorte de drap fin de Hollande“. H. Tiktin, dans son dictionnaire (615) donne l'accentuation correcte *feléndres*, les variantes *filéndris*, *filéndres* et *feleandräs* et la définition „chem. flandrisches Tuch“ avec un point d'interrogation. Comme étymologie il donne : Deutsch, vgl. auch poln. *falendysz*, *felendysz* etc.

La première documentation du mot *feléndres* (ou bien d'une de ses variantes) n'est pas néanmoins celle de Miron Costin (XVIIe siècle) donnée par Tiktin et par le Dictionnaire de l'Académie; elle est dans un document de l'année 1587 de Dragușeni près de Vaslui, donc toujours en Moldavie; c'est un acte de vente par lequel la soeur du „păharie“ Giurgea, nommée Nastea, vend à son neveu Necoară Bantăș une partie de sa ferme de Drăgușeni et, entre autre, „6 coș(i) de felandräs“ (chez Ghibănescu, *Surete și izvoade* X, Iași, 1915, p. 11). G. Pascu qui a signalé cet exemple (*Istoria literaturii și limbii române din sec. XVI*, Iași 1921, p. 205) donne comme étymologie „germ. *fländrisch* din Flandra“; mais il faut bien avouer que rien ne parle en faveur d'un drap flamand; de même chez Miron Costin on lit (Kogălniceanu, *Cronici* I², p. 265): „Erau la Ștefan Voda darabanii foarte îmbrăcați bine, după credința ce-i făcuse... cu haine tot de feleandă, cu nasturi și cu ceprage de argint...“ Le mot se trouve

aussi dans quelques documents écrits en langue slave (moyen bulgare), toujours en Moldavie. D. P. Bogdan, dans son *Glosarul cuvintelor rominesti din documentele slavo-romine*, Bucuresti 1946, p. 56, cite *feilandrās* dans un document moldave de 1647 de la collection du Musée Al. Saint-Georges avec la définition „un fel de postav fin din Flandrā”, mais la citation *sukju feilandrās* (c'est-à-dire drap f.) ne permet pas d'établir l'origine flamande du drap en question.

L'étymologie *fländrisch* > *felëndres* présente plus d'une difficulté; d'abord on ne voit pas la raison de la voyelle épenthétique, entre *f* et *l* qui se trouve dans toutes les variantes roumaines: le roumain possède le groupe initial *fl-* et il le garde dans les emprunts faits au saxon (*fleser* < *Fleischer*; *flos* < *Floss* etc.). C'est le hongrois qui, n'ayant pas dans son système phonologique des groupes de consonnes à l'initial du mot est forcé d'ajouter une voyelle prothétique ou bien une voyelle épenthétique (*szek-rény* < v.h.a. *serini*; *istáp* < *Stab*). Mais en hongrois notre mot ne se trouve pas.

Notre regretté collègue Nicolae Drăganu, dans un article publié dans l'annuaire *Dacoromania* III (1924), p. 715 suiv. rejette l'étymologie *fländrisch* à cause des difficultés phonétiques et propose l'hongrois *fajlendis*, *fajlandis*, *fajlondis*, *fajlonthis* „panni genus: eine Art Tuch” (Szarvas-Simonyi, *Magyar nyelvtört, szótár* I, 751) ou bien le saxon *fein lündisch* qui serait aussi à la base du mot hongrois. Mais, comme M. Tamás l'a bien noté (*Ungarische Jahrbücher* IX (1929), p. 305 n.) de même cette étymologie n'est „lautlich ebenfalls nicht einwandfrei”. On a encore une difficulté de géographie linguistique, qui est la même pour l'étymologie hongroise ou allemande: le mot se trouve seulement dans la Moldavie: il est inconnu en Transylvanie où il manque dans tous les lexiques anciens (Klein, *Dictionnaire de Buda* etc.). Mais le hongrois *fajlendis* proposé par Drăganu est le même mot que le polonais *falendysz*: tous les deux sont d'origine allemande mais ils n'ont probablement rien à faire avec la Flandre; soit Brückner pour le polonais (*Enc. polska* II, 112, 113; *Sl. etym.* 303), soit Melich pour le hongrois (*Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter*, 92, 165—166; *Magyar etym. szótár* II, 137—138) donnent comme étymologie l'all. **fein lundisch*, c'est-à-dire „un drap fin de Londres” (ou bien de Lund, le *Londinum Gothorum* en Suède, comme N. Drăganu préfère). Il n'y a qu'une difficulté: l'allemand *lündisch* „feines, englisches Tuch” est attesté (Grimm, VI, 1302) mais un composé avec *fein* qui se retrouverait en polonais et en hongrois, quoique fort possible, ne se trouve pas dans nos sources. La dérivation de *lündisch* est d'autant plus probable, car soit en polonais, soit en hongrois on a aussi le mot simple *lundysz* = *luńskie sukno*, *landis* „englisches Tuch, pannus Londinensis”. La présence du mot roumain seulement en Moldavie parle en faveur d'une origine polonaise: que le mot polonais soit d'origine roumaine, comme semble le croire M. Lukasić, *Pologne et Roumanie*, Paris 1938, p. 181, est invraisemblable. Mais je pense que sur le mot roumain a pu agir aussi, par étymologie populaire le nom des Flandres, patrie bien connue des draps importés dans toute l'Europe: c'est ainsi qu'on pourrait expliquer l'insertion du *r* dans les formes *filendriș* etc. Ce serait donc une espèce de contamination entre deux formes, étymologique-

ment très différentes dont l'une serait le nom de Londres ou de Lund et l'autre celui des Flandres.

Je ne pense pas qu'il soit nécessaire de s'occuper de la seconde hypothèse de N. Iorga, suivant laquelle le mot roumain *fleândurâ* lui aussi viendrait du nom „Flandre“. Ce mot, attesté seulement à l'époque moderne, a deux significations : 1) Haillon, 2) Prostituée. La première seulement se trouve dans le *Lexique de Buda*. Il faut d'abord décider si les deux significations ont une relation entre elles ; le passage de haillon à prostituée semble bien possible et on pourrait citer bon nombre de parallèles (cf. Štrekely, *Zur slavischen Lehnwörterkunde*, 18). Le mot roumain est dérivé du saxon *flinder*, *flander* „ganz zerfetzt“ de Borgia, *JbIRS* X, 187 et son étymologie est acceptée par le *Dictionnaire de l'Académie Roumaine* II, 136. Par contre De Cihac, II, 109, tire le mot roumain des mots slaves tels que pol. *flandra* „femme salope“ etc. et il pense que l'acception de vagabond, mauvais vêtement etc. des mots tchèques (*flanda*, froc de moine, *flandera*, mauvais vêtement „doit venir à l'origine des moines déguenillés venant de Flandre, qui parcourraient autrefois les pays et dont la conduite n'était pas toujours exemplaire“ ; pour le tchèque *flandra* un linguiste aussi sérieux que Vondrak a pensé au nom des Flamands (*AslPh* XI, 51). Mais il s'agit d'une hypothèse dénuée de tout fondement comme celle de M. Lukasik, p. 181 „Toutes ces formes constituent un groupe compact ayant pour point de départ les Flandres (*Flandria*, *Flandern*) dont les toiles et les draps étaient exportés au moyen-âge dans toutes les contrées de l'Orient. Comme le dr. *felandrās*, elles peuvent descendre directement de l'all. *Flandern*, car leur évolution sémantique est commune à presque toutes les langues : (toile de) *Flandre* > vieux lambeau de toile > femme déguenillée > prostituée... Enfin un dicton allemand est très caractéristique à cet égard : „Die Mädchen aus *Flandern* die von Einem zum Andern wandern“ (p. 181). L'hypothèse de M. Lukasik ne mérite pas une critique sérieuse, car elle tombe pour tout ce que nous avons déjà dit. D'ailleurs il ne faut pas trop faire cas d'une telle ridiculisation du nom national, car, comme le disait très bien M. Partridge dans son article *Dictionary anti-nationals* qui ouvre son livre *Here, there and everywhere* (London 1950) „every people could take offence of the language of every people, not excepting its own“. Il reste seulement à voir si les mots slaves que nous avons cités proviennent vraiment du roumain, comme M. Lukasik semble le croire, ou bien s'ils sont des emprunts indépendants de l'allemand *flander* „Flitter, Lappen, Lumpen“ et *flanderl* „flatterhaftes Mädchen“ (Grimm, III, 1722) comme M. M. Wędkiewicz (*MRW* I, 271 suiv.) et Crânjala (*Rumunské vlivy v Karpatech*, Prague, 1938, p. 263) pensent avec plus de raison. Le mot all. *flander* est de la même famille que le néerlandais *vlinder* „papillon“, qui n'a rien à faire avec le nom des Flandres, si non (chose qu'on ne peut nier tout à fait) dans quelques cas isolés de contamination ou de croisement de mots.

FLAMANZI ȘI OLANDEZI ÎN VOCABULARUL ROMÂN

Rezumat

Pe baza cercetării răspândirii geografice, a variantelor la diferite popoare și a unor atestări din documente mai vechi sau mai noi, autorul propune etimologia în limba română a unor termeni ca *olandă* < fr. *hollande*, *friz*, *frij* < pol. *fryz* etc.

Cuvinte ca *fleandură*, cu numeroase variante dintre care cităm: *filendriș*, *fléndrăș*, nu pot proveni din germanul *fländrisch* (epenteza inexplicabilă a lui *e*, *i* între *f* și *l*, dovadă *fleşer* < germ. *Fleischer*) sau din maghiară, nici din germanul *lündisch*, căci cuvântul n-are nici o legătură cu Flandra, ci din poloneză, unde se va fi produs o contaminație între Londra sau Lund și Flandra.

ФЛАМАНДСКИЕ И ГОЛЛАНДСКИЕ СЛОВА В СЛОВАРНОМ СОСТАВЕ
РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

Краткое содержание

На основании исследований географического распространения различных вариантов слов в разных языках, а также свидетельств письменных памятников более древнего и нового периода, автор предлагает новую этимологию некоторых румынских терминов, как например, *olandă* < фр. *hollande*; *friz*, *frij* < польск. *fryz* и т. д.

Такое слово как *fleandură* с его многочисленными вариантами, например *filendriș*, *fléndrăș* не может восходить к нем. *Fländrisch* (вставка *e*, *i* между *f* и *l* необъяснима, ср. *fleşer* < нем. *Fleischer*) или к венгерском языку. Это слово не может восходить ни к нем. *lündisch*, так как немецкое слово не имеет никакой связи с названием Фландрия. Автор считает, что данное слово восходит к польскому языку, где произошла контаминация между словами *Londra* или *Lund* и словом *Flandres*.

ORIGINEA LIMBII ROMINE LITERARE. NOI CONTRIBUȚII *)

DE

CAVRIL ISTRATE

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

În comunicarea intitulată „Originea și dezvoltarea limbii romine literare”, prezentată în cea de a treia sesiune științifică a Universității noastre¹⁾ și publicată în «Analele științifice»²⁾, am încercat să demonstrez că teoriile mai vechi, referitoare la originea limbii literare, sînt pasibile de critică și că problema poate fi reluată și pusă în alt mod.

Cercetarea atentă a unui număr relativ mare de texte m-a dus la concluzia că originea limbii romine literare nu trebuie căutată nici numai în Maramureș, nici numai în zona Tirgoviște—Brașov. Că, dimpotrivă, toate graiurile din nordul Dunării au contribuit la desăvîrșirea acestui proces, într-o perioadă de cîteva sute de ani, așa cum a susținut, la un moment dat, Alexandru Philippide³⁾ și, independent de el, scriitorul George Coșbuc⁴⁾.

În același timp am încercat să demonstrez, acolo, că textele coresiene nu reprezintă aria Tirgoviște—Brașov, cum afirmă, încă, unii specialiști. Argumentele pe care mă sprijineam, în susținerea punctului meu de vedere, erau atît de natură lingvistică cît și de ordin general. Nu înțeleg să le repet, aici, decît în măsura în care, la cele spuse atunci, voi putea aduce lumini noi pentru lămurirea problemei.

Comunicarea de astăzi, însă, nu se mărginește la repunerea în discuție a materialului folosit în 1956, ci la întărirea ideii, exprimate atunci, cu noi probe lingvistice.

Am combătut punctul de vedere al celor care plasează primele noastre

*) Această comunicare era redactată în întregime, cînd am citit articolul academi-cianului Emil Petrovici, intitulat *Baza dialectală a limbii noastre naționale* («Limba romînă», IX, 1960, nr. 5, p. 60—78), în care se formulează unele concluzii asemăna-toare cu cele întîlnite aici.

1) Ținută în zilele de 26—28 mai 1956.

2) «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași», secțiunea a III-a, t. III, 1957, p. 77—96.

3) *Istoria limbii romine, I. Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 9.

4) Cf. G. Istrate, *Părerile lui Coșbuc despre limba literară* (în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1958, p. 443—447). Ideea apare și la C. Hogas, atît în „Moldovenisme”, cît și în „Cultura în Moldova” (v. C. Hogas, *Opere*, 1956, p. 471—479).

tipărituri în zona Tirgoviște—Brașov, din motivul că diaconul Coresi nu era și traducătorul cărților pe care le-a tipărit, ci numai tipograf.

Lipsa palatalizării labialelor, din aceste texte, ne indică doar faptul că ele n-au putut fi traduse în Moldova. De nicăieri nu rezultă că trebuie să le plasăm în aria pomenită. Alte texte, a căror origine locală este fixată, în mod sigur, în altă parte, nu conțin nici un exemplu de palatalizare⁵⁾. Anumite hărți ale ALR ne indică aria de răspindire a palatalizării labialelor. Regiunea în care labialele se păstrează intacte depășește, cu mult, granițele Munteniei propriu-zise, cum se vede clar dintr-o serie de hărți ale ALR și din unele rezultate la care au ajuns alți lingviști. Judecând după felul cum se prezintă lucrurile pe teren se pare că Muntenia se plasează la marginea ariei în care labialele se păstrează nepalatalizate. Cu alte cuvinte, zona propriu-zisă în care nu întâlnim palatalizarea trebuie căutată aiurea. Mi se pare că nu greșim prea mult dacă o plasăm în Banat, sudul Crișanei și sud-vestul Transilvaniei de unde s-a revărsat și în regiunile vecine (v. ALRMI, 2, 70 etc.).

Numeroase fapte de limbă, existente în cărțile lui Coresi, nu sînt cunoscute vorbitorilor dintre Tirgoviște și Brașov și, judecînd după prezența lor în altă parte ca și după faptul că limba nu se schimbă radical într-o perioadă relativ scurtă⁶⁾, nu putem crede că aceste particularități erau cunoscute vorbitorilor dintre Tirgoviște—Brașov, în secolul al XVI-lea, și că au dispărut, de acolo, ulterior. Dacă ele nu sînt semnalate, pentru regiunea respectivă, în momentul de față, înseamnă că nu erau cunoscute nici în trecut și Coresi le-a luat din altă parte.

La argumentele de natură lingvistică invocam și unul de ordin general, istoric. În ultima vreme, aproape toți specialiștii au acceptat teoria Densusianu-Rosetti referitoare la influența luteranismului asupra romînilor în perioada cînd ei au început să se servească de limba proprie în traduceri de cărți religioase. Influența luteranismului nu s-a putut exercita în Muntenia, unde nu exista populație săsească, ci numai în sudul Transilvaniei.

Pentru toate acestea, am considerat că aria în care au apărut primele tipărituri romînești trebuie căutată între Brașov—Orăștie, eventual pînă în Banat.

În felul acesta am putea explica multe fapte de amănunt și am răspunde, satisfăcător, la o serie de întrebări care mi se pare că, altfel, riscă să rămînă nerezolvate.

În felul acesta s-ar înțelege:

1. — de ce nu apare palatalizarea labialelor în primele noastre texte (nu pentru că ar proveni din Muntenia propriu-zisă, ci din cauză că originea lor trebuie fixată într-o regiune în care palatalizarea n-a fost și nu este cunoscută), (vezi hărțile anexate I—VIII).

5) *Alexandria*, V. N. Cartoian, *Alexandria în literatura romînească*, Noi contribuții, Buc., 1922, p. 43.

6) Vezi O. Densusianu, *Fonetica limbii romine în secolul al XVI-lea* (curs litografiat), Buc., 1927—1928, p. 361: „...în secolul al XVI-lea, divergențele de la o regiune la alta — în fonetism — nu apar prea deosebite de cele de astăzi.

...Cu alte cuvinte, limba romînă, timp de trei sute de ani, nu a evoluat mult în acest sens al fonetismului“.

2. — de ce sînt așa de răspîndite formele verbale iotacizate (pe care unii specialiști le consideră, în mod greșit, exclusiv muntenesci).
3. — prezența variantei *putredi*⁷⁾, în loc de *putrezi*.
4. — ca și a fonetismelor *durmi*, *adurmi*.
5. — *acmu*.
6. — *cură*.
7. — *vițnia*, în loc de *vie* (substantiv).
8. — *învis*, în loc de *înviat*.
9. — *imperativul negativ*, format pe baza infinitivului lung.
10. — *forme de perfect forte*, pe care graiurile de astăzi le mai păstrează doar în Banat.

Toate aceste fenomene, și multe altele pe lângă ele, n-au caracterizat și nu caracterizează regiunea Țirgoviște—Brașov.

Dacă, însă, lărgim zona pe care s-au putut pune bazele limbii noastre literare și o fixăm între Brașov—Orăștie (Hunedoara) vedem că multe fapte de limbă, comune textelor rotacizante și tipăriturilor lui Coresi, pot fi localizate tocmai în această arie. Altele se întîlnesc în Banat (regiunea imediat vecină cu aria pe care o presupunem noi) și, în sfîrșit, cîteva, pe care graiurile teritoriale din această zonă nu le cunosc, vor fi puse pe socoteala influenței pe care au avut-o, cu siguranță, manuscrisele rotacizante asupra textelor lui Coresi.

Susținătorii teoriei după care originea limbii noastre literare se plasează în zona Țirgoviște—Brașov nu țin seamă de cîteva lucruri importante și anume:

Ei uită că așa numitele caractere muntenesci ale limbii noastre nu se includ în granițele fostei Țări Romînești, că ele se întîlnesc pe o arie mult mai mare. De aici rezultă că, de multe ori, ceea ce ni se pare propriu vorbirii muntenilor poate să provină din altă regiune în care particularitățile respective se întîlnesc de asemenea. Acesta pare să fie cazul păstrării labialelor nealterate, a formelor verbale iotacizate etc. Se știe, doar, că Transilvania nu prezintă o unitate lingvistică și că regiunile ei sudice aparțin subdialectului muntean, după cum nord-vestul ei merge, din punct de vedere lingvistic, cu Moldova.

Denumirile de subdialect sau (ceea ce înseamnă același lucru) grai, nu provin din faptul că Muntenia și Moldova ar fi transmis graiurile lor proprii ardelenilor, din sud, în primul caz, ori celor din nord, în al doilea. Cine s-a folosit, mai întîi, de această terminologie a legat-o direct de provincia în care trăiau ori trăiesc majoritatea vorbitorilor aceluia grai. Aceștia erau munteni, într-un caz, și moldoveni în celălalt. Minoritatea s-a „supus” și aici majorității mai ales că nu se putea vorbi de un grai munteano-ardelenesc și de altul moldoveano-ardelenesc. Dacă, însă, vrem să vorbim de o influență care s-a exercitat dintr-o direcție în alta, în cadrul fiecăreia dintre aceste subdiviziuni, apoi aceea nu poate fi decît dinspre Transilvania înspre Muntenia și Moldova, cum au încercat să demonstreze atît unii lingviști mai vechi (Al. Philippide, în primul rînd!), cît și cîțiva

7) Cunoscută pînă în momentul de față în graiul din sud-vestul Transilvaniei. Cf. și *neputredire* pe care îl întîlnim, de asemenea, atît în textele din secolul al XVI-lea cît și în graiul din sud-vestul Transilvaniei.

istorici. Problema este legată nu numai de ideea „descalcatului“ celor două „tări“, ci și de numele Munteniei, lucruri asupra cărora nu sînt nevoia să insist.

O serie de caractere regionale, juse, de obicei, numai pe seama graiurilor nemunteneste, se întîlnesc și în vorbirea dintre Carpați și Dunăre, după cum a arătat încă G. Ibrăileanu⁸⁾ și după cum rezultă atît din consultarea hărților ALR, cit și din numeroasele texte dialectale⁹⁾.

În același timp, trebuie să spunem, aici, că multe alte particularități neliterare sînt proprii graiurilor sudice. Cu alte cuvinte, fenomenele la care mă refer sînt dovada cea mai puternică împotriva teoriei după care limba literară s-ar fi clădit, în mod exclusiv, pe subdialectul muntean.

De la epocă la epocă, după împrejurări, limba noastră literară a stat sub influența cînd a graiului din Muntenia, cînd a celor din Moldova ori Transilvania, lucru care a fost, de asemenea, subliniat, de Alexandru Philippide, la pagina menționată din lucrarea citată ceva mai sus¹⁰⁾. Vacăreștii, Anton Pann, Barbu Paris Mumuleanu, Eliade Rădulescu, Căzar Bolliac și alți scriitori munteni, chiar mai apropiați de noi decît cei menționați, folosesc, în operele lor, pe scară foarte largă, regionalismul. Verificarea acestei afirmații se poate face extrem de ușor, de oricare specialist. Din cauza aceasta nu cred că este necesar să ne oprim prea mult asupra faptului. Ne vom mărgini, doar, la Eliade Rădulescu, cel mai important dintre toți autorii citați, în serierile cărui au fost înregistrate fonetisme și forme regionale dintre cele mai îndepărtate de normele limbii literare¹¹⁾: *amerință, dăca, dupe, pă, deșurt (și dășurt !), dăsparte, jăli, jărtfă, jărtfi, lăcui, ridica, sərbă, șir, șivoi, genuche, îmblă, îmflă, împlē, rușaste (răsăritul !), rumîn, rumînesc, rumînie (alături de romîn, romînești !), măciuş (?), oi (serie), or (zice), pleop, poc, tutulor, vijunie (cu j ! în locul lui z !)¹²⁾, cară, hotară, aprinză, arză, auză, ează, crează, piarză, prinză, scază, simfă, vază, pui, 'pun', rămii, 'rămîn', fiu, viu, răsăie, sai.*

Faptele deosebitoare, prin care unii lingviști au încercat să excludă graiurile moldoveneste și ardeleneste din procesul de formare a limbii literare, sînt cu totul insuficiente și, din cauza aceasta, nu pot fi probante.

3) *Istoria literaturii romine*, Epoca Conachi.

9) Numărul acestor particularități neliterare este foarte important, cum se va vedea ceva mai încolo.

10) *Istoria limbii romine I. Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 9.

11) Le înșir după Al. Rosetti, *Limba scrierilor lui Ion Eliade Rădulescu pînă la 1841* (vezi «Contribuții la Istoria limbii romine literare în secolul al XIX-lea», vol. I, p. 57—66).

12) Cf. *jătar*, în locul lui *zețar*, la Anton Pann, (v. Cazacu-Fischer, Contrib. I, p. 26, precum și *jugrăvit* și *jugrăveală*, pentru *zugrăvit*, *zugrăveală* înregistrate în vorbirea locuitorilor din fostul județ Argeș (v. *Graiul nostru*, I, 1906, p. 104, 105). Cf. și *jice*, din aceeași lucrare (p. 155, 169) unde avem texte din fostul județ Vlasca. Pe *jugrăvit* îl găsește și într-una din poeziile lui Ion Minulescu (*Moartea pasagerului*. Colecția Manuscriptum, București, 1927, p. 15. Exemplul a fost corectat cu ocazia publicării poeziei în volum. Cf. *Versuri*, București, 1957, p. 129). În aceeași situație se găsește *miezii*, pluralul lui *miez*, pe care îl găsește la Eugen Barbu, *Groupa*, p. 195. J. Byck citează mai multe asemenea exemple în «Bulletin linguistique», III, 1933, p. 190 (*calji, cruji, duji, grameji, năroji, scunji, sloboji, surji, uji*) și înclină să limiteze fenomenul la Oltenia. Din exemplele de mai sus, însă, vedem, că aria lui de răspîndire este mai largă. Un *neroji* am întîlnit și la Gr. Pleșoianu, *Intîmplările lui Telemah I*, 1831, p. 200.

Nu-i suficient să arătăm că muntenii pronunțau *judecată, ajuta, etc.*, iar moldovenii *giudecată, agiuta*, ori că primii scriau *zie*, iar ceilalți *dzie* și de aici să conchidem că muntenii vorbesc literar, iar moldovenii nu.

Pentru a formula o părere, într-adevăr valabilă, este nevoie de un număr mai mare de fapte și numai dacă toate acestea duc spre o concluzie unică, putem trece la generalizare.

Într-o lucrare recentă¹³⁾, G. Ivănescu atrăgea atenția asupra faptului că „textele rotacizante, ... au numai demonstrativele *acest* și *acel*, și nici-o dată *ăst, est, ist, ăl...*” (p. 7)¹⁴⁾.

Căutând să localizăm acest fenomen, cu ajutorul ALR, observăm că aria lui este relativ îndepărtată de Tîrgoviște și Brașov, că ea corespunde, în mare, Crișanei. În Muntenia avem variante pe care limba literară nu și le-a însușit. Putem oare, susține, în urma acestei constatări, că limba literară s-a format în Crișana și că graiul muntenesc n-a contribuit cu nimic, la închegarea ei? Fără îndoială că nu. Tot așa, credem noi, nu corespunde adevărului teoria după care singur graiul muntenesc stă la baza limbii literare și că celelalte n-au adus nici o contribuție.

În cursul secolului al XIX-lea, în perioada de închegare a limbii literare moderne, deci, asistăm la înlăturarea unor particularități, de origine munteană, din limba literară, printre care:

— înlocuirea formelor verbale iotacizate de tipul *să auz, să arză, să rază, să simță*, cu formele moldovenești și ardelenesti *să aud, să ardă, să vadă, să simtă*;

— renunțarea la variantele de tipul *covirșaste, desăvirșaste, îngrijaște, pășaste, rușaste, slujaște*, tot de proveniență munteană;

— impunerea definitivă a variantei *pot*, în locul mai vechiului *poci* foarte frecvent în opera lui Eliade Rădulescu, ori în aceea a lui Grigore Alexandrescu;

— înlăturarea, din limba literară, a derivatelor cu prefixe, de tipul: *împarfuma, înceța, înlulgera, înnemeri, înrivală, înrubină, însmălță, înzgomotă* în întrebuințarea cărora au exagerat unii scriitori munteni (Cezar Bolliac, B. Șt. Delavrancea etc.);

— nu s-au putut impune nici fonetismele *dă, pă, din, dintre* cu toate că unii carturari munteni, cum ar fi Iordache Golescu, le-au susținut, în lucrările lor;

„Unii pă *ă* îl schimbă în *e*, cum în loc *dă* *dă* *zie* *de* și în loc *pă* *zie* *pe*. Alții pă *i* îl schimbă în *i* cum în loc *de* *și* *zie* *și*, și în loc *dă* *d'in*, *zie* *d'in*”¹⁵⁾.

13) *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi* (publicată în «Studii și cercetări științifice», Filologie, X, 1959).

14) Ideea a fost exprimată de autorul citat, încă în *Probleme capitale...*, p. 303—320. Să se vadă hărțile noastre, nr. IX (cel I) și nr. X (cel), alcătuite după ALR.

15) Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, București, 1840, p. 199. Este cazul, cred, să ne oprim, aici, asupra ariei pe care se găsesc variantele, devenite literare ale cuvintelor în discuție. Aceasta coincide, în general, cu zona Brașov—Orăștie (v. h. XI—XIII). Aceeași concluzie se poate trage și pe baza lecturii volumului de *Texte dialectale*, publicat de Emil Petrovici, 1943. Într-adevăr, variantele literare ale cuvintelor în discuție se întâlnesc în Poiana Sibiului, Micăsasa lângă Blaj, Vinători Sighișoara, Hunedoara și Gorj (v. p. 71—87; 266—273), pe cită vreme variantele *dă, pă, din* etc. apar în restul localităților cercetate. Dintre zonele care ne interesează aici cităm:

Nu s-au putut impune, în limba literară, nici fonetismele *genuchi*, *mănunchi*, *tuturilor*, cu toate încercările unora dintre scriitorii munteni, în acest sens.

Ideea că limba noastră literară se întemeiază, în mod exclusiv, pe graiul muntean¹⁶⁾ este infirmată de faptele pe care ni le pun la dispoziție toate lucrările de dialectologie. Am notat o serie de fonetisme, forme și elemente de vocabular, după colecția de texte publicate, sub îngrijirea lui O. Densușianu, I. A. Candrea și Th. Speranția, sub titlul *Graiul nostru*, toemai pentru a pune la îndemina specialiștilor câteva mostre care nu pot pleda pentru caracterul literar al graiului din Muntenia.

În fostul județ Argeș: *haripi* „aripi” (p. 103)¹⁷⁾, *coraj* „curaj” (103), *împlimbă* (104), *jugrăvit* „zugrăvit” (104) și *jugrăveală* „zugrăveală” (105), *hodaie* „odaie” (104), *picere* „picioare” (106, 110), *geantăua* „geanta” (108), *căpac* „capac” (111); Muscel: *a venit* „au venit” (117, 119, 120, 123), *bechet* „pichet” (118), *igzământ* „examen” (120), *însămără* „a pune samarul pe cal” (120), *înstatornici* (121), *hărăni* „hrăni” (121), *rueni* „ruina” (122).

Dimbovița: *a venit* „au venit” (127), *chidă* „promoroacă”, „chidie” (131).

Olt: *artiștiuri* „artificii” (135), *zestruri* (138), *cinsturi* (138), *lu* „lui” (136).

Teleorman: *bișug* (141), *conșiliu* „consilier” (141, 161), *maiur* „maior” (143), *libărtate* (142, 143), *bolintir* „volintir” (145), *dipotat* (146), *oț* „hoț” (145, 148), *biol* „bivol” (146), *ai* „hai” (148), *arâni* „hrăni” (150), *înămut* „înhamat” (148), *ei a fost* (144), *iei... a făcut* (149), *picere* (147), *pâlni* „palme” (147), *ispuziție* „expoziție” (148), *pen'că* „pentruca” (149), *trebunal* „tribunal” (149), *vetiran* „veteran” (150), *sintără* „sint” (150).

Vlașca: *jice* „zice” (155, 169), *ochiă* „ochi” (155), *mniata* „dumneata” (155), *al* „cel” (156), *mezîn* (156), *irtie* „hirtie” (156), *moor* „mohor” (159), *Mihai Chiteazu* (157), *căsi* „case”, *trin* „tren” (160), *spuziție* „expoziție” (161), *frumusețuri* (161), *fostără* (162), *văzutără* (162), *zvircolac* „vircolac” (165), *suspandă* (165), *copt* (dă sete) (167), *adurmire* „adormire” (169).

Prahova: *șiret* „șiret” (173), *daca* „dacă” (174), *sar-care* „ori care” (174), *măduă* „măduvă” (175), *prăvi* „privi” (175), *îmbrăzdă* (177), *ei plătea* (178), *ginerică* „mire” (178, 179), *conșu* „consulul” (178), *poclon* „plocon” (179), *părale* „parale” (179), *cotrobont* „contrabandă” (181).

Ilfov: *ginerică* „mire” (185), *cevașilea* (185, 188), *cinevașilea* (188), *chimitir* „cimitir” (186), *acilea* (187), *sighitar* „secretar” (187), *dispoziție*

Cernatu—Brașov, Covasna, Ialomița, Buzău, Dimbovița, Ilfov, Muscel, Olt, Vâlcea (p. 87—95; 232—266).

16) „La noi lucrurile s-au petrecut ca și în alte părți: un dialect, cel *muntenesc*, a obținut întâietatea la început grație primelor tipărituri, realizate de Coresi în regiunea Tirgoviște—Brașov, mai târziu grație prestigiului cîștigat de București, orașul cel mai mare și apoi capitala țării unite” (Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 321). Pentru perioada mai apropiată de noi lucrul acesta este perfect adevărat. Dar el a fost afirmat, cu mult înainte, de Al. Philippide (*lucr. cit.*, v. nota 3) și, apoi, de academicianul Iordan. Iar ceva mai jos, pe aceeași pagină: „În ultimul timp s-au auzit voci care se ridică împotriva afirmației — evident juste — că *baza limbii noastre literare este dialectul muntean*”.

17) Toate exemplele sînt extrase din volumul I, Buc., 1906.

„expoziție” (187), *trin* (188), *iectar* „hectar” (189), *străpost* „transport” (189).

Ialomița: *cîrpălabu* „pîrcălabu” (articulat) (195), *apaleturi* „epoleți” (196), *campanie* „companion” (196), *maiur* „maior” (196), *ginerică* (199), *îrtie* „hîrtie” (200, 203), *ainele* „hainele” (202), *oră* „horă” (205), *arâni* „hrani” (207), *oț* „hoț” (208, 209), *salaor* „salahor” (202, 203), *hiteșcare* „fiecare” (202, 203), *ai* (pluralul lui *an*!) (202, 203, 204), *străport* „transport” (203), *funcție* „funcție” (203), *beleturi* „bilete” (207), *povesturi* „povești” (203), *căntălare* „cancelarie” (203), *dipotat* (203), *durni* „dormi” (204, 205, 210), *coraj* (205), *balton* „palton” (208).

Multe dintre exemplele din listele de mai sus ar fi putut fi lăsate la o parte întrucît sînt neologisme, intrate foarte recent în limba noastră. Se știe, doar, că această categorie de cuvinte este supusă, în general, unui tratament unic de către majoritatea vorbitorilor neinstruiți, indiferent de regiunea din care provin. Dacă le-am menținut, totuși, este din motivul că „abaterile” de la normele literare sînt, pe alocuri, cu totul grăitoare, departe, deci, de a ne da dreptul să conchidem că ele aparțin unui grai care stă, singur, la baza limbii noastre literare.

Numeroase elemente neliterare am înregistrat din textele provenite din fostul județ Prahova, publicate în *Grai și suflet* III, 1927, p. 155—174 și 344—354: *dă* (155, 165, 351), *dîn* (155), *pîn* (155), *dădat* „dedat”, „obișnuit” (157), *dăscuț* (160), *dăscuța* (354), *dăzbrăcat* (160), *dăzlegă* (345), *dăștepta* (345), *dășlegare* (350), *dămurt* (352), *lu* „lui” (155, 174, 352), *satu* „satul” (155), *cătunu* „cătunul” (155), *gubernu* „guvernul” (349), *ghină* „vină” (subst. (157), *ghin* „vin” (155, 172, 350), *hiertură* „fiertură” (155, 168), *hir* „fir” (157), *hier* „fier” (158), *staghilă* (158, 159), *ghin* „vin” (159), *ghisă* „visă” (159, 165, 172), *ghită* „vită” (159, 181, 163), *hi* „fi” (160, 162, 169), *ghie* „vie” (subst.) (160), *kicioarili* (161), *kilaghit* (161), *hincă* „fiindcă” (161, 165), *hitecine* „fiecare”, „oricine”, (162), *roghi* „robi” (162), *înghia* (163), *sulhină* „sulfina” (165), *ohili* „ofili” (166, 350, 351), *gherme* „vierme” (166), *ghini* „veni” (166, 169, 172, 349), *kiept* „piept” (167), *potrighit* „potrivit” (167), *kicere* (picere) „picioare” (167), *hierbe* „fierbe” (168), *isprăghi* „isprăvi” (169, 352, 354), *moghilă* „movilă” (354), *înhipt* „înfipt” (346), *kieptănu* „picpătănă” (351), *hină* (subst.) „fină” (352), *alea* „acelea” (155), și *haleu* (351), *haia* „aceea” (155) și *hailantă* (169), *a* „cea” (161), *hăsta* „acesta” (161, 173), *ăl* „cel” (165), *melișie* (156), *premar* „primar” (163), *paloșile* „paloșele” (167), *vini* „veni” (158) și *ghini* (166), *șusea* „șosea” (160, 168, 354), *agust* „august” (168), *di* „de” (168), *dipă* „după” (168, 173), *numu* „numai” (172, 348), *după* „de pe” (353), *mîljoc* „mijloc” (354), *sin* „sint” (160), *iniernă* (172), *sfulgera* „fulgera” (169), *propitar* „proprietar” (173), *harici* „arici” (345), *întîmplăruri* „întîmplări” (347), *ginerică* „mire” (349), *picere* „picioare” (349, 350) și *kicere* (167), *atonobil* „automobil” (354), *civilizat* „civilizat” (155), *caterdă* „catedră” (156), *amelică* „americă” (157), *armetică* „aritmetică” (158), *plămînzilor* „plămînilor” (159), *avantistă* „adventistă” (160), *dihorț* „divorț” (163), *împropitări* „împroprietări” (167), *ei era* (155, 346), *ei sedea* (158), *ei e* (167), *ei vine* (168, 349), *ei să face* (168), *ei merge* (168), *ei potcovește* (172), *ele paște* (345), *ele rămîne* (349), *dunitale* „dumitale” (161), (nu) *poci*

„pot“ (161, 345), *ardica* „ridica“ (163), *plehupă* „capac“ (163), *ingenu-chia* (163, 169), *une* „unde“ (166), *alcum* „altcum“ (166), etc.

Exemple numeroase, și tot atât de concludente, pot fi extrase și din lucrarea academicianului Emil Petrovici, *Texte dialectale*, 1943: *ei era* (240), *ele păstea* (240), *ei muncea* (240), *ei a fost* (244), (etc) *ei vine* (245, 252, 304), *ei se stringe* (249), *ei le ia* (304), *ei nu să ia* (252), *ei făcea* (252), *ei să duce* (239, 255), *ei dă* (257), *ei povestea* (299), *ei spunea* (300, 301), *ei pune* (301), *ele cerșește* (302), *ei strica* (305), *e rele* (236), *pă* (238, 240, 245, 247, 248, 249, 251, 257, 300, 302, 304), *dă* (232, 239, 244, 247, 258, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 299, 300, 301, 305), *din* (234, 236, 238, 244, 247, 255, 303), *dipă* „după“ (240), *dipă* (236), *dăpă* „după“ (303, 305), *daca* (241, 251), *dălu* (247, 253, 305), *dila* (255, 303, 304), *dintre* (247, 301), *dăzgropa* (239, 247, 301, 305), *dăscintă* (236, 253), *dăscuia* (299, 236), *dăschide* (302), *pastă* „peste“ (302, 231), *dăsupra* (305), *dîndărăt* (305), *dăuok'* (238), *dășpleti* (239), *alea* „acele“ (240, 304), *aia* „aceea“ (247, 251, 253, 300, 301, 305), *ala* „acela“ (251), (toate), *helea* (300), *aină* „haină“ (300), *îrtie* „hîrtie“ (305), *bă* „ma“ (300), *acilea* (303), *bacsus* (238), *altu* (articulat!) (251, 301), *copilu* (254), *locu* (303), *îrnăcopu* (303), *uomu* (300), *untu* (303), *părînti* (255), (i)năînte (244, 252), *piste* (248), *vini* (249), și „și“ (239, 254, 255), *mulț* (255), *căpătaț* (255), *fraț* (300), *dat* (303), *fo* „vreo“ (301), *fun* „vreun“ (255), *picere* (255), *pîne* „piine“ (256), *scură* „scurge“ (257), *cură* „curge“ (302), *colcot* „clocot“ (257), *lăcui* „locui“ (299), *după* „de pe“ (251), (iarba) *fiarălor* (299), *numa* (299, 300), *obăgie* „îobăgie“ (240), *gînerică* „mire“ (241, 238), *bolnăvi* „îmbolnăvi“ (299, 301), *burieni* „buruiene“ (299), *altili* (304), *fetili* (239), *laptili* (303), *posturili* (301), *pk'atră* (240) și *kiatră* (231), *tatră* (234), *hêru* „fier“ (240), și *hiare* (236), *h'ină* „fină“ (subst.) (241), *hi* „fi“ (244, 255), *ghine* „vine“ (245, 234), *ghini* „veni“ (236), *ghitregă* „vitregă“ (247), *hicut* „ficat“ (247), *hierbe* „fierbe“ (257), *doschială* (232), *hiert* „fiert“ (234), *slăghi* (236), *scrogială* (234), *hiere* „fiere“ (235), *tochi* (236), *tochilă* (236), *kičor* (236), *grokilă* (239), *mîercuri* „miercuri“ (301), *mîișloc* „mișloc“ (302), *îmreasă* (238), *luîinat* (239) etc.

Elementele regionale citate după operele scriitorilor munteni, ca și cele extrase din unele lucrări de specialitate, sînt, în general, acelea pe care le întîlnim și în celelalte graiuri dacoromînești. Ele dovedesc, odată mai mult, că limba literară nu se confundă cu un anumit grai ci este sinteza tuturor variantelor principale din cadrul dialectului dacoromîn. Nici nu-i posibil să fie altfel căci la baza tuturor limbilor literare stă un dialect al limbii respective și nu vîd de ce singură limba noastră literară ar fi putut să ia naștere numai din graiul muntean, mai bine spus dintr-o parte a acestui grai (cuprinsă între Tirgoviște—Brașov). O asemenea problemă ar fi în contradicție și cu rezultatele la care au ajuns specialiștii în lingvistica generală.

„După definiția lui O. Jespersen, vorbește limba literară acela pe care nu-l poți cunoaște după vorbire din ce regiune e. Limba literară devine cu timpul o normă superioară tuturor dialectelor, inclusiv celui pe baza căruia s-a format“.

(Al. Graur, *Studii de Lingvistică generală*, Buc., 1960, p. 323).

Variantele fonetice *derept*, *dereptate* etc. (pentru *drept*, *dreptate*), de la Coresi, nu se pot explica decît prin influența textelor anterioare, eventual prin aceea a graiului central ardelenesc. În orice caz, susținătorii ariei Tirgoviște—Brașov nu vor putea ajunge la concluzia cea mai justă, în legătură cu explicarea acestui fapt, atîta vreme cît continuă să rămînă la ideea că textele coresienle reprezintă, în mod absolut, un grai de nuanța pur muntenească.

Ne putem întreba, de asemenea, de ce folosește Coresi pe *căuta*, în locul lui *prăvi*, din *Codicele Voronețian*?¹⁸⁾ A circulat, vreodată, verbul acesta prin Muntenia? El face parte dintre particularitățile proprii graiului crișean și prezența lui la Coresi nu poate fi interpretată decît ca o influență a textelor rotacizante asupra tipăriturilor diaconului de la Brașov.

Fără să putem da dreptate celor care susțin „că limba lui Coresi este de fapt limba textelor rotacizante, cu unele modificări în spiritul graiului popular muntean“¹⁹⁾ vom spune că *acumu* (mult mai răspîdit decît *acumu*!), *derept*, *año*, *păsa*²⁰⁾, *goli* (plur. lui *gol*!), *bucin* (pl. *buciunele* și *bucine*!), *căuta* „privi“ de la Coresi, nu pot fi explicate prin aria Tirgoviște—Brașov.

Influența textelor rotacizante, pe de o parte, ca și a graiului din sudul Transilvaniei, pe de altă parte, duc la ideea că, încă din secolul al XVI-lea, limba noastră scrisă a început să se închege nu pe baza unui singur grai, vorbit pe o porțiune limitată, ci pe o sumă de graiuri, că ea nu este decît rezultatul eforturilor tuturor celor care scriau romînește.

Un text anterior servea ca model celui care se apuca să scrie romînește. El nu era copiat întocmai, se înțelege, dar impunea în noua redactare fonetisme, forme, cuvinte care nu erau proprii nici regiunii în care se scria noul text, nici graiului pe care-l reprezenta autorul lui. Cum altfel, dacă nu așa, trebuiesc interpretate așa numitele „maramureșenisme“ la Coresi și cum s-ar putea explica marile apropieri între anumite pasaje din *Codicele Voronețian*, *Noul Testament* (Bălgrad 1648) și *Biblia de la București* (1688)? Pentru mine nu există nici o îndoială că textele mai vechi au servit ca model pentru celelalte și, în felul acesta, contribuția tuturor graiurilor respective, la formarea limbii literare, este evidentă.

În orice caz, mi se pare că este imposibil ca cei trei traducători să fi putut ajunge, de multe ori, la formulări aproape identice numai pe baza originalului slav care, dată fiind perioada lungă ce desparte aceste texte între ele, e de presupus că nu a fost în toate cazurile același.

Pentru a întări aceste afirmații, mă voi opri la două trei exemple extrase din *Codicele Voronețian* (ediția I. G. Sbiera, 1885), în care se știe că

18) A. Rosetti, *Grai și suflet*, V, p. 356 și *Mélanges...*, p. 589. Cf. harta nr. XIV, din anexă.

19) G. Ivănescu, *Elemente maramureșene în limba tipăriturilor lui Coresi*, p. 1. Cf. și pagina 10: „Coresi n-a scris în graiul muntean, de pe la Tirgoviște, București și Brașov, al vremii lui. Limba sa este aceea a textelor rotacizante maramureșene, dar cu adaptări la dialectul muntean: cu fonetismele fundamentale ale graiului muntean și cu unele elemente morfologice și lexicale muntene“.

20) Vezi cele spuse de Ivănescu la p. 8 a articolului citat: „Nu credem că s-ar putea admite prezența lui *a păsa* „a merge“ pe o arie foarte întinsă, pînă în epoca lui Coresi, și că, după aceea, cuvîntul ar fi dispărut, rămînînd în locul lui verbul *a merge*“.

textul respectiv este pus față în față cu cele două traduceri ulterioare, pomenite (*Noul Testament de la Bălgrad* și *Biblia de la București*):

C. V.: Răspunse duhul hiclean și **đise**: Isus îl cunoșce, și Pavel sciu, iară voi cinre seți?

1648: Iară răspunzind duhul rău zise, pre Isus cunoșce și pre Pavel sciu: iară voi cine sînteți?

1688: Și răspunzind duhul *cel* rău zise, pre Isus *sciu* și pre Pavel, dară voi carii sînteți?

(p. 7).

C. V.: „Deci mărturisesc voao in **đua** de astăzi, că curatu-s eu-s de sin-gele tuturor“.

1648: „Pentru aceea mărturisesc voao în zuoa de astăzi, că curat sint de sin-gele tuturor“.

1688: „Pentru aceea mărturisescu-mă voao în zioa de astăzi, că curatu-s eu de sin-gele tuturor“.

(p. 23).

C. V.: „Deci elu'mi zise: Dumnezeul părinților noștri vru să ~~melegi~~ *trerea* lui și să vezi dreptul și se auzi glas *diin* rostul lui“.

1648: „Iară el zise mie, dumnezeul părinților noștri te-au ales pre tine sa cunoști voia lui, și să vezi pe cel drept, și să auzi glas *de în* gura lui“.

1688: „Iară el zise, dumnezeul părinților noștri te-au ales pre tine ca să cunoști voia lui, și să vezi pre cel drept, și să auzi glas *den* gura lui“.

(p. 41—43).

Una dintre cărțile cele mai realizate, sub raportul limbii, în întreaga literatură veche, a fost *Cazania* lui Varlaam, tipărită la Iași în 1643. Retipărită și prelucrată de aproximativ 15 ori, această carte s-a bucurat de o circulație puțin obișnuită. Să nu fi avut ea, oare, nici o influență, asupra dezvoltării limbii literare, numai din cauză că autorul ei era reprezentantul graiului moldovenesc?

Dar, în cazul acesta, nici rolul cronicarilor nu-i mai important și nici al scriitorilor de la «Dacia literară». Pe Eminescu și Sadoveanu îi studiem, oare, numai cu intenția de a pune în lumină regionalismele din opera lor?

Lipsa caracterelor munteneste, din câteva texte tipărite la București, nu poate duce la ideea, exprimată de unii, că, în trecut, repartiția dialectală a diferitelor fenomene era alta (*văz, auz*, etc. ar fi existat, atunci, în Moldova iar muntenii pronunțau (*văd, aud!*). La asta se opun, în mod categoric, exemple ca cel invocat de V. Vascenco din *Biblia de la București* (1688)²¹).

Cînd e vorba de aspectele mai noi ale limbii literare trebuie, de asemenea, să avem în vedere un lucru fără de care riscăm să tragem concluzii pripite. Este vorba de contribuția pe care au adus-o, la formarea limbii literare, cărturarii, de proveniență ardelenască mai ales, stabiliți la București și, în general în Muntenia. Rolul acestora este mult mai mare decît sîntem obișnuiți să-l apreciem.

Să nu uităm că majoritatea tipăriturilor cunoscute înainte de anul 1830, acelea în care s-au pus bazele terminologiei științifice și s-au fixat o serie

21) V. SCI, X, 1959, p. 402. E vorba, anume, de cuvîntul, de origine ucraineană, *holcac* „desfrînat” care, alături de alte fapte, asupra cărora va fi nevoie să se revină, reactualizează teoria referitoare la caracterul de operă de colaborare a Bibliei.

de forme și fonetisme, provin de la cărturarii nemunteni, că limba lor este plină de ardelenisme.

În această perioadă, numărul cărților tipărite la Buda, Brașov ori Sibiu este mult mai mare decât al celor apărute la București. La acestea trebuie adăugate numeroasele manuscrise păstrate în principalele biblioteci din țară.

Obișnuți să vedem mai ales greșelile și exagerările latiniștilor, noi n-am examinat încă, cu toată atenția, și nu am pus în lumina cea mai adevărată rolul pe care ei l-au jucat în formarea limbii literare.

Studierea atentă a lucrărilor rămase de la reprezentanții Școlii Ardelene și a curentului latinist, de la 1779 până în preajma lui 1830, ne va întări în convingerea că ei au fost purtătorii celor mai importante idei cu caracter lingvistic, în această vreme, și că limba literară nu s-a încheiat fără contribuția lor, pe care îmi permit să o consider ca fiind importantă.

Faptul că Școala Ardeleană a fost mai bine reprezentată în Muntenia decât în Moldova duce, indirect, la ideea că limba literară de acolo nu este numai de caracter muntenesc; numărul ardelenilor stabiliți la București, ori în alte centre din Muntenia, a fost, totdeauna, mai mare decât al celor care și-au căutat liniștea în Moldova.

Limba literară nu s-a format într-un moment care să poată fi delimitat cu precizie. Închegarea ei a durat secole și, după cum au arătat diverși specialiști, procesul nu-i încheiat nici astăzi.

Rezultă, așa dar, că de la epocă la epocă, au contribuit, într-o proporție care rămâne să se stabilească de acum înainte, toate graiurile din nordul Dunării la formarea limbii literare, că au existat momente în care anume caractere nemuntenesti au avut preponderență, în desăvârșirea procesului și au lăsat urme vizibile în limba noastră literară.

Majoritatea specialiștilor vorbesc despre limba literară ca despre ceva ce s-a prezentat, de la început, sub formă definitivă, născută dintr-un anumit grai care singur i-a dat posibilitatea să crească.

S-a neglijat, cu alte cuvinte, nu numai caracterul dialectal al textelor noastre vechi ci și rolul cărturarilor care nu provin din Muntenia. Unii lingviști aparținând școlii de la București nu se sfieșc să compătimească pe cei care s-au născut în Transilvania sau în Moldova și, din cauza aceasta, sînt puși într-o situație de inferioritate în ceea ce privește minuirea limbii literare²²).

Am încercat să demonstrez, în prezenta comunicare, într-un mod cu totul sumar, că limba noastră literară nu poate fi considerată decât ca un efort îndelungat al tuturor graiurilor din nordul Dunării, că la baza ei nu stă graiul muntenesc singur, ci dialectul dacoromîn, în întregul său.

Se confirmă așa dar teoria lui Alexandru Philippide, a lui Coșbuc și a lui C. Hogas care, cei dintîi, au văzut lucrurile în modul acesta²³).

22) Vezi Petru V. Haneș, *Dezvoltarea limbii române literare în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Buc., 1901, paginile 52—53. Cf. și ediția a doua a cărții lui Haneș (București, 1927), p. 45—46.

23) Ideea poate fi urmărită, într-o formă cu totul embrionară și, lucru important, subminată de teorii care se bat în cap, încă în prima jumătate a sec. al XIX-lea, la scriitorul muntean I. Heliade Rădulescu. (V. L. Leonte, *Părerile despre limbă ale lui I. Eliade în prima perioadă a activității* (pînă la 1840) (în «St. și Cercet. Șt.», XI, 1960, p. 172—173.

ПРОИСХОЖДЕНИЕ РУМЫНСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА НОВЫЕ ДАННЫЕ

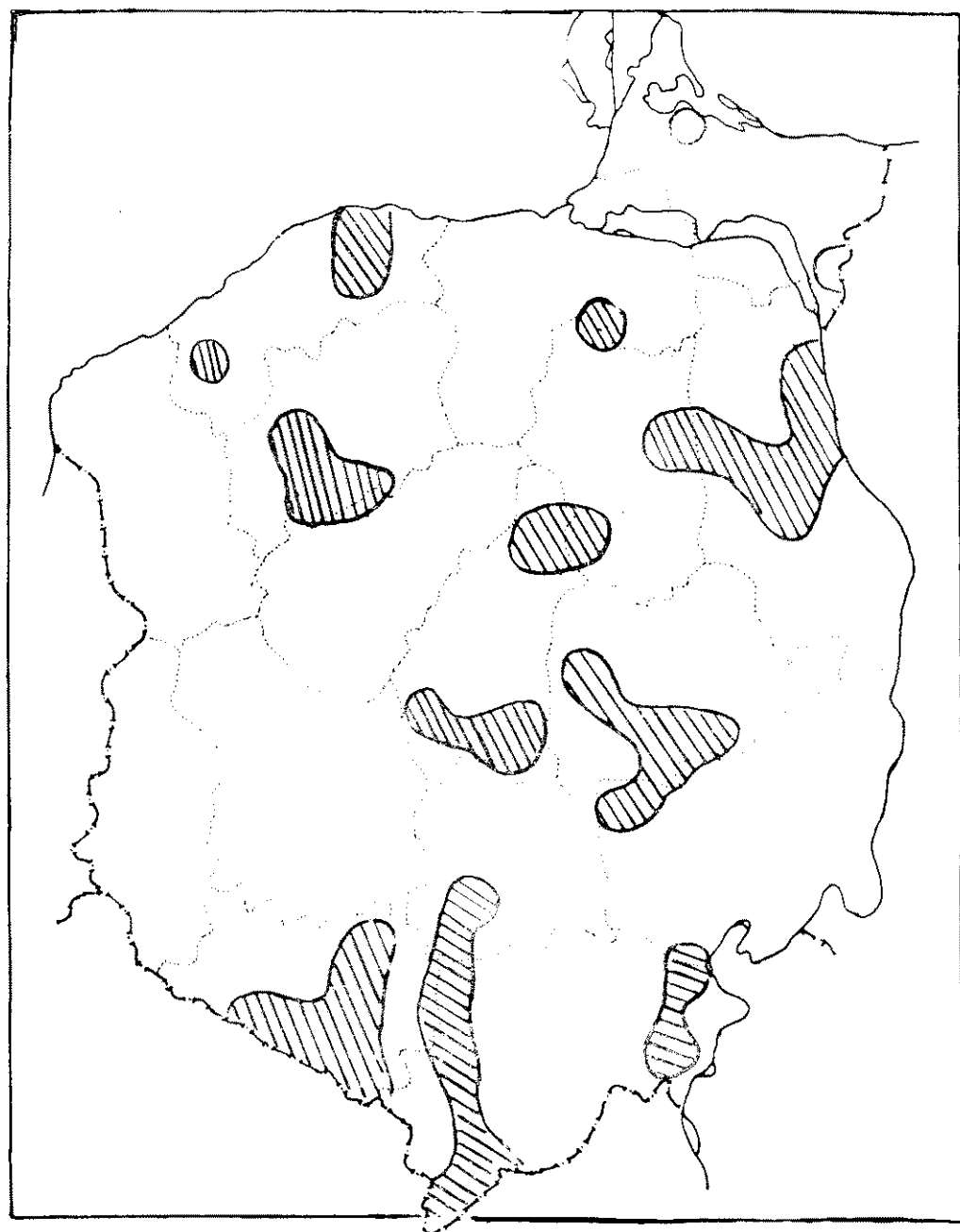
Краткое содержание

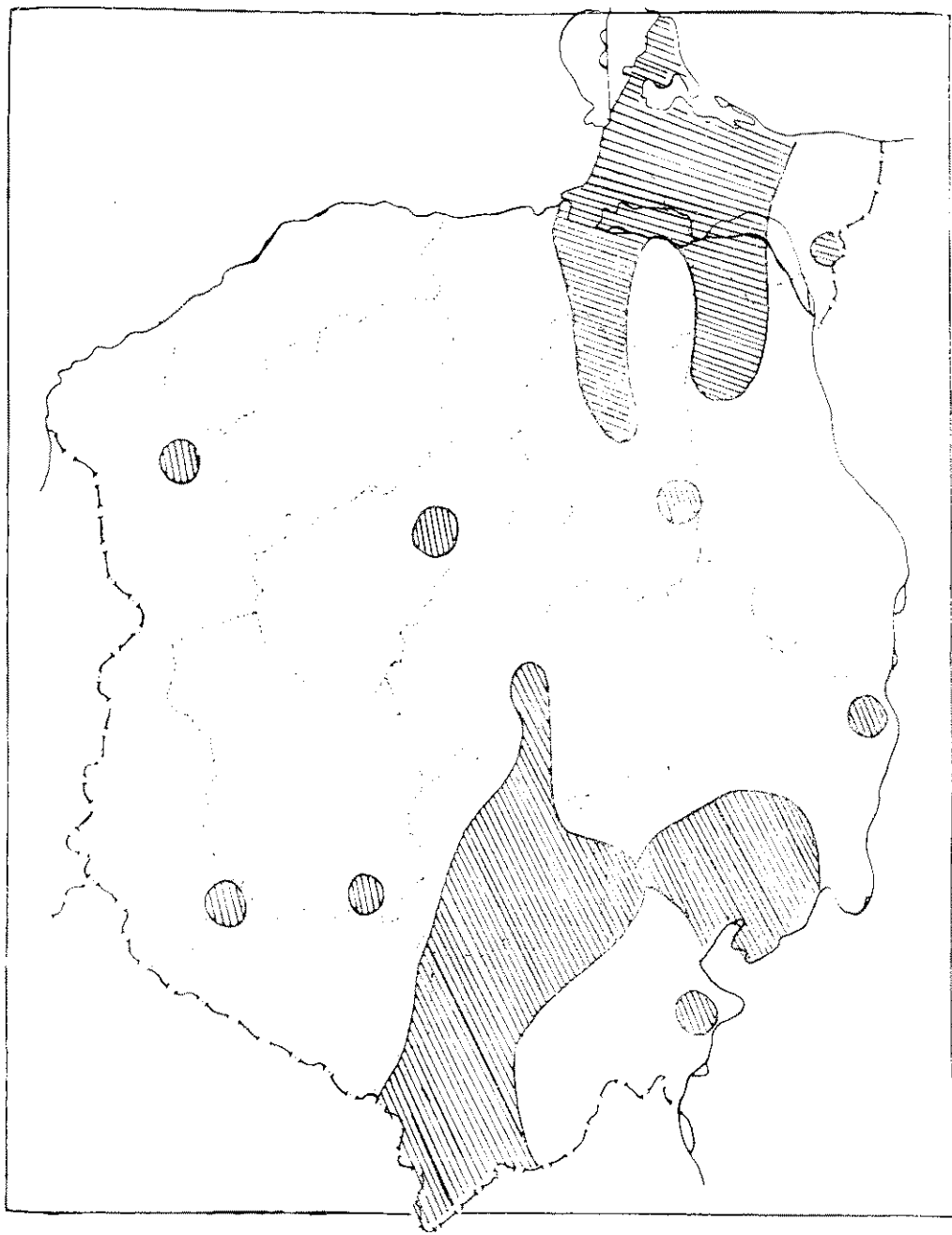
Автор приводит новые доказательства в пользу своего мнения, выраженного раньше (см. Ученые записки Ясского университета имени Ал. И. Кузы, III, 1957, стр. 77—66) в связи с происхождением румынского литературного языка. Основываясь на данных ALR (Румынского лингвистического атласа), а также на других специальных работах, он приходит к заключению, что язык текстов Кореси, легший в основу румынского литературного языка, не является валашским говором. Территории, на которых распространены в настоящее время некоторые фонетизмы, грамматические формы и слова, допущенные нормами литературного языка, не дают нам права поддерживать дальше эту устаревшую теорию. Вклад трансильванских и молдавских говоров имеет такое же значение как и вклад валашских говоров, когда идет речь о происхождении и развитии румынского литературного языка. Внимательное изучение различных текстов, возникших на протяжении XVII—XIX вв., говорит в пользу этой точки зрения.

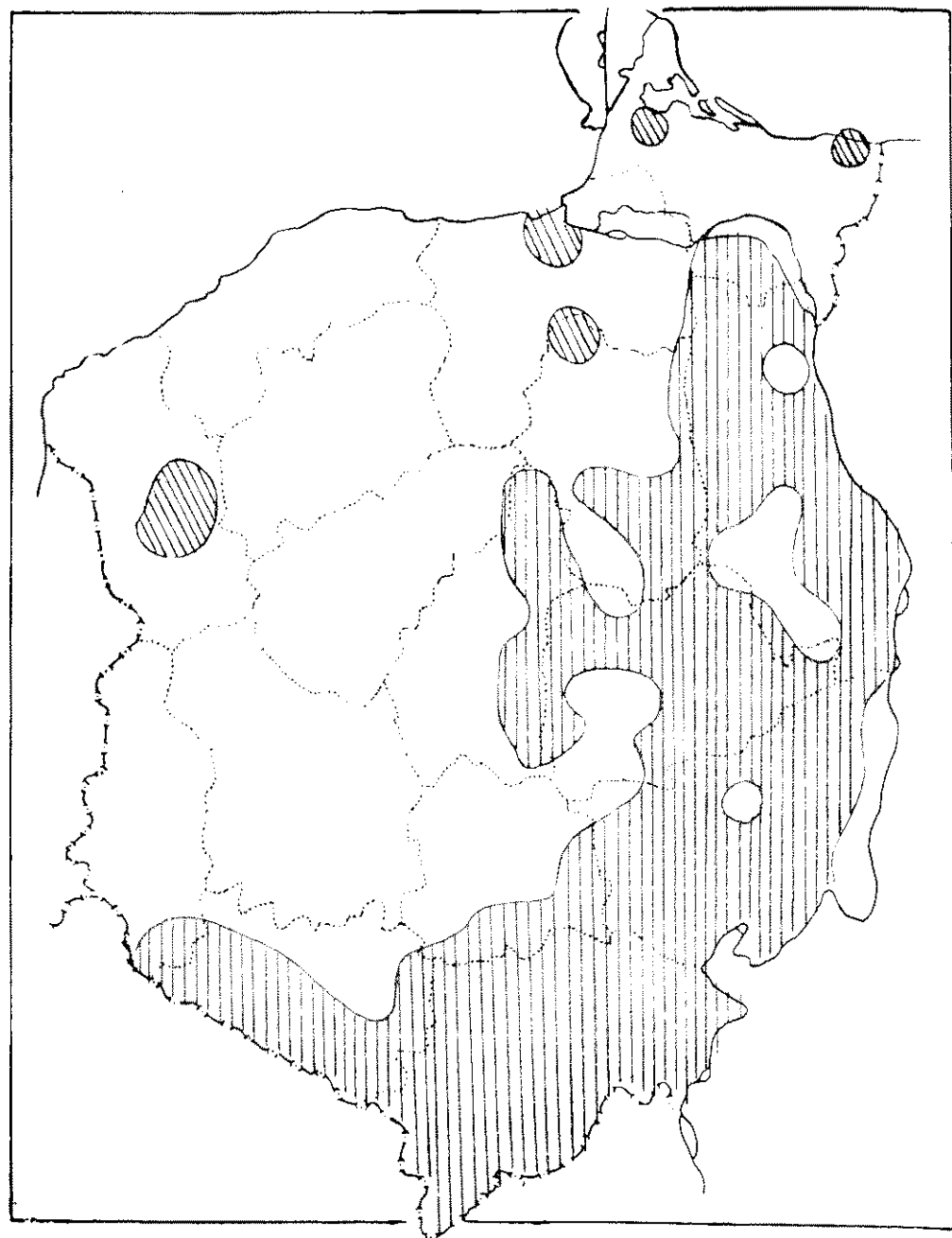
L'ORIGINE DE LA LANGUE ROUMAINE LITTÉRAIRE. NOUVELLES CONTRIBUTIONS

Résumé

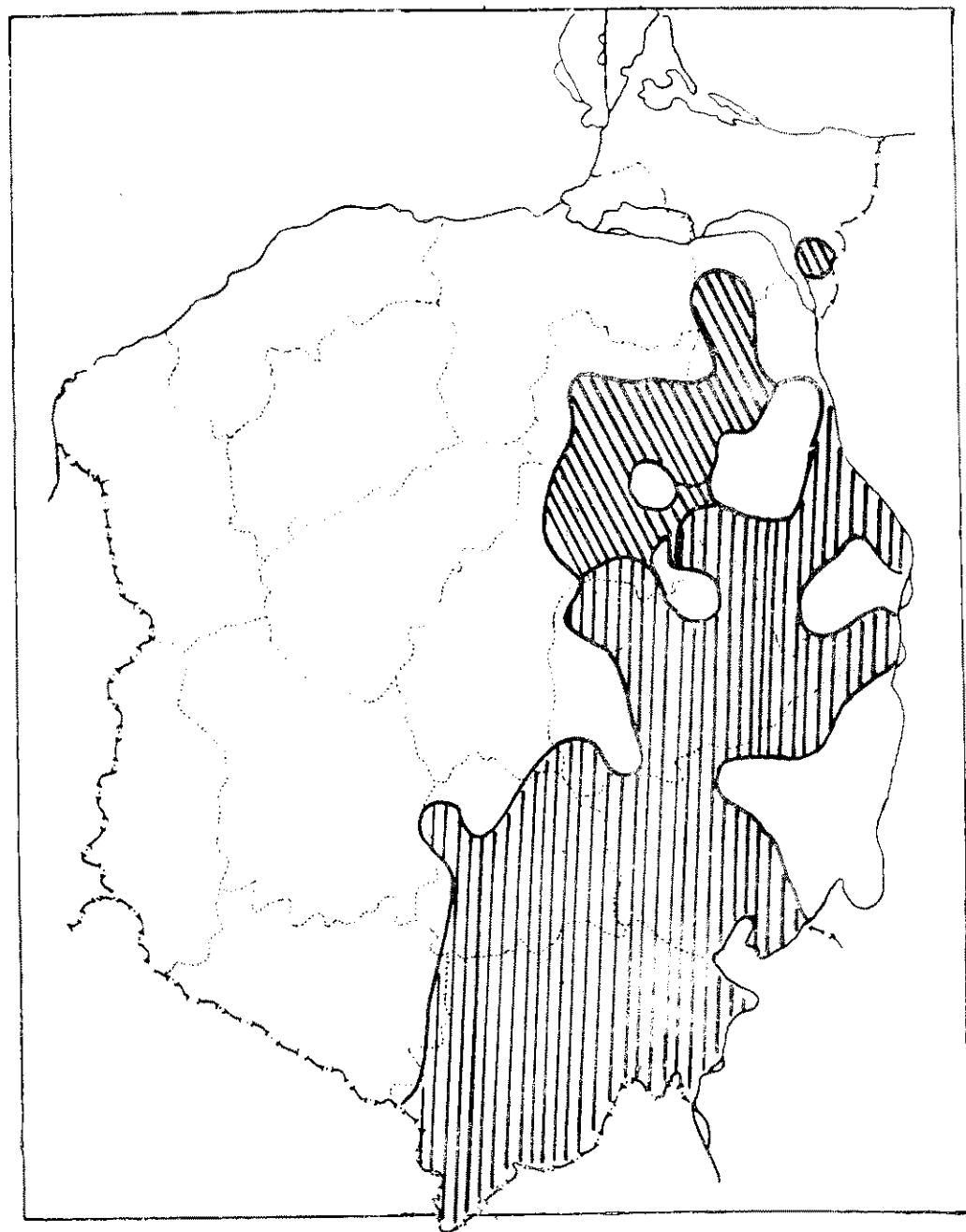
L'auteur fournit de nouvelles preuves à l'appui de son opinion exposée autrefois (voir „Annales scientifiques de l'Université „Al. I. Cuza“ de Iași. III-e section, 1957, p. 77—96) sur l'origine de la langue roumaine littéraire. Fondé sur l'*Atlas linguistique roumain* et sur d'autres travaux de spécialité, il arrive à la conclusion que les textes „corésiens“ (de Coreși), considérés, à juste titre, comme l'acte de naissance de notre langue littéraire, ne représentent pas le parler valaque. Les aires actuelles de certains phonétismes, formes et mots acceptés par les normes de la langue littéraire, ne nous donnent pas le droit de continuer à soutenir une théorie dépassée. La contribution des parlers transylvains et de ceux de Moldavie est tout aussi importante, quand il s'agit de l'origine et du développement de notre langue littéraire, que celle qu'on attribue aux parlers de Valachie. L'analyse attentive de textes de toute sorte, parus aux XVIII—XIX siècles, plaide en faveur de cette théorie.

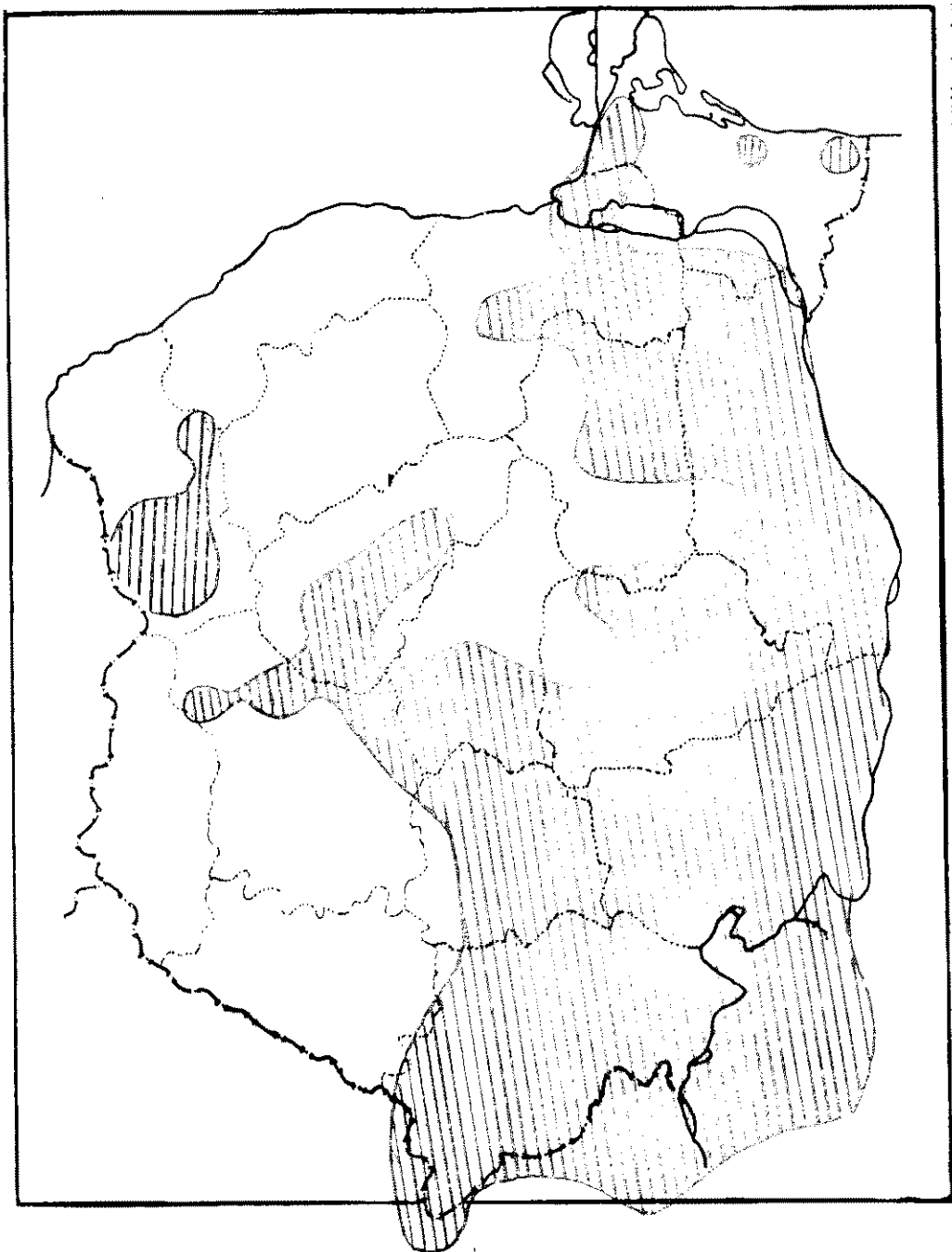

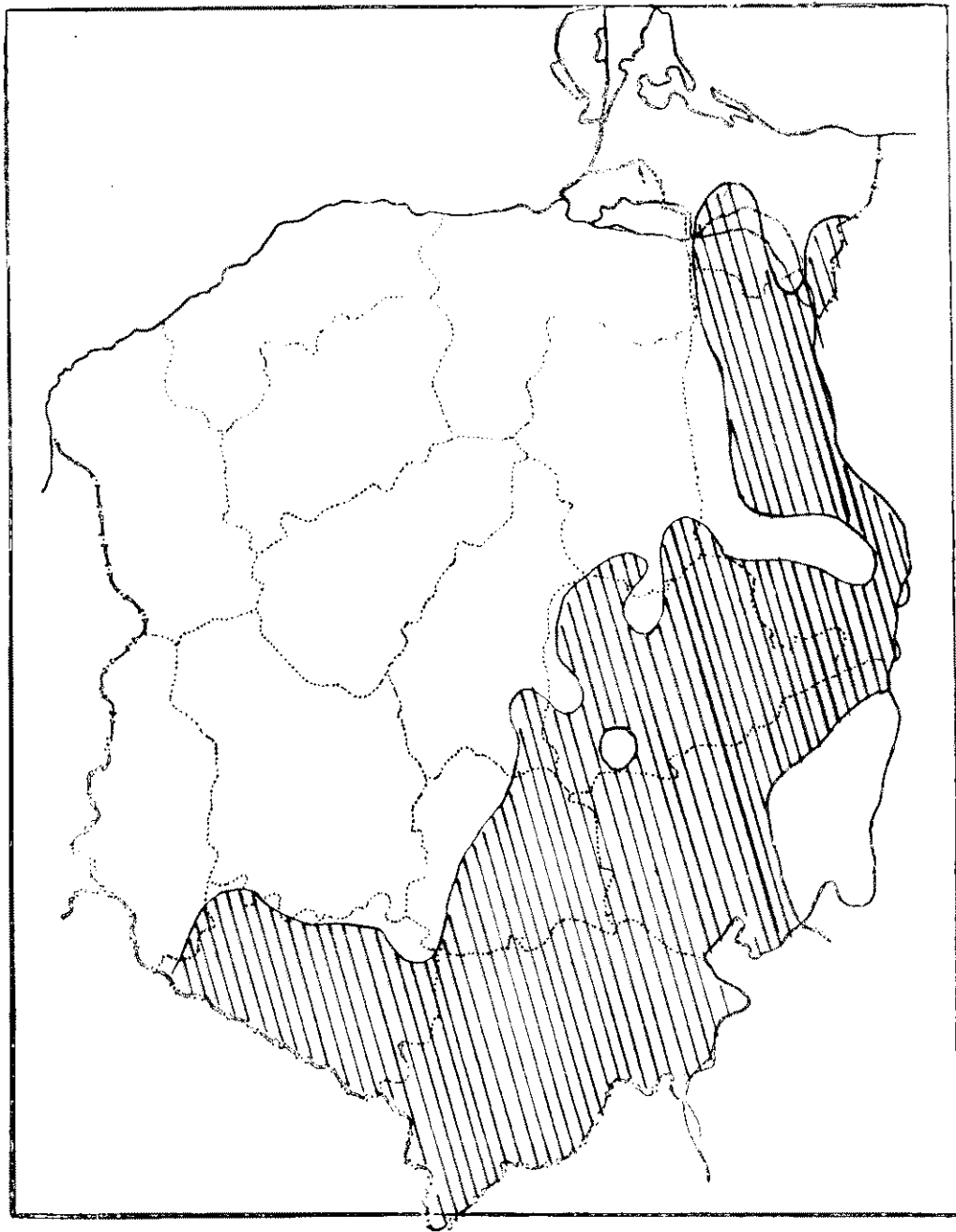

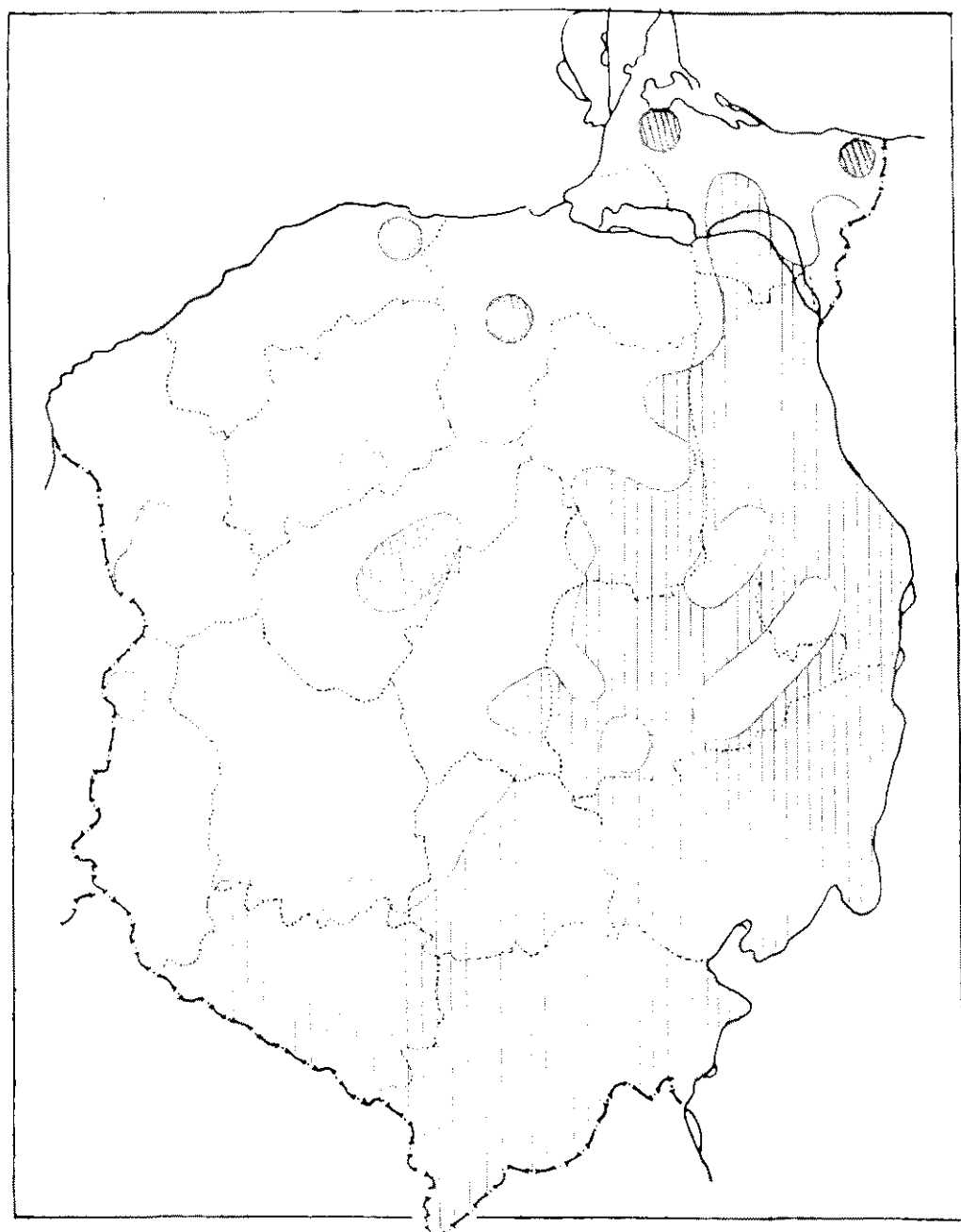

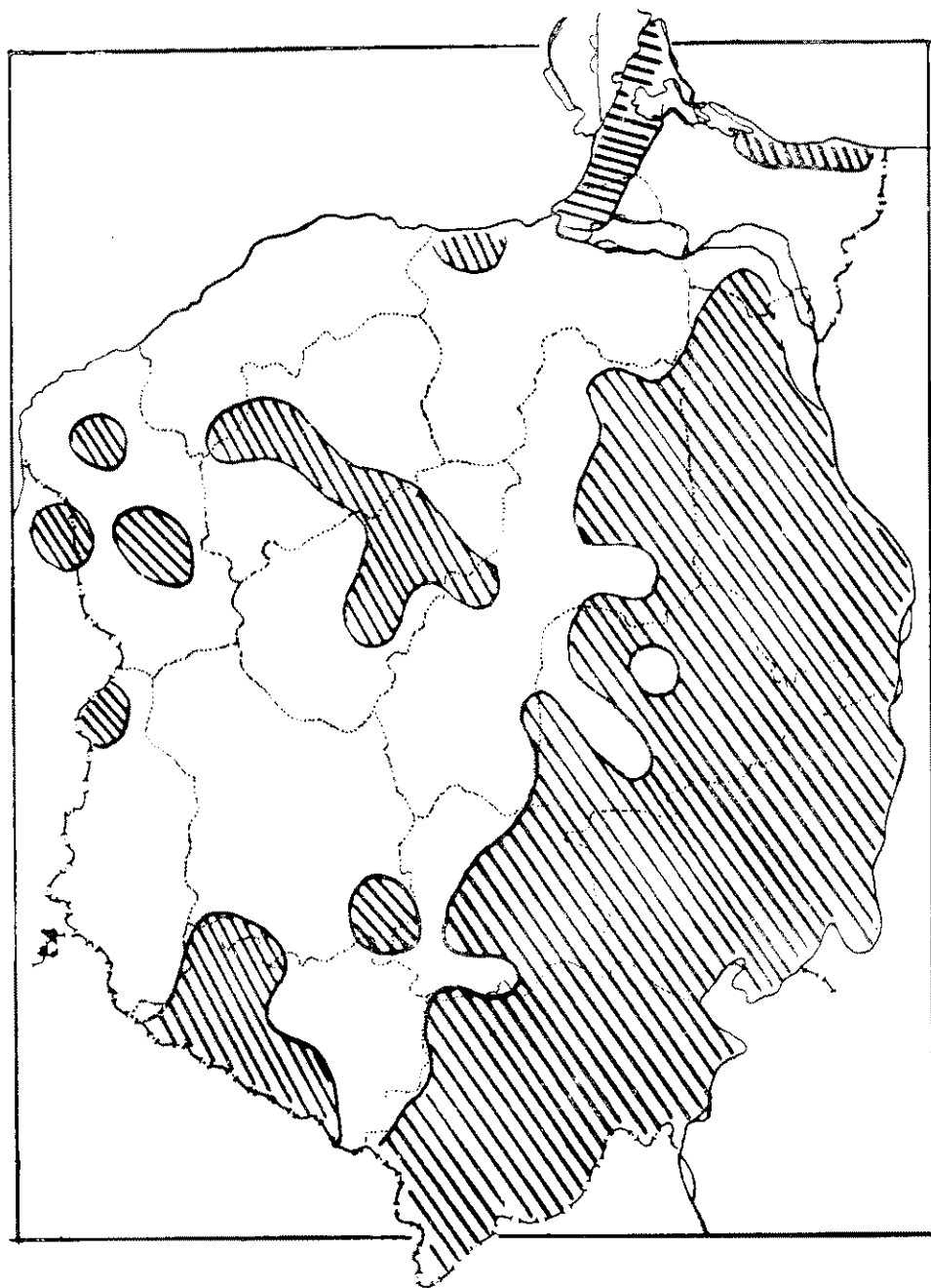
M. (copulativus) in M/A. POST-11

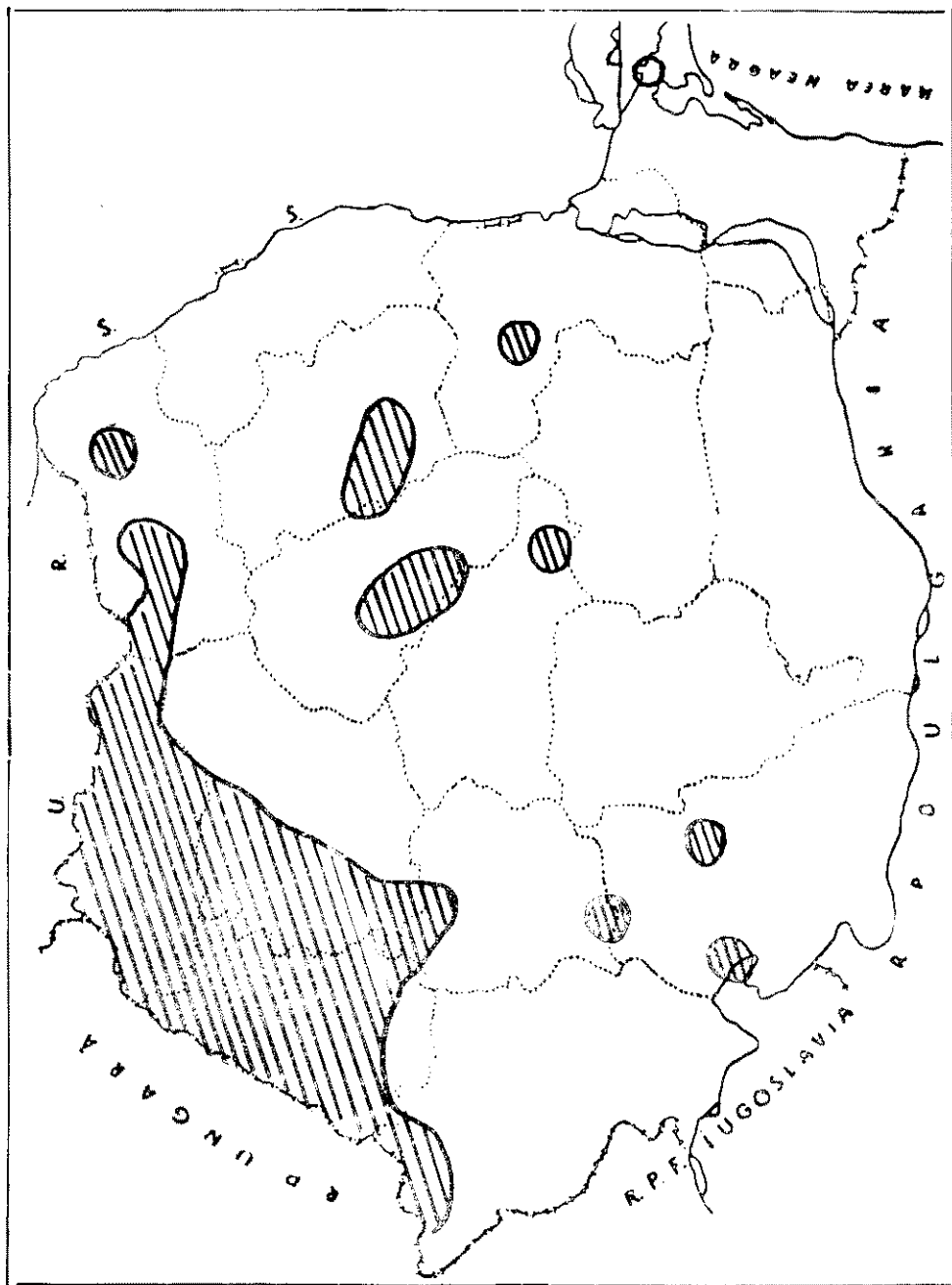

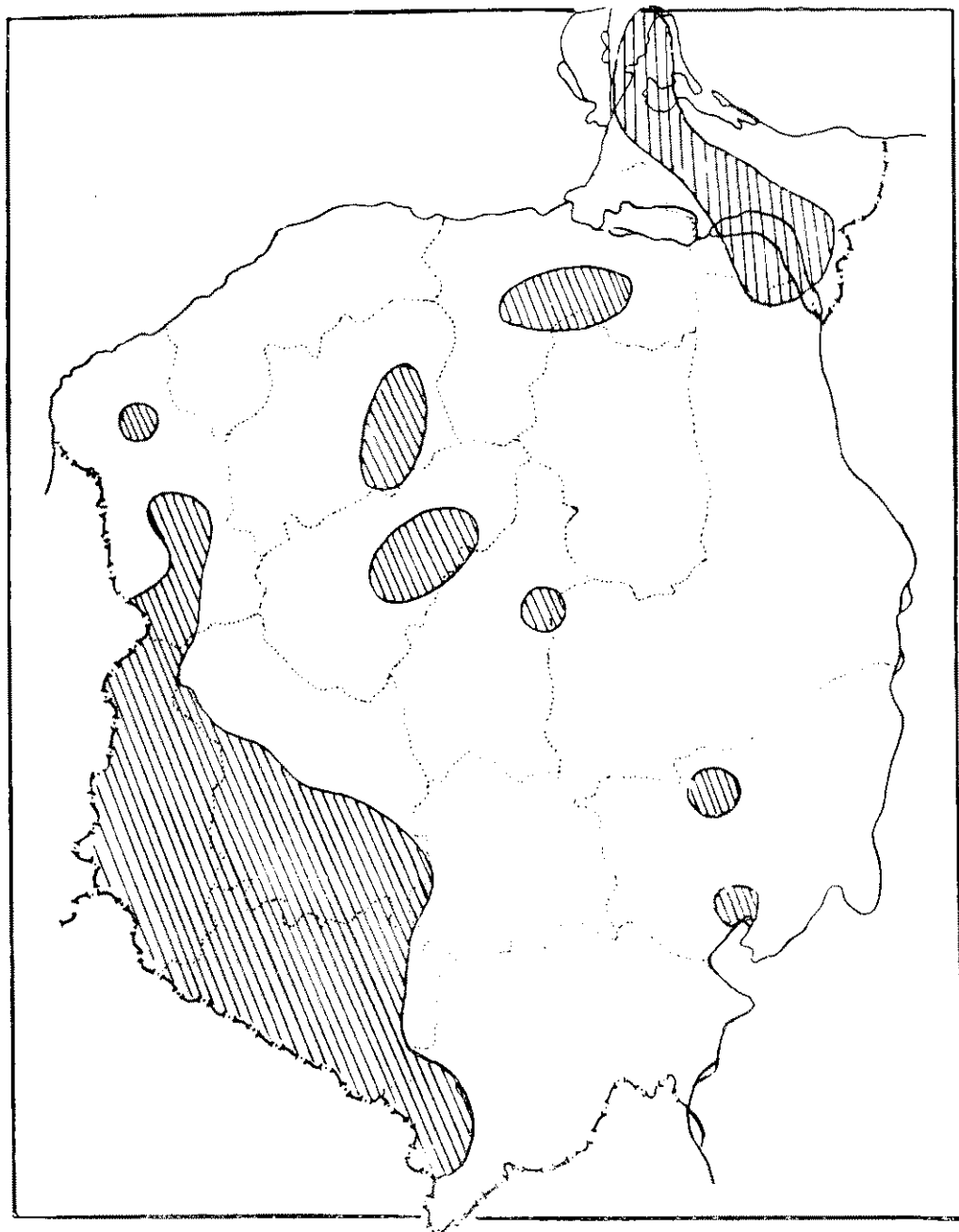

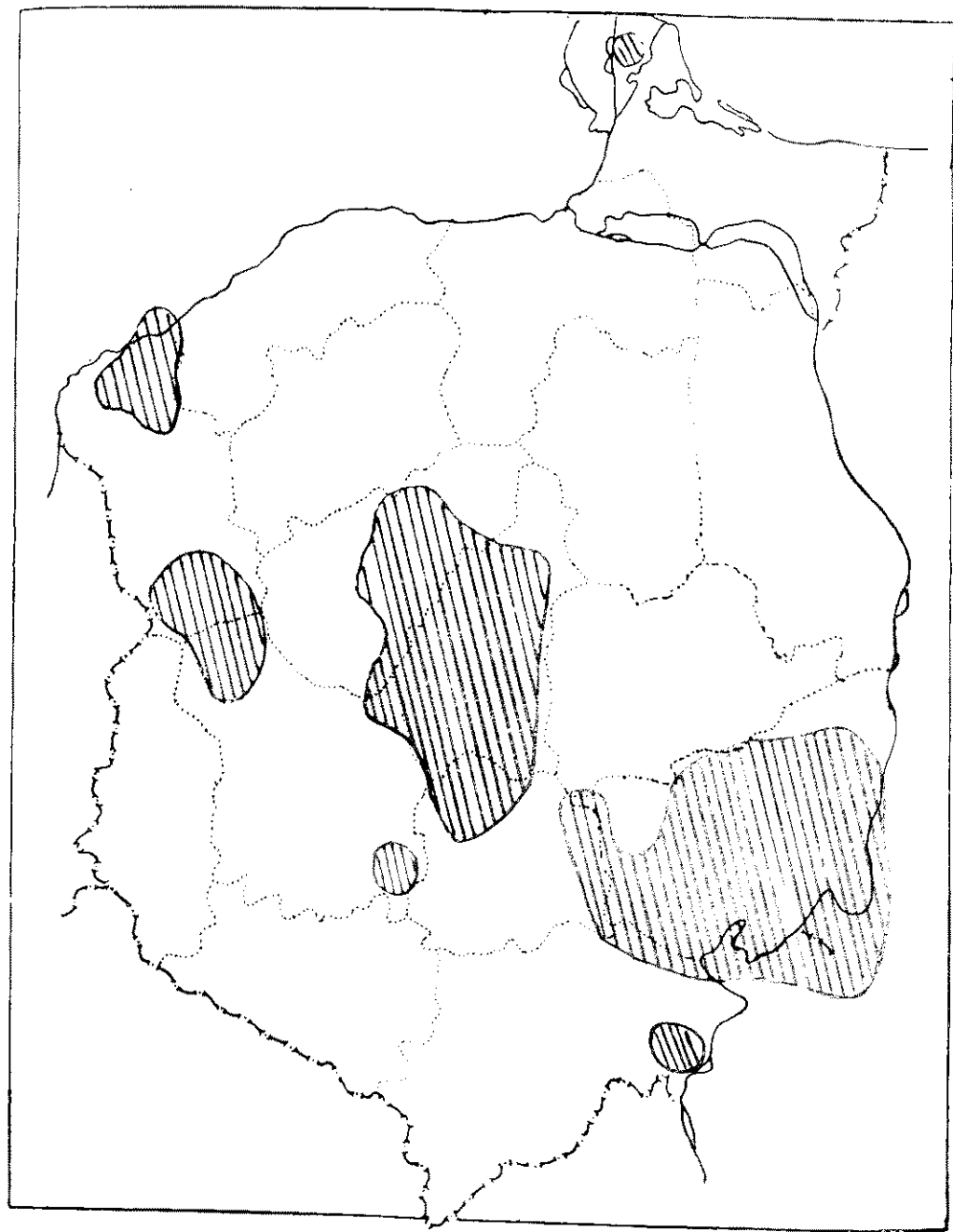

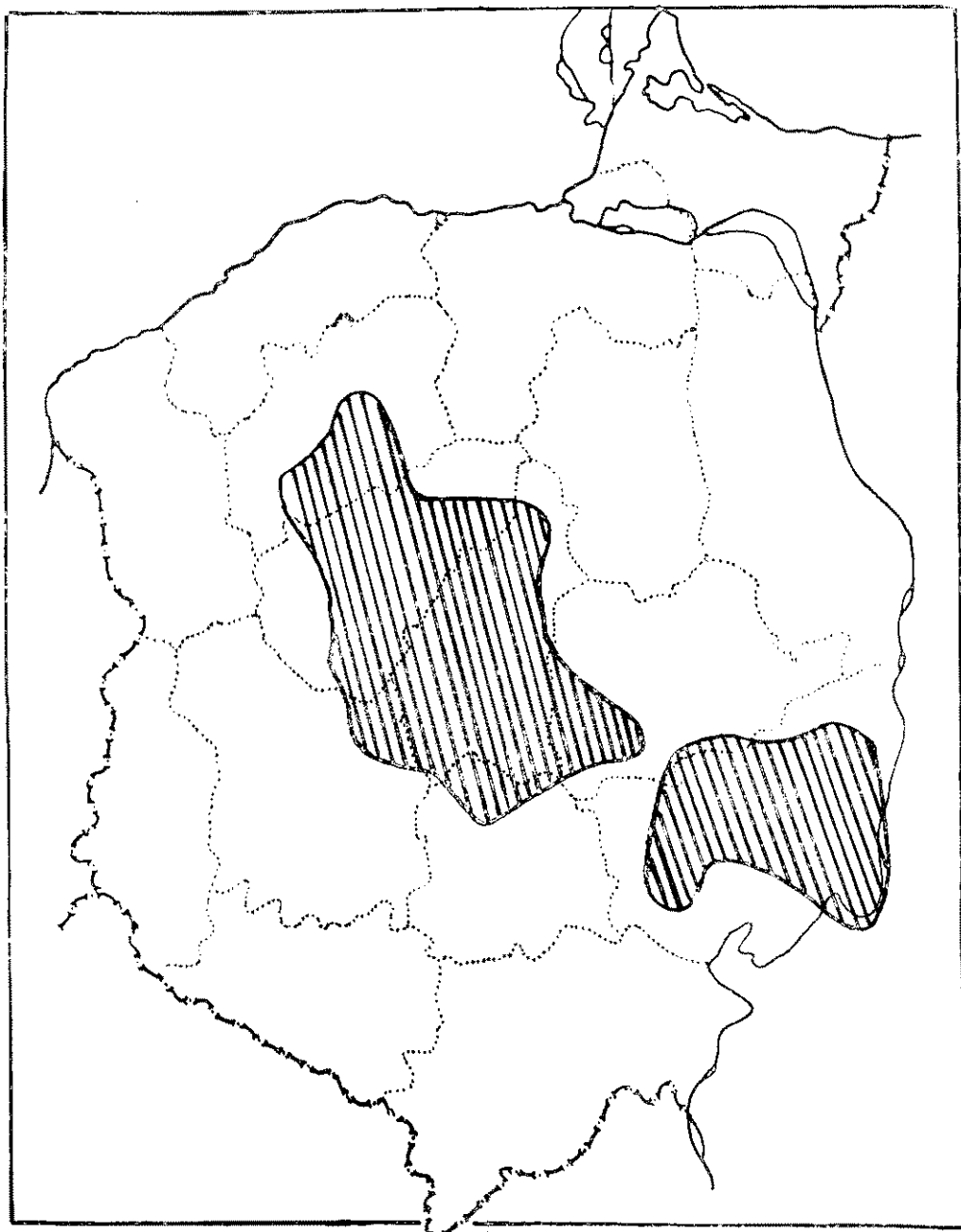

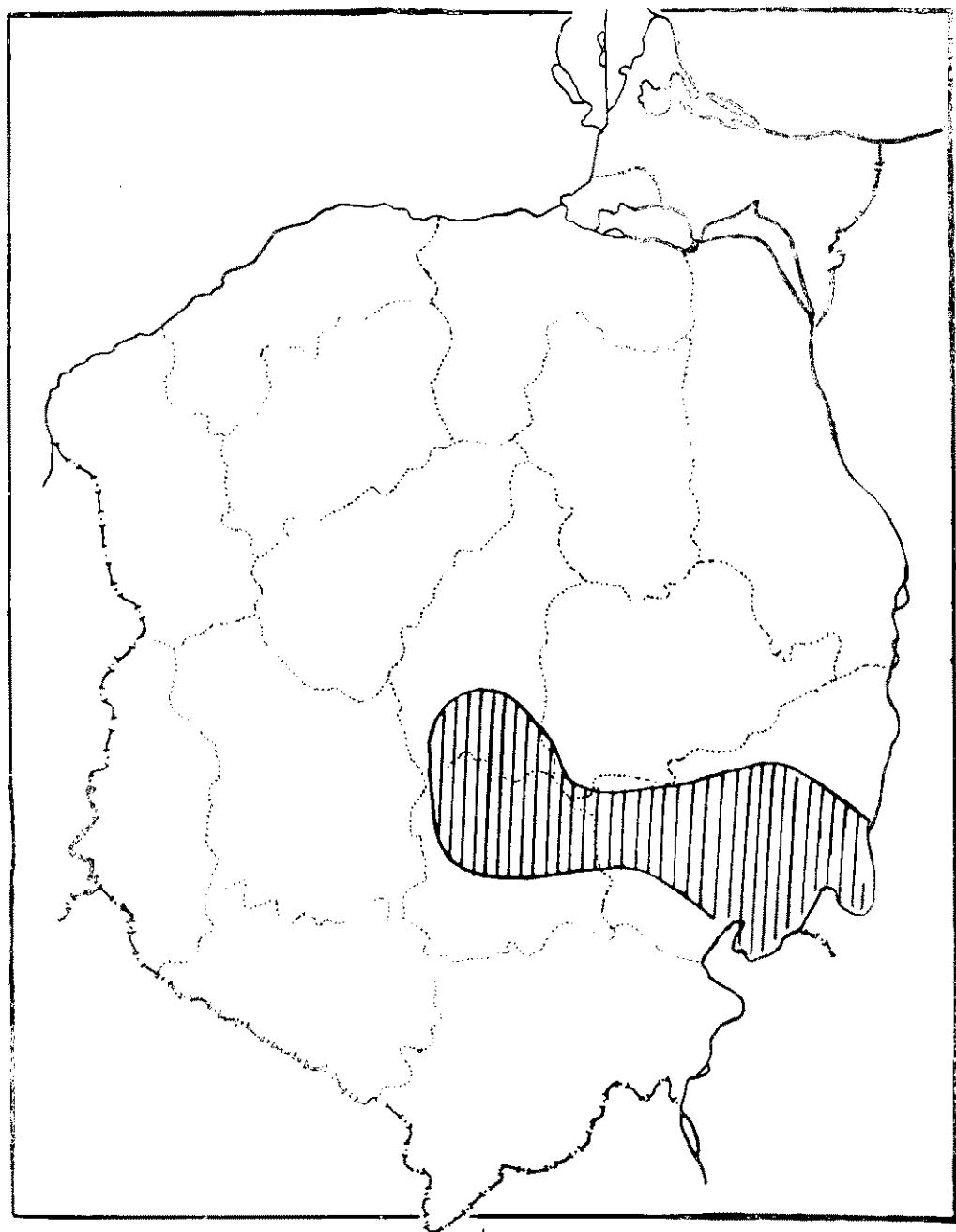
M. (cephalata) in 1960s

IZVOARELE DICTIONARULUI ROMIN-LATIN-MAGHIAR AL LUI ȘTEFAN CRIȘAN KÖRÖSI

DE
G. BLÉDY

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj

1. Biblioteca centrală din Iași păstrează un voluminos manuscris de peste 300 pag., *Dicționarul romin-latin-maghiar* autograf al lui Ștefan Crișan Körösi. Lucrarea datează din 1803. El s-a întocmit deci în acei ani când și Samuil Micu Klein a elaborat dicționarul său romin-latin-maghiar-german, rămas tot în manuscris. Dicționarul lui Crișan Körösi — cumpărat de Gh. Asachi în 1820, după moartea autorului, și oferit Bibliotecii din Iași în 1866 — a fost descris și analizat de Ar. Densusianu, care a publicat și câteva fragmente din această operă¹⁾. Rezumînd observațiile sale Ar. Densusianu serie următoarele:

„Acest Dicționar se deosebește de toate cele cunoscute și apărute pînă acum prin aceea că el cuprinde foarte multe cuvinte dialectale și chiar și din vechile monumente ale limbii romîne; pe lângă aceasta mai cuprinde cuvinte din mitologia și datinile noastre naționale.

O altă particularitate mai are el, căci urmînd, se vede, principiile dezvoltate de Paul Iorgovici în *Observații la limba romînească*, din rădăcinile păstrate în limbă a format o sumă de alte cuvinte care nu sînt în graiul viu“²⁾.

În legătură cu autorul acestui dicționar Ar. Densusianu se referă la T. Cipariu și Gh. Asachi, menționînd că Crișan Körösi a fost profesor la colegiile reformate din Cluj și Tîrgu-Mureș la începutul secolului al XIX-lea și a murit în 1820. După aceea multă vreme nimeni nu s-a mai ocupat cu acest dicționar.

În 1930 Coriolan Suciu descoperă la Blaj două scrisori pe care Șt. Crișan Körösi le-a adresat episcopului Ioan Böbb, precum și conceptul răspunsului dat la aceste scrisori³⁾. Scrisorile sînt deosebit de intere-

1) *Un dicționar vechi*, «Revista critică-literară», IV (1896), p. 33—44; *Din istoria Lexiconului de Buda*, ibid. p. 193—206.

2) *Ibid.* p. 36.

3) C. Suciu, *Un filolog puțin cunoscut: Ștefan Körösi (Crișan)*, «România literară», Aiud, 1930, p. 45—51.

sante, deoarece ne dezvăluie motivele care l-au determinat pe autor să întocmească acest dicționar, totodată ne dau lămuriri și despre principiile de redactare a lucrării. Pornind de la cele relatate de Ar. Densusianu, C. Suciul subliniază importanța Dicționarului, fiind de părere — ca și N. Iorga — că lucrarea lui Șt. Crișan Körösi stă la baza *Dicționarului român-latîn-maghiar* al lui Ioan Bobb. Argumentele invocate nu sînt însă destul de convingătoare, deoarece C. Suciul nu a cunoscut în mod direct manuscrisul aflat la Iași.

Avînd în vedere acest material destul de sărac, nu este de mirare că o schiță recentă asupra istoriei lexicografiei romîne constată, pe bună dreptate, că activitatea filologică a lui Șt. Crișan Körösi este aproape necunoscută⁴⁾. În anii din urmă s-au precizat totuși unele probleme privitoare la viața și activitatea acestui lexicograf și au fost aduse completări la datele cunoscute⁵⁾.

Pentru a preciza valoarea și importanța Dicționarului în chestiune, de data aceasta ne-am propus să cercetăm izvoarele lui și să vedem în ce măsură autorul s-a folosit de ele.

2. Uneori se întîlnesc în corpul Dicționarului referiri mai mult sau mai puțin enigmatice în legătură cu operele folosite de autor. De ex.:

Ariete: i. Aries. Kos. Fal-törö kos. (Klein et Sinkai).

Bulucesco: ire. ? C. Miron. In Historia Principum Moldaviae.

Bricciu: ri. c. Novacula. Culter tonsorius (Cic.) Beretva.

Caldu: a. Calvus (Horat.) Calidus. Meleg.

Crinu: e. Crinon (Plin.) Crino. Lilium candidum. Fejérliliom.

Dôga: i. Doga (Vid. Thesaur. Schol. Ioh. Philippi de Carrach: Lex. Philolog. item Math. Martini). Donga.

Filliescu [= fiesc]: a. Filialis (P.P.). Fiui.

Intetiesco [= întetesc]: ire. (M.D.) Urgeo. Cogo. Subigo. Kénszeritem.

Maracina: i. Vèdi. Paducella. Cartaegus. (Linn.).

Opu: e. (Cod. M. S. Balacianus). Opus, Necessitas. Szükség.

3. Una dintre acele opere de care s-a servit Crișan Körösi este cronica lui Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei*, operă pe care nu putea să o cunoască decît în manuscris. În corpul Dicționarului se găsesc de multe ori trimiteri la acest cronicar. În continuare se vor analiza cîteva dintre acele articole unde se află astfel de mențiuni (C. Miron sau C. M.) confruntîndu-le cu cronica amintită⁶⁾.

Ambe [= îmbe]. Ambae. Mind ketten. *Ambe parti le*: Ambae partes. Mind a'két rész.

Expresia invocată se află într-adevăr în *Letopisețul Țării Moldovei*:

„Și să aגיעa amu hărății [= luptătorii] lui Răzvan cu oștile țării,

4) M. Seche, *Schiță de istorie a lexicografiei romîne*, «Limba romînă», VIII (1959), nr. 6, p. 13.

5) Cf. studiul nostru *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan Körösi* în «Studia Universitatis Babeș-Bolyai», Cluj, Seria IV, vol. III (1960), fasc. 2, Philologia.

6) Deoarece n-am putut stabili izvorul folosit de Crișan, s-a utilizat ediția critică a lui P. P. Panaitescu, *Miron Costin, Opere*, ESPLA, 1958.

cîndu au ieșit Ieremia vodă la oști den beserecă. S-au tîmpinat oștile de *îmbe părțile* și după cităva luptă între oști, au lovit lésii pe oastea ungurească din aripa despre Scheia" (Let. I, 14).

„Radul vodă domniia aicea în țară la noi, iară feciorul său Alexandru vodă, în Tara Muntenească și la această domnie au făcut și nunta la Tecuci fecioru-său cu fata lu Scărlăt, vestit om dintre țarigrădeani, la care veselie erau adunate doă țări, țara noastră și Tara Muntenească... Divanuri, case, *cerducuri*, anume de această treabă făcute, cu lucrători din *îmbe părțile* a țărilor..." (Let. XI, 9).

Crîșan Kőrösi a introdus în dicționarul său acest cuvînt învechit de proveniență latină, dîndu-i totodată și o înfățișare mai apropiată de limba de origine.

Arbor: i. Arbor. Élé-fa.

Cuvîntul acesta nu l-am găsit la Miron Costin. Se pare că autorul Dicționarului l-a găsit într-un alt izvor⁷⁾.

Astruco: áre. Obruo. Sepelio.El-temetem.

Verbul *astruca*, azi învechit și regional, este interpretat în mod just. El se întîlnește de mai multe ori la Miron Costin:

„Au **mărsu** și au luat oasele [lui M. Barnovschi] dinaintea curții și le-au dus la Patrierșie și acoloa... *I-au astrucat*..." (Let. XIV, 14).

„Oasele lui Ștefăniță vodă luînd boierii cu sine, au pueres deodată pre Nistru în sus, pe de cea parte și **treccîndu** la Bilacău, Nistrul. Și au venit în Iași și *I-au astrucat* în mănăstirea tătine-său, care să pomenéște pre numele Trei Svetitelei". (Let. XXII, 28).

Acest cuvînt era probabil puțin cunoscut lui Crîșan Kőrösi. El a găsit totuși de cuviință să-l introducă în dicționarul său.

Bulucesco: ire. ? ...

Cuvîntul, rămas fără interpretare, se află la Miron Costin cu diferite înțelesuri:

„Acela **craiū leșăscu** văzîndu-i oameni cu viață dircaptă de oșteni, i-au tras și la léfe și le-au făcut căpătenii cu tocmală și în rîndul său să fie volnicii *a să buluci* și a să oști împotriva tătărilor..." (Let. XVII, 5).

„Si cît s-au dezvărătū, îndata den 3 000 de oaste ce avea hatmanii leșăști, intrales au orînduit 3 000... și 1 000 de nômți și 3 000 de cazaci de pen orasele Niprului cu Barabaș, pre apa Niprului în vase asupra pragurilor, să-i strîngă pre căzaci de la praguri, să dea pre Himil care amu *era bulucit* cu 3 000 de căzaci de pen ostroave și 7 000 de tătari cu Togai bei" (Let. XVII, 16).

Verbul este un derivat de la vechiul *buluc*, termen militar de origine turcească, avînd sensul de „companie de soldați, detașament", iar derivatul *a se buluci* înseamnă „a se forma în bulucuri, a se concentra, a se strînge la un loc, a se îngîrădi". Cuvîntul, nefiînd înțeles, a rămas neînțeles.

7) Cuvîntul *arbor* nu e relevat nici de Boris Cazacu în *Studii de limbă literară* (ESPLA, 1960), p. 81—110. (Influența latină asupra limbii și stilului lui Miron Costin). El mai jos cuvintele românești provenite din *Elementa* lui Mieu Klein și Șineai.

Cerdăcu: ri. c. ? Camera? Kamara, Szoba.

În Letopiseţ se găseşte de mai multe ori acest cuvînt. Un exemplu s-a văzut deja la *Ambe* (Let. XI, 9).

„Némîii, unii scăpaţi răniţi la curte, căpitanul lor de-abia scăpat de la gazdă, cîţi au putut a strînge de oamenii săi şi cu aceia ce era la paza curţii într-aceia zi, au apucat *cerdacul* în curte, cel de piatră, şi l-au orînduit de apărare acolea” (Let. XX, 16).

În urma unor asemenea pasaje sensul cuvîntului rămîind neprecis pentru cititor, corespondentul latin este însoţit de semnul întrebării.

Jacu: ri. c. Praeda, Exequiae, 'Sákmány (Dict. p. 299).

Cuvîntul, relevat cu sensul exact, este curent la Miron Costin.

Jaloba: e. Nuncium. Tudósítás, Izenet.

Avem de-a face cu o formă veche a cuvîntului *jalbă*. Varianta *jalobă* este mai apropiată de etimonul slav.

Termenul este curent la Miron Costin:

„Nici Bator **Jigmontű** domnul Ardealului, nu s-au mai ispiţit să mai trimeţe oşti în Muldova, ce **avîndű** bănat pre leşi de paguba oamenilor săi cu Răzvan, au trimis soli cu *jalobă* la **Rodolfű** împăratul **nemţescű**...” (Let. I, 17).

„N-au trecut săptămîna şi veni *jalobă* din **tîrgű** la **divanű**...” (Let. XI, 6).

„Şi au făcut Radul vodă şi *jalobă* mare la împărăţie...” (Let. XI, 10).

„Face Matei vodă ardzehal, adecă ravaş de *jalobă*...” (Let. XVI, 10).

„Au cetit ardzaialul cel cu *jalobă* asupra lui Vasilie vodă... De care *jalobă focű* s-au **făcutű** împăratul...” (Ibid.).

Cu toate că acest cuvînt se găseşte în repetate rînduri în cronică, interpretarea lui Crişan Körösi este numai aproximativă: „înştiinţare, anunţ”.

Printre cuvintele relevate de Dicţionar se află şi forma curentă, însă fără referire la vreun izvor:

Jalba: e. Impedimentum. Akadály.

Nici de data aceasta interpretarea sensului nu este exactă, iar autorul nu a văzut nici o legătură între *jalobă* şi *jalbă*, deoarece lipseşte orice trimitere de la o variantă la alta.

Odállio [= odaiu]: *e.* Habitatulum, Mapalia. Lak-hely, Hodály.

Avem de-a face cu un singular refăcut după „pluralul” *odaie*. Accastă interpretare greşită se bazează, se pare, pe un fragment din Cronică:

„Avea Hmil danie de la crai lingă Ceabrin, un **locű** de *odaie*” (Let. XVII, 13).

Seïmu: ri. c. ...Comitia. Népnek gyűlése.

Acest cuvînt de origine polonă se întâlneşte des la Miron Costin:

„Era leşi pe acia vreme strînşi toţi la **săimű** la Varşav, sfătuindű oaste împotriva şefedului...” (Let. III, 7).

„După ruptul **săimului** a leşilor, îndată au purces hatmanul şi canţelerul Zamoysehii la tabără...” (Let. III, 11).

„Iară şi craiul **leşăscű** n-au **sădzutű** fără gătire, ce, îndată, iarna, au **strînsű săimű** şi den **ceputulű** **săimului** au trimis soli pe la toate ţări creştine...” (Let. IX, 6).

Interpretarea este deci exactă.

Valăra: e. Animatio? Biztatás?

Este, probabil, o citire greșită din manuscris în loc de *vîlhră* | = *vîl-ră*] „alai, pompă“:

„...solului care venia de la lăși la împărăție, cu întărirea păcii ce făcuse la Hotinu, mare cinste și *vîlhră* au silitu să-i facă...” (Let. X, 3).

Dicționarul nostru relevă și cuvîntul *vîlhră*, just interpretat, fără nici o referire la vreun izvor sau la vreun alt articol din dicționar:

Vălța: e. Pompa, Solemnitas, Pompa.

Vornicu: a.? Liber, a, um, Szabad.

Cuvîntul *vornic* se întîlnește de multe ori la Miron Costin. În privința interpretării *vornic* a fost însă confundat cu *volnic* „liber“.

De altfel *Volnicu* se află și în Dicționar, cu interpretarea corespunzătoare, însă fără referire la Miron Costin.

Volnicu: a. Liber, a, um (quoad voluntatem). Spontaneae agens, Voluntarius, Szabad akarati szerint való, Önként való.

4. În Dicționar numeroase pasaje confirmă că autorul cunoștea nu numai cronica lui Miron Costin, ci și istoria Munteniei.

Boerio: tia. (Vel și placet *Bovario* aut *Boiario*) Purpuratus Aulae Rossicae. Hunc Titulum sortiebantur Primates Rossi, antiquitus in Moscovia, qui in Regia Civitate Eminentioribus muneribus fungebantur: hincque, sicut et alii ritus, et alia diversa vocabula ad Moldavos et Valachiae Barones translatum est.

Cucca: ae [=cucă]. Pileus, quo Voevoda Moldaviae atque Vlachiae a Sultano condonatur...

Divânnu: ri. (Divanum) Senatus Supremus Valachiae atque Moldaviae...

Postelnicu: i. Locumtenens Valachiae atque Moldaviae...

Si de fapt, mențiunile (Cod. Balacianus, Cod. Balac sau Balac.) întîlnite la mai multe articole, ne trimit la o cronică din Muntenia, numită *Cronică Bălăcenească*, o remaniere a cronicii lui Radu Popescu. Manuscrisul original al Cronicii Bălăcenești a fost copiat, sau transcris cu litere latine de Micu Klein la Viena în 1770, iar în 1780 după această transcriere s-a făcut o copie de Vasile Vlad. Numai ultimul din cele trei manuscrise este cunoscut⁸⁾.

Referiri la Cronică Bălăcenească se află la cuvintele *opu*, *plăio*, *poclonna*, *potyru* și *tiuracu*.

În cele ce urmează reproducem articolele amintite din Dicționar, precum și unele fragmente din Cronică Bălăcenească.

Opu: e. Opus, Necessitas, Szükség.

Poclonna [=poeloană]: e?

Iată din Cronică pasajul unde Crișan Körösi a aflat cele două cuvinte:

8) Cf. N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, vol. III, București, 1915, p. 239—250, Constant. Grecescu, *Despre Cronică Bălăcenească*, „Hrisovuls” (Buletinul Școlii de Arhivistică), București, IV (1911), p. 116—121. Manuscrisul Cronicii se află în prezent la secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei R.P.R., filiala Cluj. El provine din colecția de documente a lui Gh. Șineai care în Cronică sa îl amintește sub denumirea de Codex Balacianus.

„Constanten Voda au porces dela Tergovesci, si au venit la Bucuresti, si acolo se au gatat cu mare pompa de au esit inaintea Turcului ce ei aducea domnia, si cu cinste l-au petrecut pene in casele cele domnesce, dupe acea l-au asediat in gazda rinduindoi de toate *cei era de op*, si au siediut in Bucuresti pene ce au gatat cheraciul che ei era timpul, si au trimis si *poctone* de domnie, daruindol bine l-au trimis cu cinste in drept...” (Cron. Bal. p. 13).

Era de op redă expresia din latina *opus erat*. La Radu Popescu un astfel de latinism ar fi surprinzător. Comparînd pasajul din Cronică Balăcencască cu alte manuscrise ale Cronicii lui Radu Popescu, se va afla dezlegarea enigmei.

„Deci Constantin Vadă au purces de la Tirgoviste, si au venit la Bucuresti, si acolo s-au gătut cu *hulai* mare de au esit inaintea Turcului ce venea deci aducea Domnia, si cu cinste l-au petrecut pînă la casele domnești: după aceea l-au așazăt la gazdă, rinduindui de toate *ce-i trebuia*, si săzind ū in Bucuresti pînă au gătut Constandin Voda si haraciul, că-i eră vrēmea, si au trimis si *ploroanele* de Domnie, deci iar cu cinste au trimis pre Turc ū si cu daruri bune”. («Magazin istoric», I, 1845, p. 307).

„Deci Constantin Vodă au purces dela Tirgoviste si au venit la Bucuresti si acoloa s-au gătutu cu *alai* mare de au esit inaintea Turcului *ce-i* aducea domnia, si cu cinste l-au petrecut pînă in casele domnești după aceea la gazdă, rinduindui de toate *ce-i trebuia*: săzind in Bucuresti...” (Biblioteca Academiei R.P.R., filiala Cluj Mss fond blaj nr. 91, p. 61).

După cum se poate constata din aceste confrantări, avem de-a face cu o vadită tendință de latinizare a textului redactat de Radu Popescu. Este de menționat că această tendință se manifestă nu numai prin *era de op* în locul lui *trebuia*, ci avem și *pompa* în loc de *hulai* [=alai], iar în alte locuri (cf. celelalte citate) găsim *prăda* pentru *jefui* și *serri* în loc de *sluji*. Istoriograful anonim care a remaniat cronica lui Radu Popescu în favoarea familiei Balăceanu nu avea de ce să latinizeze textul, de aceea sîntem de părere că aceasta se datorește lui Samuil Micu Klein sau lui Vasile Vlad care în felul acesta pe lângă transcrierea textului de bază, l-a și latinizat.

Poclonna (—pocloană) este un singular refăcut. Cuvîntul fiind neînțeles de Crișan Körösi a rămas fără interpretare (Varianta *placon* nu se află la Crișan Körösi).

Pluio: i. Ier secreta per Alpes.

Plai, alături de sensul de bază bine cunoscut, înseamnă și „drum pe coasta unui munte sau pe un munte: potecă” (DLRM). Înțelesul de „drum secret” este sugerat de context, după cum se poate vedea din fragmentele care urmează.

„Venind dela Imperatie domu Leon Voda, fi levandul tiara multe, fi mari greotati au aruncat Tierii, fi felea pe Boeri de platea judetiele cu bani, fi tiara spargendose, fi Boerii ne avend de unde lua bani quari ei daua, saraceua, fi se indetoreua: quare lucru vedindul Boerii Tierii che merge spre reu, se au sfatuit, mai vertos boerimea de spre Olt, qua se se dee in laturi d'in naintea reutatii; a'nome Mathei, Aga dein Brancoveni,

Aflan Vornicul, Gorgan Spatarul, Barbul pe Bradescul, Michai Spat(arul) Cotiofeanul, Dumitru Slugerul Filiificanul: Mitrea visteierul, fi alții quari au fugit pe *plaiul* Veleanului la chatieg în Ardeal, fi iau luat Rakotzi Georgie, fi Zolomi David Groful, cu cinste fi le au dat odichna" (Cron. Bal. p. 1).

„Mathei Aga si cu cea lalti intorquendo se inderept, si gonendoi gonaci de la Leon Voda, fiind Cap hoftilor Banul Boul comnatu lui Leon Voda, si Nedel Coboteanul (sic!) se au fost inchis in Monasteria Tesmani, iara gonaci trii dile stand imprejurul Manasterii nemica nu le au putut strica, ci noptea au esit, si se au dus pe *Plaiul* izvarni" (Cron. Bal. p. 2).

Potyru? — Mai tirziu s-au adaugat la acest articol si corespondentele in latina si maghiara: *Poculum*, *Pohár*.

Relevarea acestui cuvint se datoreste unui pasaj din cronica in chestiune:

„[Seimenii] incepura a diefui casele Boerilor si ale altora, si nu numai acestea au facut, ce anche si Beserecele le predaua, hainele, *Potirile*, descosele, si cartile le luaua de le vendena..." (Cron. Bal. p. 15).

Contextul nu lamureste intelesul, de aceea cuvintul a ramas la inceput fara interpretare.

Tiuvacu [= {tuvac}]: *i.* Vir, qui sinit se ab alio viro amore venereo diligi...

Cuvintul acesta, pe care nu-l gasim in dictionare, figureaza totusi in Cronica Balaceneasca, de unde a fost preluat de Crisan Körösi, sensul lui fiind precizat de context:

„Michnea Voda acesta, pe quare l'au pos Turcii domn, el pe sene se au nomit che este feciorul lui Radu Voda, si siervind la porta pe langa Chinan Pasia, quare pentru fromsetia ce aveua, die uni, che au fost Pasii *tiuvac*, qvarui pentru siervirea, si pentru invatietura limbii turcesci, quare forte bine o selua... au luat si domnia, si veneind in Tiara cu turci, si cu tatari, multe rele au facut..." (Cron. Bal. p. 19).

Confruntind acest fragment cu alte manuscrise ale cronicii lui R. Popescu⁹⁾ acolo am aflat forma *giuvan* (*ушкан*) ceea ce arata ca in cazul nostru avem de-a face cu o descifrare gresita: litera *y* a fost confundata cu *u*, iar *u*, aruncat peste rind, a fost citit *k* [= *c*], de unde transcrierea eronata. *Giuvan*, cu inteles de „mignon: pederast" este relevat de DA s. v., cu o referire la Cronica lui Radu Popescu, si este socotit de provenienta italiana (< *giovane*).

Cazul acesta ilustreaza pe deplin cit de puţin este recomandabila introducerea unui hapax intr-un dictionar, mai ales intr-un dictionar care se adreseaza marelui public.

5. Un alt izvor folosit de Crisan Körösi este semnalat prin „Klein et Sinkai" sau „K et S". Este vorba de *Elementa linguae Dacoromanae* din 1780, dupa cum reiese din confruntarea Dictionarului cu aceasta lucrare:

9) Cf. „Magazinul Istoric pentru Dacia" I (1845), p. 316, Bibl. Acad. R.P.R. filiala Cluj, Mss fond Blaj nr. 91, f. 73 rº.

CRIȘAN KÖRÖSI

Ariete: i. Ariēs. Kos.
Fal-törő kos.

Tanda: Tandem.
Végezetre.

Templa: e. Templum.
Templom.

Vultu: e.e. Vultus.
Ábrázat.

KLEIN-SINCAI: *Elementa*
P. 84

Ariete, aries (în Cap. XII intitulat „Despre Păseri, Vite, Fere”)

P. 56
Taandă, tandem (printre Adverbia ordinis)

P. 77
Templa, templum.

P. 79
Vult, obráz, *Fație*, Vultus, fa-
cies.

Lexicograful nostru a preluat deci din gramatica lui Klein și Sincal unele neologisme ca *tanda*, *templa*, *vultu*. Mai târziu chiar și Micu Klein a renunțat la ele, deoarece aceste cuvinte nu mai figurează în dicționarul său romîn-latin-maghiar-german.

În legătură cu *arbor* Dicționarul nostru se refera la Miron Costin: *Arboru*: i. Arbor. Élő-fa (C. Miron).

Cuvîntul acesta nu l-am găsit însă în *Letopisețul Țării Moldovei*; autorul Dicționarului a putut să-l afle și în *Elementa*, unde la p. 83 avem un capitol intitulat *De arbori și de Pome* — *De arboribus et fructibus*.

Paginile 76—86 din *Elementa* cuprind un *Vocabullăr românesc și latinesc* care este unul dintre izvoarele folosite de Crișan Körösi, după cum se poate constata din confruntarea acestui vocabular cu Dicționarul, cu toate că sînt anumite deosebiri între cele două opere. Astfel de ex. din Dicționar lipsese unele cuvinte înșirate la Klein-Sincal: ca *Fardedieu*, atheus sau *Fronte*, frons (!). Multe cuvinte sînt scrise altfel: *Fantana* (Voc.) — *Fântana* (Dict.), *Ficat* (Voc.) — *Fegātu* și *Ficātu* (Dict.), *Flacara* (Voc.) — *Flacra* și *Flagra* (Dict.), *Floier*, tibia (Voc.) este mai precis redat de Crișan Körösi care scrie *Flacru l piciorului*. În locul formei ortografice latinizante a Vocabularului *Florea solului* la Crișan Körösi găsim *Flóre a sóre lui*, unde *r* provenit dintr-un *l* rotacizat nu mai este redat etimologic, ci fonetic; Vocabularul da numai *Farina*. Dicționarul amintește și *Faiua*. Vocabularul scrie *Formica*, iar Dicționarul ne trimite la *Formica*. Alteori autorul Dicționarului este acela care forțează latinizarea cuvîntelor: *Funingine*, fuligo (Voc.) — *Funingene*: Vedi *Fulingene* (Dict.) sau modifică aspectul cuvîntului pentru a scoate în evidență o presupusă etimologie: *Flacara* (Voc.) — *Flacra*, *Flagra*, forme apropiate de limba italiană (Dict.). Uneori corespundentele latinești sînt diferite în cele două opere: *Fratie*, propinquitas (Voc.) — *Fratie* Cognatio, Fraternitas (Dict.).

Avînd în vedere cele semnalate, reiese că Vocabularul romîn-latin din Gramatica lui Klein și Sincal constituie un fel de nucleu al Dicționarului întocmit de Șt. Crișan Körösi care a avut în vedere materialul din acest vocabular, fără să-l utilizeze însă în mod servil.

6. În numeroase articole din Dicționar se întâlnește o sigla enigmatică, anume DM (sau MD). Deoarece partea introductivă a Dicționarului a dispărut¹⁰⁾, numai cu greu am putut afla că este vorba de gramatica bine cunoscută a lui Ioan Piuariu Molnar *Deutsch-walachische Sprachlehre*, apărută la Viena în 1733. Sigla reprezintă astfel prescurtarea titlului operei și a numelui autorului.

Referiri la Gramatica lui Molnar se află la cuvinte ca *fudulu*, *impandurezzo* [= *impandarez*], *infigo*, *intetiesco*, *inzestrezzo*, *panguresco*, *policio*, *sfelesco*, *sufferio*, *traero*, *trapedo*.

Este de subliniat și de astă dată strădania autorului de a introduce în dicționarul său cuvinte și forme românești mai puțin cunoscute sau folosite. În felul acesta au intrat însă în Dicționar și multe arhaisme și regionalisme.

7. Între siglele folosite, alături de numele unei plante întâlnim prescurtarea *Lin.*, ceea ce pare a fi o referire la renumitul botanist suedez Linne (Linnaeus). În legătură cu aceasta se pare semnificativă o precizare din prima serisoare a lui Crișan Körösi adresată lui A. Bobb. Pasajul la care ne referim relatează că în Dicționar, pentru o mai bună înțelegere a nomenclaturii botanice, numele de plante românești sînt însoțite de denumiri date de Linne¹¹⁾.

De ce fel de lucrare s-a putut servi Körösi Crișan în această privință?

Cercetările ne-au condus la un vocabular latin-maghiar-romin de plante, publicat la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, anume la *Nomenclatura vegetabilium* de Jos. Benkő¹²⁾.

Pentru a ilustra legătura ce există între Nomenclatura lui Benkő și Dicționarul nostru confruntăm numele de plante începînd cu litera F

CRISAN KÖRÖSI

BENKŐ

P. 129

Fagu: *f.* *Fagus silvatica*
Bikfa.

Fág. *Fagus silvatica*. Bikfa¹³⁾.

P. 126

Farfenu-măre. (*Farfennum*).
Tagetes erecta. Nagy olaszka. Oláh-
virág.

Ferfen máre. *Tagetes erecta*.
Nagy Olaszka.

10) Despre existența Introducerii, pe lîngă alte informații, pledează și un articol din Dicționar:

Romanu: *a.* Daco-Romanus, Valachus... (Vide plura de hac Denominatione in Introd. ubi satis luculenter haec explicuimus).

11) „Magis cognitas Nomenclationes Botanicas interpreta(t)ione Linacii (!) inseruimus”.

12) Vocabularul a apărut într-o publicație redactată de Molnár János, *Magyar Könyvtár*, II. szakasz, Pozsony [= Bratislava], 1733, p. 105—132. Această listă de plante este cunoscută lingviștilor și botaniștilor romini, cf. I. Coteanu, *Prima listă a numelor românești de plante*, București, 1912. Al. Borza, *Numiri românești de plante în vocabulare și dicționare din secolele al XVII-lea — al XVIII-lea*, «Cercetări de lingvistică» (Cluj), III (1953), p. 199 și urm.

13) Cuvintele se dau în ordinea limbilor din Dicționarul lui Crișan Körösi.

CRISAN KÖRÖSI

Farfenu micu: Tagetes patula.
Kiss-Olaszka.

Fenu-grecu: (pl. fenuri greceşti) Foenograecum. Foenum graecum, Trigonella. Bakszarvu fű.

Fera a pamentu lui. Gentiana cruciata. Kigyó-fű.

Fera de pamentu. Gentiana Centaurium (minus). Föld epe fű.

Feréga: c. Polypodium. Filix mas et faemina. Ördög-borda.

Feréga: i. Pteris aquilina. Szárnyas ördög-borda.

Fericea alba. Spiraea. Filipendula. Varju-magyaró.

Fisicário: i. Pistacia vera. Pisztafa dió.

Flóre a nîprali: Lupinus luteus. Sárga fűrtös viola.

Flóre a pâfei lor: Anemone nemorosa. Fejér berek virág.

Flóre a sóre lui de gradena: Helianthus annuus. Napra-forgó. Tánnyér virág.

Flóre a stélla-ei: Lychnis calceonica. Csillag-virág.

BENKŐ

P. 426

Ferfen mik. Tagetes patula. Kis-Olaszka.

P. 425

Fénugrök. Trigonella: Foenum graecum. Bak szarvu-fű

P. 412

Fiere pamuntuluj. Gentiana: cruciata. Kigyó-fű.

P. 412

Fiére de pamunt: ~~Poro~~roka. Gentiana: Centaurium (minus). Föld-epe-fű.

P. 431

Férege: Szpátá drakulúj. Polypodium: Filix mas et femina. Ördög-borda.

P. 430

Férege; *Férige*. Pteris aquilina. Szárnyas Ördög-borda.

P. 418

Feritse álbe. Spiraea: Filipendula. Varju-magyaró.

P. 429

Fisikár. Pistacia vera. Pisztafa dió.

P. 424

Flóre Nîpralo gálbine. Lupinus luteus. Sárga fűrtös Viola.

P. 420

Flóre Pâstelor. Anemone nemorosa. Fejér Berek-virág.

P. 427

Flóre szóreluj de gredine. Helianthus annuus. Napra-forgó: Tánnyér virág.

P. 417

Flóre de szte. Lychnis chalcedonica. Tsillag-virág.

CRISAN KÖRÖSI

Flóre a brofcêscă: Ranunculus acris. Rėti béka virág.

Flóre de mázere: Lathyrus odoratus. Borsó-virág.

Flóra frumoşă: Bellis perennis hortensis. Százszor szép.

Flori domneşti: Vedi. Suffletilli.

Flori domneşti de grădenă: Vedi. Garophyllu.

Föllie de rióra: Anemone Hepatica. Magyaró-allya fű.

Forăsto: öv. (Hung.) Cistus. Helianthemum. Tetemtöldő.

Frăga: e. (Usitatus in plurali Frăge) Fragum: Fraga, orum. Fragaria vesca. Eperj.

Frágario-albu. Morus alba. Fejér eperjfa.

Fragario negru: Morus nigra. Fekete eperj fa.

Frančinelle: pl. Dictamnus albus. Ezer-jó fű.

BENKŐ

P. 420

Flóre broftászke. Ranunculus acris. Rėti Béka-virág.

P. 421

Flóre de mázér. Lathyrus odoratus. Borsóka-virág.

P. 426

Flóre frumoşă. Bellis perennis hortensis. Százszor-szép.

P. 415

Szufletze; *Klokotzel*; *Mazeritye*; *Margaritár*; (Flor Domneşti). Convallaria majalis (Lilium convallium). Gyöngy virág.

P. 417

Gărófil; *Flór Domneşti*. Dianthus: Carophyllus. Kerti szeg fű.

P. 420

Foaşe de juăre; *Păpilaik lăporeszk*. Anemone: Hepatica (nobilis). Magyaró alya-fű.

P. 420

Forăştă (In nota: Hungaricum vocabulum est). Cistus: Helianthemum. Tetem-töldő.

P. 419

Frăge: *Frădzse*... Fragaria vesca. Eperj.

P. 428

Frăd's de lemn alb. Morus alba. Fejér Eperj-fa.

P. 428

Frăd's de lemn negru. Morus nigra. Fekete Eperj-fa.

P. 416

Frantzínella; *Diptám*. Dictamnus albus. Ezer jó fű.

CRIȘAN KÖRÖSI

Fraxinu (lege *Frässin*). Fraxinus excelsior. Köris-fa.

Fronidia a tallieturi [- frunza taleturii]: Betonia officinalis. Seb-fü

Fronidia a roini-cu-lui. Erysimum officinale. Nöstény szapora-fü.

Fronidia co cinci degete. Potentilla reptans. Öt ujju fü.

Frondifora [- frunzișoară]: e Macis. Szeretsen-diő virág.

Fumu l pamentu lui Veli.
Erba de Curca

BENKÖ

P. 130

Frasen; Fraszin. Fraxinus excelsior. Köris-fa.

P. 121

Frunsa Tejituri; Bétóniká. Betonica officinalis. Seb-fü.

P. 123

Frunză Vojnikuluj; Rapitze. Erysimum officinale. Nöstény Szapora-fü.

P. 119

Frunse de tsints deŷitye. Potentilla reptans. Öt újju fü.

P. 132

Fronzeŷore. Macis. Szeretsen diő virág.

P. 121

Járbe de kurke; Fämu pamentuluj. Fumaria officinalis. Földi Füst-fü.

Precum se vede din aceasta confruntare, Crișan Körösi a preluat materialul prezentat de Benkö, iar modificările aduse se reduc în special la adaptări de ordin ortografic.

8. Am trecut în revistă unele izvoare ale vocabularului românesc din *Dictionarul romîn-latin-maghiar* al lui Șt. Crișan-Körösi. Ar fi greșit de a crede că folosirea surselor amintite se mărginește numai la unele cazuri, de altfel destul de rare, unde ele sînt menționate de autorul dicționarului. Referirea la izvoare se face acolo, unde lexicograful nu stăpînește pe deplin materia, cînd este vorba de cuvinte necunoscute sau puțin cunoscute pentru el. Nu sînt însoțite de referiri la izvoare cuvintele bine cunoscute de autor, cuvinte cu care s-a întîlnit des în lecturile sale sau pe care le-a luat de-a dreptul din graiul viu al poporului. De altfel, spre sfîrșitul studiului mai revenim asupra problemei provenienței vocabularului românesc prezentat de Dicționar.

9. În continuare se va cerceta proveniența materialului în limba latină. În privința corespondențelor latinești trebuie să ne gîndim în primul rînd la utilizarea unor dicționare. Și de fapt, unele dintre acestea sînt indicate chiar de autor.

Ingnunatorio: e. Gannator. (Vid. Thesaur. Schol. Philip. de Carrach)...

Doga: i. Doga: (Vid. Thesaur. Schol. Joh. Philippi de Carrach: Lex. Philolog. item Math. Martini)...

Autorul se referă aici la două opere lexicografice larg utilizate:

1) *Thesaurus linguarum Latinae ac Germanicae*... Opera Ioanni Philippo de Carrach... Vindobonae, MDCLXXVI. — Prima parte a acestei

opere voluminoase cuprinde un dicționar latin-german, iar partea a doua un dicționar german-latin.

2. *Lexicon philologicum, praeipue etymologicum et sacrum...* auctore Matthia Martino. Trajecti ad Rhenum [=Utrecht], M.DC. XLVII.

Folosirea acestor dicționare este confirmată și de confruntarea lor cu Dicționarul lui Crișan Körösi.

CRISAN KÖRÖSI

Doga, i. . . *Doga*, *Donga*.

CARRACH

*Doga*¹⁴⁾, ac. f. *ein grosses Geschirr, ein Zuber*, *Vopise*

2. *eine Fassdaube*, 3. barb. *ein Graben*, *Fresn*, *Greg*, *Tur*.

MARTINIUS

Doga, *Gloss*, *Doga*

CARRACH

Ingnunatorio: c. *Gannator*, . . .
Illusor, *Irrisor*, *Derisor*, *Cavillator*,
Scurra, *Csufolódó*.

Gannator, *oris*, m. *ein Spötter*,
Gloss.

Spötter, m. *illusor*, *derisor*,
irrisor, *cavillator*, *scurra*

10. Un alt dicționar latin folosit se ascunde sub sigla *P.P.*:

Fillicscu [=fiesc]: a. *Filialis* (*P.P.*) *Finii*.

Este vorba de *Dicționarul latin-maghiar și maghiar-latin* al lui Fr. Păriz-Păpai. Crișan Körösi a utilizat, probabil, ediția completată de P. Bod (abrev. PPB), anume una din edițiile din 1767, 1782 sau 1801¹⁵⁾

În această operă găsim articolul în chestiune:

Finii: *Filialis*, c. *kindlich*¹⁶⁾.

11. Alteori sint amintiți autori latini clasici. Aceasta are loc mai ales în acele cazuri când Crișan Körösi află forme latinești neobișnuite mai apropiate de limba română. Confruntând aceste articole cu unele opere lexicografice ne convingem că utilizarea textelor clasice invocate de autor s-a făcut în mod indirect:

CRISAN KÖRÖSI

Bricciu: ri. c. *Novacula*, *ton-*
sorius (*Cic.*) *Beretva*.

CARRACH

Culter, ri. m. . . *Cic*, *Cul-*
ter tonsorius, *ein Scheermesser*.

CARRACH

Căldu: a. *Caldus* (*Horat.*)
Calidus, *Meleg*.

Caldus, a. um . . . *idem quod*
Calidus per *Syncopen*, *warm* . . .
Compar. Caldior, *Horat. Superlat.*
Caldissimus.

14) La Carrach sint precedate de semnul + cuvinte necunoscute în literatura latină clasică (vocabula aeneis atque argenteis latinitatis purissimar saeculis incognita).

15) Cf. A. Veress, *Bibliografia română-ungară*, București, 1931, vol. I, nr. 513. Noi am utilizat ultima ediție.

16) Cf. și Carrach, op. cit.: + *Filialis*, c. *Adj. kindlich*.

CRISAN KÖRÖSI

CARRACH

Varr.

PPB

Caldus, a. um: Meleg (Horat.)
pro calidus per Syncopen.

CARRACH

Crinu: e. Crinon. (Plin.)
Crino, *Lilium candidum*
Fejér-Liliom.

Crinon, i. *weiße Lilie*. Plur

PPB

Crinon ... Inde Crinonia (Pli-
nius).

CARRACH

Gansca [= gînsca]: e. Anser.

Ganza, ac. f. *eine Gans*. Plin.

Ganza (Plin.) Liba. Lud.

PPB

Ganza, ac. f. l. Lud (Plin.)

12. În ceea ce priveşte provenienţa corespondentelor latine din *Dicţionarul romin-latin-maghiar* al lui St. Crisan Körösi, să revenim asupra acelor cuvinte, despre care însuşi autorul declară că le-a luat din Gramatica lui Piuariu Molnar. Confruntînd aceste două opere cu *Dicţionarul german-latin* al lui Carrach, se va arunca o lumină asupra metodei de lucru a lexicografului nostru în căutarea corespondentelor latineşti.

CRISAN KÖRÖSI

PIUARIU MOLNAR

CARRACH

Fudulu: a. Super-
bus, Elatus, Sublatus,
Arrogans, Fastosus,
Insolens, Kevély, Bűs-
zke, fenn héjjazó.

P. 122

ΦΣΔΓ

„stolz”

Stolz — super-
bus, elatus, sublatus,
arrogans, fastosus, in-
solens, plenus arro-
gantiae.

P. 303

ΑΠΣΗΑΡΕΣ

„verschwenden”

Impunderezó:
dre. Prodigere, Pro-
fundere, Dissipare,
Dilapidare, Disperde-
re, El-tékozolni. — Pa-
zérolni.

Verschwenden —
prodigere, profun-
dere, ... rem dissipare,
dilapidare, disper-
dere ...

Infigo: ere . . .
Infigere, Infibulare,
Belészegszem, Öszve-
foglalom.

ΑΦΗΓ

„einheften”

Einheften — infi-
bulare.

CRIȘAN KÖRÖSI

PIUARIU MOLNAR

CARRACH

Intetiesco: ire.
Urgeo, Cogo, Subigo.
Kénszeritem.

P. 309

↑**ПРЕЦЕЖ**

„nöthigen, zwin-
gen, erzwingen“

Nöthigen — co-
gere, adigere, impelle-
re, compellere.

Zwingen — co-
gere, compellere, vi su-
bigere.

Erzwingen — co-
gere, exprimere, extor-
quere.

Inzestresco: ire.
Dotare, Collocare. Fér-
jhez adom; Menyas-
szonyi ruhával meg-
ajándékozom.

P. 306

↑**АВЕСТРЕБ**

„ausstenera, aus-
statten“

Ausstenern — do-
tare.

Ausstatten — lo-
care, collocare, nup-
tum dare, nuptum col-
locare, maritare.

Inzestrezzo: áre,
idem.

P. 285

↑**ПАНІЗРЕК**

„verunreinigen,
bemackeln, besudeln“

Pungaresco: ire.
Inquinare, Coinquina-
re, Foedare, Lutulare,
Collutulare, Sordida-
re, Spurcare, Conspur-
care, Polluere, Tur-
pare. Motskolom.
Meg-fertéz-tetem.

Besudeln — in-
quinare, coinquinare,
maculare, foedare, lu-
tulare, collutulare,
sordidare, spurcare,
conspurare, polluere,
turbare.

Policie: i. ?

P. 67

↑**ПОЛІЧІЕ**

„Wechselbank“

Wechselbank. f.
Wechseltisch. m. —
mensa argentaria, ta-
berna argentaria.

Sfetesco: ire. Ap-
parere, Comparere,
Megnyilvánosodni, Vi-
lágosságra jölni.

P. 190

↑**СФЕТИСК**

„in *Vorschein*
kommen“

Vorschein — ...
zum *Vorschein* kom-
men — apparere, com-
parere.

Traéra: áre. ?

P. 295

↑**ТРЕІР**

„treten (das
Korn)“

Treten — Expre-
sia indicată de Piuariu
Molnar lipsește la
Carrach.

CRIȘAN KÖRÖSI

PIUARIU MOLNAR

CARRACH

Trápedo: áre.
Fessum esse. Fărădi
lenni.

P. 291
τράπεζα
„Mühe haben“

Mühe ... Mühe
haben — laborare.

La interpretarea în limba latină a unor cuvinte românești Crișan Körösi a avut deci în vedere traducerea germană dată de Piuariu Molnar. Pornind de la aceste cuvinte și expresii germane, corespondentele lor latinești le-a luat din *Dicționarul german-latin* al lui Carrach. În acele cazuri când acest dicționar nu i-a putut fi de folos, cuvântul românesc a rămas neexplicat. La marginea acestei constatări de ordin general avem de făcut și câteva precizări de amănunt.

În privința corespondentelor latinești la *Intetiesco* nu s-a utilizat Dicționarul lui Carrach, ci un articol din PPB:

Kénszeritem: Urgeo, es. Cogo. Subigo. ich zwinge, ich bezwinge.

Influența lui PPB este și mai vădită, dacă ne gândim la faptul că verbele latinești stau de astă dată la indicativ prezent și nu la infinitiv ca de obicei la exemplele date după Carrach.

La *Inzestresco*, pe lângă această variantă verbală se înregistrează și verbul de conjugarea I, forma mai răspândită, fără ca lexicograful să vadă just raportul între cele două variante.

Corespondentele lui *Policie* „Wechselbank“ I = bancă de schimb] s-ar fi putut găsi nu numai la Carrach, ci și în PPB:

Pénz-ráltó-hely: Numularia, Argentaria, cine Wechsel-Bank.

De ce acest cuvânt a rămas totuși fără interpretare? Probabil că lexicograful vedea aici o apropiere cu italianul *polizza* — care a dat *poliță*, prin filiera greacă — și de aceea nu i-a părut sigur sensul dat de Piuariu Molnar.

În legătură cu *Traéro* ne surprinde oarecum faptul că St. Crișan Körösi nu cunoștea verbul *treiera*. În această privință ne lămurește însă ALR care arată că în Ardeal „a treiera (cu caii) se exprimă prin *imblăti* și *călca*, față de *treieru*, cuvânt folosit în celelalte regiuni. Piuariu Molnar, originar din regiunea Sibiului, cunoștea însă acest cuvânt răspândit și în sudul Ardealului¹⁷⁾.

Trepăda „Mühe haben“ este greșit explicat prin lat. *fessum esse*, deși Carrach dă corespondentul potrivit *laborare*. Avem impresia că autorul Dicționarului necunoscând perfect limba germană, a confundat „Mühe (haben)“ cu „müde (sein)“ ceea ce a dus la o interpretare nepotrivită.

13. Corespondentele maghiare din Dicționarul nostru provin mai ales din PPB, făcând excepție de denumirile plantelor care sînt date după Benkő, precum s-a văzut mai sus. Este și natural că pentru partea maghiară a unui dicționar romîn-latin-maghiar autorul s-a servit de cea mai cunoscută opera care i-a putut fi de ajutor în această privință, adică de dicționarul lui Fr. Páriz Pápai.

11. În afară de izvoarele menționate, Crișan Körösi a utilizat desigur și alte izvoare, după cum se poate vedea dintr-o serie de cuvinte ca *caluser*.

17) Cf. ALR, seria nouă, vol. I, harta 74.

cricală, îmboura, înbrăcina, logofăt, mujdei, piță Acestea și multe altele arată că autorul Dicționarului, pe lângă lecturile sale, a valorificat un material bogat și variat luat direct din limba vie a poporului, în special din graiurile ardelenesti. În cazul unor cuvinte oarecum specifice românești corespondentele în alte limbi sînt greu de aflat. În aceste cazuri lexicograful a recurs mai mult la explicații:

Kaluferio: i. Saltator. Sunt quidam Valachi, qui saltatu vicium quaeritant, hique vocantur specialius hoc nomine.

Cricalla: e. Caro diminuta (Species cibi).

Imboorezzo [= îmbourez]. *Imbooro: are.* Cornua ovium erigere

Imbraccino (me). Subligare femoralia, vel caligare.

Logophatu: i. (vel Logophetu) Logothetu. Titulus honoris Cancellarii Moldaviae. Cancellarius aulicus.

Mufdellio [= mujdei]: *e. c.* Iusculum vile admodum ex aceto et allio conditum. Etzetből tsupánn és fog-bagymából készített alá való éték neve, a'melly inkább orvosság gyanánt vagy a' gyomor fájasokra nézve.

Parparitia [= pârpariță]: *e.* Foramen petrae molaris medium. A' malom kö közép lyuka, melybe le-foly a' Garadból a' gabona.

Pittia [= piță]: *e.* Caro in ore puerorum¹⁸).

15. S-au mai urmărit și alte lucrări care, eventual, ar fi putut servi autorului drept izvoare în munca sa lexicografică. Ne gândim în primul rînd la *Dicționarul* lui T. Corbea despre existența căruia știa oricare mîmîitor al *Dicționarului latin-maghiar* al lui Fr. Páriz Pápai, deoarece în prefața ediției completate de P. Bod se aminteste de *Dicționarul latin-român* aflat la Blaj¹⁹). De asemenea este foarte probabil că Piuaru Molnar care avea legături strînse cu Crișan Körösi i-a amintit de acel manuscris pe care el însuși l-a utilizat cînd a întocmit *Gramatica* sa. Manuscrisul în chestiune era un dicționar latin-român din biblioteca personală a guvernatorului S. Brukenthal și care mai tîrziu a ajuns în secția de manuscrise a Muzeului Brukenthal din Sibiu²⁰). După cum reiese din cercetările noastre, manuscrisul utilizat de Ioan Piuaru Molnar nu este altceva decît o copie necunoscută a *Dicționarului* lui T. Corbea²¹).

Cu toate că este greu de stabilit legătura între un dicționar latin-român și unul romîn-latin, în urma unei serii de confruntări sîntem de părere că St. Crișan Körösi n-a utilizat *Dicționarul* lui Corbea.

16. La fel ne-am putea gândi la o eventuală folosire a *Dicționarului romîn-latin* al lui Samuël Micu Klein, deoarece manuscrisul acestui dic-

18) Cuvîntul acesta există și astăzi în diferite graiuri dacoromîne, cf. S. Pușcariu, *Etym. Whs.v.*

19) „Translatus est utilis hic Liber a Viro quodam Polyglotto in Linguam Valachicam, forte in usum Principis Valachiae, cujus exemplar unicum in rationem Monasterii SS. Trinitatis Basilitarum Balásfalvensis, non pridem ter centum florenis Rhenensibus est coemptum.”

20) Cf. R. Speck, *Brukenthal und Ioan Piuaru Molnar*, in „Mittheilungen aus dem Baron Brukenthalischen Museum” [Sibiu], XI (1916), p. 5-8.

21) Cf. articolul nostru intitulat *Un dicționar latin-romîn din sec. al XVIII-lea printre manuscrisele Bibliotecii Brukenthal*

ționar era terminat, în prima sa formă, deja în 1801²²⁾, și el a ajuns pe urmă — probabil înainte de plecarea lui Micu Klein la Buda, deci în anii 1801—1804 — în mâinile lui Piutariu Molnar, care a introdus în manuscris serioase completări²³⁾. Lăsând la o parte completările ulterioare, am confruntat manuscrisul lui Micu Klein cu Dicționarul nostru. Confruntarea ne convinge că lexicograful nostru nu cunoștea opera lui Micu Klein. De altfel, dacă ar fi cunoscut-o Crișan Körösi n-ar fi afirmat într-una din scrisorile adresate lui Ioan Bobb că el este autorul primului dicționar al limbii române²⁴⁾.

17. În concluzie se poate constata deci că St. Crișan Körösi a utilizat la întocmirea *Dicționarului romîn-latin maghiar* al său opere lexicografice și gramaticii, pe lângă acestea și unele lecturi, în special Letopisețul lui Miron Costin și *Cronica Bălăcenească*, iar o însemnată parte a materialului romînesc este luată de-a dreptul din limba vie a poporului. Lexicograful avea de înfruntat multe greutăți. Astfel, nefiind pe deplin stăpîn pe un material atît de bogat și variat, unele cuvinte nu sînt just interpretate, altele au rămas chiar fără interpretare, iar în urma strădaniei de a da un dicționar cît mai complet, au fost relevate numeroase regionalisme, unele cuvinte învechite și multe cuvinte de formație arbitrară.

Pe lângă aceste lacune nu trebuie să uităm însă și meritele autorului. El a adunat un material prețios, relevînd și multe cuvinte puțin cunoscute. Inserînd în dicționarul său terminologia botanică a lui Linné, a contribuit la identificarea multor denumiri de plante romînești. Este de subliniat osteneala autorului de a căuta cuvinte și forme latinești neletterare pentru a scoate și mai bine în evidență latinitatea limbii romîne.

Izvoarele utilizate la întocmirea dicționarului său arată că Ștefan Crișan Körösi a fost un lexicograf destoinic, care nu a precupețit nici un efort pentru a aduna un material valoros și a-l prezenta sub formă de dicționar. Totodată ni se dezvăluie însă și limitele activității sale lexicografice. Cercetînd izvoarele *Dicționarului romîn-latin-maghiar* din 1803 și analizînd metoda de lucru a autorului, am căutat să aruncăm o rază de lumină asupra activității filologice a lui St. Crișan Körösi, contribuind astfel la elucidarea unor probleme în legătură cu lexicografia romînă de la începutul secolului trecut.

ИСТОЧНИКИ РУМЫНО-ЛАТИНСКО-ВЕНГЕРСКОГО СЛОВАРЯ ШТЕФАНА КРИШАНА КЁРЁШИ

Краткое содержание

В последние годы автор прояснил многие вопросы, касающиеся жизни и деятельности лексикографа Штефана Кришана Кёрёши (Г.

22) N. Densusianu, *Raport despre misiunea istorică în Ungaria și Transilvania*, în „Analele Academiei Romîne” II, I, p. 210. Găldi L., *Samuelis Klein Dictionarium Falachico-Latinum*, Budapest, 1944, p. 2.

23) Cf. Găldi, *op. cit.*, p. 5—7.

24) „In nostris . . . Literis exposuimus, ea quae in hoc nostro post omnem hominum memoriam primum elaborato Libro continentur.” (Scrisoarea din 2 februarie 1803).

Бледи, *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan Kőrösi*—*Жизнь и филологическая деятельность Штефана Кришана Кёрёши* в „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*“, Клуж, Серия IV, т. III (1960), выпуск 2 (Philologia).

В настоящей работе автор делает новый вклад в лексикографическую деятельность Штефана Кришана Кёрёши. На основании филологической документации он разъясняет источники Румыно-латинско-венгерского словаря, который хранится в рукописи в Ясской Центральной Библиотеке.

1) Одним из произведений, которым пользовался Шт. Кришан Кёрёши, является летопись Мирона Костина *Letopisețul Țării Moldovei* — Летопись Молдавской Страны. Автор представляет несколько из статей со ссылками на этого летописца, как, например: *ambe, astruco, bulucesco, cerdacu, jacu, jaloba, adillio, seimu, valiva* и т. д.

2) Другим источником словаря была летопись из Мунтении, *Cod. Balacianus*, которая является переделкой летописи Раду Пунеску. Ссылки на эту летопись находятся в словах *opu, plaio, poclonna, potvru, tiuvacu* (= *giuvan*).

3) Другим источником, которым пользовался Шт. Кришан Кёрёши, является *Elementa linguae Dacoromanae* Самуила Мику Клейна и Георге Шинкая. Он использовал *Vocavullar romanesc și latinesc*, стр. 76—86 из *Elementa*.

4) В множестве словарных статей находится загадочное титло, именно DM или MD. Автор этой работы идентифицировал это титло и пришёл к выводу, что среди источников Шт. Кришана Кёрёши находится и грамматика Иоана Пиуариу Молнафа (*Deutsch-walachische Sprachlehre*, появившаяся в Вене в 1788 году).

5) Другой источник Шт. Кришана Кёрёши — его *Nomenclatura vegetabilium* Ёжефа Бенкё, у которого он взял и латинскую номенклатуру Линне.

6) В продолжение автор показывает происхождение материала в латинском языке и доказывает, что латинские соответствия взяты из следующих лексикографических работ: И. Ф. де Каррах, *Thesaurus linguarum Latinae ac Germanicae*, М. Мартинно, *Lexicon philologicum*. Латинско-венгерский словарь и Венгерско-латинский словарь Фр. Париза-Папая, наверное, дополненное издание П. Бода, именно одно из изданий 1767, 1782 или 1802 г. Некоторые из соответствий взяты из упомянутой грамматики Иоана Пиуариу Молнафа. Цитаты из классических латинских авторов взяты из упомянутых словарей.

7) Венгерские соответствия из этого словаря происходят особенно из упомянутого словаря Фр. Париза-Папая, за исключением названий растений, данных по Ё. Бенкё.

8) Кроме упомянутых источников, Шт. Кришан Кёрёши пользовался, наверное, и другими источниками. Он использовал богатый и разный материал, взятый непосредственно из живой речи народа.

В заключение, автор устанавливает, что Штефан Кришан Кёрёши был достойным лексикографом, который приложил все усилия для того, чтобы собирать ценный материал и чтобы представлять его в виде словаря.

LES SOURCES DU DICTIONNAIRE ROUMAIN—LATIN—HONGROIS
D'ETIENNE CRIȘAN KÖRÖSI

Résumé

Dans l'introduction l'auteur résume brièvement les recherches concernant la personne et l'œuvre d'Etienne Crișan Körösi. Il n'y a pas longtemps nous n'avions que des connaissances sommaires à ce propos. Ces derniers temps l'auteur a éclairé plusieurs problèmes relatifs à la vie et à l'activité de ce lexicographe (G. Blédy, *Viața și activitatea filologică a lui Ștefan Crișan Körösi, La vie et l'activité philologique d'Etienne Crișan Körösi* dans «*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*», Cluj, IVe série, IIIe vol. (1960), 2e fasc. Philologia).

Dans cette étude l'auteur apporte de nouvelles contributions à l'activité lexicographique d'Etienne Crișan Körösi. L'auteur éclaire en vertu des documents philologiques les sources du Dictionnaire roumain-latin-hongrois qui se trouve en manuscrit dans la Bibliothèque Centrale de Iassy.

1. L'un des documents dont se sert E. Crișan Körösi est la chronique de Miron Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei* — *Chronique de la Moldavie*. L'auteur présente quelques articles qui comprennent des renvois à ce chroniqueur, par ex. *ambe*, *astruco*, *bulucesco*, *cerdacu*, *jacu*, *jaloba*, *adillio*, *seimu*, *valiva*, etc.

2. Une autre source du Dictionnaire était une chronique de Valachie (Muntenia) appelée *Cronică Bălăcenească* — la *Chronique Bălăcenească*, un remaniement de la chronique de Radu Popescu. Des renvois à cette chronique se trouvent dans les mots que voici: *opu*, *plăio*, *poclonna*, *potyru* et *tiuracu* (= giuvan).

3. Une autre source employée par E. Crișan Körösi était *Elementa linguae Dacoromanae* de Samuel Micu Klein et Georges Sineai. Il se servit du *Vocabular romanesc și latinesc* — *Vocabulaire roumain et latin*, pages 76—86 de l'*Elementa*.

4. Dans plusieurs articles de mots on trouve un sigle énigmatique, notamment DM ou MD. L'auteur de cette étude réussit à identifier ce sigle et aboutit à la conclusion que parmi les sources de Crișan Körösi se trouve encore la grammaire de Jean Piuaru Molnar *Deutsch-walachische Sprachlere*, imprimée à Vienne en 1788.

5. Une autre source a été *Nomenclatura vegetabilium* de Joseph Benkö, d'où il a pris aussi la nomenclature latine de Linné.

6. Ensuite, l'auteur nous montre la provenance de la matière en langue latine et nous signale que les correspondantes latines sont prises aux suivants travaux lexicographiques: I. Ph. de Carrach, *Thesaurus linguarum Latinae ac Germanicae*, M. Martinio, *Lexicon philologicum*, le Dictionnaire latin-hongrois et hongrois-latin de Fr. Pariz-Papai, probablement l'édition complète de P. Bod, notamment une des éditions de 1767, 1782 ou 1801. Quelques correspondantes sont prises du dictionnaire de Jean Piuaru Molnar. Les citations des auteurs latins classiques sont prises dans les dictionnaires mentionnés plus haut.

7. Les correspondantes hongroises de ce dictionnaire proviennent surtout du dictionnaire de Fr. Pariz-Papai mentionné déjà: font exception les dénominations des plantes qui sont données d'après la Nomenclature de Benkő.

8. En dehors des sources mentionnées E. Crișan Körösi a utilisé certainement encore d'autres sources. Il a valorifié une matière riche et variée qu'il a pris directement à la langue du peuple.

En conclusion l'auteur constate qu'Etienne Crișan Körösi a été un lexicographe habile qui n'épargna aucun effort pour rassembler une matière riche et de la présenter sous forme de dictionnaire

CONSIDERAȚII ASUPRA GENEZEI FORMELOR PLINE LA ADJECTIVELE DIN LIMBILE SLAVE ȘI BALTICE

DE

A. VRACIU

Universitatea „I. I. Cuza”, Iași

Existența adjectivelor articulate (pline) constituie una din trăsăturile morfologice specifice limbilor slave și baltice. Tipul cel mai vechi de flexiune s-a păstrat în lituaniană. Din analiza faptelor, pe care ni le oferă această limbă, se poate foarte ușor deduce că adjectivele determinate s-au format de la cele nominale (scurte) prin adăugarea unui pronume demonstrativ: *jīs* (masc.), *jī* (fem.) < i.-e. **yo* (masc.), **yā* (fem.), folosit inițial cu rol de articol hotărât (ca în limbile balcanice). Cf. lit. *báltas* „alb” (forma nearticulată) și *báltasis* „cel alb” (formă pronominală). Acest procedeu apare în întreaga paradigmă. Astfel, la gen. sg. masc. *bálto-jo* < *bálto* + *jō*; la ac. sg. masc. *báltaji* < *bálta* + *jī* și fem. *báltaja* < *bálta* + *jā*; la gen. pl. *báltūju* < *báltū* + *jū*. Evident, datorită poziției enclitice, pronumele a suferit, ca și în slavă, diverse modificări. Cu toate acestea, atât în limba lituană veche, cât și în cea contemporană, adjectivele pline se prezintă ca structuri transparente (sint însă cuvinte compuse).

Și în slava veche adjectivele conjuncte se obțin de la cele nearticulate prin simpla alipire a formelor cazuale corespunzătoare de la pronumele demonstrativ *jъ*, *ja*, *je*; cf. v. sl. *новъи* (masc.), *новыи* (fem.), *новое* (n.), „nou, nouă” < *нохъ* + *и*, *и*, *ю*. La fel, în rusă: *новый*, *новая*, *новое* etc.

Trebuie să subliniem aici că deosebirile dintre cele două categorii de adjective nu sînt numai de natura formală. Adjectivele articulate arată o calitate a obiectelor sau ființelor cunoscute deja, menționate adică mai înainte în procesul de vorbire, proprietate pe care formele nominale nu o au.

În afara de limbile balto-slave, nu mai găsim idiomuri indo-europene, care să aibă adjective articulate propriu-zise. Doar în vedică, ceva mai des în iraniană și foarte rar la Homer se observă uneori folosirea pronumelui i.-e. **yo*, **yā* cu funcție determinativă¹⁾. Limbile balto-slave posedă însă

1) În legătură cu aceasta, vezi Z. Zinkevičius, *Lietuvių kalbos įvardžiutinii būdvardžių istorijos bruožai* (Studii de istorie a adjectivelor pronominale în limba lituaniană), Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957, p. 9—11. Id., *Некоторые вопросы образования местоименных прилагательных в литовском языке*

unele caracteristici fundamentale, care le deosebesc radical de graiurile pomenite.

1. Astfel, spre deosebire de vedică, în balto-slavă pronumele demonstrativ nu se întâlnește la substantive, ci numai la adjective, participii și numerele ordinale.

2. Spre deosebire de iranică (limba Avestei), în balto-slavă pronumele *yo, *yā este postpus.

3. Terminațiile cazuale ale adjectivului nominal și ale pronumelui — cei doi termeni ai cuvântului compus — se acordă în gen. număr și caz cu substantivul²⁾.

Problema care se pune aici este aceea a cronologiei: cînd au apărut în balto-slavă adjectivele pline? Se poate menționa că chestiunea a suscitat numeroase discuții. De exemplu, K. Brugmann, A. A. Šahmatov, O. Hujer, J. M. Endzelin, J. Otębski, P. Trost și alți lingviști³⁾ au adus probe în favoarea genezei acestei categorii de cuvinte în perioada unității balto-slave⁴⁾. Un punct de vedere opus a fost susținut de învățați ca A. Meillet, E. Fraenkel, A. Erhart, B. Rosenkranz și Z. Zinkevičius, după care tendințe asemănătoare ar exista și în alte limbi indo-europene și că ele s-au putut manifesta autonom și paralel în slavă și baltică. În orice caz, potrivit acestei concepții, prezența adjectivelor pronominale în balto-slavă nu poate fi pusă pe seama unei epoci de comunitate lingvistică.

Nu vom zăbovi aici asupra teoriilor mai vechi, ci vom examina mai pe larg părerile emise nu de mult, în două studii, de Z. Zinkevičius, cu care, cum se va vedea din analiza faptelor, e greu să fim de acord.

Concepția generală a autorului este axată pe afirmarea tezei că adjectivele articulate s-au dezvoltat independent în slavă și baltică.

1. Z. Zinkevičius nu neagă că, spre deosebire de alte idiomuri înrudite, în limbile baltice și slave folosirea pronumelui i.e. *yo, *yā a evoluat în aceeași direcție.

2. Deși asemănător, procesul de contopire a adjectivelor cu pronumele a avut loc în condiții diferite: în baltică pronumele demonstrativ a fost

(Unele probleme legate de formarea adjectivelor pronominale în limba lituaniană). «Вопросы славянского языкознания», fasc. 3, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 53—54.

2) Cf. și Z. Zinkevičius, *op. cit.* (în lituaniană), p. 11—12. (în rusă), p. 54—55.

3) În această problemă vezi articolele noastre: *De la indo-europeană la balto-slavă. Inovații morfologice*, «Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași» (Serie nouă), Secțiunea III (Științe sociale), t. V (1959), p. 115—123. *Caracterele generale ale limbilor baltice*, «Studii și cercetări științifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, X (1959), fasc. 1—2, p. 120—123. *Problema comunității lingvistice balto-slave*, «Romanoslavica», IV (1960), p. 98—100.

4) În afară de studiile de mai sus, problema aceasta a fost dezbătută de noi și în articolul *Problema relațiilor lingvistice balto-slave în discuția celui de-al IV-lea Congres Internațional al slavistilor*, «Studii și cercetări științifice», Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, IX (1958), fasc. 1—2, p. 151—161. Vezi și E. Fodor, *Studii de gramatică comparată a limbilor slave*, partea I-a. *Introducere și Fonetica*, București, 1959, p. 66—75.

atașat la adjective cu flexiune pronominală, iar în slavă — la adjectivele care păstrau vechia flexiune nominală.

3. Contopirea adjectivului cu pronumele s-a realizat independent și în etape diferite: în slavă fenomenul s-a produs în epoca slavei comune, iar în baltică — după scindarea unității lituano-letone.

În legătură cu acest din urmă fapt Z. Zinkevičius se oprește la unele nepotriviri de accent între cele două limbi baltice. Astfel, la acuz. sg. fem. lit. *naũjq* „pe cea nouă” păstrează accentul vechi (cf. ser. *návam*, gr. *νέαυ, τ. нѡвоу*), dar în cazul lui *gývq* „pe cea vie” (acuz. sg. fem.) accentul este nou, deplasat de pe terminație (cf. ser. *jívam*, r. *живѡу*). Intonația sacadată (*lauztā*) din letonă (cf. let. *dāvu*) ar proba că într-o fază mai veche accentul se afla pe desinență. „Așadar, — conchide autorul — în cuvîntul lituan *gývq* accentul s-a deplasat de pe terminație pe rădăcină după scindarea unității lituano-letone”⁵⁾.

4. În fine, Z. Zinkevičius este tentat să folosească ca argument ce ar pleda pentru apariția independentă a adjectivelor pronominale în baltică și slavă faptul că această categorie gramaticală a evoluat în mod diferit în ambele grupuri de limbi.

Prima observație a autorului este împărțită astăzi de toată lumea și nu afectează cu nimic concepția noastră. Într-adevăr, utilizarea pronumelui indo-european **yo*, **yā* a avut în balto-slavă o dezvoltare aparte, diferită de cea a altor idiomuri înrudite. Acest pronume a fost folosit ca element de formare a adjectivelor conjuncte, pe cînd în celelalte limbi indo-europene a căpătat o altă funcție. Este evident că inovația din balto-slavă s-a produs pe baza unui material lingvistic comun mai tuturor limbilor indo-europene⁶⁾.

Cea de-a doua obiecție a lui Z. Zinkevičius nu este esențială, căci nu prezintă prea mare importanță faptul că în baltică pronumele relativ (sau demonstrativ) a fost atașat la adjective cu flexiune pronominală (cf. lit. dat. sg. masc.: *baltájam* < *baltámjam* < *baltám* + *jám*, loc. sg. masc.: *baltájame* < *baltaĩm(e)jame* < *baltamē* + *jamē*, dat. pl. masc.: *baltiesiems* < *baltĩens* + *jĩems*), iar în slavă — la adjective cu flexiune nominală (cf. v. sl. gen. sg. masc. *нѡкаго* < *нѡка* + *го*, dat. sg. masc. *нѡкоsiemoŝ* < *нѡкоŝ* + *siemoŝ*, loc. sg. masc. *нѡкѣмѣ* < *нѡкѣ* + *siemoŝ*), deoarece rezultatul e identic. De altfel, exemple de tipul celor din lituană se găsesc, după cum vom arăta în continuare, și în bulgară.

În al treilea rînd, este greu să fim de acord cu afirmația autorului, cum că adjectivele pline au apărut în lituaniană după destrămarea limbii baltice comune. Asemănările cu letona — care uneori merg aproape pînă la identitate — nu justifică o asemenea concluzie. Pentru aceasta să se compare gramaticile limbilor respective⁷⁾.

5) *Op. cit.*, p. 9 (textul lituan), p. 52 (textul în limba rusă).

6) Vezi și T. Leher-Spławski, *Podstawy indoeuropejskiej wspólnoty językowej balto-słowiańskiej* (Bazele indo-europene ale comunității lingvistice balto-slave), în „Z polskich studiów slawistycznych”, vol. I, Editura Științifică de Stat, Varșovia, 1958, p. 125—136.

7) Pentru lituaniană vezi M. H. Петерсон, *Очерк литовского языка* (Contribuții la studiul limbii lituaniene), Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova,

Dar noi nu acceptăm nici teza că adjectivele articulate s-au putut ivi independent și paralel în grupurile de limbi balto-slave. Este suficient să reamintim că adjectivele pronominale constituie particularitatea cea mai caracteristică a limbilor slave și baltice. „Noi am numit declinarea compusă a adjectivei din limbile slave și baltice — spunea cunoscutul lingvist polonez, J. Otrębski, cercetător pasionat și strălucit al problemei balto-slave și al limbii lituaniene — drept cea mai remarcabilă particularitate comună lor, căci această inovație nu apare în nici o altă limbă indo-europeană”⁸). S-ar putea pune întrebarea: când anume a putut avea loc formarea adjectivei conjuncte? Probabil, într-o epocă foarte veche, când graiurile balto-slave se separaseră deja de cele care mai târziu au dat naștere limbilor germanice⁹). Aceasta trebuie să fi fost o perioadă cuprinsă între procesele de contopire a vocalelor indo-europene *o* și *a* și stadiul inițial al transformării consoanelor mediale în spirante¹⁰).

În sfârșit, nici soarta diferită a adjectivei pline în slavă și baltică nu poate fi invocată în sprijinul apariției lor autonome în cele două ramuri indo-europene.

În epoca istorică (de după apariția scrisului) limbile slave pierd aproape în întregime categoria adjectivei nominale. Acolo unde se mai păstrează, acestea sînt folosite ca nume predicative, spre deosebire de faza mai veche, cînd aveau și funcție atributivă.

În prezent, dintre limbile slave, numai sîrbo-croata și slovena au păstrat cele două tipuri de declinare pronominală. Cf. în sîrbo-croată declinarea unui adjectiv ca *zelen*, *zelëno*, *zelëna* (forma nearticulată) și *zelenī*, *zelenō*, *zelenā* (forma articulată). În mediobulgară, la formele conjuncte se mai adaugă și pronumele demonstrativ *тъ*, *та*, *то*, devenit articol: **НОКЪНЪТЪ**, **НОКАТА**, **НОКОЈТО**; **БЛАГЪНЪТЪ**, **БЛАГАТА**, **БЛОГОЈТО** ș.a.m.d. Acest fapt lingvistic

1955. J. Otrębski, *Gramatyka języka litewskiego*, vol. III, *Nauka o formach* (Gramatică limbii lituaniene, vol. III, Morfologia), Editura Științifică de Stat, Varșovia, 1959. J. Jablonskis, *Rinktiniai rašiai* (Opere Alese), vol. I, Editura de Stat pentru literatură politică și științifică, Vilnius, 1957. În privința letonei, vezi J. Endzelīn, *Latviešu valodas gramatika* (Gramatică limbii letone), Editura Letonă de Stat, Riga, 1951. *Mūsdienu latviešu valodas literāras gramatika*, I, *Fonetika un morfoloģija* (Gramatică limbii letone literare contemporane, vol. I, Fonetica și Morfologia), Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Riga, 1959. Pentru compararea limbilor baltice între ele și cu alte idiomi indo-europene, vezi J. Endzelīn, *Baltu valodu skaņas un formas* (Sunetele și formele limbilor baltice), Editura letonă de Stat, Riga, 1918. E. Fraenkel, *Die baltischen Sprachen, ihre Beziehungen zu einander und zu den indogermanischen Schwessteridiomen als Einführung in die baltische Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1950.

8) Славяно-балтийское языковое единство (Unitatea lingvistică balto-slavă). «Вопросы языкознания», nr. 6/1951, p. 31.

9) Asupra acestei probleme vezi articolul nostru *Stadiul actual al cercetărilor în domeniul raporturilor lingvistice dintre balto-slavă și germanică*, «Romanoslavica», VI, 1962, p. 41—47.

10) Cf. și Б. В. Горнунг, Из истории изучения балто-славянских языковых отношений (Научная полемика 1911—1912) (Din istoricul studierii relațiilor lingvistice balto-slave. Polemică științifică din anii 1911—1912), in „Rakstu kiājums vēltījums akadēmiskim profesoram Dr. Janim Endzelīnam 35 dzīves un 63 darba gadu atcerei” („Volum omagial J. Endzelīn — cu prilejul împlinirii vîstei de 35 de ani și a 63 de ani de activitate științifică”), Editura Academiei de Științe a R.S.S. Letone, Riga, 1959, p. 121.

se explica, probabil, prin pierderea sensului inițial al adjectivelor pronominale (НОВИИ, НОВАИ, НОВОЕ), adică a proprietății de a indica ceva cunoscut de mai înainte. Într-adevăr, în această epocă, întrebuințarea adjectivelor nehotărâte și a celor hotărâte devine confuză. Vechiul tip de adjective determinate dispare. În dialectele bulgărești din Banat s-au conservat pînă astăzi forme ca *благайта* (fem.), *благойто* (n.), *добрайта*, *добройто* etc. reprezentînd o fază intermediară în procesul de dezvoltare de la *БЛАГАИТА* la *благата* și de la *БЛАГОЕТО* la *благото*. De altfel, dispariția vechilor adjective pronominale din bulgară este explicată prin cauze de natură pur fonetică¹¹⁾.

Limbile slave de est deosebesc și astăzi două tipuri de adjective: lungi și scurte. Primele provin din adjective pronominale și sînt folosite mai ales pentru exprimarea raporturilor atributive. Celelalte reprezintă, în fond, vechiul nominativ al adjectivelor nominale și sînt utilizate cu valoare predicativă. Cf. în rusă: *новые идеи* „idei noi”, dar *идеи новы* „ideile sînt noi”. În bielorusă, adjectivul cu rol de predicat apare mai ales în forma sa plină¹²⁾. Cf. *Я не такі вінаваты, як вы думаеце* „Eu nu-s, (chiar) așa vinovat, cum o credeți” (*вінаваты* este forma lungă a adjectivului — predicat). În ucraineană, formele scurte ale adjectivului constituie elemente arhaice: cele pline sînt predicate sau atribuite¹³⁾.

În limbile slave de vest formele pronominale ale adjectivului le-au înlocuit pe cele nominale și din contextele, unde aveau funcție predicativă. În exterior de puține cazuri s-au păstrat însă și unele forme nominale. Astfel, în poloneză, adjectivele pline *zdrowy* „sănătos”, *gotowy* „gata” au și corespondente scurte: *zdrów*, *gotów* folosite ca nume predicative: *jestem gotów* „eu sînt gata”, *bydź zdrów* „să fii sănătos”.

Cît privește limbile baltice, trebuie să observăm că în lituaniană sînt folosite și astăzi ambele forme ale adjectivelor, numai că deosebirea inițială dintre ele începe să dispară¹⁴⁾. Interesant de semnalat este faptul că graiurile lituaniene au pierdut — sau pierd treptat — declinarea pronominală, deosebindu-se sub acest raport de limbile slave.

„Ceva mai bine s-a păstrat deosebirea dintre formele declinării simple

11) Vezi și К. Мирчев, Историческа граматика на българския език (Gramatică istorică a limbii bulgare), Sofia, 1953, p. 160—161.

12) Т. П. Ломтев, Белорусский язык (Limba bielorusă), Editura Universității din Moscova, 1951, p. 118.

13) Cf. și Курс сучасної української літературної мови (Curs de limbă ucraineană literară contemporană), vol. II, *Синтакс* (sub redacția lui L. A. Bulahovskî), Kiev, 1951, p. 43.

14) Cf. și J. Otrebski, *art. cit.*, p. 31. În privința situației din limba lituaniană contemporană, în afară de studiile deja pomenite ale lui Z. Zinkevičius, vezi și A. Vaitiekienė, *Dabartinės lietuvių kalbos įvardžiutinė būdvardžių vartojimas* (Întrebuințarea formelor pronominale ale adjectivelor în limba lituaniană contemporană), în „Literatūra ir kalbas” (Literatură și limbă), vol. II, Editura de Stat pentru literatură beletristică, Vilnius, 1957, p. 159—328. Cf. de asemenea Autoreferatul disertației de candidat A. Валецкене, Употребление местоименных форм имен прилагательных в современном литовском языке, Vilnius, 1953.

și compuse¹⁵⁾ în letonă, dar aceasta se explică prin influența limbii germane¹⁶⁾.

Din discuția de mai sus, din alte fapte lingvistice¹⁷⁾, dar mai cu seamă din asemănarea structurală și genetică a adjectivelor în limbile baltice și slave, nu ne rămâne decât să respingem ca înconsistente încercările de a atribui origine tîrzie și independentă acestei categorii gramaticale. Dacă în privința apariției adjectivelor pline în epoca balto-slavă unii dintre lingviști mai manifestă încă îndoieli sau rezerve (vezi mai sus), teza referitoare la proveniența lor în lituaniană și letonă după dezintegrarea comunității baltice (Z. Zinkevičius și alții)¹⁸⁾ apare cu totul nefondată.

Concluzia noastră este că adjectivele hotărîte s-au format în perioada comunității lingvistice balto-slave, comunitate constituită după destrămarea unității indo-europene¹⁹⁾. De aceea, cu balto-slava trebuie să procedăm tot așa cum procedăm și cu germanica, baltica sau slava comună: îi reconstruim formele (în cazul nostru numai unele din ele), pentru a explica istoria.

Nu este lipsit de interes să se știe că ideea apropierii și înrudirii dintre limbile slave și baltice a fost emisă cu mult înainte de apariția primelor cercetări comparative — istorice. Dar numai în secolul al XIX-lea și îndeosebi în cel de-al XX-lea au început a fi relevate concordanțe și afinități ori analogii de felul celor studiate în articolul de față.

Dar asemănări izbitoare există nu numai în morfologie, ci și în celelalte compartimente ale limbilor balto-slave. Cu excepția ramurii indo-iranice, nu găsim alte grupuri indo-europene care să aibă atîtea trăsături comune.

Astfel, în ultimii ani au fost scoase la iveală numeroase afinități în domeniul flexiunii verbale. Merite deosebite în această privință au J. M. Endzelin, Chr. S. Stang, M. Leumann, J. Otrębski ș.a. Fenomenul este cu atît mai important, cu cît anterior se credea că între conjugarea slavă și cea baltică asemănările ar fi minime, dacă nu chiar neglijabile.

În lumina faptelor de care dispunem în prezent, se poate presupune că unitatea lingvistică balto-slavă, admisă, potrivit cronologiei acad. Vl. Gheorghiev, pentru mileniul al III-lea î.e.n., s-a scindat cu mult mai tîrziu decît comunitatea lingvistică indo-iraniană. În sec. X—XV, cînd apar primele monumente scrise în slavă și lituană, asemănările dintre limbile indiene și cele iranice erau cu mult mai mici.

15) Adică *nominale* și *pronominales*, scurte și lungi (sau pline).

16) J. Otrębski, *art. cit.*, p. 34.

17) Vezi lucrările noastre, citate mai sus, în care sînt analizate și alte concordanțe lingvistice balto-slave. Tot acolo este cuprinsă și bibliografia (mai veche, mai nouă ori chiar recentă).

18) De exemplu, В. В. Иванов и В. Н. Топоров, Новое в литуанистике (Cercetări noi de lituanistică), în «Вопросы языкознания», nr. 1/1959, p. 110—112. La fel în Prefața fasc. 3 din «Вопросы славянского языкознания», Москва, 1958, p. 3 (S. B. Bernstein, N. I. Tolstoi).

19) Vezi și A. Vaillant, *Grammaire comparée des langues slaves*, vol. 1, Lyon — Paris, 1950, p. 14, care arată că flexiunea pronominală a adjectivelor se constituise deja în balto-slavă.

Deoarece în momentul de față majoritatea cercetătorilor înclină, orice s-ar spune, spre recunoașterea comunității lingvistice balto-slave, nu mai poate fi acceptată teza susținută de A. Meillet, K. Būga, A. Senn și V. Mažiulis, după care inovațiile caracteristice acestor idiomuri s-ar fi ivit independent și ar fi evoluat paralel.²⁰⁾

Fără îndoială, limba balto-slavă comună trebuie să ne-o imaginăm sub forma unui mănunchi de graiuri²¹⁾.

După cum a arătat-o recent V. M. Illici-Svitiei²²⁾, concepțiile formulate în legătură cu problema vechilor raporturi lingvistice balto-slave la cel de-al IV-lea Congres Internațional al Slaviștilor se reduc, în linii generale, la trei.

1. Potrivit teoriilor elaborate de A. Meillet, A. Senn, W. K. Matthews și V. Mažiulis, limbile balto-slave n-au moștenit din indo-europeana primitivă tendințe de evoluție comună. Rezultă deci că nici nu poate fi vorba de o perioadă de unitate a lor.

2. Limbile balto-slave nu provin dintr-un dialect indo-european. Ele numai ulterior au venit în contact. După T. Lehr-Splawinski, epoca de comunitate balto-slavă ține de la sfârșitul până la jumătatea celui de-al II-lea mileniu î.e.n. Cauza care a provocat dezvoltarea comună a acestor idiomuri a constituit-o substratul protofinougrian²³⁾. În afară de T. Lehr-Splawinski, această concepție mai este împărtășită de arheologul Witold Hensel și de antropologul Jan Czekanowski. Astfel, în lumina datelor furnizate de arheologie, W. Hensel a relevat existența comunității balto-slave pentru anii 1800 și 1200 î.e.n. între gura Niemenului, cotul Niprului, confluența Vistulei cu Samul și peninsula Hel. În schimb, S. B. Bernstein consideră că acest contact a avut loc ceva mai târziu, și anume între anii

20) Comunitatea lingvistică balto-slavă este de alt ordin decât cea italo-celtică. În legătură cu aceasta vezi articolul nostru recent *Ipoteza unității lingvistice italo-celtice*, „Studii și cercetări științifice”, Filologie, Academia R.P.R., Filiala Iași, XI (1960), fasc. I, p. 106—111.

21) Cf. și A. Vaillant, *op. cit.*, p. 14.

22) В. М. Иллич-Свитыч, Балто-славянская проблематика на IV международном съезде славистов (Problematika balto-slavă la cel de-al IV-lea Congres Internațional al Slaviștilor) „Вопросы языкознания”, nr. 1 (1959), p. 139—141.

23) Cf. și darea de seamă asupra studiului lui T. Lehr-Splawinski, citat de noi mai sus, publicată în „Romanoslavica”, IV (1960), p. 362 și semnată de E. Deboveanu și E. Lintz.

„Dialectele indo-europene din care s-au desprins cu vremea grupele lingvistice baltică și slavă nu constituiau încă în perioada destrămării comunităților lingvistice indo-europene o unitate dialectală omogenă, ci se compuneau dintr-o serie de graiuri înrudite cu numeroase diferențieri în domeniul structurii gramaticale.

Cercetarea trăsăturilor dialectale, care uneau pe strămoșii balticilor și slavilor, luată împreună sau separat, cu alte grupuri indo-europene face loc presupunerii că numai aceste trăsături nu puteau constitui garanția dezvoltării comune ulterioare balto-slave. Condițiile acestei comunități, bogat ilustrată prin inovații gramaticale și lexicale comune, au fost create abia după completa separare de celelalte grupuri indo-europene, pe teritoriile noi, în care expansiunea indo-europeană a găsit un substrat etnic și lingvistic comun. În urma asimilării substratului lingvistic s-a ajuns la crearea, în sinul dialectelor destul de diferențiate la început, a unor tendințe și particularități lingvistice comune, care au favorizat dezvoltarea lor ulterioară comună, timp de cel puțin câteva veacuri“.

1500 și 500 î.e.n. Apariția izoglozelor comune slavilor și balților a fost explicată prin existența uniunilor lingvistice²⁴). B. V. Gornung este de părere că unitatea balto-slavă a existat pînă la sfîrșitul mileniului al II-lea î.e.n., iar K. Moszyński — pînă la începutul e.n.

3. Balto-slava a constituit încă din epoca indo-europeană un grup dialectal care s-a scindat o dată cu separarea graiurilor protoslave. Dintre învățații care au îmbrățișat această concepție, menționăm aici pe Vl. Gheorghiev, J. Otrębski, V. V. Ivanov, V. N. Toporov, P. N. Tretiakov ș.a.

Dintre cele trei puncte de vedere, schițate aici mai sus, în prezent lupta se dă mai cu seamă în jurul ultimelor două. Din expunerca noastră s-a putut însă vedea că nu lipsește nici partizanii celeilalte concepții (A. Seun, W. Mažindis, Z. Zinkevičius ș.a.).

După ce am arătat că epoca de comunitate a limbilor balto-slave reprezintă, totuși, o realitate, se cuvine să pomenim doar că ea s-a destrămat în urma incursiunilor săvîrșite de popoarele germanice pe la începutul e.n. și sta în strînsă legătură cu migrațiunile goților din Scandinavia.

În lucrarea noastră prezentă am vorbit, pe baza unei inovații frapante, despre o perioadă destul de importantă din istoria nescrisă a limbilor și neamurilor balto-slave, despre acea epocă de interferență, care a urmat după scindarea indo-europenei comune.

În cercetările viitoare va trebui să se urmărească — mai mult decît pînă acum — elucidarea diverselor premise metodologice aplicabile azi în lingvistică. În afară de metoda reconstrucției interne și de alte principii puse la dispoziție de știința limbii, este neapărată nevoie să se facă apel la datele arheologiei, antropologiei și etnografiei²⁵). Astfel, J. Czekanowski a demonstrat că antropologia confirmă existența comunității de evoluție a limbilor balto-slave. În sfîrșit, un loc ceva mai mare trebuie să revină toponimiei și hidronimiei, care, întocmai ca disciplinele auxiliare lingvisticii, procură un material extrem de prețios pentru studierea stărilor vechi de limbă.

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ МЕСТОИМЕННЫХ ФОРМ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ В СЛАВЯНСКИХ И БАЛТИЙСКИХ ЯЗЫКАХ

Краткое содержание

В статье рассматривается происхождение местоименных прилагательных, составляющих, как известно, одну из характернейших особенностей славянских и балтийских языков.

24) Concepția aceasta a mai fost susținută de Chr. S. Stang, L. A. Bulahovski și P. Frost.

25) În această problemă să se vadă studiul recent al lui T. Leher-Spławinski consacrat patriei primitive a slavilor *От истока ли са дошли славяните?* (De la răsarit au venit slavii?), publicat în «Български език», XI (1961), fasc. 1, p. 3—11.

По мнению автора, наряду с другими общими чертами лексического, синтаксического, словообразовательного, фонетического и морфологического характера, и данная грамматическая категория свидетельствует о наличии в прошлом особого периода единства славянских и балтийских племен. Это тем более правдоподобно, что в других индоевропейских языках мы нигде не встречаем местоименных прилагательных.

В ходе аргументации в работе особенно подчеркивается несостоятельность той концепции, согласно которой указанное морфологическое новообразование возникло совершенно независимо и в разные исторические этапы в славянских и балтийских языках.

В свете приведенных данных и их интерпретации ещё более невероятной становится точка зрения тех, которые допускают, что в балтийских языках местоименные прилагательные могли возникнуть позднее, после распада литовско-латвийского языкового единства.

В последней части своей статьи автор останавливается на вопросе о характере древнейших взаимоотношений славянских и балтийских языков.

CONSIDÉRATIONS SUR LA GENESE DES FORMES PLEINES DES ADJECTIFS EN SLAVE ET EN BALTIQUE

Résumé

Dans cet article on discute deux problèmes fondamentaux pour la grammaire comparée des langues balto-slaves: 1. la formation d'un des traits les plus caractéristiques de leur structure, c'est-à-dire, l'origine des adjectifs articulés et 2. le caractère des rapports linguistiques entre le slave et le baltique à l'époque ancienne.

L'auteur considère que, à côté des autres innovations essentielles en matière de grammaire, phonétique, formation des mots et, surtout, en vocabulaire, les adjectifs pleins remontent eux-aussi à l'époque de la communauté linguistique balto-slave. Cette observation est d'autant plus plausible, qu'il n'y a pas de langue indoeuropéenne qui possède cette remarquable particularité morphologique.

En fondant son point de vue, l'auteur de l'étude démontre que la théorie, selon laquelle en slave et en baltique les adjectifs pronominaux se sont développés autonome, n'est pas du tout justifiée. Enfin, encore plus erronée est l'hypothèse des linguistes (par exemple, Z. Zinkevičius), qui se sont efforcés d'argumenter — mais ceci a été un raisonnement qui pèche par la base — qu'en lithuanien et en leton cette catégorie des mots s'est formée plus tard, à savoir après la scission du baltique commun.

O NOUĂ CLASIFICARE A PĂRȚILOR DE VORBIRE

DE

M. ZDRENGHEA

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj

Problema părților de vorbire este una dintre cele mai importante din gramatică. De felul cum este ea rezolvată, depinde, credem noi, în mare măsură, o justă înțelegere și deci și explicare a faptelor de gramatică. Tocmai de aceea, lingviștii au acordat părților de vorbire o atenție deosebită¹⁾. — Ce sînt părțile de vorbire? După ce criteriu se face clasificarea lor și repartizarea cuvintelor la diferite părți? sînt cîteva întrebări la care lingviștii au dat numeroase răspunsuri.

În comunicarea noastră ne vom ocupa numai de unul dintre aspectele ridicate de această problemă și anume de „clasificarea părților de vorbire”.

Intrucît părțile de vorbire variază de la o limbă la alta, precizăm că vom avea în vedere părțile de vorbire ale limbii romine (substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția).

Cum aceste părți de vorbire se găsească cu mici abateri, în toate limbile indo-europene, concluziile noastre ar putea fi generalizate la toate aceste limbi.

Clasificarea cea mai obișnuită în gramaticile noastre este bazată pe *criteriul morfologic*, care are în vedere structura morfologică a cuvîntului și categoriile gramaticale care îl caracterizează.

Potrivit acestui criteriu, părțile de vorbire se impart în: a) *flexibile* și b) *neflexibile*. Sînt flexibile „toate cuvintele care se declină și se conjugă, adică acele cuvinte care își modifică forma pentru a îndeplini anumite funcțiuni sintactice. Acestea sînt... substantivul, adjectivul, articolul, pronumele, o parte a numeralelor²⁾ și verbul”³⁾.

1) Amintim cîteva lucrări în care s-a discutat această problemă: Viggo Brøndal, *Les parties du discours. Parties orationis. Etudes sur les catégories du langage*, Résumé d'un ouvrage danois intitulé *Ordklasserne*; Copenhague, 1928; В. В. Виноградов, *Русский язык*. Moscova—Lenigrad, 1917, (capitolul: Sistemul părților de vorbire și al particulelor de vorbire în limba rusă); Н. С. Поспелов, *Учение о частях речи в русской грамматической традиции*, Москва, 1954; А. Ф. Иванов, *Учение о частях речи в учебниках Буслаевской школы*, în „Русский язык в школе” 1957, nr. 3, p. 90—99.

2) Celelalte fac parte din grupa cuvintelor neflexibile.

3) *Introducere în lingvistică*, de un colectiv sub conducerea acad. Al. Graur, București, 1958, p. 138.

Sînt neflexibile cuvintele care nu-și modifică forma în întrebuințarea lor și anume: adverbul⁴⁾, prepoziția, conjuncția și interjecția.

Credem că, potrivit definiției date mai sus părților de vorbire flexibile („cuvinte care își modifică forma pentru a îndeplini anumite funcțiuni sintactice”), adjectivul, pronumele și numeralele, folosite ca determinate, nu pot fi puse alături de substantiv, fiindcă acestea își modifică forma datorită legii acordului, rămînînd indiferent de forma pe care o iau chiar cazuală fie ea, atribute pe lingă substantivele pe lingă care stau și cu care se acordă. Un ex.: *frumoasa noastră țară*

G. *ale frumoasei noastre țări*

D. *frumoasei noastre țări*.

A. (pe) *frumoasa noastră țară*.

Adjectivul frumoasă și pronumele noastră (zis și adjectiv determinativ), deși și-au modificat forma și după caz, rămîn atribute. Aceasta înseamnă că ele și-au modificat forma fără să se decline propriu-zis, căci a declina înseamnă a modifica forma după caz pentru a da cuvîntului o anumită funcție sintactică. E vorba deci de o modificare formală, nu funcțională, ca a substantivului. Dacă însă sînt folosite în locul unor substantive, atunci și modificarea lor este funcțională.

Articolul nu poate apare însă niciodată singur. De aceea schimbarea formală pe care o suferă este întotdeauna datorită acordului și ea ajută la indicarea cazului, adică la indicarea funcției sintactice a substantivului, îndeplinind astfel funcția unei desințe.

Clasificarea bazată pe criteriul sintactic, potrivit căruia cuvintele se grupează după rolul lor în propoziție, este utilă în limbile în care cuvinte identice ca formă pot fi clasate la diferite părți de vorbire după rolul lor sintactic. Are însă și neajunsuri. Diferite părți de vorbire (de ex.: substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb la infinitiv) sînt încadrate în clasa subiectului, sau a atributului etc. pentru că pot îndeplini funcția de subiect, atribut etc. Și invers, aceeași parte de vorbire poate fi încadrată în diferite clase sintactice (de ex. pronumele poate fi subiect, atribut, obiect etc.).

În afara de clasificările după criterii gramaticale (morfologie și sintactic) se face o clasificare a părților de vorbire după conținutul lor, clasificare despre care în tratatul de *Introducere în lingvistică* amintit mai înainte se spunea⁵⁾ că este bazată pe modul de exprimare a realității și anume: a) Cuvinte care exprimă și denumesc un conținut propriu-zis, material: obiecte, însușiri, acțiuni, stări, circumstanțe: (loc, timp etc.). Ele se numesc cuvinte independente și sînt: substantivul, adjectivul, numeralul, verbul și adverbul. Pronumele, prin faptul că nu numesc prin el însuși obiecte, calități sau acțiuni, ci numai se referă la cuvintele independente, ocupă în cadrul acestora un loc aparte.

b) Cuvinte care exprimă raporturi (prepoziția și conjuncția). Ele sînt numite *cuvinte ajutătoare* sau *unelte (instrumente) gramaticale*, fiindcă exprimă raporturi, adică „ajută” alte părți de vorbire să se lege între ele

4) De fapt, adverbul ocupă un loc intermediar, deoarece variază de la un grad de comparație la altul, dar are la fiecare grad o singură formă.

5) La p. 139.

în propoziție sau propozițiile în frază⁶⁾. Tot aici se încadrează și articolul (și verbul ajutător „a fi”).

c) Interjecția, care exprimă, dar nu denumește emoții.

În *Introducerea în lingvistică*, amintită de noi mai înainte, se dă și o a patra clasificare, bazată pe *sensul lexical*. „Este un criteriu secundar care însoțește celelalte criterii. Astfel în definiția unei părți de vorbire, pe lângă trăsăturile morfologice și sintactice specifice, se adaugă categoria de sensuri pe care o exprimă: cuvintele care denumesc obiecte formează clasa substantivului; cuvintele al căror sens exprimă mișcări, stări ale obiectelor formează clasa verbului; cuvintele al căror sens exprimă o cantitate constituie clasa numeralului; cuvintele al căror sens exprimă o calitate, însușire a obiectelor intra în clasa adjectivului etc.”⁷⁾.

După cum ușor ne putem da seama, e vorba de principiul logic care a fost pus de unii lingviști chiar pe primul plan⁸⁾.

Deși fiecare din aceste clasificări este justă, potrivit criteriului pe care se bazează, nici una însă, singură, nu este satisfăcătoare.

Limba este un tot unitar și se realizează numai când toate compartimentele ei se îmbină între ele. O înșirare de cuvinte în ordine alfabetică și în forma lor din dicționar nu formează o limbă, după cum nici formele morfologice sau funcțiile sintactice singure nu formează limba. Dacă spunem: *nipinul lăpengeste căreda*, știm că avem un substantiv la nominativ și unul la acuzativ (adică un subiect și un obiect direct), un verb la indicativ, prezent, persoana a III-a (adică un predicat). Totuși ascultătorul nostru nu poate ști ce vrem să spunem. De abia când vom folosi cuvinte cu un conținut propriu, propoziția va primi un înțeles: *copilul citește cartea*.

Or, clasificările expuse mai înainte, fiind bazate pe câte un principiu care are în vedere numai un aspect al limbii: (morfologic, sintactic, semantic sau logic), nu vor putea rezolva izolat această problemă dificilă. Numai o clasificare bazată pe toate aceste criterii⁹⁾ poate fi într-adevăr bună. Lingviștii sovietici, fundamentându-și studiile pe materialismul dialectic, au și făcut o astfel de clasificare¹⁰⁾.

Acad. V. V. Vinogradov¹¹⁾ arată că împărțirea părților de vorbire în categorii gramaticale de bază este condiționată de:

1. — diferențierile (adică de caracterul distinctiv al) acelor funcții sintactice pe care le îndeplinesc diferitele categorii de cuvinte în vorbirea legată, în structura propoziției:

6) Cf. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1936, p. 266—267.

7) P. 110.

8) Cf. Viggo Brøndal, *op. cit.* Și Galkina Fedoruk (în *О форме и содержания в языке* în volumul colectiv *Мышление и язык*, sub redacția lui D. P. Gorski, Moscova, 1957, p. 352—407) stabilește aceleași grupări ca Aristotel: obiecte, calități, acțiuni și relații (p. 384).

9) La care noi credem că trebuie adăugat și cel istoric.

10) Problema aceasta, a părților de vorbire, i-a preocupat în mod deosebit pe lingviștii sovietici. Am amintit mai înainte lucrările acad. V. V. Vinogradov, N. S. Pospelov și A. F. Ivanova. Aici mai adăugăm comunicările făcute de mai mulți lingviști rusești cu ocazia discuției despre părțile de vorbire din limbi de diferite tipuri ce a avut loc între 28—30 iunie 1951 la Institutul de lingvistică al Academiei de științe a U.R.S.S., prezentate în *«Вопросы языкознания»* din 1955, nr. 1 la rubrica „Viața științifică” sub titlul „Discuția privitoare la părțile de vorbire”, p. 162—166.

11) În *«Русский язык»*, p. 38—41.

2. — diferențierile structurii morfologice a cuvintelor și a formelor cuvintelor;

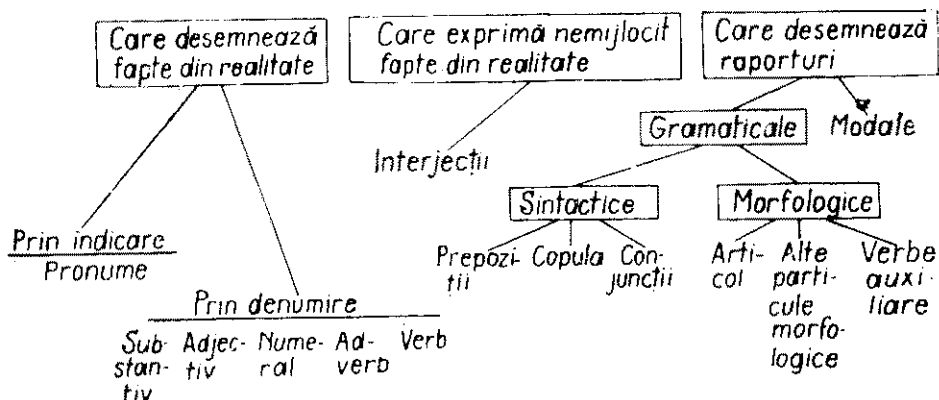
3. — deosebiri de sensuri lexicale ale cuvintelor;

4. — diferențierile în modul de reflectare a realității;

5. — diferențierile în natura acelor categorii gramaticale de coordonare și subordonare care sînt legate de o parte sau de alta a vorbirii.

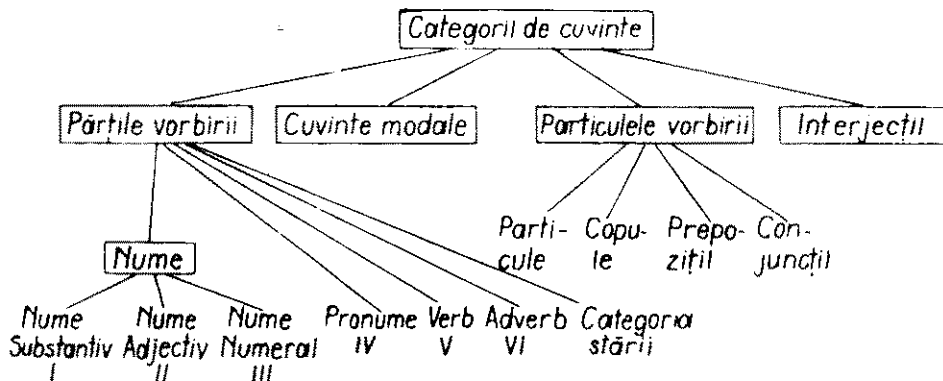
Ținînd seama de toate acestea și considerînd — pe bună dreptate — că părțile de vorbire sînt categorii lexico-gramaticale, d-a dă (la p. 44) următoarea clasificare a părților de vorbire din limba rusă:

CUVINTE

Clasificarea aceasta, căreia i s-au făcut unele observații de amănunt, a fost acceptată de mai mulți lingviști sovietici, printre care și N. S. Pospelov.

Pentru părțile de vorbire ale limbii române, o clasificare asemănătoare, bazată de altfel, pe cea a acad. V. V. Vinogradov, a făcut Al. Ioanșcu¹²). Iată clasificarea întocmită de d-a:

¹²) Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire, în «Limba română», an IV (1955), nr. 2, p. 55—67.

D-sa stabilește deci numărul părților de vorbire la 14, adăugind la cele 10 obișnuite: Cuvinte care desemnează raporturi modale, copula, verbele auxiliare morfologice și alte particule morfologice.

Clasificările acestea, bazate nu pe un singur criteriu, ci pe mai multe, sînt foarte bune. Ni se pare însă că, în aceste clasificări, criteriul logic a fost într-o oarecare măsură neglijat. „Limba este realitatea nemijlocită a gândirii” (Marx). Indiferent de ce mijloace se folosește omul (lexicale, morfologice sau sintactice — de fapt le imbină pe toate), el se străduiește să exprime ceea ce gîndește. Și cum în cursul mileniilor și-a format anumite categorii logice ale gândirii, ele se reflectă în limbă. Întrucît la început omul nu putea exprima categoriile logice prin forme gramaticale, el le-a exprimat prin cuvinte. Va trebui deci ca la clasificarea cuvintelor să avem în vedere și categoriile logice pe care le exprimă cuvintele. Și într-adevăr părțile de vorbire exprimă cîteva din categoriile logice¹³).

Vom încerca, în cele ce urmează, să dăm o clasificare în care să ținem seama, alături de celelalte criterii, și de cel logic și, pe cît va fi cu putință, și de cel istoric, avînd în vedere că limba este o categorie istorică.

Prima parte de vorbire este *interjecția*, care nu denumește, ci exprimă nemijlocit emoții. Cînd strigătele (tipetele) inconștiente ale maimuței, care se datorau unor stări emotive și cărora noi, azi, le spunem, poate impropriu, *interjecții*, au fost înțelese în procesul unei munci primitive de semenii celui care le scotea, ele au devenit cuvinte¹⁴). Noi credem că aceste cuvinte au indicat în primul rînd obiecte și acțiuni (materia și mișcarea).

Apar astfel *substantivul* și *verbul*.

interjecție

substantiv	verb

Apoi, în procesul practicii sociale, omul a reușit să descopere în realitatea înconjurătoare și alte categorii: (loc, timp, mod, cantitate) pe care le-a numit cu cuvinte.

În cuvintele care determină verbul, găsim toate aceste categorii logice:

interjecție

substantiv	verb
	adverb
	de loc
	de timp
	de mod
	de cantitate

Avînd în vedere că omul nu poate exprima altceva (excepție face *interjecțiile*) decît categoriile sale logice, trebuie să vedem ce categorii exprimă determinantele substantivului. Ne dăm ușor seama, că două categorii logice exprimate de adverb, se găsesc și în determinantele numelui. E

13) Cel dintîi care și-a dat seama de aceasta a fost Aristotel, în cap. *Categoriile* din *Organon* I.

14) Cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*. Varianta nouă. București, 1960; p. 186—196.

vorba de mod și de cantitate, cărora le corespund *adjectivul* și *numeralul*. Ce corespunde adverbului de loc și de timp? În latină *hic* era și adverb și pronume (demonstrativ). Aceasta ne arată că adverbilor de loc și de timp le corespund *pronumele*. *Acesta* ne indică pe cel de aici, din apropiere, *acela* pe cel de departe¹⁵⁾. Tot el indică și timpul: *în aceste clipe* = în clipele de acum, iar *în acele clipe* = în clipele care au trecut. Locul este indicat și de pronumele *personal*¹⁶⁾ și de cel *posesiv*. *Eu* sînt cel de aici, *tu* cel de aici, *el* cel de acolo. Cîndva, foarte demult, însă înainte de indoeuropeană, și pronumele personal de pers. I și a II a trebuie să fi fost un determinant spațial.

Acum schema arată astfel:

interjecție

substantiv (pronume propriu-zis)	verb
pronume	↔ adverb de loc
pronume	↔ de timp
adjectiv	↔ de mod
numeral	↔ de cantit.

Cu timpul, pentru exprimarea raporturilor sintactice, substantivul și verbul și-au modificat forma, primul declinîndu-se, iar al doilea conjugîndu-se.

Determinantele substantivului, în cursul vorbirii, își modifică și ele forma, datorită legii acordului, fapt de care ne-am ocupat mai înainte. În anumite situații, pot ține locul substantivului (adjectivele pot deveni chiar substantive). În aceste cazuri, ele nu mai determină. Astfel determinantul spațial a putut ajunge să „țină locul unui nume”, să devină un cuvînt cu flexiune proprie, să devină pronume (propriu-zis).

Cu privire la determinantele substantivului trebuie să spunem că, sintactic, sînt atribute, iar cele ale verbului sînt complemente circumstanțiale.

Aceste atribute și circumstanțiale aparțin obiectului sau mișcării și nu se realizează pe bază de raport. În afară de aceste atribute și complemente circumstanțiale, există însă alte atribute și complemente (direct, indirect și chiar circumstanțiale) care se realizează pe bază de raport. Atributele și complementele sînt deci de două feluri, unele care aparțin obiectului sau mișcării pe care le determină, realizîndu-se prin determinante, și altele care se bazează pe un raport. Cele din urmă au putut apare cînd mintea omului a înregistrat raporturile existente între obiecte, sau între obiecte și acțiuni. Pentru exprimarea acestor raporturi s-au creat forme morfologice sau au fost folosite anumite cuvinte din cele existente. Așa iau naștere pre-

15) Cf. Florica Dimitrescu, *Deixis și persoană*, în S.C.L. an. X (1959), nr. 3, p. 487—491.

16) Cf. E. Benveniste, *La nature des pronoms*, în *For Roman Jakobson*, 1956, p. 34—37.

17) La verbe ideea de persoană se exprimă prin desinență.

pozițiile și conjuncțiile. Mai târziu apare articolul, care, cu timpul a ajuns să aibă (mai ales cel hotărît) funcția unei desinențe. Cu aceste trei părți de vorbire schema noastră arată astfel:

Cuvinte care exprimă, dar nu denumesc și care nu se încadrează în propoziții	interjecție	categoria logică
Cuvinte cu un conținut propriu, cu funcții sintactice în propoziții și cu modificări după diferite categorii gramaticale	substantiv pronom "adjectiv numeral	verb adverb de loc de timp de mod de cantit.
Cuvinte de legătură (unele gramaticale)	prepoziția conjuncția articolul	materie mișcare loc timp mod cantit. relație

În comunicarea prezentată, am propus o nouă clasificare a părților de vorbire. Desigur, nu am pretenția de a fi dat o clasificare căreia nu i se pot aduce obiecții. Cred însă că ea constituie o contribuție la rezolvarea acestei dificile probleme și că, în același timp, va suscita discuții.

НОВАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ЧАСТЕЙ РЕЧИ И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ В СИНТАКСИСЕ

Краткое содержание

Существующие до сих пор классификации частей речи основываются на различных критериях: морфологическом, синтаксическом, на способе отражения действительности или же на лексическом значении слова. Каждая из этих классификаций содержит долю истины, но ни одна не является удовлетворительной. К вышеприведенным критериям следует присоединить еще исторический, а также логический. Во всяком случае необходимо разработать такую классификацию, в которой учитывалось бы всё лучшее, что имеется в предыдущую, классификациях. Автор статьи и предлагает такую классификацию. Во второй части работа он пытается выделить второстепенные члены предложения на основе классификации, предложенной в первой части своего труда.

UNE CLASSIFICATION NOUVELLE DES PARTIES DU DISCOURS

Résumé

Les classifications des parties du discours en usage jusqu'aujourd'hui ont à la base différents critères: morphologique, syntactique, la façon dont les mots expriment la réalité objective et le sens lexical (ou logique).

Chaque classification prise en soi est juste, mais appliquée exclusivement elle ne donne pas satisfaction. Aux critères énumérés plus haut il faut ajouter le critère historique et procéder ensuite à une classification tenant compte de tout ce qui est valable dans les classifications précédentes.

C'est une classification de ce genre que l'auteur expose dans sa communication.

Dans la deuxième partie de la communication, l'auteur tente de délimiter les termes secondaires de la proposition, en se fondant sur la classification présentée dans la première partie.

TIPURI ARHAICE DE TEME NOMINALE PĂSTRATE ÎN PROTOSLAVA TÎRZIE¹⁾

DE

V. ROTUNDU

Universitatea „M. I. Cuza”, Iași

Limba slavă comună se caracterizează printr-o mare varietate de tipuri de declinare a numelui moștenită din protoindo-europeană. De altfel, în sistemul de declinare al protoslavei se fac simțite urmele unor particularități mult mai vechi, proprii și altor limbi indo-europene ca sanscrita, greaca veche, latina, gotica etc. După cum se știe, formele cazuale în aceste limbi se caracterizează printr-o structură trimembră: rădăcină, sufix tematic și flexiune cazuală. În funcție de caracterul elementului tematic, lipsa sau prezența lui, substantivele se grupează în tipuri de declinare. Se presupune că într-o epocă mult mai îndepărtată aceste tipuri de declinare au apărut și au existat ca un fenomen viu, oglindind împărțirea în grupuri semantice a înseși noțiunilor exprimate prin numele respective. Principiul după care se făcea această împărțire nu ne este cunoscut. „Pentru noi — serie L. P. Jakubinski — este clar numai faptul că la baza împărțirii inițiale a numelor în grupe de declinare trebuie să fi stat un anumit principiu semantic, un conținut oarecare, a cărui formă de exprimare au și fost diversele noastre teme nominale de declinare”²⁾. Această presupunere pare să fie confirmată într-o anumită măsură de faptul că în limbile indo-europene vechi se mai întilnesc încă resturi ale unor tipuri de declinare limitate în ceea ce privește sfera semantică a substantivelor respective. Cf. în acest sens declinarea temelor în *-r* care include în sanscrită, de exemplu, substantivele nomina agentis de tipul *dātār* (cf. lat. *dator*, gr. *v. δῶτωρ*), *sthātār* (cf. lat. *stator*), *damītār* (cf. lat. *domitor*), *janītār* (cf. lat. *genitor*), precum

1) Cu prilejul celui de al IV-lea Congres internațional al slavistilor (Moscova, septembrie 1958) Comitetul slavistilor sovietici a alcătuit un chestionar asupra principalelor probleme ale lingvisticii slave. Acest chestionar, în alcătuirea căruia s-a ținut seama și de propunerile unor comitete naționale ale slavistilor, cuprindea 30 de întrebări printre care figura și chestiunea „Care tipuri arhaice de teme nominale s-au păstrat în perioada tîrzie a istoriei limbii protoslave”? Răspunsurile primite din partea specialiștilor sovietici și străini au fost publicate într-un volum intitulat Сборник ответов на вопросы по языкознанию, apărut în zilele Congresului. La întrebarea menționată nu s-a primit nici un răspuns. În cele ce urmează vom încerca să aducem unele contribuții la elucidarea acestei probleme complexe și actuale și, mai ales, să subliniem caracterul arhaic al unor tipuri nominale din protoslava tîrzie.

2) Л. П. Якубинский, История древнерусского языка, Москва, 1953, p. 165.

și cuvinte ce arată o înrudire și care se deosebesc foarte puțin în ceea ce privește declinarea de tipul nomina agentis. Cf. scr. *mātar*, gr. v. μητηρ, lat. *mater*, v. engl. *mōdor*, v. germ. *muoter*, lit. *motė*, r. v. мати; scr. *duhitār*, av. *dugdar*, gr. v. θυγάτηρ, arm. *dustr*, got. *dauhtar*, germ. v. *tochter*, lit. *duktė*; scr. *pitar*, lat. *pater*, germ. v. *fater*, engl. v. *faeder* etc. În protoslavă o asemenea categorie o reprezintă temele în -*et*, care cuprind substantive ce arată nume de ființe tinere, de exemplu, v. sl. *тѣла* (r. v. *теля*), *осьла*, *мѣна*³⁾.

Elementele tematice prin care se defineau tipurile nominale de declinare, în decursul dezvoltării istorice a balto-slavei și chiar în perioada timpurie a slavei comune, apar destul de clar din punctul de vedere al separării lor în structura morfologică a cuvântului, însă nu mai prezintă aceeași claritate în ceea ce privește semantica. Însăși compararea numelor slave cu numele înrudite din punct de vedere etimologic din alte limbi indo-europene nu permite o definire precisă a granițelor semantice ale claselor nominale caracterizate prin indicii corespunzători. Stratificările ulterioare au distrus parțial vechile limite încă pe terenul protoindo-europenei, proces care s-a continuat și în slava comună.

În afară de aceasta, în protoslavă se conturează tot mai mult tendința de grupare a substantivelor în tipuri de declinare în funcție de genul gramatical. În felul acesta se realizează o legătură mult mai strinsă între clasificarea substantivelor după elementul tematic și cea după gen. Astfel, pe terenul protoslavă timpurie substantivele *братъ* și *сестра* în funcție de genul gramatical trec la tipul de declinare în -*ō* și, respectiv, -*ā* [La origine aceste substantive reprezentau teme consonantice — în -*r*; Cf. i.e.

bhrātēr*, scr. *bhrātar*, gr. v. φράτηρ, toh. A. *pracar*, toh. B. *procer*, lat. *frāter*, germ. v. *brōthar*, lit. *broter* -*ēlis* (dimin.), v. sl. *братъ*; i.e. *suēsor*⁴⁾, scr. *svāsā*, *svāsar-*, av. *xvānhar-*, lat. *soror*, got. *swistar*, germ. *Schwester*, arm. *khojr* (<svesōr* > **khehur*, **kheur* > *khojr*)⁵⁾, lit. *sesuō*, gen. *sesērs*]. Totuși, în limbile indo-europene vechi sînt foarte numeroase abaterile de la această tendință. Cf., de exemplu, lat. *ulmus*, *humus*, *pirus*, (substantive feminine incluse în decl. II) sau gr. v. παρδένος, γέρανος, νῆσος. Aceași situație poate fi întâlnită și în limbile slave. Cf. substantivele masculine din tipul de declinare în -*ā*.

Fără îndoială, tendința substantivelor de a se grupa în tipuri de declinare după genul gramatical se manifestă și mai clar în slava comună, mai ales în perioada ei timpurie. Numai așa se poate explica faptul că toate substantivele de genul feminin, indiferent de tipul de declinare, au terminații asemănătoare la instr. sg. Cf., de exemplu, *женою*, *костью*, *матерью* ș.a.m.d. Astfel, încep să se contureze tot mai mult două tipuri de declinare: masculină și feminină.

3) Vezi și B. B. Иванов, Развитие грамматического строя русского языка Москва, 1960, p. 18.

4) K. Brugmann indică forma i.e. **suosor*. Vezi discuția lui O. H. Трубачев, История славянских терминов родства, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1955, p. 61—65.

5) Vezi A. Meillet, *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, ed. II-a, Paris, 1908, p. 234.

În acest fel, ca rezultat al dezvoltării diferitelor tipuri ale abstracției gramaticale, vechile clase semantice s-au transformat în tipuri gramaticale.

Dar chiar și aceste tipuri de declinare, care se definesc prin caracterul elementului tematic și stabilite atât pentru rusa veche, cât și pentru vechea slavă, în fond nu mai caracterizează sistemul limbii celor mai vechi monumente scrise și nici chiar perioada imediat premergătoare apariției diferitelor limbi slave pentru simplul motiv că acum elementul tematic nu mai este simțit ca atare. Ele sînt caracteristice numai pentru o anumită fază a slavei comune, și anume pentru perioada timpurie a acestei limbi, adică înainte de acțiunea legii silabelor deschise și fenomenelor ce decurg din această lege (de exemplu, integrarea elementului tematic).

În reconstituirea limbii slave comune pentru diferite perioade ale existenței ei trebuie să ne ferim de a-i atribui trăsături care, de fapt, caracterizează o anumită etapă, și anume etapa mai tîrzie a protoslavei sau diferite limbi slave atestate în cele mai vechi monumente scrise⁶⁾. Așa este cazul sistemului declinării protoslave, reconstruit, de cele mai multe ori, numai pe baza faptelor din ultima perioadă a slavei comune oglindite în limbile slave vechi. Pînă în prezent nu s-a acordat atenția necesară studiului urmelor unei stări mai vechi din declinarea protoslavă comparativ cu faptele corespunzătoare din alte limbi indo-europene și folosind datele importante privitoare la diversele tipuri de declinare oferite de cronologia relativă. E drept, corespondențele din sistemul declinării care se pot stabili între limbile slave și alte limbi indo-europene vechi dovedesc că structura morfologică a limbii slave comune a fost moștenită dintr-o perioadă mai timpurie. Dar aceasta nu înseamnă că în protoslavă s-ar putea vorbi numai despre o bună conservare a sistemului de declinare indo-european și despre marea apropiere a celui protoslav de cel existent în faza mai veche (indo-europeană). Cel puțin noile date ale limbii hitite nu par să confirme o asemenea presupunere cu privire la declinarea protoslavă⁷⁾.

Schimbări importante s-au produs nu numai în sistemul fonetic al protoslavei, ci și în domeniul morfologiei. Fără îndoială, sistemul morfologic al protoslavei timpurii se deosebea în multe privințe de cel din protoslava tîrzie și din limbile slave vechi, mai ales din vechea slavă și rusa veche⁸⁾. Trăsăturile arhaice erau mult mai numeroase.

6) Referîndu-se la însuccesul încercărilor făcute de lingviști pentru a clarifica preistoria tipului nominal *r/n*, E. Benveniste scria: „autorii lor doreau să aprecieze vestigiile trecutului în funcție de tipurile normale, adică să subordoneze arhaismele normelor epocilor ulterioare” (Э. Бенвенист, Индоевропейское словообразование, Edit. literaturii străine, Moscova, 1955, p. 28).

7) Vezi în această privință și observațiile lui В. И. Топоров, Некоторые соображения относительно изучения истории праславянского языка, «Славянское языкознание», Moscova, 1959, p. 12—15. Privitor la unele fapte din hitită și alte limbi indo-europene din Asia Mică cf. și В. Георгиев, Исследования по сравнительно-историческому языкознанию, Edit. literaturii străine, Moscova, 1958, p. 146—163.

8) De obicei, se consideră că slava comună se destramă definitiv prin sec. VI p.n. Cercetătorul sovietic V. N. Toporov consideră însă că limita superioară a slavei comune o constituie sec. X—XI cînd apăruseră deja o serie de limbi slave de sine stătătoare, de exemplu, slava veche și rusa veche. După părerea sa, nu există o contradicție principală între faptul că protoslava exista încă în sec. al XII-lea, iar rusa veche și slava veche există ca limbi independente deja din sec. IX—XI. Vezi V. N. Toporov, *op. cit.*, p. 19—20, precum și p. 6—9.

Aşa stau lucrurile şi în ceea ce priveşte tipurile de declinare din slava comună. Astfel, dintre cele şase tipuri de declinare stabilite pentru protoslava tîrzie, ea şi pentru limbile slave atestate în cele mai vechi monumente scrise, numai temele în *-ǫ* şi *-ā* care, de altfel, sînt de provenienţă mai recentă, constituie un fenomen viu, fiind cele mai productive şi cuprinzînd marea majoritate a substantivelor, lucru dovedit fie numai şi de faptul că adjectivele în protoslava tîrzie se declină exclusiv după tipul nominal în *ǫ* şi *-ā* (în vechime însă adjectivele aveau şi alte tipuri de declinare, de exemplu, în *-ǫ*, *-ī* etc.⁹). Aceasta se explică, în primul rînd, prin faptul că în cadrul temelor respective începe să acţioneze procesul reintegrării temei cu mult înainte ca el să se producă şi în interiorul celorlalte tipuri de declinare. Absorbţia a avut loc la temele în *-ǫ* şi *-ā* încă în indo-europeana de bază, dar se desăvîrşeşte în protoslavă. În perioada timpurie a slavei comune elemente tematice *-ǫ* şi *-ā* se puteau delimita destul de uşor în substantivele aparţinînd acestor tipuri de declinare. O rămăşiţă a acestei stări de lucruri o constituie, de exemplu, forma instr. sg. a temelor în *-ǫ* din slava veche *градомъ*, *рабомъ* şi formele dat. pl., dat. - locat. dual de la temele *-ǫ* şi *-ā* din vechea slavă şi rusa veche (r.v. *столомъ*, *городомъ*, *городама* etc.). În cadrul acestor forme apare vechiul element tematic, cu toate că, de fapt, din punctul de vedere al protoslavei tîrzii, el este integrat în terminaţia cazuală. În slava comună tîrzie denumirea „teme în *-ǫ*”, teme în *-ā* are un caracter convenţional. În fond avem de-a face cu nişte categorii gramaticale în care rolul principal în stabilirea tipului de declinare îl are genul gramatical.

Pe de altă parte, aceste tipuri de declinare au o influenţă din ce în ce mai hotărîtoare asupra celorlalte tipuri nominale: tot mai multe substantive, care în protoslava timpurie aparţineau temelor arhaice, sînt incluse în tipurile de declinare *-ǫ* şi *-ā* (de exemplu, subst. *братъ*, *сестра* etc. (vezi p. 120)).

Unul din tipurile cele mai arhaice ale căror urme se mai păstrează şi în protoslava tîrzie îl constituie temele în *-ǫ̃*. E drept, unele forme cazuale, păstrate în slava comună tîrzie şi atestate de cele mai vechi monumente scrise ale slavei vechi şi limbii ruse, fac ca separarea temelor în discuţie într-un tip nominal independent în protoslavă să pară neîntemeiată¹⁰). Este vorba, în primul rînd, de formele gen., locat. şi dat. sg. care reprezintă, în fond, teme consonantice. Cf. v. sl. *скѣрѣжѣ*, *любѣжѣ*, *крѣжѣ* (gen. şi locat. sg.), *скѣрѣжѣ*, *любѣжѣ*, *крѣжѣ* (dat. sg.) — teme în *-ǫ̃* şi corespunzător *камѣнѣ*, *словоѣсѣ*, *камѣни*, *словоѣси* — teme consonantice. Dar acest punct de vedere este justificat numai pentru perioada tîrzie a protoslavei şi pentru limbile slave vechi pe terenul cărora, într-adevăr, temele respective dispar, în genere, ca tip nominal de sine stătător. Faptele oferite însă de limbile slave vechi şi de alte idiomuri indo-europene ne facă să presupunem că în protoslava timpurie temele în *-ǫ̃* constituiau un tip nominal aparte. Tipul respectiv cuprindea un număr destul de însemnat de substantive ale căror limite semantice pot fi stabilite destul de precis. Este vorba, pe de o parte, de substantive care arată relaţii de

9) Vezi A. Meillet, *Le slave commun*, ed. II-a, Paris 1931, p. 317 şi 371.

10) Unii lingvişti consideră că temele în *-ǫ̃* nu formează un tip independent de declinare, incluzîndu-le în tipul consonantic. Vezi de exemplu, П. С. Кузнецов, *Историческая грамматика русского языка. Морфология*, Moscova, 1953, p. 19 şi 57; L. P. Jakubinski, *op. cit.*, p. 163.

rudenie de tipul v. sl. **свѣкръ** (cf. ser. *svačrūh*, v. pers. *xusrū*, lat. *socrus*, ahd. *suehur*, angl. *sueger* < **suezrū*, arm. *skesur*)¹¹⁾, r. v. **золы** < sl. c. *zъly* (cf. i. e. **ǵeloū-s*, gr. v. γάλως, lat. *glōs*, arm. *tul, cal'r*)¹²⁾, pe de altă parte, de substantive ce arată nume de fructe de tipul v. sl. **смогы, тѣикъ**, r. v. **мѣркы**. Temele în **-ū** mai cuprindeau și alte substantive care erau, într-un fel sau altul, apropiate din punct de vedere semantic de cele două categorii menționate mai sus. Se poate presupune că parțial aceste grupe semantice se formează după tipul în **-ū** deja pe terenul protoslavei timpurii¹³⁾. Cf., de exemplu, v. sl. **ѡтрѣ** „luxor fratris mariti”, r. v. **ятры, -ѣве** (tema în **-ū**) pentru care corespondențele din alte limbi indo-europene indică tema în *-r*: ser. *yātar*, gr. v. *ἐνатар, εἰνάτερες* lat. *jauitricēs*, lit. *jėntė, -ters* sau v. sl. **црѣкы, -ѣве** (< ahd *kirihha*). Aceasta ne îndreptățește să credem că temele în **-ū** formau în protoslava timpurie un tip încă productiv.

Pe de altă parte, datele limbilor indo-europene ne duc la constatarea că la formele amintite mai sus nu se poate vorbi de tip consonantic. Cf., de exemplu, corespondențele ac. sg. sl. v. **брѣкъ**, ser. *bharūram*, gr. v. *ῥF* în care **-ѣ** *-ur*, *-rF* provin din i. e. **ur*. Trezirea lui *u* însă în spiranta labio-dentală *r* se produce mult mai târziu¹⁴⁾.

În cursul dezvoltării ulterioare a protoslavei și mai ales în limbile slave vechi cea mai mare parte a substantivelor cu tema în **-ū** trec la alte tipuri de declinare. Aceasta se datorește, îndeosebi, răspîndirii formei de ac. sg. și pentru nom. sg. (cf. *bry -brъvъ, kry -krъvъ, srekry -srekrъvъ*), precum și extinderii temei prin diferite sufixe, de exemplu, **-k-** (v. r. **золы, золѣве-золовка**), **-nī** (v. sl. **рабѣнин, сажѣдѣнин**)¹⁵⁾.

În ceea ce privește tipurile arhaice de teme nominale păstrate în protoslava tîrzie, material interesant ne oferă și temele consonantice. Caracterul arhaic al acestor teme decurge, în primul rînd, din faptul că în protoslava tîrzie ele manifesta tot mai intens tendința de a trece la alte tipuri de declinare. Deși în cadrul acestui tip elementul tematic se poate distinge cu ușurință, de fapt, acesta nu mai are nici o valoare semantică. Începînd încă din protoslava timpurie, numeroase forme ale tipului consonantic au trecut la alte tipuri de declinare, mai ales ca urmare a extinderii temei prin alte sufixe. Este cazul substantivelor nomina agentis în *-el-* și *-ar-* de tipul r. v. **дѣлатель, мытарь**, care, fără îndoială, se declinau inițial după tipul consonantic. Mai târziu, primind sufixul *jъ* < **ju*, aceste substantive trec la tipul *-jo*. Numai așa se explică faptul că la plural, unde *-jъ* nu apare, întîlnim forme în v. sl. ca **дѣлатель** (nom.

11) Cu privire la forma indo-europeană și analogiile cu alte idiomuri indo-europene vezi O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 163.

12) V. sl. **зѣлѣ** se caracterizează prin extinderea vechii teme în **-ū**. Cf. O. N. Trubaciov, *op. cit.*, p. 136.

13) Vezi П. С. Кузнецов, Развитие индоевропейского склонения в общеславянском языке, Edit. Acad. de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1958, p. 42.

14) Cf. A. Meillet, *Le slave commun*, p. 37—38.

15) Pentru *-nī* vezi și А. М. Селищев, Старославянский язык, partea a II-a, Moscova, 1951, p. 67.

pl.), **ДѢЛАТЕЛѢ** (instr. pl.) — deci tipul consonantic, iar la singular prin adăugarea acestui sufix trec la tipul —**ѣ** (cf. **ДѢЛАТЕЛѢ** К., dat. sg. **ДѢЛАТЕЛѢ** КИ, **МѢЖЕКИ**). Ulterior atît formele de singular cît și de plural încep să fie identice cu cele în —**ю**: r. v. **делателя, делателю** etc. În același chip își schimbă tipul de declinare și alte teme în consoană, de exemplu, cele de tipul v. sl. **гражданин**¹⁶⁾.

Dintre temele în —**т** în protoslava tirzie sînt reprezentate numai două nume: **МАТИ** și **ДЪЧИ** (v. sl. **ДЪШТИ**). Judecînd după situația din alte limbi indo-europene¹⁷⁾, substantivele care aparțineau acestui tip erau mult mai numeroase în protoslava timpurie. El cuprindea, cum s-a arătat mai sus, substantive nomina agentis și cuvinte ce arată o înrudire. Cf. în gr. v. **πατήρ, μήτηρ, δούατηρ, Γαστήρ, ἀστήρ** sau tipul în —**αρ**, —**ωρ** dintre care unele formează flexiunea prin extinderea temei: **δέναρ, δέναρος; ἔαρ, ἔαρος**. Denumirile fratelui și surorii, primind elemente tematice din alte tipuri de declinare, trec la tipul —**δ** sau —**α** (vezi mai sus). Denumirea indo-europeană a tatălui (**patēr*) nu s-a păstrat în protoslava, deși există încercări de a deduce cuvinte ca bulg. **пасторок, пастрок**, rus. **батя**, ucr. **батько** din forma indo-europeană¹⁸⁾.

Temele consonantice în —**н** în protoslava tirzie și limbile slave vechi sînt foarte slab reprezentate. Astfel, dintre temele consonantice masculine în —**н** nu găsim în cele mai vechi monumente scrise decît forme izolate de tipul v. sl. **КАМЪ, ПАЛАМЪ, РЕМЪ** caracterizate pînă la acțiunea procesului integrării prin elementul tematic **-on-* (sl. c. **kamons*; cf. ser. *ačnan-*, av. *asman-*, gr. v. *ἀκμων*, lit. *ašmuo, akmuō*)¹⁹⁾ sau substantive neutre (cf. v. sl. **БРѢМѦ, КРѢМѦ, ИМѦ**). La substantivele masculine **КОРЕНЬ** și **ДЪНЬ** sub influența inducției gramaticale²⁰⁾ forma de nominativ, care, așa cum ne-o dovedesc corespondențele din alte limbi indo-europene (cf. lit. *diena*, lat. *nundin* — *um*, v. sl. **ДЪНЬ**), conține elementul **-e-*, a fost înlocuită încă în protoslava timpurie prin forma de acuzativ singular. Temele respective au tendința încă pe terenul slavei comune tirzii de a se unifica cu tipul nominal —**и**, mai ales ca urmare a faptului că o serie de forme cauzale aveau terminații identice. Cf., de exemplu, ac. sg. **КОСТЬ, ГОСТЬ** și **КАМЕНЬ, РЕМЕНЬ**²¹⁾.

În protoslava tirzie după tipul nominal în —**ѣ** nu se declinau decît foarte puține substantive, de exemplu, în v. sl. **СЪНЪ, ДОМЪ, МЕДЪ, КРѢДЪ** (cf. lit. *viršūs*), **КОАЪ, ПОАЪ, ЧИНЪ, ЛЕДЪ, СТАНЪ, САДЪ**. În slava comună

16) Vezi A. M. Selishev, *op. cit.*, p. 103—109.

17) Vezi E. Benveniste, *op. cit.*, cap. I (p. 27—16), precum și observația de la p. 55.

18) Mai amănunțit despre această problemă vezi O. N. Trubaciov, *op. cit.* p. 20—21.

19) Privitor la trecerea lui **-o* în *y* vezi П. С. Кузнецов, *Историческая грамматика русского языка. Морфология*, p. 11—15. Cf. și A. Meillet, *Le slave commun*, p. 125—126.

20) Mai amănunțit vezi Л. А. Будаховский, *Грамматическая индукция в славянском склонении*, «Вопросы языкознания», 1956, nr. 1, p. 11—30 și nr. 3/1957, p. 3—19.

21) Asupra modului cum se produce interacțiunea dintre formele citate vezi A. M. Selishev, *op. cit.*, p. 105.

tirzie nu s-a păstrat nici un substantiv cu tema în *-ǫ* de genul neutru sau feminin, deși faptele din limbile indo-europene vechi atestă asemenea substantive. Cf. scr. *mādhu*, gr. v. μέδυ — gen. neutru, sl. și r.v. *мѣдъ* — gen. masculin.

Încă din cele mai vechi timpuri acest tip nominal a început să se confunde cu cel în *-ǫ*, *-jǫ*, suferind o puternică influență din partea acestuia din urmă. Aceasta s-a datorat, în primul rând, faptului că o serie de forme încetează să se mai diferențieze încă în balto-slavă, intrucât **us* de la nom. sg. și **um* de la ac. sg. (cf. scr. *-uh* și *-um*, gr. v. *-ους* și *ου*, lat. *-us* și *-um*) de la temele în *-ǫ* dau pe teren slav *-x*, formele respective devin identice cu cele din tipul în *-ǫ*, unde *-x* provine din **ǫs*. Această identitate a formelor nom. și ac. sg. a și servit drept bază pentru confundarea ulterioară a celor două tipuri de declinare. În al doilea rând, în slavă formele elementului tematic i.e. *-ǫū* (*-ǫw-*), *-ǫu* (*-ǫw-*), *-ǫ* s-au transformat în *-u* (*-or-*), *-u* (*-or-*), *-x*. În felul acesta, protoslava începe să folosească terminațiile *-x*, *-or-e*, *-or-ъ*, *-u* unde elementul tematic *-u* (*u*) nu se mai distinge. Ca urmare a acestor doi factori, tipul nominal în *-ǫ* încetează în protoslava tirzie să mai constituie un tip independent de declinare, păstrându-se doar în declinarea unui număr foarte limitat de substantive. Așa se explică, de altfel, și faptul că în limbile slave precum și în protoslava tirzie nu mai putem stabili cu precizie care dintre cuvinte aparțineau inițial tipului în *-ǫ*, cu excepția celor câteva substantive menționate mai sus.

Tipul nominal în *-ǫ* era destul de numeros și productiv atât în protoslava tirzie cât și în limbile slave vechi. Caracterul arhaic al acestor teme pe terenul slavei comune tirzii constă în faptul că elementul tematic, pe lângă că pierde din cele mai vechi timpuri conținutul semantic, a fost integrat în terminația casuală. Totuși, granițele semantice ale acestui tip pot fi stabilite într-o anumită măsură chiar și în protoslava tirzie. Legăturile semantice ale temelor în *-ǫ*, cel puțin pentru epoca indo-europeană și parțial pentru cea protoslavă, pot fi presupuse cu cel mai mare temei²²). În afară de aceasta, o trăsătură arhaică a acestui tip o constituie prezența destul de masivă a substantivelor masculine de tipul *пѣтъ* (cf. scr. *pánthāh*, lat. *pous*), *огнь* (cf. lat. *inguis*) etc. care, ca urmare a transformării tipului respectiv dintr-un tip semantic într-un tip gramatical și, în funcție de genul gramatical, trec la tipul în *-jo*. O serie de substantive care, probabil, făceau parte din acest tip nominal au trecut la alte tipuri de declinare ca urmare a extinderii temei cu ajutorul unor noi sufixe. Cf. de exemplu, r.v. *овьца* (lat. *ovis*, scr. *áviḥ*, gr. v. *ὄις*), *сърце* (lat. *cor*, *cordis*). Tipul respectiv se îmbogățește de asemenea pe terenul protoslavei tirzii cu o serie de formațiuni sufixale de genul feminin în *-nb*, *-snb*, *-lb* etc. În acest sens rolul hotărâtor l-a avut clasificarea tipurilor de declinare în funcție de genul gramatical.

Din cele câteva observații asupra caracterului arhaic al tipurilor nominale din protoslava tirzie rezulta, deci, că pe terenul acestora dispar, în primul rând, vechile limite dintre diversele tipuri de declinare ca urmare a

22) Privitor la semantica tipului în *-ǫ* vezi П. С. Кузнецов, Развитие индо-европейского склонения..., р. II: V.V. Иванов, *op. cit.*, р. 13.

faptului că pentru vorbitori elementele tematice nu mai au nici o valoare semantică.

În al doilea rând, acest fenomen se datorește tendinței tot mai accentuate a substantivelor de a se grupa în tipuri de declinare după criteriul genului gramatical, ceea ce duce la subordonarea clasificării după caracterul elementului tematic față de clasificarea după gen. Drept urmare tipurile arhaice devin din ce în ce mai puțin numeroase, ele fiind incluse în noile tipuri gramaticale de declinare.

În al treilea rând, declinarea capătă un caracter tot mai regulat ca rezultat al înlăturării vechilor tipuri arhaice și al caracterului din ce în ce mai productiv al noilor tipuri.

АРХАИЧЕСКИЕ ТИПЫ ИМЕННЫХ ОСНОВ В ПРАСЛАВЯНСКОМ ЯЗЫКЕ ПОЗДНЕГО ПЕРИОДА

Краткое содержание

Те пять типов склонения, которые приписываются общеславянскому языку, в сущности характеризуют поздний период этого языка. Имеются факты, свидетельствующие, что праславянский язык раннего периода характеризовался большим разнообразием именных типов склонения. В поздний период общеславянского языка некоторые из них перестали существовать как продуктивные типы. В этом отношении намеченная проблема малоизучена.

Исходя из этих положений, автор настоящей работы дает краткую характеристику деклинационных типов в праславянском языке и подчеркивает архаический характер на почве общеславянского языка позднего периода некоторых из них (например, основы на *-ŭ*, *-ŭ*, на согласный). Указываются также причины, определяющие их архаичность

TYPES DE THÈMES NOMINAUX CONSERVÉS DANS LA PÉRIODE TARDIVE DU PROTOSLAVE

Résumé

Les cinq types de déclinaisons établies pour le slave commun caractérisent, en effet, une période tardive de cet état linguistique.

Il existe des indices à prouver que le bas-slave de l'époque reculée compartait une beaucoup plus grande variété de déclinaisons que son stade ultérieur, mais il paraît que quelques uns de ces types ne sont plus productifs à une époque plus récente.

C'est un aspect moins étudié du problème. En s'appuyant sur des faits, l'auteur procède à une brève description des types de déclinaisons du bas-slave afin de souligner le caractère plus archaïque de certains de ces types dans le slave commun de plus tard (par ex. les thèmes en *-ŭ*, *-ŭ* consonantiques). L'on s'y attache également aux causes de ces évolutions.

PRIVIRE ASUPRA LEXICULUI UNUI GRAI VELICORUS DIN R. P. R.*

DE

EMIL VRABIE

Institutul „Maxim Gorki”, București

În țara noastră trăiesc însemnate colectivități de vorbitori care au limba maternă o limbă slava¹⁾. Dintre aceștia câteva zeci de mii sînt purtători ai unor graiuri ruse²⁾. Este vorba de *lipoveni*³⁾.

Una dintre cele mai vechi colonii lipovenesti de la noi este satul *Lipoveni*, înființat înainte de anul 1770⁴⁾ și situat la distanță de 1 kilometru (spre sud-vest) de satul rominesc Mitocul—Dragomirnei din raionul Suceava.

Actualmente rușii de la Lipoveni sînt bilingvi. Numai copiii de vîrstă preșcolară și câteva femei în vîrstă nu pot vorbi rominește. Elevii, tineretul și adulții, mai cu seamă bărbații, cunosc limba romină destul de bine și o folosesc în prezența persoanelor din alte localități (dacă nu e vorba tot de lipoveni). În mediul familial și în relațiile dintre localnici se folosește, ca regulă generală, limba rusă.

Prezentăm mai jos câteva observații și unele concluzii la care am ajuns în urma cercetării graiului rusesc de la Lipoveni. Ne vom referi la *lexic*⁵⁾.

§1. Ca parte integrantă a limbii naționale ruse, graiul de la Lipoveni

*) Text preselectat.

1) Vezi *Recensămîntul populației din 21 februarie 1956. Rezultate generale*, București, 1959, p. 562.

2) *Ibid.*, p. 560. Au declarat ca limbă maternă rusă 45.029 de persoane, concentrate mai ales în regiunile Dobrogea, Galați, Suceava și Iași.

3) Despre istoricul lipovenilor vezi I. I. NISTOR, *Cercetări asupra cultului lipovenesc din România*, „Analele Acad. Romîne”, Mem. sect. ist. Seria III, tom. XXIX, mem. 9, București, 1917 (cu indicații bibliografice în subsolari). Intrucît interpretarea cauzelor emigrărilor din Rusia este în această lucrare a lui I. I. Nistor unilaterală, vezi și *Очерки истории СССР XVIIв (Периода феодализма)*, Acad. de Științe a U.R.S.S., Institutul de istorie, Moscova, 1955, p. 312, 317 ș. u.; XVIII в., Moscova, 1957, p. 202, 206. Cf. și *Большая советская энциклопедия*, ed. a 2-a, Moscova, 1955, articolul Раскол (Schisma).

4) Vezi Demetriu Danu, *Lipovenii din Bucovina*, „Candela”, 1894, p. 315 ș. u.

5) O prezentare succintă a sistemei fonetice și a structurii morfologice a acestui grai am dat în „*Romanoslavicus*”, IV, 1960, p. 107—130.

poate fi descris și comparat nu numai cu graiurile cele mai apropiate din punct de vedere structural și genetic, ci și cu limba rusă literară⁶⁾.

Cu toate că de două secole se dezvoltă în condiții de izolare față de graiurile convergente și de limba literară, graiul de la Lipoveni își conservă în chip remarcabil fizionomia sa de grai velicorus nu numai în ceea ce privește sistemul fonetic și gramatical, ci și compartimentul cel mai mobil și mai penetrabil al limbii — vocabularul. De pildă, din 212 cuvinte începînd cu [s], pe care le-am fixat pînă la un moment dat din caietele de teren, un număr de 177, adică peste 83%, sînt atestate și în dicționarul explicativ al lui Vl. Dal⁷⁾. Marea majoritate a acestor cuvinte se întîlese și în limba rusă literară contemporană. Iată începutul listei: с, сад, садиться, сажа, сало, самый, сани, сара́й, сарафан, сахар, собирать, свадьба, сварить, свербеть, сверху, свет, светильня, свétить, свéтно, сви́нья și așa mai departe.

Prin urmare, coloratura generală a vocabularului actual al graiului de la Lipoveni este ruscască.

§2. Legătura lipovenilor din localitate cu limba rusă literară și cu purtătorii unor graiuri ruse de altă structură nu a fost, de-a lungul celor două secole, cu totul absentă. Împrejurări istorice variate (campanii militare⁸⁾, călătorii ale lipovenilor în Rusia și ale unor ruși la Lipoveni⁹⁾, noi emigranți¹⁰⁾, introducerea studiului limbii ruse în școlile din R. P. R. ș.a.) au favorizat pătrunderea în vocabularul graiului de aici a unui număr de cuvinte, care fie că nu existaseră în momentul emigrării, de ex. самолёт „avion“, fie că nu erau specifice graiului primar. În al doilea caz au apărut *dublete* în care ambii termeni sînt rusești: unul este tradițional și are o răspîndire și o frecvență mai mare (de ex. дýже „foarte“), iar altul este secundar, pasiv, cu o circulație mai restrînsă (бчень, „foarte“).

§3. În urma legăturilor cu purtătorii unor graiuri ucrainiene, legături care datează încă dinainte de înființarea satului Lipoveni, în vocabularul graiului de care ne ocupăm au intrat multe *ucrainisme*. Unele coexistă cu cuvintele rusești corespunzătoare (имéть — „a avea“ și мать — „a avea“, cf. ucr. мáти; пёрвый „primul“ și пёрший „primul“, cf. ucr. пёрший; мнóго — „mult“ și богáто „mult“, cf. ucr. барáто ș.a.). Este greu de întrevăzut care va fi soarta acestor dublete¹¹⁾. Actualmente în unele ca-

6) Fundamentarea teoretică a unui asemenea procedeu de descriere a unui dialect sau a unui grai local ar putea porni de la articolul lui В. В. Иванов, *Некоторые вопросы формирования русского национального языка*, vezi *Calogerea de studii lingvistice* în cinstea acad. V. A. Vinogradov, Moscova, 1958, p. 172.

7) Вл. Даль, *Толковый словарь живого великорусского языка*, I — IV, Moscova, 1956 (Ediția I, 1863—1866).

8) Vezi, de ex., despre contactul rusilor din Lipoveni cu ostașii sovietici, în 1941, articolul Липовени din ziarul „Комсомольская правда“, sfîrsitul lunii mai, 1941.

9) Informatorul Malis Kindin, ca și alți localnici, a călătorit prin Rusia înainte de primul război mondial.

10) Vezi *О раскольниках при императорах Николае I и Александре II*, Berlin, 1882, p. 12. (Verordnungen gegen die Ketzer unter den Kaisern Nikolaus und Alexander II, Ed. II).

11) Problema dubletelor în condiții parțial asemănătoare a discutat Márton Gyula, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova*, Omagiu Iordan, p. 557 ș.a.

zuri precumpănese (sub raportul frecvenței) ucrainismele. Astfel, pînă la un moment dat am notat în cursul anchetei doar 3 cazuri cu forme de la *имѣть* pe cînd cu forme de la *маѣтам* notat, în același interval, 21 de cazuri. Alte ucrainisme din graiul rușilor de la Lipoveni au înălăturat cu totul cuvintele rusești corespunzătoare. Astfel, aici se spune *трѣшки*, — „puțin”, iar nu *мáло*; *худѣба* — „vite”, iar nu *скот*; *шукáть* — „a căuta”, iar nu *искáть* ș.a. Localnicii nu au însă conștiința faptului că în graiul lor există ucrainisme. De altfel în localitate nu sînt persoane care să cunoască limba ucraineană.

§4. Direct sau prin intermediul graiurilor ucrainiene (acest lucru este greu de stabilit cu precizie) în vocabularul rușilor de la Lipoveni au intrat unele cuvinte de origine germană. Iată cîteva: *дах* — „acoperis”, cf. ucr. *дах*¹²⁾ < germ. *Dach* (Cuvîntul este folosit și în graiul romînilor din regiunea Suceava)¹³⁾; *папѣра* — „hîrtie”, cf. ucr. *папір* — „hîrtie” și *папіра* — „hîrtie”, „document” (Grinchenko, *op. cit.* III, 95). De notat că la „portofel” se spune *бумáжник*, deci cu un derivat de la *бумáга*. Pentru „a trebui” se folosește verbul *мýсити* (Inform. 1 spune: *мýсю рабдáт’* — „trebuie să rabd”), cf. ucr. *мýсити* (Grinchenko, *op. cit.* II, 156) < germ. *müssen*. Alte cuvinte din limba germană: *фрай* — „liber” < germ. *frei*; *цурýк* — „înapoi?” (îndemn pentru cai) < germ. *zurück*. În caz că nu e vorba de cai, ci de oameni se folosește cuvîntul rusesc *назад*. Prin urmare *цурýк* are valoare terminologică. Împrumutul se va fi făcut prin intermediul romînilor și ucrainenilor care înainte de 1918 prestau serviciul militar în armata austriacă. (Lipovenii, printr-un decret imperial, erau scutiți de serviciul militar).

§5. De origine polonă sînt doar cîteva cuvinte: *пан* — „pan”, cunoscut și în limba rusă literară, *лýшка*, — „pat de campanie”, „pat de fier”, cf. pol. *łóžko*¹⁴⁾, *рынка* „tîgaie”, cf. pol. *rynka* ș.a.

§6. Din punct de vedere numeric, sub raportul ritmului de adaptare și în ceea ce privește perspectivele de încetățenire, elementele lexicale pătrunse și care pătrund în graiul rușilor de la Lipoveni necentenit, din limba romîină, ocupă (față de ucrainisme, germanisme, polonisme) primul loc¹⁵⁾. De multe ori ele rivalizează cu cuvinte rusești tradiționale în grai: *пѣчки* „rinichi” și *рянýки* < rom. *rinichi*; *молотýть* „a treiera” și *трейерáть* < rom. *a treiera*; *запѣр* „constipație” și *констипáция* < rom. *constipație* ș.a.

Împrumuturile lexicale din limba romîină se fac, nu așa cum s-ar părea, la întîmplare, printr-o simplă încadrare a cuvîntelor romînești în sistemul

12) Vezi В. Д. Гринченко, *Словарь української мови*, I — IV, Kiev, 1907, I, 359. În dicționarul lui M. Dal, *op. cit.* I, p. 116 acest cuvînt nu figurează.

13) Vezi *Atlasul lingvistic român*, ALR, II p. II, punctul 365, satul Ciocănești, ra. Vatra-Dornei, întrebarea nr. 3773.

14) М. Ф. Розвадовская, *Польско-русский словарь* Ed. V, Moscova, 1958, p. 251. La Dal, *op. cit.*, II, 275 și la Гринченко *op. cit.* II, 380 nu figurează un asemenea cuvînt.

15) Vezi articolul nostru *Influența limbii romîne asupra graiurilor rusești (lipovenesti) din R.P.R.*, în S.C.L., IV/1960.

морфologie al graiului rus. Cercetarea atentă a sensului cuvintelor pătrunse din limba română arată că adaptarea prin împrumuturi la nevoile tot mai mari ale actului comunicării se face după anumite criterii: neologismul *трейерать* de pildă, înseamnă altceva decât cuvîntul tradițional, rusesc, *молотить*, căci presupune în mod obligatoriu batoza de treierat, pe cînd acțiunea exprimată de *молотить* se poate efectua și cu unealta agricolă numită *цеп* (rom. *îmblăciu*; *почки*, cuvînt tradițional, rusesc, s-a specializat pentru a denumi rinichii de animale și păsări, iar *ряньки* pentru a denumi rinichii la om; *конституция* a devenit față de *запор* cuvînt rusesc, tradițional, un eufemism. Nu se poate, prin urmare, vorbi de o simplă invadare a vocabularului rusesc al graiului de cuvintele românești pe care lipovenii, ca bilingvi, le cunosc. Împrumuturile din limba română au, în majoritatea cazurilor, un rol pozitiv, de precizare și nuanțare a vorbirii.

Studierea graiurilor lipovenești din țara noastră poate aduce contribuții nu numai la istoria limbii naționale ruse, ci și la teoria generală a limbii, în special la teoria bilingvismului.

ЗАМЕЧАНИЯ О ЛЕКСИЧЕСКОМ СОСТАВЕ РУССКОГО ГОВОРА НА ТЕРРИТОРИИ Р Н Р

Краткое содержание

Несмотря на двухсотлетнее иноязычное окружение, лексический состав русского говора деревни *Липовёны* Сучавского района Р Н Р хорошо сохраняет свой великорусский облик. Автор показывает, что из 212 записанных до определенного момента слов, начинающихся со звука (с-), 177 (т. е. свыше 83 %) зарегистрированы и в толковом словаре Вл. Даля.

В результате контакта с украинцами русские, проживающие в Липовени (а также их предшественники), заимствовали некоторые украинизмы, которые либо совсем устранили традиционные русские слова, либо сосуществуют с ними. Например, автор записал в 3 случаях формы от глагола *иметь* и в 21-м случае формы от *мать*, ср. укр. *мати* „иметь“. Хотя русские, проживающие в Липовени, знают слова *мало*, *искать*, они употребляют *трошки*, *шукать*.

Из немецкого языка, непосредственно или через украинцев и румын, проникли слова *дах* „крыша“, *папера* „бумага“, *мусить* (ср. нем. *müssen* > укр. *мусити*) и некоторые другие.

Польского происхождения слова *пан*, *лушка* (пол. *łóżko* „койка“, „железная кровать“), *рынка* „сковорода“.

В количественном отношении на первом месте стоят заимствования из румынского языка. Они обогащают лексику изолированного русского говора села Липовени, способствуют расширению ее выразительных возможностей. Автор иллюстрирует это несколькими примерами.

SUR LE LEXIQUE D'UN PARLER RUSSE DE LA R. P. ROUMAINE

Résumé

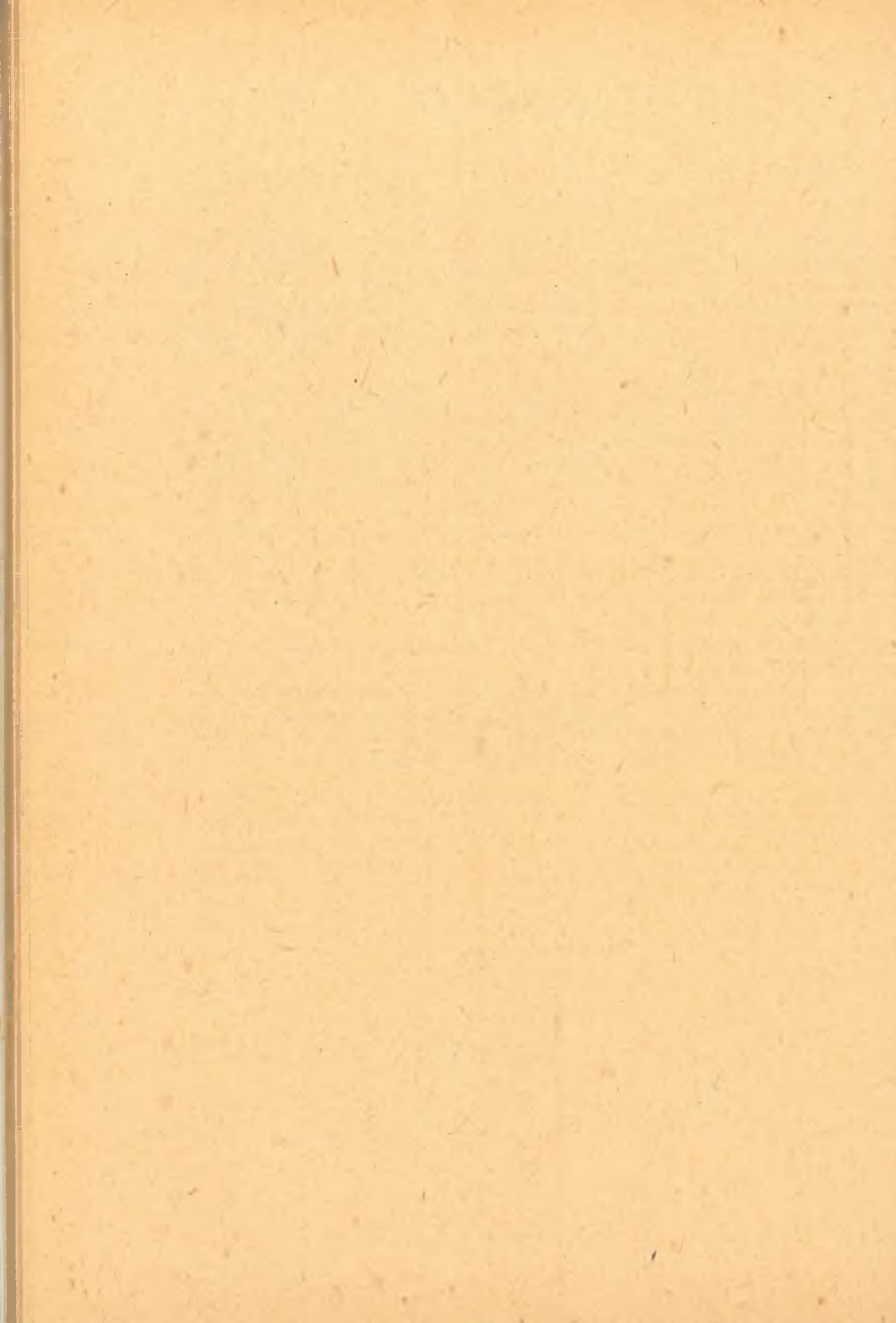
Le parler russe du village de Lipovéni, district de Soutschava (Suceava) de la R. P. R. s'est territorialement séparé de la masse des parlers russes il y a 200 ans environ. Toutefois ce parler conserve bien la physionomie russe (velikorusse) de son lexique. L'auteur montre que sur 212 mots commençant par *s* qu'il a notés jusqu'à un moment donné, 177 (c'est-à-dire plus de 83%) figurent aussi dans le dictionnaire explicatif de la langue russe de Vl. Dal'.

Le contact des russes de Lipovéni (et de leurs prédécesseurs) avec les Ukrainiens eut comme résultat la pénétration de quelques mots ukrainiens. Les ukrainismes ont éliminé totalement les mots russes traditionnels ou co-existent avec eux. Par exemple, l'auteur a noté 3 fois des formes du verbe *иметь* „avoir“ et 21 fois des formes du verbe *мати* „avoir“, cf. ukr. *мати* „avoir“. Quoique les russes de Lipovéni connaissent les mots russes *мало* „peu“, *искать* „chercher“, ils emploient les ukrainismes *трошки*, *шукать*.

De l'allemand, directement ou par l'intermédiaire des Ukrainiens et des Roumains, ont pénétré des mots comme *дах* „toit“, *папера* „papier“, *мусить* „devoir“.

D'origine polonaise sont les mots *пан* „seigneur“, *лушка* „lit de camp“, *рынка* „cercuset“.

Sous le rapport quantitatif les emprunts au roumain occupent la première place. Ils enrichissent continuellement le lexique du parler russe isolé de Lipovéni et contribuent à l'élargissement de ses possibilités d'expression. L'auteur cite quelques exemples qui illustrent ce processus.

C. DOBROGEANU-GHEREA ȘI N. G. CERNIȘEVSKI

DE

PALFFY ENDRE

Universitatea „Loránd Eötvös“, Budapesta, R.P.U.

În cele ce urmează doresc să prezint, pe baza unor mărturii, părerea contemporanilor despre C. Dobrogeanu-Gherea, o paralelă între ideile lui Cernișevski și ale lui Gherea, completînd acestea cu incursiuni în biografia marelui critic român.

Doi tineri fug dinaintea poliției țariste — scrie C. Graur — unul își continuă drumul spre Elveția, altul rămîne la Iași. E un tinăr inteligent, cult, vorbește mai multe limbi, are un bun simț practic, principii hotărîte, voiește să-și păstreze independența cu orice preț, ține la ideile sale revoluționare și e ferm decis că va munci pentru popor. La Iași lucrează la pavatul străzilor, noaptea doarme pe maldăre de piatră pînă ce un emigrant polon nu-l duce la un azil de noapte, angajîndu-l mai pe urmă la un fierar și punîndu-l în contact cu emigranții ruși. El inițiază în ideile socialiste pe Ion Nădejde, viitorul profesor, care în acest timp studiază chimia pentru ca, fiind anarhist convins, să poată fabrica bombe¹). Iată caracterizarea nimerită a lui Gherea, în care aflăm ambianța în care trăia pe atunci, viața încordată a revoluționarului, dragostea față de popor, instruirea altora și instruirea de sine, ca trăsături esențiale. Știm că la vîrsta de 17 ani, drumul lui Gherea din casa părintească de la Slavianka duce direct la acel cerc socialist ai cărui membri sînt Konalek, Bogolubof și Govorulta, adepții diferitelor teorii narodniciste. Membrii cercului învață felurite meserii avînd drept scop al vieții lor slujba poporului. Pe timpul procesului celor 193, cercul se destramă, membrii săi sînt siliți să se refugieze și astfel Gherea ajunge la Harkov. E aici participant activ într-un cerc narodnicist și acest fapt ajunge să fie cunoscut și de poliția țaristă. Gherea deci trece în România cu ajutorul unor prieteni și vine la Iași. Se știe din amintirile lui Gherea că în timpul războiului din 1877/78 el a colaborat cu Crucea roșie rusă și C. Mille, într-un articol de ziar menționează că Gherea a luat în arendă spălătoriile de rufe ale armatei ruse²). Între timp însă, el face propagandă socialistă printre soldații ruși care trec prin România

1) C. Graur, *Portrete socialiste*. Șantierul, 1936, 34.

2) „Adevărul literar ilustrat“, 1895, iunie 12.

și de aceea poliția țaristă decide să-l atragă în cursă. Iată ce spune despre aceasta în amintirile sale: „Într-o seară primesc o telegramă cu înscălitura unei surori de spital prin care mă cheamă la o întâlnire în stația rusescă din Galați. Această stație fusese instalată provizoriu pe linia Galați—Reni în vederea transporturilor de materiale și trupe. Nu mi-a cauzat aceasta nici o îngrijorare, doar în calitatea mea de supus american, cu numele de Robert Yinks, aveam legături cu Crucea roșie. Cu toate acestea noaptea n-am putut dormi. Astfel am fost arestat. Polcovnicul m-a întîmpinat cu aceste cuvinte: Imenem gosudaria arestuii vas“³⁾.

Trece prin diferite peripeții, e întemnițat în mai multe localități, deportat în Siberia, iar în cele din urmă, cu o barcă de pescari, scapă prin Oceanul Înghețat și, prin Norvegia, Londra, Paris, Viena, București, ajunge la Ploiești⁴⁾. Din însărcinarea revoluționarilor ruși, Gherea ia în arendă restaurantul gării din Ploiești, care devine un loc de întâlnire al acestora. Împreună cu ei depune o muncă intensă, înfruntînd multe pericole, la contrabanda scrisorilor și a materialului de propagandă. Cunoaștem o relatare a poliției din București, adresată centrului din Petrograd, în care se menționează marele rol jucat de Gherea în primirea și ascunderea refugiaților. Tot din această relatare aflăm că materialul propagandistic Gherea îl primea din Geneva, Paris, Berlin, expediindu-l în Rusia⁵⁾.

Restaurantul gării din Ploiești devine, prin activitatea lui Gherea, nu numai un centru politic, ci și unul științific, literar și cultural. Este interesant că mărturia acestui fapt o aflăm și în presa timpului din Ardeal. Mihail Canianu, în revista «Familia» scrie: „În restaurantul gării din Ploiești ne întîlnim cu un om palid, barba blondă, puțin schiopătînd. Acesta este Gherea, arendașul restaurantului. Arendaș la restaurant? Firește, fiindcă el nu are moșie la Mircești, ca Alecsandri, sau la Ghergani, ca Ghica. A scris distinse critici literare, studenții îl stimează, gazetarii îl iubesc. Țara întreagă poate fi mindră de acest om, estetician de o cultură enciclopedică, filozof și specialist financiar, lipsit de parale, care vorbește zece limbi și mai bine. El este însă înainte de toate socialist“⁶⁾. Acest portret, atît de pozitiv, merită o deosebită atenție, fiindcă revista «Familia» avea pe atunci cu totul alte concepții: redactorii ei își exprimau admirația pentru doctrina artei pentru artă, aducînd elogii lui T. Maiorescu. Merită atenție și menționarea numelui lui Petrovici Zubcu Codreanu și al lui Russel. Cel din urmă, de altfel, e una dintre figurile cele mai simpatice pe care dorul de libertate, viața plină de aventuri le aduce în apropierea aceluia Georg Weert despre care și Marx a vorbit cu multă apreciere.

Altă dată cunoscutul critic Haric Chendi, în conferința lui despre Caragiale, la societatea „Petrul Maior“ din Budapesta, se referă des la Gherea ca la „distinsul nostru critic literar“⁷⁾. Aș mai putea aduce o serie de dovezi spre a demonstra că reputația lui Gherea în această perioadă

3) Din trecutul depărtat. Un fragment din amintirile mele. București, Biblioteca Lumea, 1916, p. 6.

4) G. Călinescu, *Istoria literaturii române*. București 1941, p. 484.

5) «Arhiva istorică centrală de stat din Moldova», Departamentul poliției, nr. 595/1890.

6) Gherea, *siluetă literară*. «Familia», anul 1892, p. 91.

7) Cf. «Familia», anul 1897, p. 483.

ajunge la apogeu și că în lupta dintre doctrina artă pentru artă și artă cu tendință, cea din urmă începe să-și asigure un loc aparte tocmai datorită activității lui Gherea.

După cum se știe, «Contemporanul» ia ființă în anul 1881, la Iași, din inițiativa lui Gherea, din îndemnul cercurilor din Rusia. Această revistă a fost, timp de 10 ani, o tribună de seamă a celor mai avansate idei de ordin științific, literar și de critică literară. Revista însă nu a apărut cu una cu două, ci ea este produsul a 7 ani de străduințe. Ea este o continuare a «României viitoare» din care însă nu a apărut decât un singur număr, la sfârșitul lui 1880. În ceea ce privește titlul revistei, au avut loc lungi discuții și în cele din urmă inițiatorii ei au ales denumirea — și aceasta nu e lipsită de semnificație — Contemporanul, adică un titlu care e identic cu *Sovremennik*-ul redactat de Nekrasov. Despre alegerea titlului și discuțiile privitoare la aceasta ne informează Sofia Nădejde în amintirile ei⁸⁾. Gherea a fost organizatorul, editorul și administratorul revistei; el a cumpărat hirtia, a făcut rost de banii necesari: tot el avea grijă de difuzarea ei. Gherea a cerut articole și studii de la socialistii din diferite orașe din țară și a câștigat drept colaboratori pe socialistii din emigrație. Pe frontispiciul revistei figurau ca redactori I. Nădejde și V. Morțun, căci Gherea era cetățean străin. Se pune însă întrebarea dacă Gherea a scris și el în primele numere ale revistei. Aceasta este foarte greu de stabilit, căci dacă a scris, articolele și le-a redactat în limba rusă și fiindcă în acest caz nu poate fi vorba decât de traduceri, nici examinarea, confruntarea particularităților de stil nu duce la rezultate convingătoare. În orice caz, ideologia și direcția revistei au fost determinate de el și în acești ani de început. Numai după 4 ani își semnează articolele, cum ne convinge de aceasta răsfiora revistei.

În prima perioadă lupta se desfășoară pe planul combaterii manualelor lipsite de bază științifică, împotriva plagiatelor, a nivelului scăzut al învățământului burghez, contra superstițiilor. În perioada ce urmează apar studiile lui Gherea în care își expune ideile referitoare la doctrina artei cu tendință, combătând pe partizanii artei pentru artă. Aceste discuții ne aduc aminte de luptele care se desfășuraseră în Franța, în anii de după 1860, în jurul problemei *l'art pour l'art*, cu participarea lui Bersat, Charles de Rémusat, Pierre Félix și, mai târziu, cu cea a lui Taine și Guyau, dar, ca să aducem o pildă mai apropiată, ne putem gândi și la Nekrasov care își expunea concepțiile combătând pe Drujinin, stabilind foarte clar că nu există știință numai pentru știință, nici artă numai pentru artă, toate acestea fiind pentru societate, pentru ridicarea omului și îmbogățirea vieții acestuia. În esență, pe acest plan se desfășoară și lupta între Gherea și Maiorescu. Discuția aceasta dintre ei a stîrnit atenția contemporanilor și, pe drept cuvînt, marea simpatie a lor pentru Gherea. Cu privire la manifestarea aprecierii față de Gherea avem multe dovezi în presa vremii. Din seria documentelor pe care le posed n-am să citez decât câteva, care sînt grațioase în felul lor. În revista «Viețaș» a apărut, între altele, un articol cu semnătura unui oarecare Radu în care citim cuvinte elogioase la

8) *Citesc amintiri* «Adevărul», 1935, febr. 11.

adresa lui Gherea. Iată ce se spune în acest articol: „Ghera a adus într-adevăr o fundamentală reformă în gândire, în critica artei: din operele sale emană un spirit nou, sănătos, îl caracterizează o logică de fier, cultură temeinică, are un mare renume în țară și în străinătate. Lupta dintre Gherea și Maiorescu a luat sfârșit. Gherea a ieșit învingător”⁹⁾.

Această mărturie merită de aceea atenție, fiindcă în paginile revistei «Vieța» apăreau și serieri care nu dovedeau simpatie pentru curentul reprezentat de Gherea.

C. Mille, într-un articol de ziar, afirmă că „Ghera e datorul de ton în critica literară și, în urma discuțiilor avute cu adversarii, a ajuns ca fruntea lui Maiorescu să nu mai fie încununată de lauri. Dar Gherea — continuă autorul — nu este numai un excelent critic literar, ci și o figură reprezentativă a mișcării socialiste. Dacă alte elemente mai puțin valoroase n-ar ține morțiș la pozițiile lor, el ar putea să fie șeful partidului”¹⁰⁾.

Un alt studiu menționează scrierile lui Gherea apărute în reviste franceze și germane.

Citind și recitind presa vremii, ne dăm seama de un fapt surprinzător: autorii diferitelor articole cunosc pe marii revoluționari democrați ruși, se referă la ei, dar nu descoperă afinitatea lui Gherea cu acești gânditori. În general, cercurile progresiste din România au dovedit interes, simpatie față de mișcarea revoluționară rusă. Ca probă servesc următoarele câteva date dintre multe altele. I. Nădejde, în «Contemporanul» (anul 1889, nr. 4), face o sumară apreciere a operei lui Cernișevski cu ocazia morții sale, bazându-se pe constatările revistei vieneze «Sozialdemokrat», N. Buzdugan, în «Lumea nouă ilustrată» (1896, ian. 15), analizează romanul *Cei de făcut*, insistând pe larg asupra celui de-al patrulea vis al Verei Pavlovna. C. Mille, în unele poezii (*Vae victis*, *Poezia roșie*), cîntă eroismul revoluționarilor ruși sau chiar își exprimă admirația față de o anumită persoană (Sofia Perovskaia). Cu toate acestea în aprecierea, în critica contemporanilor nu întîlnim menționarea faptului că Gherea e un discipol al marilor revoluționari democrați ruși și înainte de toate al lui Cernișevski. Înainte de a aborda problema aceasta, confruntarea unor aspecte din opera celor doi critici, mai avem sarcina de a releva o circumstanță esențială. Sfârșitul secolului al XIX-lea aduce în ideologia lui Gherea o schimbare regretabilă. Este epoca aceea cînd în partidul social-democrat român intervine o criză. Cîțiva dintre conducători părăsesc partidul, trec în partidul liberal și astfel cauzează mari pagube mișcării muncitorești. Generoșii — după cum se știe — nu și-au putut atinge scopul, căci după o criză oarecare partidul își reorganizează rîndurile. O dată cu aceste greutăți, ivite în mișcarea muncitorească, începe și alterarea ideologiei lui Gherea, fapt care în cele din urmă duce la conceperea unei opere nefaste, *Neoiobăgia*. Cu această operă Gherea a semănat în partidul socialist idei oportuniste. A exprimat părerea că în țările înapoiate partidele socialiste numai atunci pot să ajungă la putere, cînd socialismul a învins în partea occidentală a Europei. *Tantum mutatus ab illo...* Gherea, pe vremuri revoluționar, acum susține că rezolvarea proble-

9) Radu, C. *Dobrogeanu-Ghera*, «Vieța», anul 1, nr. 5, 1893.

10) C. Mille, C. *Dobrogeanu-Ghera*, «Adevărul literar ilustrat», 1895, iunie 12.

mei țărănești e o sarcină a burgheziei și că tot ea trebuie să joace rolul conducător în revoluție. Alunecarea lui Gherea pe panta oportunismului trebuie subliniată, fiindcă la lumina acestui fapt putem considera just că faza progresistă în viața lui Gherea nu dăinuiește decît pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. De altfel, în această privință, date convingătoare ne oferă și studiile lui Ion Vitner.

Revenind la obiectivele propuse, trebuie să spunem că acele cercuri socialiste în care activează Gherea în faza progresistă a activității sale nu sînt cercuri marxiste, ideologia lor dominantă fiind cea narodnică. Conferințele și broșurile lor oglindesc ideile lui Cernișevski, Belinski, Dobrolubov, Herzen. Cu aceasta sînt de acord toate izvoarele studiate. Autorii diferitelor studii afirmă în treacăt că Gherea e un aderent al ideilor lui Cernișevski, dar această teză nu o dovedesc prin opera însăși a lui Gherea. Cred de aceea că nu va fi fără folos dacă fac aceasta, înfățișînd în cîteva rînduri succinte afinitatea ce există între operele celor doi critici. Cea mai firească bază a confruntării sînt *Studiile estetice* ale lui Cernișevski (*Étalogatott esztétikai tanulmányok*, Budapest, Szikra, 1950) și *Studii critice* de Gherea (București, ESPLA, 1956).

De perfect acord cu majoritatea criticilor sînt de părere că rădăcinile unor poziții ale lui Gherea se găsesc mai degrabă în opera lui Cernișevski decît în cea a lui Belinski. Cănuza o vîd înainte de toate în faptul că Gherea se prezintă în toată activitatea lui ca un om entuziasmat pentru tot ce e nou. Belinski murise la 1848 și gînditorul rus recunoscut al epocii lui Gherea este totuși acel Cernișevski (1828—1889) care — după cum afirmă Lenin — a continuat și a ridicat la un nivel înalt „al unui materialism filozofic unitar“ linia materialistă a filozofiei ruse, concepută în anii de după 1840 de către Belinski și Herzen. Pe de altă parte, e un fapt cunoscut că Belinski n-a ajuns să sesizeze caracterul de clasă al literaturii, atribuind un rol covîrșitor instinctului scriitoricesc, în detrimentul elementului conștient. După cum vom vedea în cele ce urmează, ideile avansate ale lui Gherea, în materie de menire a literaturii, conștiința artistului combativ, nu-și pot avea originile decît în ideologia mai coaptă, mai dezvoltată a lui Cernișevski.

Punctele asemănătoare se evidențiază mai întîi în concepția despre menirea criticii. În scrierea intitulată *Sinceritatea în critică*, apărută cu ocazia reeditării operelor lui Pogorelski (1854), Cernișevski constată că critica are o influență atît de redusă fiindcă este prea liberală, nu e destul de exigentă, se mulțumește cu opere slabe, „vrednice de plîns“ și în același timp ea se entuziasmează pentru niște opere „greu de suferit“. Această critică stă la același nivel cu operele pentru care arată o mare admirație, deci nu poate avea influență asupra publicului cititor. Această critică stă sub nivelul gustului obștesc¹¹⁾.

Tot astfel se pronunță și Gherea analizînd activitatea critică a lui Sphynx și constatînd că Sphynx n-a reușit să se debaraseze de o mare deficiență a criticii de atunci, aceea de a nu fi exigentă față de opera literară. Scriînd despre opera lui Delavrancea, acest critic întrebuintează un ton apologetic și nu are nici o rezervă față de nuvela *Sultânica* de pildă. Ci-

11) Cernișevski, *op. cit.*, p. 77.

tez: „Voi lua pe confratele nostru de la «România liberă». Dacă stăruim mdeosebi asupra criticilor din «România liberă» pricina este că ele sînt singurele care au vorbit mai pe larg despre scrierile lui Delavrancea, despre care voiam să scriem și noi; afară de aceasta, criticile lui Sphinx sînt scrise cu talent și cuprind o mulțime de observații și fine și adevărate. Totuși, nici confratele Sphinx n-a putut scăpa de semnul caracteristic al criticii noastre, de exclusivism. Criticul găsește, de pildă, că tot ce a scris Delavrancea e perfect, desăvîrșit din toate punctele de vedere. De la început făgăduiește să facă oarecare rezerve, dar afară de una mică de tot și formulată după o mică și una de explicări, cu privire la limba din *Sultănița*, criticul n-are nici o observație de făcut... Dar scriitorul însuși nu e, nu poate să fie cu desăvîrșire mulțumit de creația sa, simțind unele lipsuri fără a le pricepe bine, pricepînd pe altele fără a le putea îndrepta: dacă însuși scriitorul niciodată nu poate fi pe deplin mulțumit de opera sa, fiindcă vede că e de departe opera făcută de cea visată, cum ar putea fi mulțumit criticul care are și el idealul său?»¹²⁾.

Cernișevski a luat o poziție hotărîtă în ceea ce privește claritatea ideologică a artei și a fost de părere că scriitorul trebuie să meargă în linia întii a societății. În operele sale nu ajunge — spunea — să înfățișeze realitatea, ci trebuie să-și exprime răsplat opinii sale, devenind un luptător al ideilor progresiste. Iată de ce a scris rînduri atît de emoționante despre Saltikov-Șcedrin în critica despre *Șchitele guberniale*, afirmînd că opera lui Șcedrin e „o faptă istorică a vieții ruse” și relevînd că „nimenea n-a biruit prin cuvinte mai amare viciile noastre sociale”, nimeni n-a demascat mai necruțător strîmbătățile aleatuirii sociale¹³⁾.

Cherea a fost de aceeași părere și ca dovadă servese între altele și paginile scrise despre artiștii cetățeni. Din acest studiu bine cunoscut n-am să citez decît trei fragmente. Vorbînd despre V. Hugo, iată ce afirmă: „Mai bine decît oricine, el singur și-a rezumat toată viața sa de poet glorios, de luptător generos, în versurile:

J'ai, dans le livre avec le drame, en prose, en vers,
Plaidé pour les petits et pour les misérables,
Suppliant les heureux et les inexorables.
J'ai réclaté des droits pour la femme et l'enfant.
J'ai tâché d'éclairer l'homme en le réchauffant,
J'allai criant science, écriture, parole... etc.”.

Sau cele scrise despre Mickiewicz: „Cel mai mare poet pe care l-a produs Polonia e Mickiewicz, și Mickiewicz e unul dintre cei mai mari poeți patrioți-revoluționari pe care i-a produs lumea. Din exil, unde a trait și a murit, el a scris Dziady, Konrad Wallenrod, care sînt pline de o iubire nesfîrșită pentru Polonia lui, — de o ură adîncă contra celor care o sugrumă... întreaga lui creațiune poetică respiră o adîncă iubire și compătimire pentru clasele apăsate și o mare ură împotriva magnaților țării care au pierdut Polonia”.

12) Cherea, *op. cit.*, I, p. 51, 53.

13) Cernișevski, *op. cit.*, p. 131—202.

Și iată al treilea fragment: „Cel mai mare poet al Ungariei e Petöfi. Dar Petöfi e și acela care prin admirabilele lui cîntece a deșteptat atît de mult pe unguri. Și Petöfi nu s-a mulțumit cu activitatea sa de poet și s-a dus să și lupte pentru eliberarea patriei sale, s-a înrolat ca voluntar în armată, unde a făcut minuni de vitejie și a căzut ca un erou”¹⁴).

Cernișevski a detestat modul în care țăranul rus a fost înfățișat în operele literare ca o ființă decăzută, vrednică de milă. Să citim numai povestirile cu subiect popular ale lui Grigorovici și Turgheniev și ale imitatorilor lor — serie el — toate sînt pătrunse de mirosul mantalei lui Akaki Akakievici. Căci astfel a fost relația scriitorilor noștri cu poporul. În fața lor poporul apărea ca un Akaki Akakievici, de care ne pare rău, care nu poate avea folos decît numai din compătimirea noastră. Toamă de aceea Cernișevski apreciază mult pe Uspenski, care dă o imagine reală a țăranului rus¹⁵).

Gherea are aceeași poziție cînd critică povestirile lui Brociner: „acest scriitor lipsit de talent pe eroii săi țărani îi pune să vorbească, să se miște să procedeze nefirec și le dă în gură niște monologuri care fac o impresie ciudată. Brociner — mutatis mutandis — cade în greșeala de a reprezenta o lume falsă a țărănilor”. Și iată critica făcută de Gherea la citirea nuvelei *Mărgărit*: „Nu știi ce să admiri mai mult în această nuvelă: fantazia ce i-a venit autorului, de-a îmbrăca în haine țărănești un Rinaldo-Rinaldini, de-săvîrșita necunoștință a păturii sociale descrise, lipsa de adîncire psihică, lipsa de logică, absurditatea tipurilor și a acțiunii? Nu știi de ce să te miri mai mult în această înșirare de fraze romantice.”¹⁶).

În studiul lui Gherea scris despre Caragiale aflăm următoarele afirmații: „A sosit timpul ca scriitorii noștri să înfățișeze țărănimea aievea, real, cu marea ei mizerie, cu imensele ei suferințe”¹⁷). Sau în importantul său studiu *Țăranul în literatură*, unde Gherea reproșează că în cercurile literare încă nu s-a format o concepție unitară despre țărănime și dacă punem una lîngă alta două figuri de țărani înfățișate de doi scriitori contemporani, acestea se deosebesc atît de mult, ca și cînd una ar fi din Africa, alta din Europa¹⁸).

Gherea scoate în evidență și contradicția care există între ambianța idilică a țărănilor lui Turgheniev și înspăimîntătoarea mizerie a lor în *Schifele unui tinător*. Aici iarăși se poate observa influența lui Cernișevski care analizase și el povestirile cu subiect rural ale lui Uspenski (Poate acestai începutul schimbării). Gherea porneste de la teza că „starea materială determină și psihologia țăranului” și marele merit al lui Uspenski îl vede în faptul de a fi descoperit cît de mare rol joacă la țăran pămîntul și ajunge la concluzia că viața țăranului trebuie studiată avînd drept punct de plecare relația acestuia cu pămîntul¹⁹).

Deci Gherea are și în această privință multe afinități cu Cernișevski.

14) Gherea, *op. cit.*, p. 301, 308, 313.

15) Cernișevski, *op. cit.*, p. 238—239.

16) A se vedea ediția din 1925, vol. I, p. 193.

17) Gherea, *op. cit.*, II, p. 116.

18) Gherea, *op. cit.*, I, p. 418.

19) Gherea, *op. cit.*, I, p. 422.

imprumutind de la maestrul său principiul că artistul trebuie să analizeze adânc subiectul de tratat.

În această ordine de idei nu putem scăpa din vedere o altă paralela dintre cei doi ideologi și anume văditul interes pentru analiza psihologică în opera literară. În cunoscutul studiu despre operele lui Tolstoi (1856), avem o constatare meritorie a lui Cernișevski: analiza psihologică este poate una dintre cele mai esențiale caracteristici care constituie forța talentului creator. Cernișevski analizează cele două direcții ale talentului creator, „figura anatomică a sentimentului stabil” și „sesizarea prefacerilor dramatice”. Pe baza aceasta Cernișevski constată că marele talent creator al lui Tolstoi se evidențiază tocmai în zugrăvirea fenomenelor abia sesizabile ale vieții interne care alternează cu o extraordinară rapiditate și cu o multitudine inepuizabilă²⁰). Această concepție a lui Cernișevski se reflectă la Gherca cînd în studiul *Pesimistul de la Soleni* critică romanele lui D. Zamfirescu, fixînd că: „Autorul nu cunoaște decît partea din afară a eroului său, suflul lui, principiile care îl făceau să lucreze cum a lucrat, au rămas, rîină nepatrunsă de dl Zamfirescu”²¹).

Gherca critică — cu temei sau fără motiv, aceasta e altă problemă — și pe Caragiale, spunînd că în comedia *O noapte furtunoasă* analiza psihologică a personajelor nu este îndeajuns adîncită, tipurile sînt mai ales descrise și analizate din punct de vedere exterior²²).

O pildă grăitoare a predilecției lui Gherca pentru preocupările psihologice o constituie analiza clasică a nuvelei *O făclie de pastă*, în care sesizează latura cea mai artistică a nuvelei lui Caragiale și anume creșterea sentimentului de frică al lui Leiba Zibal. Gherca a dovedit prin aceasta în mod convingător cit de mare importanță atribuie analizei psihologice în operele literare și ceea ce este și mai decisiv, cu cîtă măiestrie știe să discece momentele sufletesti ale unui personaj într-o creație literară.

Gherca este de aceeași părere cu Cernișevski în substanțialele probleme de concepție de viață. Analizînd *Schițele guberniale* ale lui Saltikov-Scedrin, marele revoluționar democrat rus afirmă că existența omului are o înîrîurire covîrșitoare asupra caracterului convingerii sale și dacă se schimbă situația, existența individului, i se schimbă și felul de a privi lumea, caracterul convingerii²³). Oare nu această teză se reflectă și la Gherca cînd vorbește despre creația artistică? Să ne gîndim la studiul intitulat *Asupra criticii*, în care afirmă rîspicat că opera de artă trebuie adusă în legătură cu originea, creșterea, educația, ambianța socială a artistului²⁴). Iar în studiul *Pendenționismul și tezismul în artă* serie că omul și în consecință și artistul este un produs al mediului natural și al stărilor sociale. Teza aceasta o exemplifică prin scriitorul francez Chateaubriand: „Ideile reacționare ale scrierilor lui sînt pîcînuite de revoluția franceză care a desființat nobilimea, a omorît pe fratele lui și l-a surghiunit pe însuși artistul. Ideile religioase-bigote prin care se caracterizează, se datoresc educației excesiv de reli-

20) Cernișevski, *op. cit.*, p. 123—124.

21) A se vedea ediția din 1925, vol. I, p. 231.

22) Gherca, *op. cit.*, II, p. 73.

23) Cernișevski, *op. cit.*, p. 187 și 189.

24) Gherca, *op. cit.*, I, p. 63—65.

gioase, aproape unei nebulii, care se observă la toți membrii familiei Chateaubriand²⁵⁾.

Se mai găsesc o serie de congruențe la Cernișevski și la Gherea care arată că autorul *Studiilor critice* este un discipol al lui Cernișevski și nici nu vreau să mai insist asupra punctelor de întâlnire ci închei cu un moment iarăși semnificativ, și anume predilecția cu care amândoi gânditorii recurg la exemple luate din pictură cu văditul scop de a face mai intuitivă analiza literară. Firește, metoda aceasta a fost întrebuințată și de alții și e foarte frecvent și contrariul, când artiștii se inspiră din creațiile literare. N-avem decât să ne gândim la compozitorul Liszt care în creația *Les Preludes* s-a inspirat din poezia lui Lamartine sau la pictorul Theodor Aman care cu pinza *Aprodul Purice* a eternizat un subiect literar, sau la Ștefan Luchian cu compozițiile sale inspirate din literatură. Gherea recurge adesea la exemple luate din pictură și în această privință se aseamănă cu Cernișevski care de pildă face sensibilă arta descriptivă a lui Tolstoi cu această imagine: Sînt pictori care au devenit renumiți prin măiestria lor că pot sesiza cum se oglindesc razele strălucitoare pe undele repezi, cum tremură lumina pe foșnitoare frunze ale arborilor. Acești pictori sînt mari artiști fiindcă pot reda viața naturii. Gherea, în această privință, nu rămîne dator nici el. În criticile sale literare, vorbind despre măiestria artistică, arta descriptivă a diferiților poeți, el utilizează din plin comparațiile scoase din artele plastice și se referă cu predilecție la pinzele lui Vereșceaghin, dîndu-le o analiză, o apreciere subtilă. Descrierea pinzelor *După atac*, *Sentinela rusă*, *Execuție în India* rămîne una dintre cele mai artistice pagini ale lui Gherea.

Prin cele expuse mai sus am dorit să-mi dau contribuția întîrziată la acele prețioase manifestări de critică literară care cu ani înainte au reușit să fixeze locul lui Gherea în evoluția culturii românești și am dorit în același timp să aduc omagiile noastre Universității acestui oraș străvechi și cu un glorios trecut cultural care a găzduit pe marele critic român și «Contemporanul», revistă care a îndeplinit un rol atît de prețios în promovarea culturii românești, luptînd pentru înnoire și înlăturarea a ceea ce era perimat, și avînd timp îndelungat eficiența exemplarității.

К. ДОБРОДЖАНУ-ГЕРЯ И Н. Г. ЧЕРНЫШЕВСКИЙ

Краткое содержание

Основываясь на различных документах эпохи, сначала автор статьи показывает деятельность Гери как пропагандиста в социалистических кружках России, а затем и Румынии. В дальнейшем автор ссылается на целый ряд похвальных ряд отзывов в печати того времени о Гере, как об акривнот борце за воинствующую литературу и марксистскую критику (извлечения из „Семьи“, „Жизни“, „Литературного события“ и др.).

25) Gherea, *op. cit.*, I, p. 77.

В конце работы подчеркивается, что передовые идеи о содержании критики и литературы, о роли искусства и критики, о назначении писателя и т. д. Геря перенял у Чернышевского, наиболее выдающегося и последовательного материалиста из всех русских революционных демократов.

C. DOBROGEANU-CHEREA ET N. G. TCHERNYCHEVSKI

Résumé

En se servant des documents de l'époque, l'auteur montre tout d'abord l'activité de propagandiste de Gherca menée dans les milieux socialistes de Russie et, plus tard, de Roumanie. Ensuite, il reproduit une série, d'appréciations tirées de la presse du temps, très élogieuses, à l'adresse de Gherca en tant que militant pour une littérature engagée et une critique littéraire marxiste (extraits de „Santierul“, „Adevarul ilustrat“, „Familia“, „Viața“, „Evenimentul literar“ etc.).

On signale enfin que les idées avancées concernant le contenu de la critique et de la littérature, la mission de l'art et de la critique, le rôle de l'écrivain, etc. sont prises de Tchernychevski, le plus conséquent matérialiste des démocrates révolutionnaires russes.

LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI DE LA ISTRATIE DABIJA ÎNAINTE (1661—1709)

DE

I. LĂUDAT

Universitatea „M. I. Cuza”, Iași

Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” din Iași posedă o colecție extrem de prețioasă de letopisețe manuscrise. Ele au aparținut lui M. Kogălniceanu, care le-a studiat și de pe ele a alcătuit prima ediție a *Cronicilor moldovene* publicate cu literă chirilică în anii 1845. După tipărirea lor, au fost date Bibliotecii centrale ieșene din vremea aceea. Colectarea și studierea acestor manuscrise începuse din anul 1833¹⁾. Dintre manuscrisele existente în Biblioteca și care interesează istoria literaturii noastre vechi sînt: *Cronica* lui Grigore Ureche în compilația lui Simion Dascălul, într-o copie făcută de Axinte Uricariul. De pe ea s-a făcut ultima ediție a acestei cronici de către P. P. Panaitescu²⁾, fiind cea mai bună copie, a textului respectiv, pe care o avem. În afară de această cronică se mai găsesc aici: două copii manuscrise ale *Letopisețului* lui Miron Costin³⁾, două copii manuscrise ale lui Ion Neculce⁴⁾, precum și manuscrisul (nr. 6) care cuprinde continuarea cronicii lui Miron Costin pînă în anul 1711, atribuit greșit lui N. Costin de către M. Kogălniceanu.

Sprîjițiți pe cercetarea personală a acestui manuscris atribuit lui N. Costin și pe bibliografia specială în cauză, prezentăm într-o sinteză rezultatele la care am ajuns.

Autorul manuscrisului. Primul care a tipărit acest letopiseț este M. Kogălniceanu. El l-a atribuit lui N. Costin, tipărindu-l sub titlul: *Letopisețul țării Moldovei de la Ștefan sin Vasile Vodă, de unde este părăsit de Miron Costin, logofătul de pre izvoadele lui Vasile Damian, a lui Tudosie Dubău și altora (1662—1711)*⁵⁾.

I. G. Sbiera, ocupîndu-se de el, în *Miscări culturale și literare la rominii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1711* conchide că acest letopiseț nu aparține lui N. Costin. Deci, deși N. Costin își propusese să scrie istoria Moldovei de la întîiul ei descălecat de Traian împăratul, totuși, noi, după cunoștințele ce le avem, nu-i putem atribui decît: 1. Car-

1) M. Kogălniceanu: *Cronicile Romîniei*, p. XVIII.

2) Manuscrisul A2 (25 al Bibliotecii Universitare din Iași).

3) Manuscrisele 179/III-1 și 320/II-3.

4) Manuscrisele 179/III-1 și 330/II-3.

5) M. Kogălniceanu: *Cronicile Romîniei sau Letopisețele Moldovei și Valahiei*, tomul II, p. 3—117, anul 1872.

tea pentru descălecatul dinții, 2. Amplificarea cronicii lui Grigore Ureche și Miron Costin până la anul 1601, 3. Cele scrise și cunoscute sub numele lui, din 1709—1711. Atita și nimic mai mult⁶⁾.

C. Giurescu susține în *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, că letopisețul acesta nu este opera lui N. Costin, ci a unui anonim⁷⁾. El precizează: *Letopisețul Moldovei de la Istratie Dabița înainte* (1661—1711) atribuit de M. Kogălniceanu lui N. Costin și recunoscut indecobot ca opera acestuia, este în realitate alcătuit din două scrieri deosebite, dintre care numai cea din urmă (1709—1711) este într-adevăr opera lui N. Costin. Partea care cuprinde perioada 1661—1709 este alcătuită în 1712 de un anonim de pe diferite izvoade care nu sînt însă cele arătate în titlul compilației: izvodul lui Vasile Demian, izvodul lui Tudosie Dubău logofătul și izvodul lui Miron logofătul.

Teza aceasta a lui Giurescu a fost primită de Gr. Tocilescu în raportul prin care a recomandat publicarea studiului lui C. Giurescu în «Analele Academiei Române»⁸⁾. De asemenea D. Onciul în *Din istoria României*⁹⁾ și I. Tanoviceanu în *Marele apărător Ilie Tifescul*¹⁰⁾ au aprobat opinia lui C. Giurescu, referitoare la acest letopiseț.

C. Grecescu a susținut că letopisețul acesta aparține lui Axinte Uricariul, indicat de unii numai copist¹¹⁾.

N. Iorga și apoi N. Cartoian, ocupîndu-se de acest letopiseț adoptă părerea lui C. Giurescu, în privința paternității asupra celor două părți ale letopisețului¹²⁾.

Ceea ce i-a făcut pe istoricii literari să se îndoiască de faptul că letopisețul aparține integral lui N. Costin este deosebirea dintre felul cum sînt povestite evenimentele dintre 1661 și 1709 și cele dintre 1709 și 1711. Pe cînd primele sînt povestite succint, cele din partea a doua sînt relatate mult mai pe larg. Ca volum de pagini acestea din urmă ocupă o jumătate din letopiseț deși între 1661 și 1709 sînt 48 de ani, iar între 1709 și 1711 sînt numai doi ani.

A doua observație legată direct de autor este aceea că partea a doua a letopisețului (1709—1711) oglindește pe deplin stilul, cunoștințele și caracterul lui N. Costin, așa precum le cunoaștem de la celelalte scrieri recunoscute ale sale¹³⁾.

Autorul primei părți (1661—1709) nu se poate identifica. Din indicațiile titlului însă, s-ar părea că această parte este alcătuită de pe niște izvoade aparținînd lui Vasile Demian, Tudosie Dubău, Miron logofătul. Cer-

6) G. Sbiera: *Miscări...* Cernăuți, 1897, p. 230.

7) C. Giurescu: *J. Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, *Memoriile secției istorice*, seria 2, tom. XXV, 1907, 2. *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, Buc., 1914.

8) *Analele Acad. Române*, p. aditivă și dezbaterile, seria a II-a, tomul XXX, p. 81.

9) *Din ist. României*, Socec, 1909, p. 83.

10) *Analele Acad. Române*, secția istorie, seria a II-a, tom. XXXII, p. 838.

11) C. Grecescu: *Mărturiile comisului Istoc*, Un fragment de cronică: 1659—1661, «Rev. istorică română», VIII, 1958, p. 90.

12) N. Iorga: *Istoria literaturii românești*, vol. II, Buc. 1928, p. 121; N. Cartoian: *Istoria literaturii românești vechi*, vol. III, 1951, p. 177—179.

13) I. G. Sbiera: *Miscări culturale...* p. 176.

zestind mai de aproape lucrurile, vedem că nu se verifică această părere. Vasile Demian, deși a avut o existență istorică, fiind logofăt al treilea din timpul domniei lui Duca Vodă (în a treia domnie: 1678—1684) până în vremea lui Costantin Cantemir (1688) când a fost înlocuit prin N. Costin, totuși nu găsim nici o mențiune unde va că el ar fi redactat vreun letopisetz despre o anumită perioadă din istoria Moldovei. La fel se petrece lucrurile cu Tudosie Dubău. Știm despre acesta că era un boier cărturar. Aceasta o vedem din zapisele rămase de la el, scrise frumos. *Cunoaștem apoi* că a intrat în viața publică în timpul domniei lui Ștefănița Lupu, fiul lui Vasile Lupu, și că era prieten cu Nicolae Milescu. Sub Duca Vodă, în a doua domnie, în 1671, ajunge logofăt al doilea. Se menține în ranguri boierești și sub domnitorii următori: Dumitrașcu Cantacuzino, Constantin Cantemir și Constantin Duca. După mazilirea celui din urmă, până la venirea pe tronul Moldovei a lui Antioh Cantemir, este însărcinat cu cămăcămia Moldovei. Sub Antioh Cantemir nu mai are dregătorii boierești. În jurul anului 1700 a murit. Neculce l-a cunoscut de aproape pe timpul lui Constantin Duca și-l aprecia¹⁴⁾. Faptul că era cărturar și că a avut boierii multe ne-ar îndreptăți să-l credem autorul vreunui letopisetz. Și în adevăr, în compilația atribuită de Kogălniceanu lui Nicolae Costin, izvodul lui Tudosie Dubău este citat, în afară de titlu, în cursul povestirii, la domnia lui Constantin Cantemir¹⁵⁾. În afară de acest loc mai este citat de un interpolator al cronicii lui Gr. Ureche care povestește istoria Moldovei de la descălecat până la sfârșitul veacului al XVII-lea. Acest izvod a fost descoperit de C. Giurescu. Este păstrat în două manuscrise care se găsesc la Biblioteca Academiei R.P.R.. (Ms. 169 (M. 1) și Ms. 2506 (M. 2)). Ambele manuscrise, după o predoslovie: parte ritmată, parte în proză, cuprind: compilația lui Simion Dascalul într-o versiune interpolată, letopisetzul lui Miron Costin și o cronică sumară a domnitorilor de la Istratie Dabija până la Constantin Cantemir¹⁶⁾. Din predoslovie se deduce însă, că Dubău nu este autorul, ci numai cel care a „îndemnat” să se scrie letopisetzul¹⁷⁾. Ba, din faptul că domnia lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino este descrisă în culori întunecate, deducem că el nu a avut cunoștință de letopisetzul celui pe care-l „îndemna” să scrie istoria Moldovei, căci nu ar fi fost cu puțință ca tocmai el, Tudosie Dubău, boier cu un rang așa de mare, cum era acela de logofăt, în vremea lui Dumitrașcu Cantacuzino, să-și fi descris protectorul în culori așa de negre cum îl vedem prezentat în letopisetzul acesta¹⁸⁾.

În titlul letopisetzului de care ne ocupăm se mai vorbește și de un izvod al lui Miron logofătul care ar fi servit la alcătuirea acestui letopisetz. Descriindu-se domnia lui Dumitrașcu Cantacuzino (1673) se menționează

14) I. Neculce, *Letopisetzul țării Moldovei*, ed. I. Iordan, p. 202, E.S.P.I.A., 1955.

15) *Croniclele României...* p. 37.

16) A se vedea descrierea pe larg a acestor manuscrise în C. Giurescu, *op. cit.*, p. 168—86 și urm. De asemenea să se vadă și N. Carotjan, *Ist. lit. romine vechi*, vol. III, Buc. 1945, p. 178, col. II-a.

17) C. Giurescu, *op. cit.*, p. 171/9. „Într-acesta chip și noi cu vrerea lui Dumnezeu și cu îndemnarea... dumisale... Theodosie Dubău...”

18) *Croniclele României...* vol. II, p. 33—35 și C. Giurescu, *op. cit.*, p. 190/28.

un izvod al lui Miron logofatul care atestă fapte legate de domnia acestuia. Cum stau lucrurile în această privință? Letopisețul lui Miron Costin se oprește, cu descrierea evenimentelor din istoria Moldovei, la anul 1661. De o continuare a lui de către N. Costin nu se face nici o mențiune în vreo altă parte. Totuși, din faptul că se vorbește despre un izvod al lui Miron logofatul, a dat de gândit unor istorici literari. Astfel, I. G. Sbiera, pornind de la această afirmație, a crezut că Miron Costin a continuat cu însemnările despre istoria Moldovei până în timpul domniei lui Constantin Cantemir, când a fost omorât. Însemnările sale s-au pierdut, însă, o dată cu evenimentele petrecute la moartea sa¹⁹⁾. Despre asemenea note făcute de Miron Costin vorbește și V. A. Ureche socotind că Miron Costin avea gata istoria Moldovei până la anul 1661, iar de aici înainte avea numai niște note care urmau să fie dezvoltate cu ocazia redactării letopisețului²⁰⁾. La fel crede și N. Iorga²¹⁾ care în volumul al doilea al *Istoriei literaturii românești* spune: „Cel mai mare folos l-a tras cronicarul anonim din însemnările lui Miron logofatul, care l-a dus de mână până la 1691”²²⁾. Tot aici N. Iorga menționează și faptele istorice care puteau să fie luate din aceste preținse note ale lui Miron logofatul, despre istoria Moldovei.

Împotriva părerii că ar fi existat niscăiva note făcute de Miron Costin, după care urma să-și redacteze letopisețul, se ridică C. Giurescu²²⁾. Printre alte argumente el aduce pe acela al felului cum lucrau cronicarii noștri. „Cărturarilor noștri vechi nu întrebuițau pentru scrierile lor foi izolate, ci totdeauna cărți, apucându-se să scrie numai după ce hirtia fusese cusută într-un caiet sau volum și de multe ori și legată”. Așa se prezintă *Letopisețul Moldovei* și *Cartea pentru descălecatul dintii*. Concluzia lui Giurescu este că neavând până acum o continuare a letopisețului Moldovei făcută de însuși Miron Costin în forma în care avem perioada 1595—1661, nu a existat asemenea izvod sub formă de note. Argumentarea lui C. Giurescu nu este întru totul convingătoare, fiindcă dacă despre un izvod scris de Vasile Demian sau de Tudosie Dubău nu se poate vorbi cu certitudine, despre notele lui Miron Costin, în legătură cu evenimentele istorice pe care le-a cunoscut putem admite că le-a făcut. Cunoaștem grija lui Miron Costin de a nota cu de-ămanuntul faptele istorice, exprimată în predoslovla letopisețului său²³⁾. De aceea, credem că Miron Costin avea note despre domniile pe care le cunoscuse direct.

Care este concluzia ce se desprinde din discuțiile referitoare la autorul acestui letopiseț?

O primă constatare este aceea că autorul letopisețului este un anonim. Acesta a alcătuit Letopisețul Moldovei de la 1661 până la 1709 de pe izvoade interne redactate de alte persoane decât Vasile Demian sau Tudosie Dubău, despre care nu avem nici o știre că s-ar fi ocupat cu compuneri de izvoade istorice. Nu excludem posibilitatea să fi fost consultate

19) I. G. Sbiera, *Miscări culturale...* p. 171—175.

20) V. A. Ureche, *Operele lui Miron Costin*, I/352, II/167, 428—429.

21) N. Iorga, *Istoria literaturii române*, vol. I, 101—102 și vol. II *Ist. lit. românești*, p. 126.

22) C. Giurescu, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Vasile Demian și Miron logofatul*, Buc. 1944, p. 37/199 și urm.

23) Miron Costin, *Opere*, Buc. 1958, ediția P. P. Panaitescu, p. 12.

unele note ale lui Miron logofătul referitoare la domnitorii despre care este vorba în letopiseț pînă la anul 1691, cînd a murit cronicarul.

A doua constatare care se desprinde din cercetarea faptelor istorice este că afirmația referitoare la izvoadele lui Vasile Demian și Tudosie Dubău ca folosite la alcătuirea letopisețului acesta, trebuie atribuite unui copist care a transcris letopisețul respectiv și nu autorului acestui letopiseț²⁴).

Autorul letopisețului este deci un anonim care l-a compus în jurul anului 1712 de pe izvoadele interne²⁵).

Acest letopiseț îl avem în mai multe copii manuscrise, unele păstrîndul fragmentar (Ms. 169 MI și Ms 2506 M2) la Biblioteca Academiei R.P.R. și o copie manuscris mai dezvoltată decît celelalte două, păstrată la Biblioteca Centrală a Universității din Iași, Ms. nr. 9, pe care l-a tipărit M. Kogălniceanu ca Letopiseț al lui N. Costin (1661—1711). Aceasta este o copie făcută de Axinte Uricariul în 1715²⁶). Descrierea manuscrisului este făcută de M. Kogălniceanu în ediția I a Letopisețelor, II, 465.

Conținutul Letopisețului Moldovei (1661—1709). Privire asupra epocii descrise

Letopisețul de care ne ocupăm înregistrează evenimentele istorice din Moldova în continuarea cronicii lui Miron Costin care le dusesese pînă în anul 1661. El ne înfățișează una din fazele cele mai dramatice ale istoriei Moldovei: epoca de prăbușire a domniilor pămîtene și recrutarea domnitorilor dintre negustorii Fanarului din Constantinopol, care se succedau pe tronul Moldovei cu scopul de a se îmbogăți într-un timp cit mai scurt posibil. În timpul acesta, turcii sînt stăpîni pe Buda și pe Cămenia poloneză, dînd impresia că sînt de nebiruit prin întinderea continuă a imperiului lor. Trecerea neconținută prin Moldova pentru aprovizionarea garnizoanei lor din Cămenia contribuie la ruina Moldovei. Doar la 1683 se înseninează puțin atmosfera mohorîtă a vremii în tabăra țărilor cîmpite, însă repede visurile se spulberă, căci Țările Românești, peste două decenii, vor cunoaște o epocă și mai grea în istoria lor, de care nu vor scăpa decît tirziu, peste un veac și jumătate.

În dezlănțuirea războaielor dintre turci și popoarele din vecinătatea noastră: ruși, polonezi, nemți, Țările Românești sînt drumuri de trecere sau teatre de război. Domnitorii celor două provincii românești, lipsiți de personalitate, puneau la dispoziția acestora țările peste care vremelnic domneau, pentru a-și salva tronul. Lipsa de autoritate a acestora în fața turcilor, îngroașă umilința în care zăceau Țările Românești. Ei cad de pe tronuri „ca frunzele vînturate în furtună“. Din paginile letopisețului înțelegem că este vremea unor mari umilințe care s-au abătut asupra Moldovei.

24) C. Giurescu, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, p. 214/52.

25) C. Giurescu, *ibidem*, p. 165/3 și 214/52.

26) C. Giurescu, *ibidem*, p. 203/41.

Aspecte sociale descrise în cronică

Unii dintre domnitori apar ca adevărați jefuitori ai poporului, peste care sînt puși să domnească. Astfel, Duca Vodă făcea nuanți cu săptămînile „din spinarea bieteii țării”²⁷⁾. Același Duca Vodă nu avea nici un respect față de oameni, indiferent de categoria socială căreia aparțineau, cînd era vorba să strîngă bani cît mai mulți. „Strînsoare mare pentru bani făcea tuturor și boierilor și negustorilor și a toată țara, muncindu-i și căsîndu-i pre toți în toate chipurile, pre unii cu închisori pedepsindu-i, pre alții cu munca; și bătai cu buzduganul pînă la moarte, ucigîndu-i. Nu cruța nici boier, nici sărac, nici țaran, nici femei... Nimănu-i nimică nu vrea să ierte, măcar un ban”²⁸⁾. Așa era de greu de trăit în vremea acestui domnitor, încît poporul își părăsea locurile pe care stătuse din străbuni, emigrînd în alte țări sau lua calea codrului. Ca și în Letopisețul lui Miron Costin, găsim și aici menționată haiducia ca formă de protest social încă la sfîrșitul secolului al XVII-lea. „Mulți oameni se duceau încotro puteau să scape, lăsîndu-și totul în pieire: și case și bucate, și femei, și copii, fugînd printr-alte țări, și unii s-au făcut oameni răi și tîlhari, de mare nevoie ce le era asupra, că nu mai aveau de ce se apuca”²⁹⁾. În aceste condițiuni, țara nu numai că sărăcise în mod simțitor, dar se depopulase din cauza emigrărilor. Faima acestui domnitor în privința rețelilor, trecuse de mult granița țării, încît străini din alte țări dîmprejur: „turci, tătari, greci, sirbi, latini și alții, toți cîți s-au întîmplat într-acele vremi, de au văzut toate necazurile moldovenilor, pe Duca Vodă blesteman și pre toți oamenii Moldovei îi călau toți”³⁰⁾. Menționînd atîtea aspecte negative despre domnia lui Duca Vodă, cronicarul anonim se îndoiște că va fi crezut de cititor și atunci atrage atenția că nu e vorba de o ponegrire interesată a vremii lui Duca, ci este o relatare conformă cu realitatea. „Poate să nici nu crează vremii, cetînd și văzînd atîtea tiranii cîmplite ce s-au făcut, cîte s-au scris aice, socotînd cineva că doară a fost vre un pîsmas acestui domn acela ce au scris. Însă, eu... mă las pe mărturia a toată Moldova, de la mare pînă la mic, ca ei toți să mărturisească de nu este așa. Dară este cu greu a nu scrie aceste lucruri, că scrie... Scriptura „de vor tăcea oamenii, pietrele vor răspunde”. Domnia lui Duca Vodă se termină prin răpirea acestuia de către polonezii care veniseră în Moldova să înscăuneze pe Petricicu Vodă în locul lui. L-au dus în Liov, unde a murit în anul 1685, în robie, părăsit de toți membrii familiei sale. Tribut ar concepției teologice a vremii, cronicarul comentează astfel sfîrșitul acestuia: „Deci, așa plătește această lume celor care vor să o cuprînză cu toate desfătările și cu averile și cu stăpînirile ei. Iară blestemul rămîne în urmă, în veci de veci petrecuți, cum vedem și acestui domnitor astăzi,... după faptă și plată”³¹⁾.

27) M. Kogălniceanu, *Letopisește...* tomul II, p. 16.

28) *Ibidem*, p. 22—23.

29) *Ibidem*, p. 23—24.

30) *Ibidem*, p. 21.

31) *Ibidem*, p. 33.

Domnia lui Dumitrașcu Vodă Cantacuzino, urmașul lui Duca, (1681—1685) este la fel de grea pentru popor. „Așa foamete era în Iași și în țară, încît mînea om pe om și se vindea. Mulți s-au dus la robie de bună voie, la tătari, carii, aducînd pine aici în Iași de vindut, și întorcîndu-se, strîngeau copiii, fete și oameni căsași, săracinie, mergînd la Bugeag, acolo se istoveau la robie”³²⁾. Cei care rămîneau, mureau pe ulițe și-i mîneau lupii, care se învățaseră de intrau în oraș unde găseau cadavrele acestora neîngropate de multe ce erau”³³⁾.

Domnia lui Constantin Duca (1693—1696) — deși domnitor învățat, nu aduce nici o ușurare vieții țărănimii. Acesta spre a-și umple vistieria, înființează un nou bir: vacăritul, care este așa de greu de suportat, încît oamenii reauță la vitele de pe lingă casă. „Sărăcimea cîtă era în țară se învățase deși făcea ogoarele cu sapa, iar la plug nimeni nu voia să umble”³⁴⁾. Vremuri ca acestea au creat proverbul: „am rămas în sapă de lemn” pentru a marca un anumit grad de sărăcie. La baza culturii lui Constantin Duca era teologia, după moda vremii. Din ea însă el nu prețuia decît faptul că învățătura acesteia susținea eternizarea stărilor de fapt și îndemna la resemnare fațut celor mulți și asușii. Căci, cine îndraznea să se răzvrătească, pătea ca cei despre care vorbește cronicarul cînd povestește despre domnia lui Constantin Cantemir. În timpul domniei acestuia (1685—1693) răzvrățiții care apucaseră calea codrului se înmulțiseră și se organizaseră în cete, așa de bine, încît atacau conacele boieresci sau pe oamenii stăpînirii, care aduceau din diferite părți ale țării ceea ce strîngeau pentru vistieria țării. Împotriva lor, Constantin Cantemir hotărîse măsuri severe. „Pre unii de vii cu foc îi ardea, pre alții în patru bucăți de vii îi tăia, altora le tăia mîinile și picioarele și așa îi lăsa de se pedepseau pînă mureau”.

Este drept că în a doua domnie (1701—1704) Constantin Duca vîzînd cît de greu este de suportat birul pus de el a abrogat acest bir și a lăsat cu blestem pentru acela care va mai pune acest bir pe țară.

De-a lungul celor 13 de ani, cît cuprinde cronicarul din istoria Moldovei, găsim multe alte aspecte din care ne dam seama de viața grea a țărănimii. Cronicarul anonim, originar dintr-o pătură socială mai apropiată de țărănimie, menționează viața acesteia mai insistent decît Neulce care vedea istoria țării prin prisma intereselor marii boierimi careia aparținea.

Antioh Cantemir introduce un bir nou pe toți podgorenii Moldoveni: „vedritul pe vin”. „de au dat toți cîte 2 bani de vadra de vin”.

Concepția cronicarului despre desfășurarea evenimentelor descrise.

Concepția cronicarului despre desfășurarea evenimentelor istorice este concepția dominantă a epocii: cea teologică. Instituția care susținea interesele statului feudal era biserica. Ceea ce afirma Engels cu privire la biserica romano-catolică este adevărat și pentru cea ortodoxă. „Ea învățuia orînduirea feudală cu aureola grației divine”. De aceea cronicarul este

32) M. Kogălniceanu, *Letopisețe...* p. 33.

33) *Ibidem*, p. 34.

34) *Ibidem*, p. 40.

foarte atent cu domnitorii care nu trec cu vederea interesele bisericii și ale clerului.

Astfel, anonimul menționează cu satisfacție că: „C. Cantemir făcut-au bun obicei, ca preoții din toată țara să nu mai dea bir, și să fie scutiți să dea bucate, că pînă atuncea dădeau bir cu țara ca țaranii“. Fapta lui Cantemir este comentată de cronicar favorabil, în sensul că în felul acesta el a contribuit la mărirea prestigiului slujitorilor bisericii, readucîndu-i pe aceștia la slujbele lor pe care le părăsiseră „de rămăsesera bisericile pustii mai prin toate satele³⁵⁾).

Aceeași concepție teologică îl face pe cronicar să creadă că foametea din timpul lui Dumitrașcu Cantacuzino a fost dată ca pedeapsă pentru păcatele săvîrșite de domnitor și de marii boieri de care se folosea pentru împilarea poporului³⁶⁾.

Superstițiile, de asemenea abundă în cronică, semnul obscurantismului în care trăiau oamenii epocii. Nașterea unui vițel cu două capete și cu patru ochi la Andrei Stegaru, din tirgul Iasi, în anul 7209 (1701) este pusă în legătură cu prevestirea mazilirii lui Antioh Cantemir, fapt petrecut în adevăr peste cîteva zile.

Atitudinea cronicarului față de dușmanii țării sale

Deși lipsit de o personalitate prea puternică, totuși putem desprinde concepția politică a cronicarului. Ca și predecesorii săi, Miron Costin și Gr. Ureche, el este stăpînit de o accentuată dragoste de țară, manifestîndu-și ori de cîte ori are ocazia, ura împotriva cîmpăritorilor țării.

Antioh Cantemir este chemat de turci la Tighina să ajute la mărirea cetății. Fiindcă venise cu puțini oameni, iar Iusuf Pașa voia să termine lucrul cît mai repede, însuși domnitorul se vede pus în situația de a săpa împreună cu boierii care-l însoțiseră și cu mercenarii pe care-i luase cu sine. Turcul nu are nici o considerație pentru domnitor și boierii săi, căci trecînd pe lângă ei cînd încă nu începuseră să lucreze, le spune: „Bei! noi nu am venit aici să facem zafchiuri, ce să lucrăm, să plînuim porunca împăratului cu o zi înainte!“, iar după ce-i vede săpînd le zice: „Aferim Bei!“ Cronicarul comentează mai departe: „Nu i-a fost nici de un folos domnitorului că a săpat singur, ci prin aceasta a avut numai defaimare și necinste de la turci, căci, în timp ce Antioh Cantemir săpa sub zidurile cetății Tighina, alții îl săpau la „Poartă“. Morala întîmplării o formulează tot cronicarul: „Că tureului, să-i dai bani și să-i scoți ochii“³⁷⁾.

Limba și stilul povestitorului. Comparînd felul de a povesti evenimentele istorice de autorul letopisetului de față și acela al lui Neculce pentru aceeași perioadă ne dăm seama de deosebirile dintre cei doi povestitori. Neculce le dă o coloratură puternică, arătîndu-ne prin stil clocotul sentimentelor sale cînd dezaprobă domniile despre care vorbește. Cronicarul anonim, autorul letopisetului de față, povestind evenimentele istorice, ne

35) M. Kogălniceanu, *Letopisețe...* p. 37.

36) *Ibidem*, p. 33.

37) *Ibidem*, p. 54.

dă impresia că înregistrează cu resemnare „cumplitele vremi”, la desfășurarea cărora asistă. Arareori, găsim exprimări mai deosebite din care înțelegem că și el suferea alături de poporul despre care vorbește. „Și a fost scăpat pământul Moldovei de sub jugul păgînilor turci *puțină vreme*, ca o iarbă, ce este nădușită de iarna grea”³⁸). Doar portretele unor domnitori, pe latimea lor sufletească, mai înviează unele pagini ale letopisețului. Unul dintre acestea este al lui Constantin Vodă Cantemir: „Om de țară, moldovan drept, foarte viteaz, era la fire blînd și cu inima milostivă, răbdător, cu puțină minie întii, apoi iertător, nelacom la avere, îndurător, necărturar, la toate priceput. Împodobit de cuvinte, dulce îi era vorba lui, limba turcească bine știa, la răspunsuri gata era. Vitejii, voinicii, slujitorii îi erau dragi, și-i miluia”³⁹). Portretul lui Antioh Cantemir, făcut în a doua domnie (1705—1708) de asemenea ne reține atenția. „Acest Antioh Vodă cînd giudeca la Divan, groaznic era; prea înfruntător era. Și nu numai spre cei mici, ce și spre cei mari. La un Divan a zis Vlădieai de Huși, lui Varlaam, strigînd: „Popo, ce nu judeci drept cînd îți vin cărțile mele? Ti-oi rade pletele”. Atuncea Vlădica Varlaam cînd de la Divan, cu lacrimi plîngînd, rău l-a blestemat”. În opoziție cu aceste trăsături legate de ipostaza de împărțitor al dreptății, în alte ocazii era om vesel. „Desfătător la mese mari, către boierii cei mari cu cinste le era, și către toți cîți se aflau la masa domnească, către toți cu glume și cu cuvinte dulcea vorbea”⁴⁰).

De remarcat este faptul, că și Neculce subliniază aceleași trăsături sufletești ale ambilor domnitori, numai că, în descrierea sa, imaginea lor este mai bine conturată prin coloritul limbii folosite de el.

Concluzii

Letopisețul Moldovei care continua cronică lui Miron Costin pînă la anul 1709, are un loc pe care îl putem preciza bine în istoria literaturii române vechi.

Sub raport documentar, chiar dacă nu luminează în amănunțime epoca descrisă, ne-a transmis totuși multe particularități ale epocii respective. Pseudo-Muste și Neculce care au inclus în letopisețul lor și această perioadă, au folosit letopisețul anonimului, completîndu-l. El este, prin urmare, expresia unor preocupări intelectuale de la sfîrșitul secolului al XVII-lea cu multe elemente originale, îmbogățind în felul acesta istoriografia în limba romină din secolul respectiv.

Scrie de pe poziția intereselor boierimii, mai mult a celei mici, cronicarul anonim nu uită în nici una din împrejurările cînd protestează împotriva domnitorilor hrapăreți și viața țărănimii iobage. *Interesul* său pentru viața țărănimii iobage *este limitat* însă de acela al clasei boieresti careia aparține. Aceasta se vede din felul cum înțelege formele de protest ale țărănimii. Faptul că iobăgimea înglodată în biruri la calea codrului, sau

38) M. Kogălniceanu, *Letopisețe...*, p. 11.

39) *Ibidem*, p. 35.

40) *Ibidem*, p. 55.

trece în alte țări, nu este menționat cu înțelegerea cuvenită de către cronicar. El înregistrează doar fenomenul și reprimările lui, fără a ne lăsa impresia că înțelege de ce au ajuns iobagii la aceste forme de protest social.

Sub raport literar, limba sa nu e colorată ca a lui Neculce, dar e cursivă ca a unui istoric care înregistrează evenimentele fără grija scriitorului de a ne angaja sufletește alături de el. Cronicarul folosește limba celui mai mare număr de oameni, care vorbește în mod obișnuit, având doar intenția să ne comunice gândurile cu claritate. Lectura letopisețului se face cu ușurință, topica frazei fiind aceea a limbii vorbite a timpului, cu puține deosebiri de aceea care se vorbește azi de locuitorii Moldovei.

BIBLIOGRAFIE

Texte:

1. M. Kogălniceanu: *Croniclele României sau Letopisețele Moldovei și Valahiei* tomul II, 1872, p. 3—117.
2. Manuscrisul nr. 9 din Biblioteca Centrală „M. Eminescu” Iași.
3. Manuscrisul 169 (M.1) și Manuscrisul 2505 (M.2) la Biblioteca Academiei R.P.R.

Referiri:

1. I. G. Sbierca: *Miscări culturale și literare la rominii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 230 și urm.
2. C. Giurescu: *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene*, «Memoriile Secției istorice», seria II, tom XXX, 1907.
3. C. Giurescu: *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, Buc., 1914.
4. Gr. Tăcilescu: *Raport pentru publicarea studiului lui C. Giurescu. Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian*, «Analele Acad. Romîne», seria 2, tom. XXV, p. 81.
5. D. Onciul: *Din Istoria României* (ed. Socce), 1909, p. 83.
6. I. Tanoviceanu: *Marele spătar Ilie Tîfescu*, «Analele Acad. Romîne», Mem. Sect. Ist., seria 2, tom. XXVII, p. 838.
7. C. Grecescu: *Mărturiile comisului Istoc. Un fragment de cronică 1659—1661*, «Re-vista istorică romînă» VII, 1958, p. 90.
8. N. Iorga: *Istoria literaturii românești*, vol. II, Buc. 1928, p. 124 și urm.
9. N. Cartoian: *Istoria literaturii românești vechi*, vol. III, 1945, p. 177—179.
10. St. Ciobanu: *Ist. literaturii vechi*, curs litografiat, III, 1944—1945.
11. V. A. Ureche: *Operele lui Miron Costin* I/352. II/167. 428—429.

МОЛДАВСКАЯ ЛЕТОПИСЬ НАЧИНАЯ С ИСТРАТИ ДАБИЖА (1661—1709)

Краткое содержание

Автор доклада рассматривает рукопись находящуюся в Центральной Библиотеке „М. Эминеску“ Ясского университета. Предшествующая историография исследовала эту летопись в основном с точки зрения автора. В настоящей работе она исследуется и с точки зрения содержания, останавливаясь как на документальной так и на литературной ценности.

Эта хроника была ценным историческим источником для летописи Некулче. Анонимный летописец рассматривает события с более широкой

общественной позиции и во всех обстоятельствах подчёркивает жизнь крепостных крестьян с которыми симпатизирует, протестуя против хищничества господарий и их приспешников. В литературном отношении автор изложения оказывается в большой мере к искусству повествования Некулче.

CHRONIQUE DU PAYS MOLDAVE A PARTIR D'ÎSTRĂȚIE DABUJA
(1661—1709)

Résumé

Il s'agit d'un manuscrit se trouvant à la Bibliothèque Centrale „M. Eminescu“ (de Iassy), dont on a discuté, dans l'historiographie antérieure, la paternité mais nullement la valeur documentaire et littéraire; c'est justement ce que l'on se propose ici.

L'anonyme chroniqueur embrasse avec sympathie la cause des paysans serfs toutes les fois qu'il trouve l'occasion de protester contre la rapacité des princes témoignant par cela des vues sociales plus larges que maints historiographes.

La narration fait preuve d'un certain talent littéraire qui situe son auteur en quelque mesure, près de l'art du conteur I. Neculce.

CREAȚIA LUI ALECSANDRI ÎN PRIMII ANI AI DOMNIEI LUI CUZA

DE

G. C. NICOLESCU

Universitatea „C. I. Parhon”, București

În cadrul evocării împrejurărilor din primii ani ai domniei lui Cuza, în care, cu un secol în urmă, se întemeia Universitatea din Iași sub auspiciile domnitorului al cărui nume astăzi ea îl poartă, este cum nu se poate mai firesc să nu lipsească, în afară de al lui Kogălniceanu, nici numele lui Alecsandri. Înlăcărat luptător pentru actul de la 24 Ianuarie, pentru recunoașterea și consolidarea lui, marele nostru scriitor se dovedește, la o mai atentă cercetare, nu numai un devotat slujitor pe țărîm diplomatic al recunoașterii Unirii, dar un om profund convins de justetea politicii lui Cuza, devenind un apărător al ei și prin creația sa literară din acea vreme — lucru ce nu numai că nu a fost scos în relief mai tîrziu, dar care a fost cel mai adesea considerat într-o lumină tributara vechilor atacuri ale adversarilor săi și ai lui Cuza.

O activitate literară atît de îndelungată ca aceea a lui Alecsandri a solicitat în mod natural încercarea de a stabili unele perioade în dezvoltarea ei, cu atît mai mult cu cît apărea o deosebire între militantismul evident al epocii patruzecioptiste și oarecare îndepărtare de frământarea vieții sociale contemporane din *Pasteluri*, *Fintina Blanduziei* și altele.

S-a considerat de către mulți că un hotar între cele două mari perioade din creația literară a lui Alecsandri poate fi așezat în 1860 și că începutul celei de a doua perioade ar fi constituit de scenetele și comediile: *Clevetici ultrademagogul*, *Sandu Napoila*, *Sgîrcitul risipitor* și *Rusaliile* scrise în septembrie și octombrie 1860. După tradiția formată și în genere acceptată, aceste lucrări dramatice au oglindi nu numai o serie de grave contradicții ale lui Alecsandri, dar un prag de la care s-ar manifesta, accentuată masiv, o anumită nesiguranță în orientarea sa, chiar o anumită tendință conservatoare. Trebuie să recunoaștem că la menținerea acestei judecăți într-o bună măsură a contribuit capitolul consacrat lui Alecsandri în *Spiritul critic* de către Ibrăileanu. Adevărul este însă că piesele în discuție cuprind de fapt o puternică demascare a politicianismului burghez și moșieresc ce în acel moment își începuse în țara noastră o carieră lungă și nefastă, că cei demascați de scriitor au înțeles de îndată adevărata semnificație a pieselor

sale și le-au răstălmăcit, în sensul cărnja i-a căzut victimă însuși Ibraileanu, deschizând o violentă campanie de discreditare a lui Alecsandri, omul și scriitorul, ca purtător de cuvânt al liniei politice urmate de Cuza, pentru discreditarea, în ultimă instanță, a programului lui Cuza și a lui Cuza însuși — în cadrul luptei neobosite ce se ducea în acea vreme contra acestuia. În spațiul ce ni-l îngăduim aici, nu intenționăm să epuizăm această problemă. Comunicarea aceasta se va mărgini de fapt să-i fixeze câteva jaloane. Ea va fi ca o introducere la un capitol mai mare menit să îmbrățișeze chipul cum au fost întâmpinate aceste piese și în genere Alecsandri de către presa burghezo-moșierească în anii domniei lui Cuza. Căci ne aflăm în realitate înaintea primei mari campanii din literatura română — cum mai târziu se vor îndrepta împotriva lui Caragiale și a lui Sadoveanu — destinată a compromite prestigiul unui mare scriitor care a îndrăznit să demaște adevărata față a claselor exploatare, destinată în felul acesta a anula măcar în parte efectul acestei demascări. Faptul că a putut să se lase înșelat de unele aparențe chiar un critic și un istoric literar atât de solid format, atât de subtil și atât de pătrunzător ca Ibraileanu, este încă o dovadă ce posibilități de analiză multilaterală și de apreciere justă ne pune la dispoziție metoda de cercetare științifică, marxist-leninistă. Urmarind cu atenție, în împrejurările istorice concrete în care au apărut, aceste creații dramatice ale lui Alecsandri, sensul lor real se relevă și ne obligă să rectificăm vechile caracterizări și aprecieri, dovedite neîntemeiate.

Să lămurim pe scurt care erau aceste împrejurări istorice. Cele patru lucrări dramatice în discuție sînt primele creații ale lui Alecsandri după retragerea sa definitivă la Mîrcești de la sfîrșitul lui mai 1860. Și în această privință de altfel s-a perpetuat o prejudecată acreditată de adversarii politici ai scriitorului. S-a prezentat chiar, de către unii contemporani, și nu dezinteresat, această părăsire a vieții politice active, într-o lumină total negativă, ca un fel de simplă abandonare a pozițiilor militante, ca un fel de capriciu de „boier” plictisit, ce se retrage la moșie. Examinînd lucrurile îndeaproape, reiese însă limpede că retragerea scriitorului la Mîrcești — așa de neobișnuită în viața noastră publică, mai cu seamă la un om ce nu avea nici 40 de ani, care iubea viața, societatea și se afla într-o adevărată culme a popularității — avea, mai ales după participarea sa directă la viața politică din ultimii ani, caracterul unui protest tacit, din partea unui om mai lucid decît credem și profund dezgustat de ceea ce se petrecea, împotriva primejdiosului dezmaț al politicianismului burghez și moșieresc ce invadea viața noastră publică, în genere împotriva formelor descompuse de viață ce le oferea ascendența burgheziei în lumea noastră românească.

Cum ajunsese la această stare de spirit scriitorul nostru, care nu era un om politic prin vocație, ne dăm seama de îndată ce reconstituim și analizăm starea de lucruri din acea vreme.

Alegerea lui Cuza în ambele principate, care înseamnă Unirea, reprezenta pentru Alecsandri, ca pentru toți cei însufleșiți de sentimente cu adevărat patriotice, realizarea unui vechi și scump vis. Cuza însuși, ca domnitor, în orice caz în primii ani ai domniei sale, era simbolul și garanția Unirii. Cu atât mai greu de înțeles a fost deci pentru Alecsandri să constate ca atât partidul burgheziei cit și cel al moșierilor, chiar de a doua zi după 24 ianuarie 1859, au început lupta contra lui Cuza, pentru răstur-

narea lui, prin mijloacele cele mai odioase, de la insinuări perfide pînă la atacurile cele mai directe și mai deșănțate. Era o dovadă în plus că reprezentanții claselor exploatare, mai ales din Țara Românească, îl aleseseră contra voinței lor depline, sub presiunea maselor și fără să cunoască bine adevăratele sale intenții politice și sociale. Cuza însă n-a înțeles nici o clipă după alegerea sa să ascundă care-i era în esență poziția în principalele probleme ale țării, între care și aceea a țăranilor, chiar dacă situația sa și a Unirii, din punct de vedere internațional încă neconsolidată, îi impuneau pentru o vreme să păstreze o prudență expectativă și să amine rezolvarea lor. Încă din iunie 1859, celor grăbiți în soluționarea diferitelor probleme, Cuza le spunea că respectul Convenției trebuie să fie linia de conduită deocamdată. „*A o călca fără timp*” — adăuga foarte semnificativ domnitorul — „ar fi o trădare de țară”¹⁾. Kogălniceanu însuși relatează că în 1863, discutind cu domnitorul eventualitatea aducerii sale ca prim-ministru, ceruse soluționarea imediată a chestiunii țăranescii, propusă încă din 1860, dar că domnitorul îi replicase „că nu era încă momentul sosit pentru o asemenea lege”²⁾. Dacă în cursul lui 1863, Cuza mai considera că „nu era încă momentul sosit pentru o asemenea lege” — se înțelege ce credea el în această privință în 1860.

Adversarii politici ai lui Cuza, reprezentanții celor două mari grupări politice: liberală și conservatoare, tocmai pentru a compromite pe domnitor, fie în afară și pentru a înlesni și grăbi înălțurarea lui, se străduiau să-i facă în toate chipurile, toate dificultățile. Conservatorii se luptau să împiedice orice acțiune democratică întreprinsă de domnitor și afișau neconținut dorința alegerii unui prinț străin, pentru a slăbi poziția lui Cuza. Liberalii, în fond de acord cu conservatorii, agitau demagogie reforme foarte avansate în raport cu ceea ce situația internațională a țării noastre îngăduia în acel moment să se realizeze, urmărind pe de o parte a compromite popularitatea domnitorului în fața maselor, prezentîndu-l ca pe un om nedispus la reforme; iar pe de alta, a împinge pe domnitor la măsuri hazardate, care să-l compromită în ochii puterilor europene garante. Cuza se afla așa dar între opoziția fățișă a moșierilor, manifestată în Cameră sau în Comisia de la Focșani, și opoziția disimulată prin o deșănțată demagogie a liberalilor, manifestată prin violente campanii de presă, întruniri publice, uneori neautorizate, și chiar prin ieșirea în stradă³⁾. „*Curierul Principatelor Unite*”, care oglindea punctul de vedere al lui Cuza, consemna de altfel încă din anul 1859: „Sînt în țara noastră două tabere de oameni, acei ai trecutului care reprezintă sistemul vechi de ocîrmuire și alții, oamenii progresului, reprezentînd idei de libertate și demnitate națională. Dacă cei dintîi, prin stăruitoarea legătură cu cele ce-au fost pînă acuma, nu pot da garanții pentru starea prezentă, cei de al doilea, prin o sistematică dispoziție de a nu ținea în seamă împrejurările politice în care se găsesse țările noastre, devin cu totul imposibili. Ambele tabere fac cu neputință o adevărată aplicație a sistemului

1) A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, București, 1910, p. 399.

2) N. Iorga, Mihail Kogălniceanu, *Scrîtorul, omul politic și românul*, București, f.a., p. 118.

3) Vezi de pildă, A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, Iași, 1903, p. 134.

constituționale“⁴⁾. Dacă din cauză că se făcea într-o vreme când conflictul dintre domnitor și cele două partide nu devenise chiar atât de ascutit și apoi era făcută public, această caracterizare folosea o serie de menajamente, nu e mai puțin adevărat că ea era foarte clară. Se lămurește în felul acesta — de altfel și printr-o serie de alte fapte concrete — de ce Cuza, la un moment dat, foarte curînd după suirea sa pe tronul ambelor principate, se străduia să ereeze o a treia grupare „moderată“, — grupare care, n-a putut fi din diverse motive, decît fluctuantă în ce privește compoziția, din ce în ce mai slabă în ce privește forța — grupare cu care să guverneze și să-și poată realiza, la timpul oportun, reformele democratice necesare, pe care le urmărea. Despre poziția grea a domnitorului între cele două principale partide ale vremii și despre prezența acestui grup al „moderaților“ din care făceau parte la început: Ion Ghica, V. Alecsandri, Negri Manolache, Costache-Iepureanu, Bolintineanu, Al. G. Golescu și alții — ne vorbesc și Iorga⁵⁾ și Xenopol⁶⁾ și un martor ocular apropiat și așa de cinstit ca Bolintineanu⁷⁾ și însăși presa timpului, pînă și foile umoristice ale lui Orășanu, care, devotate politicii lui C. A. Rosetti — prin articole sau caricaturi nu crușau pe „moderați“, prezentîndu-i ca dușmanii cei mai nocivi din acel moment al poporului. E semnificativ de altfel, pentru consemnarea existenței acestei grupări moderate, că după alegerile din februarie 1860, făcînd un bilanț, «Romînul» socotea că în noua Cameră se aleseseră 28 deputați din partidul moșierilor, 22 din partidul liberal și 17 „guvernamentali“, de fapt acești „moderați“⁸⁾.

Adevărul este că în condițiile istorice concrete ale momentului, evident fără să fie lipsită de erori și serioase șovăiri, politica „moderaților“ era singura cinstită — atât liberalii cît și conservatorii urmărind prin acțiunile lor să apere interesele politice ale claselor exploatatoare pe care le reprezentau. „Politica moderaților“, se poate considera chiar că, în mare, era în acel moment de la 1860—1863 singura realistă și concret progresistă. Se poate spune de asemenea că această grupare a moderaților, în fruntea căroră se afla în fond Alexandru Cuza însuși, dacă n-a avut în mod explicit un program, în orice caz și-a formulat într-un foarte interesant document poziția sa. Acest document este mesajul domnitorului din 6 decembrie 1859, adresat Camerelor ce proclamaseră Unirea cu ocazia dizolvării lor. Caracterul deosebit de însemnat al cotiturii ce voia să o marcheze acest lung mesaj este subliniat de faptul că el era identic pentru Camerele din Moldova și Tara Românească și cuprindea perspectiva unor reforme în toate domeniile de activitate, chemînd pe toți rominii la părăsirea luptelor personale sterile de pînă atunci, pentru a conlucra într-un nou spirit la edificarea și consolidarea patriei⁹⁾. Programul acesta era

4) A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România*, p. 402—403.

5) N. Iorga, *Histoire des roumains...*, vol. IX: *Les unificateurs*, Bucurest, 1944, p. 427, 433 etc.

6) A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, p. 112, 147, 261 etc.: *Istoria partidelor politice în România*, p. 403.

7) Dimitrie Bolintineanu, *Viața lui Cuza-Vodă*, București, 1869, p. 61.

8) Vezi A. D. Xenopol, *Domnia lui Cuza-Vodă*, vol. I, p. 141.

9) Textul integral al acestui foarte interesant mesaj în volumul: *Mesajii, proclamații, răspunsuri și scrisori oficiale ale lui Cuza-Vodă*, Valenii de Munte, 1910, p. 11—33.

semnat pentru Țara Românească, între alții de Ion Ghica, Al. Golescu-Arapila și V. Alecsandri, care e probabil să fi colaborat la redactarea cel puțin a unora din capitole. În acest foarte interesant document, între o sumă de măsuri prevăzute în toate principalele sectoare de activitate, erau abordate și problema învățământului, a presei și cea țărănească, primele două, putînd foarte bine să fi fost redactate de însuși scriitorul nostru. În problema învățământului, se observă că: „noi am prea căutat a imita ceea ce se petrece în alte țări pregătind oameni pentru profesiuni liberale” — ceea ce este în complet acord cu ridiculizarea oamenilor de „profesiuni liberale”: negustori, gazetari, avocați, profesori, funcționari de către Alecsandri. În ce privește presa, mesajul constată că „presa nu a răspuns la toate așteptările mele... am văzut pe cele mai multe foi publice umplîndu-și coloanele cu atacuri personale și cu porniri violente care nu pot să aducă decît o tristă animozitate între oameni... Ar fi cu neputință Guvernului meu de a tolera ca presa să devină în mîinile unor persoane un instrument de neordine și de dezbinare între cetățeni” — ceea ce coincide perfect de asemenea cu poziția lui Alecsandri, exprimată în scrisori particulare ca și în creațiile dramatice din 1860. În sfîrșit, în ce privește chestia țărănească, după ce se făgăduia solemn justa ei rezolvare, se cerea ca, pînă va veni momentul potrivit pentru aceasta, să se înceteze orice agitație în sinul țărănimii, considerînd asemenea agitații primejdioase pentru însăși soluționarea problemei¹⁰⁾ ceea ce de asemenea este în acord cu poziția ce avea să o ia scriitorul nostru în *Rusaliile*.

În ciuda bunelor și patrioticele intenții ale lui Cuza și ale celor votați din jurul său, exprimate programatic prin mesajul citat, adversitatea liberalilor și a conservatorilor nu cedă întru nimic, poate dimpotrivă, lupta împotriva domnitorului, în fond a tendințelor sale democratice, reformatoare, continuînd sub cele mai variate și inversunate forme. În mai 1860, guvernul Țării Românești, din care Alecsandri făcea parte, este pus în situația de a demisiona, de către deputații liberali și conservatori care dețineau majoritatea și în Camera aleasă după dizolvarea din decembrie 1859. Profund dezgustat de starea de lucruri, de lipsa de patriotism ce domnea, de predominanța intereselor înguste, meschine, în detrimentul propășirii și întăririi țării, Alecsandri se retrage definitiv din viața politică activă, stabilîndu-se demonstrativ, pentru totdeauna, la Mîrcești. Cel ușa care de demult știa că „teatrul este o tribună” și care spusese așa de frumos că „talent oblige” nu devine pasiv. Prin noile sale creații dramatice din 1860, serise de pe poziția politică a lui Cuza — în nici un caz reacționară — el lovește în dușmanii progresului social și național, reprezentanții burgheziei și moșierimii românești.

Nu este vorba aici, în cadrul acestei comunicări, să intrăm în analiza acestor opere, nici să le supraapreciem, nici să le discutăm limitele și

10) „Liniștească-se dar spiritele” — spunea mesajul — „și fie țara bine încredințată că combinarea ce se află acum în studiu va aduce mulțămire tuturor dorințelor legitime. Din ea va rezulta o stare de lucruri care va lega pe cetățenii de pămîntul patriei prin aceleași legături de iubire și interes. Dar dacă pînă la promulgarea acestor măsuri și în vremea aplicării lor ar îndrăzni cineva să ceară a răspîndi prin țară seminte de tulburări și de grijă... voi privi fapta lui ca o crimă și-l voi pedepsi cu toată asprimea legilor”.

confuziile ce există totuși în ele. Se pune însă problema, cum am mai spus, de a discerne obiectivele lor principale și sensul lor real. Pentru aceasta e suficient să trecem sumar în revistă conținutul celor patru piese în discuție. Este, de altfel, cum nu se poate mai grăitor dintru început faptul că Alecsandri scria și făcea să se reprezinte totdeauna împreună cele două cînteele: *Sandu Napoila Ultraretrogradul* și *Clevetici Ultrademagogul*. Ele erau niște creații care se întregeau, de o arzătoare actualitate, tendințioase prin excelență, contribuții prețioase ale literaturii noastre realiste la demascarea celor două partide politice: conservator și liberal, deopotrivă de potrivnice reformelor democratice. Folosind forma monologului dramatic, Alecsandri întruchipează tipul conservatorului retrograd din acel moment în Sandu Napoila, foarte semnificativ numit așa, iar Clevetici pe demagogul liberal, bun de gură, monopolizator al patriotismului de paradă, preconizatorul de formă al celor mai năstrușnice reforme extremiste, dar în fond preocupat numai de opoziție sterilă și de chivernisirea propriilor interese. În monologul în care e întruchipat, Sandu Napoila e neputut de nu mai puțin decît opt reforme democratice realizate sau puse la cale. Se înțelege că, în finalul acestui monolog conceput ca un fel de discurs electoral, Sandu Napoila conchide, în fața acestor „primejdii” care amenință țara: „să alegem depotați, tot de-ai noștri... care să lupte virtos pentru apărarea boieriei și a proprietății”. Era aici demascarea poziției reale a acestor politicieni și anticipata justificare a lui Cuza pentru lovitură de Stat, pentru care Vasile Alecsandri însuși își asuma sarcina să pledeze în cadrul unei misiuni secrete la Napoleon III, în 1863, lovitură de stat, la care pînă la urmă, după multe amînări, va recurge și la care începuse să gîndească încă de pe acum. În ce privește monologul celălalt, trebuie de asemenea să subliniem un lucru de foarte mare importanță. Clevetici nu e, cum s-ar putea crede și cum au și crezut unii, între care chiar Ibrăileanu, opusul lui Napoila, un progresist. Satirizarea lui nu înseamnă așadar satirizarea tendințelor reformatoare. El este exactă față a opoziției, întrupată într-un gazetar lipsit de scrupule și de patriotism, candidat și el la deputație, arborînd o profesie de credință de cea mai tipică factură demagogică. Ambele cînteele care s-au reprezentat pe scenele din Iași și București, probabil și în numeroase turnee prin provincie, chiar și în primăvara anului următor, au cunoscut un mare succes, dovedind și de data aceasta în ce mare măsură era scriitorul în sentimentul maselor, în ce mare măsură era străbătută creația sa de spiritul popular. Pe această cale a ridiculizării el a avut o contribuție însemnată la dezvăluirea în fața unor cercuri largi și într-un chip accesibil a caracterului deopotrivă de nepatriotic și nefast al ambelor tendințe manifestate de opoziția lui Cuza.

Teatrul lui Alecsandri, cu toate limitele ce le cuprinde, continua deci să fie o armă politică pusă în slujba maselor populare. Aceasta este vizibil și în cea de a treia piesă: *Sgîrcitul risipitor*, care grupează, într-o intrigă destul de naivă și lipsită de pretenții, o serie de personaje dintre care nu lipsese Sandu Napoila, trecut pe planul al doilea, Clevetici, căruia i se adaugă inseparabilul său amic Tribunescu. Fără îndoială că din punct de vedere artistic sînt multe slăbiciuni în această comedie, dar scriitorul se vedea îndemnat în conducerea intrigii odată declanșată, sigur în con-

turarea personajelor, urmărind în primul rînd ridiculizarea celor doi politicieni demagogi, despre care lui Ghica îi spunea: „Clevetici și Tribunescu sînt copiază după Rosetti și I. Brătianu. Te vor face să rizi, căci personajele mele sînt tot atît de grotesti ca și modelele lor“¹¹⁾. Insistînd asupra lui Clevetici și Tribunescu mai mult decît asupra lui Sandu Napoila, însă Alecsandri nu dădea la iveală, cum s-a spus¹²⁾, propriile sale rezerve față de tendințele reformatoare, ci sesiza un lucru foarte important și anume necesitatea de a face cît mai clară primejdia bine disimulată a demagogiei, în stare să însele pe mulți, în vreme ce poziția reacționarilor fățiși apărea cu limpezime și era condamnată de mase fără să mai fie nevoie de demascarea ei. Nu este mai puțin adevărat că Alecsandri, considerînd mai primejdioasă în acel moment forța politică demagogică a burgheziei reprezentată de Clevetici și Tribunescu, ajungea nu chiar să idealizeze figura lui Sandu Napoila, dar într-o bună măsură să subevalueze caracterul nociv al forței sociale pe care el o reprezenta în acel moment istoric.

Rusaliile se încadra în aceeași campanie de denunțare a adversarilor reformelor urmărite de Cuza. Aici își făceau loc desigur o serie din limitele viziunii lui Alecsandri asupra țăranilor, dar nu e mai puțin adevărat că în *Răzvrătescu* el satiriza pe ucenicii lui Clevetici, clientela și instrumentele marilor demagogi de la centru care începeau să imite metodele dascălilor lor și să creeze acea dezgustătoare școală a așa-zisului liberalism românesc ce avea să indigneze ceva mai tîrziu și pe Caragiale. În *Rusaliile*, scriitorul adăuga criticii demagogiei o critică nu mai puțin severă la adresa exagerărilor latiniste ale etimologiștilor ardeleni, a acelei școli insuficient de realiste pe care o critica mesajul domnesc al lui Cuza amintit mai sus, și în genere, la adresa falsului patriotism izvorînd din exaltarea originii noastre romane, pe care Kogălniceanu de altfel îl combătuse de la 1843.

Piesele acestea ale lui Alecsandri au o deosebită însemnătate. Mai întîi, ele oglindesc poziția „moderaților“, care era poziția lui Cuza însuși, cea mai realistă, singura sincer democratică și progresistă în acel moment. În al doilea rînd, ele marchează o mare cotitură în creația literară a scriitorului nostru și chiar în dezvoltarea literaturii noastre. Pînă acum, în operele scriitorilor romîni se critica, pe tărîm social mai cu seamă, feudalismul. Alecsandri este cel dintîi care observînd ascendența pe care o căpătă în viața țării, și nu mai puțin în cea politică, reprezentanții burgheziei, cu practicile lor meschine, egoiste, necinstite atît pe plan material cît și pe cel moral, îi demască și îi atacă plin de înverșunare. În felul acesta, el, cel care pășise pînă atunci cel dintîi pe multe drumuri ale literaturii noastre, deschidea acum drumul unei noi etape în dezvoltarea literaturii realiste românești, drumul demascării literare de mari proporții a dezmățului și imoralității în deosebi a vieții publice sub dominația crescîndă a burgheziei, drum ce va atinge punctul lui culminant, peste două decenii în comediile lui Caragiale.

Este caracteristic pentru adevăratul sens: de demascare a dușmanilor

11) Scrisoarea din 26 octombrie 1860 în nr. 203, f. 91—92.

12) Vezi G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura romînească*, ed. f.a., p. 127—128.

politicii de reforme preconizate de Cuza, al acestor creații dramatice, sens pe care de altfel l-a indicat și Alecsandri nu numai în scrisorile către Ghica, dar ceva mai târziu, și în cunoscuta scrisoare către Marsillac¹³⁾, ca cei vizați l-au înțeles numaidecît și au pornit de îndată acțiunea de defaimare a scriitorului desfășurată prin ziare și reviste în genere legate, direct sau indirect, indeosebi de liberali.

Interesant este și amănuntul că atacînd pe Alecsandri pentru *Rusaliile*, Orășanu își exprima cu violență indignarea față de Baligot pentru amestecul ce l-ar fi avut cu ocazia reprezentării acestei piese la București¹⁴⁾. Lăsînd la o parte indignarea de circumstanță a lui Orășanu, dacă ne amintim că Baligot era secretarul particular al lui Cuza, putem ajunge la concluzia că domnitorul însuși era în curent cu sensul real al pieselor amicului său și în mod discret sprijinise reprezentarea lor la București, folosind pentru demascarea dușmanilor reformelor, arma literară a dramaturgului Alecsandri. De altfel, în *Miscarea literilor în Eși*, Hasdeu sesiza și exprima în public și el foarte clar acest sens real al comediilor lui Alecsandri din 1860. Din păcate, galagia defaimărilor a fost mai puternică. Hasdeu, el însuși imediat după acest articol de netă solidarizare cu poziția scriitorului nostru, și-a văzut montat la rîndul său un proces pentru *Duduca Mamuca*, menit să-l discrediteze, desigur în fond nu pentru creația sa literară, ci pentru că îndrăznise să ia apărarea punctului de vedere al lui Alecsandri, care era al politicii lui Cuza — pentru care autorul lui Răzvan nu-și ascundea simpatia — și să manifeste față de atitudinea sa potrivnică partidelor liberal și conservator. Întreaga campanie desfășurată aproape trei ani pe această temă împotriva lui Alecsandri, adevărată conspirație ce se organizase pentru abaterea atenției de la sensul real al acestor piese, au făcut ca mai târziu, cînd împrejurările concrete în care ele apăruseră se estompasera, să rămînă numai strigătele calomnioase, care au fost, într-o măsură mai mare sau mai mică, acceptate ca o judecată valabilă.

De fapt, obiectiv, comediile lui Alecsandri din 1860, deși nu lipsite de limite, confuzii și slăbiciuni artistice, departe de a marca, așa cum se credea, rezerva scriitorului față de reformele democratice, mărturisesc continuarea militantismului său, a tendințelor sale de a demasca viciile sociale. Mai mult încă, ele constituie, cum am mai spus, după ce un lung număr de ani literatura noastră progresistă își îndreptase focul criticii sale împotriva lumii feudale, primul atac mai amplu împotriva umoră din tările societății burgheze, indicînd astfel direcția pe care se va orienta după aceea ascuțișul întregii noastre literaturi realiste. Prin restabilirea sensului real

13) Apărută cu data de 1 mai 1862 în «La voix de la Roumanie» nr. 27, 28 mai 1863, p. 103, și reproducă de Alecsandri în faimoasa lui prefată la ediția *Teatrului* din 1875.

14) Nota de la *Varietăți* din «Nichiperceas» nr. 13, din 3 martie 1863, p. 103, semnată Nicor, este foarte interesantă în ansamblul ei ca piesă caracteristică pentru campania lungă de trei ani ce se ducea contra lui Alecsandri: „Duminea trecută s-a dat pe scena teatrului nostru o piesă intitulată *Rusaliile* de d. V. Alecsandri, care a exterminat cu totul restul reputației autorului ei și ca om de litere și ca om moral. Unii au ris de această piesă, dar noi am plîns de căderea autorului ei. Iată cum toți, și spiritul său, părăsește pe omul ce se influențează de patimi și susține cauze nedrepte. Indignarea noastră e mai mare contra unui venetic cu un nume puturos de Baligă, care își viră botul în afacerile noastre de familie și l-a vîrît și la reprezentarea acestei piese”.

al pieselor lui Alecsandri din 1860, nu numai că îndreptăm o nedreptate, dar aducem un element în plus pentru a lămurii un moment din dezvoltarea realismului în literatura noastră, pentru a lămurii ce a fost cu adevărat retragerea scriitorului la Mircești și scoatem mai puternic în lumină adieziunea lui, manifestată deopotrivă pe tărâm politic ca și literar, la opera națională și socială a lui Cuza.

ТВОРЧЕСТВО ВАСИЛЕ АЛЕКСАНДРИ В ЭПОХУ КУЗЫ

Краткое содержание

В эпоху Кузы и своего собственного пребывания в Мирчештах (1860—1863) Александри обращается в первую очередь к драматическому жанру и пишет такие произведения как: *Русалийле*, *Клеветчик-ультрадемагог*, *Санду Напоилы*, *Расточительный скунец*. Вообще эти сочинения писателя рассматривались ошибочно в прошлом в особенности в начальный период исследования по творчеству. Еще в эпоху их появления в свет смысл этих пьес был извержен, а в дальнейшем, оцепивая их в отрыве от эпохи их породившей, с которой они были связаны, критика и вовсе не смогла понять их настоящего назначения. По-этому, в прошлом писателя обвиняли, и часто даже те против кого была направлена сатира этих комедий, в антидемократической ориентации, даже и теперь некоторые исследователи скланны преувеличивать идейную ограниченность шестеля в данных произведениях. Тщательное изучение произведений Александри этой эпохи, и в первую очередь указанных пьес, в тесной связи с конкретными историческими условиями их породившими, приводит к заключению, что подлинный смысл и направление критического острия данных сочинений совсем иные, чем общепринятое и установленное до сих пор мнение. В своих комедиях Александри выступает как выразитель политики Кузы, наиболее прогрессивной в данный исторический момент, разоблачая и открыто реакционные выступления помещиков и прикрытые демагогической маской реакционные идеи либералов, представляющих интересы буржуазии фактически в этих пьесах нет ни колебаний, ни антидемократических выпадов со стороны Александри, являющихся якобы результатом его внутренних противоречий как считал даже Ибрэилану, а первое разоблачение в нашей литературе, наредкость быстрое, политика румынских реакционных кругов, которые уже закладывали основы „ужасного союза“, направленного против реформ Кузы и демократического нашей страны.

LA CRÉATION D'ALECSANDRI PENDANT LE RÈGNE DE CUZA

Résumé

Les principales créations d'Alecsandri pendant le règne de Cuza, c'est-à-dire durant les années qui ont suivi immédiatement sa retraite à Mircești (1860—1863), particulièrement ses oeuvres dramatiques : *Rusaliile*, *Cle-tetitchi ultrademagogul*, *Sandu Napoailă*, *Sgîrcitul risipitor*, sont considérées

en général sous une lumière fausse. Dès leur apparition, ces pièces ont été mal interprétées, et ensuite détachées de la vie politique du temps où elles avaient été conçues et dont elles dépendaient; leur sens réel n'a plus été saisi. C'est pourquoi l'écrivain a été accusé — surtout au début, justement par ceux contre qui la satire de ces comédies était dirigée — d'une attitude anti-démocratique, et aujourd'hui encore nous sommes enclins à exagérer les limites de l'écrivain dans les créations respectives. Un examen scientifique des oeuvres d'Alcesandri de cette période, surtout des pièces mentionnées ci-dessus, considérées dans les circonstances historiques qui les ont engendrées, nous révèle que leur vrai sens et la direction de leur critique sont autres que ceux généralement acceptés jusqu'à présent. En réalité, par ces comédies, Alcesandri s'avérait l'adepte de la politique du prince Cuza, la plus progressiste de toutes celles qu'avaient formulées jusqu'alors les forces politiques organisées; par l'intermédiaire de ces pièces Alcesandri réalisait une satire mordante à l'adresse des forces réactionnaires des conservateurs, des propriétaires terriens, qui agissaient publiquement, ainsi qu'à l'adresse des forces réactionnaires des libéraux, représentants de la bourgeoisie, qui agissaient sous le masque d'une démagogie dévergondée. En réalité, dans ces comédies il y a non pas une hésitation d'Alcesandri ou une manifestation anti-démocratique résultant de ses contradictions intérieures, selon Ibrăileanu lui-même, mais la première condamnation dans notre littérature, remarquablement prompte, de la politique réactionnaire roumaine qui se dirige vers la constitution de la monstrueuse coalition, s'opposant aux réformes de Cuza et au développement démocratique de notre pays

VL. MATAKOVSKI ȘI POEZIA ROMÂNĂ ACTUALĂ

DE

M. PLATON

Universitatea „M. I. Cuza”, Iași

Este un adevăr ideologic recunoscut ca scriitorii, operele artistice, curente și școlile literare nu pot fi cercetate autonom, doar în limitele spațiului național, rupte de mișcarea spirituală a lumii contemporane lor.

Un scriitor reprezentativ, un curent literar care reflectă pe un plan artistic superior ideologia unei clase sociale înaintate, își extind influența — în condiții economico-sociale analoge — mult departe de locul de origine. Marii artiști ai lumii: Eschil, Dante, Shakespeare, Goethe, Balzac, Gogol, Tolstoi, Gorki, pe lângă cititorii pe care i-au instruit și educat, au format și sute de scriitori, stimulându-le însușirile lor proprii.

Literatura română, ca toate literaturile lumii, s-a dezvoltat în ambianța procesului general al evoluției literaturii pe plan mondial, fiind supusă unei continue înnoiri, cu intensități și direcții diferite în funcție de conjunctura istorică prin care trecea la un moment dat țara noastră. Acest proces de înnoire reciprocă a literaturilor lumii este deosebit de complex, pentru că forțele care acționează în interiorul lui sunt de natură diferită iar factorii care îl determină sunt tot atât de diferiți. A ucrari, așa dar, acest proces, înseamnă a ține seama de dezvoltarea societății respective, luând în considerare toate implicațiile evoluției ei, înseamnă a lega cercetarea literară de datele oferite de celelalte aspecte ale vieții sociale și culturale.

Raporturile care se stabilesc în mod necesar între diferitele literaturi nu sînt obligatorii pentru apariția unui fenomen sau altul în viața unei literaturi¹⁾. Ele pot însă, în anumite condiții să grăbească, să adîncească ori, dimpotrivă, să încetinească apariția și evoluția unui fenomen literar²⁾.

Privind lucrurile astfel, în studiul poeziei noastre actuale nu vom ignora o clipă faptul că realitatea socialistă l-a condiționat în chip hotă-

1) Așa stau lucrurile, de pildă, cu eposul cavaleresc medieval, care a apărut în Europa Apuseană, la arabi, iranieni etc. fără ca între aceste literaturi să existe apropieri geografice, comunitate regională, schimburi nemijlocite, ci doar coincidențe de ordin intern cu caracter istorico-social. Căzută însă nu poate fi generalizată.

2) Cf. Н. И. Конрад, К вопросу о литературных связях, Известия Акад. наук СССР, отд. лит. и языка, 1957, том. XVI, вып. 4, стр. 301-305.

ritor apariția și dezvoltarea, că revoluția democrat-populară a creat „posibilitatea de a atrage într-adevăr majoritatea oamenilor în arena unei activități în care ei pot să se manifeste, să-și desfășoare aptitudinile, să dea la iveală talentele care se află în popor — izvor nestins — și pe care capitalismul le apăsa, le strivea și le înabusea cu miile și cu milioanele”³⁾. după cum nu vom uita că la temelie ei stă și întreaga tradiție literară de la Iancu Văcărescu la Alecsandri și Eminescu, pe care ea a preluat-o critic și a dezvoltat-o creator.

Nu-i vom putea însă defini particularitățile dacă nu vom evidenția — în același timp — și miile de lire ce o leagă de literatura sovietică, pentru că înfrîurirea acestei literaturi — în ansamblul ei — se regăsește în coordonatele scrisului nostru din ultimii 15 ani și ea, cum vom avea prilejul să subliniem de mai multe ori în cuprinsul acestei comunicări, nu se limitează doar la împrumuturi de procedee tehnice și de formule stilistice. Mai mult decât în orice alt caz de influență exercitată asupra fenomenului literar românesc, aici apare evident faptul că nu este vorba numai de o înfrîurire directă asupra stilului unui creator, de o îndrumare pe linia unui anumit gen, ci de ceva mai mult: de o trezire a conștiinței scriitorilor, de o întoarcere — mai devreme — spre realitate, spre adevărul pe care nu-l sesizaseră — de la început — în deplinătatea lui.

Și nici o altă demonstrație nu ni se pare mai convingătoare decât aceea care pune în lumină înfrîurirea fertilă exercitată de „cel mai mare și mai bun poet al epocii socialiste“, Vl. Maiakovski. Asupra prezenței acestui rapsod al Revoluției în poezia noastră actuală vom stărui, cu convingerea că aici vom afla răspunsurile cele mai limpezi pe care le solicită mult dezbătuta și mereu actuală problemă a influențelor literare.

Cunoașterea valorilor literaturii sovietice a început — la noi curînd după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. După 1921 difuzarea și comentarea acestei literaturi au constituit unul din principalele obiective ale acțiunii culturale a Partidului Comunist Român⁴⁾. Publicații editate ori influențate de partid au reprodus, recenzat și discutat pagini din literatura sovietică. Revistele lui Al. Sahia, «Veac Nou» și «Bluze albastre», au jucat un mare rol în trezirea interesului intelectualității progresiste din țara noastră pentru această literatură. Odată trezit, interesul acesta a fost alimentat prin traduceri franceze sau germane — cite puteau ajunge la noi și mai ales prin traduceri în românește, care, cu toate dificultățile — încep să se răspîndească tot mai mult.

Așa au ajuns la noi Gorki, Leonov, Gladkov. Maiakovski a pătruns și mai greu. Regimul burghez-moșieresc a făcut totul pentru a-l prohibi. De la campania fațișă de desconsiderare a omului și a operei lui pînă la

3) V. I. Lenin, *Despre cultură și artă*, E.S.P.L.A., Buc., 1957, p. 237.

4) În legătură cu răspîndirea literaturii ruse sovietice în țara noastră, vezi și articolul lui M. Novicov: Влияние русской советской литературы на становление социалистического реализма в румынской литературе, «Romanoslavica» vol. II, 1958.

arestarea tălmăcitorilor și editorilor. Maiakovski n-a putut rămâne însă ascuns. Unii l-au cunoscut prin mijlocirea traducerilor din limba franceză și germană. Cei ce cunoșteau limba rusă l-au citit mai devreme, încă de prin 1925. Mulți l-au cunoscut pentru prima oară pe Maiakovski din paginile revistelor lui Sahia unde au aflat tipărit poemul *150.000.000*. În ciuda tuturor măsurilor luate de cenzură, an de an, din 1930, apar în publicațiile vremii, mai cu seamă în cele cu orientare democratică, fragmente din opera poetului. Versurile lui răscolitoare se recitau la șezătorele muncitorilor și în celulele de piatră ale Doftanei.

Amintindu-și de anii aceștia grei, M. Beniuc scrie: „În timpul războiului, un cunoscut mi-a adus operele lui Maiakovski într-un volum. Era lucru de furat, dar din pasiune pentru Maiakovski am și uitat de asta, cum am uitat și de primejdia de a fi găsită la mine cartea. Cu dicționarul în mână, descifram înțelesurile bogate ale versurilor maiakovskiene”⁵⁾. Transpunerea valorilor literare sovietice a devenit o acțiune bine încheiată abia după eliberare, fiind prin amploarea și caracterul ei sistematic, s-a definit ca o latură a revoluției culturale.

Astăzi literatura sovietică este prezentă ca un factor fundamental în procesul de înnoire a culturii și artei noastre. Prin realizările sale în problemele vitale ale realismului socialist, prin experiența sa, ea ajută să se scurteze drumul de căutare și fără să înăbușe dezvoltarea literaturii naționale, o îndrumază și-i înlesnește progresul, lecția ei fiind tot atât de prețioasă pentru creatori ca și pentru cititori.

Maiakovski, în deosebi, e „tulburător de prezent printre noi. Sentimentul participării sale nemijlocite, active, la toate victoriile poeziei mergând pe drumul revoluției, la viața de toate zilele e atât de persistent”⁶⁾ încât nu e împrejurare aproape în care să nu i se audă versurile paterice.

Pentru poezia noastră actuală opera lui are o însemnătate cu totul deosebită. A cunoscut această operă cu mult timp înainte de 1944 poetul A. Toma. Sub înmărmurirea ei și-au croit drum spre popor poezii M. Beniuc, E. Jebeleanu, M. Banuș, Miron Radu Paraschivescu. O influență hotărâtoare are poezia lui Maiakovski asupra poezilor mai tineri: Milu Dragomir, E. Franza, Dau Deșlin, Toma George Maiorescu ș.a.

Felul cum s-a manifestat înmărmurirea marelui poet asupra scriitorilor români demonstrează limpede că s-au împuținat tendințele de a o concepe strimț reducând-o la imitații și mimetisme impersonale. Personalitatea lui Maiakovski iradiază astăzi în poezia progresistă din întreaga lume, de la Neruda și Aragon, la Simonov și M. Beniuc, dar la niciunul nu se reduce la o mioapă imitație sterilă. De la el au deprins tonul semet și patetic totodată, comunicat în „gura mare”, ferit însă de retorica prin nouitatea și intensitatea ideilor și sentimentelor — însușiri prin care cu toții își concretizează poetic totală participare partinică. O asemenea influență este prezentă și în poezia noastră, mai ales la traducătorii lui care sînt în același timp personalități poetice diferențiate, ca M. Beniuc, C. Theodorescu, M. Banuș, M. Dragomir.

5) M. Beniuc, *Despre poezie*, E.S.P.L.A., f.a., p. 46.

6) O. Crohmălniceanu, *Maiakovski și cîteva probleme ale poeziei*, *Cronici și articole*, Studii literare, Ed. de Stat pt. lit. și artă, f.a., p. 157.

Am greși însă dacă am limita înrîurirea lui Maiakovski numai la traducătorii săi. Toți poeții noștri, fără să considere o diminuare a originalității lor, au căutat să dezvăluie secretul frumuseții și viabilității poeziei sovietice și să și-l însușească. „Eu cat să fiu un ucenic silitor al învățăturii lor (a poeziilor sovietice, n.n.) și aș putea sfatui pe orice poet român să meargă pe acest drum“ — o spune Mihai Beniuc. Și în continuare: „De la Maiakovski și pînă la cei din vremea noastră, poeții sovietici constituie cea mai măreață școală de poezie⁷⁾).

În literatura noastră, înrîurirea lui Maiakovski se exercita fie în mod nemijlocit pe calea lecturilor și traducerilor, fie prin acea atmosferă generală de încredere și simpatie creată în jurul poetului, atitudine atît de prîncioasă contaminărilor fertile.

Urmărindu-i influența, nu o vom limita, așa cum am arătat, la împrumutul vreunui procedeu tehnic ori al unei formule stilistice deși ea există și aici. O vom căuta în primul rînd în conținutul de valori tematico-artistice al poeziei noastre, în atitudinea poeziilor față de realitate, față de artă. Se înțelege că, așa cum, în alți termeni subliniam și mai sus, această înrîurire nu trebuie socotită ca o imitare sau ca o transpunere netransfigurată a elementelor poeziei maiakovskiene. Ar însemna o tratare mecanică și fără valoare științifică. Acest proces trebuie privit sub unghiul de vedere al forțelor dinăuntru și dinafară, subiective și obiective care acționează asupra poeziei. De aceea, chiar acolo unde înrîurirea este absolut evidentă, deosebirile se impun cu toată vigoarea, fie măcar și prin faptul că o poezie este scrisă în rusește, iar cealaltă în românește, ceea ce atrage după sine o serie întreagă de consecințe. (Nici traducerile cele mai fidele nu sînt identice cu originalul, ele se deosebesc, în fond, în primul rînd, prin elementul menționat).

În considerațiile sale asupra evoluției poeziei noastre de după 23 August 1944, M. Beniuc observă cu justețe, încă din anul 1951, că „prin contactul cu literatura sovietică, cu poeții sovietici, mai ales cu poezia lui Maiakovski, poetul a început să deprindă și metoda de bază a acesteia: realismul socialist⁸⁾. A „deprinde“ însă realismul socialist „mai ales“ din poezia lui Maiakovski, înseamnă formarea unui complex unitar de convingeri ideologice și artistice, la temelia căroră să stea învățătura marxist-leninistă și experiența de luptă și de muncă a clasei muncitoare. Aici se află izvorul tuturor trăsăturilor poeziei noi, aici rezida întreaga forță educativă, mobilizatoare și artistică a versului contemporan.

Ce a adus, așa dar, liricii noastre contactul progresiv cu literatura sovietică, cu opera lui Maiakovski? La această întrebare ne răspund poeții înșiși: „Mult am învățat atunci de la acest deschizător de epocă în poezie“, mărturisește M. Beniuc. „În versurile lui vorbea „clasa în atac“, proletariatul, forța nouă a istoriei. Și simțeam cum această poezie nouă nu stă de o parte, ci ia din plin parte la lupta pentru cauza aceloră ce deschid vieții porți largi către soare. În puternica poezie maiakovskiană

7) M. Beniuc, *op. citată*, p. 53.

8) M. Beniuc, *op. cit.*, p. 93.

am simțit Partidul, clasa, lupta, atitudinea neșovăitoare în fața dușmanului, în fața burgheziei" ⁹⁾.

Un răspuns asemănător îl dă și Demostene Botez: „Maiakovski e marele nostru înaintaș. E Jascălul tuturor poezilor de azi și de mâine. Nu în forma de neimitat a cadentei și versului său care-i aparține structural, ca însăși vigoarea lui fizică, ci în noua esență a poeziei, în conținutul de idei, în marca pasiune pentru progres și lumea pe care o făurește: în încrederea neclintită în victoria socialismului, în arzătorul lui patriotism socialist, în devotamentul față de partid, în vigoarea bieuirii exploataării, a lăfărniciei, a falsității moralei burgheze, a tuturor tarelor trecutului" ¹⁰⁾.

Veronica Porumbacu a recurs la câteva imagini de o emoționantă sugestivitate:

„A fost nu de mult un poet cu picioare-nfipte pe o șesime de pe glob —
— un nor într-un pantalon —

care vorbea către două sute de milioane de frați,

și care te purta pe tine, soare, ca monoclu

și cinste-ți făcea poetul" ¹¹⁾.

Adevărul acestor mărturisiri se verifică în conținutul și forma întregii noastre poezii actuale.

Contactul cu opera lui Maiakovski a adus — mai întâi — o întoarcere spre realitate, spre viață și spre adevărul ei.

Este locul să subliniem încă o dată că întoarcerea artistului către realitate se datorește, firește, în primul rând, transformării pe care a trăit-o și realitatea și el, artistul, sub acțiunea forțelor revoluționare. Noua realitate socială a pretins artiști eliberați de individualism care să-și orienteze inspirația spre elementul altruist, patriotic. Și aceasta s-a petrecut în măsura în care angajarea artistului a ajuns până la stadiul nou al spiritului de partid.

Dar nici aici acțiunea realității transformate asupra conștiinței nu s-a înfăptuit prin „declanșare”. Pentru ca artistul să se elibereze de vechiul său limbaj, el a trebuit să pornească de la modelul pe care-l oferea poezia sovietică și în primul rând de la Maiakovski, creatorul unei noi poezii — aceea a revoluției și a socialismului biruitor.

Marcel Breslașu mărturisea nu de mult cu sinceritate că a învățat de la Maiakovski „ce să scrie și cum să scrie”. Transformările sociale impun într-adevăr artistului nu numai obiectivarea. Prin dimensiunile lor cer schimbare de ton și de mijloace artistice.

Întoarcerea spre realitate, înseamnă, de fapt, întoarcerea spre actualitate, „spre tot ceea ce se petrece în jur, spre mărunțul vieții cotidiene — proiectate toate pe fondul uriaș al destinului omenirii pe care îl modelează lupta maselor populare" ¹²⁾. Este o primă și mare lecție oferită de Maiakovski poezilor noștri.

9) *Ibidem* p. 12.

10) Demostene Botez. *Maiakovski, poetul revoluției*, „Gazeta literară”, nr. 16 (318), din 14 IV. 1960.

11) Veronica Porumbacu, *Lirice*, E.S.P.L.A., 1957, p. 219.

12) Ov. Crohmălniceanu, *op. citată*, p. 159.

Nu este însă totul să scrii multe lucruri, să consemnezi actualitatea. Nu aceasta face gloria poetului revoluției, ci priceperea cu care a știut să ridice cotidianul la rangul de fapt epic, dându-i viață și concentrînd în el semnificații cît mai multe și mai variate. Și nu numai atât. El a privit viața sovietică în spiritul Partidului Comunist: a scris de pe poziția poetului revoluționar, a militantului care intervine în viață cu armele poeziei.

„Eu nu sînt poet, spunea cu un prilej Maiakovski, ci sînt înainte de toate un om care și-a pus pana în serviciul — vă rog să notați bine acest cuvînt — în serviciul minutului prezent, al realității prezente și al conducătorului său guvernul sovietic și partidul”¹³).

Întreaga lui artă proclamă această adeziune totală la cauza clasei în atac.

Lirica lui Maiakovski a demonstrat că poți cînta revoluția vorbind despre cifrele planului, despre un vapor, despre un carnet de alegător, despre prietenie și dragoste, despre tot ce formează conținutul vieții — și chiar despre tine însuși — așa cum spunea tot el că se cuvine „cu cît puțin un ceas mai devreme”.

După exemplul lui, poeți ca M. Beniuc, C. Theodorescu, Mihai Dragomir, E. Frunză, D. Deșliu au realizat o poezie legată de actualitate, pornită de la fapte mărunte, cotidiene, al căror sens subliniat, luminat, crează frumusețe și tilcuri bogate.

De aici și o altă înțelegere a misiunii scriitorului care se desprinde din confruntarea permanentă a artistului cu cetățeanul. Interesele obștei, marile ei frămîntări și aspirații devin complementul firesc al adevăraților poeți.

Făcînd bilanțul muncii sale poetice, la începutul cincinalelor socialismului, Maiakovski și-o închina cauzei proletare:

....pînă la ultima din filele-i fierbinți,
a ta e
 pentru tine e,
 a robului....
 de pînă ieri
ostirea-mi arzătoare
victorioasă două zeci de ani,
o, proletariat al globului!”

Nemurirea și-o descifra în tot ceea ce faurca alături de milioanele de constructori:

„Las’ să ne fie
Socialismul —
 monument comun”¹⁴)

Prin exemplul marelui poet, conștiința de militant și-au cîștigat-o astăzi cei mai valoroși dintre scriitorii noștri. Există în acest sens mărturii

13) *Opere*, vol. 12. p. 358—359 (ed. rusă, 1959).

14) Maiakovski, *În gura mare*, seria antologie populară nr. 1 p. 15—18.

emoționante. Cităm două strofe grăitoare pentru noua conștiință a poetului M. Beniuc:

„Ma inventau, de cumva n-aș fi fost
Eu sint în secol o necesitate
Sint toboșarul vremii care bate
Vestind ce are și ce n-are rost”¹⁵⁾
(*Piedestal*)

sau

„Ca măr. voi crește lângă drum
Să vină trecători duium
Și să le-ntind eu orice ram
Tot ce-am rodit și tot ce am”¹⁶⁾
(*Post-mortem*)

În confruntarea cu veșnicia, poetul dezleagă taina trăinicieii artei sale, în identificarea cu cauza obștească, în legătura strînsă cu problemele timpului său:

În mine cîntă azi uzina
Sub raza stelei proletare
Și zice colectiva, mina
De cîte încă nu le are
.....
Și pentru toate ca răsplată
Mi-i dat să nu mor niciodată”¹⁷⁾

Nu poate fi, desigur, intimplatoare coincidența de imagini la Maiakovski și Beniuc. Amîndoi se socot toboșarii care anunță vremurile noi și cheamă la înlăptuirea imperativelor acestor vremuri, după cum comune le sînt semeția și patosul versurilor lor.

Poziția aceasta decurge din natura nouă, revoluționară a poeziei noastre, dar modalitățile de exprimare a acestei atitudini, declanșarea fățișă a filiațiunii nemijlocite dintre arta poetică și revoluția democratică populară au fire ce merg spre creația lui Maiakovski.

M. Beniuc este un poet revoluționar, un luptător din primele rînduri ale proletariatului. Aceste elemente au izvorît din legătura artistului cu realitatea, cu masele de oameni ai muncii. Cu toate acestea, înrîurirea lui Maiakovski este mult mai mare ca la alți poeți: „Maiakovski m-a făcut să simt mai puternic fiorul revoluționar și dorința de a lupta în rîndurile proletariatului” mărturisește el. Acest proces de preluare a valorilor etico-artistice de la Maiakovski se explică, în primul rînd, prin faptul că și

15) M. Beniuc, *Înima bătrînului Vezuv*, E.S.P.L.A. f.a., p. 11.

16) *Idem*, p. 25.

17) *Idem*, p. 170.

Beniuc este un mare poet care poate da valori de inedit temelor și imaginilor ce trec prin filtrul său poetic, indiferent dacă ele au fost impuse nemijlocit de realitate sau au ajuns ca sugestii din creația predecesorilor sau contemporanilor săi.

De altfel, o particularitate caracteristică a întregii noastre poezii de astăzi este tendința de a rămâne neconținut în fruntea maselor de constructori ai socialismului. Al. Andrițoiu, de pildă, își vede opera-i poetică și întreaga viață desprinzându-se din revoluție și legată indestructibil de viața fauritorilor revoluției.

M-am născut sub a Revoluției zodie
Anul nașterii mele — rodie,
parfumată rodie,
trandafir și bujor —
m-a hărăzit să fiu al meu și al tuturor
de aceea povestea mi se confundă
cu-a întregului nostru popor“ 18).

Poeții noștri își definesc astăzi valoarea versului lor, ca și Maia-
kovski, în măsura în care el contribuie, alături de întregul popor, la construcția socialismului. *Cîntecul scrisului cotidian*, al lui Mihai Dragomir, *Către ortacii de drum*, *Intruchipări* și multe altele ale lui Mihai Beniuc, *Ștafeta generațiilor* de Demostene Botez sînt profesioni de credință în care răsună ecouri maiakovskiene și în care este exprimat postulatul caracterului angajat al poeziei, văzută ca o formă a activității sociale. Ca și Maiakovski care își aduna versurile „în front” și le „desfășura” pe strada, Marcel Breslașu îl cheamă pe poet în mijlocul mulțimii

„Haide, frate!
Vin de bate
Cuiul tău de atîrnat lira
Ici, în mijloc de cetate“ 19)

sau

„Întoarce-te spre oameni, trubadure,
Sporindu-ți al vieții scurt răstimp”.

Disprețuind sborul sterp, prezenți în epocă, trăind printre oameni, poeții noștri au reușit să dea un conținut nou poeziei patriotice, o poezie ce nu se mai compune din cuvinte vibrante, discursuri și un final apoteotic.

Sentimentul patriotic, ca o constantă sufletească a omului înaintat, nu se mai exteriorizează prin poezii ocazionale, luînd nota patriotismului convențional și scarbad, ci printr-o sinceritate care se exprima, cum am văzut prin imagini convingătoare.

Se confirmă aici încă odată — și prin exemplul lui Maiakovski — un mare adevăr: deplina frumusețe artistică n-a ieșit nicicînd din preocupări

18) Al. Andrițoiu, *Porțile de aur*, Editura Tineretului, 1958.

19) Marcel Breslașu, *Dialectica poeziei*, E.S.P.L.A. p. 51, 1957.

meschine, din contemplarea extaziată a unui univers plasat în afara societății și ostil ei. Operele trainice s-au ivit din legătura artistului cu veacul său, cu realitatea țării și niciodată lirica românească n-a cunoscut atât de îmbelșugat o asemenea poezie.

Maiakovski a fost însă un poet militant, un poet revoluționar chiar atunci când vorbea despre dragoste. El scria chiar undeva: „Fără comunism eu nu mai pot avea dragoste“. Am vrea să stăruim aici asupra unui alt aspect; asupra sensului nou pe care l-a dobândit, pe care trebuie să-l dobândească poezia noastră lirică.

Discuțiile despre intimism, cauzate de critica principală adusă poeziilor Mariei Banuș au creat confuzii regretabile. S-a confundat intimismul și individualismul cu însăși atitudinea lirică. De aici refuzul unora de a mai serie poezii lirice în care să cînte sentimentul naturii, al dragostei, cu justificarea că omul nou e — înainte de toate — luptător pentru revoluție. Această înțelegere ar fi putut deveni primejdioasă dacă s-ar fi generalizat. Dezbaterile purtate în Uniunea Sovietică în jurul poeziei lirice a lui Maiakovski l-a orientat și de rîndul acesta, pe poeții noștri.

Dacă intimismul și individualismul — ca manifestări ale unei ideologii străine de cea a clasei muncitoare, sărăcesc registrul poetic, limitează perspectiva scriitorului preocupat doar de măruntele lui simțiri egoiste, lirismul nu poate fi conceput în felul acesta.

Maiakovski însuși a respins lirismul individualist în care poetul încețază să mai fie ecoul lumii și devine, după expresia lui Gorki — „dădaca propriului său suflet“. El a proclamat o lirică purificată de hipertrofia eului, confundată cu aspirațiile maselor. De altfel lirismul autentic a cunoscut totdeauna forme și stiluri personale de manifestare fără ca prin aceasta să cadă în egocentrism, în exaltarea anarhică a eului. Prin poezia sa lirică, atât de bogată și de variată, Maiakovski a dovedit că subiectivitatea e numai aparentă — așa cum ținușe la vremea sa să sublinieze și Belinski și că sub vălul ei se ascund marile teme și interese ale umanității.

Că poezia lirică nu îngustează orizontul și nu limitează posibilitățile de exprimare a revoluției o dovedesc atîtea poezii ca *Chemare* a M. Banuș, *Balada femeii care și-a pierdut iubitul în război* a N. Cășian, lirica subtilă cu notații sensibile a V. Porumbacu, multe poezii din volumul atât de sugestiv intitulat al lui C. Theodorescu *Oameni și dragoste. Poemele inimii* ale lui M. Benincă și altele.

Pasiunea cutremurătoare, patetismul cuprins în versurile acestor poeți, forța tablourilor evocate le transmit emoția în vibrații adânci și largi.

Reținem, dar, și aici o altă lecție: obiectivele actualității prin ineditul lor, nu fac decît să încete la lirism și evident la originalitate. Socialismul a născut și teme noi, mai patetice și mai aște pentru poezie decît oricare alt mare eveniment din istoria popoarelor, dar a dat și un alt sens temelor eterne ale poeziei: iubirea, viața, natura. Rămîne încă un deziderat al poeziei noastre actuale de a fi reprezentată prin opere în care omul să se recunoască tot mai lesne într-un erou liric cu o viață afectivă bogată. Dar odată cu aceste euceriri pentru poezie și pentru creatorii ei, socialismul a instituit și alte criterii de apreciere, o altă exigență care să reflecte cerințele publicului cititor. Și sub raportul expresiei, opera lui Maiakovski

rămîne o pildă de măiestrie artistică. La poetul sovietic, dragostea pentru revoluție, pentru „clasa în atac” este tot una cu repulsia pentru tot ce el recunoștea — cu neîntrecută sensibilitate — că e contrafacere. Maiakovski este cel care a introdus în noțiunea de măiestrie o idee mare: aceea că exigența artistului față de sine însuși nu trebuie să cunoască margini. „Eu truda mea o văd cu orice muncă rădă”, spunea el, iar în celebrul poem: *De vorbă cu inspectorul financiar despre poezie* seria:

„Extragere de radium e
poezia
Un an trudești
la gramul de metal
Pentru-un cuvînt
scoți tonele cu mia
De minereu verbal,
Dar,
ca cenușa caldă
zboară-n vînt
Toate aceste vorbe trecătoare
Rămîn doar
curatul
nou cuvînt
Și-acesta
milioane inimi
ani o mie
pune-n mișcare“ 20).

Nu-i plăceau versurile „oferite la oca”, nici „polcielile de acadea”. În schimb, în toate mesajele sale către scriitori, în cunoscutule-i „ordine de zi pe armata poezilor” nu uita să ceară:

„Un vers uriaș făceți-ne dar
O sută de ani să țină măcar
Să nu se topească
în vînturi
ca fumul de iască....
Și mîndru să-i sune
Și, limpede rostul
Spre slava republicii noastre iubite
Și-a timpului nostru“ 21).

Maiakovski n-a încurajat niciodată experiențele ritmice gratuite, necorespunzătoare nici unui fel de nevoi de conținut. Depreciind pseudoinovația, el a căutat forme noi, solicitate de noua funcție a poeziei.

20) Vl. Maiakovski, *Poeme alese*, Cartea Rusă, 1951, p. 251.

21) *Ibidem*, p. 211.

Seoțindu-și poezia pe stradă, în mijlocul mulțimii, el a utilizat așa numitul „vers vorbit”, versul rostit în „gura mare”, cum și-a intitulat, atât de sugestiv, și ultimul său poem.

De la el, poeții noștri, în dorința de a oferi publicului un cifru simplu de înțelegere, au apropiat limbajul poetic de vorbirea cotidiană, de expresiile la îndemina oricui. De la Maiakovski, creatorul unui stil propriu de versificație, a apărut și în poezia noastră cu semnificație nouă, un ritm nou și o nouă topică a versurilor.

În volumele lui M. Beniuc, C. Theodorescu, Dan Deșliu, Mihai Dragomir, Toma George Maiorescu, găsim o mare variație a topiceii versului, cuvinte create sau recreate, o succesiune mereu nouă a inovațiilor ritmice — toate corespunzătoare unui non conținut. Pentru exemplificare, este suficient să ne îndreptăm spre poezia lui Cicerone Theodorescu, un valoros și fecund traducător al lui Maiakovski, care s-a pătruns adânc de spiritul maiakovskian, dăruindu-ne versuri de o sensibilitate și eficiență remarcabile.

Dacă se compară poezia *La sonda 90 Bobeica* cu *De vorbă cu inspectorul financiar despre poezie* ori *Certificatul de alegător* cu *Versuri despre pasaportul sovietic*, se stabilesc cu ușurință valorile etico-estetice, cu filiațiune nemijlocită, din creația celor doi poeți: Cicerone Theodorescu se apropie de Maiakovski nu numai prin tematica poeziei sale care reflectă aspectele cele mai semnificative ale realității, nu numai prin atitudinea fermă, deschisă față de cauza proletară, prin satirizarea în manieră maiakovskiană a tarelor sociale și morale ca în *Fanfaronii*, *De-ale noastre*, *ciclul Cucuși de tablă*, *De la birou*, *Unui lingusitor*, *Sablonul*, *Rondelul servilismului* ș.a., ci și prin utilizarea unor procedee de construcție poetică prin crearea unor imagini, care, cu toată înrudirea lor — rămân elemente ce atestă rigoarea și originalitatea talentului său. Ele se înșirue de la așezarea versului în scară, ca în *Certificatul de alegător*, la sintaxa sacadată, abruptă, ca în *ciclul Cucuși de tablă*, la procedee de expresie lapidare, construite prin contrast și la imagini noi ca:

„El știe tot ce-i de făcut!
Atât nu știe doar: să facă...
Senșurubează pe șezut...
Și pun-te la taifas, nineacă!²²)

Nu sînt lipsite de interes nici unele titluri ca *Discuția cu constituția*, *Tovarășul Cazan dulgherul*, *Cum a semnat sondorul Popa* și multe altele care amintesc de *De vorbă cu inspectorul financiar despre poezie*, *Povestea turnătorului Ivan Kozîriov*, *Tovarășului Nette*, *vaporului și omului* ale lui Maiakovski.

Și nu numai la C. Theodorescu pot fi întîlnite asemenea apropieri. În versurile lui Marcel Breslașu, Radu Bourcanu, Al. Andrițoiu, găsim imagini comune, un ritm comun.

22) C. Theodorescu, *Un cîntec din ulița noastră*, E.S.P.L.A., 1957, p. 112.

Cît de aproape ca idee și factură artistică de distihul lui Maiakovski:
 Mînceați ananas și îndopați-vă cu fazani
 Ca ziua din urmă v-a sosit, bogătași²³⁾
 rămin, de pildă, versurile lui Marcel Breslașu:

Descumpănire...

Așa —
 e soarta
 boului.
 (vițel adult):
 Să stea
 la poarta
 NOULUI
 (nițel,
 mai mult!) ²⁴⁾.

După cum, nu ni se pare de loc întîmplătoare imaginea vulcanului Vezuviu care apare în poezia lui Maiakovski și în cea a lui Beniuc. În *Norul în pantaloni*, poetul sovietic spunea:

„Mă zădăriți!

Amintiți-vă!
 Pompeiul a pierit
 Cînd au zădarit Vezuviul²⁵⁾.

iar Beniuc:

„Liniște-te, tăcere-i e și pace
 Și e nea pe creștetul pleșuv,
 Însă-n miezul muntelui mai zace
 Inima bătrînului Vezuv²⁶⁾.

Exemplele s-ar putea înmulți. Cele cîteva oferite demonstrează, credem, convingător cum neprețuitele lecții scriitoricești ale lui Maiakovski ne dau posibilitatea de a discerne particularitățile artistice ale celor mai realizate volume în versuri din literatura noastră actuală.

Problema influenței creației lui Maiakovski asupra poeziei noastre de astăzi este deosebit de vastă și de actuală. Observațiile de față nu sînt exhaustive și nici n-a fost în intenția noastră. Intrepătrunderea cantita-

23) Маяковский, Полное собрание сочинений 1955, vol. I, p. 148.

24) Marcel Breslașu, *Dialectica poeziei*, E.S.P.L.A., 1957, p. 272.

25) Маяковский, *idem*, p. 179.

tivă și calitativă a literaturii romine și a celei ruse sovietice ca și dezvoltarea neconținută a societății noastre spre comunism fac tot mai actuală creația lui Maiakovski cu patosul ei civic, cu optimismul ei încurajator și mobilizator.

Traducerea pe scară tot mai largă, lectura în original, comentarea și popularizarea operei poetului duc la o cunoaștere mereu mai profundă a valorilor ei. Poezii noastre se străduiesc pentru o cît mai adîncă însușire a moștenirii poetului-tribun, rămasă pînă astăzi demonstrația unui mare adevăr: tematica socialistă are mari valențe poetice, fiind susceptibilă de a crea o artă nouă, majoră.

ВЛАДИМИР МАЯКОВСКИЙ И СОВРЕМЕННАЯ РУМЫНСКАЯ ПОЭЗИЯ

Краткое содержание

В настоящей работе авторы ставят вопрос о влиянии Маяковского на развитие румынской поэзии послевоенного периода. Намечаются главные пути, по которым творчество советского поэта оказало воздействие на творчество румынских поэтов. Это воздействие несомненно. Начиная от общей атмосферы, созданной вокруг поэта в Румынии, до просодических приемов, авторы нашли факты влияния Маяковского на румынскую поэзию.

Не забывая сложности процесса развития национальной литературы, тесного взаимодействия и взаимосвязи, существующих между национальными литературами и осложняющих этот процесс, авторы стремились найти те нити, которые идут от поэтического творчества Маяковского к стихам румынских поэтов.

VLADIMIR MAIAKOVSKI ET LA POÉSIE ROUMAINE ACTUELLE

Résumé

La littérature roumaine, comme toutes les littératures du monde, s'est développée et continue à se développer dans l'ambiance du procès général de l'évolution des littératures au niveau mondial: étant soumise à une influence continuelle, d'intensités et directions différentes; par rapport à la situation historique, où se trouvait, à un moment donné, notre pays.

Sans ignorer le fait, que la poésie roumaine actuelle doit son apparition et son développement à la nouvelle réalité sociale: tout en mettant en valeur les traditions littéraires progressistes du passé, on met en évidence, dans le travail, les nombreuses liaisons avec la littérature soviétique.

Mettant en lumière l'influence féconde exercée par le plus grand et le meilleur poète l'époque socialiste, Vl. Maiakovski, sur nos poètes on montré que cette action a contribué à réveiller de la conscience des écrivains, à un retour — de bonne heure — vers la réalité, vers l'actualité, au réflexion artistique de la réalité, dans l'esprit du Parti, à un nouveau rythme et à une nouvelle topique des vers, exigés par la nouvelle fonction de la poésie.

Grâce au contact direct du texte original, par des traductions, par des commentaires et la vulgarisation de l'oeuvre de Maiakovski, nos écrivains font des efforts en vue d'une appropriation aussi profonde que possible de l'héritage artistique du poète de la révolution, étant convaincus que les vers du poète soviétique demeurent des leçons inestimables pour tous.

POEZIA PĂCII

DE

CONST. CIOPRAGA

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Sînt unele cuvinte care, asemenea limbajului muzical, cu o rezonanță universală. Indiferent de sonoritatea ori de grafia lui, cuvîntul pace rezumă parcă idealul suprem al epocii noastre. Intruchipînd aspirația cea mai nobilă a oamenilor de bună credință, cuvîntul acesta implică biruința progresului, a demnității, a umanismului. Iată de ce, rostit pe toate meridianele, el deșteaptă neistovită emoție.

Se poate spune că, încă de pe cînd omul cavernelor ieșea dintr-o „noapte oarbă”, de pe cînd, „speriat și singur”, Caliban nu pronunța „nici o silabă-ntreagă”, nevoia păcii intra în rîndul instinctelor vitale. În a sa vibrantă *Cîntare omului Tudor Arghezi* nu uită să menționeze totuși, că „prin vîrste și milenii” zeul Marte s-a dovedit mai puternic decît rațiunea. Căci cugetarea tot mai înaripată a fost adesea umilită sub apăsarea tiranilor de tot felul.

Flori delicate împodobesc în multimilenara poezie chineză carul păcii, apărat de dragoni cu priviri înghețate. „Pipa păcii” a indienilor nord-americani — invenția legendarului Gîtche Manito — face dovada unei imaginații populare de un farmec cuceritor. În piesa *Pacea* a lui Aristofan însetații de pace ai vremii cîntă entuziaști:

„Ne-ar trebui un imn atît de mare
Și greu de zece mii de amfore
Să te slăvim!”

De la des amintitul Prometeu, proiecție simbolică a năzuinței semețe către independență („Tu sufereai pentru a fi demn de libertate”) pînă la astronautul sovietic contemporan, ideea de creație se leagă de existența păcii. Benvenuto Cellini tuna împotriva „buclucului diavolesc al războiului”; Miron Costin aștepta zilele tihuite în care meșteșugul armelor să fie înlocuit cu „iscusita zăbavă” a cunoașterii; Pușkin ridica pe culmile răsăritului steagul mîndriei umane: „Vreau să cînt lumii libertatea”. În același sens Hugo blestemă Moholul sanghinar al războiului, visînd un univers ca „o familie unită”. Asemenea lui Maiakovski, toți marii poeți ai lumii au

înțeles să susțină progresul. Într-un cuvânt: întotdeauna, înțelepții și creatorii de seamă au făcut elogiul păcii.

Lapidarul „cu îmi apăr sărăcia și nevoile și neamul“ din capodopera eminesciană nu definește numai politica unui patriot valah de acum o jumătate de mileniu, ci însăși psihologia pașnică a celor pentru care „frunza verde“ înseamnă solidaritatea cu natura binevoitoare, a celor pentru care noțiuni ca „prietenie“ și „frăție“ se confundă.

Memoria populară nu uită faptele strălucite ale precursorilor cazuți în bătălii: poporul încunună cu laude eroismul, dar nu exaltă spiritul războinic. „Căci războiul e bici groaznic, care moartea îl iubește“, ne spune Grigore Alexandrescu, vorbind parcă în numele mulțimilor. Coșbuc a scris și cîntece de vitejie, dar și elegii ca *Rugămîntea din urmă*, ori *Trei, doamne, și toți trei*.

Războiul „oprește vremea-n loc și desfășoară de-a-ndărătelea pe pămînt, în icoane vii și-n *raccourci*, toate etapele civilizației omenesti“, constată cu amărăciune G. Topîrceanu. Regresiunea spre barbarie, dezumanizarea determină pe poet să stigmatizeze în *Balada corbilor* pe războinici și beneficiarii cataclismelor mondiale.

II

„Prin științe și prin arte națiile înfrățite
În gîndire și în pace drumul slavei îl găsește“
(Gr. Alexandrescu — *Umbra lui Mircea*)

Dezamăgiți de prezența războiului, scepticii au născocit fantoma păcii de dincolo de moarte. În arhaica epopee indiană *Gilgames* se spune că pacea se va înlăptui peste douăsprezece mii de ani, cînd nici urmă din epoca autorului legendei nu va mai rămîne. Este o anticipare a mitului biblic, potrivit căruia pacea deplină ar sta numai sub semnul neantului.

Nici vorbă că, împotriva pesimismului negru s-au ridicat speranțe și rugete îndrăznețe. De la răsunătorul *În către pace* al lui Euripide pînă la Goethe, numărul celor care au crezut în posibilitatea unei păci triumfătoare a sporit, cu cît atrocitățile războaielor creșteau și ele. În *Tînărul Werther* se schițează ideea luptei, căci transformările nu se pot face numai cu ramuri de măslin, adică așteptîndu-le contemplativ. Lev Tolstoi spera într-o pacificare generală, care s-ar înlăptui de la sine, prin „non violență“ și „non-agresiune“. Tolstoian e și Panait Cerna, care într-o invocare *Către pace* se adresează unei „zee“ a îndurării. Soluția apropierii prin iubire („Că făurim o lume ce-o vor primi ca dar/Acei ce nu sînt încă și totuși îi iubim“) rămîne de domeniul unui romantism contemplativ.

III

„Mai un război de-a surda, pribeag sau într-adius,
Și vatra ni se sfarmă și neamul ni s-a stins“
(Tudor Arghezi — *Cîntare omului*).

Calvarul celui de-al doilea război mondial a culminat cu Hiroshima și Nagasaki. În țara taifunului și a cutremurelor perpetue niciodată viața n-a fost mai aproape de prăpastie.

Tragedia japoneză a crispat conștiința lumii întregi. Tragicul și minia se învecinau. Omenirea trebuia să treacă de la nostalgia păcii, la luptă. Mișcarea partizanilor păcii, congresele păcii, dezbaterile conducătorilor de state în Organizația Națiunilor Unite sînt expresia unei atitudini active a celor îngrijorați de destinele umanității, de amenințarea ce stăruie asupra valorilor materiale și spirituale. Se poate afirma că hotărîrea energică de a impune pacea, definește „Stimmung“-ul, atmosfera acestor ani.

În poezie, calea argumentării raționale nu e de-ajuns. Totul e ca valorile naționale să fie convertite în imagini artistice răscolitoare, să ducă la agitație launtrică și în ultimă instanță la acțiune. Ca și în alte cazuri, creatorii se diferențiază, unii cultivînd alegoria, alții repetițiile obsesive, alții în sfîrșit făcînd retrospectiva tablourilor de groază. Sub aspectul artei, fiecare din aceste modalități își justifică eficacitatea în măsura în care servește scopului.

Concepută în plin măcel, clasică *Melița* a lui Mihai Beniuc constituie un foarte sugestiv simbol al nimicirii infernale, inconstiente. Alegoria e cît se poate de clară :

„Vrafuri albe — oase — împresoară
Melița, melița,
Iară ca, flămîndă, mîncă, mîncă“...

Eminent poet militant, „toboșarul timpurilor noi“ se afirmă mai ras-picat în opoziție cu ceva : așadar el slavește pacea, stigmatizînd masacrul. Războiul e un pom al suferinței, intruchipare a sfîșierii universale. Umbra lui întunecă istoria : umanitatea zvîcnește interiorizîndu-se, plîngînd :

„Hei! Fraților. Ia mine-n singe
Istoria contemporană plînge“
(*La mine-n singe*).

Nu contenise zăngănitul armelor, cînd bătrînul poet A. Toma închina un patetic *Imn păcii*. — păcii „cu ochi care rid pe înca plînsul obraz“. Sub semnătura aceluiași cîntăreț urmară *Marsul păcii*. *Pămînt — tu dă-ne pîinea păcii. Zi-ne azi un cînt de pace* și alte versuri căre prefigurau tema păcii, atît de frecvent abordată astăzi. Se conturau liniile de perspectivă, ideea luptei organizate, ideea solidarității popoarelor, importanța muncii în consolidarea păcii.

Durerea copleșită în lupte nu poate fi uitată. „Cîntă sub tancuri mai tare, tot ce-am iubit“ — scrie Maria Bănuș într-un tulburător *Cîntec sub tancuri*. Sub bubuitul tunurilor, în fumul exploziilor, pacea pare un miraj îndepărtat. Noțiunea rămîne fantomatică, de neînțeles parcă :

„Pace! Auzi? Ce vorbă ciudată!
Ecoul răspunde : pace.
Și sufletul filfue-n gol, ratacește...“
(*Pace?*)

Treptat, orizontul se limpezește. Se ridică întrebări, întristații caută înțelesuri. Dacă pentru prea de timpuriu dispărutul N. Labiș pacea e o „regină a vieții” ori „curată lumină”, pentru Nina Cassian sfera noțiunii e mult mai largă. În *Muzică pentru pace* fiecare strofă adaugă noi trăsături definitorii.

„Pace înseamnă
să nu-mi fie teamă,
Să nu mă pîndească
mîna hoțască,
Să nu fie lupi
pe cîrmă de lumi...”

Pace înseamnă apoi: „Să fie un timp curat și întins și fără opreliști”: „Roadele pomului — toate ale omului”; „Zîmbet copiilor, drum bucuriilor” etc. Pe scurt, în cuvîntul pace se tocesc într-un aliaj superior marile imperative ale umanismului, privite de pe pozițiile ideologiei socialiste.

În spiritul aceluiași umanism socialist, N. Labiș nu concepe pacea individuală separată de pacea universală.

„Pace din lume fugit-ai, din piept, din poem,
Din vene, din craniu, din ochii cu ceacăne grele.
Totuși la mine eu nu te rechem
Să vii ca o undă vrăjită în line inele.

Vină întii peste lumea întreagă, și alină
Singele, plîns prelingîndu-se fără de vină”.
(*Subiect de imn*).

Din cele *Trei subiecte războinice* ale lui N. Labiș (*Subiect de baladă*, *Subiect de bocet*, *Subiect de imn*) se desprinde o concluzie unică: „Reveriiile deșarte” să fie lăsate uitării.

Unele versuri din faza înjghebării luptei mondiale pentru pace, cheamă la semnarea apelului partizanilor păcii. Prin însăși structura lor, asemenea versuri sînt retorice, urmărind să convingă printr-o argumentare directă.

Așa e chemarea *Semnați apelul păcii* de A. Toma:

„Semnați Apelul-legămînt!
Eu l-am semnat. De azi eu sînt
Chezaș al Păcii tuturor
Din poli și pîn-la ecuator”.

În același ton se încheie și îndemnul rostit de Dan Deșliu:

„Căci lumea de mîine, zvîcnind necurmat
în pîntecul vremilor — trează
se uită la tine din zări, peste leat,
și-și strigă porunca-i de foc, răspicat:
„În numele vieții — semnează!”
(*În numele vieții — semnează!*)

E împede că adeziunea la luptă nu poate rămâne pur formală, căci aceasta ar aminti de atâtea discursuri ale umanitariștilor contemplativi. Poezii noastre leagă lupta pentru triumful păcii de munca creatoare, temelie a frăției ce poate impune o hotărâre.

Tu ce-ai făcut? se intitulează o poezie în acest sens a lui Demostene Botez. În încheiere, apelul la acțiune crește energie:

„Nu e destul că nu vrei război,
Ci să luptați alături de noi.
E-o luptă pe viață și pe moarte.
Să nu rămână nimenea deoparte!
Să se ridice lumea care tace —
În lupta asta mare pentru pace.
Prea mult a pățimit cînd a tăcut.
Ne-or întreba nepoții: Ce-ați făcut?”

Acceași hotărâre de a întări pacea prin muncă se desprinde și dintr-o poezie a lui Cicerone Theodorescu — *Cum a semnat sonorul Popa*:

„Duc norii veste de război?
Să-i dovedim! Îi vom întrece
Muncind, pe capete, la noi
La „patru sute doisprezece“...

Indemnul lui Imre Horvath, *Tu păcii ești soldat!...*, reliefează și el necesitatea disciplinei combatanților:

„Să nu spui: azi e sărbătoare,
Să nu spui: încă n-am prinzit.
Să nu spui: azi nevasta-mi naște.
Să nu spui: tinăr sint, iubit,
Să nu spui: am o-nmormîntare,
Să nu spui: anii mulți mă curmă,
Să nu spui: plin sint de-ntristare.
Cu scuzele rămîi în urmă!”

Și Camil Petrescu fixase în versuri sobre, de un lirism rece, momente din tragedia întîiului război mondial. Nu îndrăznise totuși să opună morții obsedante decît o latentă mîhnire, vecină cu resemnarea din urmă:

„Nu mai gîndi la ce se va petrece
Nu are, camarade, nici un rost,
Fii liniștit...
Omoară-ți sufletul cu grijă, și calm...”
(*Versuri pentru ziua de atac*).

Ceea ce constituie nota comună a versurilor actuale antirăzboinice e apriga hotărâre de a curma răul. Indiferent de autor, concluzia e aceeași:

necesitatea luptei. Mihai Beniuc înfruntă pe instigatorii la război cu exemple din filozofia populară :

„Căii noastre n-ai să-i pui zăgaz
Tu, dușman al păcii între oameni.
Tine minte : vînt de sameni azi,
Miine ai furtună din ce sameni“.

(*Letopiset*).

Bocetul devine în cîntecul lui N. Labiş începutul dirzeniei barbatești. Printre lacrimi se aude un tăios : „Nu dăm voie... Nu se poate“. Legămintul lui tineresc e de a îndeplini voința neuitaților raposați :

„Morți din gropile comune,
Fără nume ori cu nume,
Morți de glonț ori de carbune“

(*Subiect de bocet*).

Pledoaria pentru pace pornește de multe ori de la exemplul negativ al războiului. A rămas în amintirea tuturor tabloul sumbru al lui Vereșciaghin înfățișînd o piramidă de cranii — rezultatul tipic al înceștării ! Pentru a denunța și zădărnici pregătirile în vederea unui nou război mondial, A. I. Sahia ne transporta *Pe cîmpia de singe a Mărăștilor*. Poeții actuali vad în *Lidice* amintirea barbariei hitleriste iar în *Hiroshima* un simbol al dezastrelor legate de războiul atomic.

Poezie de atmosferă. *Lidice* de Eugen Jebeleanu reconstituie imaginea unui sat ceh nimicît de naziști. Pe fundalul decorului plumburiu de iarnă se proiectează fantomele victimelor. Amănunte umile refac o tragedie cu mult mai înspăimîntătoare decît tragediile anticilor Eschil ori Euripide. Însă groaza nu se asociază, ca la tragicii elini, cu mila, ci incită o sacră ură împotriva asasinilor :

„Peste zăpezi, peste pustietate,
suiau din ura noastră ziduri late,
ne-nvinse ziduri, mari pereți de ură,
crescînd din noi ca o semănătură
și înfrățite cu-alte ziduri dese,
Din ura lumii — rodnică — purcese“.

Pritr-o intervertire de valori, ura devine (ca la A. Toma în *Zine azi un cînt de pace*) fermentul solidarității universale în acțiunea de redresare a umanismului. Cu alte cuvinte, ura devine o condiție a dragostei :

„Și-am pus de strajă ura, să vegheze
din colți de cremeni, sus, pe metecze“.

Pornind de la același motiv, în *Lidice nu se uită* Dumitru Corbea rostește un „țineți bine minte“, adresat tuturor oamenilor.

Un memento e și *Umbra de la Hiroșima* „pe veci înscrisă-n piatră“, care, zi și noapte „printre ziduri latră“. Drama umbrei separate de corp capătă

în poezia lui Mihai Beniuc semnificația unei crize a umanității amenințate de forța atomică :

„Trecătorii trec, cu umbra lor,
Fiecare-ncet ori mai cu grabă,
Numai umbra stă și n-are zor,
N-are om s-o ia cu el, la treabă“.

Rămasă stingheră, sinistra umbră e totuși mai durabilă decât însuși corpul care o purtase. Ca mustrătoarea umbră din *Hamlet*, relieva de la Hiroshima cheamă la înțelepciune :

„Umbra stă ca sentinela-n post,
Stă de pază pentru totdeauna,
Să nu ardă para nucleară
Omeneasca noastră primăvară“.

Zguduitoarea dramă japoneză îi apare lui Eugen Iebeleanu autorul *Scutului păcii* ca un semnal al unei posibile dezagregări cosmice. *Surisul Hiroșimei* devine un sarcastic apel la cumințenie. Altminteri, „demonul“ atom poate să prefacă „orice munte într-un nimic răsturnat, o piramidă a golului, o colosală cupă de beznă“ : altminteri cenușa ucigașă se poate strecura „ușoară și grea ca un blestem“ în miezul vieții secătuiindu-i izvoarele.

Puternice efecte de contrast, mai sugestive decât argumentele obișnuite, rezultă din alăturarea : copilărie-moarte. Candoarea princi copilăriei se lovește de brutalitatea asasinatului în masă :

„Ce deasă ceață, vai, ce ceață mare,
Unde-i cărarea, doamnă învățătoare ?

Sub talpă n-avem nici un drum... plutim...
Vai, unde-i casa ? cum să nimerim ?

Și sintem goi și ne cuprinde teama.
Unde e tata ? Unde este mama ?

Nu ne vedem nici între noi de loc
Și jocul nu ne place, nu e joc“.

Nimic mai întristător decât această privesc a copilăriei sugrumate asemenea florilor răpuse de îngheț ! De aceea lupta pentru pace a Mariei Banuș are la bază sentimentul maternității, căci, prin sacra ei misiune de a perpetua viața, femeia nu poate accepta nimicirea vieții :

„În glasul vieții, glasul ei ;
Noroadă, princi, bărbați, femei“.
(*La masa verde*).

Mesajul adresat Americii în *Ție-ți vorbesc, Americă* se adresează mamei, în primul rând. Experiența amară a mamelor din Europa, îndurerate de războiul nimicitor, nu trebuie să se repete.

„O, mamă, mamă,
o, Americă simplă,
să nu-ți fie dat să cunoști vreodată
gustul acesta al fericirii
amestecat cu cenușă și sânge.

Să nu-ți fie dat să trăiești
neliniștea sumbră a învierii
și nici plutirea-n lumină
a celei ce-a purtat odată pe piept
piatra mormintului”.

Oricât de mari, depărtările nu reprezintă obstacole pentru cei hotărâți să-și asocieze cugetele și puterile. Căci „amăgire și fum sînt distanțele, amăgire și fum” — spune Maria Banuș. „Înlănțuiți-vă voi brațe arse!” — rostește spre cele patru zări Eugen Jebeleanu:

„Voi face
din mîinile-mîletite noduri
de fier
și poduri o să fac
din strigătele voastre de durere
pe care-o să le-tind
peste oceane...”

(*Surisul Hiroșimei*)

În concluzie, de la pateticul „Aștept anul-unu, anul păcii între poame”, înghinat de muribunda Magda Isanos, pînă la poemul *Războiul* al lui Mihai Dragomir, slăvind pacea sau stigmatizînd războiul, glasurile cîntăreților noștri actuali se armonizează într-o simfonie a păcii¹⁾. Versurile lor ar forma o antologie și un îndreptar etico-social totodată. Iar omenirii însetate de pace, Mihai Beniuc i-ar aminti mereu:

„Fii trează tu, pădure, și veghează,
Veghează noaptea, ziua, pururi trează!”
(*Cerbul fericirii*).

1) Citeva mențiuni critice: Cezar Petrescu: *Problema păcii și războiului în literatură* („Contemporanul”, II, 1955, nr. 11); E. Jebeleanu: *Poezii ai libertății* („Viața românească”, 1959, nr. 1); E. Jebeleanu: *Poezia și pacea* („Orizonturi”, 1958, nr. 10); Tudor Vianu: *Literatura universală în serviciul păcii* („Steaua”, 1959, nr. 6) etc.

СТИХАТВАРЕНИЕ МИРА

Краткое содержание

На протяжении тысячелетий мир считался священным принципом во имя которого боролись и продолжают бороться мужественно и самоотверженно создатели материальных и духовных ценностей. Прогресс означает в сущности торжество мира. Мир является один из главных факторов построения социализма в нашей стране. Выступая решительно против империалистической войны, современные наши поэты воспевают мир как условие победы нового. Ссылаясь на таких поэтов как М. Бенюк, Е. Жебеляну, М. Бануш и др., автор определяет главные аспекты темы мира (социалистический гуманизм, мирное сосуществование, идея борьбы, исключая однако созерцательный „пацифизм“ и др.).

LA POÉSIE DE LA PAIX

Résumé

Depuis les plus vieux temps la paix constitue un principe saint au nom duquel les créateurs de culture matérielle et spirituelle ont combattu et combattent héroïquement.

Le progrès est inconcevable sans le triomphe de la paix au monde. Celle-ci est l'un des facteurs décisifs pour l'édification du socialisme dans notre patrie. Tout en militant contre la guerre impérialiste, nos poètes actuels voient dans la paix la garantie d'un avenir heureux.

A base d'exemples tirés des oeuvres de Mihai Beniuc, Eugen Jebelcanu, Maria Banuș et d'autres, l'auteur souligne les traits caractéristiques de la poésie qui combat pour la paix (humanisme — socialiste, coexistence pacifique, lutte au lieu du „paci-fisme“ contemplatif etc.).

POPULAȚII ȘI CULTURI ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREAN ÎN PRIMA JUMĂTATE A PRIMULUI MILENIU î.e.n. *)

DE

M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Din punct de vedere istoric, prima epocă a fierului (Hallstatt) din spațiul carpato-dunărean prezintă o deosebită importanță, întrucît aceasta este perioada de formare a triburilor tracice și de accentuare a diviziunii ramurilor nord și sud-tracică, precum și de interpătrundere a culturii tracice locale cu elemente de cultură cimeriană, ilirică, scitică și greacă.

Această perioadă în spațiul carpato-dunărean începe aproximativ în sec. XII î.e.n. și durează pînă în sec. V î.e.n., exceptînd regiunile intra-carpătice și la est de Carpați, unde cultura hallstattiană se prelungește pînă către sec. III î.e.n.

Pe baza cronologiei locale, care corespunde în general cu aceea central-europeană, sincronizată la rîndul ei nu întotdeauna în mod sigur cu cronologia absolută italică, Hallstattul timpuriu (Hallstatt A și B), în care predomină metalurgia bronzului, datează între sec. XII și VIII î.e.n., Hallstattul mijlociu (Hallstatt C) pînă în prima jumătate a sec. VI î.e.n. (550 î.e.n.), și Hallstattul tîrziu (Hallstatt D) în sec. VI—V î.e.n., exceptînd regiunile amintite în care se prelungește pînă în sec. III î.e.n.

Cronologia absolută a Hallstattului timpuriu, potrivit căreia Hallstattul A se plasează în sec. XII—XI î.e.n. și Hallstattul B în sec. X—IX î.e.n. s-a stabilit în funcție de cronologia fibulelor în formă de arcuș de vioară (Peschiera) și de arc din perioada cîmpurilor de urne din Europa centrală, întrucît aceste două variante de fibule au putut fi datate cu precizie datorită asocierii lor cu ceramică miceniană tîrzie din mediul egeean și sudul Italiei, datată prin legăturile cu Egiptul¹⁾. Astfel, varianta în formă de

*) Tezele acestei comunicări, prezentată într-o formă mai succintă la cel de al XI-lea Congres Internațional de Științe Istorice din anul 1960 de la Stockholm, au fost publicate sub titlul „Populations et civilisations de l'espace carpatho-danubien pendant la première moitié du premier millénaire av. notre ère”, în vol. *Résumés des communications*, 1960, p. 78 și urm.

1) G. Kossack, *Problemi cronologici della prima età del ferro in Italia e nell'Europa Centrale*, în *Atti del I-d Congresso Internazionale di Preistoria e Protoistoria Mediterranea*, Firenze, 1950 (1952), p. 368 și urm. și H. Müller-Karpe, *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich der Alpen*, în *Römisch-Germanische Forschungen*, Bd. 22, Berlin 1959, p. 226.

arcuș apare în micenianul târziu pe la 1250 și durează pînă în prima jumătate a sec. XII î.e.n., iar varianta în formă de arc se întîlnește spre sfîrșitul micenianului târziu, pe la 1125 ± 25 , fiind în uz probabil pînă în prima jumătate a sec. IX î.e.n.²⁾. De asemenea, încadrarea perioadei finale a Hallstattului timpuriu, în sec. IX î.e.n. și VIII î.e.n., se sprijină pe datele de întemeiere a coloniilor grecești din Sicilia și sudul Italiei, Siracusa și Cumae³⁾.

Cronologia absolută a Hallstattului mijlociu central-european și a țărilor dunărene în sec. VIII—VII î.e.n. a fost determinată pe baza mormintului luptătorului de la Corneto din Etruria (775—680 î.e.n.), în care piesele de harnașament de tip hallstattian nord-alpin sînt asociate cu cea mai veche ceramică geometrică grecească din Italia, care a ajuns aici către mijlocul sec. VIII î.e.n. și nu în sec. X—IX î.e.n. cum s-a presupus mai de mult⁴⁾. O datare mai joasă a acestui mormînt și a perioadei hallstattiene propriu-zisă ar contrasta cu cronologia cîmpurilor de urne central-europene din Hallstattul timpuriu, stabilită pe baza cronologiei fibulelor în formă de arcuș și de arc⁵⁾.

Deci, la stabilirea cronologiei absolute a Hallstattului central european și din țările dunărene, în care se include și România, Italia a avut un rol important după 800 î.e.n., în sec. VIII—VII î.e.n., cînd cronologia ei se sprijină pe importuri grecești⁶⁾.

Stadiul cercetărilor, din diverse etape, cu privire la populațiile și culturile hallstattiene de pe teritoriul carpato-dunărean, se reflectă în capitolele respective din operele lui V. Pirvan⁷⁾, I. Nestor⁸⁾, D. Bereciu⁹⁾, precum și în capitolul Prima epocă a fierului din tratatul de Istorie a Romîniei¹⁰⁾ și în o serie de lucrări de o mai mare sau mai mică întindere relativ la descoperirile de așezări, morminte și obiecte de bronz și aur.

În general, după 1919, în urma cercetărilor de teren de o mai mare amploare organizate de către Academia R.P.R., au sporit într-o mai mare măsură cunoștințele noastre cu privire la această perioadă, aducîndu-se o serie de contribuții prețioase atît în ceea ce privește stadiul de dezvoltare social-economică și culturală a triburilor locale, cît și relativ la rolul cime-

2) G. Kossack, *op. cit.*, p. 363 și urm. și p. 389.

3) H. Müller-Karpe, *op. cit.*, p. 226 și urm.

4) G. Kossack, *op. cit.*, p. 369 și urm. și C.F.C. Hawkes, *Chronologie of the Bronze and Early Iron Ages, Greek, Italian and Transalpine* in *Atti del I-o Congresso Internazionale di Preistoria e Protoistoria Mediterranea*, Firenze 1950 (1952), p. 260.

5) G. Kossack, *op. cit.*, p. 371.

6) C.F.C. Hawkes, *op. cit.*, p. 261 și urm.

7) V. Pirvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, în *Academia Romîna. «Memoriile secțiunii istorice»*, seria III, tom III, mem. 2, p. 289 și urm. și de același, *Dacia. Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-danubiene*, traducere după manuscrisul original francez înedit de Radu Vulpe, ediție nouă revăzută și adnotată, Buc. 1957, p. 27 și urm.

8) I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, în *22 Bericht der römisch-germanischen Kommission*, 1933, p. 104 și urm.

9) D. Bereciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 140 și urm.

10) *Istoria Romîniei*, vol. I, 1960, cap. III, *Etapa mijlocie a destrămării orînduirii comunei primitive. Prima epocă a fierului*, p. 206 și urm. (D. Bereciu, în afară de paragraful *Depozite și turnătorii*, redactat de M. Petrescu-Dimbovița).

rienilor, ilirilor, sciților și grecilor în dezvoltarea societății și a culturii tracilor locali.

Astfel, în ceea ce privește societatea locală, s-a constatat că în perioada de trecere de la sfârșitul epocii bronzului la prima epocă a fierului și în momentul adoptării metalurgiei fierului în Europa sud-estică și est-centrală, s-au produs schimbări esențiale în felul ei de viață și de cultură.

În urma unui proces intern, nu îndeajuns de bine precizat în toate amănuntele, grăbit poate și de factorii climatici, în spațiul carpato-dunărean s-a trecut acum de la așezările întinse ale agricultorilor primitivi și crescătorilor de vite din epoca bronzului la așezările mici în formă de sălașe, de tipul movilelor plate de cenușă (cenușare, zolniki), în care economia triburilor locale este orientată cu predilecție către creșterea vitelor.

În stadiul actual al cercetărilor aceste schimbări se reflectă mai bine în așezările și mormintele grupului Noua din Moldova și Transilvania (sec. XIII î.e.n.), caracterizat prin cești cu buton sau creastă pe tortile supraînălțate și printr-un mare număr de unelte de os. Aria de răspindire a acestui grup s-a extins spre est și nord pînă la Nistrul mijlociu și superior, după cum o dovedesc unele descoperiri recente din R.S.S. Moldovenească și R.S.S. Ucraineană¹¹).

Săpăturile efectuate în ultimii ani în Moldova, îndeosebi la Corlățeni (r. Dorohoi), Trușești (r. Botoșani), Valea Lupului (r. Iași), Gavadinești (r. Bujor) și în alte localități, au dovedit că transformările în dezvoltarea economică și culturală a triburilor locale din Moldova au început către sfârșitul epocii bronzului, de cînd datează cel mai vechi nivel de locuire din cuprinsul cenușarelor, în care, pe bază de ceramică, s-au identificat aspecte tîrzii ale culturii Belopotoc-Costișa și Monteornu. Ele s-au continuat după aceea pe acest fond local în vremea culturii Nona și în perioada hallstattiană timpurie, următoare acestei culturi, după cum o dovedesc ceramica și celelalte resturi de locuire din cuprinsul cenușarelor cercetate.

Și în alte regiuni ale spațiului carpato-dunărean, în afară de Moldova și Transilvania, se pot urmări, deocamdată într-o măsură mai redusă, schimbările petrecute în perioada de trecere de la epoca bronzului la prima epocă a fierului.

Astfel, aspectele tîrzii Vlădești II — Fundeni din Oltenia și Muntenia, Verbicioara și Gîrla Mare — Vattina din Oltenia, caracterizate prin așezări în formă de sălașe și cenușare, viața precumpănitoare păstorească și printr-o evoluție către noi culturi dezvoltate pe o bază locală anterioară (Tei, Verbicioara, Gîrla Mare — Vattina), permit, în parte, urmărirea trecerii în aceste regiuni de la epoca bronzului la Hallstatt¹²).

În fine, în legătură cu aceste schimbări, este și numărul mare al depozitelor și descoperirilor izolate de obiecte de bronz de la sfârșitul epocii bronzului, îndeosebi din spațiul transilvano-ungaro-slovaco-ucraino-trans-

11) M. Petrescu-Dîmbovita, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în *SCIV*, IV, 3—4, 1953, p. 443 și urm. și de același, *Конец бронзового и начало раннежелезного века в Молдове в свете последних археологических раскопок*, în „Dacia”, p. 139 și urm.

12) *Istoria României*, I, 1960, cap. II, *Începuturile societății gentile patriarhale și ale destrămării orînduirii comunei primitive. Epoca bronzului*, p. 131 și urm. (I. Neștor).

carpatic, aparținând seriei Uriul-Domănești (= Reinecke D) din sec. XIII î.e.n.¹³).

Datorită bogățiilor în zăcămintele de cupru și a legăturilor intense de schimb, în care sarea obținea un rol important, s-a dezvoltat în Transilvania cu începere din această vreme și până în sec. VIII î.e.n. o importantă producție a obiectelor de bronz.

În depozitele de bronzuri de la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din regiunile extracarpătice și din Dobrogea s-au găsit foarte puține bucăți de bronz brut, care abundă în descoperirile corespunzătoare din Transilvania. În afară de acestea, prezența unor fragmente de forme de turnat în cuprinsul așezării culturii Noua de la Holboca, de lângă Iași, ne indică o activitate metalurgică locală în cuprinsul așezărilor Noua din Moldova, confirmată de altfel recent și prin descoperirea depozitului de forme de turnat din așezarea Noua de la Ostrovet de pe Nistrul superior, din regiunea subcarpatică a R.S.S. Ucrainene¹⁴). De asemenea, descoperirile de forme de turnat de la Plenița (r. Plenița, reg. Oltenia), cunoscute mai de mult, ne atestă și ele o activitate metalurgică de atelier în aceste regiuni extracarpătice, în legătură desigur și cu zăcămintele de cupru din Oltenia.

Din punct de vedere etnic, avându-se în vedere îndeosebi ceramica, ritul funerar și unele caracteristici ale metalurgiei bronzului, purtătorii culturilor din faza de tranziție de la epoca bronzului la prima epocă a fierului în spațiul carpato-dunărean trebuie să fi fost triburile tracice. De altfel, după cum în mod just s-a arătat, tot acestor triburi le aparțin și monumentele din perioada prescitică din regiunea de silvo-stepă a R.S.S. Moldovenești¹⁵).

Pe baza datelor de pînă în prezent, se pare că triburile acestea nu au avut o evoluție uniformă în tot spațiul carpato-dunărean. Din acest punct de vedere se poate presupune că stadiul de dezvoltare social-economic al acestor grupări tribale din Moldova, și probabil în parte și din restul regiunii extracarpătice, la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului, a fost mai puțin evoluat în comparație cu acela al triburilor contemporane din Transilvania, a căror dezvoltare s-a datorat mai ales înfloririi metalurgiei bronzului, determinată în primul rînd de abundența în minereuri de cupru din această regiune.

În schimb, la sfârșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului, nefiind dezvoltată metalurgia bronzului la triburile locale din regiunea extracarpatică, nu s-a ajuns aici la despărțirea în formă primitivă a meseriași-

13) Cf. I. Nestor, *Die verzierten Streitaxte mit Nackenscheibg aus Westrumänien*, în *Marburger Studien*, Darmstadt 1938, p. 192, unde se deosebește pentru prima dată „faza Uriul-Domănești”, caracterizată prin depozitele de bronzuri de la Uriul de Sus (r. Beclan, reg. Cluj) și Domănești (r. Carei, reg. Baia-Mare).

14) Din informațiile transmise de Ed. Balagori rezultă că în cuprinsul așezării de la Ostrovet, în afară de cele șase forme de turnat, care constituie depozitul propriu-zis, s-au mai găsit și alte bucăți de piatră brută, necesară pentru producerea formelor de turnat.

15) А. И. Мелюкова, Памятники VIII в до н. е. на территории лесостепной Молдавии в «Известия Молдавского филиала Академии Наук СССР», № 4 (31) Кишинев 1956, p. 44.

lor de agricultori, spre deosebire de Transilvania, unde se admite, în general, că procesul acesta istoric, început acum, și desăvârșit în continuare, a contribuit în sec. I î.e.n. la descompunerea relațiilor orînduirii comunei primitive și la apariția altora noi, care anunță orînduirea sclavagistă.

În ceea ce privește orînduirea gentilică a societății locale de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul Hallstattului din Moldova, se poate bănui că s-a accelerat procesul ei de descompunere prin dezvoltarea creșterii vitelor și legăturile de schimb cu triburile contemporane din regiunile vecine, îndeosebi din Transilvania, la care metalurgia bronzului a atins apogeul în această vreme.

În perioada următoare, a Hallstattului timpuriu, societatea locală din spațiul carpato-dunărean continuă să se dezvolte, prezentînd o cultură specific hallstattiană timpurie, care după caracteristicile ei poate fi atribuită Hallstattului A și B. În stadiul actual al cercetărilor este greu să se lămurească, în amănunte, căile de dezvoltare a acestor manifestări de cultură hallstattiană timpurie. Se constată că așezările mobile, în formă de cenușare („zelniki“) și modul de viață păstoresc se continuă și în faza Hallstatt A, a cărei datare este asigurată atît prin urna bitronconică în care s-a găsit depozitul de la Pecica, cît și prin fibulele de tip Peschiera din descoperirile izolate de la Jupa în Banat și Orlea în Oltenia¹⁶⁾. Caracteristic pentru această etapă este ceramica hallstattiană neagră lustruită, fațetată și canelată, de factură est-europeană, corespunzătoare orizontului Gáva din Ungaria, descoperită atît în așezările sălășe cît și în mormintele de incinerare¹⁷⁾. Îndeosebi se disting urnele bitronconice, cunoscute sub denumirea de villanoviene, descoperite la Pecica în Crișana, Tg. Mureș și Reci în Transilvania, Cernavoda în Dobrogea, precum și în alte localități din Moldova, Muntenia și Oltenia¹⁸⁾.

În această etapă metalurgia bronzului capătă în Transilvania o foarte mare dezvoltare, după cum o dovedesc descoperirile de bronzuri din seria Cincu-Suseni, precum și din marile turnătorii de la Uioara, Spălnaca și Gușterița, caracterizate printr-o asociere de bronzuri mai vechi din seria Uriul-Domănești de la sfîrșitul epocii bronzului (= Reinecke D) cu altele mai noi, din seria Cincu-Suseni din prima fază a Hallstattului A (= Hallstatt A₁)¹⁹⁾. Inventarul bogat și variat al depozitelor-turnătorii, care pe lîngă obiecte întregi conțin și multe piese fragmentare pentru a fi retopite, ne atestă că s-a dezvoltat aici o producție de obiecte de bronz din cele mai importante din estul Europei centrale. Marea dezvoltare a metalurgiei bron-

16) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 151.

17) *Ibid.*

18) Informație D. Berciu.

19) Seria de bronzuri Cincu-Suseni a fost denumită astfel în 1960 de comun acord cu W. A. von Brunn (Berlin) și Mircea Rusu (Cluj). În sistemul cronologic al lui H. Müller-Karpe marile turnătorii de la Uioara și Gușterița datează de la sfîrșitul epocii bronzului (=Reinecke D), autorul considerînd că această perioadă corespunde astăzi nu numai cu faza Reinecke D, ci și cu o parte din Hallstatt A (*op. cit.*, p. 104, nota 7 și p. 185). În lucrarea de față încadrarea seriilor de depozite de bronzuri în fazele Hallstattului timpuriu (Hallstatt A₁, B₁, B₂ și B₃) s-a făcut după sistemul cronologic al lui H. Müller-Karpe (*op. cit.*).

zului din Transilvania în această vreme a fost probabil în legătură și cu o perfecționare a tehnicii de minărit, care a permis să se extragă cantități mai mari de cupru.

Aceleași forme de viață se continuă și în etapa următoare a Hallstattului timpuriu (Hallstattul B), caracterizată prin o ceramică neagră lustruită și cu caneluri foarte fine, descoperită la Bogata-Ranta și în alte localități din Transilvania, Banat și Oltenia²⁰). În Oltenia trecerea către acest aspect de cultură, corespunzător culturilor Val-Dalj din Jugoslavia și Ungaria și Podoli din Slovacia, s-a realizat prin complexul Virtop (r. Plenița, reg. Oltenia), dezvoltat pe baza fondului anterior indigen (Gârta Mare—Verbișioara), după cum o dovedesc descoperirile acestui complex din așezările movile („zoliniki”) și mormintele de incinerare cu tumuli cu boltă de piatră²¹).

Metalurgia bronzului în Transilvania în această fază a Hallstattului timpuriu este în continuă dezvoltare, caracterizându-se prin forme mai evoluate ale uneltelor, armelor și obiectelor de podoabă din seriile Moigrad-Tăuteu și Fizeșul-Gherlei-Singorgiu de Pădure, corespunzătoare fazelor Hallstatt B₁ (sec. V î.e.n.) și Hallstatt B₂ (sec. IX î.e.n.)²²).

Unele din tipurile de obiecte de bronz din aceste serii se întâlnesc și în spațiul dintre Carpați, Dunărea inferioară și Prut, unde metalurgia bronzului în această vreme a fost răspândită mult mai puțin și în mod inegal, cu toate că în Oltenia există zăcăminte de cupru.

La sfârșitul perioadei hallstattiene timpurii și în faza de trecere către Hallstattul mijlociu (sec. VIII î.e.n.), la populațiile din spațiul carpato-dunărean, s-au continuat ritul funerar (incinerarea) și unele manifestări culturale, îndeosebi în ceramică și bronzuri, după cum o dovedesc câteva morminte de incinerare de la Balta-Verde din Oltenia și Blejesti din Muntenia²³), precum și descoperirile de bronzuri din seria Șomartin-Ugra, corespunzătoare fazei Hallstatt B₃²⁴).

În această vreme, în spațiul carpato-dunărean, pe lângă metalurgia bronzului, care continuă, s-a adoptat și răspândit noua metalurgie a fierului, cu care triburile locale se pare că au luat contact pentru prima dată într-o fază anterioară a Hallstattului B, după cum pare s-o dovedească unele descoperiri timpurii de obiecte de fier din Transilvania și Banat.

20) D. Berciu, *op. cit.*, p. 151.

21) *Ibid.*,

22) I. Nestor studiind vasele de bronz, în 1935, a deosebit pentru prima dată seriile de bronzuri Moigrad-Hajdu-Böszörmény și Fizeșul-Gherlei-Singorgiu de Pădure (*Ein Bronzedeopot aus Moigrad (Rumänien)*, în *PZ*, XXVI, 1935, 1/2, p. 57). Primei din aceste serii îi aparține depozitul caracteristic de bronzuri de la Tăuteu, publicat mai de mult de Vl. Dumitrescu (*Le dépôt de la fin de l'âge du bronze, découvert à Tăuteu*, în *»Dacia»* V—VI, 1935—1936, p. 225 și urm.), cu observațiunea că numirea înștă a localității este Tăuteu, și completat recent de autorul acestui articol cu încă 16 obiecte de bronz (*Date noi cu privire la depozitul de bronzuri de la Tăuteu (raionul Marghita, reg. Oradea)*, în *»Arheologia Moldovei»* Iași, vol. I, 1961, p. 81 și urm.

23) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 152.

24) Cf. K. Horedt, *Zur Enddatierung der Bronzezeit in Siebenbürgen*, în *»Dacia»* XI—XII, 1945—1947, p. 7 și urm. pentru depozitul de la Șomartin.

Răspîndirea cunoștințelor tehnologice relativ la noua metalurgie a fierului s-a făcut acum în acest spațiu atât dinspre răsărit, prin incursiunile triburilor de călăreți nomade și seminomade din nordul Caucazului și stepele nordice ale Mării Negre, cunoscute sub denumirea convențională de cimerieni, care au preluat aceste cunoștințe din moștenirea civilizației hittite, cit și dinspre sud și sud-vest, prin filiera elenică și nord-vest balcanică, metalurgia fierului fiind cunoscută în Grecia încă înainte de pătrunderea dorienilor din NV Balcanilor²⁵).

În legătură cu mișcările cimerienilor spre vest și sud-vest din sec. VIII î.e.n., la care nu este exclus să fi participat și unii traci, pot fi puse topoarele plate de fier cu aripioare de la sfîrșitul sec. VIII î.e.n. din Caucaz, R.S.S. Ucraineană, România și Europa centrală, imitate după formele asemănătoare de topoare de bronz din sec. XIV—XIII î.e.n. din Anatolia²⁶). De asemenea, datorită acestor mișcări se explică și alte elemente de cultură materială din Europa est-centrală, înglobate în cercul „traco-cimerian“, caracterizat prin piese de harnășament din bronz sau fier (zăbale, psalii și aplice), cu analogii în stepele nord-pontice și în cultura Koban din Caucaz, precum și prin tezaurile de obiecte de aur de la Michălkovo, Dalj, Fokoru, Boarta, Fîrîteaz, Biia și din alte localități²⁷).

Deci, pe lângă răspîndirea cunoștințelor în domeniul metalurgiei fierului, cimerienii au acționat la Dunăre și ca mijlocitori ai elementelor de cultură materială înrudite cu cele din Caucaz și Asia Anterioară, influențînd dezvoltarea culturii locale la sfîrșitul Hallstattului timpuriu, ca și scîiții mai tîrziu, în Hallstattul final²⁸). Această explicație nu exclude însă posibilitatea, ca datorită evenimentelor provocate de invazia cimerienilor să se fi produs și unele depozitări de obiecte de bronz din faza de tranziție de la Hallstattul timpuriu la Hallstattul mijlociu. Din acest punct de vedere, în vreme ce în spațiul dintre Alpii răsăriteni și nordul Balcanilor, căruii îi aparțin și părți din vestul Ungariei, se dezvoltă elementele esențiale ale culturii hallstattiene, care au fecundat grupele hallstattiene de la nord și vest, cit și cele italice, în restul Ungariei și Transilvania istoria triburilor locale, depinzînd de evenimentele cauzate de invazia cimerienilor, cunoaște acum o dezvoltare specifică, influențată de triburile acestea de călăreți nomazi, înrudite cu triburile iraniene și poate și cu cele tracice²⁹).

În Hallstattul mijlociu (sec. VIII — mijlocul sec. VI î.e.n.), odată cu modificările produse în structura social economică și suprastructura societății locale, prin răspîndirea metalurgiei fierului, se constată primele manifestări ale epocii de fier tracice propriu-zise. Acestea se reflectă în

25) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 139 și urm.

26) *Ibid.* și M. Petrescu-Dîmbovița, *Objets hallstattiens trouvés à Birlad*, în „Dacia“ II, N.S., 1959, p. 65 și urm., în care se menționează descoperirile de asemenea topoare din Anatolia, Caucaz, R.S.S. Ucraineană, România, Europa centrală etc.

27) D. Berciu, *cap. cit.*, p. 112.

28) Pia Lavinosa-Zambotti, *Die europäischen Kulturen der Bronze-und Eisenzeit*, extras din *Historia Mundi*, vol. 3, *Der Aufstieg Europas*, p. 23 și urm.

29) Cf. G. von Merhart, *Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen*, în *Festschrift des römisch-germanischen Zentralmuseums*, in Mainz zur Feier seines hundert-jährigen Bestehens 1952, Mainz 1952, p. 60 și urm.

așezările-sălașe în formă de cenușare sau întinse și mormintele de înhumatie cu schelete întinse ale complexului Basarabi, în așezările-sălașe, câmpurile de urne funerare și mormintele tumulare cu schelete în poziție întinsă ale grupului mai restrins Balta-Verde, în așezarea și necropola cu morminte de înhumatie cu schelete în poziție chircită de la Stoicani, în unele descoperiri de morminte de înhumatie de la Cernavoda, precum și în alte descoperiri din Hallstattul mijlociu de pe teritoriul României³⁰).

În urma săpăturilor din mormintele tumulare de la Balta-Verde și din alte locuri din Oltenia s-a precizat că în Hallstattul propriu-zis, probabil sub influența unor triburi din vestul Peninsulei Balcanice, populația locală, ea și în genere aceea din valea Dunării mijlocii și inferioare, a trecut în general de la ritul incinerăției, practicat mai înainte, la ritul înhumăției, morții fiind de obicei înhumați în poziție întinsă și numai rar incinerați, în morminte cu sau fără pietre din tumuli mici³¹). Cele mai multe din asemenea morminte tumulare s-au cercetat la Balta-Verde și Gogoșu, unde s-au identificat și o serie de movile fără de morminte (cenotaphuri), ridicate probabil în amintirea luptătorilor căzuți în lupte³²). Pe baza inventarului mormintelor, constituit din arme, unelte, obiecte de podoabă și ceramică, s-au deosebit mormintele luptătorilor de acelea ale civililor, bărbați, femei și adolescenți. Într-un mormânt de luptător de la Balta-Verde, în afară de piese de harnașament și zăbale de bronz, s-au mai găsit și două fragmente de șină de fier cu urme de nituri, care provin de la un car de luptă³³).

Din punct de vedere etnic se consideră că purtătorii culturii mormintelor tumulare din Oltenia au fost tracii și nu ilirii, cum s-ar putea crede, la prima vedere, după forma unor obiecte de metal, nu însă și după ceramică, care este dezvoltată pe baze locale³⁴).

Cultura materială a triburilor locale, prin analogiile pe care le prezintă în Transilvania, Muntenia, Moldova și Bulgaria nu poate fi decât tracică. Obiectele de factură ilirică, în primul rînd armele de fier pentru luptători și unele obiecte de podoabă, au ajuns aici, prin schimburile intertribale, din importantul centru metalurgic pentru obiecte de fier și bronz din NV Peninsulei Balcanice³⁵).

Numarul mare de morminte de luptători din necropolele de la Balta-Verde (cca. 650—500 î.e.n.) și Gogoșu (cca. 500—400 î.e.n.), precum și cetățile hallstattiene din această vreme, întărite cu șanț și val de apărare, corespund cu faza de democrație militară, în care se găsea societatea tracă, nu numai din sudul Dunării, dar și de la nord de fluviu³⁶). Toate acestea presupun o organizare politică și militară destul de puternică a triburilor

30) D. Berceiu, *cap. cit.*, p. 152 și urm.

31) D. Berceiu, și Eug. Comsa, *Săpăturile arheologice de la Balta-Verde și Gogoșu (1949 și 1950)*, p. 176 și urm. și p. 481.

32) *Ibid.*, p. 408.

33) *Ibid.*, p. 391.

34) *Ibid.*, 483 și urm.

35) *Ibid.*, p. 486.

36) *Ibid.*

tracice locale, în legătură cu anumite evenimente istorice din valea Dunării care nu sînt încă îndeajuns de bine precizate³⁷⁾. În același timp cu triburile tracice nord-dunărene s-au întărit și triburile tracice sud-dunărene, precum și cele ilirice, datorită unei amenințări mai mari din afară, căreia trebuiau să-i facă față triburile din valea Dunării³⁸⁾.

În schimb, descoperirile din așezarea și cimitirul de la Stoicani din sudul Moldovei ne dovedesc că aspectul hallstattian de acolo aparține unor triburi sedentare și de caracter pașnic, care se ocupau cu agricultura, creșterea vitelor, pescuitul și vinatul³⁹⁾. Lipsa elementelor scitice, aici ca și în mormintele tumulare de la Balta-Verde și Gogoșu, ne atestă că aceste triburi nu veniseră încă în contact cu sciții.

Deci, în această perioadă a Hallstattului, triburile locale din spațiul carpato-dunărean nu au evoluat în același fel. Unele practicînd mult războiul de jaf și de apărare, se aflau într-o etapă mai înaintată a democrației militare, caracterizată prin numărul mare al armelor de fier, așezări întărite cu șanțuri și valuri, precum și printr-o aristocrație militară desprinsă tot mai mult de masa tribală⁴⁰⁾. Altele, îndeletnicindu-se îndeosebi cu agricultura, creșterea vitelor și meșteșugurile, care continuă să se separe de agricultură, erau mai mult pașnice. Prin schimburi, în care intrau și elemente de cultură materială ilirică ale Hallstattului central-european și balcanic, s-au accentuat diferențierile sociale din sinul societății patriarhale, în special din Transilvania și Oltenia.

În fine, în Hallstattul târziu, care datează din sec. VI—V î.e.n., exceptînd regiunile amintite unde se prelungește pînă în sec. III î.e.n., se accentuează și mai mult dezvoltarea inegală a societății tracice locale. Pe baza analizei descoperirilor mai vechi și recente (Chirnovi, Alexandria ș.a.), precum și a considerațiilor relativ la implicațiile politice în urma prezenței statului odriz la Dunărea de Jos, se constată că triburile traco-getice mai evolute din zona ponto-dunăreană și de la nord de Dunăre pînă în regiunea subcarpatică, integrate în unitatea culturală sud-tracică, puternic influențată de civilizația grecească, se diferențiază din ce în ce mai mult de masa nord-tracică mai conservatoare, influențată de sciți și pe alocuri, în mod sporadic, de iliri și greci⁴¹⁾.

Un rol important în procesul de diferențiere crescîndă dintre zonele nord-tracică și sud-tracică l-au avut grecii, care prin contactul cu populația locală din spațiul ponto-dunărean au contribuit la accelerarea ritmului de dezvoltare a triburilor locale din Dobrogea, sudul Moldovei, cîmpia Mun-

37) *Ibid.*, p. 487.

38) *Ibid.*, p. 486 și urm.

39) M. Petrescu-Dîmbovita, *Cimitirul hallstattian de la Stoicani*, în «*Materialae*», vol. 1 (1953), p. 203.

40) D. Berceiu, *cap. cit.* din *Istoria Romîniei*, p. 116.

41) De același, p. 153 și urm., *La genèse de la civilisation de la Tène chez les geto-daces*, în «*Dacia*» I, NS, 1957, p. 136 și urm., *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, în SCIV, X, 1, 1959, p. 10 și urm., *Фрако-скифский Меч-эмблема из Меджидии (Добруджа) и Суть гетий-тракии nord-дунăрені? Un aspect arheologic al problemei*, în SCIV, XI, 2, 1960, p. 263 și urm., în «*Dacia*» II, NS, 1959, p. 120 și urm.

teniei și Olteniei, grăbind în același timp procesul de descompunere a relațiilor de comună primitivă a societății traco-getice din aceste regiuni⁴²⁾.

Datorită influenței factorului grecesc, triburile traco-getice din regiunea ponto-dunăreană, prin integrarea lor din ce în ce mai mult în unitatea culturală a triburilor sud-tracice s-au diferențiat de restul masei nord-tracice, trecând mai repede, către mijlocul sec. V î.e.n., la a doua epocă a fierului⁴³⁾.

În schimb, influența scitică, legată de complexul eterogen al „sciților agricoli” din silvo-stepă, din care nu lipseau nici elemente tracice, a fost mai activă în zona nord-tracică, îndeosebi în Transilvania, centrul și nordul Moldovei, unde în perioada ultimă a culturii hallstattiene, până către 300 î.e.n., au pătruns numeroase elemente de cultură de factură scitică, în urma legăturilor etnoculturale dintre triburile nord-tracice și „sciții” din silvo-stepă sau a unor incursiuni scitice de mai mică amploare spre vest, spre Europa centrală⁴⁴⁾. Imediat la nord de zona ponto-dunăreană, fondul local nord-tracic a intrat în legătură cu elemente de factură scitică și numai în mod sporadic cu altele de origine grecească, după cum ne-o dovedesc descoperirile din grupele culturale cu morminte de incinerare în tumuli de la Birsești (r. Focșani, reg. Galați), din sudul Moldovei⁴⁵⁾ și Ferigele (r. Horezu), din nordul Olteniei⁴⁶⁾.

Influența scitică mai puțin profundă de cât cea grecească, cu care s-a desfășurat paralel pe un spațiu însă mai mare, a contribuit la intensificarea metalurgiei fierului și a răspîndirii unor tipuri de arme orientale în spațiul carpato-dunărean, grăbind, într-o măsură mai redusă, procesul de trecere a societății locale nord-tracice către cea de a doua epocă a fierului⁴⁷⁾.

În zona ponto-dunăreană, în special în Dobrogea, a fost activă influența triburilor de sciți nomazi din stepele nord-pontice, care cu începere din sec. IV î.e.n. au exercitat, cel puțin pentru un timp, și o stăpînire politică asupra populației mai vechi autohtone traco-getice⁴⁸⁾. Prin legăturile dintre aristocrația sciților nomazi din stepă și tracii sudici s-a ajuns în zona ponto-dunăreană la stilul animalier traco-scitic, reflectat în unele descoperiri ar-

42) D. Berciu, *La genèse de la civilisation de la Tène chez les geto-daces*, loc. cit.

43) *Ibid.*

44) *Ibid.*, p. 138 și de același, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, p. 43 și Фрако-скифский меч-эмблема из Меджидии (Добруджа), p. 121 și cap. cit., din *Istoria României*, p. 155 și urm.; I. H. Crișan, *Un aklmkes invădit din Muzeul Făgăraș (Considerațiuni asupra grupului scitic din Transilvania)* în *Omagiul lui Constantin Daicoviciu*, București 1960, p. 120 și urm.; A. И. Мелюкова, К вопросу памятниках скифской культуры на территории средней Европы, în *C.I. XXII*, 1955, p. 253 și Dorin Popescu, *Problema sciților din Transilvania în opera lui I. Pirvan*, în *SCIV*, IX, I, 1958, p. 29 și urm.

45) С. Моринц, Новая галштатская группа в Молдове, în *«Dacia»*, NS, I, 1957, p. 117 și urm.

46) Al. Vulpe, *Cimitir din prima epocă a fierului la Ferigele* (r. Horezu, reg. Pitești), în *«Materiale»*, V, 1959, p. 363 și urm. și de același, *Săpăturile de la Costești-Ferigele* (r. Horezu, reg. Pitești), în *«Materiale»*, VI, 1960, p. 237.

47) D. Berciu, cap. cit., din *Istoria României*, p. 155 și urm.

48) Idem, *O descoperire traco-scitică din Dobrogea și problema scitică la Dunărea de Jos*, p. 39 și urm. și de același, Фрако-скифский меч-эмблема из Меджидии (Добруджа), p. 119 și urm.

heologice, dintre care mai importante sînt: mormîntul de la Agighiol, de lîngă Babadag, sabia emblemă de la Medgidia, coiful de aur de la Poiana-Cotofenesti (r. Teleajen) și „tezaurul” de la Craiova ⁴⁹⁾.

În felul acesta se explică și particularitățile grupelor locale din această perioadă, precum și trecerea în mod inegal către a doua epocă a fierului în spațiul carpato-dunărean.

НАСЕЛЕНИЯ И КУЛЬТУРЫ НА КАРПАТО-ДУНАЙСКОЙ ТЕРРИТОРИИ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ПЕРВОГО ТЫСЯЧЕЛЕТИЯ ДО НАШЕЙ ЭРЫ

Краткое содержание

Представляется стадия исследований относящихся к гальштатским населением и культурам на карпато-дунайской территории, в период между XII веком до н. э. и V в. до н. э. или III в. до н. э. для межкарпатских областей и на восток от Карпат, где Гальштатская культура продолжается до того времени.

По этому случаю выявляются главные результаты, полученные в годы народно-демократического строя, касающиеся стадии социал-экономического и культурного развития автохтонных племён, а также и относительно роли кимерийцев, иллирийцев, скифов и греков в развитии общества и культуры местных фракийцев.

В первую очередь преследовалось развитие местного общества в период перехода от бронзового века к раннему железному веку (XIII в. до н. э.), характеризующегося усилением металлургии бронзы и пастушеским образом жизни.

В продолжении, что касается раннего гальштата (XII-VIII в. до н. э.), одновременно с формами материальной культуры в поселениях и могильниках, была принята во внимание металлургия бронзы, которая приобретает самое большое развитие, а также и началом и распространение новой металлургии железа.

В среднем гальштате (VIII в. — приблизительно 550 г. до н. э.) одновременно с изменением происшедшим в области сил производства и надстройки, благодаря распространению новой металлургии железа были отмечены первые проявления собственно фракийского железного века (группа Басарабь, поселения и гальштатские поля погребения с урнами и подкурганные могильники в Балта Верде, могильник с скорченными скелетами в Стоиканах некоторые гальштатские находки в Чернавода и в других местностях на территории РНР).

В это время, благодаря развитию ремёсел и отделения их от земледелия, благодаря усилению обмена в который входили и некоторые элементы материальной культуры центрально-европейского и балканского Гальштата благодаря войнам с целью грабежа, но и для защиты, усилилось социальное расслоение в среде патриархального общества в особенности в Трансильвании и в Олтении.

Наконец, в позднем Гальштате (VI-V в. до н. э.) исключая вышеупомянутые области (где продолжается до III в. до н. э.), ещё силь-

49) Ibid., p. 37 și urm. (text romîn) și p. 117 și urm. (text rus) și de același, *cap. cit. din Istoria Romîniei*, p. 159.

нее подчеркивается неодинаковое развитие местного фракийского общества. В это время, как было показано, в особенности Д. Берчио, фракийско-гетские более развитые племена из понто-дунайской зоны на север от Дуная до подкарпатской зоны включенные в единство южно-фракийской культуры, под сильным влиянием греческой культуры, дифференцируются все больше и больше от более консервативной северо-фракийской массы, находящейся под влиянием скифов и греков. Влияние скифов было более активно в северо-фракийской зоне куда проникли многочисленные элементы культуры скифского облика, как вследствие этно-культурных связей между северо-фракийскими племенами и лесостепными „скифами“, как и вследствие скифских набегов.

Таким образом объясняются особенности культурных групп в этот период, а также и одновременный переход ко второму веку железа на карпато-дунайской территории.

POPULATIONS ET CULTURES DE L'ESPACE CARPATHO-DANUBIEN PENDANT LA PREMIÈRE MOITIÉ DU PREMIER MILLÉNAIRE AVANT NOTRE ÈRE

Résumé

Dans cet article l'auteur présente le stade des recherches concernant les peuples et les cultures du Hallstatt dans l'espace carpatho-danubien, entre le XIIe siècle av. notre ère, à l'exception des régions intracarpathiques et celles situées à l'est des Carpathes, où la culture hallstattienne dure jusque vers le IIIe siècle av. notre ère.

A cette occasion, l'auteur discute les principaux résultats obtenus ces derniers temps en ce qui concerne le stade du développement social, économique et culturel des tribus autochtones, ainsi que le rôle des Cimmériens, des Illyres, des Scythes et des Grecs dans l'évolution de la société et de la culture des Thraces locaux.

Au commencement on a précisé le stade de développement des tribus locales pendant la période de transition de l'âge du bronze à l'âge du fer (XIIIe siècle av. notre ère), caractérisée par la métallurgie du bronze, qui à cette époque était très développée, ainsi que par la vie pastorale.

Ensuite, dans l'étape suivante du Hallstatt ancien (XII—VIIIe siècle av. notre ère), parallèlement avec les formes de culture matérielle connues par les établissements et les cimetières, on a pris en considération la métallurgie du bronze, qui prend alors son plus grand essor, ainsi que le début et la diffusion de la métallurgie du fer.

Pendant le Hallstatt moyen (VIIIe siècle jusqu'à environ 550 av. notre ère), en même temps que les changements survenus dans les forces de production et la superstructure, grâce à la nouvelle métallurgie du fer, qui continue à se répandre, on observe les premières manifestations de l'âge du fer proprement dit (le groupe Basarabi, les établissements et les sépultures d'incinération en urnes ou en tumuli de Balta-Verde, la nécropole avec ses tombes d'inhumation à squelettes accroupis de Stoicani, quelques découvertes hallstattiennes de Cernavoda et d'autres localités de Roumanie.

Durant cette période, par le développement des métiers et leur séparation sous forme primitive d'avec l'agriculture, par l'intensification des échanges qui comprenaient aussi quelques éléments de culture matérielle illyrique du Hallstatt de l'Europe centrale et de la Péninsule Balcanique, et enfin par les guerres de pillage et de défense, les différences sociales au sein de la société patriarcale s'accroissent davantage, surtout en Transylvanie et en Petite-Valachie.

Finalement, pendant le Hallstatt tardif (VIe—Ve siècle av. notre ère, exceptant les régions nommées plus haut, où cette période se prolonge jusqu'au IIIe siècle), le développement inégal de la société thracique locale est encore plus prononcé. Pendant ce temps, comme l'a montré tout spécialement D. Berciu, les tribus thraco-gétiques plus évoluées de la zone ponto-danubienne et du nord du Danube, jusqu'à la région sous-carpathique, intégrées dans l'unité culturelle sud-thracique puissamment influencée par la civilisation grecque, se différencient de plus en plus de la masse nord-thracique, plus conservatrice, influencée par les Scythes et par endroits, de manière sporadique, par les Illyres et les Grecs.

L'influence scythique a été plus active dans la région nord-thracique où ont pénétré de nombreux éléments de culture scythiques, tant à la suite des liens ethniques et culturels entre les tribus nord-thraciques et scythiques de sylvosteppe, que par des incursions scythiques.

Ceci explique les particularités des groupes de culture de cette époque, ainsi que la transition de manière inégale au deuxième âge de fer dans l'espace carpatho-danubien.

FUNDAMENTAREA ATEISMULUI ȘTIINȚIFIC ÎN LUCRĂRILE LUI V. I. LENIN

DE

I. DAVIDSOHN

Universitatea „H. I. Cuza”, Iași

Lupta partidelor comuniste și muncitorești împotriva obscurantismului religios, pentru concepția științifică, materialistă despre lume, constituie unul din aspectele cele mai pregnante ale ciocnirii contemporane dintre proletariat și burghezie, pe planul ideologic. În condițiile epocii imperialismului și revoluțiilor proletare, religia a devenit o armă deosebit de primejdioasă a reacțiunii burgheze, folosită ca mijloc de diversione, pentru a salva de la naufragiu orînduirea capitalistă osîndită de istorie. De-a lungul veacurilor religia a servit totdeauna interesele claselor reacționare și a constituit o frînă în calea progresului social. Influența ei este astăzi cu atît mai primejdioasă, cu cît ea folosește formele rafinate ale înșelării, înveșmîntîndu-se în haina concepțiilor filozofice ale idealismului contemporan sau invocînd argumente din arsenalul teoriilor științifice, mistificate de idealism. Pentru partidele comuniste și muncitorești, îndepărtarea influențelor ideologiei religioase reprezintă o preocupare însemnată, o problemă complexă, a cărei soluționare presupune o adîncă înțelegere marxist-leninistă a realității istorice concrete, o orientare teoretică și practică precisă, în condițiile aspre și mereu schimbătoare ale luptei pentru cucerirea puterii și pentru construirea societății noi. Atitudinea antireligioasă, poziția ateistă este indisolubil legată de dezvoltarea concepției materialiste despre lume. Gînditorii materialisti din trecut au meritul de a fi înțeles că zeii sînt o creație a închipuirii omenești, că forțele supranaturale din miturile religioase sînt de esență pămîntească, avîndu-și obirșia în animarea și divinizarea naturii și forțelor ei ridicate la rangul de zeițați atotputernice de închipuirea omului primitiv, copleșit de slăbiciune și ignoranță. Democrit și Epicur sînt figuri strălucite ale ateismului antic. Marele poet și filozof materialist latin Lucretius Carus a înălțat, în celebra lui poemă despre natură, un adevărat imn de slavă materialistului și ateului Epicur, al cărui merit deosebit îl vedea în faptul de a se fi ridicat împotriva superstițiilor, de a fi eliberat omenirea de povara prejudecăților religioase, de a fi risipit ceața neștiinței, izgonind amenințările întunecate ale duhurilor. Puternica înrîurire a gîndirii lucretiene și-a găsit, mai târziu, expresia în minunatele cuvinte ale celui mai mare poet latin, Virgilius :

„Felix qui potuit rerum cognoscere causas atque metus omnes et inexorabile fatum subiecit pedibus strepitumque Acherontis avari”.

Atitudinea ateistă și-a găsit de asemenea reprezentanți de seamă în gînditorii materialisti din perioada de ascensiune a burgheziei și a luptelor antif feudale, începînd cu veacul al XVI-lea și pînă la mijlocul veacului al XIX-lea: Giordano Bruno, Spinoza, Diderot, d'Holbach, La Mettrie, Helvétius, Radîșev, Herzen, Belinski, Cernîșevski, Dobroliubov, Feuerbach. Cel dinții a plătit cu viața convingerile lui ateiste și a murit pe rugul aprins de inchiziția catolică, martir al științei și gîndirii libere. Spinoza a fost izgonit din comunitatea religioasă a evreilor ca tăgăduitor al lui Dumnezeu. Materialiștii francezi din secolulul al XVIII-lea și-au legat numele de lupta împotriva clericalismului feudal, dezvăluind cu curaj minciunile și aberațiile răspindite de preoți și denunțînd opresiunea și intoleranța bisericii catolice. Ei au afirmat că religia a apărut ca rod al ignoranței și înșelăciunii practice de impostori vicleni, pentru a-și crea situații privilegiate și a-și satisface interesele egoiste. În condițiile veacului al XVIII-lea, concepția lor antireligioasă a avut o evidentă semnificație progresistă, în lupta împotriva stăpînirii feudale și bisericii care o susținea. Totuși construcțiile lor sînt de parte de a constitui un răspuns științific la problemele referitoare la religie, la adevărata ei esență, la originea ei, la rădăcinile ei sociale și gnoseologice. În lucrările lui Feuerbach găsim o încercare meritorie de a da fenomenului religios o interpretare materialistă. Marx și Engels au subliniat meritele construcției lui Feuerbach, arătînd în același timp și însemnatele ei lacune, tratarea abstractă a problemei, exterioră realităților sociale ale luptei de clasă, neînțelegerea legăturii dintre religie și scindarea societății în clase antagoniste. Marx și Engels, elaborînd concepția științifică a materialismului istoric, au dat un răspuns clar și definitiv la problema substratului real al vieții spirituale a societății, arătînd că în condițiile vieții materiale, în existența socială a oamenilor trebuie să căutăm izvorul, cauza determinantă a conștiinței lor, a diferitelor ei forme de manifestare. Ei au putut elabora astfel concepția lor științifică și consecvent materialistă privitoare la originea, natura și particularitățile religiei, ca formă specifică a conștiinței sociale, ca reflecție fantastică, în capetele oamenilor, a forțelor externe care îi domină, a forțelor pămîntești care capătă astfel forma unor puteri nevăzute, supranaturale. Scoțînd la iveală rădăcinile de clasă ale religiei, relația necesară dintre antagonismul social și dedublarea religioasă a realității într-o lume cerească, imaginară și una vizibilă, pămîntească, Marx a situat critica religiei pe terenul ferm al întregii lui concepții științifice despre viața socială. Subliniînd caracterul istoric al concepției religioase, care a apărut pe o anumită treaptă a dezvoltării sociale, legătura ei neîndoielnică cu exploatarea, esența ei reacționară, Marx și Engels au pus bazele ateismului științific proletar, ostil, prin natura lui, oricărei încercări de a folosi elemente supranaturale, oricărei construcții idealiste și fideiste. Marx a caracterizat cu o excepțională profunzime conținutul real și semnificația socială a mistificării religioase, într-o formulă celebră: „Mizeria religioasă — spune el — este expresia mizeriei reale. Religia este suspinul creaturii chinuite, sensibilitatea unei lumi lipsite de inimă, după cum este și spiritul unor orînduiri lipsite de spirit. Ea este opiu pentru popor”. Pornind de la tezele fundamentale formulate de Marx și Engels, Lenin le-a apărut și dezvoltat, în condi-

țile noi ale capitalismului contemporan, ale imperialismului, elaborând o teorie științifică armonioasă, care constituie o armă ascuțită a proletariatului, a partidelor comuniste și muncitorești, în lupta împotriva reacțiunii ideologice. Ideile leniniste privitoare la religie, la esența ei reacționară, la cauzele care mențin influența ei în societatea capitalistă de astăzi, la căile și mijloacele de luptă împotriva acestei influențe, la poziția partidului clasei muncitoare față de religie și biserică, sînt expuse într-o serie de lucrări și articole de deosebită însemnătate: *Socialismul și religia. Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc față de religie. Atitudinea diferitelor clase și partide față de religie și de biserică. Scrisorile către Gorki din noiembrie și decembrie 1913. Despre însemnătatea materialismului militant*. Observații și aprecieri profunde privitoare la religie se găsesc și în alte lucrări ale lui Lenin și, în primul loc, în lucrarea lui filozofică de excepțională însemnătate *Materialism și empiriocriticism*, în care principiile ateismului proletar își găsesc o solidă fundamentare, prin critica ascuțită a idealismului și fideismului, prin demonstrarea elocventă a relației nemijlocite dintre curentele idealismului contemporan și obscurantismul religios. În epoca imperialismului, reacțiunea filozofică a deschis larg calea incursiunilor teologice în domeniul filozofiei. Filozofii idealisti ai burgheziei imperialiste au devenit, cu drept cuvînt, după expresia filozofului proletar Joseph Dietzgen, „lachei diplomați ai clericalismului”. Unele dintre sistemele filozofice idealiste cu largă răspîndire și influență în țările capitaliste nu sînt altceva decît construcții teologico-filozofice, a căror esență constă în afirmarea și apărarea ideii de dumnezeu și a dogmelor religioase. Este suficient să amintim personalismul și neotomismul, ca să arătăm cît de departe a ajuns simbioza filozofico-religioasă în construcțiile ideologice ale burgheziei contemporane. Neotomismul reprezintă, în esență, o adaptare la condițiile și nevoile dominației imperialiste a principiilor și tezelor scolasticii medievale, care și-au găsit expresia tipică în filozofia lui Toma d'Aquino, doctrinarul prin excelență al catolicismului feudal. În primii ani ai veacului nostru, cînd reacțiunea ideologică imperialistă începuse a se manifesta cu intensitate, cînd revizionismul inaugurase activitatea lui de subminare a tezelor clasice ale marxismului, Lenin, ridicîndu-se cu tărie în apărarea pozițiilor marxiste, a respins asaltul idealist și construcțiile idealiste ale revizionistilor, a demonstrat cu o logică invincibilă adevărul și trîncia tezelor materialismului dialectic, temelia de nezdruccinat a ateismului științific. Pentru a da o ripostă definitivă fideismului contemporan, el a supus unei analize profunde ideologia religioasă și aderențele ei cu întregul sistem al exploatării capitaliste. Credința religioasă își are originea în suferința imensă a maselor populare strivite de exploatarea economică și de tirania politică a claselor stăpînitoare, în nevoia celor apăsăți de a-și afla consolarea într-o lume mai dreaptă, în lumea imaginară de dincolo de mormînt, în iluzoria împărăție cerească. „Religia — spune Lenin — este una din formele asupririi spirituale care apasă pretutindeni asupra maselor populare strivite de munca prestată veșnic pentru alții, de nevoi și de singurătate. Religia a fost în toate vremurile un aliat prețios al exploataților, fiindcă ea recomandă săracilor apăsăți de povara muncii să aștepte cu smerenie și răbdare răsplata în lumea viitoare, în timp ce deschide exploataților trîntori, pe lingă raiul pămîntesc, și pe cel ceresc, sfătuiindu-i să obțină, prin acte de filantropie, cu un preț conve-

nabil, bilete pentru împărăția lui Dumnezeu". Reluând formula lui Marx, Lenin subliniază, la rîndul său, că religia este opiu pentru popor, că ea este un fel de basamac spiritual în care sclavii capitalismului își înecă chipul lor de om, pretențiile lor la o viață cît de cît demnă de om. Respingînd ateismul îngust, superficial, de escuță mic-burgheză, pentru care întreaga explicație a persistenței prejudecăților religioase în societatea capitalistă contemporană și influenței lor asupra unor mase largi de oameni, asupra păturilor înapoiate ale proletariatului și multimilor țărănești, se reduce la argumentul lipsei de cultură, ignoranței acestora, Lenin, de pe pozițiile luptei de clasă și ateismului proletar, desprinde cauzele profunde, adevărate ale acestei realități, scoate cu vigoare în lumină elementele generatoare și susținătoare ale credințelor mistice și superstițiilor: oprimarea și exploatarea maselor muncitoare, aparenta lor neputință în fața acțiunii spontane a legilor economiei capitaliste, care pricinuieste maselor muncitoare suferințe cumplite, care amenință, la fiecare pas, pe omul muncitor cu șomajul, mizeria și moartea prin infometare. Această degradare spirituală a maselor, generată și întreținută de orînduirea capitalistă și legile ei, este larg folosită de exploatare, pentru a-și consolida dominația economică și politică, cu ajutorul subjugării spirituale. Religia și biserica îndeplinesc, în societatea capitalistă, această comandă reacționară a clasei stăpînitoare. Adîncimea analizei leniniste este stralucit confirmată de poziția slujitorilor religiei și bisericii față de problemele mari, politico-sociale, ale contemporaneității. Alianța bisericii din țările capitaliste cu elicele monopoliste, transformarea fațișă a religiei și bisericii într-un instrument al reacțiunii sociale, al politicii imperialiste de agresiune, de cîmpire și de subjugare națională, sînt realități incontestabile. Este edificator exemplul bisericii ortodoxe din Rusia țaristă, unealtă a autocratismului, folosită ca o parte a aparatului de stat, spre a asigura, prin rîspîndirea obscurantismului, prin întreținerea vrajbei religioase și naționale, dominația țarului și huzurul nerușinat al moșierilor și capitaliștilor. În lumea contemporană, biserica catolică și Vaticanul reprezintă una din cele mai primejdioase forțe ale reacțiunii imperialiste. Tradițiile spiritului retrograd al bisericii romano-catolice sînt vechi de multe veacuri și se pierd în bezna nopții medievale. Secole de-a rîndul instrument al puterii feudale, pentru menținerea căreia a folosit toate metodele înrobirii spirituale și constrîngerii materiale, propagînd fanatismul și brăzdînd cerul nopții medievale cu flăcările rugurilor, biserica catolică a devenit, în epoca noastră, o unealtă docilă a cercurilor imperialiste. Vaticanul a manifestat cea mai largă bunăvoință față de regimurile fasciste și s-a aliat fațiș cu fascismul italian. El a aplaudat agresiunea hitleristă împotriva Uniunii Sovietice și se manifestă ca un dușman înverșunat al socialismului, fiind unul din susținătorii de frunte ai politicii de dușmanie față de Uniunea Sovietică și celelalte țări ale lagărului socialist. În țările capitaliste din Occident, catolicismul acționează ca o forță politică, prin partidele catolice sau democrat-crestine. Aceste partide politice, formînd guverne reacționare în țări ca Italia, Franța, Republica Federală Germană, s-au dovedit a fi exponenți ale forțelor retrograde, ale forțelor ostile progresului social, susținătoare ale spiritului șovin, agresiv, ale militarismului și politicii de violență. Imperialismul american folosește, pe scară largă, sprijinul pe care biserica catolică îl acordă politicii războiului rece și ațîțării antisovietice, antisocialiste.

Adversitatea religiei și bisericii față de comunism trebuie raportată și la esența însăși a ideologiei religioase și înțeleasă ca o manifestare a opoziției nete, ireductibile dintre concepția comunistă și cea religioasă asupra lumii. Prin natura sa, concepția comunistă este o concepție științifică, o reflectare justă a realității naturale și sociale și legilor obiective care guvernează natura și istoria. Ea a luat naștere și se dezvoltă în indisolubilă legătura cu progresul științific, cu adâncirea cunoașterii umane, cu realizările științelor naturii și științelor sociale. Subliniind caracterul științific al concepției comuniste, Lenin arată că „învațătura lui Marx este atotputernică, fiindcă este adevărată. Ea este completă și armonioasă, dând oamenilor o concepție întreagă despre lume, care nu se împacă cu nici o superstiție, cu nici o idee reacționară, cu nici o apărare a subjugării burgheze“. Ideologia religioasă este, dimpotrivă, dușmană, prin esență, spiritului științific, religia reprezentând o reflectare falsă, mistificată, fantastică a realității, o răsturnare a raporturilor reale existente în lume. Rădăcinile gnoșeologice ale religiei, ca și ale idealismului, rezidă în ruperea gândirii, noțiunilor de realitate, de lucrurile reale, în exagerarea considerabilă a unui moment al cunoașterii și transformarea lui într-o esență de sine stătătoare și generatoare a lucrurilor și fenomenelor, într-un demiurg al realului. „Cunoașterea omului — spune Lenin — nu este o linie dreaptă, ci o linie curbă, care se apropie infinit de o serie de cercuri, de o spirală. Orice fragment, frîntură, bucățică din această linie curbă poate fi transformată (unilateral transformată) într-o linie dreaptă, independentă, întreagă ce duce (din moment ce nu vezi pădurea din cauza copacilor) în mlaștină, la clericalism, unde este consolidată de interesele de clasă ale claselor dominante“.

Știința, adâncind mereu cunoașterea, infirmă, la fiecare pas, construcțiile fantastice ale religiei și se poate la iveală completa lor lipsă de consistență. În trecut, biserica își manifesta deschis și brutal ostilitatea față de cunoașterea științifică. Este bine cunoscută prigoana la care biserica catolică a supus pe gânditorii progresiști, pe oamenii de știință care luptau pentru promovarea cunoașterii reale a lumii, pentru eliberarea rațiunii cercetătoare din strînsoarea înăbușitoare a dogmelor religioase. Curajul de a înfrunta tirania inchiziției era plătit cu viața sau cu pierderea libertății. Giordano Bruno, Galilei, Copernic au cunoscut fanatismul, intoleranța și cruzimea apărătorilor religiei. Descartes și-a căutat în Olanda un loc de relativă siguranță, pentru a putea scăpa vigilenței necruțătoare a inchiziției și a-și desfășura, cu oarecare libertate, activitatea filozofică și științifică. În secolul al XVIII-lea, editarea, în Franța, a Marii Enciclopedii științifice a fost o adevărată dramă, o luptă ascuțită între spiritul materialist și iluminist al forțelor sociale progresiste și obscurantismul religios al bisericii, slujitoare a statului feudal. Secole de-a rîndul biserica a refuzat cu încăpăținare să recunoască adevăruri fundamentale și evidente ale științei și a continuat să raspîndească, fie direct, fie prin învățămîntul pe care îl controla, aberațiile religioase. În epoca noastră științele naturii au înregistrat și înregistrează mereu succese de însemnătate excepțională. În noile condiții, biserica a fost nevoită să schimbe metodele de luptă și să înceteze a respinge fațiș adevărurile științifice. Ea militează astăzi pentru concilierea religiei și științei, cu scopul de a subordona știința construcțiilor și concluziilor religioase. În realitate, precum a arătat Lenin, apărătorii reli-

giei și ai idealismului, dînd cu fățarnicie aprobare științelor moderne, se dovedesc a fi adepți ai unor puncte de vedere respinse de știință și prieteni nu ai gînditorilor și savanților progresiști, ci ai celor ce reprezintă stagnarea și spiritul retrograd, în domeniul cercetării științifice. În acest sens, catolicismul contemporan se străduiește să se prezinte sub o formă restructurată și să dea impresia unei adaptări la condițiile schimbate. Propovăduind ideea armoniei posibile a credinței și științei, apologetii catolicismului, teologi, filozofi idealiști și oameni de știință înfeudați idealismului și fideismului, întemeiază această afirmație pe distincția pe care o fac între adevărurile raționale și așa-zisele „adevăruri suprarationale”, la înțelegerea cărora gîndirea umană nu s-ar putea ridica prin propriile ei forțe, ele rămînînd accesibile numai credinței. Între aceste două forme de adevăruri n-ar exista nici un fel de opoziție, întrucît unele și altele și-ar afla obîrșia în înțelepciunea fără margini a divinității, întregindu-se armonios. Rămîne doar ca rațiunea să-și recunoască incapacitatea de a dovedi adevărurile suprarationale, prin esența lor indemonstrabile, și să stăruiască în a le susține cu tărie și a le apăra. Rațiunii și științei i se rezervă astfel sarcina de „onoare” de a promova dogmele religiei. Științei moderne i se oferă cu generozitate funcția de slujnică a teologiei, formula nouă, chemată să înlocuiască vechea formulă medievală, care atribuia acest rol filozofiei. Dacă, prin urmare, știința ar renunța la ateism și ar îmbrățișa „adevărurile credinței”, ea ar putea să continue cercetările ei în domeniul îngust, minor, al adevărurilor raționale, avînd însă tot timpul grija de a nu tulbura armonia înțeleaptă cu religia și de a preamări pe dumnezeu. În condițiile actuale, religia încearcă să-și păstreze autoritatea, supremația, prezentîndu-se sub forma epurată și înșelătoare a concepțiilor filozofice și speculațiilor științifice. Lenin a subliniat cu toată vigoarea degenerarea filozofiei idealiste contemporane care, îndeplinind comanda socială a imperialismului, s-a transformat fățiș într-un jalnic instrument al clericalismului. Filozofii idealiști contemporani se în-deletnicească cu răsălmăcirea datelor științei moderne, pentru a le pune de acord cu cerințele spiritului religios. Întrucît mecanica cuantică a scos la iveală insuficiențele vechii concepții mecaniciste privitoare la cauzalitate, neotomiștii se grăbesc să proclame unilateralitatea principiului științific al cauzalității și necesitatea de a-i găsi întregirea în indeterminismul religios. Tăgăduind caracterul universal al principiului cauzalității, neotomiștii afirmă existența unor esențe suprasensibile, care s-ar situa în afara acțiunii lui. Filozofia idealistă contemporană folosește, în manieră arbitrară, datele științei moderne, încercînd să afirme astfel caracterul finit, în timp și spațiu, al lumii, începutul ei în actul de creație al divinității. Sînt puse la contribuție și supuse unor interpretări arbitrare datele fizicii moderne referitoare la relația dintre masă și energie, pentru a se afirma dispariția materiei, transformarea ei în energie pură, și sînt reluate, în forme noi, vechile argumente, infirmate de știință, ale teoriei așa-zisei morți termice a universului. Construcțiile idealiste ale biologiei burgheze contemporane, concepțiile vitaliste oferă de asemenea un însemnat aliment speculațiilor filozofice de esență teologică, pentru a susține ideea sufletului nemuritor și existența lui dumnezeu. Dînd dovadă de o abilitate egală cu spiritul ei obscurantist și vorbind prin glasul apărătorilor neotomiști ai religiei, biserica catolică se prezintă fățarnic ca o apărătoare a rațiunii umane împotriva curentelor iraționaliste.

De fapt, acest pretins raționalism nu este altceva decât încercarea de a prezenta concepția religioasă într-un vestmânt rațional, de a conferi astfel o aparență de raționalitate obscurantismului religios și de a-l face acceptabil spiritului modern, puțin înclinat să se împace cu detronarea rațiunii. Lupta teologiei catolice contemporane și filozofiei neotomiste, subordonate teologiei, împotriva iraționalismului, pentru apărarea rațiunii, este lipsită de orice bază principială, întrucât religia, care se întemeiază pe revelație și credință oarbă în esențe suprasensibile, este tot atât de străină și de dusmană rațiunii ca și construcțiile iraționaliste, care situează pe primul plan al vieții sufletești intuiția, instinctul și în genere forțele iraționale. Ceea ce urmărește catolicismul și filozofia lui este nu apărarea rațiunii, ci o anumită conciliere a raționalului cu iraționalul, a științei cu religia, care ar asigura supremația religiei și îngrunarea rațiunii silite să accepte „adevărurile suprarationale“. Făcând clogiul acestei concilieri, care constituie pentru el substanța însăși a neotomismului, filozoful neotomist francez Jacques Maritain declară că „neotomismul împacă grația și natura, credința și rațiunea, teologia și filozofia, virtuțile supranaturale și cele naturale, ordinea spirituală și cea profană, ordinea speculativă și cea practică, contemplarea mistică și cunoașterea umană, credința în ceea ce e veșnic dat și rațiunea vremii“ (*De Bergson à Thomas d'Aquin*, 1944). Este ușor de înțeles ce urmărește biserica și filozofia ei. Ea încearcă să construiască din argumentele rațiunii un pod către lumea mistică a iraționalului, să întemeieze misticismul pe fundamentul gândirii raționale, să realizeze o fuziune între ordinea rațională și o pretinsă realitate, care depășește raționalul. O distanță uriașă desparte acest pseudoraționalism, subordonat misticismului, de raționalismul cartezian, pentru care posibilitatea rațiunii de a formula judecăți corecte despre lucruri este condiționată de lipsa oricăror elemente preconcepute, oricăror elemente de esență nerațională. Între religie și știință este o opoziție ireductibilă, o adversitate de esență, care exclude orice posibilitate de conciliere. Știința se întemeiază pe fapte, pe experimente științifice, pe concluzii strict verificate, confirmate de viață. Religiiile, oricare ar fi ele, reprezintă construcții întemeiate pe invenții fantastice. Realizările științifice contemporane în domeniul științelor naturii dezminț, în manieră convingătoare, dogmele religioase. Știința nu poate accepta reprezentările religioase, false despre viața naturii și a omului: de aceea ea este incompatibilă cu religia. Această incompatibilitate explică și opoziția ireductibilă dintre învățătura marxist-leninistă și religie, marxism-leninismul fiind indisolubil legat de știință, fiind singura concepție științifică despre lume. Speculațiile de esență teologică ale filozofiei idealiste contemporane sînt îndreptate împotriva filozofiei științifice, marxiste. „Refutarea“ marxismului a devenit, în epoca actuală, o indeletnicire curentă a teologiei pure și a teologiei filozofice. Scopul final al atacului este, firește, subminarea concepției sociologice a marxism-leninismului, concluziilor marxiste-leniniste privitoare la viața socială. Ura împotriva comunismului este suportul întregii construcții filozofice a neotomismului. Comunismului neotomist îi opun așa-zisa civilizație creștină, termen folosit pentru a prezenta, într-o formă amăgitoare, realitatea puțin atrăgătoare a lumii capitaliste. Opoziția dintre această civilizație și comunism este prezentată ca fiind opoziția dintre principiul binelui, altruismului, și principiul răului, egoismului. Lupta revoluționară a pro-

letariatului este considerată ca o încercare de a răsturna ordinea divină, prin pretenția de a construi paradisul în lumea pămîntească. Prin aceasta comunismul ar limita ființa umană, în fața căreia ar apărea numai înguste perspective terestre, în locul tabloului feerie al fericirii cerești eterne, pe care i-o asigură credința religioasă. Atitudinea anticomunistă se prezintă, la apologeții neotomiști ai capitalismului, și sub forma ipocrită a criticii aparente a viciilor capitalismului, sub forma unei abile și primejdioase demagogii sociale, care formulează pretenția de a întemeia relațiile dintre muncitori și patroni pe principiile pretinsei fraternități creștine și de a urmări satisfacerea revendicărilor „raționale” ale proletariatului. Capitaliștii ar trebui să aibă față de muncitori sentimentele și grija unor frați întru Hristos, iar muncitorii ar trebui să nu uite că, prin voința divină, suferința este organic legată de destinul pămîntesc al omului și să consimtă a-și măsora pretențiile, acceptînd creștinește condiția lor socială. Bogăția și sărăcia sînt prezentate ca realități veșnice, izvorîte din voința lui d-zeu. Ar fi deci cetezanța din partea omului orice încercare de a schimba rînduiala eternă a divinității. Soluțiile preconizate de neotomiști pentru rezolvarea problemei sociale reprezintă un amalgam de formule confuze și reacționare din care nu lipsește reîntoarcerea la regimul medieval al breslelor și la alte rînduiri medievale, restabilirea puterii economice și politice a bisericii catolice și statornicirea dreptului ei de a se amesteca în conducerea statală. Această dominație a bisericii aliate cu burghezia monopolistă este prezentată sub numele înșelător de „democrație creștină”, organizare de stat întemeiată, precum se pretinde, pe principiile evanghelice, constituind însăși expresia lor laică. Dezvăluind rolul reacționar al religiei în viața socială, Lenin a respins cu cea mai mare tărie orice încercare de a innobilă ideea de dumnezeu și de a-i atribui sensuri înalte și un conținut de esență superioară. El a arătat că această idee este strîns legată de aspirarea socială, de înrobirea omului, că ea a ajutat totdeauna la menținerea și adîncirea acestei înrobiri, că încercările de a o înfățișa într-o formă epurată, înfrumusețată prin artificii verbale nu constituie decît procedee rafinate de a justifica lanțurile care apasă pe omul muncitor. În perioada care a urmat înfrîngerii primei revoluții burghezo-democrate din Rusia (1905—1907), atacul reacționar al burghezo-mosierimii s-a folosit și de arma dezgustătoare a obscurantismului religios. Au fost puse la contribuție argumentele ruginite ale clericalismului. În aceste împrejurări, burghezo-mosierimea a răspundit, prin pana apologeților ei, concepții pseudofilozofice, imbibate de misticism. Intelectuali ca Lunacearski și Bogdanov, în timp ce se considerau marxști, agitău formule confuze și reacționare ale „zidirii de d-zeu” și „cautării de d-zeu”, care constituiau abateri grave de la poziția științifică a filozofiei marxiste și conțineau concesii rușinoase făcute idealismului și religiei. Chiar și marele scriitor Maxim Gorki s-a lasat, la un moment dat, influențat de aceste construcții, ajungînd să afirme că „dumnezeu reprezintă un complex de idei elaborate de trib, națiune, omenire, care trezesc și organizează simțul social, avînd drept scop legarea individului de societate, înfrînarea individualismului zoologic”. Adresîndu-se lui Gorki prin două scrisori, din noiembrie și decembrie 1913, Lenin dezvaluie lipsa de consistență a acestei concepții greșite și esența ei reacționară. Precum subliniază el, din formularea lui Gorki lipsesc toate aspectele negative legate de ideea de d-zeu

(superstițiile, prejudecățile, consfințirea ignoranței și abrutizării, fobăgiei și monarhiei) și, în locul acestor elemente reale ale conținutului acestei noțiuni, se introduce o frază falsă, dulceagă despre așa-zise idei care trezesc și organizează simțul social. În fapt, a afirma aceasta înseamnă a prezenta lucrurile într-o lumină denaturată, a înfrumuseța ideea de d-zeu, a ascunde rolul ei reacționar. Este fundamental greșit să vedem în dumnezeu un complex de idei care determină trezirea și organizarea simțului social. Dimpotrivă, ideea de dumnezeu își găsește obirșia în apăsarea naturii înconjurătoare și a jugului de clasă care se exercită asupra omului, servind drept suport acestei apăsări, consacrand-o și slăbind reacțiunea celor apăsați, sub forma luptei de clasă. De aici rezulta că argumentele folosite pentru a apăra și justifica noțiunea de dumnezeu, chiar dacă sînt folosite fără intenție, duc în mod necesar la apărarea și justificarea reacțiunii politice și exploatare sociale. Lenin subliniază astfel caracterul antisocialist al oricărei construcții religioase și ne învață că orice încercare de a apropia concepția comunistă despre lume, concepția marxistă, de orice formă a religiei, este reacționară și echivalează cu o părăsire a poziției marxiste. Nu este de aceea surprinzător faptul că trădătorii marxismului din rindurile social-democrației de dreapta din Austria au înscris în programul partidului, adoptat la Congresul din 1958, principiul perfecte compatibilități a socialismului cu creștinismul, ca religie a iubirii de aproape. Social-democrații de dreapta din Republica Federală Germană au adoptat, în programul partidului, același punct de vedere.

Dar, precum se știe, social-democrația de dreapta a părăsit de mult principiile marxismului și socialismul, despre care vorbește reprezentanții ei, n-are nimic comun cu aspirațiile revoluționare și cu interesele proletariatului, fiind, în esență, ideologia trădării acestor aspirații și interese, a adaptării la realitatea prezentă, capitalistă și apărării capitalismului. Folosind religia ca armă de luptă ideologică împotriva comunismului, apărătorii burgheziei imperialiste invocă adesea argumentul fals al lipsei de principii morale de care învinuiesc pe comuniști, deducind aceasta pretinsă imoralitate din poziția antireligioasă a comuniștilor, din ateismul lor. Această acuzație se întemeiază pe o concepție lipsită de conținut științific, privitoare la originea normelor morale, al căror fundament este considerat a fi voința divină, exprimată în dogmele religioase. În cuvîntarea rostită la al III-lea Congres general al Uniunii Tineretului Communist din Rusia, Lenin a denunțat această construcție falsă și a arătat limpede temeiurile înaltei morale comuniste. Comuniștii resping orice legătură a normelor morale cu pretensele porunci ale lui dumnezeu. Aceste norme nu pot fi concepute în afara noțiunii de omenesc și în afara noțiunii de clasă. Morala proletariatului este indisolubil legată de poziția lui și de aspirațiile lui revoluționare, de necesitățile luptei împotriva burgheziei, pentru comunism. Ea servește proletariatului pentru desființarea societății vechi, inumane, nedrepte și opresive, pentru suprimarea exploatare și pentru construirea societății noi, libere și drepte, societății umane, comuniste. Tot ce slujește realizării acestui nobil și mare scop este moral, iar ceea ce împiedică înfăptuirea acestui înalt fel de dezrobire umană nu poate fi decît nedrept și imoral. „Pentru un comunist — arată Lenin — toată morala constă în disciplina solidară și în lupta de masă conștientă împotriva exploatare. Noi nu credem

intr-o morală veșnică și demascăm caracterul mincinos al diferitelor basme despre morală. Morala servește societății omenesti pentru a se ridica mai sus, pentru a se elibera de exploatarea muncii. Morala sălbatică a burgheziei este expresia unei societăți în care domnește legea junglei, unei societăți împărțite în jefuitori și jefuiți, în stăpîni de robi și robi”.

Dezvaluind spiritul retrograd al ideologiei religioase și legătura ei neîndoieală cu interesele de clasă ale exploatatorilor, cărora le servește drept instrument de oprimare spirituală a maselor, Lenin a dezvoltat creator ideile lui Marx și Engels privitoare la temeiurile ateismului proletar și a fundamentat științific poziția partidului clasei muncitoare față de religie și biserică. El a subliniat cu cea mai deplină claritate și cu cea mai mare tărie opoziția ireductibilă dintre concepția științifică despre lume a proletariatului și orice formă sau varietate a construcțiilor religioase, arătînd că partidul marxist al clasei muncitoare se situează cu intransigență pe poziția științifică a ateismului, că el nu poate accepta nici un fel de compromis cu religia și luptă împotriva înșelării religioase. În același timp, cu o genială pătrundere dialectică a problemelor dezvoltării sociale, el a indicat căile și modalitățile acestei lupte în societatea capitalistă contemporană și mijloacele de combatere și eliminare a influenței ideologiei religioase care, în anumită măsură, continuă a se manifesta și după cucerirea puterii politice de către proletariat, în perioada de construire a societății noi, constituind, firește, un aspect negativ în activitatea de construcție. Care sînt elementele fundamentale ale poziției leniniste în această problemă? În primul loc, Lenin a făcut o distincție netă între poziția antireligioasă a ateismului mic-burghez și aceea a ateismului științific, consecvent al partidului proletar. Ateismul mic-burghez, atitudine superficială, întîlnită la unii reprezentanți ai intelectualității liberale burgheze, pornește de la ideea greșită că obscurantismul religios își are izvorul și explicația în ignoranța maselor populare și în înșelarea lor de către clerici și slujitorii bisericii. În consecință, formula preconizată de exponenții spiritului progresist mic-burghez, plini de mîndrie și de dispreț pentru oamenii din popor, pentru a combate influența religiei, se reduce, în cel mai bun caz, la recomandarea metodelor iluministe de culturalizare, de educare și instruire, prin rîspîndirea cunoștințelor. Fără a subestima însemnătatea difuzării cunoștințelor științifice în masele largi populare, subliniind chiar valoarea acestei activități, Lenin a insistat însă asupra rădăcinilor sociale ale religiei și a arătat că o simplă propovădnire abstractă a ateismului nu va putea duce niciodată la eliberarea maselor muncitoare de influența profund dăunătoare a miturilor religioase. Pentru a îndepărta definitiv această înrîurire nefastă, este necesar să se desfășoare larg lupta revoluționară împotriva dominației capitaliste, împotriva exploatării, lupta pentru viitorul comunist. Sarcina luptei împotriva religiei nu se poate limita la folosirea cărților antireligioase, fiindcă nici o carte și nici o propagandă nu va putea lumina proletariatul, dacă el nu va fi luminat de lupta lui proprie împotriva asupririi capitaliste și întinericului care este legat de această asuprire. Lupta marxismului împotriva religiei nu se poate opri la culturalismul mic-burghez, mărginit și superficial. Această luptă trebuie să se desfășoare în strînsă conexiune cu practica concretă a mișcării de clasă îndreptate spre lichidarea tercnului social în care își împlintă rădăcinile ideologia religioasă. Eliberarea de sub

apăsarea prejudecăților religioase nu poate fi decât fructul luptei organizate, unite, conștiente a maselor copleșite de muncă silnică împotriva forțelor tenebroase ale capitalului. De aici rezultă că lupta împotriva religiei nu poate ocupa, în lupta generală a proletariatului și partidului său, primul loc. Ea trebuie să fie subordonată, ca sarcină secundară, sarcinii principale, esențiale, aceea a lichidării revoluționare a societății capitaliste și apoi a construirii comunismului. În focul acestei lupte, oamenii muncii învață a-și cunoaște propriile lor forțe și a înțelege zădarnicia și falsitatea formulelor religioase. Lupta ideologică împotriva religiei trebuie să fie subordonată luptei economice și politice împotriva dominației burgheze, pentru comunism. Lenin a respins obiecțiile neîntemeiate ale acelor care, din lipsa unei adevărate înțelegeri a procesului dialectic, vedeau în această subordonare o contradicție fără ieșire. El a arătat că este aici o contradicție dialectică a vieții reale și că a statornici un hotar absolut între propovăduirea teoretică a ateismului și lupta de clasă a proletariatului înseamnă a despărți lucruri indisolubil legate în realitate. Ar fi o greșeală gravă, profund primejdioasă pentru progresul social, divizarea proletarilor, în luptele lor economice și politice, în necredincioși și credincioși, respingerea unității în luptă a celor ateii cu cei credincioși încă. Succesul luptei politice și economice asigură de o mie de ori mai bine și mai repede victoria poziției ateiste decât propaganda abstractă a ateismului și poziția rigidă a divizării după criteriul credinței religioase. În zilele noastre, partidele comuniste și muncitorești din țările capitaliste (Italia, Republica Federală Germană etc.), în care păături însemnate ale muncitorimii se găsesc încă sub influența religiei și bisericii (mai ales sub influența bisericii catolice) și organizațiilor muncitorești de coloratură religioasă (sindicatul catolic, de pildă), se orientează după indicațiile leniniste, pentru a organiza lupta unită împotriva capitalului și a dejuca umeltirile reacțiunii imperialiste, încercările ei de a diviza lupta proletară, prin folosirea prejudecăților religioase. Lenin a învățat partidele comuniste să respingă atitudinea anarhistă față de religie, atitudinea luptei cu orice preț, a luptei necruțătoare, în orice împrejurări, împotriva credinței și să se situeze, în activitatea lor antireligioasă, pe pozițiile luptei de clasă, necesităților ei concrete și dezvoltării ei continue. Formula leninistă este ostilă atât revoluționarismului fals, anarhist, cit și mentalității filistine a intelectualului mic-burghez, capabil de orice compromis și dispus să uite cu totul de lupta de clasă, de dragul intereselor și calculelor meschine. Lenin a explicat adevărata semnificație a formulei socialiste, după care religia trebuie considerată ca o chestiune particulară. Se știe că acest punct de vedere, formulat în programul de la Erfurt al social-democrației germane (1891), a fost folosit, într-o interpretare falsă, tendențioasă, antimarxistă, de elementele oportuniste și revizioniste din Germania și din alte țări, a căror atitudine de indiferență totală față de religie constituie, în esență, o abandonare a filozofiei marxiste, a materialismului dialectic, temelia ateismului militant proletar și poziției de întransigență principală a partidului clasei muncitoare în raport cu religia, sub toate formele ei. Lenin s-a ridicat cu hotărâre împotriva acestei denaturări oportuniste, combătute, de altfel, de Engels însuși, în ultimul deceniu al veacului trecut, într-o declarație, prin care preciza că, pentru socialiști, religia constituie o chestiune privată numai în raport cu statul, nu și în

raport cu marxismul, cu partidul clasei muncitoare. Aceasta este și formula leninistă din care Lenin a făcut principiul de bază în domeniul luptei antireligioase a partidului proletar. Declarația religiei ca o chestiune particulară în raport cu statul burghez contemporan corespunde cerinței democratice de despărțire a bisericii de stat și a școlii de biserică, de asigurare a unei libertăți de conștiință neîngrădite și de egala îndrituire, în acest domeniu, a tuturor cetățenilor, indiferent de apartenența lor religioasă. În virtutea acestei cerințe, trebuie să se pună capăt legăturilor statului burghez cu organizațiile religioase, iar școala trebuie să devină laică, liberă de orice influență clericală. Lupta pentru realizarea acestui deziderat democratic este de ascutită actualitate în țările burgheze. Se știe că statele capitaliste contemporane sprijină pe toate căile biserica și organizațiile religioase, că, pentru a adormi conștiința maselor cu rachiul spiritual al misticismului, se cheltuiesc sume foarte mari din bugetele acestor state. În multe țări capitaliste biserica exercită încă un adevărat drept de tutelă asupra învățământului, asupra educației și instrucției copiilor și tineretului. În veacul nostru, în care știința a înregistrat și înregistrează succese excepționale, în multe țări capitaliste școala tutelată, direct sau indirect, de organizațiile bisericești, întreține întinericul religios și împiedică raspindirea adevăraților științifice. În școlile din Statele Unite, din Italia, Germania Federală, Spania și din alte țări capitaliste, influența religiei și a clerului apasă greu asupra educației și instrucției tineretului. În Franța de astăzi, clasa muncitoare și intelectualitatea progresistă s-au împotrivit cu tărie, pentru a împiedica guvernul reacționar să restabilească privilegiile bisericii catolice în domeniul învățământului și să reclericalizeze școala. Religia nu poate însă, în nici un caz, să fie privită ca o chestiune practică în raport cu partidul clasei muncitoare. Prin esența lui, partidul respinge orice manifestare a prejudecăților religioase. Credințele și superstițiile întreținute de biserică sînt expresia tipică a ignoranței și obscurantismului, a spiritului retrograd și reacționar, față de care partidul revoluționar al proletariatului nu poate rămîne indiferent. Partidul proletar este o uniune a luptătorilor conștiinței, a luptătorilor de avangardă, pentru eliberarea clasei muncitoare. De aceea el educă pe membrii săi, în mod ferm și consecvent, în spiritul concepției științifice despre lume, în spiritul materialismului dialectic și ateismului. El explică membrilor săi esența socială a religiei, rădăcinile ei de clasă, legătura ei cu asuprirea și exploatarea socială. Partidul marxist nu face și nu va face niciodată nici o tranzacție cu religia și biserica, aliați ai opresorilor, unelte ale înrobitorilor poporului. Rezultă oare de aici că partidul proletar primește în rindurile lui numai oameni liberi de credința religioasă, numai atei convinși? Este oare lupta împotriva religiei în manieră obligatorie o prevedere programatică a partidelor comuniste și reprezintă oare poziția ateistă o cerință statutară pentru primirea oamenilor muncii în rindurile partidului? Lenin a dat la aceste întrebări un răspuns clar, științific, în spiritul dialecticii marxiste. A refuza intrarea în partid muncitorilor care, pentru considerente de ordin obiectiv, se mai găsesc sub influența credințelor religioase, ar însemna să facem abstracție de situația reală, de faptul că în societatea capitalistă, în mod necesar, mase largi de oameni, oprimați de capital, rămîn sub influența religiei, ar însemna să uităm că mizeria religioasă constituie produsul și reflectarea mizeriei eco-

nomice, să uităm însăși esența învățăturii marxiste privitoare la combaterea religiei, necesitatea de a subordona sarcina luptei antireligioase sarcinii principale a luptei pentru răsturnarea orînduirii capitaliste, pentru construirea societății comuniste. Este o poziție lipsită de orice logică să se fărâmițeze și să se slăbească, printr-o atitudine rigidă, sterilă, lupta proletară și să se împiedice activitatea în rîndurile partidului a unor muncitori încă influențați de religie, care, prin participarea lor la desfășurarea luptei de clasă, sub îndrumarea partidului, se vor elibera, fără îndoială, de prejudecățile religioase. Dușmanii marxismului sau cei care ignorează adevărata lui esență științifică pot vedea în această atitudine o manifestare a șovailii sau o poziție oscilantă, concesivă, determinată de dorința de a câștiga aderenți. În realitate, este vorba de o poziție strict principială, în acord perfect cu substanța însăși a concepției proletare despre lume. Partidele comuniste și muncitorești din țările capitaliste se calauzesc, în activitatea lor, după această indicație leninistă. Conducînd lupta proletariatului împotriva dominației capitaliste, ele nu uita cuvintele lui Lenin care ne învață că „unitatea acestei lupte cu adevărat revoluționare a clasei asuprite, pentru crearea raiului pe pămînt, este mai importantă decît unitatea de păreri a proletarilor cu privire la raiul din cer”. În prezent burghezia imperialistă folosește larg propaganda religioasă, în forme din ce în ce mai rafinate și mai periculoase. Ea întrece fanatismul religios, pentru a dezbiina și slăbi lupta proletară. Partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare opun cu fermitate și consecvență propagandei obscurantiste burgheze concepția științifică despre lume a proletariatului și ideea solidarității și unității muncitorești necesare în lupta împotriva capitalismului. Ele nu uita nici un moment să subordoneze sarcina secundară a luptei antireligioase celei esențiale, hotărîtoare. Fermitatea leninistă față de manifestările de orice fel ale ideologiei religioase, față de încercările de a găsi puncte de contact între religie și învățătura materialistă, științifică a marxismului, s-a manifestat totdeauna cu cea mai mare consecvență. Este suficient să amintim intransigența cu care Lenin a demascat și respins construcțiile false și reacționare, arătate mai sus, ale așa-ziselor „ziditori de dumnezeu” și „cautători de dumnezeu”, curente filozofico-religioase care au apărut în Rusia țaristă în perioada ce a urmat înfrîngerii primei revoluții burghezo-democratice (1905—1907), ca expresie a spiritului reacționar și decompunerii ideologice a burghezo-moșierimii ruse. Ele și-au găsit aderenți în rîndurile intelectualității burgheze și au fost îmbrățișate și de elemente oportuniste și revizioniste din simul mișcării muncitorești. Scopul urmărit de aceștia era, după propria lor declarație, crearea unei religii noi, compatibile cu progresul social. „Ziditorii de dumnezeu” încercau să realizeze o pretinsă sinteză a religiei și socialismului și să elaboreze o așa-zisă „religie socialista”. Construcțiile reacționare ale lui Bogdanov și Lunacearski, formula absurdă a acestuia din urmă, după care socialismul ar fi un ateism religios, s-au lovit de cea mai hotărîtă ripostă din partea lui Lenin și a bolșevicilor. Lenin a arătat caracterul iluzoriu al acestor încercări și al oricăror tentative de a îmbina socialismul cu religia. Lucrarea lui Lenin „*Materialism și empiriocriticism*” este străbatută în întregime de critica cea mai ascutită a idealismului și religiei, constituind o profundă și eloventă denunțare a legăturii intime dintre idealism și fideism, dintre filozofia idealistă și teologie.

Cucerirea puterii politice de către proletariat și instituirea dictaturii proletare deschide calea lichidării definitive a concepțiilor religioase și îndepărtării religiei și influențelor ei din viața societății. Dispariția religiei este legată de înlăturarea rădăcinilor ei de clasă, în procesul construcției societății comuniste. Prejudecățile religioase nu pot fi îndepărtate cu totul, prin simpla instituire a puterii proletare, într-o perioadă istorică foarte scurtă. Precum se știe, religia este cea mai conservatoare formă ideologică, iar în perioada de trecere de la capitalism la socialism, atâta timp cât clasele exploatatoare n-au fost definitiv lichidate, ea mai dispune și de un teren de clasă favorabil. În societatea socialistă și în perioada de trecere treptată la comunism, concepțiile religioase mai continuă a exercita o oarecare influență asupra unora dintre membrii societății, menținându-se în virtutea tradiției, inerției, ca un vestigiu al orinduirii anterioare, ca o rămășiță a capitalismului în conștiința unora dintre oameni. În procesul neîntrerupt al construcției socialismului și comunismului, pe temelul victoriilor câștigate de oamenii muncii în lupta lor pentru viața nouă, se îngustează mereu terenul pe care se mai mențin credințele religioase, tot mai mulți oameni se eliberează definitiv de apăsarea superstițiilor și misticismului. Această desfășurare a lucrurilor este caracteristică Uniunii Sovietice și celorlalte țări socialiste. Prin statornicirea economiei socialiste planificate, prin lichidarea claselor exploatatoare și a exploataării omului de către om, rădăcinile sociale ale religiei sînt smulse și se creează posibilitatea îndepărtării definitive și totale a oricărei manifestări a ideologiei religioase, a tuturor resturilor de superstiții și misticism. Care este atitudinea partidului clasei muncitoare față de religie, în perioada care desparte capitalismul de comunism? Ea este în totul corespunzătoare principiilor leniniste, principiilor ateismului științific. Instituirea dictaturii proletariatului creează și terenul celei mai cuprinzătoare înlăturări a libertății de conștiință. Spre deosebire de statul capitalist, care practică o politică de discriminare religioasă și de învrăjnire a diferitelor culte și credințe, o politică de favorizare a unor religii și de persecutare sau interzicere a altora, statul socialist îngăduie tuturor cetățenilor, care au încă credință religioasă, să-și exercite nestingherit credința și suprimă orice privilegii ale unui cult religios sau altuia, asigurînd tuturor credințelor și cultelor deplină libertate și deplină egalitate. Constituțiile și legile statelor socialiste garantează tuturor cetățenilor libertatea conștiinței. Statul dictaturii proletare respinge practica oricăror măsuri administrative de constrângere, îndreptate împotriva celor care cred, pentru a-i determina să renunțe la credință, întrucît asemenea metode duc la rezultate contrarii celor dorite, cauzînd totdeauna o creștere și o întărire a credințelor religioase și misticismului. În cunoscutul său articol „Cu privire la atitudinea partidului muncitoresc față de religie”, Lenin se referă la condamnarea de către Engels a atitudinii de război deschis declarat religiei, prin impunerea forțată a ateismului. Se știe că Engels a blămat cu severitate atitudinea extremistă, anarhistă a blanquistilor, care aveau pretenția absurdă de a lichida religia printr-un decret. El a arătat că o asemenea metodă de combatere brutală a credinței religioase nu poate decît s-o întărească și să îngreueze considerabil înlăturarea misticismului. „Singurul serviciu — spune Engels — care i se mai poate face astăzi lui Dumnezeu, este acela de a declara ateismul o dogmă obligatorie”. Se știe că

dușmanii socialismului, apărătorii burgheziei imperialiste, folosesc, în propagandă lor plină de ură, și argumentul mincinos al pretensei asupririi a religiei și bisericii în țările socialiste. Realitatea evidentă se însăreținează să dea acestei afirmații calomnioase cea mai hotărâtoare replică. Aceasta realitate este aceea a libertății de conștiință neîngrădite și garantate de lege. Garantind libertatea credinței religioase, statul socialist proclamă și asigură, în același timp, libertatea propagandei antireligioase, ateiste și organizează larg răspindirea cunoștințelor științifice, pentru a realiza emanciparea spirituală deplină a tuturor oamenilor muncii. Socialismul înfăptuiește despartirea școlii de biserică, eliberarea ei de sub tutela religiei, construind un sistem de învățământ științific, întemeiat pe concepția științifică despre lume a materialismului dialectic. Statul socialist organizează o vastă operă de culturalizare a maselor, prin largă difuzare a cunoștințelor științifice în rândurile oamenilor muncii. În țara noastră, „Societatea pentru răspindirea științei și culturii”, folosind vasta experiență a „Societății Unionale pentru răspindirea cunoștințelor politice și științifice”, din Uniunea Sovietică, desfășoară o intensă activitate de ridicare culturală și educație științifică prin lecții, conferințe și prin publicații de popularizare accesibile maselor și obține rezultate bune, în direcția combaterii prejudecăților religioase și superstițiilor. Propaganda ateistă ocupă un loc important în cadrul activității de culturalizare organizate și conduse de statul socialist. Lenin a subliniat însemnătatea și necesitatea acestei propagande și a dat indicații prețioase cu privire la conținutul și liniile ei esențiale și cu privire la modalitățile și căile ei de realizare. El a stăruit asupra necesității de a desfășura lupta antireligioasă cu cea mai mare atenție pentru sentimentele credincioșilor, a căror jignire poate determina o sporire a religiozității. Propaganda ateistă trebuie să fie strins legată de problemele fundamentale ale dezvoltării economice, politice și culturale, ea trebuie să fie parte integrantă a luptei pentru socialism și comunism, pentru ridicarea continuă a nivelului de viață materială și spirituală a oamenilor muncii, în indisolubilă conexiune cu succesele lor neîntrerupte pe drumul construirii societății noi. Pentru tratarea problemelor propagandei ateiste, o deosebită importanță prezintă articolul lui Lenin „Despre însemnătatea materialismului militant”, scris în anul 1922, pentru revista «Sub steagul marxismului». Ideile profunde conținute în acest articol și-au păstrat în întregime actualitatea, constituind un îndreptar foarte valoros în activitatea de combatere a misticismului, de promovare a spiritului științific, materialist, ateist. Precum arată Lenin, succesul în această activitate depinde în primul loc de atitudinea de intransigență față de ideologia burgheză, față de toate curentele și variantele filozofiei idealiste, față de toate tentativele de a strecura, sub forma epurată a filozofiei idealiste, religia și clericalismul. Demascarea curajoasă și consecventă a „lacheilor diplomați ai clericalismului” reprezintă o sarcină primordială a tuturor luptătorilor pentru știință și materialism. Generalizarea filozofică a marilor descoperiri științifice ale epocii contemporane, de pe pozițiile materialismului dialectic, demascarea și critica temeinică, materialistă a construcțiilor filozofice idealiste, care denaturează semnificația marilor sinteze științifice ale veacului nostru, pentru a le pune în serviciul fideismului, trebuie să constituie de asemenea preocupări esențiale, pe linia materialismului militant. Însemnătatea indicației leniniste apare deosebit

de împede în condițiile uriașelor realizări științifice din ultima vreme. Progresele științelor confirmă, la fiecare pas, materialismul și infirmă pozițiile false ale idealismului și religiei. Patrunderea tot mai profundă a cunoașterii științifice în universul atomic a determinat schimbări uriașe în domeniul științei și tehnicii. Geniul omului a reușit să elibereze, prin dezagregarea nucleului atomic, o energie uriașă, deschizând astfel perspective imense progresului tehnic. Știința modernă îngăduie omului să învingă gravitația pământului. Sateliții artificiali ai pământului și soarelui se mișcă pe orbitele lor, pe întinderile nesfârșite ale spațiului universal. În fruntea științei și tehnicii mondiale pășeste marșă Uniunea Sovietică, țara lui Lenin și a constructorilor comunismului, ai cărei savanți eminenți uimesc omenirea prin realizările lor excepționale. Rachetele sovietice au trimis steagul marii țări a socialismului în lună, a cărei parte invizibilă a fost fotografiată și descrisă de oamenii de știință sovietici. Știința și tehnica sovietică a trimis în cosmos o adevărată navă și a reușit să readucă pe pământ ființele vii, animale și plante, care se găseau în ea. Experimentele realizate cu aparatura complexă de care dispune tehnica modernă au permis largi generalizări teoretice, înhegarea unor concepții și teorii care au revoluționat cunoașterea științifică. Știința veacului nostru a elaborat sinteze teoretice vaste și profunde, cum sînt teoria relativității și teoria cuantelor. Aceste realizări mărețe ale gândirii teoretice au deschis, la rîndul lor, drumuri noi progresului tehnic și, prin aceasta, dezvoltării forțelor de producție și vieții sociale în genere. Succesele gigantice ale științei și tehnicii constituie cea mai elocventă mărturie a adevărului tezelor filozofiei marxist-leniniste, în care își găsește reflectarea justă legile cele mai generale ale dezvoltării lumii materiale. Aceste succese sînt arme puternice ale propagandei ateiste. Pentru obținerea celor mai bune rezultate în lupta împotriva idealismului și religiei, Lenin consideră necesară asocierea savanților comuniști cu toți savanții cu orientare materialistă, care trebuie să fie atrași și ajutați să-și aducă aportul prețios la opera de apărare a materialismului și științei. În lucrarea sa „*Materialism și empiriocriticism*”, Lenin subliniază faptul că cei mai mulți naturaliști, dacă nu s-au ridicat pe pozițiile dialecticii materialiste, se situează totuși pe terenul materialismului istorico-naturalist, prin care el înțelege „convîngerea instinctivă, neajunsă la conștiință, difuză, intuitivă din punct de vedere filozofic, a zdrobitoarei majorități a naturaliștilor asupra realității obiective a lumii exterioare, care e reflectată de conștiința noastră”. Pentru afirmarea nestinjenită a materialismului și științei, pentru înfrîngerea definitivă a concepțiilor false, idealiste și a religiei, această poziție, deși utilă și prețioasă, nu este suficientă. Pentru a atinge acest scop, este necesară ridicarea naturaliștilor pînă la însușirea conștiință și fermă a dialecticii materialiste. Da fapt, așa cum arată Lenin, acest proces se petrece în realitate, deși el nu se desfășoară fără oscilări, piedici și greutăți.

Lenin a atribuit o foarte mare însemnătate literaturii ateiste și a dat îndrumări prețioase, privitoare la conținutul, folosirea și răspîndirea ei. În legătură cu aceasta, el a insistat asupra necesității de a traduce și publica lucrările cele mai valoroase, de a folosi elementele valabile din lucrările nemarxiste de propagandă ateistă. Este interesant să menționăm că el, ca și Engels, atrage atenția asupra scrierilor ateiste ale gânditorilor materialisti francezi din secolul al XVIII-lea, exponenți ai burgheziei revoluționare, și

considera că aceste lucrări, scrise cu talent și pătrunse de un viguros spirit combativ, deși depășite, în multe privințe, de progresele ulterioare ale științei, ar putea fi încă utilizate pentru combaterea religiei și răspindirea ateismului în masele largi, dacă ar fi completate cu note și explicații referitoare la datele noi ale criticii științifice. Pentru a se obține rezultatele nemaritate, literatura ateistă trebuie să fie prezentată într-o formă atrăgătoare. Ea trebuie să ofere cititorilor un material bogat de fapte variate și interesante, din cele mai diferite domenii, să le trezească și să le întrețină în interesul, prin caracterul ei concret, prin legătura vie cu realitatea, cu viața, prin evitarea demonstrațiilor abstracte, parafrazelor seci, neilustrate de fapte, ale tezelor marxiste. Pentru a-și deschide drum spre mințile și inimile cititorilor, autorii publicațiilor ateiste trebuie să țină seama, în cea mai largă măsură, de deosebirile concrete dintre aceia cărora li se adresează, de deosebirile de confesiune religioasă, de naționalitate, de vîrstă, de ocupație, de nivel cultural. O propagandă generală, care face abstracție de condițiile și situațiile concrete, se dovedește cu totul inoperantă, incapabilă să atragă și să convingă.

Lupta pentru emanciparea spirituală definitivă și integrală a omenirii este parte integrantă a luptei pentru victoria comunismului. În zilele noastre, această victorie nu mai constituie un ideal îndepărtat, proiectat într-un viitor imprecis. Înfăptuirea ei va fi rezultatul dezvoltării istorice din primele decenii următoare.

Pentru toate țările lagărului socialist trecerea la comunism reprezintă o chestiune a viitorului apropiat.

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român a marcat un moment de mare însemnătate istorică pentru țara noastră, acela al victoriei socialismului și al trecerii în noua etapă, a desăvîrșirii construcției socialiste. Realizarea sarcinilor planului economic de șase ani și a prevederilor programului economic de perspectivă va crea premisele construirii treptate a bazei tehnico-materiale a comunismului și trecerii treptate la comunism. În aceste condiții, sporește considerabil însemnătatea educației comuniste a oamenilor muncii, menite să asigure formarea profilului intelectual și moral al oamenilor noi, al viitorilor cetățeni ai societății comuniste. Propaganda ateistă reprezintă un aspect de deosebită importanță al procesului de educație comunistă, de faurire a conștiinței înalte a omului societății viitoare, stăpîn deplin al forțelor naturii și al propriului său destin. Pentru atingerea țelurilor ei, lucrările lui Lenin privitoare la esența ideologiei religioase, la temeiurile ateismului științific, la caile de combatere a influențelor religiei și de răspindire și întărire a concepției materialiste, ateiste despre lume, constituie o armă teoretică și practică excepțional de valoroasă, o călăuză sigură a luptătorilor pentru viitorul comunist.

ОБОСНОВАНИЕ НАУЧНОГО АТЕИЗМА В ТРУДАХ В. И. ЛЕНИНА

Краткое содержание

После краткого обзора марксистско-ленинского воззрения на религию и её гносеологические и социальные корни, автор выявляет выдающийся вклад В. И. Ленина в разработку этого вопроса, ленинские принципы научного атеизма. В данной работе указываются главные моменты борьбы В. И. Ленина против религиозной идеологии, реакционное содержание которой он вскрыл, разоблачая роль этой идеологии как орудия духовного угнетения народных масс.

Проводя этот анализ, автор выявляет основные черты марксистско-ленинской политики Коммунистических партий по отношению к религии и церкви. Он подчёркивает необходимость следовать указаниям В. И. Ленина для того, чтобы атеистическая пропаганда носила поистине научный характер и, способствуя устранению всяческого влияния религиозной идеологии, обеспечила бы победу материализма и науки.

LES PRINCIPES FONDAMENTAUX DE L'ATHÉISME SCIENTIFIQUE EXPOSÉS
DANS LES OEUVRES DE LÉNINE

Résumé

Après avoir brièvement exposé la conception marxiste de la religion, de ses racines sociales et gnoséologiques, l'auteur met en lumière la contribution remarquable de Lénine au développement de cette conception, les principes léninistes de l'athéisme scientifique. Dans l'ouvrage sont présentés les moments essentiels de la lutte de Lénine contre l'idéologie religieuse, dont il a dévoilé l'essence réactionnaire et dénoncé le rôle d'instrument d'oppression spirituelle des masses. Par cette analyse l'auteur fait ressortir les traits fondamentaux de la politique léniniste des partis communistes envers la religion et l'église et conclut à la nécessité de suivre les indications de Lénine, pour imprimer à la propagande athéiste un caractère vraiment scientifique, pour éliminer définitivement l'influence des préjugés religieux et assurer la victoire du matérialisme et de la science.

CONTRIBUȚIA LUI ȘTEFAN ȘTINCA LA APLICAREA CREATOARE A ÎNVĂȚĂTURII MARXISTE DESPRE OM ȘI SOCIETATE ÎN DOMENIUL MEDICINEI

DE

D. I. GOLDENBERG

Institutul de medicină „Prof. dr. Bagdasar”, Iași

Din pleiada medicilor care, începînd cu generația lui Nicolae Zubeu Petrovici Codreanu, și-au consacrat din a doua jumătate a veacului trecut întreaga lor viață poporului, contribuind la răspîndirea ideilor înaintate în rîndurile maselor muncitoare, se desprinde personalitatea doctorului Ștefan Știnca, figură luminoasă, de militant devotat al mișcării muncitorești și de promotor de seamă al dezvoltării pe baze marxiste a medicinei sociale din țara noastră.

Activitatea sa neobosită atît de bogată, de multilaterală, se cuprinde în doar scurta perioadă dintre anii 1881, de cînd datează primele sale note publicate în «Contemporanul» și 1896, anul premergător morții sale cînd, deși greu bolnav, scrie numeroase articole în publicațiile progresiste de atunci, dedicate oamenilor muncii și țărănimii sărace, a căror cauză a apărut-o cu fermitate pînă în ultima clipă a vieții sale.

Condițiile sociale și economice din această perioadă corespund etapei de dezvoltare în ritm din ce în ce mai viu a capitalismului, în industrie în primul rînd, dar și în agricultură, mai lent, cu păstrarea unor puternice rămășițe feudale.

Creșterea numerică a proletariatului din ultimele decenii ale secolului trecut este în mare măsură legată, pe lîngă existența micilor întreprinderi și a atelierelor, de dezvoltarea unor ramuri importante ale industriei de bază.

Astfel în industria extracției de petrol se înregistrează un salt de la extracția de 605 tone petrol în 1859, la 29.300 tone în 1881 și 226.500 tone în 1900. În ce privește dezvoltarea mijloacelor de transport de la 172 km linii de cale ferată în funcție, în 1869, se ajunge la 2468 km în 1888.

An de an se înființează noi fabrici, ajungîndu-se în ultimele două decenii ale secolului trecut la ritmul de 14—18 întreprinderi noi anual.

Trebuie de asemenea menționată intensificarea activității porturilor danărene și a portului Constanța.

Condițiile de muncă, de trai, igienico-sanitare erau nespuse de rele. În multe întreprinderi se lucra între 14—16 ore. Și mai grea era munca

femeilor și copiilor, salarizarea lor fiind mult sub nivelul aceleia a bărbaților, iar consecințele muncii asupra stării lor de sănătate și mai grave.

Framintările țărănimii, ale cărei revendicări nici pe departe nu le rezolvase reforma agrară din 1864, se manifestă intens prin răscoalele din 1888, înăbușite în sînge de reacțiunea burghezo-moșierească. Aceste mișcări vor rabufni mereu în anii următori în diferite regiuni ale țării.

Se dezvoltă treptat conștiința de clasă a proletariatului nostru care trece de la forme de luptă revendicative economice, izolate, neorganizate, spontane, la organizare începînd din 1859 și mai intens, din 1872, în asociații muncitorești, de cele mai multe ori pe profesii, cu caracter de ajutor reciproc.

Cercurile revoluționare create de emigranții politici ruși între anii 1870—1875 își desfășoară intens activitatea propagandistică în rîndurile studențimii și intelectualității înaintate și-si exercită înfrîurirea ideologică asupra asociațiilor muncitorești atrăgînd spre ceruri și elemente din rîndurile muncitorimii. Orientarea lor e încă confuză, o îmbinare de concepții ale democraților revoluționari ruși și cele marxiste care abia își croiesc drumul.

Numeroase greve au avut loc în această perioadă: ale tipografilor, muncitorilor de la șantierele C.F.R. și ateliere, de la manufacturile de tutun din București și Iași, de la porturile dunărene și de la alte întreprinderi.

Din ce în ce se simțea tot mai mult necesitatea depășirii formelor luptei economice și a trecerii la formele superioare ale luptei politice.

Cluburile muncitorești care se creaseră între timp în numeroase centre orașenești, ca o formă superioară primelor asociații muncitorești, prin accentul mai pronunțat pus asupra luptei politice și prin organizare, manifestă pretutindeni dorința de a realiza o coordonare a acțiunilor lor. Crearea partidului social democrat al muncitorilor din România în 1893 corespunde acestei cerințe imperioase. Pentru formarea ideologică a lui Ștefan Stîncă a avut o importanță deosebită, încă din timpul studiilor sale liceale, materialul propagandistic difuzat de cercurile democratice cu care el a luat contact.

Nu mai puțin importantă a fost influența «Contemporanului» la care de altfel, cum am mai aratat, Ștefan Stîncă a colaborat ca student al Facultății de medicină din Iași.

Oameni de știință, cărturari de seamă ca prof. dr. N. Leon, scriitorul și criticul G. Ibrăileanu și alții, dădorează în mare măsură orientarea lor democratică, poziția lor înaintată în combaterea concepțiilor antiștiințifice retrograde, influenței «Contemporanului» publicație care a contribuit în largă măsură la răspîndirea concepțiilor marxiste, la propagarea darvinismului, la popularizarea științei, la lupta pentru un climat sănătos de activitate științifică, onestă și rodnică în institutele de învățămînt superior.

Aceasta era ambianța în care s-a format Ștefan Stîncă.

Studiînd asiduă operele lui Marx și Engels, împletind studiul marxismului cu cunoștințele sale medicale teoretice și practice, cu cultura sa bogată, Ștefan Stîncă a putut aborda cu competență analiza profundă a unei probleme atît de importante ca aceea a rolului mediului social ca factor patologic.

Rezultatele analizei acestei probleme le-a concretizat în teza sa de doctorat cu titlul: *Mediul social ca factor patologic*, publicată în 1891, recdatată în 1897 și fragmentar publicată în Franța, la Paris în 1894 în «Ere Nou-

velles. Teza a fost susținută în fața juriului Facultății de medicină din București, unde și-a continuat studiile începute la Iași.

Alte studii ca: *Dialectica în medicină, Incercări asupra patologiei și patogeniei în diverse epoci istorice, Darwin și Malthus în etiologie, Impaludismul și profilaxia sa ș.a.m.d.*, reflectă preocupările științifice ale doctorului Ștefan Ștîncă totdeauna corelate cu implicațiile practice, cu problemele vitale pentru ocrotirea sănătății poporului.

De aceea nu este întâmplătoare alegerea acestei probleme privind mediul social și influența sa în patologie ca subiect de teză. Ea corespundea în totul preocupărilor sale, concepțiilor sale de cercetător științific care nu se opreste la suprafața lucrurilor, ci caută, analizează, scoate în evidență cauzele adânci, esențiale care contribuie la compromiterea stării de sănătate a oamenilor.

Era cu atât mai temerară alegerea unui asemenea subiect de teză pentru doctorat cu cât pe lângă elementele progresiste, existau pe atunci în învățămîntul superior și elemente ostile pătrunderii ideilor înaintate iar autoritatea de stat, care prigonea mișcarea muncitorească, o urmărea pretutindeni, deci și pe tărîmul științei.

Poate și din această cauză Ștefan Ștîncă e oarecum parcimonios în citarea lucrărilor clasice ale lui Marx și Engels față de proporțiile folosirii lor intense în teză.

Trebuie aici să menționăm și faptul că pentru prima dată sînt larg folosite într-o lucrare științifică din țara noastră operele: *Capitalul*, a lui Karl Marx, *Originea familiei, proprietății private și a statului, Situația clasei muncitoare din Anglia*, ale lui Engels.

În abordarea problemelor, Ștefan Ștîncă ținea seama în primul rînd de conexiunea istorică de bază, esențială. Pornind de la ideea că „Substratul material al fenomenelor patologice potrivit fiecărei epoci istorice în parte, trebuie căutat în însăși alcătuirea economică, politică, socială, religioasă, morală, culturală a epocii respective”, Ștîncă studiază în teza sa *Mediu social ca factor patologic*, raportul dintre condițiile naturale de mediu și cele sociale în evoluția societății, stabilind că primele ajung în evoluția socială să fie din ce în ce mai mult dominate de om în timp ce mediul social capătă prioritate.

Ștîncă demonstrează pe plan general și apoi cu privire la domeniul special al medicinei că „Omul ca ființă socială nu poate sau nu trebuie să fie studiat din punct de vedere patologic ca ceva ce există singuratice, izolat. Despărțirea omului de societatea în care veșuiește e o procedură potrivnică științei, în contradicție cu faptele, cu adevărurile cunoscute pînă azi”. Ștefan Ștîncă — *Mediu social ca factor patologic*, Ed. Academiei R.P.R. 1956, p. 105”.

Arătînd în ce fel, pe măsură ce se dezvoltă societatea omenească, mediul social capătă importanța primordială, Ștîncă accentuează că pentru înțelegerea mediului social, se cere în primul rînd studierea structurii economice a acestui mediu. Datorită structurii economice a societății împărțite în clase antagonice, arată Ștefan Ștîncă în teza sa, apar asemenea condiții care nu îngăduie ca toți oamenii să beneficieze în egala măsură de progres, să dispună de toate mijloacele necesare existente pentru acea etapă, în vederea prevenirii și eliminării bolilor.

Înainte de a trece la dezvoltarea tezei sale pe baza exemplificărilor, Stîncă combate cu fermitate maltusianismul și darvinismul social.

Reprezentanților acestor curente care substituie legilor obiective ale dezvoltării societății, legile biologice, Stîncă le demonstrează că în societatea omenească „lupta pentru trai în înțelesul în care e aplicat de naturalisti cum se vede la animale, nu există“ (*Ibidem*, p. 120). Aici există luptă de clasă. Luptele de clasă sînt rezultatul formelor de muncă omenească, sînt provocate de felul cum s-au produs și se produc bogățiile unei societăți, aceste lupte vor dispărea odată cu pricinile care le-au dat naștere“.

De victoria în această luptă, scrie Stîncă, hotărăște posesiunea de puteri economice (*Ibidem*, p. 122).

Referindu-se la domeniul medicinei, Stîncă demască poziția absurdă a maltusienilor care învinuiesc medicina că prin contribuția ei la progresul social, la ușurarea condițiilor de viață a omului ar contribui în fond la înmulțirea speciei umane, deci la o suprapopulație, care nu poate primi hrana care se produce întotdeauna în proporții mai mici. Cu date statistice din *Capitalul* lui Marx și cu alte date ale economistului Max Schippel, zdrobește argumentările maltusienilor. „Dacă există o suprapopulație, scrie Stîncă, vina este precum foarte bine o dovedește economia socială, vina este a defectelor organizării mediului social“ (*Ibid.*, 128).

Aceste idei ale lui Stîncă își păstrează actualitatea căci maltusianiștii, darviniștii sociali publică și acum nenumărate scrieri pline de o ură sâlbatică față de om. Iată, de exemplu, pe Bouthoul P., vicepreședintele Institutului internațional de sociologie care într-o lucrare a sa intitulată: *La surpopulation dans le monde* publicată în 1958 reia vechile argumente după care mizeria, foametea, războaiele se explică prin suprapopulația lumii. După acest autor „tendința de agresiune“ (așa numește el pregătirea războiului) se datorește unui surplus de tineri, care nu sînt necesari pentru îndeplinirea sarcinilor economice din țara lor“. Iată dar — o justificare pentru un nou măcel mondial!

Stîncă trece apoi la a demonstra, luînd mai întîi exemplul Angliei, că mediul social este un factor patologic. Alegerea acestei țări pentru demonstrarea tezei sale este explicabilă date fiind atît gradul înaintat de organizarea socială capitalistă, cît și, abundența anchetelor, a datelor statistice îndeosebi în ce privește traiul proletariatului. Arătînd cu abundență de date, pe baza materialului în cea mai mare parte luat din *Capitalul* lui Marx, condițiile de locuit, de hrană, de muncă, în special cele ale copiilor, starea întreprinderilor unde se lucrează, lipsa protecției muncii, Stîncă insistă asupra urmărilor ce le au situațiile mai sus arătate asupra sănătății populației muncitoare engleze. Folosindu-se de statisticele unor medici englezi citați în *Capitalul* lui Marx, se arată cum tuberculoza seceră viețile lucrătorilor ce locuiesc în bordeie, se relevă mortalitatea crescută în rîndurile tipografilor, croitorilor, mortalitatea și morbiditatea mult crescută a copiilor.

Deși lipsit de anchete oficiale, de-o documentație statistică mai bogată cu privire la starea muncitorilor din țara noastră, Stîncă a folosit pentru documentare tot ce i-a fost cu putință să-și procure începînd cu rapoartele generale asupra igienei publice ale profesorului Dr. Felix, teza dr. Dobrescu privind situația epidemiilor la țară (*Etiologia și profilaxia lor*) precum și o lucrare importantă a prof. dr. C. I. Istrati (*O pagină din*

istoria contemporană a României, 1880). Dr. Istrati dădea între altele în lucrarea sa un răspuns maltusienilor atunci când scria că foametea, subalimentația cuprinde mase mari ale țărănimii noastre într-o țară socotită „grăinarul Europei” și în care nu se află decât 1/4 parte din populația ce cu fericie ar putea trăi în ea” (*Ibid.*, 162, citat din teză după lucrarea dr. Istrati: *O pagină din istoria contemporană*). La ravagiile foametei se adăugau ravagiile pelagrei, alcoolismului, paludismului, sifilisului precum și maladiile contagioase ca: variola, scarlatina, febra tifoidă, anghina difterică etc. Cauza care o arăta dr. Istrati, reaua stare economică, este subliniată de Ștîncă în teza sa. El se deosebește net de patologii care, referindu-se la bolile sociale, au în vedere mai mult elementul cantitativ, de masă, prin aceea că el consideră bolile ca sociale prin cauzele ce rezidă în mediul social.

Ștîncă urmărește efectele mediului social în diverse afecțiuni, insistând la urmă, printre primii în țară asupra bolilor profesionale, în special intoxicațiile cu plumb și fosfor, subliniind gravitatea lor legată nu numai de toxicitate ci de condițiile de muncă, de manipulare cu aceste substanțe.

În sfârșit în capitolul ultim intitulat patologia în legătură cu diverse stări sociale, Ștîncă subliniază ideea că patologia umană a urmat diferitele faze ale dezvoltării societății umane, ea prezentând aspecte caracteristice pentru unele orînduiri sociale. Trecînd peste greșita prezentare într-o aureolă de fericită stare de sănătate a oamenilor comunei primitive neținîndu-se seama de vicisitudinile mediului natural, Ștîncă relevă însă judicios împrejurările care de-a lungul veacurilor au făcut să apară cînd o epidemie cînd alta sau să predominie anumite boli deși ele se întîlnesc, într-o populație mai mică într-o perioadă istorică sau alta.

Ștîncă manifestă optimism în ce privește viitorul. El scria: „Sîntem pe deplin convinși că efectele dezaastroase ale actuale, stări de lucruri vor pieri odată cu cauzele sociale care i-au dat naștere” (*Ibidem*, 126). „În mințile noastre stă puțința de a curma cu defectele inerente societății noastre” (*Ibid.*, 207).

Ștîncă a luptat cu toată fermitatea, neținînd seama de starea grea a sănătății sale pentru a curma aceste „defecte” ale mediului social. El și-a apărat pe drept cuvînt prioritatea în tratarea dialectică a acestei probleme în domeniul medicinei, în articolul *Dialectica și medicina*. În acest articol, publicat în 1896, Ștîncă își exprimă regretul, nemulțumirea că teza sa *Mediul social ca factor patologic* n-a stîrnit mai ample discuții, nu și-a găsit răspîndirea dorită. El combate din nou pe acei care consideră că starea socială s-ar număra doar între factorii predispozanți individuali, elemente întîmplateare în provocarea bolii.

Dimpotrivă ele sînt întîm legate de mediul natural. El arată clar că în ce privește „metoda, sistemul său”, ea provine de la Marx și Engels la care Ștîncă adaugă cercetările deosebit de valoroase din acea vreme ale etnografului L. Morgan.

Numeroasele articole de popularizare a igienei în care Ștîncă se ocupă de condițiile necesare pentru a avea o apă potabilă, o locuință sănătoasă, o hrană substanțială, nu se limitează numai la a prezenta noțiuni teoretice, ci a indica posibilitățile fie chiar și reduse pentru a aduce minimum de îmbunătățiri în condițiile de viață ale muncitorilor. Ocupîndu-se de alimente,

de exemplu. Stîncă are în vedere acelea care s-ar putea procura în condițiile unei salarizări mici, conștient fiind că numai rasturnarea orînduirii exploatare poate aduce soluția radicală a problemei.

Stilul clar, limbajul simplu în care este scrisă teza sa, o face accesibilă înțelegerii maselor largi ale cititorilor.

Extrase din această teză au fost folosite în diferite articole publicate în diverse ziare ca de exemplu «Munca», pentru a veni în sprijinul argumentelor autorilor lor. În *Darvinismul social* publicat de G. Ibrăileanu sub pseudonimul C. Vraja în *Critica socială* din 1892 se scrie: „Pricina transformării sociologiei în capitolul de zoologie stă în aceea că nu s-a ținut seama de mediul social”. În anul 1913 în ziarul «Socialismul» s-au publicat fragmente din teza de doctorat a lui Stîncă.

Savantul de renume mondial Victor Babeș a subliniat în opera sa deseori importanța mediului social în răspîndirea multor boli și a dat o orientare materialistă, susținută în lucrările sale.

În anii puterii populare teza lui Stîncă a fost reeditată de Editura Academiei R.P.R. Studiile cuprinzătoare ale prof. Bologa, ale dr. Samoil Izak, conferențiar dr. I. Ghelerter și dr. Horodniceanu, dr. Brătescu și alții oferă un material cuprinzător care permite cunoașterea și studierea temeinică a vieții și operei lui Ștefan Stîncă.

În referatul *Tradițiile materialiste ale științelor medicale din țara noastră și dezvoltarea lor pe baza învățăturii lui Pavlov* din 1952, prezentat la sesiunea lărgită a Secțiunii științelor medicale a Academiei R.P.R. de către acad. D. Danielopolu, Șt. Stîncă este prezentat ca un „luptător pentru cauza poporului” personalitate medicală de mare importanță pentru dezvoltarea gândirii medicale materialiste românești. *Mediul social ca factor patologic* rămîne o lucrare clasică a medicinei românești, o lucrare inspirată din izvoarele nescute ale gândirii înaintate și ale dragostei de oamenii muncii” (Ed. Acad. R.P.R., p. 8—9, București, 1952).

Viața, practica medicală în cei 5 ani cît a mai trăit Stîncă după prezentarea tezei sale de doctorat i-a permis să-și îmbogățească documentația de care se plîngea, pe bună dreptate, că-i lipsea pentru a dovedi și mai pregnant corelația dintre starea rea sanitară a maselor muncitoare și structura social-economică a rînduieiilor burghezo-moșieresti din țara noastră.

Luptînd ca medic de plasă cu greutăți imense, prilejuite de autoritatea administrativă care zădărnicea orice efort de îmbunătățire a condițiilor de asistență sanitară în mediul rural, trăind în mijlocul țărănimii nevoiașă, exercitînd apoi profesia sa ca practician în București îndeosebi între muncitori și în genere, oameni din păturile sărace ale populației, Stîncă a acumulat o bogată experiență care a confirmat valabilitatea tezelor sale formulate în lucrarea *Mediul social ca factor patologic*.

De aceea, el reia meren în articolele sale aceste teze, pentru a sublinia cu o mai multă tărie necesitatea pentru medic de a cunoaște aspectele politice și soluțiile pe plan social ale problemelor de sănătate cu care el este confruntat.

El scria: „De ce nu ne-am gândi și la om, nu numai la microbi? și dacă ne gândim să întărim pe om în lupta sa în contra microbilor, numai-decît ne lovim de hrană, aer, apă, curățenie etc.”

Dar hrană, curățenie și celelalte le poate avea omul muncind în societate. Societatea are organizare care hotărăște condițiile muncii... Studiul organizării societății, al condițiilor de muncă etc. formează obiectul economiei și iată, cum un medic care ia în serios rolul său în societatea noastră trebuie să cunoască și economia și să se folosească de dinsa aplicind, rezultatele ei pe terenul profilaxiei" («Evenimentul», anul IV., nr. 1034 din 1896).

Cauza pentru care Știncă a luptat cu dirzenie, cu atîta abnegație, a învins. Mediul social se transformă din ce în ce mai mult în factor al bunăstării oamenilor muncii. De la o mortalitate infantilă care depășea deseori în anii regimului burghezo-moșieresc 20%, am ajuns la un procent de circa 7—8%.

O mortalitate generală scăzută, o natalitate în creștere, o organizare sanitară care pătrunde în cele mai îndepărtate colțuri ale țării, o înzestrare tehnică din ce în ce mai perfecționată ce se extinde în unitățile sanitare cele mai periferice, iată ce s-a realizat în anii puterii populare prin grija P.M.R. și a guvernului. Năzuințele lui Știncă au prins viață.

De aceea am socotit că e nimerit să prezentăm în această scurtă evocare, cu prilejul aniversării Centenarului primului așezămînt de învățămînt superior din țară, pe omul care a luptat pentru o orînduire în care, în loc de boală, să se asigure pentru toți cei ce muncesc, sănătate „în loc de moarte — viață, în loc de generare, regenerare" (*Mediul social ca factor patologic*, p. 207).

ТВОРЧЕСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ МАРКСИСТСКОГО УЧЕНИЯ В ОБЛАСТИ МЕДИЦИНЫ СТЕФАНОМ СТЫНКА

Краткое содержание

Знаток научных работ Маркса и Энгельса, а также биологических и социальных вопросов своего времени, под влиянием яского журнала „Контемпоранул" (Современник), демократически-революционных кружков и рабочего движения, Стефан Стынка, по окончании Медицинского факультета в Яссах, как своей докторской диссертацией, так и своей публицистической деятельностью содействовал в большой мере изучению роли общественной среды как патологического фактора.

CONTRIBUTIUNEA DE ȘTEFAN ȘTINCĂ LA APLICAREA CREATIVĂ ÎN DOMENIUL MEDICINII, DE LA DOCTRINA MARXISTĂ LA OMUL ȘI LA SOCIETATE

Résumé

Connaissant l'oeuvre de Marx et d'Engels, ainsi que les problèmes biologiques et sociaux contemporains, influencé par „Le Contemporain" de Jassy, par les cercles démocratiques révolutionnaires et par le mouvement ouvrier à ses débuts, Ștefan Știncă, étudiant à la Faculté de Médecine, a fourni par sa thèse de doctorat et son activité de publiciste une importante contribution à la connaissance approfondie du rôle que joue le milieu social comme facteur pathologique.

DISOLUȚIA NOȚIUNII DE ADEVĂR ÎN SISTEMELE LOGICE NEOPOZITIVISTE

DE

PETRE BOTEZATU

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Cercetarea noastră are ca obiect sintaxa logică și semantica. Sintaxa logică, spune R. Carnap, este „matematica formelor limbajului”¹⁾. Sintaxa logică este știința formală. „Știința formală nu are absolut nici un obiect; ea este un sistem propozițional auxiliar, degajat de orice obiect, vid de orice obiect, vid de orice conținut”²⁾.

Sintaxa logică este un calcul abstract, care își interzice orice legătură cu realitatea. Deși pretinde că este o logică a științei și până la urmă singura filozofie posibilă, ea se reduce la un joc pur formal cu semne, a cărui semnificație obiectivă rămâne arbitrară. Caracterul pur formal și nominalist, care în germene este implicat în orice sistem logic neopozitivist, este aici dus la extrem. De aceea este interesant să urmărim eforturile laborioase ale lui R. Carnap de a întemeia sintaxa logică drept logica științei. Aceste eforturi s-au soldat cu un eșec total. Însuși Carnap a fost nevoit în cele din urmă să abandoneze sintaxa logică, convertindu-se la semantica. S-a dovedit că sintaxa logică, tocmai fiindcă își restrânge obiectul la studiul relațiilor dintre semne, este incapabilă să construiască logic și matematic noțiunile necesare unei teorii științifice.

R. Carnap urmărește, în opera sa³⁾, în mod concomitent realizarea a două țeluri:

a) să construiască o sintaxă logică strictă (fără amestecul vreunei noțiuni semantice);

b) să interpreteze toate noțiunile necesare cunoașterii științifice cu ajutorul exclusiv al sintaxei.

În cursul dezvoltării sintaxei logice, a apărut clar că cele două obiective sînt neconciliabile. Cu cît s-a urmărit mai consecvent ca sintaxa logică să nu se îndepărteze de la concepția ei de sistem pur formal, cu atît a reieșit mai concludent incapacitatea ei de a interpreta noțiunile de bază ale științei.

1) R. Carnap, *Le problème de la logique de la science*, Paris, Hermann, 1935, p. 15.

2) *Ibid.*, p. 37.

3) R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, Wien, J. Springer, 1931.

În ceea ce privește noțiunile de adevărat și fals, Carnap recunoaște că acestea nu sînt noțiuni sintactice, „logice“. Ele nu pot fi definite sintactic: „Numai din proprietățile formale ale unei propoziții nu se poate în general decide dacă ea este adevărată sau falsă“⁴⁾.

S-ar părea că, nevrînd să renunțe la sintaxă, Carnap este gata să renunțe la categoria de adevăr. În realitate, el revine imediat asupra celor declarate așa de net, pentru a-și pregăti o ieșire, care i se pare preferabilă, fiindcă desigur este conformă cu ideile pozitivismului. El precizează anume că cele spuse mai sus se referă la limbajele „descriptive“. În „limbajele logice“, noțiunile de adevărat și fals coincid cu cele de „analitic“ și „contradictoriu“ și prin urmare ele sînt, în acest cadru, noțiuni sintactice!⁵⁾.

Prin urmare, „adevărat“ și „fals“ nu sînt, în general vorbind, noțiuni sintactice, deoarece nu rezultă din proprietăți formale ale enunțurilor. Dar în limbajele formalizate, cum este și sintaxa logică, ele reapar, după Carnap, ca noțiuni sintactice, deoarece pot fi deduse din aparatul formal folosit. „Adevărat“ înseamnă în acest caz „analitic“, „necontradictoriu“.

Două aspecte ale definiției sintactice despre adevăr trebuie discutate: un aspect formal și unul de fond.

Din punct de vedere formal, constatăm că R. Carnap se mișcă, cu această definiție, într-un cerc pe care nu-l poate evita. Se poate oare reduce noțiunea de adevărat la cea de analitic și noțiunea de fals la cea de contradictoriu, cînd „analitic“ echivalează cu „totdeauna adevărat“, iar „contradictoriu“ cu „totdeauna fals“?

Pentru a ieși din acest cerc, Carnap recurge la noțiunea de consecință logică, pe care o consideră ca fiind pur sintactică. De astă dată o propoziție este analitică, dacă ea este consecința oricărei propoziții (sau consecința clasei propoziționale vide) și este contradictorie dacă orice propoziție este consecința ei.

Cum definește acum Carnap noțiunea de consecință logică. Și în acest caz el recurge la o definiție sintactică: o propoziție este consecința logică a unei clase de propoziții numai dacă clasa alcătuită din clasa propozițiilor premise și negația propoziției date este contradictorie. Reapariția noțiunii de contradictoriu include din nou cercul definiției⁶⁾.

Dar chiar dacă am face abstracție de aceste dificultăți formale în definirea sintactică a adevărului, se ivesc alte obiecții mai grave, privitoare la însuși conținutul definiției. Oare se pot identifica, așa cum procedează R. Carnap, noțiunile de adevărat și fals cu cele de analitic și contradictoriu?

Formulele numite analitice („tautologii“) nu sînt altceva decît legi ale logicii formale. Ele sînt totdeauna adevărate, tocmai fiindcă exprimă

4) R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, p. 164; cf. *Le problème de la logique de la science*, p. 31.

5) *Logische Syntax der Sprache*, p. 164.

6) Precauțiunea pe care o ia Carnap distingînd limbajul I, în care conceptele de „analitic“ și „contradictoriu“ se sprijină pe noțiunea de „consecință“, de limbajul II, în care se procedează invers, nu înlătură dificultățile semnalate; cf. A. Tarski, *Über den Begriff der logischen Folgerung, Actes du Congrès international de Philosophie scientifique*, Paris, 1935, VII — Logique, Paris Hermann, 1936, p. 5—6. De altfel A. Tarski a demonstrat teorema imposibilității definirii adevărului în sintaxa elementară; cf. E. W. Beth, *Les fondements logiques des mathématiques*, Paris Gauthier-Villars, Louvain E. Nauwelaerts, 1955, p. 110—112.

legi ale raporturilor abstracte dintre formele logice, care sînt valabile pentru orice conținut concret. Așa dar, cînd se identifică adevărul cu analiticul sintactic, în fond se *restringe noțiunea de adevăr la aceea de adevăr logic-formal*.

Această restringere a noțiunii de adevăr la una din speciile sale este cu totul arbitrară și menită să creeze confuzii. Pe această cale își face lor confuzia specific pozitivistă între noțiunile de adevăr, de corectitudine (validitate) și de necontradicție. Despre ceea ce respectă legile logicii formale spunem: nu că este *aderărat*, ci că este *corect* (valid), *necontradictoriu* (formal). Aderărat se poate spune că sînt în acest caz numai anumite raporturi formale, foarte generale și abstracte, care nu apar deloc în conținutul concret al gândirii. Dar adevărul este legat în primul rînd de acest conținut⁷⁾.

Pentru ca mișcarea gândirii să reflecte mișcarea realității obiective nu este suficient ca ea să fie corectă, formal-necontradictorie. „Dacă premisele noastre sînt juste și dacă aplicăm just la ele legile gândirii, rezultatul trebuie să corespundă realității...⁸⁾. Teza marxist-leninistă este clară: adevărul complet este suma adevărului formal și a adevărului material.

Logicienii neopozitiviști procedează aici așa cum a arătat Lenin că procedează în general filozofii idealiști. *Ei absolutizează una din trăsăturile reale ale procesului cunoașterii*, înlocuind întregul cu una din părțile, laturile, aspectele lui⁹⁾. „Este necesar ca gîndirea să fie corectă“ este înlocuit cu principiul „este suficient ca gîndirea să fie corectă“. Condiția corectitudinii formale a gîndirii este exagerată, transformată în condiția unică a adevărului. „Verificarea a fost înlocuită prin verificarea reciprocă a propozițiilor“¹⁰⁾.

Cu privire la tendința aceasta de a stabili un „criteriu logic“ al adevărului, G. A. Kursanov a stabilit următoarele teze¹¹⁾:

a) Criteriul logic al adevărului constituie un factor necesar în procesul construirii sistemelor științifice.

b) Criteriul logic al adevărului nu poate constitui un criteriu de veridicitate obiectivă.

c) Criteriul logic al adevărului are o valoare relativă și numai în legătură cu criteriul unic și hotărîtor al adevărului, care este practica socială.

Ideea aceasta, că pentru a descoperi adevărul nu este nevoie să comparăm propozițiile cu realitatea obiectivă, ci este suficient să comparăm propozițiile între ele, este foarte răspîndită în cercurile neopozitiviste de toate nuanțele, constituind un principiu acceptat tacit, dacă nu chiar formulat expres, cum este cazul la R. Carnap. Astfel logicianul A. Eaton, urmînd de altfel tradiția kantiană, înlocuiește noțiunea de adevăr din logică cu aceea de compatibilitate între judecăți¹²⁾.

7) V. I. Lenin, *Cuște filozofice*, E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 65.

8) Fr. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.A., Buc., 1955, ed. III-a, p. 372.

9) V. I. Lenin, *op. cit.*, p. 324—325.

10) I. S. Narski, *Critica concepției neopozitiviste despre criteriul adevărului (problema verificării)*, „Probleme de filozofie“, 9, 1959, p. 118.

11) G. A. Kursanov, *A propos du prétendu „critère logique de la vérité“*, „Acta Logica“, I, 1958, p. 23; cf. G. A. Kursanov, *L'enseignement de Lenine sur la vérité et la science contemporaine*, „Acta Logica“, I, 1959, p. 32.

12) P. V. Tavanet, *Judecata și felurile ei*, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 19—20. La fel M. Schlick: „adevărul nu poate fi întemeiat decît pe concordanța propozițiilor între

Ca model pentru această interpretare desigur că au servit și procedeele metodei axiomatice. În disciplinele axiomatizate, nu se ridică în mod expres problema adevărului axiomelor, ci a necontradicției lor. Dacă sistemul de axiome este consistent (necontradictoriu) și mai îndeplinește și alte condiții formale mai puțin importante, el este acceptat.

În aprecierea acestei situații trebuie ținut seama de faptul că teoriile axiomatizate constituie sisteme *ipotetico-deductive*. La nivelul abstracțiunii matematice se încearcă, în mod condițional, tot felul de ipoteze, dintre care unele pot fi, sau pot părea pentru moment, chiar contrare realității. În acest caz singurul control care se poate face imediat este acela al necontradicției formale. Necontradicția formală, fiind un criteriu necesar, și deci minimal, al adevărului ne oferă o primă garanție, o indicație provizorie că sistemul este viabil. Abia dezvoltarea sistemului poate arăta dacă el este corespunzător din toate punctele de vedere. Disciplinele axiomatizate se află deci într-o situație gnoseologică particulară, care nu poate fi generalizată.

Dar R. Carnap a generalizat fără temei această situație, creștând așa numitul „principiu al toleranței”. El deplînge faptul că înaintașii săi s-au îndepărtat prea puțin și cu multă timiditate de la principiile logicii clasice, considerînd că orice abatere de la acestea ar trebui justificată. R. Carnap este de altă părere: „*În logică nu există morală*. Fiecare poate să-și construiască logica sa, adică forma sa de limbaj. Trebuie numai, dacă vrea să discute cu noi, să indice clar cum înțelege el să procedeze pentru a înlocui explicațiile filozofice prin considerații sintactice”¹³).

Principiul toleranței, a cărui premisă filozofică este, în fond, convenționalismul, reprezintă consecința extremă, dar firească, la care ajunge sintaxa logică. Toate sistemele logice sînt echivalente. Nu se pune problema justificării vreunuia din ele, ci numai a „consecvenței sintactice”, adică în primul rînd a necontradicției interne¹⁴). Astfel Carnap aplică propriului său sistem logic criteriul sintactic al adevărului. Dacă adevărat înseamnă necontradictoriu, atunci toate sistemele logice necontradictorii sînt valabile și egal de îndreptățite. Carnap se străduiește să înfațișeze acest punct de vedere nihilist sub forma atrăgătoare a unei eliberări. Principiul toleranței înlătură ultimele piedici în calea dezvoltării logicii, deschizînd „oceanul posibilităților libere”¹⁵).

Acest plan al filozofiei pozitivistice, destinat să înere logica în purul arbitrar, a eșuat în mod lamentabil¹⁶). Evoluția istorică a sintaxei logice oferă o prețioasă lecție, fiindcă asistăm la spectacolul rar al unei teorii care s-a anihilat pe sine însăși. Definiția sintactică a adevărului și principiul toleranței, chiar aceste două piese esențiale ale doctrinei au dus la discreditarea sintaxei. Dacă ne menținem în metateoria oricărui sistem logic, tăindu-ne de la început orice legătură cu realitatea obiectivă, nu pot fi interpretate convenabil noțiunile de bază ale științei, și în primul rînd, ale

ele” (apud G. A. Kursanov, *A propos du prétendu „critère logique de la vérité”, „Acta Logica”, 1959, p. 19).*

13) R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, p. 45.

14) *Ibid.*, p. V.

15) *Ibid.*, p. VI.

16) Cf. V. V. Msvenieradze, *Filozofia neopozitivismului*. „Probleme de Filozofie”, 2, 1957, p. 60—61.

matematicii. Dar pozitivismul ambiționează să se constituie ca o filozofie a științei, capabilă să definească cu ajutorul logicii matematice noțiunile științifice. Intr-adevăr, sintaxa logică reușea să îngroașe trăsătura idealist-subiectivă a logicii pozitivistice, dar, hotărât lucru, ea o făcea în dauna propriei sale capacități de a interpreta noțiunile gândirii științifice.

Sintaxa logică a dus la un impas. Corectivul la această situație critică l-a oferit *semantica*¹⁷⁾. În cercurile pozitivistice se admite în genere că semantica este o teorie superioară sintaxei. Semantica joacă rolul unui panaceu: tot ce n-a reușit sintaxa, rezolvă semantica. După cum se va vedea, dintr-un anumit punct de vedere, este adevărat că semantica posedă o capacitate sporită. Aceasta nu justifică însă pretențiile semanticii de a constitui o logică completă a științei, de a înlocui dialectica materialistă.

Meritul semanticii este de a fi scos la iveală insuficiența teoretică a sintaxei. R. Carnap a depus eforturi desperate pentru interpretarea sintactică a unor noțiuni semantice, cum este aceea de expresie validă. Cu toate că aceste eforturi au demonstrat imposibilitatea atingerii unui astfel de țel, tendințele extremiste ale neopozitivismului și-au continuat jocul sub forma unor încercări de *semantica nominalistă* (R. M. Martin, J. H. Woodger) și de *logică nominalistă* (W. V. Quine, N. Goodman)¹⁸⁾.

După cum s-a văzut, metoda exclusiv formală a sintaxei nu permite definirea și folosirea unor noțiuni ca aceea de expresie validă, expresie adevărată și model. Totodată metodele pur sintactice nu dispun de instrumentul necesar pentru a aprecia că o axiomatizare este sau nu adecvată. Pentru aceasta trebuie să putem compara teoremele teoriei cu proprietățile obiectelor la care teoria se referă. Dar sintaxa logică își interzice de la început acest drum, menținându-se în domeniul izolat al semnelor. Cu metoda sintactica se pot construi numai *sisteme formale*. Abia semantica unui sistem formal îl transformă pe acesta într-un *sistem logic*. Fără o semantica, sistemul formal rămâne un *calcul abstract*.

Cu toate acestea, se recunoaște că sintaxa nu trebuie părăsită complet. Studiul logicii matematice poate începe cu noțiuni de sintaxă logică, care epuizează aspectul pur formal al problemei și se poate încheia iarăși cu considerații sintactice, consacrate noțiunii generale de calcul.

A. Tarski, care este unul din inițiatorii semanticii, definește astfel semantica: „Voi înțelege prin semantica totalitatea considerațiilor cu privire la acele noțiuni care, aproximativ vorbind, exprima unele conexiuni între expresiile unui limbaj și obiectele și stările de lucruri la care se referă aceste expresii”¹⁹⁾. Tarski dă ca exemple de concepte semantice noțiunile de de-

17) Sub denumirea de semantica au apărut doctrine cu un conținut variat, dintre care unele se sprijină pe lingvistică („semantica generală”), iar altele pe logica matematică („semantica academică”) (cf. C. A. Brutean, *Esența idealistă a filozofiei semantice*, în *Idealismul subiectiv contemporan*, Editura Științifică, Buc. 1953, p. 280—281). În acest studiu ne vom referi numai la semantica logică și în special la opera lui A. Tarski.

18) E. W. Beth., *op. cit.*, p. 78—79.

19) A. Tarski, *The establishment of scientific semantics*, 1953, în *Logic, semantics, metamathematics*, Oxford Clarendon Press, 1956, p. 401.

notare, satisfacere, definiție, adevăr. Aceste noțiuni, remarcă Tarski, au jucat un rol important în discuțiile filozofice, dar, în lipsa unei caracterizări precise, a lor, s-a ajuns la un anumit scepticism, justificat de altfel prin apariția antinomilor.

Semantica științifică este destinată, în concepția protagoniștilor săi, să înlăture toate aceste obstacole și să fundeze științifice noțiunile de bază ale metodologiei teoriilor deductive.

Să analizăm *concepția semantică despre adevăr*.

La început, Tarski creează impresia că se situează pe linia tradiției materialiste în definirea adevărului, atunci când este de acord că:

„o propoziție adevărată este aceea care afirmă că starea de lucruri este așa și așa, iar starea de lucruri este într-adevăr așa și așa”²⁰).

Cu acest prilej, el se referă expres la Aristotel, care, după cum se știe, s-a pronunțat deosebit de clar în același sens, situându-se, în această problemă, pe o poziție materialistă²¹).

Dar în loc ca Tarski să analizeze în continuare această caracterizare, pentru a clarifica diferitele ei aspecte, el ia, pe neașteptate, cu totul alt drum. Formularea dată i se pare că lasă mult de dorit în privința „corectitudinii formale”, a „clarității” și a „lipsei de ambiguitate”. Ea va fi, atunci, înlocuită cu o altă formulă, care, specifică autorul, „se oferă de la sine”. Astfel apare, *fără nici o justificare*, formula:

x este o propoziție adevărată dacă și numai dacă p .

Dar ce reprezintă cele două simboluri? p reprezintă orice propoziție, iar x este numele individual al propoziției alese²²). În timp ce, în prima formulare, se părea că autorul are în vedere corespondența dintre judecată și realitatea obiectivă, acum se vede clar că este vorba de cu totul altceva. Acum, în a doua formulare, considerată de autor ca adecvată, el se referă la *corespondența dintre propoziție și numele ei*. Descoperim astfel, că numele unei propoziții este adevărat, dacă propoziția este adevărată! Care este criteriul care decide că propoziția, nu numele ei, este sau nu adevărată, această problemă nu-l preocupă de loc pe eminentul logician. Nici un rînd asupra acestei probleme, asupra problemei propriu-zise a adevărului, nu întâlnim în studiul lui Tarski. Totul se reduce la corespondența dintre propoziție și denumirea ei, corespondența pe care Tarski o substituie problemei adevărului.

Avantajul pe care semantica îl avea asupra sintaxei, anume acela de a interpreta sistemul formal, de a-l confrunta cu un domeniu de obiecte, este pierdut dintr-odată prin concepția pe care semantica o proferează despre adevăr. În această problemă filozofică, semantica se situează pe o poziție tot așa de retrogradă ca și sintaxa logică. Dacă, în sintaxă, adevărul rezulta din *acordul propozițiilor între ele*, în semantică, el rezultă din *acordul propoziției cu judecata*, ceea ce nu constituie un progres, ci în fond ne întoarce la ceva și mai ne semnificativ. Nu ești îndreptățit să spui că, de exemplu,

20) A. Tarski, *The concept of truth in formalized languages* (1931), în *Logic, semantics, metamathematics*, p. 155.

21) Concepția lui Aristotel asupra adevărului este materialistă, dar nu și dialectică, deoarece ignorază caracterul istoric și procesual al cunoașterii (Ath. Joja, *Le positivisme logique*, „Acta Logica”, I, 1959, p. 106).

22) *Ibid.*, p. 155—156.

„ninge”, decît dacă este adevărat că ninge. La aceasta se reduce adevărul în semantică, la respectarea definițiilor nominale adoptate.

Fuga de realitatea obiectivă, limitarea la aspectele formale, pe planul conștiinței, sînt specifice idealismului și cu deosebire formelor lui pozitiviste. Refugiul neopozitivistilor în logica matematică, tendința lor de a înlocui logica formală și întreaga filozofie prin sisteme de logică matematică nu este ceva intimplător. Aceasta constituie calea prin care ei pot interpreta în mod idealist noțiunile fundamentale ale cunoașterii științifice. Un sistem formal, tocmăit fiindcă este pur formal, poate primi interpretări diferite. Aceasta proprietate a calculului abstract este speculată de neopozitivisti în interesul idealismului subiectiv.

Procedeu folosit în acest scop apare deosebit de clar în speculațiile semantice asupra noțiunii de adevăr. El constă în *înlocuirea definițiilor reale prin definiții nominale*. Desigur sistemele formale se constituie prin definiții nominale. Dar în momentul în care sistemul formal trebuie interpretat, intervin noțiuni gnoseologice, pentru care trebuie date definiții reale. Logicienii neopozitivisti însă continuă să construiască definiții nominale și pentru noțiunile gnoseologice, introducînd și în acest domeniu un arbitrar care nu poate fi îngăduit: „numesc adevăr concordanța dintre propoziții sau corespondența propoziției cu denumirea ei”. Noțiuni ca aceea de adevăr nu pot fi lăsate la discreția interpretărilor nominale, fiindcă aici nu definim un semn, un simbol, ci un raport obiectiv.

Insuficiența filozofică a sintaxei și semanticii, unită cu tendința lor către idealismul subiectiv, s-a făcut simțită și în teoriile respective despre adevăr. Din cercetarea noastră a reieșit că nici sintaxa logică, nici semantica nu au reușit să definească noțiunea de adevăr. R. Carnap oscilează între expulzarea noțiunii de adevăr din sintaxă și identificarea ei cu necontradicția formală. Semantica își arogă dreptul exclusiv de a defini adevărul, dar cu prețul reducerii lui la o concordanță pur lingvistică sau la coerența deductivă a sistemelor formale. Noțiunea propriu-zisă de adevăr este absentă din toate aceste construcții formale, fiind înlocuită de concepte minore, care posedă alte semnificații și au o importanță gnoseologică inferioară.

Este remarcabil, că dialectica materialistă poate prevedea și explica printr-un raționament simplu, dar decisiv, acest faliment al logicismului contemporan. Premisa majoră: *nici o teorie de logică formală nu poate defini adevărul*. Premisa minoră: *sintaxa logică și semantica sînt teorii de logică formală*. Ergo: *sintaxa logică și semantică nu pot defini adevărul*.

Logica formală operează cu noțiunile de *adevărat* și *fals*. Dar acestea sînt categorii gnoseologice. Categorii logice sînt noțiunile de *corect* și *necorect*.

Eroarea fundamentală a pozitivismului logic constă în discutarea și rezolvarea problemei adevărului numai în cadrul teoriilor deductive, cu ignorarea completă a noțiunii de *practică*²³⁾. Dar materialismul dialectic a arătat că problema cunoașterii nu poate fi rezolvată în afara noțiunii de *practică*, deoarece *practica este singurul criteriu obiectiv și decisiv al adevărului*. Sintaxa și semantica și-au propus să rezolve probleme care depășeau competența lor, probleme pentru care nu dispuneau de orientarea filozofică și de mijloacele conceptuale necesare.

23) A. J o j a, *Le positivisme logique*, „Acta Logica”, 1, 1959, p. 124.

ДИССОЛЮЦИЯ ПОНЯТИЯ ИСТИНЫ В НЕОПОЗИТИВИСТСКИХ ЛОГИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

Краткое содержание

Все усилия логического синтаксиса и семантики создать правильное понятие истины оказались бесплодными. Они только подменили понятие истины другими понятиями, как например, формальным непротиворечием или семантическим соответствием.

Эту неудачу легко было предвидеть, потому что система формальной логики не может дать определения гносеологических категорий. Эту возможность даёт нам диалектический материализм, единственный в состоянии создать для логики подлинную научную теорию истины.

LA DISSOLUTION DE LA NOTION DE VÉRITÉ DANS LES SYSTEMES LOGIQUES NEOPOSITIVISTES

Résumé

L'auteur fait voir qu'en dépit de leurs efforts obstinés, ni la syntaxe logique, ni la sémantique n'ont réussi à édifier correctement la notion de vérité. Ces efforts n'ont abouti qu'à la substitution de la notion de vérité par d'autres concepts, comme la non-contradiction formelle ou la correspondance sémantique. Cet échec était à prévoir car aucun système de logique formelle ne peut définir des catégories gnoséologiques. C'est seulement la dialectique matérialiste qui peut fournir à la logique la théorie scientifique de la vérité.

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE IN OPERA LUI C. I. PARHON

I. BAZELE MATERIALE ALE AFECTIVITAȚII

DE

I. STRĂCHINARU

Serviciul de neuropsihiatrie infantilă, Iași

Ideile psihologice ale unui gânditor se află în strinsă legătură cu concepția sa despre lume, cu modul său de a înțelege problema raportului dintre materie și conștiință, mod care se reflectă în activitatea și opera sa. Evident, singura orientare științifică a concepției despre lume o oferă materialismul dialectic întrucât nu admite o ruptură între conștiință și materie, ca în dualism sau în paralelismul psiho-fizic, nu reduce materia la conceptul de idee, ca în idealism sau spiritualism, și nici nu identifică conștiința cu materia, în înțelesul de secreție a creierului. Materialismul dialectic afirmă existența fenomenelor ideale și a fenomenelor materiale care, departe de a se nega unele pe altele, constituie aspectele uneia și aceleiași existențe. În dezvoltarea acestei concepții științifice despre lume, ideile psihologice ocupă un loc important și tocmai de aceea reliefaarea lor este semnificativă pentru cunoașterea gândirii unui cercetător.

Din punct de vedere istoric, descifrarea proceselor de reflectare a lumii obiective în creierul omului, ca fenomene psihice, de conștiință, a parcurs un drum lung, întortochiat și adesea lipsit de perspectiva unor vederi unitare din partea autorilor care au încercat dezlegarea acestei probleme. Calea științifică de studiere a proceselor reflectării s-a deschis de-abia în a doua jumătate a sec. XIX datorită progreselor realizate, în domeniul fiziologiei sistemului nervos. Trebuie subliniat însă că influența acestor realizări asupra psihologiei nu a fost întotdeauna resimțită în măsura și în forma dorită, deoarece mulți dintre cercetătorii respectivi au dat o interpretare idealistă descoperirilor lor. A fost însă în folosul științei faptul că în această perioadă școala neurofiziologică rusă (Sečenov, Vvedenski, Pavlov, Behterev, Uhtomski) a stabilit legile activității creierului, indicând un nou drum științelor care se ocupă cu cunoașterea ființei umane.

În țara noastră, C. I. Parhon, folosind intens metoda experimentală, obține date noi și fecunde nu numai în domeniul medicinei, ci și în al psi-

hologiei. Vasta sa activitate medicală cuprinde și unele probleme particulare ale psihologiei, așa cum atestă lucrările: *Asupra glandelor cu secreție internă și raporturile lor cu patologia mentală și psihologia*; *Obiectul neurologiei și psihiatriei*; *Psihozele afective*; *Încercare de grafologie științifică*; *Asupra raporturilor dintre frică și percepția frigului*; *Prin ce mecanism influențează muzica asupra afectivității*; *Considerațiuni asupra psiho-fiziologiei afectivității*; *Introducere în studiul psihiatriei ș.a.*

Studiul acestor lucrări științifice arată că ideile lui C. I. Parhon despre psihic izvorăse din concepția sa materialist-deterministă conform căreia activitatea psihică este rezultatul activității creierului și a întregului organism. Procesele psihice, atât cele normale cât și cele patologice, nu pot fi cercetate în afara schimburilor petrecute în funcția și în structura organismului sub influența factorilor de mediu fizic și social. Drept consecință a acestei orientări deterministe, învățatul român împărtășește convingerea că dezvoltarea psihologiei, prin cunoașterea temeinică a fenomenelor psihice, nu se poate face numai în bibliotecă, ci necesită, în primul rând, cercetarea vieții sociale, a proceselor de muncă, a raporturilor complexe dintre oameni dezvoltate în lupta lor cu natura și pentru progresul social. Totodată, pentru ca cercetările de psihologie să poată răspunde rigurozității științifice, C. I. Parhon arată importanța studierii proceselor psihice în laboratorul psihologie, experimental. Astfel, el susține, încă din 1913, înființarea în țara noastră a unui laborator de psihologie și fiziologie normală, menit să ajute la studiul comparativ al fenomenelor de patologie mentală, situându-se în această privință alături de cei mai înaintați psihofiziologi de la sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru (Ribot, Behterev, Lange, James, Vallon, Janet, Piagét, Thorndike). Conducătorii statului din acel timp nu au sprijinit însă ideea creării unui laborator de psihologie, dar C. I. Parhon a înscris această disciplină în cadrul societății de științe medicale pe care a înființat-o la Iași în 1918: *Societatea de neurologie, psihiatrie, psihologie și endocrinologie*.

Această societate a avut ca organ de publicitate un buletin cu același titlu, iar în cadrul ei s-au ținut comunicări de psihologie chiar din primele sedințe. Între acestea amintim: *Încercări de grafologie științifică* de C. I. Parhon, *Psihologia minciunii în timp de război* de Petre Andrei, *Psihologie și Justiție* de I. Pojoga, *Observații psihologice asupra războiului* de G. Preda ș.a.

În concepția lui C. I. Parhon, psihologia, ca și științele medicale, se ocupă de cunoașterea omului ca unitate somato-psihică în condiții normale și patologice. Medicul este cu deosebire preocupat de cunoașterea legilor care dirijează viața somatică, organică, iar psihologul de cunoașterea legilor care guvernează viața psihică, înțeleasă ca rezultantă a activității complexe a organismului. Cercetarea proceselor psihice morbide nu e posibilă fără cunoașterea proceselor psihice normale, căci, în această privință, drumul pornește de la normal spre patologie și nu invers. În felul acesta psihiatria și psihologia se află într-un raport de permanentă reciprocitate. Cunoașterea aspectelor morbide îl ajută pe psiholog să prevină devierea fenomenelor psihice normale, iar cunoașterea fenomenelor psihice normale îl ajută pe medic la vindecarea fenomenelor patologice. Ambii trebuie să privească omul, fie el bolnav, fie sănătos, numai în perspectiva personalității ca întreg.

Pornind de la ideea că „viața psihică nu este legată numai de creier sau de sistemul nervos central, sau chiar central și periferic, ci tot organismul o influențează” [3, p. 22], C. I. Parhon studiază, în această înțelegere materialist-determinată, mecanismele de producere a fenomenelor psihice.

În cele ce urmează, intenționăm să scoatem în evidență ideile psihologice pe care C. I. Parhon le-a dezvoltat în lucrările sale privind afectivitatea.

Primele cercetări ale autorului asupra vieții afective se referă la mecanismele prin care muzica influențează afectivitatea.

Referindu-se la caracterul triplu al senzațiilor (intensitate, specificitate și tonalitate afectivă), C. I. Parhon arată că „tonalitatea afectivă” se prezintă ca o trăsătură oarecum independentă față de celelalte două caractere ale senzațiilor, ca o senzație aparte cu o intensitate proprie. Ea este posibilă datorită reflexelor produse de sensibilitatea viscerelor, adică a reflexelor determinate de diferite senzații specifice ale aparatelor respirator, circulator, digestiv. Și dacă specificul de senzație aparte al „tonalității afective” din cadrul tuturor senzațiilor nu poate fi contestat, atunci originea periferică a afectelor apare ca neîndoieabilă: „stările afective rezultă din ajungerea pînă la conștiință a impresiilor ce se produc din funcționarea diferitelor organe, țesuturi, din modificările ce au loc în ele în fiecare moment” [3, p. 22].

Sînt bine cunoscute cele două teorii psiho-fiziologice care în primele decade ale secolului nostru își mai disputau încă mecanismul afectelor.

Prima teorie, teoria originii centrale a emoțiilor, își are temeiul în persistența mișcărilor de expresie minică la animalele cărora li se secționează măduva spinării printr-o secțiune practică transversal dedesubtul nervilor frenici (Sherrington), precum și în manifestarea unor stări afective adecvate înrejurărilor experimentale ale animalelor decapitate și ținute în viață prin circulație artificială (Sommer, Heymans).

A doua teorie a mecanismului afectelor este teoria originii periferice, susținută de Lange, James, Ribot, Cannon, Waston ș.a., care arată, dimpotrivă, că afectele reprezintă traducerea în conștiința noastră a modificărilor periferice care au loc în diferite organe și țesuturi în anumite împrejurări.

C. I. Parhon, pornind de la afirmația lui Ziehen, după care totul este senzitiv în ființa noastră, și de la accepciunea relativ unanimă a psihologilor conform căreia toate senzațiile și percepțiile au un punct de plecare periferic, consideră că „stările senzitive de un gen special, numite emoții și sentimente, afecte, nu pot face excepție de la ceea ce este o lege generală în fiziologia sensibilității”... „Impresiile afective trebuie să aibă un punct de plecare periferic, să fie conduse prin fibrele nervoase spre centrii intermediari și în cele din urmă spre scoarța cerebrală unde să se producă fenomenul afectului simțit: plăcere, neplăcere, durere, frică, minie etc. [3, p. 55].

Deosebit de aceasta, caracterul de independență al coeficientului afectiv al senzațiilor, ce rezultă din faptul că acesta „poate să fie același sau foarte apropiat pentru senzații diferite” și că „senzații de natură diferită pot fi echivalente din punct de vedere afectiv” [3], ne sugerează încă și mai mult drumul propriu către mecanismul intim al afectelor. Coeficientul afectiv, existent în toate senzațiile alături de elementele specificității și intensității, apare ca ceva independent supraadăugat, ca o senzație aparte din care cauză

i se atribuie o individualitate proprie. Acest element însă „rezultă în conștiința noastră în urma modificărilor ce iau naștere în diferite organe și țesuturi, sub influența excitanților senzoriali și senzitivi”.

Să vedem acum care este opinia învățatului român despre mecanismul intim al producerii afectelor și cum a ajuns el la identificarea acestui mecanism?

Diversele excitații (tactile, luminoase, sonore) „în drumul lor spre creier — arată C. I. Parhon — excită pe calea *colateralelor reflexe* centrul diferitelor aparate și sisteme, circulator, respirator, digestiv etc.” [3, p. 56], determinând modificări în funcțiunea acestora, modificări care impresionează la rândul lor terminațiile senzitive viscerele, prin intermediul cărora pornește un nou curent centripet care ajungând la scoarța cerebrală dă naștere la senzații interne” [3, p. 56] și, pentru autor tocmai aceste senzații constituie afectul în înțelesul strict al cuvântului.

Cu alte cuvinte, după excitarea receptorilor, calea senzitivă prin care excitația este condusă spre analizatorii corticali, intră la un punct al conducerii în legătură cu calea vegetativă, determinând modificări reflexe la nivelul diferitelor organe și aparate: respiratorii, gastrice, cardiace, vezicale, pilo-motorii etc. Pentru a pune în evidență mecanismul producerii acestora C. I. Parhon cercetează, între altele, modul în care muzica influențează activitatea omului.

Până la data acestor studii, alți autori subliniaseră deja că muzica influențează câmpul de inervație a nervului pneumogastric (circulația, respirația). Cunoscând că rădăcinile nervului acustic pătrund în bulb la același nivel cu pneumogastricul, C. I. Parhon emite ipoteza că rădăcinile acestui nerv nu urmează în mod simplu un drum ascendent pentru a ajunge la centrul superior în calea acustică centrală, ci ei dau colaterale reflexe care ajung la centrul pneumogastricului, determinând prin intermediul lor modificări în sfera de inervare a nervului respirator, a inervației tubului digestiv, a tensiunii arteriale etc. Perceperea modificărilor propagate pe cale senzitivă a pneumogastricului corespunde modificărilor care formează starea afectivă produsă de muzică. Insa, posibilitatea ca influența muzicii să se resimtă și asupra inervației simpaticului nu numai a pneumogastricului [4, p. 112] îl determina pe autor să ridice problema acțiunii diferitelor sunete, acorduri, asupra tonicității vagului și simpaticului. Astfel, după o etapă de 20 ani, în 1950, autorul reia studiarea acestei probleme cu ajutorul unui grup de colaboratori [1] ocupându-se mai strict de modificările circulației și respirației sub influența muzicii.

Referindu-se la circulație, observă că reacția vasomotorie variază cu intensitatea sunetului, cu timbrul, cu tonalitatea, cu ritmul, iar intensitatea reacției variază cu gradul de excitabilitate a individului. Această intensitate este mai mare la femei, la tineri, la hipertiroizi și anafotonici [4]. Se remarcă de asemenea o scădere a ritmului cardiac, a tensiunii arteriale precum și modificări pletismografice, fapt care indică predominanța acestui reflex asupra grupului parasimpatic [4, p. 1271]. La rândul lor, modificările respiratorii constatate pe cale pneumografică, „depind și ele de intensitatea excitantului și de excitabilitatea individului. Se produce întotdeauna un reflex respirator de la începutul audierii, remarcându-se adesea o accelerare a ritmului la audierea ariilor triste sau duioase” [4, p. 1274]; „în mar-

suri și muzică sincopată, respirația are tendința să urmeze ritmul muzicii", fapt care s-ar putea explica prin aceea că „la fiecare schimbare de ritm se produc noi excitații ale centrilor” [1, p. 1274].

Prin urmare se demonstrează apariția, sub influența muzicii, a unor modificări vasomotorii, cardio-inhibitorii și respiratorii produse pe cale reflexă, prin conexiunile cerebrospinale și căile vegetative.

Cît privește locul unde anume se formează aceste conexiuni este de remarcant, mai întîi, că C. I. Parhon și colaboratorii insistă, încă din 1950, asupra rolului substanței reticulate a nevraxului în realizarea unității somato-vegetative ca substrat material al fenomenelor afective, cu referire specială la afectele produse de influența muzicii. Astfel, între alte date anatomice, arată că fibrele acustice au relațiuni cu substanța reticulată și cu hipotalamusul. În hipotalamus ajung fibre din toate căile senzitive și senzoriale centrale. Din această regiune iau naștere o serie întreagă de reflexe endocrinice, hipofizare și epifizare precum și reflexe cu tract mai scurt sau mai lung în urma conexiunilor din hipotalamus, cu centrul din bulb și măduvă, a nervilor simpatice și parasimpatice. În afara conexiunilor între calea auditivă și vegetativă, la nivelul hipotalamusului, autorii presupun existența unor conexiuni între calea aferentă auditivă și cea aferentă vegetativă la nivelul substanței reticulate a bulbului. În consecință, locul de integrare a celor trei categorii de reflexe (vasculare, cardiace și respiratorii) se află la nivelul talamusului, hipotalamusului și foarte probabil al bulbului, între căile senzoriale și vegetative. Însă, indiferent de identificarea exactă a locului unde se produc legăturile nervoase, apariția lor implică participarea vieții vegetative în afecte: „reflexele vegetative dezlănțuite de excitanți senzoriali — spune C. I. Parhon — pot modifica starea funcțională a țesuturilor și organelor. Excitațiile pornite de la acest nivel pot influența terminațiunile senzitive ale acestor organe. Se produce un nou curent centripet pe calea sensibilității vegetative și în urmă a celei cerebrospinale care poate influența scarța senzitivă respectivă în același timp în care analizatorul auditiv percepe muzica” [4, p. 1280].

Așadar, C. I. Parhon situîndu-se pe poziția materialistă în abordarea mecanismului vieții afective ajunge la concluzia că din punct de vedere genetic, afectele sînt expresia modificărilor vegetative: „adevărate percepțiuni asociate cu acelea senzitive și senzoriale obișnuite, avînd ca centripete care pot fi comune cu cele senzitive și senzoriale, dar care pătrunse în centrul nervos dau colaterale care se leagă cu căile centripete sau centrifuge ale inervației vegetative (circulatorie, respiratorie, digestive etc.) aducînd în ele din urmă în conștiință impresiile acestei modificări. Este vorba nu de fenomene de cunoaștere, ci de fenomene de simțire. În realitate primele ne informează asupra celor ce se petrec în lumea din afară, ultimele asupra celor ce se petrec în propriul nostru organism [3, p. 15—16].

Considerăm important de a arăta că preocupările lui C. I. Parhon în legătură cu problema afectelor s-au manifestat, de la început, pe mai multe planuri. Astfel, odată cu lucrarea privind mecanismele prin care muzica influențează afectivitatea, autorul publică în același număr al «Buletinului Societății Române de neurologie, psihiatrie, psihologie și endocrinologie» (nr. 3 din 1927), o lucrare de psihofiziologie, mai particulară, asupra raportului ce poate fi stabilit între senzația de frig și sentimentul de frică. A-

această lucrare a fost concepută în urma descrierii unor vise terifiante, de către un coleg și prin ea se reliefează din nou caracterul periferic al proceselor afective.

Visele presoanei respective surveneau în anumite condiții deosebite: frig în cameră, învelitoare subțire, dezvelire în timpul somnului. Frigul era punctul de plecare al visului ce-i producea frica. Autorul alături acestor relatări, unele constatări asemănătoare din experiența proprie. Exclue mai întâi posibilitatea punerii în legătură a stărilor descrise cu intoxicația alcoolică sau cu vre-o infecție specifică și, rămânând mereu surprins de apropierea reacțiilor determinate în organismul uman de starea de frig și cea de frică, autorul se întreabă ce anume au comun aceste două fenomene. El constată că modificările produse de frig (sbirirea pielii prin contractarea mușchilor netezi cutanați, frisonul, piloerecția și tremurul) sînt în legătură certă cu excitarea simpaticului. Or, în cazul frigii nu se întîlnesc în plus decît unele semne, ca, de exemplu, dilatația pupilară, care completează simptomatologia excitației simpaticului. Deci, excitația simpaticului este comună celor două stări și prin mijlocirea sa are loc transformarea senzației de frig în sentiment de frică [2, p. 197]. Autorul consideră că interpretarea pe care o dă faptului relatat sprijină ipoteza referitoare la rolul modificărilor periferice în producerea fenomenelor afective. După acest mecanism — conchide C. I. Parhon — se poate explica mai bine coloritul afectiv al unor vise. În cazul citat „senzația de frig în timpul nopții a determinat în repetate rînduri vise al căror fond afectiv era frica și al căror conținut ideativ era cor-relativ cu această stare afectivă” [3, p. 56]. Faptul acesta relevă punctul de plecare periferic al frigii care se află în raport cu vasoconstricția produsă de frig și senzațiile specifice, consecutive acesteia. Autorul pune și de această dată problema conductorilor senzațiilor afective, arătînd că aceștia ar fi conductorii senzitivi ai organelor vieții vegetative și că nu ar avea mare importanță „dacă simpaticul posedă sau nu fibre senzitive proprii, pentru ca, în definitiv, este indiferent dacă conductorii amintiți aparțin sistemului cerebro-spinal, simpatic sau parasimpatic” [3, p. 56]. El crede că a afirma mecanismul periferic al emoțiilor înseamnă „a demonstra că acestea sînt posibile în aceeași măsură cu sau fără modificări cardiace, vasomotorii, respiratorii etc.” [3, p. 57]. Reamintind că pneumogastricul pare a fi cel mai însemnat dintre conductorii senzațiilor afective, C. I. Parhon arată că „existența unor centri în raport cu viața afectivă în scoarța cerebrală sau a unor centri intermediari care trebuie să fie localizați în regiunea ganglionilor bazilari, poate explica apariția unor psihoze afective prin leziuni cerebrale directe” [3, p. 57]. El face însă rezerve asupra siguranței pe care o putem avea că „psihozele afective în general (mania, melancolia, sînt datorate de regulă unor alterații cerebrale primitive [3, p. 57] deși, citind cazul lui Dostoevski, recunoaște, în *aurele afective* ale unor epileptici, un tip net de simptomatologie afectivă prin iritația cerebrală directă, tip comparabil cu acela întîlnit în modificările afective de origine cerebrală, primitive, întîlnite în paralizia generală progresivă. În sfîrșit, după ce arată că toate acestea „nu infirmă întru nimic existența unui mecanism periferic al vieții afective”, conchide că acesta nu este înconciliabil cu mecanismul central, căci „toate senzațiile recunosc un mecanism al cărui aparat începe la periferie și se termină în scoarța creierului” [3, p. 58].

Cum este și de așteptat, C. I. Parhon arată că și modificările aparatului endocrin intervin în mod activ în mecanismul afectelor, citind pe Cannon care a dovedit prezența unui exces de adrenalină secretată de glandele suprarenale în singele pisicilor expuse în fața ciinilor. Adrenalina face prin excitarea simpaticului să apară fenomene ale spaimii: dilatarea pupilelor, paliditatea pielii, senzația de frig și tremurăturile consecutive, zbîrlirea părului (piloerecția) etc. Referindu-se la tulburările afective întâlnite în manie și melancolie găsește „în majoritatea cazurilor o patogenie endocriniană (tiroidiană, ovariană sau tiro-ovariană)” [3, p. 57]. Însă cu aceasta am trece în domeniul unei probleme care nu intră în lucrarea de față, problema raportului dintre funcția glandelor cu secrețiune internă și procesele psihice, problemă de care învățatul român s-a ocupat în mod deosebit, dar pe care sperăm să o putem analiza cu alt prilej.

Înainte de a sublinia, în încheiere, valabilitatea actuală a ideilor psihologice din opera lui C. I. Parhon privind afectivitatea, trebuie să amintim că cercetătorul C. I. Parhon, asemenea tuturor cercetătorilor de autentică valoare științifică, arată o deosebită precauție în modul de a generaliza rezultatele studiilor sale.

El sugerează cercetarea mai amănunțită a răspîndirii colateralelor pneumogastricului și ale simpaticului, precum și punerea lor în evidență cu ajutorul secțiunilor histologice; „problema mecanismelor afectelor — spune autorul — cere desigur cercetări noi. Acestea ar putea avea loc asupra bolnavilor maniaci, melancolici, anxioși etc. sau asupra unor indivizi normali inteligenți și sensibili în același timp. Ar fi vorba de cercetări de laborator foarte delicate și amănunțite. Ar trebui să se studieze corelațiile dintr-o anumită stare afectivă — cunoaștem infinitele nuanțe ale acestora — și modificările inervației diferitelor viscere, ale pielii etc. De asemenea modificările fizico-chimice ale sîngelui” [3, p. 58], la care ne-am permite să adăugăm cercetarea asidua a modului în care funcțiile corticale reglează activitatea subcorticală a creierului și punerea în evidență a conținutului afectelor complexe superioare. În această privință cercetările de specialitate reliefează tot mai mult rolul important al activității corticale, iar de la Dumas încoace se dovedește mereu că reacțiile vegetative nu sînt specifice pentru determinarea conținutului emoțiilor, data fiind slaba diferențiere a sistemelor psihofiziologice inferioare. Desigur, C. I. Parhon — așa cum singur o arată în introducerea la una din lucrările sale — nu a adîncit îndeajuns rolul cortexului, cu toate că niciodată nu a privit ca ruptă de aceasta funcția diferitelor segmente ale sistemului nervos.

În perspectiva descoperirilor pavloviene asupra activității nervoase superioare, psihologia actuală subliniază de fiecare dată caracterul de corticalizare a afectelor. Intensitatea lor este condiționată de semnificația pentru om a fenomenelor care le cauzează și de structura personalității, de exigența acesteia față de sine. Afectele sînt forme ale trăirilor sau atitudinilor subiective ale omului față de realitatea internă și externă, sînt forme de reflectare a realităților, trebuințelor și motivelor activității. Frica spre exemplu, nu este un fenomen simplu și uniform. El are nuanțe diferite. Frica de moarte, legată de instinctul de conservare, se deosebește mult de frica de a încerca o situație penibilă, legată de relațiile sociale ale persoanei. De asemenea, cu

greu am putea vorbi de identificarea influenței muzicii asupra vieții psihice prin simplu studiu al ritmului sunetelor sau chiar al acordurilor, căta vreme muzica rămâne o expresie artistică amplă ce cuprinde mesagii proprii, create și percepute cerebral. Reacția psihică la influența muzicii implică și un proces de înțelegere odată cu trăirea afectivă nediferențiată, presupunând participarea complexă a personalității în totalitatea sa.

Desigur, rolul de seamă în mecanismul de producere a afectelor îl are regiunea subcorticală unde se găsesc centrul de reglare al sistemului nervos vegetativ, a funcției organelor interne. Aceasta și explică legătura strinsă dintre afecte și diversele schimbări produse în organism (cale respiratorii, cordul, vasele sanguine etc.). Și, în această privință, psiho-fiziologia pavloviană confirmă în mare măsură opiniile lui C. I. Parhon, când arată că schimbările variate în funcțiile organismului sînt în legătură cu producerea stării afective. Aceste schimbări funcționale „au apărut în procesul adaptării organismului la mediu ca o reacție în satisfacerea sau nesatisfacerea trebuințelor organice”, așa cum serie colectivul condus de Smirnov A. A. în *Psihologia recent* redactată [5, p. 406].

Faptul că afectele primare se caracterizează prin schimbări produse în funcția organelor interne nu îndreptățește reducerea lor la expresia însumată a senzațiilor organice datorate acestor schimbări, după cum a procedat James și Lange în secolul trecut. Este cunoscut că primul a mers atît de departe încît găsea în schimbările respective însăși izvoarele sau cauza emoțiilor, ajungînd la concluzia că „sîntem triști pentru că plîngem, ne temem pentru că tremurăm, ne bucurăm pentru că ridem”. De aceea James a și fost asemuit cu omul care caută să pornească la drum așezînd caii în urma căruței.

C. I. Parhon, departe de a susține teoria periferică a producerii efectelor în modul susținut de psiho-fiziologii amintiți, arată doar geneza condiționării afective, încercînd să pună în evidență mecanismele lor fără a le nega legăturile cu activitatea corticală, cu conștiință. El cunoștea bine că schimbările periferice ale organismului nu epuizează întregul mecanism al afectelor. Așa se și explică opinia sa după care afectele „rezultă din ajungerea pînă la conștiință a impresiilor ce se produc din funcționarea diferitelor organe [3, p. 22], numîndule, nu senzații simple, ci percepții de un anumit fel. Totodată, subliniind legătura acestora cu cel de al doilea sistem de semnalizare [3, p. 13] vizează rolul reglator al scoarței cerebrale pentru procesele subcorticele. Deși savantul român nu a abordat sistemul complex de legături condiționate, formate în experiența anterioară, sistem care are o înrîurire decisivă asupra afectelor, ci s-a ocupat cu descriere de mecanismele directe ale acestora, nu a putut scăpa totuși din vedere unele concluzii ale experiențelor lui Sherrington și Cannon. Se știe că Sherrington, întrerupînd chirurgical modificările periferice caracteristice anumitor emoții, arată că acest fapt nu schimbă imediat atitudinea emoțională respectivă. Cannon, la rîndul său, arată că nici provocarea artificială a unor modificări periferice nu produce emoții. Adrenalina secretată de glandele suprarenale, intrînd în sînge, provoacă în organism modificări proprii afectului de frică la animale, dar injectarea ei în diverse doze la om determină modificări în senzațiile organice fără a apărea emoția de frică. Or, în cadrul proceselor corticale, chiar și cele mai neînsemnate conflicte pot să producă stări afective. Evident, me-

canismele inițiale ale afectelor, ca procese necondiționate, se completează cu elementele condiționării de diferite ordine în procesul vieții, dezvoltându-se astfel pe calea achizițiilor reflex-condiționate.

Cercetările întreprinse de C. I. Parhon asupra mecanismelor psiho-fiziologice ale corelației proceselor senzoriale cu procesele afective au o importanță deosebită pentru psihologie, mai ales dacă ținem seama că ele au început să fie efectuate într-o vreme cînd fenomenele psihice erau explicate prin formule idealiste de tip kantist, integralist, comportist etc. Studiind legătura dintre modificările survenite în funcția organelor și afecte precum și existența conductorilor periferiei ai afectelor, C. I. Parhon a contribuit efectiv la îndepărtarea misterului care domina cercetarea afectivității, așezînd-o pe temeiul ei propriu: cunoașterea activității neuro-fiziologice și a bazelor materiale ale vieții. El a început prin a dezvolta teoria mecanismului periferic al afectelor, dar a intuit adevărul că această teorie nu poate avea, pe planul ontogenezei, aceeași importanță ca în filogeneză, fapt ce este dovedit, astăzi, de cercetările privind mecanismele aferenței inverse și procesul de conștientizare a actelor psihice elementare ale omului. Anticipînd perspective de dezvoltare ale psihologiei ca știință, autorul a putut nota, cu trei decenii în urmă, că mecanismul periferic și cel central nu sînt de neconciliat în explicarea vieții psihice, deoarece „toate senzațiile recunosc un mecanism al cărui aparat începe la periferie și se termină în scoarța cerebrală”. Desigur, baza afectelor nu poate fi mai puțin materială dacă se află legată de sistemul nervos central, mai mult de cît de cel periferic, mai ales că, la om, componenta corticală fiind implicată în mecanismul și conținutul tuturor proceselor psihice, nu numai al celor intelectuale, lasă fără obiect disputa celor două teorii antagonice asupra afectelor.

BIBLIOGRAFIE

1. Parhon C. I. — *Par quel mécanisme la musique agit-elle sur notre affectivité?* «Bulletin de la Société Roumaine de Neurologie, Psychiatrie, Psychologie et Endocrinologies», Iassy, 1927, nr. 3.
2. Parhon C. I. — *Sur les rapports existents entre la peur et la perception de froid.* «Bulletin de la Société Roumaine de Neurologie, Psychiatrie, Psychologie et Endocrinologies», Iassy, 1927, nr. 3.
3. Parhon C. I. — *Opere alese*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1957.
4. Parhon C. I., Aslan Ana și Arabie M. — *Lucrările sesiunii generale științifice ale Acad. R.P.R. din 2—12 iunie 1950.*
5. Smirnov A. A., Leontiev A. N., Rubinstein S. L. și Teplov B. M. — *Psihologia*, Ed. didactică, București, 1959.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ К. И. ПАРХОНА МАТЕРИАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ АФФЕКТАЦИИ

Краткое содержание

В работе К. И. Пархона показывается, что несмотря на то что он был интенсивно занят задачей желез внутренней секреции, разрабатывал много раз и психологические задачи, внося каждый раз новые идеи, которыми содействовал в развитии психологии как науки.

Делая подробный анализ работ И. К. Пархона о механизмах при помощи которых музыка содействует аффектации и работе, о связи между ощущением холода и эмоцией страха, подчёркивается позиция материалистическо-детерминизма по которым румынский учёный рассматривает психические процессы, аффективные, доказывая их материальный характер, в то время когда психология имела философско-материалистическое, идеалистическое направление.

ELEMENTS DE PSYCHOLOGIE DANS L'OEUVRE DE C. I. PARHON

(Les bases matérielles et l'affectivité)

Résumé

On indique dans cette oeuvre que C. I. Parhon quoiqu'il ait été intensivement préoccupé du problème des glandes à sécrétion interne, et débattu à plusieurs reprises le problème de psychologie, apportant chaque fois de nouvelles et fécondes idées, par lesquelles il a contribué au développement de la psychologie comme science.

En faisant une minutieuse analyse des ouvrages de C. I. Parhon sur les mécanismes par lesquels la musique influence l'affectivité et celle de l'ouvrage concernant le rapport entre la sensation du froid et l'émotion de peur, on souligne la position matérialiste déterministe de laquelle le savant roumain a regardé les procès psychiques, affectifs, démontrant leur caractère matériel du temps lorsque la psychologie avait une orientation philosophique — métaphysique, idéaliste.

PROBLEME DE BIOLOGIE ÎN SISTEMUL FILOZOFIC AL LUI VASILE CONTA

(NOTA I)

DE

N. ZAHARIA ȘI A. LOCHIN

Institutul de medicină, Iași și Universitatea „M. I. Cuza”, Iași

Vasile Conta (1845—1882) a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Iașului cultural din al optulea deceniu al veacului trecut. Fost student și apoi profesor de drept civil la Universitatea ieșeană, „Alexandru Ion Cuza”, al cărei centenar a fost sărbătorit de curind, el este considerat drept unul dintre cei mai însemnați filozofi aparținând materialismului nemarxist din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, nu numai din țara noastră, ci și din Europa. Prin opera filozofică a lui Conta poporul român și-a adus contribuția sa la dezvoltarea filozofiei mondiale în această perioadă istorică.

Concepțiile filozofice ale lui V. Conta apar într-o perioadă în care lupta dintre materialism și idealism se dădea atât pe plan național, cât și pe plan internațional. Pe tărâm internațional lupta dintre forțele progresiste și cele reacționare se ascute după înfrângerea Comunei din Paris, când reacțiunea își intensifică măsurile represive, iar pe plan intern lupta se accentuează între forțele coaliției burghezo-moșieresti interesate în menținerea vechii stări de lucruri și burghezia radicală.

Reprezentant al aripii radicale a burgheziei, Conta a făcut parte din „Frațiunea liberă și independentă”, organizație politică ce-i va asigura un loc de deputat și apoi postul de ministru al instrucțiunii publice și cultelor. Ideile materialiste ale lui V. Conta, cu toată limitarea lor, joacă un rol progresist în lupta burgheziei radicale, interesată în dezvoltarea forțelor de producție.

Spre deosebire de predecesorii săi, ale căror idei înaintate nu s-au ridicat pînă la alcătuirea unui sistem filozofic, Vasile Conta are meritul de a fi înmănunchiat un sistem filozofic materialist. El a depășit limitele filozofilor materialisti francezi, care nu înțelegeau evoluția ca proces universal, care nu au sesizat procesul dezvoltării ascendente. Acest lucru filozoful român îl susținea în teoria undulațiunii universale. Potrivit acestei teorii, toate fenomenele se dezvoltă continuu sub forma unor unde, fără a repeta însă calea parcursă. Teoria undulațiunii universale a lui V. Conta este superioară evoluționismului plat, propagat de Spencer, și teoriei dezvoltării în cicluri a lui Vico, întrucît la primul elementele

componente ale evoluției poartă amprenta uniformității, la cel de-al doilea amprenta repetării căii parcurse. Conform teoriei evoluției ondulatorie, dezvoltarea se desfășoară continuu, fiecare undă reprezentând o treaptă a procesului de la inferior la superior.

Marile și numeroasele descoperiri științifice din a doua jumătate a secolului trecut au avut o profundă influență asupra gândirii și operei lui Conta; totuși, datorită poziției sale de clasă, el n-a reușit să se îndrepte spre materialismul dialectic.

Situiindu-se pe poziții materialiste, V. Conta arată în lucrarea sa *Teoria fatului-mului*: „Eu mă voi sili prin această scriere a dovedi că toate fenomenele din lume, fie ele fizice, morale sau intelectuale, sint regulate după legi fixe și naturale, că... în lume nu există decît *Materie*, care se mișcă și se metamorfozează pînă la infinit în spațiu și în timp...”¹⁾.

Considerînd drept „trinitate materialistă” unitatea dintre materie, spațiu și timp, Conta arată că materia „nu poate exista decît în spațiu și în timp” și că dezvoltarea este guvernată de legi, una din cele mai generale legi ale materiei fiind tocmai legea undulației universale.

Filozoful român combate pe cei care considerau gândirea drept o secreție a creierului; el susține ideea potrivit căreia conștiința este un produs al materiei, determinat de un înalt grad de organizare, materia fiind inepuizabilă: „Sufletul nu este o secrețiune, ci este o funcțiune și tocmai pentru aceea el este *immaterial*” (*Op. al.*, p. 15). Și în deosebit cunoașterii, Conta se situează pe poziții materialiste, susținînd cognoscibilitatea lumii.

Teoria undulației universale emisă de Conta nu constituie o înțelegere dialectică a fenomenelor. Materialismul dialectic al lui Marx și Engels a rămas străin filozofului materialist român, care nu iese din limitele materialismului mecanicist, metafizic. Aceasta îl va situa, în concepțiile asupra vieții sociale, pe tărîmul idealismului.

Deși respinge hotărît teza idealistă conform căreia ideile constituie factorul determinant al dezvoltării societății, Conta nu reușește să înțeleagă care este adevărata forță motrice a progresului social. În comparație cu ideile înaintate ale lui N. Bălcescu, care formulase ideea luptei de clasă și a revoluțiilor menite să schimbe societatea, V. Conta face un pas înapoi: el confundă legile sociale cu cele biologice, nu sesizează rolul proletarietului și al luptei sale, rămînînd pe pozițiile de clasă ale burgheziei radicale.

Aceste limite l-au determinat, ca om politic, să aibă o atitudine reacționară, să se situeze pe poziții naționalist-șovine, antisemite.

Un merit incontestabil al lui V. Conta îl constituie combaterea științifică a concepțiilor teologice și poziția sa ateuistă clară. Această poziție, deși departe de înțelegerea justă, marxistă, a esenței manifestărilor religioase, este rezultatul firesc al concepției sale materialiste despre lume, al ideilor sale cu privire la caracterul infinit al naturii, determinism, primordialitatea materiei, evoluția naturii vii. Între știință și religie, susținea filozoful român, nu poate exista împăcare.

Cu tot caracterul limitat, determinat de apartenența lui de clasă și de condițiile sociale și politice în care V. Conta și-a desfășurat activitatea, sistemul filozofic conținea reprezentări de contribuție de preț la filozofia materialistă, militanta a vremii. Preluînd eritica moștenirea filozofică a lui Conta, nu trebuie să trecem cu vederea ideile retrograde și greșelile lui grave, poziția reacționară, naționalist-șovină de care a dat dovadă mai ales în ultima parte a scurtei sale vieți²⁾.

Vasile Conta are și meritul de a fi formulat unele concepții biologice care în esență sint materialiste și evoluționiste. Această orientare corespunde și cu principiile propagate de „Societatea de Medici și Naturaliști” din Iași, al cărei membru a fost. În cele ce urmează ne propunem să analizăm unele aspecte privitoare la contribuția în biologie a lui Conta, avînd în vedere că ideile lui în acest domeniu prezintă un interes deosebit pentru cunoașterea acelei perioade a istoriei biologiei din țara noastră care coincide cu pătrunderea darvinismului în știința românească.

1) Vasile Conta, *Opere filozofice alese*, Ed. Științ., 1959, p. 3—4. În continuare, citatele din acest volum vor fi notate în text cu prescurtările *Op. al.*

2) În condițiile regimului democrat-popular, filozofia lui Conta a primit prețuirea binecîmeritată. Ea a fost reconsiderată, de pe poziții materialist-dialectice.

În Nota de față vom face câteva considerațiuni cu privire la modul în care V. Conța a conceput mecanismul evoluției organice, urmînd ca alte aspecte să fie tratate ulterior.

În lucrarea sa intitulată *Originea speciilor*, publicată în 1877³⁾ Conța expune propriul său sistem evoluționist, după ce în prealabil combate creaționismul, face o analiză critică a teoriei lui Darwin și se declară adept al transformismului.

Conța considera că evoluția în natura organică este o expresie a undulațiunii universale și se produce în mod necesar, conform unor „legi fatale“ (*Op. al.*, p. 3—4; 171: 158—160).

În esență transformarea speciilor se realizează, după Conța, în modul următor: primele ființe vii au apărut pe pămînt prin generație spontană și de atunci ele au evoluat mereu, devenind din ce în ce mai complexe: generația spontană s-a produs succesiv de nenumărate ori și se repetă și azi, dînd contingente succesive de ființe vii primordiale, care intră la rîndul lor în circuitul evoluției progresive: mediul este acela care determină formația organismelor: migrațiunea, care este o necesitate imperioasă pentru păstrarea vitalității organismelor la un nivel corespunzător, duce grupele de organisme în condiții schimbate de mediu, ceea ce determină modificarea ființelor vii: migrațiunea și hibridarea sînt principalii factori care intervin în mărirea vitalității organismelor superioare și în formarea de specii noi: în procesul evoluției selecția naturală nu este necesară.

Sistemul evoluționist al lui Vasile Conța cuprinde deci ca factori motori ai evoluției: migrațiunea, acțiunea mediului, hibridarea și generația spontană repetată.

Migrațiunea este factorul primordial.

Legătura dintre organismele vii și mediul geografic schimbat apare ca o necesitate internă, exprimată de multe ori de autor cu o nuanță finalistă: „...Ființele organice sînt silite să emigreze din cînd în cînd tocmai

3) Această lucrare este o parte constitutivă (secțiunea IV) a capitolului II „Chestiuni de biologie“ din *Teoria undulațiunii universale*. Aceasta din urmă a fost publicată în revista „Convorbiri literare“ în anii 1876—1877. Fragmentul cu titlul *Originea speciilor* a apărut pentru prima dată în revista aceeași în 1877, anul VI, nr. 5 (p. 157—172), nr. 6 (p. 223—232) și nr. 7 (p. 247—259). Peste 10 ani, după moartea lui V. Conța, acest fragment a apărut ca lucrare de sine stătătoare în „Buletinul Societății de Medici și Naturaliști din Iași“, în limba franceză, avînd mențiunea de lucrare înedită (1887, anul I, vol. I, nr. 7—11), iar în anul următor a fost publicat în volum separat. Caracterul înedit se referă probabil la versiunea franceză pe care Conța a dat-o lucrării sale după ce ea a fost publicată în limba română. Traducerea franceză a apărut postum, dar în linii esențiale ea este identică cu conținutul versiunii românești. Deoarece transcrierea în limba franceză pare să fi fost făcută posterior textului inițial românesc, unele modificări ale textului ar putea avea o anumită semnificație în privința evoluției ideilor autorului în anumite probleme. De aceea, în nota de față vom face trîmțurile citatelor atît la revista „Convorbiri literare“ (menționată prescurtat «C. L.» și înțelegînd colecția anului 1877), cît și la „Buletinul Societății de Medici și Naturaliști din Iași“ (anul I, 1887, cu mențiunea «B. M. N.»). Acolo unde, între cele două versiuni, apar deosebiri mai importante, se vor da indicații în text.

Trîmțurile la revistele menționate sînt justificate de faptul că în volumul de *Opere filozofice alese* (1959), care cuprinde lucrările *Teoria fatalismului* și *Teoria undulațiunii universale*, fragmentul *Originea speciilor* nu este inclus.

pentru a-și procura schimbări mai rezezi de mediu decât acele produse de schimbările geologice ale aceluiași punct de pe fața pământului” («C. L.» p. 225; «B. M. N.» p. 280)⁴). Însăși evoluția apare ca o necesitate teleologică: „Evoluțiunea organică însă trebuie să continueze. De aceea cele dinți celule organice s-au prefăcut treptat și pe nesimțite, în ființe organice din ce în ce mai complexe și mai perfecte, până ce au ajuns, după alte multe milioane de ani, să dea naștere chiar la oameni” («C. L.» p. 223; «B. M. N.» p. 277).

Necesitatea migrației pentru evoluție nu este demonstrată de V. Conta prin fapte. El afirmă doar că lipsa unor schimbări suficient de ample ale mediului este fatală organismelor (și speciei): „...Dacă toate mediurile ar fi fost la început absolut egale, atunci ființele organice nu ar fi putut emigra cu folos și ar fi pierit” («C. L.» p. 225; «B. M. N.» p. 279). Această idee el o enunță sub formă de lege: „Orice specie de ființe organice născută, dacă nu schimbă habitatul în care se află, se stinge după ce a parcurs o mică undă. Iar pentru ca ea să dea naștere la alte specii noi și să continue astfel evoluția organică pe pământ, trebuie să emigreze periodic” (*Op. al.*, p. 203).

Pentru a susține necesitatea migrației și a eficienței sale atunci când se produce, Conta se referă la cazurile de sporire a vitalității prin schimbarea mediului (*Op. al.*, p. 237—240). Este un merit incontestabil al lui Vasile Conta de a fi insistat asupra problemei vitalității⁵) chiar dacă sint de făcut o serie de rezerve în privința interpretării cazurilor luate din istoria societății omenești.

Problema vitalității nu este însă identică cu cea a speciației. Apariția de forme sistematice noi (specii noi) în urma migrației în condiții modificate de viață, este explicit afirmată de Conta: „Tot încrucișarea și mai cu seamă emigrațiunea sînt cauza că doi sau mai mulți indivizi identici născuți din *aceiași părinți* și în *aceiași habitat* pot da naștere la specii cu totul deosebite între dinsele” («C. L.» p. 227; «B. M. N.» p. 282). Aceeași idee este cuprinsă și în „a doua lege a emigrațiunii” enunțată de el (citată anterior).

Este incontestabil că schimbarea condițiilor de viață prin migrațiune reprezintă un factor perfect real de variabilitate; este însă greșit a considera acest factor drept precumpănitor. Moritz Wagner, care a inițiat (1868) această concepție biologică și despre care se pare că Vasile Conta a luat cunoștință prin intermediul lucrărilor lui Haeckel⁶) a fost analizat critic de o serie de darviniști ca de ex. Haeckel, Mccinikov, Delage și într-o măsură de Darwin însuși⁷). Teoria migrației subapreciază valoarea selecției naturale și a

1) Formulări asemănătoare se repetă și în alte locuri («C. L.», p. 226; «B. M. N.», p. 281, 282).

5) Aceste aspecte ale variabilității vor fi analizate într-o altă notă, avînd în vedere caracterul lor de actualitate prin teoria vitalității a lui T. D. Lisenko (1952).

6) Cele trei legi de migrațiune ale lui M. Wagner sînt redate de Conta (*Op. al.*, p. 250) în traducere după formularea lui Haeckel (*v. Hist. de la création des êtres org. d'après les lois naturelles*, Paris, Costes, 1920, p. 268—269).

7) E. Haeckel, *op. cit.*, p. 268—277; I. I. Mccinikov, *Opere alese de biologie*, Ed. Acad. R.P.R., 1953, p. 90—93; Y. Delage și M. Goldsmith, *Les théories de l'évolution*, Paris, Flammarion, 1927, p. 292—291; Ch. Darwin, *Originea speciilor*, Ed. Acad. R.P.R., 1957, p. 111.

luptei pentru existență în procesul evoluției (ideile lui Conta în această privință sînt analizate mai departe).

Pe de altă parte, relația dintre migrațiune și neoformarea speciilor apare limitată la Conta, dacă ne referim la puncte de vedere mai recente ale unor biologi. Astfel de ex., pe cită vreme Conta concepe migrațiunea ca o cauză a apariției de specii noi, în concepția lui A. N. Severtov⁸⁾ enunțată cu 50 de ani mai târziu, procesul are loc mai degrabă invers: speciația, realizată prin aromorfoze, idioadaptări, degenerări morfo-fiziologice etc. permite un progres biologic care constă din extindere geografică, înmulțire numerică și apariție de grupe sistematice noi. Deosebirea dintre cele două concepții nu este absolută, deoarece se înțelege că prin extinderea geografică, element al progresului biologic, variabilitatea dă naștere la forme noi. Totuși, din această antiteză reiese caracterul unilateral al ideilor lui Conta cu privire la importanța primordială a migrației în evoluție și în realizarea caracterului progresiv, ascendent, al acesteia.

Migrațiunea ar explica nu numai divergența formelor, ci și cazurile (socotite rare) de convergență. Convergența este, după Conta, efectul întâmplător al unor migrații succesive multiple, prin medii diferite, dar care final au dus la efecte asemănătoare: „Însă, excepțional, unele specii convergează, cîștigînd forme organice din ce în ce mai asemănătoare... Ba chiar e de nevoie ca aceste două specii la început neasemănătoare să treacă prin *serii diferite de înțiriri succesive* pentru a putea ajunge să fie la urmă asemănătoare” («C. L.» p. 231; «B. M. N.» p. 311).

Acțiunea mediului în formarea de specii noi, al doilea factor în sistemul evoluționist al lui Conta, este implicit inclusă în primul factor, al migrației: prin migrațiune ființele obțin medii diferite.

Această schimbare a mediului (prin migrațiune) este, după Conta, apreciabil mai mare decît aceea care se poate realiza prin modificările geologice lente ale aceluiași zone geografice (v. primul citat de la p. 4).

Totuși, din cele relatate de Conta («C. L.» p. 225; «B. M. N.» p. 279—280) rezultă ca există cazuri în care transformări apreciabile ale speciilor pot avea loc pe baza transformărilor lente ale mediului, fără ca migrația să intervină. Acesta ar fi cazul separării organismelor în acvatice și terestre.

Factorul mediu cîștigă în concepția lui Conta o valoare atît de mare, încît el îl considera suficient pentru a explica singur evoluția: astfel autorul ajunge să neghe orice valoare evolutivă selecției naturale, pe care el pare să o confunde cu „legea” lui Malthus: „...Modificările organice care persistă și se acumulează în decursul veacurilor sînt cauzate de modificările persistente și acumulate al mediului. Căci elementele mediului se schimbă treptat, pe nesimțite și în decurgerea tuturor veacurilor, din cauza schimbărilor lungi și neconținut schimbătoare atît geologice cît și cosmologice⁹⁾. Așadar persistența direcțiunii modificărilor organice nu se poate explica într-un chip lămurit și precis prin selecțiunea naturală, pe cînd ea se explică foarte bine prin înțirirea *exclusivă chiar*¹⁰⁾ a mediului. Din toate acestea rezultă că selecțiunea naturală nu este, precum *pare* a crede Dl. Darwin, un principiu

8) A. N. Severtov — «Analele Rom.-Sov.», 1947, nr. 1, p. 556.

9) Toată această parte a citatului lipsește din «B. M. N.».

10) Cuvintele „exclusivă chiar” lipsesc în «B. M. N.».

activ care ar fi cauza efectivă a prefacerii și a propășirii ființelor organice. *Selecțiunea naturală nu este decât o lege a extincțiunii ființelor organice și a căreia efect asupra modificărilor organice din viitor este aproape nul.* De aceea trebuie a recunoaște că efectele ei sînt restrinse în marginile hotărite deja de Malthus... Dar afară de aceste, selecțiunea naturală nu explică mai nimic" ¹¹⁾ («C. L.» p. 170; «B. M. N.» p. 249).

Ca mecanism al variabilității Conta afirmă: „Orice schimbare în jocul forțelor, a căror luptă constituie viața, da lor la o schimbare echivalentă în funcțiunile organice și acestea din urma produc o schimbare echivalentă și corespunzătoare în organe” (*Op. al.*, 211). Autorul susține deci o filiație de transformări care schematic ar fi următoarea: mediu (forțe mecanice, fizice, chimice) → forțe vitale (sau fiziologice) → funcții organice, → organe.

„Forțele vitale” sau „fiziologice” (*Op. al.*, p. 130) caracterizează ființele vii. Ele sînt în ultima instanță de natură chimică: în evoluția sa, pamîntul ajunge la „perioada fiziologică... în care o parte din forțele chimice propriu-zise se prefăcără în fiziologice sau vitale” (*Op. al.*, p. 130). Reacțiile chimice care caracterizează viața sînt însă cu mult mai complexe decât cele din natura anorganică „...din punctul de vedere al diversității și complicațiunii, fenomenele fiziologice se deosebesc de cele chimice tot atît pe cît aceste se deosebesc de cele fizice” (*ibidem*, p. 131).

Din cele scrise de Vasile Conta putem deduce că „forțele vitale” ar corespunde cu procesele metabolice. În consecință, mediul modifică metabolismul, metabolismul modificat provoacă schimbări în funcția organelor, iar funcțiile schimbate se manifestă și pe plan morfologic (forme modificate). Aceasta constituie incontestabil o idee valoroasă printre cele referitoare la biologie emise de Conta și este regretabil că el nu a dezvoltat-o în mod corespunzător în sistemul său evoluționist. Ea amintește de explicația asemănătoare dată de Lamarck la vremea lui (1809) pentru plante și care în esență era justă.

Vasile Conta susține că modificarea mediului de viață determină formarea grupelor sistematice: grupe infraspecifice, specii, genuri, familii etc. Autorul consideră că în acest proces mediul intervine nu de sine statator, ci în strînsa legatură cu migrația și hibridarea („încrucișarea”).

Generația spontană repetată este încă un factor de bază al mecanismului evoluției după Vasile Conta.

Asupra modului în care autorul concepe însuși procesul generației spontane nu ne vom opri: facem acum doar cîteva considerații legate de evoluția speciilor.

Conta recurge la ipoteza generației spontane pentru a explica două fapte: existența simultană a organismelor superioare și inferioare și formarea grupelor sistematice.

Cu mult înainte de Conta, Lamarck susținuse și el generația spontană repetată pentru a explica existența organismelor inferioare (de ex. micro-

¹¹⁾ Ultimele două fraze ale citatului sînt transpuse în versiunea franceză («B.M.N.») astfel: „Ea nu are efect dincolo de limitele pe care i le-a atribuit Malthus... Însă în afara acestora, selecția naturală sau cu alte cuvinte, legea lui Malthus, nu poate explica nimic”.

organismele) concomitent cu organismele superioare, evaluate, complexe¹²⁾. Conta face apel la generația spontană, urmîndu-l pe Lamarck: „...cu susținerea cea dintîi (a existenței actuale a generației spontane — nota autorilor) care este a marelui Lamarck“ (*Op. al.*, p. 203).

Afirmarea generației spontane permanente îl duce pe Conta la o concluzie ciudată: organismele au o origine cu atât mai veche cu cît sînt situate mai sus în scara filogenetică și invers, cele inferioare sînt cu atât mai recente cu cît sînt mai simple («C.L.», p. 231—232; «B.M.N.», p. 312). Omul este cel mai vechi ca origine dintre toate viețuitoarele, fiind cea mai complexă și evoluată specie; monocelularele în schimb sînt cele mai recente, fiind rezultatul unor generații spontane actuale¹³⁾. Această idee este vădit opusă modului în care este conceput azi arborele filogenetic (și chiar pe timpul lui Conta — de ex. Haeckel): cu cît urcăm în scara filogenetică, cu atât apar mai recent grupe de organisme superior structurate.

Pentru a împăca persistența în zone geografice îndepărtate a unor grupe de organisme apropiate structural, cu ideea progresului continuu și a generațiilor spontane succesive, ceea ce trebuie să determine transformări multiple — Conta trebuie să admită existența unor medii foarte asemănătoare în care generațiile spontane recente determină formarea unor grupe asemănătoare. Astfel de ex., molustele marine, care după părerea lui au cam aceeași structură în toate zonele oceanice, sînt urmașii unor generații spontane recente și în acest scurt interval de timp mediul a rămas aproape constant. Caracterul arbitrar al explicației este evident.

Remarcăm că V. Conta nu poate aduce în sprijinul generației spontane repetate decît argumente de ordin logic, rațional (*Op. al.*, p. 196; 203—204).

Sucesiunea de generații spontane duce și la formarea diferitelor grupe sistematice. Cu cît generația spontană a unei specii a avut loc mai demult, cu atât ea este în prezent mai evoluată («C. L.», p. 228—229; 231—232; 250; «B. M. N.» p. 285, 312, 317). De aici deducem că și grupele sistematice mai avansate sînt rezultatul unei evoluții mai îndelungate: vertebratele și-au început evoluția înaintea nevertebratelor, mamiferele înaintea peștilor etc.

Cu toată continuitatea perfectă a evoluției, Conta recunoaște existența lacunelor în forme intermediare: „Cu alte cuvinte, toate ființele astăzi existente ar trebui să formeze o gradațiune nesimțită. Cu toate acestea, departe de a găsi în realitate o gradațiune nesimțită, găsim salături enorme, precum

12) Lamarck concepea speciile într-un permanent proces de progres structural și fiziologic, ca efect al unei tendințe înăscute, interne, spre perfecționare. Aceasta ar duce la un nivel superior de complexitate toate speciile, dacă generația spontană nu ar da naștere mereu la organisme inferioare. Darwin nu a aderat la punctul de vedere al lui Lamarck căci „știința nu a dovedit încă pînă în prezent dacă părerea sa este adevărată“ (*op. cit.*, p. 125). El a explicat persistența formelor inferioare prin o serie de factori (*idem.*, p. 126). Problema nu este transată nici astăzi (v. V. Mîrza, *Introducere la Originea speciilor*, 1957, p. XXII și XXXIII; *Relațiile dintre vechi și nou...* „St. și cerc. st. med.“ Acad. R.P.R., fil. Iasi, 1959, fasc. 1, p. 1).

13) „Din toate acestea urmează probabilitatea că omul, care are în sine cea mai mare sumă de modificări și perfecționări acumulate, se scoboară din cele dintîi celule organice care au apărut pe pămînt; și că cu cît o specie de animale sau de vegetale este mai inferioară, cu atât ea se scoboară în genere din celule organice create mai tîrziu; astfel încît infuzoriile cele mai inferioare și monerile de astăzi sînt rezultatul creațiunii celei mai proaspete“ («C.L.», p. 221; «B.M.N.» p. 278).

este, de exemplu saltul ce se face de la specia omului pînă la speciile nemijlocit inferioare a cînelui și a maimuței" («C.L.» p. 228; «B.M.N.» p. 281).

Aspectul de discontinuitate filogenetică, numită de Conta „salt“, prin lipsa formelor intermediare, este explicată de autor prin: 1. „generațiune spontance în momente diferite și prin aceea însuși în mediuri mai mult sau mai puțin deosebite“ («C.L.» p. 228; «B.M.N.» p. 281); 2. stingerea unor specii prin imposibilitatea migrației; 3. stingerea unei specii prin eliminarea ei de către „o altă specie cu care se află în luptă pentru existență“ («C.L.» p. 229; «B.M.N.», p. 286) considerată drept o modalitate rară; 4. stingerea unor specii prin schimbarea bruscă a mediului, considerată drept foarte rară. După cum se remarcă ușor, dintre cele patru explicații enunțate de Conta, ultimele două, considerate de el ca intervenind rar, sînt singurele pe care le putem socoti azi valabile (a treia modalitate a fost descrisă de Darwin, iar a patra, în special, de Cuvier). Menționăm ca problema mecanismului extincției speciilor în filogeneză nu este complet elucidată nici pînă¹⁴ în prezent.

Hibridarea sau „încrucșarea“ constituie, după Conta, un alt pilon al evoluției.

Din definiția pe care o dă încrucșării (*Op. al.*, p. 222) deducem că acest termen este folosit de Conta în înțeles de hibridare. Problema hibridărilor este considerată de autor aproape numai din punctul de vedere al importanței acestora pentru vitalitate. Totuși, alături de migrații și subordonate acestora, hibridările trebuie să joace și un rol în evoluție, constituind un factor de variabilitate: „Ființele organice inferioare își reînvigorează viața, în genere, numai prin emigrațiune... Ființele organice superioare iarăși reînvigorează incitva viața lor numai prin emigrațiune sau numai prin încrucșare; dar dacă amîndouă aceste conlucrează împreună, atunci ele dau naștere la specii nouă, mult mai deosebite de specia-mamă și cu mai multă vitalitate“ (*Op. al.*, p. 251).

După ce dă o serie de exemple privitoare la formarea raselor de cai, oi, vite, în care hibridarea ocupă un loc important, Conta formulează o concluzie ciudată și nejustificată: „Aceste toate dovedesc că faimoasa selecțiune naturală sau artificială a d-lui Darwin nu este în stare *singură* să îmbunătățească rasele, desi, într-un scurt spațiu de timp, experiența zilnică ar părea că dovedește contrarul“ (*Op. al.*, p. 252). Presupunem că prin exprimarea „selecțiune naturală sau artificială“ Conta înțelegea că nici una, nici cealaltă nu poate îmbunătăți rasele. Este interesant că autorul subliniază cuvîntul „singură“, de unde putem deduce că, de fapt, împreună cu alți factori, selecțiunea naturală (și cea artificială) *poate* îmbunătăți, modifica, rasele (ceea ce este dovedit și de „experiența zilnică“); aceasta este însă o afirmație care contrazice teza categorică susținută de el cu privire la lipsa de importanță a selecției naturale pentru evoluția speciilor (citată anterior la p. 6). Contradictorie este și aprecierea favorabilă pe care el o face, în trecut, în alt loc, selecției naturale: „Prim descoperirea selecției

¹⁴ A se vedea și: D. M. Fedotov — „Analele Rom.-Sov. Biol.“, 1960, nr. 2, p. 20.

naturale. Darwin dădu transformismului cea mai largă explicațiune etiologică" (*Op. al.*, p. 172).

Conta insistă asupra faptului că prin hibridarea între forme diferite deosebirile tind să se estompeze, ceea ce duce la o relativă uniformizare a tipurilor respective de organisme («C. L.» p. 248; «B. M. N.» p. 314). În consecință, hibridarea nu ar ocupa un loc prea important în crearea de forme noi. În schimb, el consideră că imposibilitatea încrucișării între organisme din grupe sistematice îndepărtate este factorul primordial în menținerea formelor noi apărute: „*Nefecunditatea încrucișării* este prin urmare cauza *păstrării speciilor*” («C. L.» p. 249; «B. M. N.» p. 315)¹⁵. Și, în concluzie, V. Conta neagă din nou valoarea selecției, afirmând că migrațiunea și hibridarea pot explica pe deplin evoluția: „Iată dar că fără ajutorul *selecțiunii naturale* imaginate de Darwin... principiile de mai sus ne pot da explicațiunea formării, păstrării și distribuțiunii geografice a speciilor de ființi organice” («C. L.» p. 251; «B. M. N.» p. 318).

Din analiza fragmentară de mai sus a sistemului biologic evoluționist al lui V. Conta desprindem câteva aspecte, rămânând ca alte laturi să fie evidențiate în note ulterioare.

Cu toate că în jurul anului 1870 teoria catastrofelor a lui Cuvier mai avea credit printre paleontologii români¹⁶, Conta se arată de la început adept al evoluției geologice lente (concepție inițiată, după cum este cunoscut, de Lomonosov și mai ales de Ch. Lyell, 1830). Aceste modificări lente ale mediului determină transformări corespunzătoare la organismele vii, întâi fiziologice, apoi morfologice. În această privință Conta se apropie mai mult de Lamarck decât de Darwin (ultimul a subapreciat într-o anumită măsură importanța mediului pentru evoluție în favoarea selecției naturale).

Conta insistă însă asupra părerii că variabilitatea și speciația nu sînt altul decît efectul unor asemenea transformări, cît mai cu seamă al schimbării mediului în urma transferării organismelor în alte zone geografice prin migrațiune. În ultimă instanță migrațiunea devine în concepția lui Conta factorul primordial al evoluției.

Este interesant de observat că atunci cînd se referă la mecanismele de menținere (conservare) a formelor noi, în afară de bariera mixiologică ridicată de diferențele specifice și supraspecifice dintre organisme, autorul descrie și barierele naturale geografice care separă grupele diferite de organisme în zone diferite. Conta nu acordă însă acestui factor geografic decît

15) Valoarea respectivă a migrației și hibridării reiese clar din următorul fragment: „Dacă presupunem că mai multe regiuni mari vecine se află locuite de ființi deosebite între dîsele, însă destul de *asemănătoare* pentru ca încrucișarea lor să fie fecundă, atunci trebuie să admitem că toate ființele din aceeași regiune se vor unifica cu timpul prin efectul migrațiunii restrînse și a încrucișării fecunde pînă la punctul de a constitui o singură specie de ființi. Iară de altă parte, speciile deosebite care se vor forma în deosebitele regiuni vecine, vor fi, prin efectul nefecundității încrucișării, conservate și împiedicate de a se contopi în întîlnirile lor ulterioare. Așa dar *formarea, unificarea și consolidarea unei specii* este datorită *emigrațiunii și încrucișării fecunde*, iară *păstrarea speciei* este datorită *nefecundității încrucișării*” («C. L.» p. 251; «B. M. N.» p. 318).

16) V. Mîrza, *Introducere*, Ch. Darwin, *Originea speciilor*, p. I.

o importanță secundară în conservarea speciilor, străduindu-se să arate, fără a aduce și dovezi, că migrațiunea trece și peste aceste obstacole¹⁷⁾.

Sistemul lui Conta este înrudit cu cel al lui M. Wagner. Aceste două concepții se deosebesc însă prin faptul că în timp ce la Conta migrațiunea devine în special un factor novator, creator de forme noi prin schimbarea mediului de viață, la Wagner migrațiunea este în special un factor conservator al formelor prin izolarea lor spațială (teoria separației).

Hibridarea, după părerea lui Conta, contribuie mai mult la ștergerea deosebirilor dintre varietăți, decât la crearea de forme noi. Pe de altă parte lipsa de încrucișare interspecifică este elementul esențial al conservării speciilor. Astfel migrațiunea și încrucișarea ajung să îndeplinească roluri opuse: migrațiunea devine element novator, factor creator, în timp ce hibridarea este factor de uniformizare, iar lipsa de încrucișare factor conservator, stabilizator.

Acordarea rolului preempanitor migrațiunii, în evoluție, este strâns legată de teoria filozofică de bază a sistemului lui Conta — undulă univărsală. După părerea lui, toate fenomenele și procesele lumii parcurg în mod obligatoriu o traiectorie în formă de undă, cu o fază ascendentă și una descendentă. Organismele individuale și speciile se supun și ele acestei legi generale (*Op. al.*, p. 158, 159). Dacă fiecare individ și fiecare specie ar termina ciclul „onduliform” al existenței sale în aceleași condiții de viață, evoluția progresivă până la organismele superioare și om nu ar mai putea fi explicată, deoarece în cele mai multe cazuri mediul anorganic ajunge la modificări apreciabile în intervale de timp cu mult mai mari decât durata vieții organismelor și chiar a speciilor. De aici pentru Conta necesitatea de a presupune existența unor variațiuni ale mediului mai rapide și mai ample, posibil de realizat doar prin migrațiunea activă a organismelor.

Aceasta este o consecință necesară a interpretării nedialectice a procesului evoluției: motorul evoluției Conta nu l-a aflat în interiorul biosferei, în natura vie și în materia vie însăși, în contradicțiile inerente, intrinseci ale materiei vii, ci în simpla și directă influență a mediului. El nu a văzut dialectic evoluția filogenetică (a speciilor) ca efect al contradicției dintre creșterea și variabilitate (adaptare)¹⁸⁾, contradicție care acționează prin procesul selecției naturale. Din acest punct de vedere el nu a depășit cu mult poziția limitată, unilaterală a lui Lamarck față de evoluția organică. Ceea ce însă în cazul lui Lamarck constituia o limitare impusă de nivelul științific al perioadei istorice respective, în cazul lui V. Conta constituie o îngrădire datorită propriului său sistem filozofic.

Meritul principal al sistemului evoluționist al lui V. Conta constă în faptul că el a susținut teoria evoluționistă într-o perioadă istorică (deceniul 3 al secolului al XIX-lea) când darvinismul era la primele începuturi de pătrunderii sale în știința românească. Sprijinul oferit evoluționismului este sub-

17) „Regiunile mari sînt, firește, despărțite prin obstacole naturale asemenea mari, care pun piedici migrațiilor mai mult decât obstacolele mici care despart regiunile mici... Vine un timp cînd locuitorii din această regiune nu mai găsesc într-una înfuriții nouă pentru organismurile lor. Din acel moment instinctul conservativ al reînprospătării îi va sili să emigreze în regiunea mare din vecinătate, cu toate că pentru aceasta le va trebui să învingă obstacole de trecere mai mari decât cele întîlnite pînă acum” (*«C.L.»* p. 249; *«B.M.N.»* p. 316). Autorul nu ne explică cum reușesc speciile să treacă aceste bariere, care mii de ani au fost pentru ele de netrecut.

18) Fr. Engels, *Dialectica naturii*, ESPLA, 1951, p. 212.

liniat de încercarea sa de a crea un sistem explicativ original. Cele mai importante părți pozitive ale acestui sistem sînt cele care se referă la: influența mediului în variabilitate și speciație; mecanismul transformării organismelor sub acțiunea mediului; creșterea vitalității prin hibridări și prin variația mediului; recunoașterea existenței reale a speciei și a grupelor sistematice.

Sistemul lui Conta cu privire la mecanismul evoluției naturii vîi prezintă unele lipsuri și greșeli, explicabile pe de o parte prin insuficiența sa pregătire în domeniul biologiei, iar pe de altă parte prin limitele concepției sale filozofice, în special caracterul ei nedialectic. Principalele părți negative sînt pe scurt următoarele: exagerarea importanței migrației pentru variabilitate și evoluție; negarea selecției naturale și luptei pentru existență ca factori ai evoluției; considerarea generației spontane repetate ca factor real în biosferă și ca impuls inițial necesar al evoluției; preumpanirea elementului întimplător în divergența și convergența formelor organice (prin migrațiune).

ПРОБЛЕМЫ БИОЛОГИИ В ФИЛОСОФСКОЙ СИСТЕМЕ ВАСИЛИЯ КОНТЫ

Краткое содержание

Василий Конта (1845—1882) был одним из важнейших представителей немарксистского материализма второй половины девятнадцатого века. В своей материалистической философской системе, в особенности в труде „Теория универсального колебания“ (1876—1877) Конта сформулировал некоторые биологические концепции, которые по своей сущности являются материалистическими и эволюционными. В этой первой статье авторы показывают, каким образом яский философ постиг механизм эволюции организмов.

Эволюционистическая система В. Конты содержит следующие движущие силы эволюции: миграция, влияние среды, гибридизация, повторное самозарождение. По существу, превращение видов осуществляется, по мнению Конты, следующим образом: первые живые существа появились на земле благодаря самозарождению, и с тех пор они постепенно развивались, становясь все более сложными; самозарождение произошло последовательно, происходило неоднократно и повторяется и теперь, производя новые контингенты живых первичных существ, которые, в свою очередь, входят в круг прогрессивной эволюции; среда определяет сложение организмов; миграция, являющаяся насущной потребностью для сохранения жизненных организмов на соответствующем уровне, ведет группы организмов в измененные условия среды, что определяет изменение и живых существ; миграция и гибридизация являются главной движущей силой повышения жизнеспособности высших организмов и в сохранении новых видов: в эволюционном процессе естественная селекция необязательна.

Главным достоинством эволюционистической системы Василия Конты является то, что он поддержал теорию эволюции в тот исторический период (восьмое десятилетие девятнадцатого века), когда дарвинизм был еще в начале своего проникновения в румынскую науку. Своей попыткой создать своеобразную объяснительную систему он поддержал эволюционизм.

Самыми важными положительными сторонами этой системы являются те, которые относятся к влиянию среды на изменимость и образование видов существ, к механизму изменения организмов под воздействием среды, к росту жизнеспособности при помощи гиофидизации и изменимости среды, к признанию реального существования видов и систематических групп.

Система Конты в связи с механизмом эволюции живой природы имели и некоторые недостатки и ошибки, объясняемые, с одной стороны, его недостаточной подготовкой в области биологии, и, с другой стороны, ограниченностью его философского мировоззрения, в особенности его недиалектическим характером. Главными отрицательными сторонами являются коротко следующие: преувеличение значения миграции для изменимости и эволюции; отрицание естественной селекции и борьбы за существование, как движущей силы эволюции; рассмотрение повторного самозарождения, как реального фактора в биосфере и как необходимого эволюции первоначального толчка; преобладание случайного элемента в расхождении и сходимости органических форм (миграции).

PROBLEMES DE BIOLOGIE DANS LE SYSTEME PHILOSOPHIQUE DE BASILE CONTA (I-ère note)

Résumé

Le philosophe roumain Basile Conta (1845—1882) jadis professeur à l'Université de Jassy, est considéré comme une figure représentative du matérialisme non-marxiste de la deuxième moitié du XIX-ème siècle. Dans son système philosophique matérialiste, spécialement dans son oeuvre *Théorie de l'ondulation universelle* (1876—1877) Conta formula des conceptions biologiques qui, en essence, sont matérialistes et évolutionnistes. Dans cette première note les auteurs analysent quelques aspects de la manière de Conta d'envisager le mécanisme de l'évolution de la nature vivante.

Le système évolutionniste de B. Conta comprend comme facteurs moteurs de l'évolution: la migration, l'influence du milieu ambiant, l'hybridation et la génération spontanée répétée. D'après Conta l'évolution des espèces doit se réaliser de la manière suivante: les premiers êtres vivants sont apparus sur la terre par génération spontanée et depuis ils ont évolué continuellement devenant toujours plus complexes: la génération spontanée s'est répétée sans cesse, maintes fois, dans le passé et elle fournit de même aujourd'hui des contingents successifs d'êtres primordiaux qui, à leur tour, entrent dans le cycle de l'évolution progressive; ce sont les conditions du milieu qui déterminent la conformation des organismes: la migration, nécessité impé-

rieuse pour conserver la vitalité des êtres à un niveau convenable, conduit les groupes d'organismes dans des nouvelles conditions de milieu extérieur qui déterminent leur transformation : la migration et l'hybridation sont les principaux facteurs qui produisent l'apparition des espèces nouvelles et leur conservation : dans le processus de l'évolution, la sélection naturelle n'est pas nécessaire.

C'est le mérite principal du système évolutionniste de B. Conta d'avoir soutenu la théorie de l'évolution pendant la période historique (la 8-ème décade du XIX-ème siècle) des premières pénétrations du darwinisme dans la science roumaine. L'aide offerte à la doctrine évolutionniste est soulignée par sa tentative d'élaborer un système explicatif original. Les plus importants éléments positifs de ce système se rapportent à : l'importance du milieu pour la variabilité et pour l'édification des espèces nouvelles ; le mécanisme des transformations des êtres sous l'action du milieu ; l'accroissement de la vitalité par l'hybridation et par la variation du milieu ; la reconnaissance de l'existence réelle de l'espèce et des groupes systématiques.

Le système de Conta concernant le mécanisme de l'évolution de la nature vivante, pêche par quelques défauts et erreurs, imputables d'une part à son insuffisante documentation dans le domaine de la biologie, d'autre part aux limites de sa propre conception philosophique, particulièrement son caractère non-dialectique. Les principaux cotés négatifs de son système dérivent de sa tendance d'exagérer l'importance de la migration pour la variabilité et pour l'évolution ; de nier la sélection naturelle et la lutte pour l'existence comme facteurs de l'évolution ; de considérer la génération spontanée répétée comme phénomène réel de la biosphère et comme impulsion initiale nécessaire de l'évolution ; d'accorder la prééminence à l'élément fortuit dans la divergence et la convergence des formes vivantes (par la migration).

INCEPUTURILE ÎNVĂȚĂMINTULUI ECONOMIC ÎN IAȘI

DE

M. TODOSIA și N. STOICA

Universitatea „M. I. Cuza”, Iași

În secolele XVII—XVIII o dată cu dezvoltarea relațiilor de producție burgheze, problemele economice devin o preocupare deosebit de importantă nu numai pentru oamenii de afaceri ci și pentru ideologi. Ca urmare a acestui fapt, a apărut o vastă literatură economică. În numeroase ziare și reviste, se discută diversele chestiuni economice la ordinea zilei. De asemenea apar opere economice valoroase care analizează relațiile de producție capitaliste și conțin importante teze științifice. În această perioadă economia politică a devenit știință. Ea a îndeplinit în epoca de ascensiune a burgheziei un rol progresist, constituind pe de o parte o armă ideologică împotriva feudalismului prin combaterea concepțiilor și instituțiilor economice feudale, iar pe de altă parte a servit nevoilor dezvoltării producției capitaliste.

Datorită importanței sale ideologice și practice, economia politică a fost introdusă ca obiect de studiu în școlile superioare și medii. Spre deosebire de orînduirile precapitaliste, în capitalism, afacerile economice au luat o mare amploare. Conducerea și activitatea marilor întreprinderi industriale, comerciale, a băncilor, cereau o pregătire economică corespunzătoare. În acest scop s-au înființat școli speciale. Alături de discipline ca economia industrială și agrară, matematici economice, ținerea registrelor contabile, în aceste școli se predau și cunoștințe de economie politică. Economia politică s-a introdus și în școlile medii de cultură generală, în universități și în institutele tehnice.

Încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, cunoștințele de economie politică erau obiect de studiu în școlile din numeroase țări. În Franța de exemplu, în 1819 se crease o catedră de economie politică la Facultatea de Drept din Paris. În același an economia politică a început să se predea și la Conservatoire des Arts et Métiers, la cursurile de economie industrială și de statistică.

Cunoștințe de economie politică se predau de asemenea la școlile din Germania și din Austro-Ungaria. În 1790 existau în aceste țări licee și facultăți la care una din discipline era economia și științele politice.

În țara noastră cunoștințe de economie politică încep să se predea în școli, cu intermitențe, cam în deceniul al III-lea al secolului trecut.

În prima jumătate a secolului trecut, în Țările Române, forțele de producție și relațiile de producție capitaliste se aflau în plină dezvoltare. S-au înființat numeroase ateliere și manufacturi capitaliste. Comerțul, în special comerțul de cereale, luase amploare după pacea de la Adrianopol, ca urmare a atragerii Țărilor Române în circuitul european.

Pe plan politico-ideologic, dezvoltarea forțelor de producție și a relațiilor de producție capitaliste se manifestă în lupta burgheziei contra feudalității, luptă care se reflectă în presă, opere literare și istorice etc.

Chestiunile social-economice ocupau un loc important în publicațiile vremii. În numeroase lucrări economice erau atacate privilegiile feudale, se cereau înlesniri pentru dezvoltarea agriculturii, industriei și comerțului, desființarea robiei și clăcii, uniunea vamală dintre Muntenia și Moldova etc.

Dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și a unei culturi economice în Țările Românești a influențat introducerea cunoștințelor economice ca obiect de studiu în învățământ.

Școlile economice iau ființă după 1860, însă discipline economice¹ ca statistica, ținerea registrelor contabile, aritmetica comercială, economia politică, s-au predat mult mai devreme în școlile superioare și medii ce existau în acea perioadă. Printre materiile prevăzute în programul Gimnaziului din Iași ce funcționa la Trei Ierarhi figura încă din 1829 și „Economia pămîntească și politicească”¹). În regulamentul școlar din Muntenia, elaborat în 1833 pe baza Regulamentului Organic, s-a prevăzut de asemenea ca la Cursul legilor în anul III să se predea și economia politică, iar la Cursul de agricultură — economia industrială și forestieră²).

Pentru predarea cu competență a materiei era însă nevoie de profesori de specialitate. În 1834, la propunerea lui Gh. Asachi, au fost trimiși în Austria la studii, de către Epitropia Școalelor, un grup de bursieri care trebuiau să se pregătească pentru a fi profesori la școlile din Iași. Între cei trimiși, o parte trebuiau să urmeze, conform indicațiilor primite și a angajamentelor semnate, pe lângă filozofie, legi etc. și economia politică, știința comercială, statistica și economia rurală³).

Cu intermitențe, cunoștințe economice s-au predat și în anii următori. „Regulamentul Școalelor din Moldova, întocmit de Asachi în 1835, prevedea să se predea la Academie între altele și un curs de economie rurală”⁴). Pentru uzul elevilor, în 1837 a fost tipărit un manual de *Economie rurală și domestică* de Manole Drăghici⁵). În anul 1838/1839, predarea cunoștințelor comerciale la școlile din Iași a luat extindere. În legătură cu acestea, găsim relatarea lui Gh. Asachi, pe care o reproducem din «Albina Românească»⁶): „Spre a îndrepta tinerimea în cariera industriei s-a așezat la școala începătoare din Iași, un al patrulea clas, în care se va învăța formăluirea stilului, aritmetica cu ținerea registrelor, principiile istoriei naturale aplicată către meșteșuguri și manufacturi. Tinerii vor afla în aceste toate

1) V. A. Urechea, *Istoria școalelor de la 1800 până la 1869*. Buc. 1892; vol. II, p. 119.

2) *Op. cit.*, p. 178.

3) *Op. cit.*, p. 267.

4) *De la Academia Mihăileană la Liceul Național: 100 de ani 1835—1935*, p. 62.

5) V. A. Urechea, *Op. cit.*, vol. I, p. 369.

6) «Albina Românească» Nr. 87, noiembrie, 1838.

mijloacele a se formați pentru a se face buni purtători de sarcină în treburile economiei sau comis (pristavi pe la casele neguțătorești) sau spre a se pregăti pentru temeinică învățare a deoschitelor manufacturi a căror îndeplinire foarte este de dorit în această țară”.

La Academia Mihăileană regulamentul școalelor prevedea ca în 1838 să se predea „economia politică sub care se înțelege: politica, economia statului și finanța”⁷⁾.

Nu știm dacă cursul s-a ținut în acest an. Pentru anii următori găsim însă date certe. Programă pentru examenele speciale ale școlilor publice din Iași pe semestrul de iarnă 1840—1841 prevede examen și la disciplina științe politice care cuprindea: „Introducerea și ideea organismului politic și cele trei sisteme ale economiilor politice: adică comercială, fizio-practică și industrială, împreună cu patronii, principiile și argumentele lor”⁸⁾. După titulatură, este vorba de un curs de economie politică și istoria doctrinelor economice pe care l-a ținut doctorul în filozofie Petru Cîmpeanu⁹⁾.

În anul școlar 1842, la Academia Mihăileană vine ca profesor Ion Ghica. Având studii politice în Franța, el primește să predea mineralogia, geologia și matematica. Pe lângă acestea i se acordă și catedra de economie politică care fusese pînă la această dată suplinită și pe care el o deține pînă în 1844.

Ion Ghica nu avea studii economice speciale, însă în anii petrecuți în Franța, el, ca și alți tineri români care învățau aici, a frecventat facultativ cursurile de economie politică ținute în acea perioadă de Say, Chevallier, Blanqui, la Collège de France și Conservatoire des Arts et Métiers. De asemenea, după cum se știe, el a cunoscut ideile socialiștilor utoici francezi, în special doctrina lui Ch. Fourier, ale cărui conferințe le audiase și cu care întreținuse chiar relații personale¹⁰⁾.

Cultura economică ce și-o formase i-a permis deci lui Ghica să-și asume răspunderea catedrei de economie politică de la Academia Mihăileană. Treptat, pasiunea sa pentru această disciplină a crescut, înțit, pentru a se dedica predării economiei politice și studiilor economice, a renunțat la un moment dat la celelalte însărcinări pe care le mai primise¹¹⁾.

Activitatea depusă de Ghica în postul de profesor de Economie politică a fost remarcabilă. Este adevărat că I. Ghica nu a elaborat teorii originale, însă are meritul de a fi popularizat cunoștințele economice axate pe realitățile economiei românești și de a fi creat o terminologie economică în limba română.

Din activitatea didactică a lui Ghica la Academia Mihăileană s-au păstrat lecția inaugurală a cursului pe anul școlar 1843—1844, publicată în «Propa-

7) *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*, p. 90.

8) A. A. Urechea, *Op. cit.*, vol. II, p. 172.

9) *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*, p. 372. (În 1818 P. Cîmpeanu plecînd de la facultate de legi de la Acad. Mihăileană, a cerut un „atestat mărturisitoriu de însărcinările” ce le-a avut. În cererea sa precum și în atestat se menționează că în anul 1811 „am propus... și intru în Ec. Politică”).

10) T. Diamant, *Seriile economice*, 1958, p. 21, Introd. de G. Mladenatz.

11) La 3 martie 1844 Ghica a demisionat din postul de inspector motivînd astfel: „Așa mă fălesc că voi putea aduce mai multă osîrdie și băgare de seamă cursului de economie politică cu care am cînslea de a fi însărcinat”. Vezi *De la Academia Mihăileană la Liceul Național*.

șirca» și programa analitică din același an școlar, care, după manuscrise, a fost tipărită în mai multe rânduri de editorii operei sale.

În această perioadă el a mai participat în coloanele ziarelor și revistelor la dezbaterea unor probleme la ordinea zilei, scriind despre Uniunea vamală dintre Muntenia și Moldova, despre importanța drumurilor de fier, despre sistemul românesc de măsuri și greutăți etc.

În lecția sa de deschidere I. Ghica se oprește asupra unui cerc larg de probleme; cunoașterea acestora prezintă interes pentru a se deduce din ele vederile sale economice de atunci, nivelul și conținutul cursului. El vorbește aici despre importanța economiei politice, despre rolul dezvoltării industriei, agriculturii și comerțului pentru prosperitatea societății, despre unele aspecte ale mizeriei maselor în societatea capitalistă etc.

Privitor la problema rolului dezvoltării materiale a societății, Ghica expune o serie de idei interesante. El atribuie factorilor economici, rol hotărâtor în dezvoltarea popoarelor. „Industria este mișcătorul neamurilor“, spune el și explică o serie de fenomene social-politice prin prisma influenței factorilor economici. „Industria pune în lucrare aceea ce alădată cei mai mari politici și cei mai puternici monarhi n-au culezat“, „numai interesele materiale, industria poate uni și desface neamurile“¹²⁾ scrie el.

Propagarea acestei idei era importantă, deoarece din ea se puteau trage concluzii utile și în legătură cu unirea Țărilor Românești, ea urmare inevitabilă a dezvoltării economiei pe drumul capitalismului.

De fapt, Ghica făcând „aplicațiune la realitățile românești“, se referă în lecție la problema unității vamale dintre Principate, precum și la foloasele pe care această unitate le-ar putea aduce. De asemenea, el subliniază însemnatatea dezvoltării economice a Țărilor Românești pentru independența lor politică, arătând că „Nu numai îmbunătățirea stării morale și fizice, dar și existența noastră politică, atîrnă de la dezvoltarea industriei“¹³⁾.

Prin „dezvoltarea industriei“, Ghica înțelegea dezvoltarea economiei în general. Precizînd la ce fel de dezvoltare a industriei se gîndea, cînd se referea la Țările Românești, el arată că este vorba de fapt de „Industria agricolă“. El avea dreptate cînd lega propășirea economică a popoarelor de dezvoltarea industriei, dar făcea o mare eroare cînd spunea că în Țările Românești trebuia să se dezvolte numai industria agricolă, plugăria.

Cuvintele lui „greutatea noastră în cumpăna Europei se va mări cu numărul kilorilor de grîu ce vom putea scoate peste hotare“ exprimă un punct de vedere greșit, întrucît însemnau de fapt un îndemn la dezvoltarea unilaterală a țării.

Stăruind în lecția de deschidere asupra importanței dezvoltării economice, Ghica arată că de aceasta depinde de asemenea bunăstarea materială și culturală a membrilor societății. Industria și știința au creat oamenilor posibilitatea dezrobirii față de forțele naturii, și de folosirea acestora în interesul lor. Stăpînind puterea căldurii, a electricității, oamenii pot produce mai multe bunuri, își economisesc munca, își creează timp să se dedice și activității spirituale. În condițiile descompunerii feudalismului, etapa în

12) Din lecția de deschidere a cursului de ec. politică ținută de Ghica la Acad. din Iași la 20.XI.1843, «Propășirea» nr. 58/23.II.1844.

13) «Propășirea» nr. 8/27.II.1844. Din lecția de deschidere a cursului de ec. politică.

care se aflau atunci Țările Românești, popularizarea acestor idei prezintă importanță, deoarece atrăgeau atenția asupra posibilităților existente — spornite față de feudalism — de dezvoltare a forțelor de producție.

Referindu-se la acțiunea pe care o are dezvoltarea economică asupra nivelului de trai, Ghica nu a văzut legătura dintre forțele de producție și orinduirea socială în care acestea există. În capitalism dezvoltarea forțelor de producție poate crea bunăstarea, dar numai pentru un mănunchi de exploataatori nu și pentru masele muncitoare. De fapt el descrie o serie de aspecte negative ale societății capitaliste, așa cum se afla ea în acea perioadă în Occident, dar nu știa să le explice și nici nu înțelegea calea reală pentru soluționarea lor. El spunea : „În starea în care se află societatea în ziua de acum nu este siguranță pentru om în țările «industriose», o mulțime de lucrători pe toate zilele rămân fără hrană pentru femeile și copiii lor“¹⁴⁾. Toate acestea le atribuie însă nu orinduirii capitaliste, ci slabei dezvoltări a forțelor de producție.

În ceea ce privește atitudinea sa față de diversele curente care propuneau soluții de remediere a situației existente în capitalism, Ghica combate pe socialiștii utopici și aderă la părerea economiștilor vulgari după care rezolvarea problemelor sociale se va face treptat în cadrul capitalismului, prin dezvoltarea forțelor de producție.

Cît privește Țările Românești, el este de părere că acestea vor fi ferite încă multe secole de racilele existente în țările industriale „pentru că industria noastră este pentru multe veacuri industria agricolă, care nu are această greutate“¹⁵⁾.

După cum s-a mai văzut, această teză era eronată și daunătoare deoarece perspectiva dezvoltării economice a Moldovei era stabilită prin prisma intereselor moșierimii, interesată în păstrarea vechii stări de lucruri.

Vorbind despre importanța economiei politice, Ghica arată că aceasta este știința care orientează pe cei care se ocupă cu activitatea economică : „economia politică singura este în stare să ne lumineze într-o căutarea interesurilor noastre materiale și culturale“¹⁶⁾. El îndeamnă pe elevii săi să se dedice, atunci cînd vor intra în viața practică, activității productive și să contribuie pe această cale la dezvoltarea economică a țării. „Aveți totdeauna drept busolă producția“ le spunea el.

În ce privește cuprinsul cursului ținut de Ghica, în anul școlar 1843—1844, găsim indicații în programa analitică¹⁷⁾ din acel an. În Programa sînt prevăzute 3 teme mari cu subdiviziunile corespunzătoare : I. Producția avuțiilor, II. Aplicația principiilor economiei politice la felurite industrii, III. Despre schimburi și monede. Acestea reprezintă de fapt capitole din cursul de economie politică al lui J. B. Say, lucrare care se afla în acel timp în biblioteca Academiei Mihăilescu.

Auî lecția introductivă, cît și întreg cursul lui Ghica erau redactate într-o anumită măsură după manuale și alte lucrări ale unor economiști vulgari : Say, Chevallier și alții. Aceasta a făcut ca Ghica să popularizeze

14) «Propășirea» Nr. 8/27.II.1844, Iași.

15) Ibidem.

16) «Propășirea» Nr. 8/27.II.1844, Iași.

17) I. Minca, *Profesorul Țăran al lui Iancu Ghica*, din : Inst. de Ist. Rom. A. D. Nenopol. «Comunicări Bul», nr. 2, p. 47.

o serie de teze neștiințifice, imprumutate de la aceștia. Dar cunoscînd și lucrările lui Smith și Ricardo, el a inclus în lecțiile sale și din ideile progresiste ale acestora. Astfel, a popularizat o serie de idei economice interesante, despre necesitatea dezvoltării materiale pentru propășirea socială, a criticat unele răcite ale orînduirii capitaliste, a militat pentru înfăptuirea uniunii vamale dintre Principate. De asemenea, a vorbit despre importanța dezvoltării instituțiilor economice burgheze, a băncilor și creditului, precum și despre dezvoltarea mijloacelor de comunicații.

Prezentarea acestor probleme în fața elevilor avea importanță, deoarece îi familiariza cu chestiunile economice și le atrăgea atenția asupra avantajelor dezvoltării forțelor de producție.

Multe idei popularizate de Ghica erau idei noi pentru țara noastră și aveau un caracter progresist, antifeudal. Cu rezerva menționată în legătura cu teoriile vulgare cuprinse în lecțiile lui Ghica, cursurile predate conțineau multe idei valoroase. Contemporanii săi au făcut aprecieri elogioase la adresa cursului. Ion Ionescu de la Brad spunea că a avut „onorarea a asculta cursul de economie politică ce l-au făcut Ion Ghica la Academia Mihaileană din Iași și putem spune în public că... am ascultat cu deosebit interes”¹⁸⁾. Interesul era stimulat printre altele și prin faptul că „autorul se pogora uneori din regioana înaltă a științei și făcea aplicațiuni la țara noastră”.

Ghica însuși, amintindu-și în scrisorile sale de anii de profesorat, spunea că la cursurile sale și ale lui Kogălniceanu, sălile erau totdeauna pline și participau nu numai elevi, dar și persoane din afara școlii.

La sfîrșitul anului 1844, Ghica pleacă din Iași, încheindu-și astfel perioada de profesorat. De chestiunile economice el s-a ocupat însă și mai tîrziu, scriind mai multe lucrări în acest domeniu. Care a fost atitudinea sa față de marile probleme social-politice ce s-au ridicat în fața Moldovei și Țării Românești în anii ce au urmat? Anul 1848 l-a găsit pe Ghica în Țara Românească. Deși a participat la înființarea „Frației” și a făcut parte din comitetul ei de conducere, acceptînd prin aceasta ideea revoluției ca mijloc de transformare a vechii societăți, el nu s-a ridicat la înălțimea politică a revoluționarilor radicali. Într-o problemă esențială a revoluției, problema țărănească, Ghica a avut o atitudine rezervată atît înainte cît și în timpul revoluției. Mai tîrziu, în anul 1864, el se va manifesta ca un adversar fațis al reformelor lui Cuza și Kogălniceanu, raliindu-se acelei părți a burgheziei liberale care va pregăti și realiza „monstruoasa coaliție”.

Ghica a scris deci o serie de lucrări economice asupra conținutului cărora, dacă reflectăm pe scurt, putem deduce care erau părerile sale în unele probleme.

Din numeroasele sale lucrări publicate în diferitele reviste ale timpului, sau în volume separate amintim: *Prejudete și vămii*¹⁹⁾; *Deprecierea valorii și creditul*²⁰⁾; *Impozitul pe venit*²¹⁾; *Drumurile de fier*²²⁾; *Convorbiri economice* cu capitolele: Munca, industria, creditul, proprietatea, imprumu

18) «Țăranul Român» nr. 1/1861.

19) «Independența» 1861.

20) Ibidem.

21) «Țăranul Român» 1861.

22) «Revista română pentru știință, literă și artă», 1862.

turile statului, finanțele, Bucureștiul industrial și politic, Considerațiuni asupra creditului funciar român²³⁾; *Producțiunea, consumațiunea și schimbul*²⁴⁾ etc.

Ion Ghica și-a scris opera în perioada descompunerii orânduirii feudale și dezvoltării relațiilor de producție capitaliste în Țările Românești.

Dezvoltarea tirzie a capitalismului în țara noastră, într-o perioadă cind în Occident contradicțiile capitalismului erau accentuate, a determinat burghezia română să pactizeze cu moșierimea pe seama maselor muncitoare. Marile probleme sociale: improprietărirea țăranilor, acordarea de drepturi politice maselor etc., datorită politicii trădătoare de „reforme blinde și graduale“ a burgheziei, au rămas în fond nerezolvate.

În această situație economia politică vulgară la modă în Occident a găsit condiții prielnice de pătrundere în literatura noastră economică.

După cum am mai arătat, gândirea economică a lui Ghica a fost influențată de economia politică vulgară. În lucrările lui se găsesc însă și o serie de idei juste care merită a fi reținute.

Din lucrările lui Ghica rezultă faptul că el considera că viața economică este guvernată de legi economice, iar studiul acestor legi constituie obiectul științei economice. Aceasta reiese și din definiția pe care o dă el științei economice: „Știința economică, serie el, în «Convorbiri economice» nu face altă decît a cerceta, a cunoaște și a propaga legile care pot împinge societățile către acel rezultat și a combate erorile și prejudețele care împiedică popoarele în dezvoltarea și îmbogățirea lor²⁵⁾).

Din lucrările lui Ghica merită a fi reținută concepția după care omul își desfășoară activitatea în societate în raporturile cu alți oameni. „Numai în viața socială, spune el, în unirea mai multor interese într-unul și același scop omul poate găsi puterea de a învinge... greutățile ce întîmpină din partea naturii și a prejudețelor“. Această idee este prețioasă, întrucît economia politică burgheză începe studiul cu vîntătorul și pescarul individual, izolat, un robinson, privindu-l nu ca un produs al dezvoltării sociale, ci ca un produs al naturii. Totuși Ghica nu a reușit să desprindă din ansamblul acestor relații pe cele mai importante — relațiile de producție.

În problema valorii, a banilor, Ghica își însușește punctul de vedere al economiei politice vulgare, fiind adeptul teoriei celor trei factori: natura, munca și capitalul. „Banul ca și munca, ca și orice marfă, își are o valoare determinată prin împrejurările timpului în care ne aflăm“. Prin „împrejurările timpului“ el înțelege „beneficiul licit“ care se cuvine capitalului, dobînda banilor angajați și retribuții pentru ostenele depuse și pentru risc.

Ca și toți economiștii burghezi, Ghica considera orînduirea capitalistă ca fiind un mod absolut de producție a bunurilor materiale și vede în capital, prin care înțelegea orice instrument de producție, o categorie veșnică.

Problema muncii, un capitol important în opera lui Ghica, este abordată din punctul de vedere al nevoilor producției din acea perioadă. În condițiile dezvoltării producției capitaliste în Țara Românească și Moldova, întrucît era nevoie de brate de muncă, Ghica, în lucrările sale, îndemna pe

23) «Romînul», 1873.

24) «Convorbiri literare», 1882.

25) I. Ghica, *Opere*, vol. II, Ed. de Stat pt. lit. și artă, p. 148.

tineri să se îndrepte spre activitățile practice și nu către birouri, pentru a se face funcționari.

Adresându-se părinților, el le spunea să-și trimită copiii „în carierele acelea unde este glorie și avere de câștigat: împingeți-i la știință, la litere, la arte, la meșteșuguri, la industrie, la agricultură, la comerț, nu-i aruncați în prăpastia cancelariilor”²⁶⁾.

Făcînd aceste indemnuri el pornea de la ideea că într-un mod absolut profesiunile nu sînt mai onorabile, mai înalte unele decît altele, că cea mai onorabilă profesiune este aceea pe care sîntem în stare să o îndeplinim mai bine.

După cum am văzut, analizînd lecția de deschidere a cursului de economie politică, Ghica avea concepția greșită privitor la căile de dezvoltare economică a țării și anume că la noi singura ramură care se poate dezvolta este agricultura. Această concepție era legată la el de convingerea că singura politică economică justă este politica liberului schimb și printr-o politică comercială liber-schimbistă, România putea să-și obțină din afară toate produsele industriale de care avea nevoie la un preț mai ieftin decît dacă le fabrica în țară.

Pentru a demonstra deci inoportunitatea industrializării țării, el pornea de la principiul „avantajului imediat”. „Este mult mai avantajos a produce ceea ce putem produce cu folos, iar fierul să-l cumpărăm de la Newcastle, unde-l putem găsi uneori pe trei livre (76 fr.) tona, pe cînd noi nu l-am putea produce nici cu un preț înzecit”²⁷⁾. După concepția lui, România trebuia să se specializeze a produce „materii întîietoare: grîne, lînă, carne, piei”²⁸⁾, iar în ce privește industria, să se limiteze la morărit, fabricarea postavurilor groase, a stearinei, a pîslelor etc.

Susținînd aceste idei, Ghica se situa pe pozițiile moșierimii care nu era interesată în industrializarea țării noastre. Concepția sa reacționară a fost îmbrățișată de către politicienii și economiștii burghezi pentru a justifica înapoierea economică a țării noastre și infeudarea ei de către țările imperialiste.

În unele privințe, în problema liberului schimb, în lucrările sale de tinerete, Ghica se situează pe o poziție justă.

Pe baza principiilor liberalismului economic, el cere desființarea vămilor dintre cele două Principate, lucru deosebit de important pentru formarea unei piețe interne unice și pentru pregătirea unirii politice a Țărilor Romîne. Dar, politica liber-schimbistă nu era justă în orice împrejurare, cum pretindea el care-și facuse din acest principiu o axiomă.

O latură importantă a operei economice a lui Ghica o constituie critica relațiilor sociale din România burghezo-moșierească și dezvaluirea stării de mizerie a maselor muncitoare. El combătea afirmațiile celor ce susțineau că în capitalism producția ar fi devenit prea mare și ar întrece nevoile de consum ale populației. El înțelegea în mod just că în capitalism nu poate fi vorba de o supraproducție, absolută, ci de o supraproducție relativă. „Partea cea mai mare a poporului, serie el, consumă puțin, nu pentru că nu

26) *Op. cit.*, Vol. II, p. 17.

27) *Op. cit.*, p. 388.

are trebuință, dar pentru că n-are ce da în schimb, nu are cu ce cumpăra. Este o vorbă o rominului: «postește robul lui Dumnezeu pentru că nu are ce minca»²⁹⁾.

El arată că România se află într-o mare înapoiere economică. Venitul național pe cap de locuitor în acea perioadă era la noi de 7 ori mai mic decât în Anglia, de 4 ori mai mic decât în Austria și cu 60% mai mic decât în Rusia, ceea ce însemna că eram cei mai săraci din Europa. În schimb, ocupam primul loc în ce privește mărimea impozitelor. „Greutatea dărilor“, spunea Ghica, e „cheia stării de înapoiere“ a țărânilor.

Critica relațiilor sociale nu era făcută însă de el de pe pozițiile maselor muncitoare, deoarece el era adversarul rezolvării marilor probleme, a împroprietăririi de exemplu. Totuși, această critică constituie un aspect pozitiv în opera sa, deoarece contribuie la demascarea orînduirii burghezo-moșierești.

După plecarea lui Ghica de la Academia Mihaileană, probabil economia politică nu s-a mai predat în școlile din Moldova pînă în 1855. Se predau însă alte discipline economice, este vorba de economia agrară, „ținerea registrelor, știința comercială, știința mărfurilor și corespondența“³⁰⁾. Apar și unele manuale. Astfel, în 1833, Leon Filipescu, care predă economia rurală la Seminarul Veniamin, a tradus din limba germană *Manual popular de economie rurală de Schliper*³¹⁾. În această perioadă s-a făcut și traducerea unui curs de economie politică. Ianache Dragoș din Iași a tradus în 1837 *Tratatul de Economie politică* a lui J. B. Say.

După cum este cunoscut, această lucrare a lui Say conține idei vulgare și a exercitat o influență negativă asupra gândirii economice românești.

În Moldova, la Academia Mihaileană din Iași, succesorul lui Ion Ghica la catedra de economie politică a fost Gh. Apostoleanu, care a ocupat acest post în anul 1855.

Gheorghe Apostoleanu și-a făcut primele studii tot la Academia Mihaileană, iar în continuare a urmat dreptul în străinătate la Berlin, unde a devenit doctor în drept. În acel timp el a frecventat un an de zile și un curs de economie politică. La întoarcerea în țară a fost numit profesor de economie politică și a funcționat în această calitate din 1855 pînă în 1860. Dintre lecțiile sale s-au păstrat numai două, publicate în «România literară» în 1855 și anume: *Introducere la cursul de economie*³²⁾ și *Influența Statului asupra societății și a legilor asupra chipului cîștigării averilor*³³⁾.

În afara de lecțiile menționate el a mai publicat în aceeași revistă pe teme economice, un studiu despre *Fabrica de postav a D-lui colonel Kogălniceanu*³⁴⁾, iar în «Steaua Dunării» articolul *Actul de convențiune*³⁵⁾.

28) I. Ghica, *Opere*, vol. IV, p. 311, anul 1914.

29) I. Ghica, *Scrieri alese*, vol. II, p. 309—310, Buc., 1937.

30) V. A. Urechea, *Istoria Școlilor*, Buc., vol. II, p. 256.

31) V. A. Urechea, *Istoria Școlilor*, Buc., vol. II, p. 271.

32) «România Literară», Iași, 1855, nr. 22 și 23.

33) Idem, nr. 28, 29, 30 și 31.

34) Idem, nr. 40, 41.

35) «Steaua Dunării», Iași, 1855, nr. 81, 83 și 85.

Din lecțiile publicate, precum și din articolele sale, reiese că Apostoleanu cunoștea o parte din lucrările lui Adam Smith, precum și ale lui J. B. Say, Rossi etc. și împărtășea unele din concepțiile lor. În lecțiile și lucrările amintite, el se oprește asupra mai multor chestiuni dintre care: definirea economiei politice, influența statului asupra economiei, problema diviziunii sociale a muncii, problema dezvoltării industriale a Moldovei etc.

Pentru a expune obiectul și metoda economiei politice, Apostoleanu re-produce definițiile date de mai mulți autori, A. Smith, Saint Simon și alții, declarându-se de acord cu definiția lui Smith, după care economia politică este „știința care tratează despre producerea, împărțirea și consumarea averii”³⁶).

El combate pe autorii care sub influența școlii istorice reduceau obiectul științelor economice la „economia națională”, transformând-o prin aceasta din știință, într-o disciplină de descriere a proceselor economice ce au loc într-o țară. Apostoleanu susține caracterul de știință al economiei politice, arătând că ea cercetează fenomenele economice stabilind principii cu valabilitate generală. „Aceste principii, spunea el, ca niște abstracții și prototipi ai faptelor sint stabile: realizarea lor variază”³⁷). În alți termeni abstracțiile și prototipii de care vorbea Apostoleanu sint legile și categoriile economice care oglindesc faptele, realitatea obiectivă. Aceasta înseamnă că el înțelegea că viața economică este guvernată de legi obiective care cu ajutorul abstracției pot fi descoperite.

În lecțiile sale, Apostoleanu vorbește de asemenea despre diviziunea socială a muncii. El arată că omenirea își desfășoară activitatea în diverse profesii, „că în societate omul atîrnă de toți, dar și toți atîrnă de dînsul; afară de societate omul este sclav al naturii, sau mai bine zicînd ar fi sclavul ei dacă ar putea exista în izolare”³⁸). În altă parte, el arată că în acțiunea sa asupra naturii omul trebuie să se sprijine pe legile obiective ale naturii pentru a le folosi în interesul său. „Prin inteligență omul pătrunde legile lumii fizice, prin muncă le supune voinței sale, însă și inteligența și munca nu pot ajunge la un așa sfîrșit, decît în societate și prin societate”³⁹).

Legat de problema diviziunii sociale a muncii, Gheorghe Apostoleanu tratează problema schimbului și a valorii. După el, valoarea unui lucru se determină „prin cheltuiala născocirii lui, sau mai bine zis, prin serviciul ce el face”. Definind astfel el își însușește concepția economiștilor vulgari, ca de altfel și atunci cînd vorbește despre capital, pe care-l consideră „produs al inteligenței, unită cu o înțeleaptă economie”⁴⁰).

O serie de chestiuni interesante abordează Apostoleanu în lucrarea intitulată *Fabrica de postav a D-lui colonel Kogălniceanu*.

În studiul la care ne referim el nu face numai o monografie a fabricii, dar și o serie de reflexii asupra situației social-economice a Moldovei din acea perioadă, asupra necesității dezvoltării ei industriale și discută pe larg despre politica protecționistă și a liberului schimb. El constată că, în afară

36) «România Literară» nr. 22, p. 257.

37) Din «România Literară», Iași, anul 1855, p. 259.

38) Idem, p. 260.

39) «Steaua Dunării», nr. 90, 1858, Iași.

40) «România Literară», nr. 22, p. 260.

de agricultură și comerț, Moldova nu mai are alte ramuri de activitate. Chiar și acestea sînt însă înapoiate datorită piedicilor puse în dezvoltarea lor. Calea de ieșire din această stare de înapoiere era, după părerea sa, dezvoltarea industriei de pînză, de postav, mătăsuri, luminări, piei, fier, cărbuni de pămînt, pentru care există materii prime în țară. Dezvoltarea industriei trebuia să aibă urmări deosebit de favorabile. Între acestea el se referă la ocuparea brațelor de muncă și formarea centrelor de populație, la înmulțirea mijloacelor de cîștig prin înmulțirea profesiilor. De asemenea, prin dezvoltarea industriei se creau condiții pentru înfăptuirea unor construcții mari, pentru dezvoltarea mijloacelor de comunicație. Ca urmare a dezvoltării tirgurilor, puteau să se dezvolte științele, arta și cultura. Gh. Apostoleanu își exprimă credința că Moldova va avea industria sa, deoarece industria, are rădăcinile sale în „pămîntul național”, iar în Moldova există o sursă bogată de materii prime.

În strînsă legătură cu problema dezvoltării industriei, Apostoleanu abordează problema politicii comerciale, pe care trebuia s-o urmeze Moldova în acea perioadă. El consideră că este necesar să se ducă o politică de protejare a ramurilor economiei naționale care au baze de materii prime în țară. În privința metodelor de protejare, el are însă anumite preferințe. Astfel, este împotriva stabilirii de taxe vamale ridicate, deoarece pe această cale se ajunge la mărirea prețurilor mărfurilor, ceea ce-i în dauna cumpărătorilor. Pentru același motiv nu este de acord nici cu acordarea privilegiului de monopol întreprinzătorilor. În lipsa concurenței, aceștia pot impune prețuri mari consumatorilor. Forma cea mai justă de încurajare a industriei este, după el, acordarea de premii întreprinzătorilor, premii care după expresia sa sînt „un fel de remunerație care provoacă o emulație”.

După cum rezultă, Apostoleanu accepta măsurile protecționiste, dar limitate la acele ramuri care au surse interne de materii prime și numai în perioada de început a dezvoltării ramurii industriale. În general însă el este de părere că dezvoltarea comerțului trebuie să se facă fără îngrădiri prin taxe vamale sau alte mijloace. Aceasta însemna că în politica economică el se încadra în curentul liberalismului economic, dominant pe atunci, avînd unele rezerve care au fost menționate.

Față de problemele sociale mari, care erau la ordinea zilei în acea perioadă, Unirea Principatelor și împroprietărirea țăranilor, Apostoleanu s-a situat pe o poziție avansată. El a sprijinit pe Mihail Kogălniceanu în parlament, cu ocazia dezbaterilor în problema reformei agrare.

Din analiza lecțiilor și lucrărilor lui Gh. Apostoleanu, reiese că el a avut o serie de idei valoroase. Prin aceste idei el a putut să influențeze favorabil pe elevii săi, cărora le expunea lecții de economie politică.

Ocupîndu-se de învățămîntul economic la începuturile sale trebuie să amintim de asemenea și de Ion Ionescu de la Brad.

Activitatea de profesor a lui Ion Ionescu a început tot la Academia Mihăileană în 1844, cînd a fost chemat să predea diferite discipline economice. După cum este știut, el era un om cu orizont larg și cultură multilaterală. În afară de specialitatea sa — agronomia — avea înclinații deosebite spre științele economice. El se inițiasă în problemele economice în perioada studiilor la Paris cînd frecventase cursurile de economie politică ținute de A. Blanqui, Pellegrino Rossi și citise lucrările lui Adam Smith.

Animat de dorința de a-și aduce contribuția la ridicarea socială a țărânimii, el a dus o activitate meritorie ca profesor, publicist și luptător politic. În problema împroprietăririi țăranilor precum și pentru rezolvarea altor probleme sociale de la jumătatea secolului trecut, el a adus un aport deosebit susținând în activitatea lor pe Bălcescu și Kogălniceanu.

Cunoscător al economiei burgheze clasice, Ion Ionescu de la Brad a susținut în publicațiile sale dreptul țăranilor la împroprietărire, sprijinindu-se pe teoria valorii-muncă. „Privită în raporturile obiective, cu care se ocupă economia socială, spune el, dreptatea se exprimă prin valoare. Și apoi ce este valoarea? Este munca realizată... Și ce este proprietatea? Este munca grămadită“⁴¹⁾. Proprietatea fiind munca acumulată a țăranilor, rezultă că ea trebuie să le fie restituită.

În studiile sale economice Ionescu de la Brad are o serie de idei progresiste asupra cărora nu ne oprim acum. Dorim să înfățișăm numai câteva aspecte din activitatea sa ca profesor de economie politică.

Din câte cunoaștem, Ion Ionescu n-a funcționat ca profesor de economie politică în învățământul de stat. În mai multe rânduri însă, el a organizat cursuri populare de economie politică.

Un astfel de curs a ținut în București în 1848, având înscriși 45 de elevi. Datorită condițiilor nefavorabile se pare însă că, din cele 30 de prelegeri programate, a predat numai câteva.

În anul 1859, Ion Ionescu a fost desemnat prin decret domnesc să țină lecții publice de economie politică, finanțe și contabilitate, la un curs organizat de guvern, pentru funcționarii din ministerele din Iași. Cursul, la care erau înscrise 94 de persoane, se ținea seara în sala gotică de la Trei Ierarhi. Ion Ionescu proiectase să predea 31 de lecții, dintre care 16 de economie politică și 15 de contabilitate. După a treia lecție însă a fost suspendat din funcție pe motiv că transformase cursul „dintr-un studiu special de contabilitate într-un curs de discuții și apreciații politice“⁴²⁾.

Desigur, Ion Ionescu nu se gândise să facă un curs searbăd de reguli financiare și contabilitate. Având cunoștințe vaste și vederi democratice, el a folosit ocazia pentru a populariza o serie de idei progresiste privitoare în special la principiile de organizare financiară, și de impunere, pentru a combate privilegiile feudale.

Să ne oprim pe scurt asupra conținutului lecțiilor despre care este vorba, și pe care Ionescu de la Brad le-a publicat în ziarul său «Tribuna Română»⁴³⁾.

Ideea principală de la care pornește el în lecțiile sale este necesitatea organizării judicioase a economiei și finanțelor statului român în noua sa etapă de dezvoltare. Pentru realizarea acestui scop, pentru a dobîndi cunoștințele necesare cei ce lucrau în administrația de stat și economie trebuiau să studieze economia politică, finanțele și contabilitatea. De asemenea cunoștințele economice trebuiau să fie popularizate în masă. Vorbind despre importanța economiei politice, el spunea că aceasta este „știința care ne arată cum se formează averea, cum se împarte și cum se consumă“. Interesul

41) Citat după: G. h. Z a n e, *Economia politică la Acad. Mihăileană*, Iași, 1943, p. 19.

42) V. A. U r e c h e, *Istoria Școalelor*, vol. III, p. 169.

43) «Tribuna Română» nr. 46 și 47 din 1859.

statului este de a „vulgariza principiile” ei „în masa poporului, deoarece ea arată poporului izvoarele din care poate scoate un venit și o subzistență abundentă, iar statului un venit îndestulat”⁴⁴⁾.

De asemenea, pentru gospodărirea judicioasă a fondurilor statului este absolut necesar, spunea Ionescu de la Brad, să se organizeze în cele mai bune condițiuni contabilitatea publică. „Ținerea socotelilor, spunea el, trebuie să se facă cu exactitate și simplu pentru a se cunoaște în orice moment fondurile publice și pentru a se putea controla onestitatea funcționarilor”.

Și pentru prosperitatea afacerilor era nevoie de evidență contabilă. Prin lipsa de evidență explică el insuccesul unor întreprinzători. „Producătorul român neștiind socotelile nu poate socoti și de aceea vedem cu întristare că el rămâne în urma acelor ce se învâțesc conduși fiind de lumina ce o capătă din ținerea contabilității”⁴⁵⁾.

În problema finanțelor sînt expuse în lecție o serie de idei democratice. După cum se știe, starea financiară a țării în acea perioadă era destul de grea. Statul avea mari datorii publice, boierii nu contribuiau cu nimic la finanțele țării, aparatul administrativ crescuse. Singură țărănimia sărăcită suporta poverile fiscale. În lecțiile sale Ion Ionescu de la Brad atacă sistemul financiar existent, atacă privilegiile moșierești și arată că pentru însă-nătoșirea finanțelor țării trebuie ca toți membrii societății să participe la cheltuielile statului, trebuie introdusă contribuția generală. El face un mișcător istoric al situației de mizerie a maselor muncitoare, arătînd că ele au suportat întotdeauna greutățile fiscale, iar boierimea „care lua tot nu da nimic”. Venise timpul, credea el, ca aceste nedreptăți să înceteze. „Trecutul rominilor, ca și al tuturor popoarelor în renaștere, este dureros. Pretutindenea mulțimea a fost robită... Cei tari și bogați au asuprit pe cei slabi și săraci. În viitor este speranță. Nu în folosul regelui care se caracteriza prin fisc, nici în folosul seniorilor care se caracterizează prin capitație, ci în folosul statului, al intereselor comune, impozitul este a se așeza la noi... După cum toți sacrifică o parte din averea lor pentru purtarea sarcinilor statului asemenea cu toții să cade să se bucure de bunurile ce trebuie a se face de stat”⁴⁶⁾.

Lupta pentru contribuție generală, ca și pentru alte revendicări burghezo-democratice era atunci la ordinea zilei. Pentru aceste revendicări luptau forțele democratice din care făcea parte și Ionescu de la Brad.

Expunerea acestor idei democratice, antif feudale, care nu conveneau elementelor moșierești aflate la guvern, explică de ce Ionescu de la Brad n-a fost lăsat să continue cursul pe care-l începuse.

În lecțiile sale există și alte idei progresiste în legătură cu problemele financiare. El stăruie asupra necesității gospodăririi cu grijă a fondurilor statului, evitarea cheltuielilor zădărnice și căutarea unor „resurse raționale” pentru „a ușura sarcinile poporului”.

Tot în legătură cu utilizarea fondurilor statului, el arată că nu trebuie

44) «Tribuna Română» nr. 46.

45) «Tribuna Română» nr. 47/1859.

46) «Tribuna Română» nr. 46/29.X.1859.

să se facă cheltuieli peste veniturile existente, ci să se aplice principiul popular înțelept „a se întinde cineva precît îi este cerga“⁴⁷⁾.

Recurgerea la împrumuturi era, după părerea sa, o practică nesănătoasă deoarece „împrumuturile cer dobînzi și dobînda secătuieste toate resursele cele mai viguroase încetul cu încetul“⁴⁸⁾.

Concluzia lui era bine ilustrată prin starea bugetului Romîniei în care datoriile și dobînzile către țările occidentale erau foarte mari încă în acea perioadă.

Din expunerea de mai sus rezultă că în școala romînească cunoștințele economice au constituit un obiect de studiu din primele decenii ale secolului trecut. Scopul ce se urmărea era, așa cum a fost expus de conducătorii școlii de atunci, de a iniția în problemele economice pe viitorii intelectuali și funcționari care urmau să lucreze în administrația publică sau în întreprinderi particulare. Alături de alte discipline economice, se predă și economia politică. Primii profesori de economic politică au utilizat în redactarea lecțiilor lor manuale și alte lucrări ale economiștilor vulgari francezi J. B. Say, Bastiat, Chevallier etc. la modă atunci în Occident și au expus astfel o serie de teorii economice greșite. În lecțiile lor se găsesc și idei economice progresiste din lucrările economiștilor clasici burghezi Smith și Ricardo. În același timp ei au făcut interesante expuneri despre realitățile economice românești, subliniind necesitatea dezvoltării industriei, agriculturii, comerțului și comunicațiilor.

De asemenea erau atacate privilegiile feudale; se cerea desființarea robiei și clăcii, împrumutarea țăranilor și contribuții generale la veniturile statului.

Popularizarea ideilor burghezo-democratice și combaterea formelor feudale de producție reprezintă un aspect pozitiv al învățămîntului economic din acea perioadă. Ulterior, după înlăturarea lui Cuza de la putere, în școală s-a propagat o ideologie reacționară care a servit deschis regimul burghezo-moșieresc.

НАЧАЛО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ЯССАХ

Краткое содержание

Под воздействием бурного развития капиталистических производственных отношений, в Молдавии первой половины XIX-ого века, экономические вопросы пользовались большим идеологическим и практическим интересом. В это время стали появляться исследования в области экономики, а экономические дисциплины преподавались в средних учебных заведениях.

В Михайлянской Академии курс политической экономии впервые читал некоторое время в 1840—1841-ом учебном году профессор П. Кымпяну. Позднее курс политэкономии читал И. Гика и после многолетнего перерыва Г. Апостоляну.

47) «Tribuna Romîna» nr. 47/1859.

48) Ibidem.

Читаемые ими лекции составлялись преимущественно по образцам французских вульгарных экономистов и, следовательно, включали их антинаучные положения. Однако их курсовые лекции содержат много прогрессивных элементов.

В данной работе анализируется также и содержание публичных лекции по политэкономии, прочитанных Ионом Ионеску де ла Брад в 1859 г. Он выступал против феодального владения и отстаивал надел крестьян землей. Ион Ионеску де ла Брад требовал отмены феодальных привилегий и введения общего государственного налога, обязательного и для бояр.

LES DÉBUTS DE L'ENSEIGNEMENT DE L'ÉCONOMIE POLITIQUE A JASSY

Résumé

Dans la première moitié du XIX-e siècle, parallèlement au développement des relations capitalistes de production en Moldavie les problèmes économiques sont devenus l'une des préoccupations principales des praticiens et des idéologues. On a fait paraître une série de publications, à caractère économique et les sciences économiques ont commencé à être enseignées dans les écoles moyennes et supérieures. A l'Académie „Mihăileană”, l'économie politique a été enseignée pour la première fois et pour peu de temps durant l'année scolaire 1840—1841 par le professeur P. Cimpéanu. Des cours d'économie politique ont été faits ultérieurement par Ion Ghica et après une interruption de plusieurs années, par Gh. Apostoleanu.

Ces cours étaient rédigés en grande partie d'après les économistes vulgaires français et par conséquent reflétaient les thèses non-scientifiques de ces derniers. Mais on trouve aussi dans leurs exposés toute une série d'éléments progressistes.

On analyse aussi les idées contenues dans les cours publics d'économie politique faits par Ion Ionescu de la Brad en 1859. Il y condamne la propriété féodale et milite pour le partage des terres aux paysans; il demande la suppression des privilèges féodaux et l'introduction de la contribution générale, c'est-à-dire l'imposition des boyards envers l'État.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL DEZVOLTĂRII RAȚIONALE A PRODUCȚIEI AGRICOLE ÎN ZONA DE CULTURĂ A CEREALELOR ȘI DE CREȘTERE A ANIMALELOR DIN MOLDOVA

DE

V. COSCIUG

Stațiunea I.C.A.R., Iași

Dezvoltarea și imbinarea rațională a ramurilor și culturilor agricole prezintă o deosebită importanță în cadrul sistemului de măsuri economico-organizatorice, menit să contribuie la sporirea producției agricole și la ridicarea eficienței economice în agricultură.

Importanța teoretică și practică a acestei probleme pentru organizarea pe baze științifice a agriculturii socialiste a fost subliniată la Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român, cit și într-o serie de lucrări din literatura de specialitate [3, 4, 5].

În cadrul temei de stat, *Dezvoltarea ramurilor și imbinarea rațională a producției vegetale cu cea animalieră, pe întreprinderi în cuprinsul zonelor de producție agricolă din R.P.R.*, la Stațiunea I.C.A.R. Iași, în anii 1959—1960, s-au făcut cercetări asupra situației actuale și a posibilităților de dezvoltare rațională a ramurilor și culturilor într-o serie de comune, gospodării de stat și gospodării colective, situate în diferite zone de producție agricolă din Moldova.

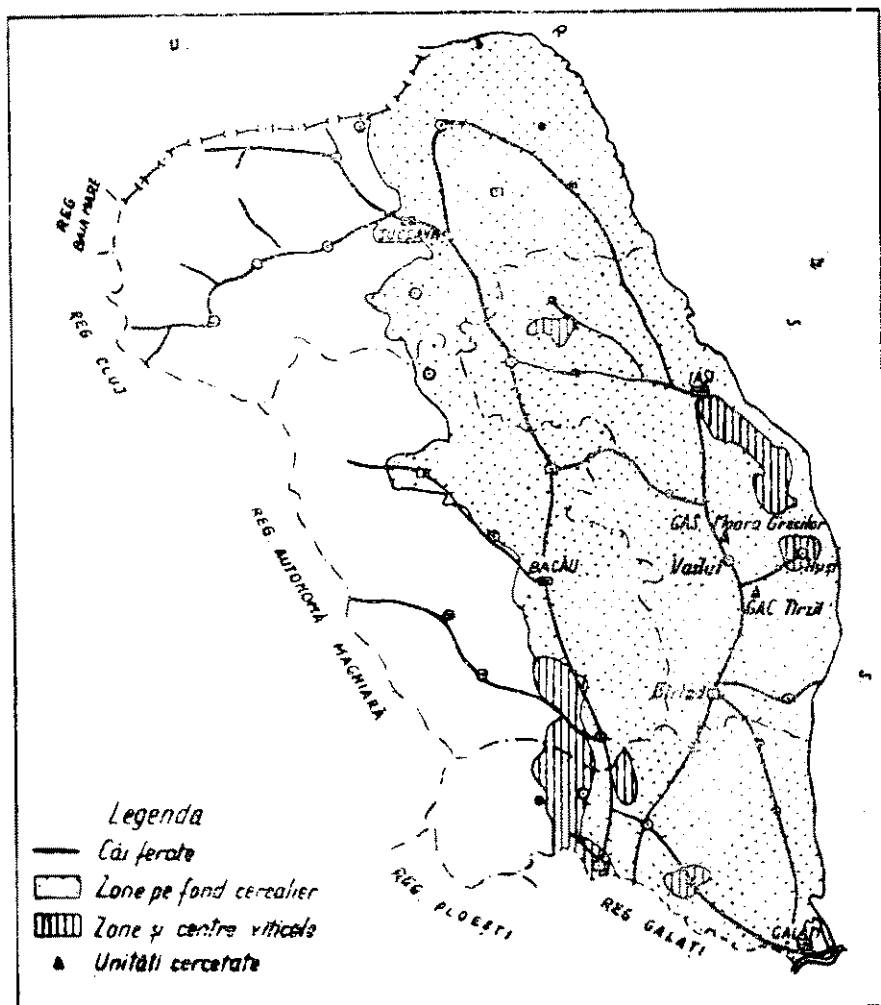
În lucrarea de față se prezintă succint principalele rezultate ale cercetărilor efectuate în câteva unități din zona de cultură a cerealelor și de creștere a animalelor, zonă care deține aproape jumătate din suprafața agricolă și producția globală a agriculturii din Moldova. Din punct de vedere administrativ-economic, zona cuprinde 365 de comune cu peste 2 000 de unități agricole socialiste [1, 6].

Alegera unităților cercetate s-a făcut după metoda selectivă. Astfel, cu ajutorul indicatorilor stabiliți prin studiul zonării producției agricole, s-au ales, din aproape în aproape, ca unități reprezentative pe zonă: comuna Tîrzii, raionul Huși, G.A.C. „Flamura Roșie” din această comună și G.A.S. Moara Grecilor, raionul Vaslui (Fig. 1).

Datele din anexa I arată că unitățile cercetate sînt destul de reprezentative pentru zona din care fac parte.

Analiza acestor unități s-a făcut după metoda elaborată de colectivul temei, plecînd de la diferitele metode și procedee folosite în Secția de econo-

mie și organizare a agriculturii din I.C.A.R. Astfel, pentru compararea zonelor și întreprinderilor, toate calculele s-au făcut la 100 ha teren agricol, iar pentru reducerea variațiilor anuale, s-au stabilit date medii pe 5 ani (1955—1959); pentru cunoașterea cât mai exactă a situației actuale și verificarea propunerilor de perspectivă, s-a folosit din plin metoda balanțelor.

Din sistemul de indicatori, stabiliți în cadrul temei pe ramuri și culturi sînt de subliniat următorii: structura categoriilor de folosință a terenului și culturilor, densitatea animalelor, producțiile medii la hectar și pe cap de animal, producția totală la 100 ha și la un locuitor rural, producția globală și producția-marfă la 100 ha și structura acestora, necesarul și consumul de furaje în kg, UN și AD pe specii de animale și categorii de furaje, nivelul utilizării lunare a forței de muncă și a forței de tracțiune animală, nivelul și ritmul lunar al încasărilor, productivitatea muncii, venitul global, venitul net și prețul de cost. De asemenea s-au avut în vedere relațiile de producție existente, condițiile naturale și organizatorice etc.

La fundamentarea economică a soluțiilor concrete de dezvoltare în perspectivă a unităților cercetate — în primul rînd a agriculturii din comuna Tîrzii — potrivit indicațiilor Congresului al III-lea al P.M.R. [5], de un real folos a fost analiza economică făcută pentru situația actuală în G.A.C. „Flamura Roșie” din această comună [2]. Rezultatele cercetărilor pe anii 1955—1959 arată, de pildă, că viile și livezile prezintă o superioritate economică netă față de folosirea terenului ca pajiște naturală sau ca teren arabil (Tab. I).

TABLOUL I

Cîțiva indicatori privind eficiența economică a folosirii terenului agricol în G.A.C. Tîrzii (1955—1959)

Indicatori	Categoriile de folosință a terenului			
	Arabil	Pajiști naturale	Vii (altoite)	Livezi
Producția globală lei/ha*)	2295	555	17130	7328
Productivitatea muncii lei/z.o.	31	111	59	55
Venitul global lei/ha	1898	511	14150	6303
Venitul net lei/ha	885	329	7588	2673
Rata rentabilității (%)	51	140	72	57

*) Calculată la prețul de valorificare.

Astfel, datorită producțiilor ridicate și a cheltuielilor de producție mici, venitul global la hectarul de vie altoită a fost de aproape 30 de ori mai mare decît la pajiștile naturale (14.150 lei față de 511 lei) sau de peste 7 ori față de terenul arabil, iar venitul net, de 23 de ori mai mare decît la pajiștile naturale (7588 lei față de 329 lei) și de peste 8 ori mai mare față de terenul arabil. Rezultate apropiate, însă inferioare vitei de vie, s-au obținut și în cultura pomilor: venitul global și venitul net au fost de peste 3 ori mai mare decît la terenul arabil.

Dintre culturile de cîmp, sfecla de zahăr și de nutreț, porumbul pentru boabe și siloz, orzul de toamnă și cartoful au dat cele mai bune rezultate economice, în timp ce la borceag, datorită agrotehnicii aplicate, rezultatele obținute au fost necorespunzătoare (Tab. II).

TABLOUL II

Cîteva indicatori privind eficiența economică a principalelor culturi din G.A.C. Tîrzii (1955—1959)

Culturile	Producția globală la preț de valorificare lei/ha	Disponibil furaj UN/ha	Productivitatea muncii lei/z.o.	Venit global lei/ha	Venit net lei/ha	Rentabilitatea %	Prețul de cost lei/UN
Grâu	1744	565	62	1333	748	61	×
Porumb	2395	2806	57	1894	1072	81	0,47
Orz de toamnă	2130	2160	64	1709	1224	135	0,43
Ovăz	1485	1400	46	1265	710	92	0,55
Sfeclă de zahăr	7907	1630*)	68	7630	4570	117	×
Cartofi	7150	3520	67	4420	2445	52	1,30
Lucernă	1172	1640	45	1071	636	118	0,35
Borș	930	1620	38	592	142	18	0,50
Porumb siloz	2550	3060	60	1941	1020	67	0,50
Sfeclă de nutreț	3567	3500	44	3252	1690	82	0,59

*) În cazul utilizării integrale ca furaj 4860 UN/ha cu un preț de cost de 0,65 lei/UN

În ceea ce privește ramurile de creștere a animalelor, cele mai bune rezultate economice s-au obținut în anii respectivi în creșterea porcilor și oilor, în timp ce creșterea vacilor, păsărilor și apicultura au dat rezultate inferioare (Tab. III).

TABLOUL III

Cîteva indicatori privind eficiența economică a ramurilor de creșterea animalelor în G.A.C. Tîrzii (1955—1959)

Specii de animale	Productivitatea muncii lei/z.o.	Venitul global lei/z.o.	Venitul net lei/z.o.	Rentabilitatea %	Valorificarea furajelor prin animale *)
Bovine	33	10	-12	-27	656 lei/ha
Ovine	34	33	11	23	1500 lei/ha
Porcine	51	78	33	98	1,61 lei/kg
Păsări	43	47	15	26	1,78 lei/kg
Albine	29	23	2	8	×

*) La bovine și ovine s-a calculat venitul net obținut la un hectar de pajiști naturale și culturi furajere valorificate prin animale, iar la porcine și păsări venitul net s-a raportat la un kg concentrate consumate de aceste specii.

Cunoașterea eficienței economice actuale a ramurilor și culturilor oferă indicații prețioase la stabilirea structurii culturilor și a bazei furajere raționale de perspectivă. Ținând seamă totodată de indicațiile studiului zonal al producției agricole și de rezultatele obținute în unitățile socialiste mai avansate din zonă, s-a ajuns la următoarele rezultate, privind nivelul și proporțiile producției agricole în comuna Tîrzii (Tab. IV).

TABLOUL IV

Principalii indicatori privind situația actuală și dezvoltarea în perspectivă a producției agricole la 100 ha, în câteva unități reprezentative din zona de cultură a cerealelor și de creștere a animalelor din Moldova

Indicatori	Situația actuală (1955—1959)			Perspectivă comuna (G.A.C.) Tîrzii (1975)
	Comuna Tîrzii	Unități mai avansate		
		G.A.C. *) Tîrzii	G. A. S. Moara Grecilor	
1. Folosirea terenului				
Arabil (% din agricol)	69,6	81,4	81,2	78,0
— irigat	(0,5)	(1,1)	(2,0)	(2,5)
Vii	3,5	3,2	2,6	12,0
Livezi	0,8	0,7	2,9	5,5
Grii	21,9	23,9	38,2	18,5
Porumb boabe	27,3	24,9	16,3	24,3
Leguminoase boabe	3,0	6,8	1,0	6,4
Floarea-soarelui	5,6	5,5	1,2	4,9
Culturi furajere	4,1	7,7	12,8	16,3
— perene	0,5	1,0	4,9	8,5
— porumb siloz	1,5	2,6	4,5	6,8
Legume	0,6	2,0	0,9	1,0
2. Nr. de animale				
Bovine (capete)	32,3	33,9	15,0	50,0
— vaci	14,8	15,4	5,7	23,0
Cabaline	1,4	1,2	3,3	2,0
Ovine	113,2	165,0	33,0	80,0
Porci de tăiere	22,7	24,2	71,4	86,0
Păsări adulte	351,0	437,0	—	600,0
Total U.V.M. (a 500 kg)	35,4	43,4	29,8	73,6
Albine (colonii)	11,5	25,2	36,4	28,0
3. Producții medii				
Grii boabe kg/ha	958	1118	1220	2600
Porumb boabe	1295	1650	1684	3600
Floarea-soarelui	1002	1265	1269	2000
Struguri	5300	5500	6000	11000
Fructe	4000	4500	4800	7000
Lapte de vacă l/cap	1200	1250	2230	3000
Lapte de oaie	46	50	50	55
4. Producția totală				
Cereale boabe (t)	60,3	75,1	94,1	142,6
— porumb	35,4	41,2	27,5	87,5
Floarea-soarelui	5,6	7,0	1,5	9,8
Sfeclă de zahăr	27,0	26,8	—	60,0
Struguri	14,6	17,3	14,4	132,0
Fructe	6,0	6,4	10,0	48,9
Lapte total (hl)	199,0	258,0	120,0	718,0
— de vacă	161,0	193,0	106,0	690,0
Carne greutate vie (t)	7,4	9,5	9,5	19,6
— de porc	2,4	2,7	7,1	8,5
Ouă (mii bucăți)	23,5	34,6	—	69,0

TABLOUL IV

(continuare)

Indicatori	Situația actuală (1955—1959)			Perspectivă comuna (G.A.C.) Tîrzii (1975)
	Comuna Tîrzii	Unități mai avansate		
		G.A.C. *) Tîrzii	G. A. S. Moara Grecilor	
5. Producția globală (mii lei) din care:	256,7	350,5	367,1	986,3
— vegetală %	55,4	54,2	62,0	65,8
— animalieră %	43,2	43,3	36,1	33,2
6. Producția-marfă				
Cereale boabe (t)	9,1	17,5	45,3	36,9
Floarea-soarelui „	3,9	4,6	1,5	6,8
Sfeciă de zahăr „	27,0	26,8	—	60,0
Struguri „	6,2	6,8	14,0	116,2
Fructe „	1,2	1,3	9,0	37,0
Lapte (hl)	50,0	45,0	105,0	285,0
— de vacă „	33,0	24,0	91,2	278,0
Carne greutate vie (t)	3,0	3,5	9,5	9,4
— de porc „ „ „	0,9	1,0	7,1	3,6
Total mii lei din care:	77,0	115,0	291,1	519,4
— culturi de câmp %	30,9	30,8	48,1	12,6
— vii + livezi %	16,0	10,7	8,8	58,2
— creșterea animalelor %	47,3	42,0	40,2	27,1

*) Inclusiv gospodăriile auxiliare ale colectivităților.

Față de situația actuală pe comună, în perspectivă este indicat ca proporția terenului arabil, a viilor și livezilor să crească apreciabil, mai ales pe seama pajiștilor slab productive situate pe terenurile în pantă. Suprafața arabilă ar putea ajunge la 78 % din terenul agricol, iar a viilor și livezilor la 12,0 % și, respectiv, la 5,5 %. Sub acest aspect, comuna Tîrzii se va apropia în perspectivă de profilul zonei viticole a regiunii Iași, la a cărei extremitate sudică se va afla.

Pentru sporirea producției vegetale de peste 4 ori față de situația actuală, se subliniază că principala cale rămâne ridicarea producțiilor medii la hectar. Îmbunătățirea înzestrării tehnico-materiale a agriculturii va face posibilă sporirea producțiilor medii de 2—3 ori față de cele actuale. Acest lucru este pe deplin realizabil, dacă avem în vedere că în următorii 15 ani înzestrarea energetică a agriculturii în comună va crește de aproape 3 ori, ajungând la 49 CP/100 ha agricole, îngrășămintele minerale — de 34 de ori, iar cele naturale — de 2,5 ori, asigurându-se anual 460 kg/ha și, respectiv, 4 600 kg/ha, proporția terenului irigat — de 5 ori, numărul speciilor de cel puțin 2—3 ori etc.

Pentru dezvoltarea rațională a ramurilor și culturilor agricole vor fi necesare totodată și unele modificări în structura culturilor: vor trebui extinse culturile furajere la peste 16 % din suprafața agricolă (din care porumbul siloz 6,8 %), iar leguminoasele pentru boabe la 6,4 %. Extin-

derea lor este indicat a se face pe seama cerealelor furajere, cit și pe terenurile ce se vor trece la arabil prin desțeleniri și lucrări de îmbunătățiri funciare, aceste plante contribuind la ameliorarea solurilor slab productive (erodate, sărăturoase etc.).

Îmbunătățirea bazei furajere va permite sporirea considerabilă a efectivului de animale și a productivității acestora. Numărul bovinelor va putea crește cu peste 50%, al porcinelor cu 270%, iar al păsărilor cu 70%, în timp ce al ovinelor va suferi oarecare reducere.

În condițiile arătate mai sus, producția globală va putea crește de 3,8 ori față de nivelul actual pe comună, ajungând la aproape un milion lei la 100 ha. Cel mai mult va crește producția la struguri și fructe (de 8,5 ori), lapte (de 3,6 ori), ouă (de 3 ori), carne și cereale (de 2,5 ori).

Sporirea producției animaliere într-o asemenea proporție va contribui la îmbunătățirea consumului alimentar, reușindu-se ca produsele de origine animală să asigure, în medie, peste 1 100 calorii pe zi, ceea ce va reprezenta 34% din totalul calorilor pe cap de locuitor, față de numai 16% în situația actuală.

Cu toată creșterea consumului gospodăresc, și în special a celui alimentar, producția-marfă, calculată la prețurile actuale, va fi de peste 6 ori mai mare decât în perioada 1955—1959. La fiecare 100 ha, în perspectivă (1975) se vor livra 36,9 t cereale (de 4 ori mai mult decât media actuală pe comună), 60,0 t sfeclă de zahăr (de 2,2 ori), 116,2 t struguri (de 19 ori), 37,0 t fructe (de 31 de ori), 285 hl lapte (de 5,7 ori), 9,4 t carne (de 3 ori) etc.

Dezvoltarea și imbinarea rațională a ramurilor și culturilor, concomitent cu introducerea tehnicii noi în G.A.C. va contribui la o mai bună utilizare a forței de muncă în timpul anului și la sporirea productivității acesteia (fig. 2).

În condițiile gospodăriei obștești, numărul de zile-om la 100 ha va crește de la 7 100 la aproape 9 000, productivitatea muncii — de la 5 620 lei la 17 300 lei pe colectivist apt de muncă sau de la 48 lei la 144 lei la o zi-om. În același timp, cheltuielile de producție pe unitate de produs se vor reduce, prețul de cost al produselor va scădea, iar veniturile gospodăriei colective și ale colectivităților vor crește simțitor. Astfel, prețul de cost se va reduce la principalele produse cu 50—60% față de prețurile actuale, ca de exemplu:

grâul de la 1,02 la 0,47 lei/kg
floarea-soarelui de la 1,17 la 0,99 lei/kg
fructele de la 1,78 la 0,50 lei/kg
carnea bovine
(greutate vie) de la 6,81 la 3,82 lei/kg
ouăle de la 0,57 la 0,39 lei/buc.

porumbul de la 0,62 la 0,48 lei/kg
strugurii de la 2,08 la 1,07 lei/kg
laptele de vacă de la 1,75 la 0,82 lei/kg
carnea de porc
(greutate vie) de la 5,50 la 1,93 lei/kg
mierea de albine de la 20,40 la 7,29 lei/kg

Venitul global la 100 ha, care în anii cercetați a fost de 269 700 lei, va putea crește la peste 766.000 lei, iar venitul net de la 129 800 lei la 526 000 lei. Prin sporirea producției și reducerea cheltuielilor de producție, rentabilitatea va fi de 2 ori mai mare: venitul net raportat la cheltuieli va reprezenta 108%, față de 54% în anii analizați.

Pe baza dezvoltării proprietății obștești, în ipoteza repartizării la fondul de consumație a numai 75% din venitul global arătat mai sus, venitul

personal al colectiviştilor va fi de peste 10 000 lei pe colectivist mediu anual participant la muncă, sau circa 21 000 lei pe familie, ceea ce va permite o ridicare substanţială a nivelului lor de trai material şi cultural.

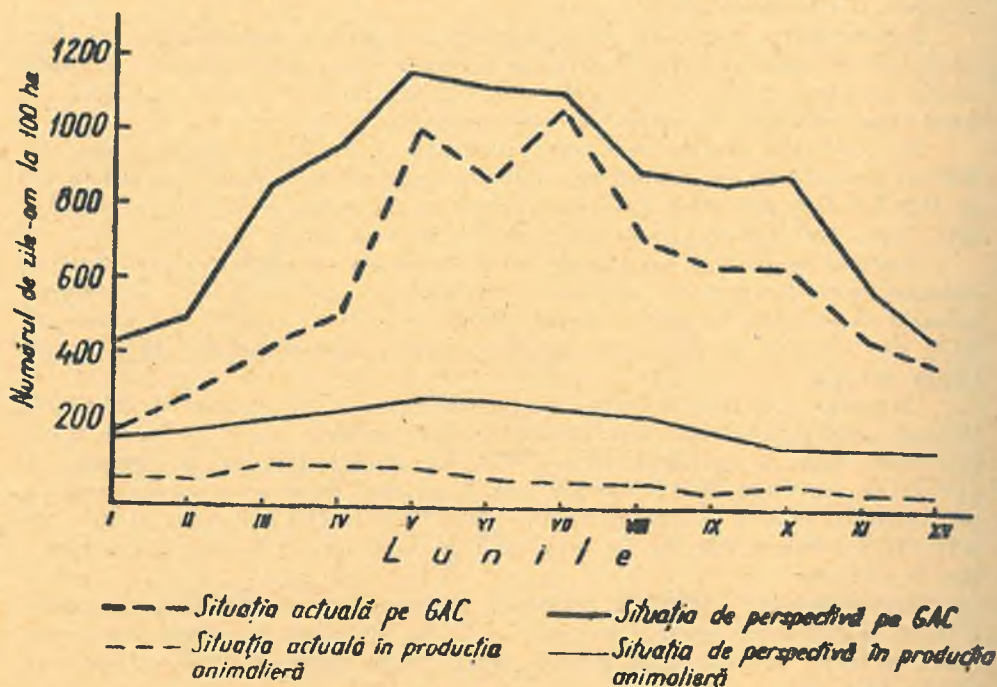

Fig. 2. Ritmul lunar al utilizării forței de muncă în G.A.C. Tîrzii

Executarea unor astfel de cercetări, în cât mai multe unități reprezentative pe zone, în cadrul raioanelor, va contribui la soluționarea cât mai completă a problemei dezvoltării raționale a producției agricole, servind în primul rînd la fundamentarea economică a soluțiilor ce se propun în schițele și proiectele de organizare a gospodăriilor de stat și gospodăriilor colective din țară.

BIBLIOGRAFIE

1. Cosciug V., Vasilescu N. — Repartiția teritorială a producției agricole în Moldova de Nord și de Mijloc. St. și cerc. št., Biol. și št. agr. Acad. R.P.R., Filiala Iași, an. VIII, f. 2, 1957.
2. Cosciug V., Popescu C. — Eficiența economică a ramurilor și culturilor în G.A.C. „Flamura Roșie” din comuna Tîrzii, raionul Huși, regiunea Iași, St. și cerc. št., Biol. și št. agr., Acad. R.P.R., Filiala Iași, an. X, f. 1, 1959.
3. Русаков Г. К. — Внутрихозяйственное планирование «Знание», Москва, 1960.
4. Zaltman L.M., Krasnov V. D., Tînkov M. L. — Experiința imbinării ramurilor producției colhoznice, Ed. agrosilvică, București, 1955.
5. Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. pentru planul de dezvoltare al economiei naționale pe anii 1960—1965 și pentru programul economic de perspectivă. Ed. Politică, București, 1960.
6. Metode agrotehnice pentru sporirea producției agricole în Moldova. Ed. Acad. R.P.R., București, 1960.

Anexa I

Cișiva indicatori privind reprezentativitatea unităților cercetate pentru zona de cultură a cerealelor și de creștere a animalelor din Moldova (1955—1959)

Indicatori	Pe zona re-publicană de est	Comuna Tîrzii	G.A.C. *) Tîrzii	G. A. S. Moara Grecilor
1. Relieful	Podiș	Coastă	Podiș	Podiș
Altitudinea (m)	300	250	250	260
Suprafața mecanizabilă (% agr.)	59	60	62	65
„ irigabilă „	4	1,8	2	2,5
2. Apa freatică (m)	12	11	10	10
3. Clima	Dfbk —	Dfbx	Indicele de Martonne 24-30	
Temperatura (media anuală °C)	9,5	9,5	9,5	9,4
Precipitațiile anuale (mm)	500	510	510	530
4. Solul	Cernoziomuri levigate și șocolatii pe luturi			
Eroziunea	Puternică spre moderată			
Fertilitatea	Mijlocie spre slabă Mijlocie			
5. Vegetația	Silvostepă și zona stejarului			
6. Zonele ecologice				
— grâu, porumb, fl. soarelui	Favorabilă 3			
— sfecla de zahăr	Favorabilă 3 Puțin favorabilă			
7. Populația la 100 ha agricole				
— populația totală	100,5	100,6	92,7	x
— Activă în agricultură	51,0	56,2	63,0	x
8. Folosința terenului (% agr.)	100,0	100,0	100,0	100,0
— arabil	78,0	69,6	81,4	81,2
— pășuni și fînețe	19,0	26,1	14,7	13,3
— vii	2,5	3,5	3,2	2,6
9. Structura culturilor (% arabil)	100,0	100,0	100,0	100,0
Cereale (boabe)	77,4	75,3	66,4	77,0
— grâu și secară	28,8	31,5	29,3	41,7
— porumb	44,2	39,0	30,6	20,1
Leguminoase (boabe)	0,8	4,3	8,4	1,1
Industriale	9,9	12,1	9,0	1,4
— floarea-soarelui	7,5	8,0	6,8	1,4
Alimentare	2,7	1,4	3,6	1,5
— legume	1,3	0,9	2,5	1,1
Furajere	8,2	5,9	9,4	15,7
10. Animale (capete/100 ha agr.)				
Taurine	33,9	32,3	33,9	15,0
Cabaline	4,8	1,4	1,2	3,3
Ovine și caprine	96,5	113,2	165,0	33,0
Porci de tăiere (à 100 kg)	20,3	22,7	24,2	71,4
Păsări adulte	277,0	351,0	437,0	—
Total U.V.M. (à 500 kg)	37,1	35,4	43,4	29,8
din care:				
ierbivore	28,3	26,2	31,9	14,4

Anexa I (continuare)

Indicatori	Pe zona re- publicană de est	Comuna Tîrzii	G.A.C. *) Tîrzii	G. A. S. Moara Grecilor
11. Producțiile medii				
— grâu boabe (kg/ha)	1150	958	1118	1220
— porumb " "	1280	1295	1650	1584
— floarea-soarelui " "	950	1002	1265	1269
— sfeclă de zahăr " "	13800	12900	15200	—
— struguri " "	5000	5300	5500	6000
— lapte de vacă (l/cap)	1200	1200	1250	2230
— lapte de oaie (l/cap)	48	46	50	50
12. Greutatea animalelor (kg)				
— vaci	345	345	350	380
— oi mame	38	35	40	42

*) Inclusiv gospodăriile auxiliare ale colectivităților.

ВКЛАД К ИЗУЧЕНИЮ РАЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ В ЗОНЕ ЗЕРНОВЫХ
КУЛЬТУР И ЖИВОТНОВОДСТВА В МОЛДОВЕ

Краткое содержание

Ввиду рационального развития сельскохозяйственных отраслей и культур, на основе исследований естественных, экономических и организационных условий, исследований произведенных в 1955—1959 годах, в зоне зерновых культур и животноводства в Молдове, — особенно в селе Тырзий, Ясской области, показательной для этой зоны, — выдвигаются в настоящей работе конкретные предложения предназначенные для более действенного использования естественных и экономических условий.

Эти предложения имеют в виду задания которые приходятся этой зоне в соответствии с государственным планом на 1960—1965 годы, и перспективной экономической программой принятой III-м Съездом Румынской Рабочей Партии.

CONTRIBUTION A L'ETUDE DU DEVELOPPEMENT RATIONNEL
DE LA PRODUCTION AGRICOLE DANS LA ZONE DE CULTURE
CÉRÉALIÈRE ET DE L'ÉLEVAGE DU BÉTAIL EN MOLDAVIE

Résumé

En vue du développement rationnel des branches et des cultures agricoles, à la suite des recherches sur les conditions naturelles, économiques et d'organisation faites pendant les années 1955—1959 dans la zone céréalière et de l'élevage du bétail en Moldavie — surtout dans la commune

Tirzii, rayon de Jassy — qui est représentative dans cette zone — notre ouvrage contient des propositions concrètes tendant à aider l'utilisation la plus efficace des conditions naturelles et économiques respectives.

Ces propositions sont inspirée des taches posées pour cette zone par le plan d'état pour les années 1960—1965 et le programme économique de perspective adopté par le III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain.

CONSOLIDAREA ECONOMIC-ORGANIZATORICĂ A G.A.C. DIN REGIUNEA IAȘI

DE

NICOLAE VASILESCU și PETRU MAGAZIN

Institutul agronomic „Ion Ionescu de la Brad”, Iași

În economia noastră națională, agricultura reprezintă cea de-a doua ramură în ce privește participarea la venitul național și folosirea forței de muncă.

În regimul burghezo-moșieresc, țara noastră, deși era considerată ca „eminamente agrară”, avea o agricultură înapoiată, lipsită de mijloace tehnice, îngrășăminte, soiuri de plante și rase de animale productive, iar pământul era în cea mai mare parte în mâinile moșierilor și arendașilor, fiind folosit în scopul exploatării țăranilor muncitori.

Datele recensământului agricol din 1941 arătau că agricultura regiunii Iași era foarte slab înzestrată cu mașini și unelte agricole. Astfel, reveneau în medie 1 plug la două gospodării, una căruță la două gospodării, una grapă la 3 gospodării, una semănătoare la 125 gospodării, iar o secerătoare revenea la 250 gospodării etc. În comparație cu media pe țară, situația agriculturii regiunii Iași era mult mai grea (pe țară reveneau una semănătoare la 42 gospodării și 1 secerătoare la 60 gospodării).

Dacă ne referim la micile gospodării, insuficiența inventarului agricol de bază era și mai acută. În ce privește inventarul viu, cea mai mare parte a gospodăriilor, (în special cele care posedau pînă la 3 ha teren), nu aveau animale de muncă. La aceasta trebuie să mai adăugăm și puternica diferențiere de clasă care exista în agricultura regiunii Iași. Astfel, în 1941, aproape jumătate (46,5%) din numărul de gospodării agricole posedau teren care nu depășea suprafața de 3 ha. În toate aceste gospodării, cit și în majoritatea celor care aveau între 3—5 ha nu se asigura hrana necesară familiilor respective deoarece pe lîngă insuficiența terenului se adăuga și faptul că aceste gospodării dețineau terenurile cele mai sărace și erau luate în condiții agrotehnice înapoiate. Creșterea în același timp a elementelor capitaliste la sate — chiaburii și moșierii — adinceau și mai mult gradul de exploatare și de mizerie al țăranimii muncitoare.

Analizînd această situație în comparație cu cea din 1930, se constată între anii 1930—1941 o deposedere de pămînt rapidă a gospodăriilor cu suprafață pînă la 5 ha, în timp ce gospodăriile moșierești și chiaburești

înregistrează creșteri apreciable ale suprafețelor lor. Această situație a influențat în mod negativ producția agricolă a regiunii Iași și prin aceasta și nivelul de trai al țărănimii muncitoare.

La toate acestea trebuie adăugat și faptul că statisticile burgheze nu oglindeau în mod fidel realitatea.

După 23 August 1944, condițiile istorice nou create cereau înfăptuirea unei largi reforme agrare care să facă o nouă repartizare a pământurilor în folosul țărănimii muncitoare. În acest scop, guvernul democrației a legiferat la 23 martie 1945 reforma agrară. În urma acestei reforme agrare, structura proprietății din regiunea Iași s-a schimbat în mod simțitor. Proportia gospodăriilor care posedau sub 1 ha teren a scăzut mult în 1948 față de 1941. În schimb, proporția gospodăriilor care posedau între 1—3 ha și 3—5 ha crește (de la 58,2% în 1941, la 63,1% în 1948 — ani în care s-au întocmit recensăminte). Proportia celorlalte categorii de gospodării este în scădere. Aceste schimbări în structura proprietății sînt mai evidente dacă avem în vedere că în 1948 numărul gospodăriilor a crescut cu peste 11% față de 1941.

Totuși, chiar și după reforma agrară din 1945, gospodăriile țărănești din regiunea Iași continuă să aibă un pronunțat caracter parcellar. În aceste condiții era greu de introdus tehnica avansată, iar mica gospodărie nu se putea dezvolta decît în limite foarte restrinse. Fărîmîțarea terenului apare și mai accentuată dacă luăm în considerare faptul că pe aceste parcele mici țăranul muncitor trebuia să-și producă pentru consumul său propriu o varietate întrecagă de produse agricole.

Situația grea a agriculturii din regiunea Iași în primii ani după 23 August 1944 se explică, pe de o parte prin distrugerea inventarului agricol în timpul celui de-al doilea război mondial, iar pe de altă parte datorită celor doi ani de secetă excesivă care a bîntuit în Moldova și care a determinat pe mulți țărani să-și descompleteze sau chiar să lichideze animalele de muncă și inventarul agricol.

Toate acestea au făcut ca agricultura să rămînă în urmă față de industrie, ducînd astfel la frînarea dezvoltării unor ramuri ale industriei. Această situație nu putea fi rezolvată decît prin transformarea socialistă a agriculturii, prin făurirea unei economii socialiste unitare.

Dar economia socialistă unitară cere, pe de o parte, lărgirea sectorului socialist în toate ramurile economiei naționale, iar pe de altă parte, consolidarea acestora.

În momentul de față, sarcina principală stabilită de Congresul al III-lea al P.M.R. în domeniul agriculturii, este încheierea colectivizării agriculturii și consolidarea economico-organizatorică a gospodăriilor colective. Rezolvarea acestor probleme legate de dezvoltarea calitativă a activității de producție în agricultură determină necesitatea îndreptării tuturor forțelor în această direcție. Gospodăriile colective care sînt bine întărite din punct de vedere economic și organizatoric, care obțin de la an la an recolte sporite și care asigură colectivistilor venituri tot mai mari, constituite pentru țărani întovărășiți cea mai puternică dovadă a superiorității agriculturii socialiste, a proprietății colectivist-cooperatiste. Gospodăriile agricole colective care se preocupă mai puțin de consolidarea lor economică și organizatorică, nu se dezvoltă la nivelul condițiilor create, avutul obștesc nu crește în mod con-

tinuu, iar colectivisții nu-și pot spori veniturile pe măsura posibilităților pe care le oferă marea gospodărie socialistă. Așadar, consolidarea economică și organizatorică a gospodăriilor colective reprezintă o necesitate obiectivă care se impune datorită cerințelor legii economice fundamentale a socialismului.

I. Creșterea numărului de G.A.C.

Sectorul socialist cooperatist al agriculturii regiunii Iași a luat ființă în anul 1949, când s-au constituit primele gospodării colective. De atunci, numărul de gospodării colective a crescut an de an, creșterea cea mai mare fiind în perioada 1955—1960 (perioada după al II-lea Congres al P.M.R.) (Tab. I).

Numărul de gospodării agricole colective, ca și suprafața și numărul de familii cuprinse în acestea a crescut în mod simțitor, începând din anul 1958—1960. În această perioadă, numărul de familii de țărani muncitori și în special al celor cu gospodărie mijlocie care au intrat în gospodăriile colective, este tot mai mare.

TABLOUL I
Dezvoltarea G.A.C. din regiunea Iași.

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Numărul de G.A.C.	103	131	140	206	354	403
Suprafața agricolă a G.A.C. (% din supr. țăr. muncit.)	4,0	4,3	5,3	8,0	23,5	37,4
Nr. de fam. din G.A.C. (% din total fam. de țăr. muncit.)	2,5	2,9	4,1	7,3	25,4	
Suprafața agricolă medie a unei G.A.C.—ha	234	200	243	234	398	513
Nr. mediu de familii într-o G.A.C.	53	50	64	77	153	213

Extinderea sectorului colectivizat s-a făcut nu numai prin înființarea de G.A.C. ci și prin intrări de noi familii de țărani muncitori în G.A.C. existente. Ca urmare, suprafața medie a unei G.A.C. este în continuă creștere (de la 234 ha în 1955, la 513 ha în 1960), iar numărul de familii crește de la 53, la 213. Grupând gospodăriile colective după suprafața de teren și numărul de familii existente la sfârșitul anului, se obțin datele din tabloul II.

TABLOUL II
Gruparea G. A. C. după suprafață și nr. de familii (%)

Suprafața (ha)	% din numărul de G.A.C.						Numărul de familii	% din numărul de G.A.C.					
	1955	1956	1957	1958	1959	1960		1955	1956	1957	1958	1959	1960
sub 100	5,8	25,2	22,1	26,2	4,2	1,4	sub 50	48,5	58,8	52,8	41,2	6,5	2,9
101—300	68,9	51,1	54,3	49,5	45,5	25,8	51—100	46,6	36,6	36,4	38,8	32,2	15,3
301—500	22,3	21,4	17,8	15,0	23,4	30,3	101—200	4,9	4,6	7,8	15,5	41,2	42,4
501—1000	3,0	2,3	5,0	6,8	19,8	29,0	201—300	—	—	2,1	2,4	12,1	22,1
1001—3000	—	—	0,8	2,5	7,1	13,5	301—500	—	—	—	0,9	5,4	11,1
peste 3000	—	—	—	—	—	—	peste 500	—	—	0,9	0,9	2,6	6,0

Ponderea G.A.C. care aveau o suprafață de pînă la 300 ha scade de la 74,7% în 1955, la 27,2% în 1960, iar al celor în care erau pînă la 100 familii, scade de la 95,1% în 1955, la 18,2% în 1960. În schimb crește ponderea G.A.C. care posedau peste 300 ha și a celor în care se aflau peste 100 familii. Aceasta constituie un prim aspect al consolidării G.A.C. din regiunea Iași.

II. Dezvoltarea proprietății obștești*)

Cea mai concludentă expresie a gradului de consolidare economică și organizatorică a G.A.C. este dezvoltarea proprietății obștești. Între succesele obținute în creșterea producției și a productivității muncii, a nivelului de trai al colectivităților și dezvoltarea proprietății obștești, există o strînsă interdependență. De aceea în lupta pentru consolidarea economică și organizatorică a G.A.C., întărirea și dezvoltarea proprietății obștești trebuie să constituie o preocupare principală.

În perioada analizată (1955—1960), valoarea proprietății obștești a crescut în mod considerabil (Tab. III).

TABLEUL III
Creșterea proprietății obștești în G. A. C. (1955 = 100)

Specificare	1956	1957	1958	1959	1960
Fondul de bază	126,8	176,8	269,2	442,3	702,7
Fondul de asociați	114,1	234,3	679,5	1 136,2	1 611,1
Fondul și rezerva de semințe	114,1	152,5	264,4	595,6	1 044,4
Fondul și rezerva de furaje	81,9	123,4	219,0	635,4	1 454,3
Alte fonduri statutare	74,3	105,8	161,6	737,7	1 251,8
Total proprietate obștească	115,6	166,1	277,1	534,5	920,9
Proprietate obștească la 100 ha teren agricol	106,7	124,7	138,8	120,7	107,3
Proprietate obștească în medie la o G. A. C.	90,9	122,2	138,5	192,5	236,0

Creșterea valorii proprietății obștești în perioada 1955—1960 constituie un fapt pozitiv în activitatea economică și organizatorică a G.A.C. din regiunea Iași, deoarece de aceasta depinde în cea mai mare măsură puterea economică a gospodăriilor. Raportată la 100 ha teren agricol, proprietatea obștească înregistrează o creștere mai lentă, în 1960, procentul de creștere fiind mai mic decît în 1959 datorită ritmului mai rapid al colectivizării. De altfel, creșterea proprietății obștești în medie pe G.A.C., an de an, dovedește că scăderea în 1960 a averii obștești raportată la 100 ha teren agricol se datorește numai ritmului accentuat de creștere a suprafețelor de teren.

Analiza averii obștești privită ca valoare totală la 100 ha și în medie

*) În analiza efectuată nu au fost luate în calcul G.A.C. care au fost înființate în a doua jumătate a anului, ele neavînd activitate productivă.

la o G.A.C. ne dă concluzia generală cu privire la gradul de consolidare economică și organizatorică a acestora. Mijlocul prin intermediul căruia se poate obține o imagine mai reală în ce privește puterea economică a G.A.C. și progresul făcut în direcția consolidării economice și organizatorice este analiza fondului de bază. Aceasta reprezintă principala sursă a averii obștești. Modul cum a crescut fondul de bază al G.A.C. din regiunea Iași se poate urmări din datele prezentate în tab. IV.

An de an, fondul de bază al G.A.C. din regiunea Iași a crescut, ajungând ca în 1960 să fie de peste 7 ori mai mare ca în 1955.

TABLOUL IV

Dinamica și structura fondului de bază (%)

Specificare	Structura (% față de total)				Creșterea absolută (1955 = 100)		
	1955	1957	1959	1960	1957	1959	1960
Valoarea bunurilor colectivizate trecute la fondul de bază	8,6	10,9	20,2	17,4	223,8	1043,2	1502,6
Taxele de înscriere	1,3	0,9	1,3	1,3	132,4	447,0	719,3
Reținerile din veniturile în bani și în natură ptr. complet. fond. de bază	17,8	22,5	31,0	39,0	219,8	757,4	1534,8
Valoarea prăsiliei și creșterea în greutate a animalelor	13,4	16,7	12,5	10,4	219,3	410,8	546,5
Acumulări în construcții, plantații, inventar gospodăresc și amenajări tehnice	29,9	27,8	25,1	23,5	164,8	369,7	551,2
Valoarea mijl. primite de la org. de stat și obștești fără plată	29,0	21,2	9,9	8,4	129,0	150,3	176,7
Total fond de bază	100,0	100,0	100,0	100,0	176,6	442,2	702,7
Din care: din surse de acumulare	61,1	67,0	68,6	73,0	193,3	495,0	836,7
din surse de formare	38,9	33,0	31,4	27,0	150,2	360,1	490,0
Total fond de bază la 100 ha teren agricol	—	—	—	—	134,7	114,2	82,0
Total fd. de bază în medie la o G.A.C.	—	—	—	—	123,7	159,7	179,3

Ca urmare a ritmului intens de colectivizare (vezi tab. I) o creștere susținută o înregistrează „valoarea bunurilor colectivizate trecute la fondul de bază”. Alături de aceasta, un ritm mai mare de creștere se observă la elementele cele mai dinamice ale fondului de bază. Aceasta constituie un fapt pozitiv, dovedind preocuparea G.A.C. pentru dezvoltarea fondului de bază. În dinamica fondului de bază se observă o creștere nu numai a valorii totale, ci și a valorii lui raportată la 100 ha teren agricol sau în medie la o G.A.C. Scăderea valorii fondului de bază raportată la 100 ha teren agricol în 1960 se datorește în mod exclusiv ritmului de creștere rapid al

suprafețelor de teren (858,1% în 1960 față de 1955) caruia în mod obiectiv nu a putut să-i corespundă același ritm de creștere a fondului de bază. Aceasta ne explică de ce totuși fondul de bază raportat la o G.A.C. este în creștere an de an. De altfel, sint multe G.A.C. din regiunea Iași care depășesc cu mult media pe regiune. Astfel, G.A.C. din Ruginoasa-Pășcani are un fond de bază la 100 ha agricol, care depășește media pe regiune cu 96,4%, iar la G.A.C. Gugești-Huși, cu 65,6% etc.

Dar, alături de creșterea fondului de bază se observă și o schimbare a structurii calitative a acestuia. Dacă în 1955, sursele de acumulare reprezentau numai 61,1% din fondul de bază, în 1960 ponderea acestora crește la 73,0%. Dintre acestea locul principal îl ocupă reținerile din venituri, a căror pondere crește de la 17,8% în 1955, la 39,0% în 1960, după care urmează acumulările în construcții și inventar gospodăresc.

Procesul de consolidare economică a G.A.C. rezultă și mai limpede dacă urmărim locul pe care sursele de acumulare îl ocupă în creșterea anuală a fondului de bază. Așa de exemplu în anul 1958, sursele de acumulare reprezentau 71,7% din valoarea totală a fondului de bază, dar ele au contribuit la creșterea lui în acel an cu 84,3% din totalul creșterii. În 1960, sursele de acumulare reprezentau 73% din totalul fondului de bază. Din suma de 34 milioane lei cu cât a crescut fondul de bază în acel an, 88% provine din sursele de acumulare. Rolul deosebit de important al acumulărilor în dezvoltarea fondului de bază va crește și mai mult după ce se va încheia procesul de colectivizare.

Trebuie însă de avut în vedere că, „reținerile din veniturile bănești și în natură” pentru completarea fondului de bază reprezintă numai parțial o acumulare la fondul de bază, pentru că o parte din aceste rețineri trebuie să acopere uzura mijloacelor de bază (amortismentul) iar restul pot fi considerate ca acumulări efective. De aceea cu cât ritmul de creștere al reținerilor din veniturile bănești și în natură va fi mai mare decât ritmul de creștere al cotei de amortisment, cu atât acumulările efective vor fi mai mari (Tabloul V).

Concomitent cu creșterea veniturilor alocate la fondul de bază a crescut și valoarea mijloacelor fixe și anume într-un ritm mai mic decât ritmul de creștere al veniturilor alocate fondului de bază și ca atare acumulările bănești efective au fost din an în an tot mai mari. Dacă în 1956, numai 4,5% din veniturile alocate fondului de bază au constituit acumulări efective, în 1960 ponderea acestora a crescut la 70,7%.

De asemenea a crescut mult și ponderea acumulărilor bănești efective din totalul veniturilor bănești realizate de G.A.C. (de la 0,8% în 1956 la 14,2% în 1960). Această situație a creat câmp liber de acțiune reproducției socialiste largite, a permis ca de la an la an G.A.C. să reia procesul de producție pe o scară tot mai largă și ca urmare să se întărească tot mai mult din punct de vedere economic.

Ținând cont că amortizarea mijloacelor fixe este un proces permanent și că el va crește pe măsura extinderii volumului mijloacelor fixe, și a activității de producție a G.A.C., este absolut necesar ca veniturile bănești alocate fondului de bază să crească și de aici înainte într-un ritm tot atât

TABLOUL V

Reținerile din veniturile pentru completarea fondului de bază și acumulările bănești efective

Specificare		1955	1956	1957	1958	1959	1960
Venituri alocate la fondul de bază	mii lei	1 670	1 711	2 604	5 146	12 892	25 095
din care: — rețineri în bani	" "	830	857	1 293	3 029	8 775	19 625
— val. prod. reținute	" "	—	—	—	231	1 044	800
— rambursări de împrum.	" "	840	854	1 311	1 886	3 073	4 670
Cota de amortiz. a mijl. fixe	" "	1 192	1 634	1 803	2 707	4 853	7 330
Acumulări bănești efective	" "	477	77	801	2 439	8 039	17 765
Venituri alocate la fondul de bază (% din total venituri bănești)	" "	19,4	18,8	19,1	20,9	18,0	20,0
Acumulări bănești efective (% din total venituri bănești)	" "	5,5	0,8	5,9	9,9	11,6	14,2
Acumulări bănești efective (% din total venituri alocate la fondul de bază)	" "	28,0	4,5	30,8	47,4	62,3	70,7

de înalt. Numai pe această cale se poate mari contribuția veniturilor bănești la dezvoltarea și consolidarea economică a G.A.C.

În procesul de creștere a fondului de bază, un rol important revine și celeilalte surse de acumulare „valoarea prășilei și creșterea în greutate a animalelor”. Aceasta este în directă legătură cu dezvoltarea sectorului zootehnic. În anii cercetați, G.A.C. din regiunea Iași au reușit să-și sporească valoarea prășilei și a creșterii în greutate a animalelor de peste 5 ori.

Dezvoltarea multilaterală a G.A.C. și întărirea lor economică și organizatorică depind în mare măsură și de „acumulările în construcții, inventar gospodăresc, plantații și amenajări tehnice”. Acumulările în acest domeniu au crescut în 1960 de peste 5 ori și jumătate față de 1955, ele reprezentând aproape un sfert din valoarea totală a fondului de bază. Atenția pe care G.A.C. au acordat-o ridicării de construcții a fost motivată de necesitatea asigurării condițiilor optime pentru dezvoltarea șeptelului într-un ritm mai rapid. Astfel, numai în anul 1960 au fost construite 251 grajduri pentru animale cornute mari, 71 maternități pentru scroafe, 53 cotețe pentru pasări, 111 saivane, 131 magazine, 163 pătule, 57 clădiri pentru ateliere, 27 remize și alte construcții. Pentru ridicarea acestor construcții, G.A.C. au folosit tot mai mult forța de muncă din cadrul gospodăriei. Astfel dacă în 1955 G.A.C. au cheltuit pentru plata specialiștilor angajați pentru construcții 16,3% din totalul cheltuielilor pentru investiții, în 1960 ele au cheltuit numai 0,8%. Tot în 1960 au fost plantate 732 ha viță de vie și peste 120 000 pomi fructiferi. Așadar, contribuția colectivizilor la dezvoltarea proprietății obștești este din ce în ce mai mare. Numai în 1959, în medie pe G.A.C., valoarea acumulărilor a crescut cu peste 48% față de 1955, iar raportate la 100 ha agricol cu peste 57%.

În dezvoltarea proprietății obștești, alături de pământ și de mașinile S.M.T.-urilor, un rol deosebit de important l-au avut mijloacele de bază.

proprietate obștească a G.A.C. Practica din țara noastră a dovedit că între valoarea mijloacelor de bază, valoarea fondului de bază, valoarea producției marfă și veniturile bănești realizate de G.A.C. este o strinsă legătură. Acest lucru se constată și în cazul G.A.C. din regiunea Iași (Tab. VI).

TABLOUL VI

Influența gradului de înzestrare a G.A.C. asupra fondului de bază, producției globale și marfă și asupra veniturilor bănești (% față de 1956).

Anii	Valoarea mijl. de bază			Valoarea fd. de bază			Valoarea prod. globale			Valoarea prod. marfă			Venituri bănești realizate		
	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha	Total	La o G.A.C.	La 100 ha
1956	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1958	165,5	105,2	83,8	189,2	120,3	103,1	211,7	134,7	132,2	209,7	122,0	130,6	430,7	171,6	168,7
1960	467,1	150,7	52,1	554,0	179,3	83,4	880,4	313,6	135,5	1057,2	376,7	157,6	2493,0	481,5	201,7

Corelația între acești indicatori se constată și în cazul raportării la 100 ha și în cel al raportării la o G.A.C. Cu cât G.A.C. sînt mai înzestrate cu mijloace de bază, cu atît ele au posibilitatea să-și îmbunătățească activitatea tehnico-economică și ca atare să obțină rezultate economice tot mai bune. Se știe că valoarea mijloacelor de bază raportate la 100 ha arată creșterea concentrării mijloacelor de bază. În cazul G.A.C. din regiunea Iași, deși din punct de vedere cantitativ (la 100 ha teren) se observă o scădere relativă a proprietății obștești (datorită ritmului accentuat de creștere a suprafețelor), totuși din punct de vedere calitativ, proprietatea obștească este în creștere, dovedind prin aceasta o ridicare a nivelului de socializare a producției în gospodăriile colective din regiunea Iași.

Dar pentru întărirea și dezvoltarea proprietății obștești, o importanță deosebită o au și mijloacele de bază, deoarece de acestea depinde în mare măsură ritmul de creștere a proprietății obștești (Tab. VII).

Valoarea totală a mijloacelor de bază a crescut în 1960 de peste 5 ori și jumătate față de 1955. La unele grupe de mijloace de bază creșterea este mult mai mare. Astfel, valoarea instalațiilor și amenajărilor tehnice a crescut în 1960 de peste 9 ori față de 1955, deși ponderea lor este destul de scăzută. Raportată la 100 ha teren agricol, valoarea totală a mijloacelor de bază este în scădere, aceasta datorită ritmului mult mai mare de creștere a terenului agricol (față de 1955 terenul agricol crește în 1960 cu 758,1%, iar valoarea mijloacelor de bază cu 479,3%). În schimb, în medie pe o G.A.C. valoarea mijloacelor de bază este în creștere, în 1960 fiind cu 48,1% mai mare ca în 1955. Aceasta dovedește interesul depus de G.A.C. pentru dotarea lor, pentru folosirea rațională a fondului de bază. Creșterea valorii mijloacelor fixe este o urmare directă a creșterii fondului de bază. În același timp, sporirea mijloacelor de bază folosite în procesul de producție este un prim indice care ne arată măsura în care organizarea proce-

TABLOUL VII

Structura și dinamica mijloacelor de bază (%)

Specificare	Structura (% din total)						Creșterea absol. (% față de 1955)				
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1956	1957	1958	1959	1960
Clădiri, constr. și plan- tații	42,0	44,8	44,3	36,5	33,9	33,0	132,3	166,8	205,1	306,6	455,5
Animale de muncă	12,3	12,3	14,2	22,6	22,2	16,3	123,2	182,7	431,2	632,7	770,8
Animale de producție, păsări, albine	22,4	19,3	17,3	17,1	20,2	26,8	108,3	123,6	181,6	347,0	702,3
Mașini agricole, motoa- re, unelte mari și mij- loace de transport	14,7	14,8	15,2	13,9	14,8	14,8	126,0	166,0	251,5	360,1	589,8
Inventar gospodăresc	6,5	5,8	5,4	4,6	5,0	5,7	110,0	130,4	167,7	283,0	457,8
Instalații și amenaj. teh- nice	2,1	3,0	3,6	5,3	3,9	3,4	158,8	252,8	376,6	632,0	916,0
Total mijloace de bază	100	100	100	100	100	100	124,0	158,6	235,8	368,7	579,3
Mijl. de bază la 100 ha agricol	—	—	—	—	—	—	115,0	119,6	118,6	85,7	67,5
Mijl. de bază în medie la o G.A.C.	—	—	—	—	—	—	97,5	111,0	102,6	132,4	48,1

sului de producție duce la folosirea deplină a condițiilor economice și naturale de care dispun G.A.C. în vederea sporirii producției.

Situația înzestrării G.A.C. din regiunea Iași cu mijloace fixe se reflectă și în structura valorii acestora. Schimbările intervenite în această structură în perioada analizată marchează tendințele de orientare a G.A.C. în acest sens și totodată scot în relief anumite lipsuri care încă mai persistă în această privință. Ponderea mică și în unii ani în scădere pe care o reprezintă valoarea inventarului gospodăresc, a instalațiilor și amenajărilor tehnice, constituie un aspect negativ. Gospodăriile colective vor trebui să acorde mai mult interes în dotarea lor cu inventar gospodăresc, instalații și amenajări tehnice. Aceasta înseamnă că alături de ajutorul pe care-l primesc din partea S.M.T., gospodăriile colective trebuie să-și completeze inventarul agricol potrivit cerințelor agriculturii moderne, mai ales dacă avem în vedere imposibilitatea S.M.T.-urilor de a efectua în prezent toate lucrările agricole, precum și insuficiența numerică și calitativă a inventarului agricol adus de colectivități.

Ca rezultat al creșterii gradului de mecanizare din G.A.C. era de așteptat ca ponderea valorii animalelor de muncă să fie în scădere, iar cea a animalelor de producție în creștere. Acest lucru se observă începând din anul 1958. La sfârșitul anului 1960, reveneau în medie la fiecare G.A.C. față de 1955, de peste 5 ori mai multe vaci, de aproape două ori mai mulți porci și de peste 2 ori mai multe păsări.

Față de posibilitățile existente și cele ce se vor crea în viitor, G.A.C. vor trebui să depună interes mai mare în sporirea efectivelor de animale de producție.

Dezvoltarea proprietății obștești are o influență pozitivă asupra veniturilor realizate de G.A.C. și asupra celor ce se împart membrilor colectivști (Tab. VIII).

TABLOUL VIII
Creșterea proprietății obștești și a veniturilor, în medie pe G. A. C. (1956 = 100)

Specificare	1957	1958	1959
Valoarea proprietății obștești	134,2	152,2	211,5
Valoarea fondului de bază	123,4	120,3	160,0
Valoarea mijloacelor fixe de producție	135,5	125,3	162,2
Total cereale produse în G.A.C.	143,1	128,2	260,5
Cereale repartizate colectivștilor	169,4	126,1	250,0
Total venituri bănești realizate	140,4	171,7	347,4
Sume de bani repartizate colectivștilor	169,5	247,3	625,6

Pe măsura creșterii proprietății obștești, G.A.C. au avut posibilitatea să obțină produse în cantități din ce în ce mai mari. Ca urmare, atât cantitatea de produse valorificate, cât și cea repartizată membrilor a crescut an de an. Datorită valorificării unor cantități de produse din ce în ce mai mari, veniturile bănești ale G.A.C. și ale colectivștilor au crescut în mod simțitor (vezi și Tab. XII).

Dar, creșterea proprietății obștești nu prezintă importanță numai pentru G.A.C. și membrii acestora. Ea are o mare însemnătate și pentru economia națională deoarece prin dezvoltarea proprietății obștești G.A.C. pot să livreze statului cantități tot mai mari de produse vegetale și animale, contribuind astfel la o mai bună aprovizionare a industriei cu materii prime și a populației cu produse agricole. Dacă în 1956 G.A.C. au livrat statului 28,1% din producția lor de grâu și porumb și 28,6% din producția de floarea-soarelui, în 1960 ele au livrat peste 30% din producția lor de grâu și porumb și peste 95% din producția de floarea-soarelui.

În creșterea și dezvoltarea proprietății obștești un sprijin de o deosebită importanță l-au primit G.A.C. din partea statului. În acest sens ele au primit din fondul funciar al statului 9.621 ha teren în folosință precum și diferite mijloace de bază în mod gratuit a căror valoare se ridică la sfârșitul anului trecut la aproape 7.000.000 lei. La acestea mai trebuie adăugate împrumuturile acordate de către stat pentru producție și investiții precum și sprijinul substanțial primit prin S.M.T.

În perioada 1955—1960 G.A.C. au primit împrumuturi în valoare de peste 50.000.000 lei numai pentru investiții, în afară de cele acordate pentru producție. În același timp G.A.C. au contribuit cu fonduri proprii pentru nevoile de investiții, participarea lor fiind din ce în ce mai substanțială. Astfel dacă în 1955 contribuția G.A.C. la investiții reprezintă 30%

din totalul investițiilor, în 1960 aceasta contribuție este de cea. 50%. În ce privește sprijinul primit din partea S.M.T. e suficient să arătăm că dacă în 1955 reveneau pentru fiecare tractor convențional cite 39 ha a.n. executate în G.A.C., în 1960 numărul acestora a depășit cu mult cifra de 100. Sprijinul acordat de către stat G.A.C. s-a manifestat în multe alte domenii.

III. Dezvoltarea multilaterală a gospodăriei obștești.

Una din principalele căi ale consolidării economico-organizatorice a G.A.C. este dezvoltarea multilaterală. Aceasta constituie pentru G.A.C. o rezervă internă principală în vederea obținerii unei cantități mari și variate de produse și a unor venituri bănești importante necesare asigurării unui puternic fond de baza și ridicării nivelului de trai al colectivităților. Dezvoltarea multilaterală contribuie la rotația mai bună a culturilor, la folosirea mai rațională a forțelor de muncă, la accelerarea vitezei de rotație a mijloacelor circulante.

O primă imagine asupra dezvoltării multilaterale a G.A.C. din regiunea Iași poate să ne ofere analiza structurii modului de folosință a terenului (Tab. IX).

TABLEUL IX
Structura și dinamica suprafețelor de teren

Categorica de teren	1955	1956		1957		1958		1959		1960	
	% față de total	% față de total	% față de 1955	% față de total	% față de 1955	% față de total	% față de 1955	% față de total	% față de 1955	% față de total	% față de 1955
Arabil	81,3	79,6	107,6	80,7	134,8	82,5	203,8	85,4	611,9	83,8	883,7
Finațuri și păș. nat.	12,5	13,1	114,8	12,0	129,7	11,4	182,6	9,1	425,6	9,5	640,0
Plante vitic. și pomic.	2,1	1,8	120,2	1,5	124,0	1,6	156,8	1,8	485,8	2,3	1234,2
Total teren agricol	95,9	94,5	108,2	94,2	133,2	95,5	200,0	96,3	584,2	95,6	857,2
Teren neagricol	4,1	5,5	151,0	5,8	195,0	4,5	226,9	3,7	527,9	4,4	952,4
Total suprafață	100,0	100,0	109,9	100,0	135,7	100,0	200,7	100,0	582,1	100,0	861,1

Analiza structurii modului de folosință a terenului ar trebui să ne arate în linii mari felul în care G.A.C. au știut să folosească pământul, schimbările survenite în timp în structură precum și posibilitățile pe care le au G.A.C. în vederea folosirii în perspectivă în mod cit mai rațional pământul. Din cauza ritmului rapid de colectivizare (în ultimii ani), felul în care G.A.C. au știut să folosească pământul va putea fi mai greu evidențiat prin această analiză.

Datele tab. IX ne arată că suprafețele de teren au crescut în mod simțitor an de an, datorită preocupării mai intense pentru atragerea de noi membri în G.A.C., mai ales a țăranilor cu gospodării mijlocii. Cea mai mare creștere o au plantațiile viti-pomicole (de peste 12 ori), după care urmează terenul arabil. Creșterea cea mai mică (ca pondere) o au pășunile și finețele. În ce privește structura modului de folosință a terenului, ponderea

cea mai mare o are terenul arabil, aceasta ca urmare a faptului că regiunea noastră se găsește în zona cerealiară. Pondera suprafețelor de pajiști naturale este în scădere, iar cea a viilor și livezilor înregistrează creșteri simțitoare în anii din urmă.

Trebuie de remarcat totuși că G.A.C. au depus interes în folosirea mai rațională (mai intensivă) asupra suprafețelor de teren. În perioada analizată suprafața ocupată cu pomi fructiferi, vișă de vic și legume a fost extinsă, iar suprafețe însemnate din pășunile și fânețele naturale slab productive au fost desțelenite și redată terenului arabil. Față de condițiile naturale și economice existente în regiunea Iași, G.A.C. vor trebui să extindă mai mult suprafețele ocupate cu pomi, vișă și legume.

Pentru a întregi analiza în legătură cu folosirea fondului funciar al G.A.C. este necesar să ne ocupăm și de schimbările calitative în ce privește folosirea rațională a pământului, respectiv structura suprafețelor cultivate. Pondera mare a suprafețelor arabile este un aspect pozitiv deoarece G.A.C. dispun de posibilități multiple în vederea dezvoltării culturilor cerealiere, a plantelor tehnice, a furajelor, a legumelor etc. Dacă analizăm structura culturilor din G.A.C. observăm o justă orientare în folosirea terenului arabil, în sensul că s-a dat atenție mare extinderii culturilor care găsesc condiții optime de dezvoltare și care, datorită acestui fapt sînt rentabile (Tab. X).

TABLOUL X

Dinamica și structura culturilor

Denumirea culturilor	Structura culturilor (% din total)						Creșterea absolută (1955=100)					În medie la o G.A.C. în 1960 față de 1955
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1956	1957	1958	1959	1960	
Cereale pentru boabe (total)	70,3	70,2	72,5	73,0	72,5	70,6	104,5	115,7	181,2	474,8	744,5	201,5
din care:												
grâu și secară	35,1	31,8	32,8	28,9	26,8	29,2	94,3	104,2	142,6	348,8	628,1	183,0
porumb boabe	22,2	24,4	26,2	32,6	39,9	37,6	114,2	131,2	254,1	819,0	1241,1	400,0
Culturi tehnice (total)	8,3	8,9	9,2	12,2	16,9	15,9	109,8	122,7	252,0	924,9	1292,0	350,0
din care:												
floarea-soarelui	6,3	6,5	6,5	9,4	10,2	10,6	105,7	114,0	253,2	726,2	1215,5	416,6
sfeclă de zahăr	1,2	1,5	1,5	2,2	3,5	3,6	124,4	141,6	314,0	1305,2	2650,5	750,0
Culturi alimentare	3,6	2,7	2,7	1,9	1,9	1,8	75,8	85,3	91,2	251,2	2650,5	115,4
Alte culturi (total)	17,8	18,2	15,6	12,9	8,7	11,8	107,4	97,1	123,9	217,5	666,0	212,0
din care:												
plante ptr. siloz	0,4	0,5	0,7	1,7	2,6	7,00	147,5	193,7	735,0	3121,3	12657,5	3500,0
Total suprafață în- sămînțată	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	104,5	112,0	173,9	459,2	773,8	230,0

Datorită creșterii suprafețelor de teren arabil, suprafața diferitelor culturi este în creștere. Această creștere este însă neuniformă, unele culturi fiind extinse mai mult (tehnice și furajere) altele mai puțin.

În ce privește structura culturilor, aceasta s-a schimbat destul de

mult în 1960 față de 1955, ajungându-se în 1960 la un echilibru mai rațional care trebuie să existe între culturi, echilibru cerut de însăși necesitatea unei dezvoltări multilaterale în concordanță cu condițiile naturale și economice ale G.A.C. În acest sens se observă o deplasare structurală a suprafețelor cultivate, în direcția creșterii ponderii suprafețelor ocupate de culturi tehnice. Această deplasare s-a făcut în special pe seama grupei „alte culturi“.

În ce privește ponderea suprafețelor ocupate cu cereale pentru boabe, aceasta se menține în toți anii aproximativ la același nivel. În schimb însă, raportul între grâu și porumb se schimbă an de an în favoarea porumbului pentru boabe. Trebuie menționată de asemenea scăderea ponderii suprafețelor ocupate de culturile alimentare. Aceasta s-a făcut pe seama reducerii suprafețelor ocupate cu cartofi, (din cauza condițiilor nefavorabile) această cultură menținându-se numai la nivelul consumului local. În același timp trebuie de remarcat creșterea accentuată a ponderii suprafețelor ocupate cu plante de nutreț pentru siloz, impusă de necesitatea asigurării bazei furajere pentru sectorul zootehnic în creștere. Toate aceste schimbări structurale în modul de utilizare a terenului sînt în strînsă concordanță cu propunerile lucrărilor de zonare a producției agricole și au influențat în mod favorabil dezvoltarea economică a G.A.C.

Cu toate că în structura culturilor se observă o serie de aspecte pozitive, totuși în ce privește producțiile medii realizate nu se mai constată același progres constant (Tab. XI).

TABLOUL XI
Producții medii realizate de G.A.C. la principalele culturi

Cultura	% față de producțiile medii realizate de întovărășirile agricole						% față de prod. medii realizate de țărani cu gospodării individuale					
	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Grâu	107,6	100,0	115,0	119,7	128,5	116,0	109,5	135,9	130,4	133,4	146,6	145,9
Porumb	116,1	109,6	131,3	100,0	100,0	141,8	118,3	140,7	136,5	120,1	114,3	156,4
Floarea-soarelui	116,3	112,9	143,5	108,8	100,0	101,2	130,7	124,7	145,8	122,8	121,2	113,3
Sfeclă de zahăr	109,7	157,2	150,6	100,0	100,0	100,3	111,5	108,2	153,3	110,3	100,0	102,8

Deși producțiile medii realizate de G.A.C. depășesc în fiecare an producțiile medii realizate de întovărășirile agricole și de țărani cu gospodării individuale, totuși se observă inconstanța recoltelor medii de la an la an. Aceasta se datorește desigur și condițiilor naturale specifice fiecărui an, dar mai ales condițiilor subiective din G.A.C. În G.A.C. din regiunea Iași se folosea încă foarte puține îngrășăminte chimice și naturale (în 1959 s-au aplicat îngrășăminte chimice pe 1,7% și organice pe 1,9% din suprafața însămîntată), iar mijloacele științifice de luptă împotriva factorilor negativi ai naturii nu au fost folosite întotdeauna în mod judicios. Așa de exemplu, în 1959, s-au executat ogoare de toamnă numai pe 21,6%

din suprafața rămasă pentru însămînțările de primăvară. Aceasta situație a influențat și asupra ritmului rapid de consolidare a G.A.C.

Cu toată existența acestor lipsuri în realizarea unor producții medii sporite an de an, G.A.C. au demonstrat superioritatea incontestabilă a marii gospodării socialiste. Aceasta ne-o ilustrează mai evident datele anului 1956 (an cu condiții nefavorabile sau mai puțin favorabile), cînd producțiile realizate de G.A.C. întrec pe cele din întovărășiri și din sectorul individual. Realizarea de producții medii tot mai mari, a făcut ca G.A.C. să obțină producții totale sporite, creînd astfel condiții pentru impulsionarea creșterii animalelor și a productivității acestora (vezi tabloul XVI), sporirea cantităților de produse marfă (Tab. XII) și a cantităților de produse repartizate membrilor (Tab. VIII).

TABLOUL XII

Producția totală și marfă la principalele culturi

Cultura	Prod. totală la 100 ha arabil (% față de 1956)				Producția marfă la 100 hectare teren arabil									
					% față de prod. totală					% față de 1956				
	1957	1958	1959	1960	1956	1957	1958	1959	1960	1957	1958	1959	1960	
Grâu, seară	165,2	117,2	131,1	110,9	33,7	25,6	36,7	37,4	40,6	126,9	129,2	127,9	134,8	
Porumb boabe	120,0	136,8	159,4	172,6	22,8	19,4	27,4	28,9	22,9	101,6	164,5	201,6	169,3	
Tot. grâu porumb	142,3	127,1	145,3	141,3	28,1	22,8	31,7	32,7	29,8	116,5	143,7	170,0	149,0	
Fl. soarelui	112,9	161,1	174,1	174,1	29,6	27,8	50,5	90,4	94,9	106,2	275,0	531,3	556,2	
Sfeclă de zahăr	133,5	145,9	204,7	242,9	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	133,5	145,9	204,7	242,9	

Producția totală obținută la 100 ha teren arabil, trebuie pusă în legătură și cu creșterea sau scăderea suprafețelor însămînțate cu cultura respectivă. Astfel, deși producția medie de grâu realizată în 1958 este mai mare decît în 1957, datorită faptului că ponderea suprafețelor ocupate cu grâu este mai mică în acest an, producția totală apare în scădere. Situația se prezintă invers pentru cultura porumbului. Atunci cînd și producția medie și suprafața însămînțată au crescut, producția totală la 100 ha teren arabil înregistrează o creștere simțitoare. Așa este cazul la floarea-soarelui și sfecla de zahăr.

Cît despre producția marfă, aceasta este în creștere an de an, atît în ce privește cantitatea cît și ponderea din producția totală. Acesta este un aspect pozitiv al activității economice a G.A.C. întrucît ea este una din căile principale care duce la creșterea proprietății obștești și deci la întărirea economico-organizatorică a gospodăriilor și la sporirea veniturilor bănești repartizate colectivștilor (vezi și tab. VIII). Sporirea producției marfă se datorește și măsurilor de cointerесare materială a colectivștilor în ridicarea producției și productivității muncii prin desființarea cotelor obligatorii și aplicarea sistemului de contractări și achiziții.

În ce privește modul de valorificare a producției și aici se observă o simțitoare îmbunătățire. Dacă în 1955 G.A.C. au livrat statului pe bază de cote, contracte și achiziții 43.0% din producția marfă de cereale a lor, în

1960, ele valorifică pe această cale 48,2% din producția marfă. În același timp valorificările de cereale pe piața liberă au scăzut de la 1,9% din producția marfă în 1955 la 0,5% în 1960. Această schimbare a fost determinată de avantajele mari create de către stat prin noul sistem de contractări și achiziții.

În viitor, pentru a contribui și mai mult la consolidarea economică și organizatorică, G.A.C. din regiunea Iași vor trebui să-și intensifice eforturile pentru obținerea de producții medii din ce în ce mai ridicate. Acest lucru este necesar cu atât mai mult cu cât suprafața de teren arabil ce revine la o familie de colectivist apt de muncă este destul de mică.

Un factor important al ridicării eficacității economice a G.A.C. din regiunea Iași (care au un caracter evident cerealier) îl reprezintă dezvoltarea legumiculturii, pomiculturii și viticulturii. Aceste ramuri contribuie în mare măsură la consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. prin faptul că, pe de o parte aduc venituri mari la hectar și la o zi-muncă folosită în aceste sectoare, iar pe de altă parte ajută la folosirea mai rațională și în mai mare măsură a forței de muncă din G.A.C. Suprafața ocupată cu legume și zarzavaturi este în continuă creștere în perioada cercetată, reprezentând 542,1% în 1960 față de 1955, iar în medie pe o G.A.C. suprafața crește în 1960 cu 30,3% față de 1955 (Tab. XIII).

TABLOUL XIII

Dezvoltarea legumiculturii în G. A. C. (1955 = 100)

Specificare	1957	1959	1960
Suprafața cultivată cu legume	100,0	357,6	542,1
Idem în medie la o G.A.C.	71,4	150,3	141,0
Legume la o zi-muncă folosită în legumicult.	135,7	110,7	142,9
Consumul de z. m. la 1 ha de legume	132,3	116,6	104,1
Venituri bănești realiz. la 1 ha legume	154,4	170,0	178,3
Idem la o z. m. folosită în legumicultură	142,5	177,1	185,4

Îmbunătățirea activității în cultura legumelor și zarzavaturilor a dus la obținerea de rezultate din ce în ce mai bune în acest sector de activitate. Aceasta rezultă din faptul că deși numărul de zile muncă folosite la 1 ha legume crește cu 4,1% în 1960 față de 1955, veniturile bănești realizate la o zi-muncă folosită în legumicultură și la 1 ha cultivat cu legume înregistrează creșteri mult mai mari, reprezentând 185,4% și respectiv 178,3%. Acestea au permis obținerea de venituri bănești din ce în ce mai mari din valorificarea legumelor și zarzavaturilor. În 1960 valoarea produselor legumicole valorificate reprezintă 737,9% față de 1955. Trebuie de menționat totuși că dacă suprafețele cultivate cu legume au înregistrat o creștere simțitoare, producțiile totale n-au înregistrat același progres, în primul

rind datorită producțiilor medii la ha care se mențin la un nivel scăzut. O astfel de situație micșorează aportul pe care l-ar putea aduce legumicultura în direcția obținerii de venituri bănești mari și în tot timpul anului. Pe viitor G.A.C. vor trebui să-și îndrepte atenția și în această direcție și mai ales în direcția sporirii producției de legume timpurii.

În procesul dezvoltării multilaterale, o atenție demnă de subliniat au acordat G.A.C. sectorului viti-pomicol. Acest sector ocupă peste 2% din suprafața agricolă a G.A.C. și este în creștere an de an. La sfârșitul anului 1960, sectorul viti-pomicol reprezenta o creștere de peste 11 ori față de 1955, iar în medie pe o G.A.C. pe aceeași perioadă creșterea reprezintă 300% (Tab. XIV).

De remarcă este faptul că suprafața ocupată cu vii și pomi crește în ultimii ani în mod deosebit datorită plantațiilor noi care se fac în mod organizat, folosindu-se numai soiurile raionate. Astfel, dacă în 1956, din suprafața ocupată cu vii și pomi cu care a crescut acest sector în anul respectiv, numai 13,8% reprezenta plantații noi, în 1959 acest procent crește la 18,2%, iar la sfârșitul anului 1960 ajunge la 46,8%. Aceasta demonstrează importanța pe care o acordă G.A.C. dezvoltării sectorului viti-pomicol.

TABLOUL XIV

Dezvoltarea pomiculturii și viticulturii (1955 = 100)

Specificare	1957	1959	1960
Suprafața ocupată de vii și livezi	124,0	485,8	1189,6
În medie pe o G.A.C.	91,3	220,3	300,0
Consumul mediu de z. m. la 1 ha vie, pomi	66,5	62,0	90,5
Venituri bănești în medie la 1 ha vie, pomi	265,1	196,7	232,6
Idem la o z. m. folosită în sect. viti-pomicol	301,6	165,7	214,5

Sectorul viti-pomicol contribuie în măsură și mai mare la consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. Acest lucru este concludent dacă comparăm rezultatele economice obținute de la un an la altul. Astfel, în timp ce numărul de zile-muncă folosite în medie la 1 ha vie și pomi scade în 1960 cu aproape 12% față de 1955, veniturile bănești la o zi-muncă cresc cu 65,7% în 1959 și cu 114,5% în 1960, iar cele obținute în medie de pe un ha cu pomi și vie cresc cu 96,7% și respectiv 132,6%. În anul 1959 procentul de creștere este mai mic ca în 1957 deoarece în acest an au fost condiții nefavorabile pentru pomi și vie (brume în perioada înfloritului și vânturi puternice înainte de coacerea fructelor). Veniturile bănești totale obținute din acest sector sînt însă în permanentă creștere datorită producției mari care a permis sporirea cantităților valorificate. Producția marfă a reprezentat 35,8% în 1957 și 45,6% în 1959, față de numai 34,7% în 1955 din producția totală realizată, cu toate că membrilor colectivisti li s-au repartizat pentru o zi-muncă aceleași cantități de struguri, vin și fructe.

Ținînd cont de condițiile favorabile existente pentru dezvoltarea sectorului viti-pomicol, G.A.C. din regiunea Iași vor trebui să ia măsuri pentru

extinderea acestui sector, pentru reducerea suprafețelor cu vie hibride și înlocuirea lor cu vie altoită, aceasta din urmă măsură ducând în mod nemijlocit la o creștere a rentabilității viilor.

Un factor hotărâtor în dezvoltarea multilaterală și în consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. îl constituie creșterea animalelor de producție. În perioada 1955—1960, numărul total al vacilor aparținând gospodăriilor colective a crescut de aproape 18 ori, iar al scroafelor și oilor de aproape 6 ori (Tab. XV).

Cu toate că efectivele de animale au crescut în proporție destul de mare, încăcătura la 100 ha se menține încă scăzută, aceasta ca urmare a creșterii suprafețelor și înființării unui număr mare de noi unități care în primii ani de activitate nu au avut posibilități să procure un număr de animale corespunzător cu suprafața pe care o dețin.

TABLOUL XV

Densitatea animalelor din G.A.C. la 100 ha teren

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Total taurine — cap. la 100 ha A+P+F	11,7	11,0	8,7	10,0	14,1	15,1
Din care: vaci	1,9	1,7	1,2	1,7	2,5	4,1
Total porcine — capete la 100 ha arabil	8,5	6,1	4,6	6,1	8,5	7,1
Din care: scroafe	4,2	3,2	2,1	2,7	2,8	2,7
Total ovine — capete la 100 ha A+P+F	122,1	115,4	106,6	89,1	76,3	65,9
Din care: oi mame	98,3	93,4	83,3	71,3	61,1	59,4
Păsări — capete la 100 ha cereale*)	40,8	37,7	29,1	45,2	36,5	49,9
Total UVM — Animale la 100 ha A+P+F	23,2	21,3	18,8	17,3	16,8	25,7

*) Păsările au fost transformate în găini astfel : 1 rață=2 găini ; 1 gîscă=1 curcă= = 4 găini.

Trebuie de apreciat totuși ca pozitiv efortul depus de G.A.C. în extinderea sectorului zootehnic. Astfel, numai în anul 1960 G.A.C. au cumpărat 6 303 capete vaci, 570 juninci montate, 1 000 scroafe, 40 vieri de reproducție, 350 capete tineret porcine, 51 725 oi, 1 390 berbeci, 78 296 găini, 160 stupi etc. La acestea trebuie adăugate efectivele destul de însemnate reținute din prăsila proprie. În același timp G.A.C. s-au preocupat și de îmbunătățirea raselor. Astfel, ponderea oilor cu lînă semifînă a ajuns în 1959 la peste 20% din numărul total al oilor, iar în 1960 la aproape 30%. Eficacitatea măsurilor luate în ce privește creșterea animalelor de producție în G.A.C. și înțelegerea de către majoritatea gospodăriilor a importanței acestor ramuri sînt confirmate de rezultatele obținute în anul 1960.

În bună măsură G.A.C. s-au ocupat de întreținerea și furajarea animalelor în scopul sporirii productivității acestora. Ca urmare, producția pe cap de animal este în creștere an de an (Tab. XVI).

Creșterea producției pe cap de animal, în 1960 și în mod deosebit a producției de lapte de vacă se datorește în primul rînd folosirii pe scară tot mai mare a furajelor însilozate în hrana animalelor. Astfel, dacă în 1955 s-a asigurat în medie doar 100 kg furaje însilozate pe cap de vacă furajată, din producția anului 1960 revine în medie pe cap de vacă peste 12 tone (în ipoteza că tot acest furaj ar fi fost folosit numai pentru vaci). Ca urmare

TABLOUL XVI

Producții realizate în creșterea animalelor

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Prod. medie de lapte pe cap de vacă furajată (l)	700,0	663,0	801,0	743,0	916,0	1.294,0
Prod. medie de lapte pe cap de oaie mulsă (l)	36,0	39,0	43,6	38,0	45,0	43,0
Prod. medie de lână pe cap de ovină adultă (kg)	2,1	1,8	1,8	1,9	1,98	1,8
Producția marfă de carne (kg la 100 ha agricol)	1777,0	1565,0	1433,0	983,0	1157,0	1589,0
Producția marfă lapte de vacă (l la 100 ha A + P + F)	1319,0	926,0	849,0	592,0	1213,0	2935,0
Producția marfă lapte de oaie (la 100 ha A + P + F)	2395,0	2216,0	1939,0	1511,0	1371,0	2342,0
Prod. marfă lână (kg la 100 ha A + P + F)	113,0	104,0	100,1	87,3	77,7	121,0

a îngrijirii și furajării în mai bune condițiuni a vacilor de lapte, în multe G.A.C. producția de lapte pe cap de vacă furajată a depășit 2500 litri lapte.

O dată cu creșterea numărului de animale și a productivității acestora a crescut și volumul producției marfă la principalele produse din sectorul zootehnic. În 1960, producția marfă totală de lapte de vacă crește de peste 6 ori față de 1955, la lapte de oaie de aproape 5 ori, la carne de 4 ori, la lână de aproape 30 ori etc. Cu toate acestea, producția marfă raportată la 100 ha înregistrează ușoare oscilații în 1960 față de 1955. Aceasta se datorește în primul rând ritmului mai scăzut de creștere a efectivelor de animale față de ritmul de creștere a terenului (Tab. XVII). În ce privește scăderea producției marfă, aceasta mai scade și datorită reținerilor de animale pentru prăsilă. Numai în 1959 s-au reținut din prăsilă proprie 251 capete taurine, 6401 capete ovine, 1182 capete porcine. Aceasta a influențat și asupra veniturilor bănești pe care le-au obținut G.A.C. din creșterea animalelor. În 1959 veniturile bănești obținute din creșterea animalelor reprezintă numai 16,1% din totalul veniturilor bănești, față de 45,2% cit era în 1955 (Tab. XVII).

Din datele tab. XVII rezultă în mod clar că veniturile bănești obținute la o zi-muncă din creșterea animalelor cresc de la an la an. În 1960 scăderea veniturilor la o zi-muncă din creșterea vacilor și oilor se explică, așa cum am arătat mai sus, prin faptul că s-a reținut un număr mare de animale pentru prăsilă.

Printre cauzele care influențează asupra menținerii, totuși, a unor producții scăzute a animalelor, menționăm: alimentația, uneori nerațională a animalelor în unele perioade ale anului, creșterea lentă a numărului de animale din rasele productive, lipsa de evidență a producției, insuficiența cadrelor tehnice, fluctuația și slaba pregătire a muncitorilor din acest sector. Cunoșcând importanța mare pe care o prezintă creșterea animalelor de producție, G.A.C. vor trebui să acorde atenție mai mare lichidării acestor

TABLOUL XVII

Veniturile bănești din creșterea animalelor de producție

Specificare		1955	1957	1959	1960
Total venituri bănești realiz. din creșterea animalelor	% din tot. venit. bănești realiz. de G.A.C.	45,2	38,7	16,1	20,3
	lei la o z. m. folosită în creșterea animalelor	25,85	31,59	26,88	24,90
Venituri bănești realizate din creșterea vacilor	% de venit. bănești realiz. din creșt. anim.	14,7	11,7	16,5	23,2
	lei la o z. m. folosită în creșt. vacilor	15,0	18,58	17,5	15,5
Venituri bănești realizate din creșterea porcilor	% din venit. băn. realiz. din creșt. anim.	21,9	20,5	18,6	31,9
	lei la o z. m. folosită în creșt. porcilor	31,2	45,07	28,9	74,5
Venituri bănești realizate din creșterea oilor	% de venit. băn. realiz. din creșt. anim.	57,1	43,1	53,3	38,9
	lei la o z. m. folosită în creșt. oilor	25,41	27,52	30,7	24,4

lipsuri, să deponă interes în creșterea efectivelor de animale și a productivității acestora, precum și pentru reducerea consumului de zile-muncă folosite în creșterea animalelor.

Pentru buna deservire a proceselor de producție, G.A.C. din regiunea Iași și-au organizat un mare număr de ateliere și întreprinderi anexe. Acestea au o mare importanță pentru consolidarea economico-organizatorică a G.A.C., întrucât pe de o parte ele satisfac cerințele interne ale gospodăriei obștești, iar pe de altă parte dau și produse marfă care sporesc veniturile bănești. În același timp ele contribuie la folosirea mai rațională a forței de muncă. Modul cum s-au dezvoltat întreprinderile anexe în G.A.C. din regiunea Iași se pot urmări din datele tabloului XVIII.

În majoritatea cazurilor, la începutul activității lor, G.A.C. dezvoltă îndeosebi acele întreprinderi anexe care răspund în special necesităților de producție (ateliere de fierărie, tâmplărie, lemnărie, rotărie). Pe măsura dezvoltării G.A.C., se înființează și alte ateliere și întreprinderi anexe (ateliere de prelucrat lapte, cărămidării, vărării etc.). Acestea însă sînt în număr mic, deși în G.A.C. din regiunea Iași există multe posibilități pentru dezvoltarea întreprinderilor anexe, posibilități care nu sînt încă folosite din plin.

O dată cu creșterea numărului de întreprinderi anexe a crescut și numărul de colectivști ocupați în acestea, precum și al zilelor-muncă folosite. Creșterea numărului de zile-muncă nu este numai numerică ci și ca pondere din totalul zilelor-muncă folosite în G.A.C. Creșterea și dezvoltarea întreprinderilor anexe a dat posibilitatea G.A.C. să valorifice și o parte din

TABLOUL XVIII

Dezvoltarea atelierelor și întreprinderilor anexe

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Numărul atelierelor de fierărie	43	38	35	72	150	230
Numărul atelierelor de tâmplărie-rotărie	24	26	18	38	82	118
Numărul altor atel. și întrepr. anexe	5	4	3	3	7	17
Numărul colectiv. ocupați în într. anexe	122	106	111	197	366	798
Zile muncă folos. în într. anexe	16.866	25.043	30.723	51.049	127.684	186.841
Idem—% din total z.m. folosite în G.A.C.	1,2	1,9	2,1	2,3	2,1	1,8
Venituri bănești realiz. din într. anexe—lei	68.563	127.304	248.284	344.151	822.365	1.094.524
Idem — în medie la o G.A.C.	665	971	1.773	1.671	2.875	3.236

produsele acestora, ceea ce a dus la creșterea veniturilor realizate din întreprinderile anexe. În 1960 aceste venituri au crescut în medie pe gospodărie de aproape 5 ori față de 1955.

În viitor, G.A.C. din regiunea Iași trebuie să dea o atenție mai mare dezvoltării întreprinderilor anexe și în special acelor care produc materiale necesare pentru construcții și aduc venituri bănești mari.

Colectivității trebuie să lupte pentru descoperirea tuturor resurselor interne ale G.A.C., pentru dezvoltarea întreprinderilor anexe care pe baza acestor resurse să dea venituri tot mai mari. În acest fel se contribuie și pe această cale la consolidarea economică și organizatorică a G.A.C.

Dezvoltarea multilaterală a G.A.C. din regiunea Iași iese și mai mult în evidență prin analiza producției globale și a producției marfă (Tab. XIX).

Datele tab. XIX ne arată că între cele două ramuri de bază din cadrul G.A.C., ramura vegetală prezintă ponderea cea mai mare atât în ce privește producția globală cât și producția marfă. Acest lucru se datorește — așa cum am mai arătat — faptului că în această perioadă în regiunea Iași sectorul colectivizat s-a dezvoltat într-un ritm mai accelerat, creșterea animalelor de producție neputându-se dezvolta în același ritm. Totuși producția marfă din creșterea animalelor se menține la un nivel mai ridicat în ce privește ponderea față de producția marfă totală, ea reprezentând 29%, în timp ce producția totală a acestor ramuri reprezintă numai 11,2% din valoarea totală a producției globale. Aceasta demonstrează importanța creșterii animalelor în realizarea producției marfă din cadrul G.A.C.

TABLOUL XIX

Structura producției globale și a producției marfă *

Specificare	1956	1958	1960
Valoarea prod. globale totale	100,0	100,0	100,0
Din care: prod. vegetală	81,9	85,9	88,8
„ animală	18,1	14,1	11,2
Valoarea prod. marfă totală	100,0	100,0	100,0
Din care: prod. vegetală	56,5	71,5	71,0
„ animală	43,5	28,5	29,0

*) Valoarea producției globale și marfă s-a calculat în prețuri comparabile.

Pentru a ne da mai bine seama de rezultatele obținute în perioada analizată, în dezvoltarea multilaterală a G.A.C., este necesară analiza structurii și dinamicii producției globale și marfă la 100 ha teren (Tab. XX).

TABLOUL XX

Structura și dinamica producției globale și marfă la 100 ha

Specificare	Structura			Dinamica		
	1956	1958	1960	1956	1958	1960
Val. prod. globale totale	100,0	100,0	100,0	100,0	132,2	135,5
Din care: ramura vegetală	81,1	85,9	88,7	100,0	138,7	142,3
„ creșt. anim.	18,2	14,1	11,3	100,0	102,7	81,6
Val. prod. marfă totală	100,0	100,0	100,0	100,0	130,6	157,6
Din care: ramura vegetală	56,0	71,4	71,0	100,0	165,8	198,8
„ creșt. anim.	44,0	28,6	29,0	100,0	85,3	104,5

Urmărind datele Tab. XX, observăm că deși în perioada analizată suprafața G.A.C. crește într-un ritm accelerat, ele și-au dezvoltat producția multilateral, producția globală și marfă la 100 ha a crescut, în 1960 reprezentând 135,5% și respectiv 157,6% față de 1956. De remarcat este faptul că în ultimii ani sursa principală de realizare a producției marfă o constituie vânzările de produse către stat prin contractari și achiziții. Astfel, la producția vegetală, ponderea producției marfă realizată din contractări și achiziții crește de la 53,2% în 1956 la 63,4% în 1960, iar la producția animală de la 53,3% la 70,7%. În același timp scade ponderea producției marfă realizată din vânzările pe piață. Aceasta demonstrează că G.A.C. din regiunea Iași se conving tot mai mult de avantajele pe care le au prin valorificarea produselor către stat.

La realizarea producției globale și marfă ramurile și culturile au participat în mod diferit, ponderea participării lor variind de la an la an în funcție de dezvoltarea multilaterală a G.A.C. (Tab. XXI).

Analiza datelor de mai sus scot în evidență dezvoltarea multilaterală și intensivă a producției agricole din G.A.C. Aceasta o demonstrează creșterea valorii produselor rezultate din culturile tehnice, struguri și fructe,

TABLOUL XXI

Structura producției globale și marfă pe surse de realizare

Specificare	Prod. globală			Prod. marfă		
	1956	1958	1960	1956	1958	1960
Prod. vegetală totală	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Din care: cereale ptr. boabe	57,6	53,5	51,3	64,3	53,9	41,1
culturi tehnice	9,2	9,8	13,4	18,9	24,1	36,6
„ alimentare	12,5	12,7	10,2	5,0	11,7	10,1
struguri și fructe	8,0	11,9	10,8	9,0	8,3	11,3
alte culturi	12,7	12,1	14,3	2,8	2,0	1,9
Producția animală totală	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Din care: carne	37,1	40,7	31,4	37,0	38,7	32,8
lapte	41,4	33,2	51,7	40,0	39,7	51,1
lână	15,0	12,4	11,6	11,3	13,8	11,2
alte produse	6,5	13,7	5,3	11,7	7,8	4,9

precum și menținerea unor proporții juste între diferitele produse din ramura creșterii animalelor. Scăderea ponderii valorii cărnii se datorește faptului că gospodăriile colective au reținut multe animale pentru reproducție, ele valorificând în această perioadă efective mai mici (deși față de 1956, în 1960 ele valorifică totuși cantități mai mari).

Dacă avem în vedere structura suprafețelor ocupate cu diferite culturi (vezi Tab. X), datele de mai sus relevă importanța pe care o au culturile intensive în realizarea veniturilor bănești ale G.A.C. Scăderea relativă a producției globale și marfă la cereale (a ponderii acestora), carne și lână, nu trebuie să ne ducă la concluzia greșită că aceste produse sînt în descreștere. În 1960 față de 1956 de exemplu, valoarea producției globale a cerealelor la 100 ha teren reprezenta 135,3%, iar cea a producției marfă 126,7%.

Un alt indicator important în aprecierea consolidării economico-organizatorice a G.A.C. și mai ales în ce privește imbinarea armonioasă a diferitelor sectoare de activitate îl reprezintă structura folosirii zilelor-muncă (Tab. XXII).

Creșterea ponderii zilelor-muncă folosite în producția vegetală și în același timp scăderea ponderii zilelor-muncă folosite în creșterea animalelor de producție se explică prin faptul că suprafața G.A.C. a crescut în ultimul timp într-un ritm mai rapid, iar numărul animalelor de producție în mod normal, nu a putut crește în aceeași măsură. Pe de altă parte, creșterea ponderii zilelor-muncă în producția vegetală se datorește în mare măsură și dezvoltării ramurilor și culturilor intensive (vezi Tab. IX și X). În același timp scăderea ponderii zilelor-muncă folosite în creșterea animalelor de producție se datorește și unei organizări mai bune a muncii ceea ce a dus la o creștere a productivității muncii, iar ca urmare numărul de zile-om folosite pentru o U.V.M. se reduce mult (la taurine de la 58,6 z.m. în 1955 la 36,1 z.m. în 1960; la porcine de la 60,8 la 30,4 z.m. etc.).

Un fapt pozitiv în folosirea zilelor-muncă îl constituie creșterea ponderii acestora folosite în construcții (de la 2,9% în 1955 la 4,1% în 1960), aceasta demonstrând în mod evident că G.A.C. folosesc tot mai mult forța de muncă

TABLOUL XXII

Structura folosirii zilelor-muncă (%)

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
În producția vegetală	62,8	60,5	65,2	67,5	72,8	73,6
În creșterea anim. de producție	11,0	13,1	11,5	10,0	7,0	9,3
În construcții	2,9	3,1	1,5	3,0	4,7	4,1
Pentru muncile de cond. și ad-tive	11,7	12,2	12,0	9,4	6,5	5,9
Pentru alte munci	11,6	11,1	9,8	10,1	9,0	7,1
Total zile muncă folosite	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

proprie în construcții, ieftinind în acest fel costul construcțiilor. Tot ca un fapt pozitiv trebuie menționat și acela al scăderii ponderii zilelor-muncă atribuite personalului de conducere și administrativ (de la 11,7% în 1955 la 5,9% în 1960).

Din analiza folosirii zilelor-muncă în G.A.C. se desprinde concluzia că forța de muncă este ocupată în cea mai mare parte în producția vegetală, aceasta ca urmare a dezvoltării încă nesatisfăcătoare a altor sectoare de activitate și îndeosebi a creșterii animalelor, precum și faptului că gradul de mecanizare a lucrărilor din sectorul producției vegetale nu este încă la nivelul posibilităților. Aceasta a dus la folosirea neuniformă a zilelor-muncă și deci a forței de muncă în cursul anului.

În viitor G.A.C. vor trebui să țină seamă de acest aspect și să lupte mai mult pentru dezvoltarea multilaterală a unităților care vor asigura și mai mult întărirea economico-organizatorică a acestora, folosirea mai rațională a forței de muncă, creșterea nivelului de viață a colectivităților.

Dezvoltarea multilaterală și îmbinarea rațională a ramurilor agricole se oglindește în cele din urmă în veniturile bănești, între acestea existind o intercondiționare reciprocă.

Din datele cercetate rezultă că veniturile bănești la unitatea de suprafață și pe cap de colectivist au crescut de la an la an (Tab. XVIII).

Creșterea veniturilor bănești se datorește în cea mai mare măsură sporirii producției agricole în G.A.C. și ca urmare a posibilității de a valorifica de la an la an cantități din ce în ce mai mari de produse, cu toate că în același timp volumul produselor repartizate pentru zile-muncă a rămas același, iar la unele produse chiar a crescut. Pe de altă parte, creșterea veniturilor bănești se datorește și sprijinului pe care-l acordă statul G.A.C. prin acordarea de prețuri ferme pe bază de contracte.

În ce privește structura veniturilor bănești, în perioada cercetată asistăm la o creștere relativă a veniturilor obținute din producția vegetală și la o scădere a celor din producția animală. Acest lucru este firesc dacă luăm în considerare eforturile depuse de G.A.C. pentru sporirea efectivelor de animale din prăsilă proprie, precum și folosirea forței de muncă în cele două sectoare. Este necesar să precizăm că sporirea veniturilor bănești din producția vegetală se bazează în mare măsură pe culturile intensive.

Ponderea veniturilor bănești obținute din activitatea întreprinderilor anexe înregistrează o creștere ușoară, iar a celor din grupa „alte venituri”

TABLOUL XXIII

Dinamica și structura veniturilor bănești realizate

Specificare	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Venituri bănești la 100 ha agricol (% față de 1955)	100,0	98,2	119,6	143,8	186,6	171,0
Venituri bănești în medie la o G.A.C. (% față de 1955)	100,0	77,5	117,3	143,4	290,1	389,6
Venituri bănești la un colectiv. apt de muncă (% față de 1955)	100,0	96,7	106,1	113,5	111,9	114,3
Venituri bănești la un colect. apt de muncă și care a participat la muncă (% față de 1955)	100,0	98,6	137,9	133,8	112,2	125,5
Venituri bănești din prod. vegetală (% din tot. venit. băn.)	43,1	39,4	47,6	62,2	76,2	72,3
Venituri bănești din prod. animală (% față de tot. venit. băn.)	45,2	44,5	38,7	25,3	16,1	20,9
Venituri bănești din intr. anexe (% din tot. venit. băn.)	0,8	1,4	1,8	1,4	1,4	0,9
Alte venituri bănești (% din total. venit. bănești).	10,9	14,7	11,9	10,6	5,7	5,9

sint în descreștere. Acest lucru demonstrează o mai mică preocupare din partea G.A.C. pentru dezvoltarea întreprinderilor anexe și pentru organizarea de brigăzi de colectivști care să presteze muncă în diferite întreprinderi de stat, șantiere etc. Acestea sint probleme care trebuie să preocupe în viitor conducerea G.A.C. și întreaga masă de colectivști în vederea obținerii de venituri bănești cât mai mari și totodată să folosească în modul cel mai rațional forța de muncă de care dispune fiecare unitate în parte.

IV. Cointeresarea materială a colectivștilor

Procesul de consolidare economico-organizatorică a G.A.C. nu poate fi înfăptuit fără aplicarea principiului cointeresării materiale. Principalul mijloc prin care se asigură aplicarea acestui principiu îl constituie modul de retribuire a muncii. Este știut că pe măsură ce crește producția se creează posibilități tot mai mari de mărire a proprietății obștești și de consolidare economico-organizatorică a gospodăriei pe de o parte, și de sporire a veniturilor personale ale colectivștilor pe de altă parte. Aceasta impune ca retribuirea muncii să se facă nu numai în raport cu munca depusă, ci și cu producția obținută. Fiind retribuiți în acest fel, colectivștii sint interesați să sporească mereu producția, iar prin aceasta se contribuie la consolidarea economică și organizatorică a gospodăriei (Tab. XXIV). Ca urmare, la baza cointeresării materiale a colectivștilor în creșterea producției stă proprietatea obștească. Cu cât va spori mai mult producția, cu atât va crește mai mult avutul obștesc, cu atât va spori și venitul colectivștilor (Tab. XXIV).

Datele tab. XXIV ne arată că prin intermediul zilelor-muncă veniturile personale sint indisolubil legate de întărirea și dezvoltarea proprietății obștești. Creșterea proprietății obștești a dus în mod nemijlocit la creșterea producției de cereale, ceea ce a dat posibilitatea G.A.C. să valorifice can-

TABLOUL XXIV

Corelația între proprietatea obștească și veniturile repartizate colectivștilor

Specificare	1956	1957	1958	1959	1960
Val. propriet. obșteșt. la 100 ha ter. agricol (% față de 1956)	100,0	116,6	130,0	120,7	118,4
Cereale obținute la 100 ha arabil (% față de 1956)	100,0	143,6	124,4	131,5	115,0
Venituri băn realiz la 100 ha ter. agricol (% față de 1956)	100,0	122,1	146,7	190,3	174,4
Cereale repartiz. colect. în medie pe G.A.C. (% față de 1956)	100,0	169,4	126,1	250,0	263,9
Bani repartiz. colect. în medie pe G.A.C. (% față de 1956)	100,0	169,5	247,3	625,7	720,0
Sume de bani repartiz. colectiv. ca avans (% din sumele de bani repartizate membrilor colectivști)	14,4	18,5	22,0	30,3	28,3
Sume de bani acord. membrilor drept retrib. suplîm. lei:	—	10.217	37.337	203.924	74.634
Cereale acord. membrilor drept retrib. suplîm. tone:	—	35	77	51	101
Cereale repartiz. la o z m. kg	5,2	8,4	6,1	6,1	5,1
Sume de bani repartiz. la o z m. lei:	2,0	3,3	4,5	5,8	5,5
Val. prod. repartiz. la o z m. lei:	16,2	19,8	23,0	22,5	17,3
Zile muncă adăugate pîr. depăș. prod. planificate	149	100	131	—	—
Zile muncă scăzute ptr. nerealiz. sarc. de producție	286	1.703	2.531	13.869	17.937
Zile muncă atribuite pers. ad-tiv. și de conducere (% din total zile muncă efectuate în G.A.C.)	12,6	12,0	9,4	6,5	5,9

titați tot mai mari de produse și deci să-și mărească veniturile bănești. Ca urmare, atît cantitățile de cereale, cît și sumele de bani repartizate colectivștilor au fost din ce în ce mai mari.

Dar, în același timp dezvoltarea multilaterală a G.A.C. a permis realizarea de venituri bănești în tot timpul anului, ceea ce a dus la posibilitatea repartizării de avansuri bănești în mod mai uniform. Dacă în 1956 au fost repartizate ca avansuri numai 14,4% din sumele de bani repartizate colectivștilor, în 1960. acestea se ridică la 28,3%. În această direcție însă G.A.C. vor trebui să acorde mai mare atenție ritmicității încasării de sume bănești în tot timpul anului (deci dezvoltarea multilaterală și pe această bază, organizarea valorificării produselor). De asemenea, înființarea fondului de rîmment în fiecare G.A.C. va crea în același timp condițiile necesare pentru asigurarea stabilității și ritmicității în acordarea avansurilor.

Un rol important în sporirea cointerесării materiale a colectivіștilor în rezultatele muncii lor îl are aplicarea retribuirii suplimentare. An de an, sumele de bani și cantitățile de produse repartizate membrilor drept premii pentru depășirea producției planificate au crescut (Tab. XXIV). În același timp celor ce n-au realizat producția planificată din motive subiective, li s-a scăzut un număr de zile-muncă, potrivit hotărării adunării generale. Totuși, mai sînt G.A.C. care n-au trecut la acest sistem de retribuire a muncii. Neparticiparea totală sau parțială la munca obștească a unor membri se datorește în mare măsură și lipsei acestui mijloc de cointerесare.

Asupra creșterii retribuirii zilei-muncă o influență indirectă o are și modul cum este gospodărit și cheltuit fondul total de zile-muncă. În această direcție, trebuie să subliniem ca pozitiv faptul că ponderea zilelor muncă atribuite personalului administrativ și de conducere, ca și numărul de zile-muncă cheltuite în medie pe fiecare G.A.C. în acest scop este în scădere (de la 1545 z.m. în 1955, la 1375 z.m. în 1959).

Dar, în G.A.C. nu sînt satisfăcute numai interesele personale ale colectivіștilor ci și interesele obștești ale lor. Astfel, față de 1955, valoarea acumulărilor, contribuția colectivіștilor la dezvoltarea proprietății obștești a crescut în 1960 cu peste 87% în cazul raportării la 100 ha teren agricol și cu peste 178% în medie pe fiecare G.A.C.

În vederea creșterii cointerесării materiale a colectivіștilor, G.A.C. vor trebui să lupte ca fiecare colectivist să realizeze minimum de zile-muncă stabilite de adunarea generală și pentru lichidarea totală a neparticipării unor colectivіști la lucru. Pentru aceasta, trebuie să folosească cu pricepere diferite metode de stimulare materială, să se înlăture unele greșeli care mai există uneori în calcularea zilelor-muncă, în ținerea evidenței etc.

V. Contribuția S.M.T. la consolidarea G.A.C.

În consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. un rol deosebit de important îl au S.M.T.-urile. Ele contribuie în mod efectiv la creșterea producției și productivității muncii, la realizarea unei producții largite, la sporirea veniturilor colectivіștilor. Așadar între dezvoltarea activității S.M.T. pe linia largirii mecanizării lucrărilor agricole, pe de o parte și între rezultatele obținute de G.A.C., pe de altă parte, există o strînsă corelație (Tab. XXV).

An de an, ponderea volumului de lucrări mecanizate executate în G.A.C., ca și numărul de ha a.n. executați de fiecare tractor convențional este în creștere. Aceasta a făcut ca lucrările de semănat, întreținere și recoltat să fie făcute la timpul optim, ceea ce a contribuit la creșterea producției. Ca urmare a sporirii volumului de lucrări mecanizate, G.A.C. au realizat economii însemnate de zile muncă, iar forța de muncă eliberată prin aceasta a putut fi folosită în alte sectoare de activitate, ceea ce a contribuit în mare măsură la creșterea veniturilor bănești. Tot în acest scop au contribuit și producțiile mari obținute care au creat posibilitatea valorificării unor cantități tot mai mari de produse.

Cu toate acestea, mai sînt unele lipsuri manifestate și de o parte și de cealaltă. G.A.C. și S.M.T. vor trebui să depună mai mult interes în ex-

TABLOUL XXV

Influența mecanizării asupra producției și veniturile bănești ale G.A.C.

Specificare	1956	1957	1958	1959	1960
Ha a. n. execut. în G.A.C. (% din tot. ha a. n. exec. de S.M.T.)	26,1	30,6	26,6	49,1	58,2
Ha a. n. pe tract. convenș. exec. în G.A.C. (% față de 1956)	100,0	132,2	150,0	298,4	464,8
Econom. de z. m. realiz. prin mecaniz. lucr.	156.422	151.688	154.735	570.606	1.265.440
Prod. tot. de grâu și porumb realiz. la 100 ha arabil (% față de 1956)	100,0	142,3	127,1	145,3	141,3
Prod. tot. de fl. soarelui realiz. la 100 ha arabil (% față de 1956)	100,0	112,9	161,1	174,1	174,1
Prod. tot. sfeclă zahăr realiz. la 100 ha arabil (% față de 1956)	100,0	133,5	145,9	204,7	242,9
Venituri bănești realiz. la 100 ha agricol (% față de 1956)	100,0	122,1	146,7	190,5	174,4

tinderea volumului de lucrări mecanizate. S.M.T. trebuie să se preocupe și să controleze mai îndeaproape calitatea lucrărilor și termenul lor de executare, să depună mai mult interes în încheierea contractelor de lucrări și în realizarea unei colaborări mai strinse în G.A.C.-urile deservite. Pe de altă parte, G.A.C. vor trebui să depună mai mult interes în respectarea clauzelor contractelor încheiate cu S.M.T. (să pregătească din timp terenurile pe care le vor lucra cu tractoarele S.M.T., să repartizeze colectiviiștii pentru deservirea mașinilor agricole etc.).

VI. Concluzii și propuneri

Procesul de consolidare economică și organizatorică a G.A.C. cere o muncă susținută și complexă, experiență temeinică și multă competență în rezolvarea diferitelor sarcini. De aceea este necesar ca organele de partid, sfaturile populare, specialiștii din agricultură să acorde în permanență sprijinul gospodăriilor colective.

Pe baza analizei făcute, considerăm că în viitor G.A.C. vor trebui să ia următoarele măsuri principale:

— Întrucât principala cale de întărire economico-organizatorică este creșterea proprietății obștești, atenția deosebită trebuie îndreptată spre dezvoltarea proprietății obștești, nu numai sub aspectul cantitativ, ci și cel calitativ. În acest scop, să se asigure cunoașterea temeinică a prevederilor statutului de către toți colectiviiștii și să se lupte pentru respectarea acestora și în mod deosebit a celor cu privire la completarea și folosirea fondurilor obștești. De asemenea să se asigure prin toate mijloacele dezvoltarea acelor ramuri de producție care să asigure unității respective creșterea rapidă a veniturilor.

— O condiție importantă în consolidarea economică și organizatorică a G.A.C. o constituie dezvoltarea multilaterală care trebuie făcută pe baza unei juste îmbinări a ramurilor, în scopul înlăturării întreruperilor în muncă și a vîrfurilor de muncă. În acest scop G.A.C. vor trebui să acorde atenție dezvoltării tuturor ramurilor de producție agricole și în special creșterii neconținute a producției de cereale care constituie baza dezvoltării tuturor ramurilor. Aceasta va permite sporirea efectivelor de animale din toate speciile. Atenția cea mai mare trebuie acordată vacilor de lapte, scroafelor, oilor cu lînă fină și semifină, accentul principal punîndu-se pe creșterea din prăsilă și cumpărări din fondurile proprii ale gospodăriei.

— Paralel cu munca de sporire a efectivelor de animale trebuie să se lupte pentru îmbunătățirea raselor, întreținerea și furajarea animalelor în cele mai bune condițiuni, pregătirea și permanentizarea cadrelor care lucrează în sectorul zootehnic.

— În vederea asigurării într-un ritm rapid a construcțiilor necesare creșterii animalelor și a ieftinirii prețului de cost al construcțiilor, este necesar să se folosească toate resursele locale și forța de muncă din gospodărie.

— Problema de bază care se cere rezolvată în etapa actuală în creșterea animalelor este asigurarea unei puternice baze furajere, avîndu-se în vedere producerea unui variat sortiment de furaje care să asigure furajarea științifică a tuturor speciilor și categoriilor de animale. În acest scop, pe lîngă furajele de bază (cereale, siloz, produse secundare), trebuie acordată o deosebită atenție finurilor, leguminoaselor, reziduurilor industriale etc.

— În vederea acordării de sume tot mai mari colectivității pentru munca depusă, G.A.C. vor trebui să ia toate măsurile pentru creșterea veniturilor bănești și în primul rînd prin vînzarea către stat a întregului surplus de produse, pe baza de contracte și achiziții, în acest fel asigurîndu-se și posibilitatea acordării de avansuri bănești la intervale din ce în ce mai mici.

— Gospodăriile cu activitate mai îndelungată trebuie să studieze și să introducă treptat formele noi de organizare ce apar în procesul de producție pentru a reduce consumul de forță de muncă pe unitate de produs în vederea intensificării continue a producției și creșterii productivității muncii, iar prin aceasta să atragă pe toți colectivității la muncă.

— O atenție deosebită trebuie să se acorde extinderii mecanizării în toate sectoarele de activitate, precum și aplicării cu strictețe a tuturor măsurilor agrotehnice și zootehnice pentru a asigura continua sporire a producției medii la ha și pe cap de animal.

— O sarcină deosebită și permanentă care stă în fața G.A.C. este pregătirea cadrelor, organizarea și ținerea unei evidențe stricte a muncii și a producției, educarea tuturor colectivității în spiritul apărării și creșterii avutului obșteșc, folosirea cît mai judicioasă a mijloacelor de producție și a fondurilor obștești, lupta împotriva risipei, neglijenței și indisciplinei în muncă.

— În etapa actuală, una din măsurile cele mai importante care va duce la consolidarea economico-organizatorică a G.A.C. o constituie studie-

rea posibilităților de unificare a tuturor G.A.C. mici și încă slab dezvoltate în G.A.C. mari și puternice, în vederea folosirii mai raționale a pământului și a celorlalte mijloace de producție, a dezvoltării lor multilaterale.

Consolidarea G.A.C. a constituit una din principalele probleme ale Congresului al III-lea al P.M.R. care a indicat căile și mijloacele prin care toate unitățile pot și trebuie să ajungă într-o perioadă relativ scurtă la nivelul celor mai înaintate G.A.C. Aceste căi și mijloace nu sînt însă comune pentru toate G.A.C. și nu acționează fiecare în mod separat, ele se condiționează reciproc și numai prin acțiunea lor comună duc la rezultate pozitive. De aceea trebuie de avut în vedere că în privința consolidării economice și organizatorice a G.A.C. nu se pot da rețete universale. Specialiștii din agricultură împreună cu conducerea G.A.C. și sprijiniți de masa mare a colectivităților trebuie să studieze temeinic condițiile economice și naturale din fiecare unitate în parte și cu sprijinul permanent al organelor și organizațiilor de partid și de stat, trebuie să stabilească în mod diferențiat măsurile tehnico-organizatorice care să asigure consolidarea economică și organizatorică a fiecărei gospodării colective.

BIBLIOGRAFIE

- 1) Gh. Gheorghiu-Dej — *Raport prezentat la ședința Plenară a C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949. Articole și cuvîntări*, ed. IV, E.S.P.I.P., 1955.
- 2) Gh. Gheorghiu-Dej — *Pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producției agricole*, Edit. pol., Buc., 1958.
- 3) Gh. Gheorghiu-Dej — *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, Edit. Pol., Buc., 1960.
- 4) Roman C. — *Recensămîntul agricol al Romîniei din 1941*, edit. I.C.S., Buc., 1945.
- 5) Colopentia A. și Onică P. — *Recensămîntul agricol din R.P.R. 25.1.1948*, Edit. I.C.S., Buc., 1948.
- 6) Stănescu N. S. — *Cooperativizarea agriculturii în R.P.R.*, E.S.P.I.P., 1957.
- 7) Vasilescu N. și Magazin P. — *Cooperativizarea agriculturii în regiunea Iași 1949—1959*, «Probleme agricole» nr. 11 din 1959.
- 8) Cojocaru C. și Avramescu P. — *Consolidarea economică și organizatorică a G.A.C.*, Edit. științifică, Buc., 1958.
- 9) Gruici C. și Hartia S. — *Întărirea economico-organizatorică a G.A.C.*, E.A.S., Buc., 1960.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ УКРЕПЛЕНИЕ КОЛЛЕКТИВНЫХ ХОЗЯЙСТВ ЯССКОЙ ОБЛАСТИ

Краткое содержание

Во вступительной части дается вкратце положение сельского хозяйства Ясской области до 1944 года, затем путь развития коллективного сектора до 1960 года.

Далее работа анализирует структурально и динамично главные показатели организационно-экономического укрепления коллективных хозяйств в том числе: рост общественной собственности, многостороннее развитие коллективных хозяйств (структура площадей и культур, сред-

нее общее и товарное производство животноводческого и земледельческого секторов, денежные доходы), материальная заинтересованность коллективистов, участие МТС в укреплении коллективных хозяйств и др.

В заключении делаются предложения ввиду постоянного организационно-экономического укрепления коллективных хозяйств Ясской области.

CONSOLIDATION ÉCONOMIQUE ET ORGANISATRICE DES EXPLOITATIONS AGRICOLLES COLLECTIVES DE LA RÉGION DE IASSY

Résumé

Dans la partie introductive de cet ouvrage on présente succinctement la situation d'agriculture de la région de Iassy, avant 1944, de même que le mode du développement du secteur collectiviste jusqu'en 1960.

A la suite, on procède à une analyse dynamique de principaux indices de la consolidation économique et organisatrice des exploitations agricoles collectives, comme : l'accroissement de la propriété collective, le développement multilatéral des exploitations agricoles collectives (structure des superficies et des cultures, production moyenne totale et production-marchandise du secteur végétal et animal, les revenus en argent comptant, l'intérêt matériel des collectivistes, la contribution de la Station de machines et tracteurs à l'affermissement des exploitations agricoles collectives etc.

Pour conclure, on propose de poursuivre toujours la consolidations économique et organisatrice des exploitations agricoles collectives de la région de Iassy.

ARHITECTURA ÎN REGIMUL DE DEMOCRAȚIE POPULARĂ ȘI PERSPECTIVELE DEZVOLTĂRII ORAȘULUI IASI ÎN ROMANIA SOCIALISTĂ

DE

G. PAVLU și B. GRUMBERG

Institutul de arhitectură „Ion Mincu” București

În cadrul acțiunilor inițiate în ultimii ani de Partidul Muncitoresc Român a căpătat o amploare deosebită problema construcției orașelor noi și reconstrucției orașelor existente.

Industrializarea planificată a tuturor regiunilor țării noastre a avut ca efect creșterea simțitoare a populației urbane și a pus pe primul plan problema reorganizării zonelor de locuințe ale orașelor în raport cu dezvoltarea noilor relații socialiste.

Noul mod de viață se statornicește și se dezvoltă neconținut, exercită o influență inovatoare în toate domeniile creației. Arhitectura și urbanismul, chemate să realizeze cadrul material construit în care urmează să se desfășoare viața și activitatea creatoare a poporului nostru, au căpătat în anii regimului de democrației populare o dezvoltare teoretică și practică necunoscută în trecut, bazată pe cunoașterea științifică a legilor dezvoltării societății și a necesităților concrete ale oamenilor muncii. Se poate afirma că arhitectura și urbanismul, dintr-un domeniu al creației individuale, redus la rezolvarea unor probleme particulare ale individului, au trecut pe un plan superior, cuprinzând în sfera lor probleme majore ale construcției socialiste.

Orașe noi începute cu un deceniu în urmă ca Onești, Hunedoara, Victoria, capătă pe zi ce trece forme tot mai precise. Raționalizarea procesului de proiectare și execuție a construcțiilor de locuințe inițiate de Partid și Guvern în ultimii ani, a avut ca efect scăderea simțitoare a costului, creșterea substanțială a volumului construcțiilor de locuit, și îmbunătățirea confortului acestora.

Aceste realizări coordonate pe baza planurilor de sistematizare vor contribui la îmbunătățirea condițiilor de trai și vor crea condiții pentru restructurarea orașelor noastre în ansamblu.

În cadrul procesului de sistematizare a orașelor, problema raportului dintre noile clădiri și valorile arhitecturale și tradițiile trecutului apare ca una din problemele de bază.

Datorită complexității problemelor legate de importanța orașului în trecut și în prezent, reconstrucția socialistă a orașului prezintă un interes deosebit pentru teoria și practica urbanistică și arhitecturală din țara noastră.

Oraș cu bogate tradiții, Iașul, prin monumentele sale istorice și de arhitectură, simbolizează dezvoltarea culturii moldovenesti începând cu perioada feudală și pînă în zilele noastre.

Apărut în timpul orinduirii comunei primitive, orașul Iași apare pentru prima dată citat în documentele sec. al XIV-lea, ca de pildă în cronica Slovacă din 1347, sub numele de Askyi Torga.

Scurt timp după întemeierea sa, orașul a devenit reședința temporară a citorva domnitori, iar de la Alexandru Lăpușneanu s-a transformat în oraș de scaun al Moldovei, calitate pe care a păstrat-o pînă la Unire. Cum era și firesc, Iașul a fost în permanență centrul administrativ și cultural al Moldovei.

Reconstituirea evoluției spațiale a orașului făcută de V. Tufescu ne arată că nucleul inițial se găsea în secolul al XIV-lea și al XV-lea pe porțiunea cea mai de sus a promontoriului terasei „Palat”.

În secolul al XVI-lea, orașul se întinde pînă la Golia, iar în secolele următoare manifestă tendința de a se dezvolta spre nord și sud, cuprinzînd Muntenimile, Săraria și Podul Roșu. Cu începere din secolul al XIX-lea Iașul se dezvoltă tentacular spre Copou, Păcurari, Tătărași și Țirgurile Socola și Nicolina. Dacă pînă în secolul al XIX-lea, orașul avea un aspect compact, întinzîndu-se pe o suprafață de 930 ha, după această dată, ca o consecință a dezvoltării capitalismului, începe dezvoltarea haotică, necontrolată în toate direcțiile, cuprinzînd terenuri neorganizate și insalubre.

Suprafața orașului atinge 3.048 ha, în disproporție totală cu numărul populației de cca. 100.000 locuitori și posibilitățile de amenajare edilitară și urbanistică. Densitatea populației reprezintă astfel 33 loc/ha, ceea ce reprezintă mai puțin de o treime față de normele uzuale de densitate pentru orașe de această categorie.

Apariția industriilor și a căii ferate, în partea de sud-est, a favorizat dezvoltarea „orașului de jos”, locuit în cea mai mare parte de populația muncitoare și săracă.

Contrastul dintre cartierele de vile de pe terasa superioară a Copoului, înzestrată cu plantații bogate și cartierele sărăcicioase din lunca Bahluiului, se accentuează în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Defrișarea pădurilor și desființarea unui număr mare de iazuri, care îndeplineau rolul de atenuare a viiturilor, pentru a fi transformate în pășuni, a avut ca efect degradarea solului de pe versanții dealurilor. Colmatarea parțială a iazurilor rămase ca consecință a acestor acțiuni necontrolate, a condus la inundarea tot mai frecventă a zonei situate în lunca Bahluiului, producînd pagube însemnate locuitorilor și întreprinderilor amplasate pe acest teritoriu.

În paralel cu efectele catastrofale cauzate de revărsarea Bahluiului s-a produs o continuă înrăutățire a microclimei, concretizată în intensificarea vînturilor dominante și reducerea precipitațiilor anuale.

Nepăsarea regimului burghezo-moșieresc față de nevoile oamenilor muncii, lipsa lucrărilor edilitare în cartierele noi care se extind o dată cu creșterea rapidă a populației, au alterat în parte pitorescul tradițional al orașului și efectul urbanistic al monumentelor.

În anii regimului de democrație populară, condițiile de dezvoltare ale orașului au fost complet schimbate, permițînd reconstrucția lui complexă.

Se accentuează tot mai mult dezvoltarea industrială a orașului prin reutilizarea și extinderea întreprinderilor existente și construirea unor unități noi. Astfel, în ultima perioadă a crescut simțitor industria chimico-farmaceutică, atelierele C.F.R. Nicolina, industria materialelor de construcție, industria textilă, industria lemnului și industria alimentară.

Prin poziția sa geografică Iașul devine cel mai important punct de tranzit pentru persoane și mărfuri între țara noastră și U.R.S.S., contribuind astfel la dezvoltarea funcțiunii feroviare.

Transporturile pe cale ferată sînt deservite astăzi de trei stații dintre care două pentru persoane — gara Nicolina pentru tranzit și gara mare Iași — iar pentru transportul de mărfuri și transbordare, este utilizată gara Socola. Atelierele C.F.R. Nicolina deservește astăzi întreaga parte de est a țării prin reparații de locomotive, vagoane clasă și de marfă.

În paralel cu dezvoltarea economică a orașului crește și funcțiile sale culturale, Iașul fiind cel mai important centru cultural al Moldovei. În institutele de învățămînt superior și tehnic ale Iașului învață 9.200 de studenți și elevi, iar numărul total al cadrelor didactice se ridică la 1.200.

Astfel, în comparație cu alte sectoare de activitate, personalul de bază din învățămînt reprezintă 25,8% din totalul populației active de bază a orașului.

Importanța culturală și științifică a Iașului a fost întărită prin înființarea filialei Academiei R.P.R.

Ca o consecință a dezvoltării economice și culturale s-a dezvoltat și funcțiunea politico-administrativă de oraș capitală de regiune și centru de mare importanță republicană.

În cadrul planului de sistematizare întocmit în martie 1960, se prevăd măsuri importante pentru reconstrucția orașului.

Pe baza planului de perspectivă pe 15 ani, se prevede o dezvoltare continuă a producției industriale, în special a industriei chimice, textile, metalurgice și alimentare. Numărul muncitorilor industriali va înregistra un spor de aproape 50%.

În paralel cu extensiunea industrială, este necesar să se treacă în mod organizat la comasarea industriilor risipite pe teritoriul orașului și crearea unor perdele de protecție între zona industrială și cartierele de locuințe ale orașului. Rețeaua stradală urmează a fi restructurată în vederea asigurării unei circulații lăcnicioase între zonele de locuințe și cele industriale și organizării transportului în comun. Complexul feroviar de asemenea urmează a fi modernizat și sistematizat, prin separarea completă a traficului de călători de cel de mărfuri.

Intravilanul orașului, se propune să fie limitat la o suprafață de 2.800 ha, ceea ce reprezintă o reducere a limitelor actuale cu cca. 900 ha. Această delimitare va împiedica creșterea necontrolată a zonei construite și va permite concentrarea investițiilor pentru reconstrucția acesteia.

Zona preorășenească cuprinzând localitățile care au convergență cu orașul va fi reamenajată, incluzându-se stațiunile Bucium și Repedea pentru recreație și agrement.

Spațiile plantate de pe teritoriul orașului urmează să formeze un sistem unitar.

În jurul orașului se va amenaja o centură de verdeață cuprinzând parcuri pentru agrement și păduri, ceea ce va contribui la îmbunătățirea microclimei și organizarea odihnei cetățenilor.

Printre problemele de bază ale sistematizării figurează desigur restruc-turarea zonei rezidențiale a orașului. Această problemă prezintă aspecte tehnice, economice și sociale deosebite, atât prin amploarea ei, cât și prin a-dincimea cu care trebuie tratată.

În condițiile orînduirii socialiste, pe lîngă problemele de confort și estetică pe care le pune locuința în sine, apare problema organizării spațiale și volumetrice a cartierului în ansamblu, care prin dotările social-cul-turale și plantațiile ce le cuprinde completează viața cotidiană a locuitorilor. Această organizare a zonei de locuit trebuie să corespundă noului mod de viață ce se înfiripează.

Dezvoltarea continuă a tehnicii moderne, creșterea neconținută a pro-ductivității muncii, precum și preocuparea permanentă a Partidului și Gu-vernului pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă, vor conduce într-un vi-itor apropiat la scăderea simptoare a zilei de muncă. Alături de alte necesități ce apar ca o consecință a dezvoltării societății socialiste și co-muniste, este de presupus că, într-un viitor apropiat, va apare necesitatea amplasării unor noi tipuri de dotări social-culturale, în cadrul unităților de locuit pe care le construim astăzi și pentru care trebuie să rezervăm tere-nul necesar.

Bazați pe studiile teoretice în acest domeniu și pe experiența din țara noastră și de peste hotare, rezolvarea acestor probleme se poate efectua prin organizarea unor unități urbane complexe.

Teritoriul orașului, din punct de vedere funcțional, urmează a fi îm-părțit în cartiere cuprinzînd un număr de 10—20.000 de locuitori, în funcție de specificul local; caracterul și densitatea construcțiilor, condiții de așezare în teritorii, relief, artere de circulație etc. Este indicat ca ma-gistralele de tranzit ale orașului, avînd o circulație intensă de vehicule să nu traverseze cartierul de locuințe. În interiorul cartierului este permisă pătrunderea străzilor principale dotate cu transport în comun, pentru de-servirea locuitorilor.

În cadrul cartierului de locuințe urmează să fie amplasate dotări social-culturale specifice cartierului; club sau casă de cultură, bibliotecă, cinema-tograf, policlinică, magazine mari alimentare sau de produse industriale, cooperative de deservire casnică, parcul de cartier și amenajări sportive, astfel încît raza lor de deservire să nu depășească 1 km. Din practica exis-tentă, rezultă că ar fi indicată concentrarea acestor dotări ale cartierului

într-un centru de deservire, care în afara rolului său funcțional, să permită organizarea unei activități colective culturale, sociale sau politice, în cadrul cartierului respectiv.

Cartierul, la rândul lui se împarte în unități structurale mai mici, denumite microrăioane.

Prin microrăioane înțelegem o unitate subordonată cartierului de locuințe, dotată în mod complex cu instituții social-culturale de folosință zilnică și care este despartită de alte microrăioane prin artere de circulație intensă, sau prin limite naturale sau artificiale (cursuri de apă, denivelări accentuate ale reliefului, căi ferate etc.).

În funcție de condițiile locale populația microrăionului ar fi de 3--8.000 locuitori. Ca dotări social-culturale este necesar să se prevadă școli, creșe, grădinițe de copii, magazine alimentare și de produse industriale, ateliere, cantine și alte unități de deservire cotidiană a populației. În ideea organizării microrăionului, copiii de vîrstă școlară sau preșcolară pot circula neînsoțiți la școală sau grădiniță, deoarece circulația de tranzit a vehiculelor a fost complet eliminată. În limitele microrăionului au fost păstrate doar alei carosabile, exclusiv pentru deservirea locuințelor, însoțite de o rețea de alei de picior, amplasate în zonele de verdeață interioare ale microrăionului.

Unul din elementele importante ale microrăionului trebuie să fie grădina interioară, avînd dimensiuni corespunzătoare numărului de locuitori. În această zonă urmează a fi amplasate terenuri de sport, de joc și de odihnă. Este indicat ca aleile parcului să formeze o rețea de circulație pentru pietoni, independentă de rețeaua de circulație a vehiculelor.

În ceea ce privește amplasarea clădirilor de locuit în cadrul microrăionului, se preconizează realizarea unor unități de locuit, prin gruparea cîtorva clădiri în jurul unui spațiu interior, care va servi cu precădere pentru amenajări gospodărești cît și pentru jocul copiilor de vîrstă preșcolară.

Microrăionul conceput după principiile arătate, constituie astfel unitatea de bază a orașului, contribuind la asigurarea unei deserviri uniforme a populației pe întreg teritoriul urban. Prin formele sale concrete el trebuie să devină un ansamblu arhitectonic unitar, permițînd în același timp obținerea pitorescului prin amplasarea liberă a clădirilor și utilizarea rațională a spațiilor plantate.

Criteriul de bază pentru obținerea unor rezultate favorabile care condiționează formele compoziționale și constructive ale microrăionului este realizarea unui confort cît mai ridicat pentru diferitele categorii de locuitori și vîrste, în înțelesul cel mai larg al acestei noțiuni.

Este cunoscut că reorganizarea zonei de locuit a orașului Iași, după principiul microrăionării teritoriale, ca și în celelalte orașe cu o tradiție mai veche, prezintă dificultăți importante, datorită unor condiții obligate, impuse de fondul construit și edilitar existent. Cu toate acestea, este necesar să se depună toate eforturile, ca utilizînd la maximum elementele valoroase de dotare ale orașului să se urmărească cu toată consecvența aplicarea unor principii progresiste de reorganizare a teritoriului urban, care să creeze o ambianță corespunzătoare unui nivel de trai ridicat al populației.

Așezarea Iașului pe un teren cu relief pronunțat favorizează realizarea unor astfel de unități urbane, care prin forma și dimensiunile lor să se în-

serie în mod firesc în teritorii. De asemenea sistemul de artere magistrale prevăzut în schița de sistematizare din direcția nord-est spre sud-est urmărind traseul colinelor și al vailor creează o rețea de circulație principală și determină împreună cu limitele naturale ale terenului conturul unor unități rezidențiale în suprafață convenabilă pentru organizarea cartierelor și microraioaanelor de locuit. Străzile secundare existente, în măsura în care au clădiri și lucrări edilitare de valoare vor putea fi menținute în cadrul restructurării orașului, preluând funcțiunea aleilor carosabile pentru deservirea exclusivă a locuințelor și dotărilor interioare ale microraioaanelor, evitându-se dezvoltarea unei circulații de tranzit prin microraiou.

Principiile amintite au fost în bună parte aplicate în cadrul reconstrucției cvartalului Păcurari și cvartalului 23 August în curs de realizare, concepute sub forma unor mari unități rezidențiale. Prezența lor demonstrează posibilitatea pe care o oferă structura existentă a orașului pentru formarea microraioaanelor de locuit.

Volumul mare de construcții de locuințe prevăzut a fi realizat în anii următori la Iași, va permite reconstrucția planificată a unor unități urbane compacte în care se vor putea utiliza astfel metode tehnice avansate de execuție.

Concentrarea investițiilor în câteva puncte ale orașului va contribui de asemenea la utilizarea mai eficientă a mijloacelor tehnice și organizatorice și implicit la realizarea unor importante economii.

Lucrările începute în acest an în zona de sud a orașului urmează să fie extinse simțitor în anii următori. Se va realiza astfel o intrare corespunzătoare dinspre București — trecind peste noul pasaj denivelat și se vor reconstrui cartierele însalubre Socola, Nicolina, Ilie Pintilie, situate în această parte a orașului. Cele 12.500 apartamente, prevăzute a se realiza la Iași pînă în anul 1965, adăpostind o populație de peste 50.000 de locuitori vor contribui ca încă în această etapă imediat să se îmbunătățească simțitor condițiile de viață ale ieșenilor și să se creeze un nou cadru arhitectural al orașului în ansamblu.

Printre problemele cele mai importante specifice orașului Iași, care apar în cadrul reconstrucției sale viitoare, este modul de încadrare a monumentelor istorice și de arhitectură în structura viitoare a orașului. Problema se pune în mod special pentru monumentele situate în zona centrală, unde terenul trebuie utilizat cît mai rațional și mai economic.

Experiența existentă în acest domeniu în țara noastră a fost formulată cu toată claritatea la conferința internațională de la Varșovia din octombrie 1959, tratind problemele monumentelor istorice din cadrul orașelor.

Cu această ocazie s-a stabilit în unanimitate că monumentele de arhitectură trebuie să participe activ la viața nouă a orașului și să fie utilizate la maximum, corespunzător intereselor noii societăți. Se consideră că ar fi o greșeală și o imposibilitate, în majoritatea cazurilor, izolarea monumentelor prin mari spații plantate sau prin alte mijloace de restul clădirilor orașului, deoarece s-ar crea un cadru artificial, care nu are nimic comun cu cadrul original, în care a fost conceput monumentul în momentul edificării lui, cadru ce a dispărut pentru totdeauna.

Arhitectura noilor clădiri ce se vor construi în apropierea monumentelor istorice nu trebuie să fie o imitare sau o interpretare a arhitecturii originale a monumentului. Experiențele nereușite de acest fel ne demonstrează cu prisosință că arhitectura fiecărei epoci, ca și celelalte fenomene sociale, constituie un produs nerepetabil al acesteia. Prin conținutul și formele sale monumentul de arhitectură este exponentul unui mod de viață și a unor idealuri depășite pe parcursul veacurilor, pe care erudiția omului de știință și talentul artistului actual nu le pot suplini. Produsul arhitectural va constitui doar un decor fals, din care a dispărut prospețimea și măiestria formelor arhitecturii originale.

Considerăm că arhitectura nouă, rațională și sobră, eliberată de ostentație sau exagerări, care se conturează în forme tot mai precise în țara noastră, poate constitui un cadru reușit pentru monumentele Iașului și să accentueze valoarea arhitecturii acestora pe baza contrastului între stiluri ce se realizează. De altfel marea majoritate a ansamblurilor arhitecturale de valoare, realizate într-o perioadă de timp mai îndelungată, sînt construite pe principiul contrastului între stiluri. În piața San Marco din Veneția, Piața Roșie din Moscova, sau piața Palatului de Iarnă din Leningrad, fiecare edificiu a fost conceput în stilul epocii sale, contribuind la realizarea unor ansambluri unitare, cu toată diversitatea formelor arhitecturale și a contradicției aparente dintre stiluri.

Integrarea în ansamblu prin compoziție și contrast, realizarea unității în cadrul elementelor contrarii este posibilă numai pe baza studiului amănunțit al raporturilor dintre elemente, forme și culori în vederea subordonării reciproce a părților în cadrul întregului.

Pe baza studiilor întreprinse pentru sistematizarea zonei centrale a Iașului se preconizează crearea unor patrunderi de verdeață dinspre magistrale către monumentele amplasate în adîncime. Astfel în triunghiul format de Piața Unirii, și cornișa de sud a terasei Palatului Culturii în care sînt amplasate majoritatea monumentelor orașului se propune ca o dată cu reconstrucția magistralelor să se determine o legătură a acestora cu monumentele, precum și o legătură interioară magistralelor între monumente. Acest sistem ar face posibilă excluderea circulației de vehicule în imediata apropiere a unor monumente de arhitectură, fapt care va favoriza conservarea lor și va permite contemplarea acestora într-un mod adecvat.

Realizarea unui sistem de fișii plantate în această zonă ar contribui în același timp la îmbunătățirea microclimei și va crea un echilibru în zona plantată de pe terasa superioară a Copoului.

În scurta noastră expunere, desigur că n-am reușit să cuprindem multiple probleme care ne frământă în cadrul procesului de reconstrucție a orașului și să înfățișăm o imagine a Iașului de mîine. Am căutat doar să scoatem în evidență unele principii și metode de lucru, a căror aplicare ar contribui la rezolvarea problemelor atît de dificile dar, în același timp, pasionante care apar în cadrul operei mărețe ce se înfăptuiește în zilele noastre. Sînt probleme mari de creație, pe care edilii de astăzi ai orașului le transpun în viață, împlinind cu fiecare nouă realizare un pas înainte spre viitor.

АРХИТЕКТУРА В НАШЕМ РЕЖИМЕ НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГОРОДА ЯССЫ

Краткое содержание

По сложности вопросов, специфических для городов, имеющих богатое историческое прошлое и широкие перспективы для развития в будущем, социалистическая перестройка города Яссы представляет собой особенный интерес для теории и практики архитектуры и урбанистики нашей страны.

Согласование новых городских ансамблей с существующей структурой города, гармонизирование новых зданий с традиционной Ясской архитектурой, рациональное решение — на уровне современных требований — технических, экономических и других проблем, составляют главные вопросы, затрагиваемые в представляемом докладе.

L'ARCHITECTURE DANS NOTRE DÉMOCRATIE POPULAIRE ET LES PERSPECTIVES DE DÉVELOPPEMENT DE LA VILLE DE JASSY

Résumé

Étant donné la complexité des problèmes spécifiques aux villes qui ont un riche passé historique et de grandes perspectives de développement dans l'avenir, la reconstruction socialiste de la ville de Jassy présente un intérêt particulier pour la théorie et la pratique architecturale et urbanistique de notre pays.

L'harmonisation des nouveaux ensembles avec la structure existante de la ville, c'est à-dire l'adaptation des nouveaux édifices à l'architecture traditionnelle de Jassy, la résolution rationnelle des problèmes fonctionnels, techniques et économiques au niveau des exigences actuelles, voilà ce qui constitue les problèmes principaux de la présente communication.

CONTRIBUȚIA ORASULUI IAȘI LA DEZVOLTAREA ARHITECTURII ROMINEȘTI

DE

GHI. CURINSCHI

Institutul de arhitectură „Ion Mincu”, București

Punctul de plecare al lucrării despre care se relatează în comunicarea de față a fost dorința de a aduce un omagiu rolului jucat de către orașul Iași, important focar de cultură, în dezvoltarea vechii arhitecturi rominești.

Informații istorice și vestigii materiale privind realizarea în orașul Iași a unor construcții importante există din a doua jumătate a sec. al XV-lea: începînd însă cu sfîrșitul sec. al XVI-lea, după ce devine cetate de scaun, Iașul deține un rol conducător în istoria arhitecturii moldovenești.

Arhitectura dezvoltată în orașul Iași și în împrejurimile sale începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea, nu arareori a fost arătată pe drept cuvînt de către specialiști ca reprezentînd o cotitură în istoria arhitecturii din Moldova.

Sensul acestei cotituri nu s-a bucurat însă în trecut din partea istoricilor de arhitectură de o apreciere întru totul justă. Astfel s-a manifestat tendința de a privi noul drum al arhitecturii moldovenești, începînd din epoca arătată, ca o ruptură față de evoluția ei premergătoare, iar apariția elementelor clasicizante de la mijlocul sec. al XVII-lea ca un sfîrșit al arhitecturii moldovenești de bune tradiții.

În ansamblul ei Istoria arhitecturii din Moldova era privită după cum urmează: socotită în mod greșit de a fi născută dintr-un amestec de procedee și forme bizantine și gotice, arhitectura moldovenească s-ar fi dezvoltat în acest cadru pînă la sfîrșitul sec. al XVI-lea cînd, după ce adoptă mai întîi unele elemente muntenești (privite și ele, de fapt, tot de origini bizantine), începe să-și piardă puritatea ei bizantino-gotică, împrumutînd elemente ale arhitecturii orientale (caucaziene, arabe etc.) și ale Renașterii (confundate cu barocul). Explicația acestei cotituri în evoluția arhitecturii din Moldova era pusă pe seama unor factori neesențiali printre care un rol hotărîtor a fost atribuit impulsului dat de personalitatea domnitorului Vasile Lupu, „om cu hieca împărătească” ambițios, nestabil și iubitor de fast. În cele din urmă asimilarea, începînd cu sfîrșitul sec. al XVIII-lea, a elementelor arhitecturii clasicismului, denumite baroce de origine italiană, în pofida apartenenței lor evidente la arhitectura clasicismului rus, era identificată cu lichidarea caracterului original al arhitecturii moldovenești.

Substratul unor asemenea aprecieri îl constituia pe de o parte politica claselor dominante din România dintre cele două războaie mondiale, care și-a pus amprenta asupra dezvoltării tuturor științelor. Dacă rolul arhitecturii bizantine în constituirea arhitecturii feudale românești era supraestimat, în schimb influențele arhitecturii ruse și a altor popoare vecine, care reflectau relații de colaborare de veacuri ale poporului român cu vecinii săi, erau trecute cu vederea și chiar denigrate ca valori artistice.

La baza aprecierilor relatate au stat și unele vicii ale metodei de cercetare utilizate în istoria arhitecturii, vicii reieșite din neînțelegerea arhitecturii ca fenomen social cât și a legilor ei specifice. De aci și explicarea unor salturi produse în dezvoltarea arhitecturii prin acțiunea unor personalități și atenția pe care au acordat-o cercetătorii, în special variatelor influențe (muntenești sau altora venite din afară) asupra aspectului decorativ al arhitecturii, în detrimentul sesizării proceselor mai complexe petrecute în arhitectura epocii pe care o cercetăm, procese care au afectat componentele formei arhitecturale mai strâns legate de rezolvarea unitară a laturilor funcțională și constructivă, cum sînt compoziția spațială și cea de volume, silueta.

Importanța arhitecturii care se dezvoltă în Moldova începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea, avînd ca promotor orașul Iași, constă în tendința către realizarea unei sinteze a unor trăsături valoroase ale arhitecturii premergătoare de pe întreg teritoriul țării și mai mult decît atît, chiar în tendința de conexiune și chiar de integrare organică a arhitecturii moldovenești, menținîndu-și caracterul ei specific, în evoluția marilor curenți ale arhitecturii universale. Monumentele care marchează salturile, punctele nodale în dezvoltarea arhitecturii în această direcție se află în mare măsură în orașul Iași și în imediata sa vecinătate. Lucrul acesta este explicabil prin situația Iașului de Cetate de Scaun, prin concentrarea comerzilor reprezentanților clasei feudale în orașul de reședință.

Pentru a repune în drepturi arhitectura dezvoltată în Moldova începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea pînă la începutul sec. al XIX-lea, pentru a scoate în adevărată sa valoare rolul jucat de orașul Iași în dezvoltarea arhitecturii românești, studiul nostru a trebuit să abordeze diferite probleme privind dezvoltarea arhitecturii moldovenești începînd cu originile sale, constituind o expunere de teze, care poate reprezenta o modestă contribuție, la elaborarea unei istorii științifice a arhitecturii de pe teritoriul țării noastre.

Datele cunoscute pînă în prezent (incluzînd și rezultatele săpăturilor din anii democrației populare) nu permit încă conturarea unui tablou complet privind dezvoltarea arhitecturii feudale civile. În stadiul cunoștințelor de astăzi, încă arhitectura edificiilor de cult este aceea care ne dă principalele repere ale dezvoltării arhitecturii feudale. Fără îndoială la aceasta a contribuit și rolul pe care-l juca biserica ca instituție feudală, ceea ce a făcut ca o parte importantă a investițiilor destinate construcțiilor monumentale să fie dirijată către realizarea și restaurarea de edificii religioase.

Studiul a pretins o resistemizare a întregului material cunoscut privind arhitectura moldovenească începînd cu sfîrșitul sec. al XVI-lea pînă în prima

treime a sec. al XIX-lea. Dacă Gh. Balș după caracteristicile planului a stabilit 26 de grupe de monumente religioase, noi, utilizând concomitent criteriul tipului de plan și al compoziției de spații și volume (ca expresie a rezolvării funcționale și constructive) am ajuns la a le reduce la 6 dînd fiecărui grup numele celui dintîi monument în ordine cronologică care deținea caracteristicile fundamentale ale grupului: grupul Galatei, al bisericii Aroneanu, al bisericii mănăstirii Dragomirna, al Golici, al bisericilor cu clopotnițe, deasupra pridvorului aflat în ax sau lateral sau deasupra pronaosului (Sf. Vineri din Iași, azi dispărută, Sf. Ion Botezătorul, Sf. Atanasie și Chiril), grupul bisericilor aparținînd elasicismului (Lețcani, Sf. Spiridon).

După cum se vede 5 grupuri din cele 6 au drept prototip un monument din Iași sau din preajma sa, fapt care ilustrează rolul jucat de arhitectura orașului în evoluția arhitecturii epocii. Studiul nu se mărginește însă la sistematizarea materialului. Pentru a putea constitui baza întocmirii unei istorii de arhitectură, monumentele sînt analizate în ordine cronologică urmărindu-se acumulările cantitative, apariția unor elemente noi, dispariția altora și salturile care marchează apariția unor noi calități, a unor tipuri noi de monumente.

Aflați sub influența tratatelor de istorie a arhitecturii universale care urmăreau să cuprindă arhitectura tuturor popoarelor și tuturor timpurilor în mari cicluri de civilizații și mari curente, cît și sub influența ideologiei cosmopolite a claselor dominante, primii cercetători Gh. Balș și Ghica-Budești al căror merit de a fi adunat un vast material (numai asupra arhitecturii religioase) și de a fi pus bazele istoriei arhitecturii din Moldova și Țara Romînească este deosebit de mare, i-au atribuit arhitecturii romînești origini straine, supraapreciînd importanța elementelor preluate din patrimoniul arhitectural preexistent, subapreciînd totodată rolul primordial al factorului autohton, al arhitecturii locale și al creației meșterilor populari. Vorbînd despre arhitectura de mare originalitate a edificiilor de cult din vremea lui Ștefan cel Mare, Gh. Balș o definea ca fiind „de plan bizantin realizat de mîini gotice”.

Istoria arhitecturii moldovenești începe cu monumentele epocii lui Ștefan cel Mare precedate doar de bisericile Sf. Nicolae din Rădăuți și Sf. Treime din Siret. Istoricii de arhitectură s-au aflat prizonierii tezei emise de istoriografia burgheză care urmărea să treacă cu vederea viața feudală dezvoltată în Moldova înaintea întemeierii Principatului în cadrul Statului de Kiev și al celui de Halici, cum ca Moldova înainte de „descălecăt” era un teritoriu pustiu. De aici și arhitectura monumentală de zid era socotită de a fi apărut în Moldova pe loc gol, ca urmare a importului, parte din Transilvania și Polonia, parte din Țara Romînească, datorită activității constructive a ucenicilor lui Nicodim. Ori tocmai în perioada anterioară întemeierii Țării Moldovei, trebuie să se fi elaborat cele dintîi tipuri ale arhitecturii feudale moldovenești de lemn și poate de zid, în cadrul unui proces strîns de intercondiționarea cu arhitectura populară de lemn. Resturile acestei arhitecturi de lemn nu s-au păstrat din cauza perisabilității materialului, însă arhitectura de zid păstrată din sec. al XV-lea permite a se stabili originea de lemn a unor procedee constructive și plastice ale arhitecturii de zid. În studiu se analizează în detaliu cum o seamă de caracteristici ale arhitec-

turii moldovenesti atribuite de Gh. Bals influenței arhitecturii gotice sau armenesti cum ar fi clansarea bisericilor moldovenesti, procedeul reducerii spațiului prin arce diagonale, principiul acoperirii separate a volumelor etc., sînt rezultatul transpunerii în arhitectură de zid a unor procedee ale arhitecturii de lemn.

Dezvoltarea arhitecturii moldovenesti de cult, din a doua jumătate a sec. al XV-lea, are la bază lupta între două principii arhitecturale. Unul este cel al compoziției de tip bazilical care se desfășoară de-a lungul unei axe longitudinale. Tipul bazilical apare însă în Moldova la biserica Sf. Nicolae din Radauți (sec. XIV) dintr-odată transformat prin cuprinderea navei centrale supraînălțate și a colateralelor sub un acoperiș unic de șindrilă cu pante înalte, ceea ce face ca structura bazilicală să fie dominată, copleșită de o siluetă cu aspect autohton. Cel de-al doilea principiu este cel al compoziției spațiale care tinde a se dezvolta în jurul unei axe verticale, spațiul cel mai important din punct de vedere funcțional fiind exprimat și ea cel mai important în compoziția de volume și silueta clădirii.

Sinteza care rezultă din lupta acestor principii constituie o negare și a compoziției spațiale de tip bazilical și a exprimării prin elemente verticale a spațiului dezvoltat în jurul unei axe verticale, mijloc de a materializa prin imagini un conținut de idei legat de religie.

Tipul de sinteză reține în schimb planul drept și învelitoarea de proveniență populară pe de o parte, iar pe de altă parte, principiul acoperirii succesiunii de spații interioare prin cupole care rămîn însă oarbe, prînse sub învelitoare fără a se exprima în exterior.

Ca urmare, biserica este ascunsă, îmbrăcată într-un înveliș autohton, a cărui expresie plastică se sustrage în mare măsură unui caracter mistic religios. Așa sînt bisericile de tipul Piatra, Arbore, Parhăuți, Humor (aceasta de plan treflat fără turlă) care se disting prin trăsăturile lor populare. Este vorba aici de victoria în arhitectura religioasă a unui principiu laic și popular.

Dar și edificiile cu turlă, în lupta care se desfășoară, se perfecționează neîncetat rămînînd cu precădere tipul bisericilor de oraș sau al marilor ansambluri mănăstirești. Dar în această utilizare a verticalelor nu ni se pare a fi atît o tendință de afirmare a unui principiu religios, cît mai mult a unui principiu de compoziție, arhitectural sau urbanistic, orașele în plină dezvoltare cît și ansamblurile arhitecturale resimțînd nevoia unor dominante. Departe de a avea o expresie mistică, agresivă ele înfățișează imagini avîntate rezultate din folosirea unei compoziții de volume, caracterizate printr-o creștere gradată de la trunchiul masiv la turla zveltă și elegantă prin intermediul unei succesiuni de baze stelate.

Această creștere gradată constituie expresia exterioară a reducerii treptate a spațiului interior prin arce diagonale care, ca și bazele stelate, reprezintă o transpunere în arhitectura de zid a unor procedee constructive și plastice ale arhitecturii de lemn. La aceasta se adaugă învelitorile înalte de șindrilă și decorul de ceramică policromă inspirat de arta ceramicii populare.

Depășirea în arhitectura religioasă a vremii lui Ștefan cel Mare a programului impus de biserică în sensul realizării unei arhitecturi cu caracter laic și popular trebuie să-și aibă explicația în lupta dusă de întregul popor

pentru independență împotriva robiei turcești, în participarea largă a meșterilor ieșiți din popor, cunoscători adânci ai tradițiilor populare, la edificarea monumentelor arhitecturii culte. Apariția în sec. XVI a frescelor exterioare nu atenuează caracterul popular al arhitecturii a cărei plastică se îmbogățește cu pridvoarele monumentale deschise, având și ele la bază o idee plastică preluată din arhitectura populară.

Explicația schimbărilor survenite la sfârșitul sec. al XVI-lea în arhitectura Moldovei trebuie căutată în transformările care au avut loc în dezvoltarea societății. Rezistența împotriva robiei turcești sub forma luptelor armate ia sfârșit. Domnitorul Alexandru Lăpușneanu la ordinul turcilor arde cetățile Moldovei. La 1600 întreaga țărănime iobagă este legată de pământ. Unii istorici numesc perioada de după 1600, perioadă de stagnare a feudalismului, înțelegând prin aceasta faptul că în comparație cu alte țări jugul turcesc frânează dezvoltarea elementelor capitaliste, permițând menținerea relațiilor feudale; însă fără îndoială în dezvoltarea societății nu poate fi vorba de stagnare. Legarea țăranilor de pământ sporește asuprirea feudală. În comparație cu epoca cînd întregul popor luptă contra robiei turcești și cînd, ca urmare a politicii interne dusă de Ștefan cel Mare, îndreptată împotriva marilor boieri în scopul întăririi procesului de centralizare a statului, se produce o anumită limitare a posibilităților marii boierimi de a exploata țăranimea, epoca de după 1600 constituie o epocă de reacțiune. Domnitorii impuși de turci împart puterea cu boierii. Biserica, altădată antrenată în lupta pentru independență nu mai este decît o instituție feudală cointeresată în exploatarea țăranimii.

Arhitectura vremii lui Ștefan cel Mare sau cea din sec. al XVI-lea, impodobită cu fresce exterioare, ale cărei imagini au reflectat lupta dusă împotriva robiei turcești nu mai corespundea timpurilor.

După cum se întîmplă în epocile de accentuare a exploatarei și asupririi maselor și în epoca pe care o cercetăm s-a manifestat mai pregnant tendința claselor dominante de a folosi acțiunea ideologică a imaginilor arhitecturale pentru difuzarea ideii forței și provenienței divine a puterii feudalelor, în scopul întăririi autorității lor și a ținerii în ascultare a maselor populare.

Cum au rezolvat însă această sarcină a elaborării unei noi expresii estetico-ideologice meșterii. Meșterii autohtoni ieșiți din popor sau cei chemați din afară, care ridică monumentele noi capitale a Moldovei, aflați sub presiunea tradițiilor locale cit și a curentelor arhitecturii europene aflate în vigoare, au încercat să rezolve problema elaborării unei noi expresii arhitecturale pe două căi care curînd se vor împleti.

Departe de a constitui o ruptură cu dezvoltarea anterioară a arhitecturii, noile monumente — biserica mănăstirii Galata (1586) și biserica Aroneanu (1594) — preiau din arhitectura moldovenească premergătoare, tocmai acele elemente de plastică monumentală (cu baza lor constructivă corespunzătoare) care s-au născut în cadrul procesului de interacțiune dintre arhitectura de lemn și cea de zid: sistemul moldovenesc al arcelor diagonale, bazele stelate și mai cu seamă creșterea gradată și avîntată a siluetelor. În felul acesta arhitectura monumentelor de care ne ocupăm devine continuatoarea unor valoroase tradiții autohtone.

Concomitent, meșterii preiau din arhitectura muntenească o seamă de procedee constructive și plastice printre care compoziția de volume cu două turle (Galata) care îmbogățește silueta edificiilor moldovenesti, pridvorul deschis (Aroneanu) și decorul de arcaturi. Sint continuate totodată tradițiile decorative ale goticului transilvănean împletit cu Renașterea, împămintenite în Moldova, aplicate la executarea ancadramentelor.

În felul acesta, departe de a fi copii sau de a cădea în eclectism, aceste monumente ieșene, reprezintă tendința către elaborarea unei sinteze organice a arhitecturii de pe întregul teritoriu al țării. Silueta avântată moldovenescă da noilor edificii suplete și eleganță, succesiunea de arcaturi muntenești un ritm regulat și calm, decorația de proveniență ardeleană, prețiozitate de detaliu.

Acest proces de sinteză care se va continua în sec. XVII și XVIII, în arhitectura celor mai multe monumente din orașul Iași și din Moldova, prezintă o mare importanță deoarece constituie în domeniul arhitecturii acumularea treptată a trăsăturilor care duc la închegarea comunității de cultură, una din trăsăturile care pregătesc constituirea națiunii de mai târziu.

Prin intermediul arhitecților ieșeni, tendința către sinteza elementelor arhitecturale de pe întreg teritoriul țării se va transmite la mijlocul sec. al XVII-lea și arhitecturii din Țara Românească.

Cea de a doua cale către realizarea unei expresii plastice capabilă de a impresiona a fost apelul ce îl fac meșterii la procedeele plastice ale curentului dominant în arhitectura europeană.

În întreaga Europă, în Occident, în Cehia, Polonia și Transilvania, în Rusia se practică la jumătatea sec. al XVII-lea, o arhitectură care, păstrind în fiecare țară un caracter specific (soluții spațiale, de volume, siluete), recurgea la un arsenal plastic-decorativ care avea ca punct de plecare Renașterea, căpătând fie forma barocului, fie a clasicismului, fie a unei Renașteri întirziate cu puternice caractere locale.

După ce arhitectura Iașului trece prin soluția decorativă adoptată de meșterii bisericii Trei Ierarhi (1639), (soluție decorativă care îmbracă o siluetă moldovenescă tradițională de o mare valoare plastică), care, în ceea ce privește factura orientală și bogăția ei, rămâne fără replică, arhitecții bisericii Golia (1650) fac apel la plastica decorativă a Renașterii în interpretarea ei poloneză și rusească. Plastica decorativă a Goliei este reluată în ansamblu la Cașin, apoi pentru rezolvarea decorativă a unor elemente de detaliu la diferite biserici pentru a genera, o dată cu zidirea bisericii Sf. Teodor din Iași (1761), decorația fațadelor unui întreg grup de monumente din a doua jumătate a sec. XVIII.

Cu excepția folosirii în Moldova a unor bolți caracteristice Renașterii (arce mănăstiri străpunse de lunete) la încăperi de importanță secundară, (pridvoare), arhitectura Renașterii nu afectează decît decorația fațadelor. Procedeele de construcție, rezolvarea spațiilor, volumelor, silueta rămân cele tradiționale. Arhitectura Moldovei cunoaște un proces similar cu cel al arhitecturii rusești din sec. XVI—XVII, care, păstrindu-și componentele ei majore care îi conferă un caracter profund original, își îmbogățește mijloacele de expresie făcînd apel la elemente de plastică decorativă a Renașterii.

Monumentele Iașului, asimilînd procedeele clasicizante, inaugurează tendința arhitecturii moldovenesti de a se integra, menținîndu-și caracterul ori-

ginal, în evoluția arhitecturii europene, fenomen care nu poate fi de plins ca un sfârșit al arhitecturii de bune tradiții.

Totodată, încercarea de a rezolva expresia plastică a edificiilor religioase cu ajutorul mijloacelor de expresie cu caracter umanist ale Renașterii se întoarce împotriva programului impus de biserică, accentuând caracterele laice în cadrul arhitecturii religioase.

Preluarea de către arhitectura moldovenească a elementelor clasicizante prin intermediul Poloniei și Rusiei accentuează tendința către dezvoltarea unitară a arhitecturii de pe întregul teritoriu al țării, știut fiind că în sec. XVII, în Transilvania, Renașterea este stilul dominant, de unde pătrunde la mijlocul secolului în Tara Românească, mai întâi în artele plastice, pentru a se așeza apoi, alături de tradițiile autohtone, la baza stilului brincovenesc.

În concluzie, se poate spune că într-o perioadă de reacțiune a feudalismului, de accentuare a exploatării, în Țările Românești, în care jugul otoman frâna dezvoltarea forțelor progresiste ale societății, datorită acțiunii tradițiilor populare progresiste autohtone și a tradițiilor umaniste ale mediului arhitectural înconjurător, sarcina creării unei arhitecturi monumentale a cărei acțiune asupra conștiinței maselor să constituie un reazem ideologic al claselor exploatare este depășită, în sensul realizării unei arhitecturi în care predomină trăsături progresiste, populare și umaniste.

Stilul arhitectural care a corespuns perioadei de constituire a statelor naționale și a națiunilor a fost în funcție de epoca istorică Renașterea, sau clasicismul.

În Moldova și Tara Românească descompunerea feudalismului, lupta pentru eliberarea națională și pregătirea revoluției burghezo-democratice se desfășoară în condițiile creșterii rolului eliberator al Rusiei. În felul acesta se pregătește un teren prielnic pentru ca elementele înaintate din rîndul boierimii și al clerului care se orientau către Rusia să adopte clasicismul rus ca stil al construcțiilor monumentale de biserici și palate. La Iași lucrează arhitecți de naționalități diferite — Freywald, Herr Leopold, Kugelka, Singurov — însă toți, la cererea beneficiarilor, fac apel la arhitectura clasicismului.

Clasicismul rus de la începutul sec. XIX a reprezentat reflectarea în domeniul artei și arhitecturii a ideologiei progresiste a Decemбриștilor și a lui Radicev și totodată a intruchipat în edificii monumentale victoria poporului rus împotriva lui Napoleon.

Cele dintîi construcții inspirate de realizările clasicismului rus se află în regiunea și în orașul Iași. La Iași, clasicismul a reprezentat epoca în care în Moldova ajunge răsunetul luptei Decemбриștilor și a lui Pușkin exilat în sudul Rusiei, epocă în care și-au desfășurat activitatea iluministi moldoveni ca Gheorghe Asachi, epoca pregătirii revoluției burghezo-democratice.

Cum se întîmplă în perioadele de creștere sau de tinerețe a unei societăți, în Moldova, arhitectura clasicismului a preluat la început unele formule din arhitectura rusă de-a gata elaborate. Așa este de pildă arhitectura bisericilor de tip central din Lețcani (sec. XVII) sau Sf. Haralambie

din Iași (1798—1804). Fenomenul caracteristic este însă altoirea procedee-
lor clasicismului pe fondul tradițiilor locale.

Această asimilare a clasicismului se poate recunoaște atât în arhitec-
tura religioasă, unde soluțiile autohtone de plan sau spațiale modifică
formulele clasiciste (biserica Sf. Gheorghe—Neamț, Sf. Spiridon—Iași,
mănăstirea Frumoasa) cât și în arhitectura monumentală civilă care trece
pe primul plan.

Unele din palatele care se clădesc în stilul clasicismului au o struc-
tură de plan care pleacă în mod evident de la compoziția de plan a locuin-
ței populare, în care piesele principale gravitează în jurul unui coridor sau
a unei încăperi centrale amintind tinda (Vechea Universitate, Palatul de pe
Ziduri din incinta mănăstirii Frumoasa). Prezența obligatorie a unui prid-
vor sau a unui decroș central are iarăși în mod evident ca punct de plecare
foișoarele și pridvoarele locuințelor populare.

Dar spre deosebire de orientările stilistice ale arhitecturii feudale de
până acum, clasicismul nu rămâne numai stilul bisericilor și palatelor. El
pătrunde adine în arhitectura de locuințe a cartierelor marginase ale ora-
șelor moldovene și chiar la sate (Hanul de la Trifești). Locuințe de tip
popular cu tindă, prispă, sau foișor au plastica rezolvată cu ajutorul ele-
mentelor clasicismului; stilpii de lemn îmbrăcați în tencuială fiind tratați
în chip de coloane clasice — dorice sau toscane.

Clasicismul pătruns prin intermediul Iașului în întreaga Moldova apare
ca un stil democratic. El reprezintă reflectarea în artă a răspîndirii în
popor a ideilor de libertate și independență națională care nu au murit
niciodată și care reînvie cu o forță neobișnuită în condițiile creșterii rolului
eliberator al Rusiei și ale pregătirii luptei pe care forțele progresiste ale
societății aveau s-o dea cu feudalismul.

Clasicismul a reprezentat stilul epocii de constituire a statului națio-
nal și a națiunii române. El intră în patrimoniul tradițiilor progresiste ale
poporului român și apariția sa nu poate fi deplinsă ca un sfârșit al arhi-
tecturii românești de bune tradiții. El reprezintă într-adevăr sfârșitul arhi-
tecturii feudale, reflectînd însă o treaptă mai avansată a societății.

O dată cu stabilirea capitalei la București, Iașul își pierde rolul pe care
l-a jucat în dezvoltarea arhitecturii.

Trădarea revoluției de la 1848 de către burghezie, constituirea rega-
tului, aservirea economiei țării, de către capitaliștii apuseni, orientarea cos-
mopolită a claselor dominante se reflectă în arhitectura Iașului prin adop-
tarea stilului eclectic al arhitecturii occidentale care năpădește toate ora-
șele țării.

Între cele două războaie mondiale Iașul își pierde importanța sa eco-
nomică și în parte pe cea culturală, tinzînd să devină un fund uitat de
provincie.

În vara anului 1944 trupele hitleriste în retragere în fața înaintării
victorioase a Armatei Sovietice au transformat orașul Iași în teatru de
război, ceea ce a cauzat importante distrugerii a fondului de locuințe și a
clădirilor reprezentative.

În anii democrației populare, dezvoltarea forțelor de producție în regi-
unile înapoiate sub aspect industrial ale Moldovei, dezvoltarea învățămîntu-
lui superior și de toate gradele, reconstrucția socialistă a orașului, bazată

pe valorificarea critică a celor mai caracteristice trăsături istorice-constituite ale vechiului oraș în condițiile folosirii unei tehnici constructive și edificare înaintate, va aduce Iașul în rîndul celor mai importante centre urbane ale României socialiste.

ЯССКОЕ ЗОДЧЕСТВО И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В РАЗВИТИИ РУМЫНСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ

Краткое содержание

Доклад уточняет место занимаемое памятниками старинной архитектуры города Яссы и его окрестностей, а также и значение деятельности архитекторов новых времен для эволюции румынской архитектуры, а затем показывает, каким образом, в новых для города Яссы общественно-исторических условиях Ясских архитектура открыла новые пути, представляя собой поворотные моменты и качественные скачки в развитии румынской архитектуры. Доклад является не только признанием ценности архитектурного наследия прошлого, которое иллюстрирует творческие способности нашего народа, но может быть и отправным пунктом, на новых основах, для научной истории архитектуры в нашей стране.

CONTRIBUTION DE LA VILLE DE JASSY AU DÉVELOPPEMENT DE L'ARCHITECTURE ROUMAINE

Résumé

Tout en précisant la place qu'occupent les monuments de l'ancienne architecture de la ville de Jassy et de ses environs et en montrant l'importance de l'activité de certains architectes des temps modernes pour l'évolution de l'architecture roumaine, le travail trouve que **grâce** à certaines conditions sociales et historiques spécifiques, l'architecture de la ville de Jassy a ouvert des voies nouvelles par ses monuments de transition et ses sauts qualitatifs dans le développement de l'architecture. Le travail ne représente seulement un hommage adressé à un patrimoine architectural de valeur qu'illustre le génie créateur de notre peuple, mais il comprend aussi l'exposition de thèses qui pourront contribuer à l'élaboration d'une histoire scientifique de l'architecture dans notre pays.

ПОБЕДА СОЦИАЛИЗМА И НЕОБХОДИМОСТЬ В ИЗМЕНЕНИИ КОНСТИТУЦИИ В Н Р БОЛГАРИИ

БОРИС СПАССОВ

София, Н Р Болгария

На своем заседании 14. III. 1959 года по предложению парламентских групп БКП Народное Собрание третьего созыва приняло решение об изменении Конституции. Это решение верховного органа государственной власти в нашей стране открывает новую страницу в ее конституционном развитии. Оно отражает объективно существующую необходимость изменения Основного закона, необходимость, являющуюся результатом исторических завоеваний в области социалистического строительства и изменения соотношения классовых сил в пользу рабочего класса и трудового крестьянства.

Конституция НРБ была принята Великим народным собранием 4. XII. 1947 года. Ее голосование ознаменовало собой не только создание чрезвычайно важного правового акта — Основного закона государства, но и политического документа исключительного значения. В этом документе нашли соответствующее отражение качественные изменения, которые имели место в политическом и хозяйственном строе нашей страны и достигнутые уже тогда успехи. Конституция, законодательно закрепила исторические завоевания Народного восстания Девятого сентября 1944 г. и народно-демократическую форму управления страны. С другой стороны она обеспечивала возможности дальнейшего развития общества по пути социализма и являлась важным средством и могучим орудием в деле социалистического строительства в нашей стране. В соответствии с ее нормами и принципами были осуществлены основные мероприятия нашего государства, которые в своей совокупности привели к полной победе социализма в городе и деревне.

Конституция 1947 года войдет в историю Н Р Болгарии как документ, который законодательно обслуживал с большим успехом социалистическое строительство и создал законную основу победы социализма в городе и деревне. Ни в коем случае нельзя считать, что теперь ее значение свелось на нет.

Но из этого отнюдь не следует, что она может и должна оставаться неизменной и не отражать развития общественной жизни. Изменение Основного закона — вполне нормальное явление для любой

социалистической страны; а при создавшихся в нашей стране условиях оно является прямой необходимостью.

Однако, следует иметь в виду, и мне хочется особо это подчеркнуть, что Народное собрание НРБ приняло решение изменить Конституцию, а не создать новую. Но в то же время в текст Конституции будут внесены все те изменения и дополнения, которые необходимы для отражения нового этапа в развитии нашего социалистического государства и для согласования Основного закона с характером существующих в нашей стране политических и экономических условий.

Конституция НРБ была принята тогда, когда страна находилась в переходном периоде от капитализма к социализму, но до окончательного выполнения двухлетнего народно-хозяйственного плана и, следовательно, до начала первой социалистической пятилетки, имевшей целью построение основ социализма в нашей стране. Это обстоятельство не могло не найти своего отражения в текстах Основного закона, принципы и постановления которого были обусловлены производственными отношениями, характерными для перехода от капитализма к социализму. Не безынтересно отметить, например, такой факт: нигде в Конституции 1947 года дословно не говорится о социализме. Но тем не менее Конституция 1947 года была и есть Основным законом государства, осуществляющего переход от капитализма к социализму и в течение ряда лет успешно обслуживала социалистическое строительство.

Глубокие преобразования в хозяйственной и культурной области общественной жизни в нашей стране, осуществленные на протяжении двух пятилеток, последовавших за принятием Конституции обусловили такие качественные изменения в системе народного хозяйства и во всей общественно-экономической и политической жизни государства в целом, которые значительно переросли положения, закрепленные существующими текстами. Существенные изменения наступили в первую очередь в экономическом базисе нашего общества: капиталистическая собственность была полностью ликвидирована и вследствие этого была ликвидирована эксплуатация человека человеком. Социализм полностью и окончательно победил как в городе, так и в деревне. Эти изменения в экономическом базисе несомненно требуют и соответствующих изменений в области надстройки, включительно и в ее правовой части. Необходимость в таких изменениях относится в первую очередь к Конституции, так как именно Конституция является тем правовым актом, который законодательно закрепляет господствующие производственные отношения и политический строй общества и активно содействует их оформлению и утверждению. И именно в соответствии с этим были сделаны предложения о внесении дополнений и изменений в текст существующей Конституции.

Одни из самых существенных предложений об изменении относятся к I главе Конституции, т. е. к главе, законодательно регламентирующей государственный и политический строй в нашей стране. До сих пор в Конституции НРБ не было категорического постановления, отражающего классовую сущность государства. В статье 1 ее текста указывалась лишь политическая форма государства — т. е. обстоятельство, что Болгария Народная Республика с представительным управлением.

Отсутствие постановления, недвусмысленно закрепляющего социалистический характер Народно-демократической Болгарии является недостатком нашего Основного закона. Ввиду этого необходимо согласиться, что в Конституции должно быть дословно отмечено, что Народная Республика Болгария социалистическое государство рабочих и крестьян.

В статье 1 говорится, что Болгария Народная Республика, созданная и утвержденная в результате героической борьбы болгарского народа против монархо-фашистской диктатуры и победоносного народного восстания в сентябре 1944 года. Но этот текст неполн и его основной недостаток сводится к тому, что он вообще не говорит о помощи Советского Союза, имевшей решающее значение для установления социалистической власти в нашей стране и не подчеркивает руководящую роль Болгарской Коммунистической Партии в борьбе болгарского народа против монархо-фашистской диктатуры и при овладении политической властью рабочим классом. Поэтому необходимо предусмотреть соответствующее дополнение статьи 1 конституционного текста. Кроме этого в этой статье должно быть категорически закреплено в законодательной форме руководящее положение БКП в нашем обществе.

Второе особенно важное изменение, которое предлагается в I главе Конституции сводится к следующему: в статью 2 нужно включить распоряжение в смысле, что государство должно привлекать общественные организации к осуществлению функций возлагаемых на его органы. Этот конституционный текст будет иметь программное значение. Он предназначен содействовать непрерывно развивающемуся процессу все большего расширения социалистического демократизма. В нашей стране трудящиеся вовлекаются во все больших масштабах в работу государственных органов и целый ряд функций, которые до сих пор осуществлялись государственными органами, постепенно трансформируются и предоставляются общественным организациям.

Как известно, наше государство социалистическое, но его политической формой является Народная республика. В силу этого оно называется Народная Республика Болгария. Но в последнее время, в особенности после принятия Конституции Чехословацкой Социалистической Республики ставится следующий вопрос: не следовало ли бы изменить наименования и нашего государства и назвать его Социалистическая Республика Болгария? Не подлежит сомнению, что в пользу такого изменения есть целый ряд доводов. Так например, это новое наименование отразило бы характер и сущность политической власти и господствующих производственных отношений и подчеркнуло бы новый, более высший этап, которого достигло развитие нашего государства. Но в то же время такое изменение наименования нашего государства встречает известные возражения. Указывают, например, на то, что такое изменение сразу поставило бы вопрос: разве до сих пор наше государство не было социалистическим и почему лишь теперь его надо называть социалистической республикой? Возникает и такой вопрос: представляет ли социалистическая республика новую форму диктатуры пролетариата? Кроме этого подобное изменение наименования нашего государства привело бы к тому, что нигде в Конституции не будет

указаний относительно формы государства. Наряду с этим, возражая против изменения существующего до сих пор наименования нашего государства, приводят соображения преемственности. Во всяком случае этот спор пока не разрешен.

В своей II главе, Конституция НРБ закрепляет отношения собственности, хозяйственное планирование, торговлю и труд. В этом отношении она отражает существующую при ее создании многоукладность экономики нашей страны. Наряду с государственно-кооперативной собственностью ее текст все еще регламентирует и частную собственность (статьи 6, 10 и 11) и признает частную инициативу в области хозяйства (ст. 10, ал. I). Конституция 1947 года предусматривает, что средства производства могут быть собственностью и частных физических и юридических лиц. Она сводит значение общенародного имущества (государственной собственности) к „главной опоре государства в деле развития народного хозяйства“ (ст. 8), не указывая его характера как основной и ведущей формы социалистической собственности. Действующая до сих пор Конституция не характеризует кооперативную собственность как социалистическую и не намечает тенденций ее постепенного поднятия до уровня государственной собственности. Конституция 1947 года ничего не говорит о личной собственности, которая в настоящее время является главной формой индивидуального притяжения в нашей стране, развитие которой санкционируется и поощряется государством. В области торговли она не отражает достигнутых завоеваний, как например, государственной монополии внешней торговли, внутренней оптовой торговли и полного господства социализма в области распределения и обмена.

Все это показывает, что конституционное регламентирование тех общественных отношений, которые относятся к экономической основе государства значительно отстало от уровня современного положения вещей. Теперь, при развернутом строительстве социалистического общества, целый ряд статей Конституции уже не отражает завоеваний в области общественно-экономической жизни. Эти статьи относятся к уже пройденному этапу; ввиду этого их сохранение не только не могло бы способствовать более ускоренному развитию нашей страны, но в известном отношении даже бы задерживало его.

Это показывает, что в содержание всей II главы Конституции нужно внести основные изменения, главная цель которых сводится к закреплению господства социалистической собственности в ее двух формах государственной и кооперативной.

Наряду с этим во II главе Конституции (ст. 10) будет регламентировано и право личной собственности граждан на имущество и движимые вещи, предназначенные для удовлетворения их материальных и культурных потребностей и потребностей их семей.

Конституция НРБ содержит (глава III до главы VII включительно) целый ряд постановлений, посвященных системе и организации государственных органов, их компетенции к взаимоотношениям. Они регламентируют основы устройства государственного аппарата и хозяйственного руководства.

Но как известно, организация и формы всегда исторически обу-

словлены. Они соответствуют определенному этапу развития общества и изменяются в зависимости от изменений, которые наступают в базисе. Наша Конституция закрепила то устройство государственного аппарата, которое при условиях перехода от капитализма к социализму сыграло большую политическую роль и успешно исполнило свое предназначение в деле осуществления задач, стоявших до сих пор перед органами нашего государства. Но теперь, при полной победе социализма, та организация государственного аппарата, которая предусматривалась действующей Конституцией не только не была в состоянии обеспечить во всех отношениях правильного осуществления государственных задач в различных областях хозяйственной, культурной и политической жизни нашей страны, но и в известном отношении задерживала дальнейшее развитие социалистических общественных отношений. Одна из причин этого отрицательного влияния коренилась в том, что существовала слишком большая централизация в руководстве народным хозяйством по отраслевому признаку и в том, что существовали некоторые излишние звенья в системе аппарата. Это усложняло государственное и хозяйственное руководство и отрывало его от жизни. Все это обусловило необходимость предпринять меры в отношении переустройства государственного аппарата и хозяйственного руководства. В результате этого по инициативе ЦК БКП Народное Собрание третьего созыва на своей третьей очередной сессии приняло в марте 1959 года целый ряд законодательных актов в этом отношении. Но это переустройство вышло за пределы юридических регламентаций, установленных Конституцией и в некоторых отношениях опередило ее постановления. Все это обусловило необходимость внесения ряда изменений и дополнений в те главы Конституции, которые регламентируют положение государственного аппарата в нашей стране.

Эти изменения не могут и не должны затрагивать принципино положения Народного собрания и Президиума Народного собрания, являющимися высшими органами государственной власти в стране. Поэтому предложения об изменении конституционного текста в этой его части относятся главным образом к упрочнению руководного положения высших органов государственной власти и к усовершенствованию их организации и их работы.

Более существенные изменения предлагаются в главе IV Конституции, регламентирующей положение центральных органов государственного управления — Совета Министров и членов правительства.

В этой области в первую очередь следует отметить, что действующем до сих пор тексте Конституции (ст. 39) исчерпательно и поименно перечисляются Министерства и специальные ведомства управления с рангом министерства. Но развитие государственной жизни в нашей стране, разрешение некоторых задач в области управления и постановка других, весьма часто обуславливали необходимость осуществления изменений в системе центральных отраслевых органов государственного управления. Все это создает прочное убеждение, что не целесообразно приводить в тексте Конституции списка министерств и ведомств, так как всегда может возникнуть необходимость их изменить в зависимости от развития общественной жизни.

До сих пор текст Конституции не содержал достаточных распоряжений в отношении руководства отдельными отраслями государственного управления. Не было и постановлений, регламентирующих правовые акты Совета Министров. Вот почему предлагается известная регламентация вопросов, связанных с руководством отдельными отраслями государственного управления и с правовыми актами правительства.

Глава V Конституции НР Болгарии посвящена местным органам государственной власти и государственного управления. В ней дается основная регламентация вопросов, связанных с территориальным подразделением страны. В частности ст. 47, аб. 1 устанавливает, что территория Народной Республики подразделяется на общины и околии. Таким образом наш основной закон в принципе закрепляет двухступенную систему административно-территориального устройства, которая пришла на смену существовавшей до 1947 года триступенной системе — области, околии и общины. Но вскоре установления двухступенного территориального подразделения страны выяснилось, что оно не подходит для тогдашних политических и хозяйственных условий. Центральным органам государственной власти и государственного управления было не легко поддерживать прямую связь с околийскими народными советами, число которых составляло примерно 100, с их административным аппаратом и руководить ими. Ввиду этого в 1949 году была создана еще одна степень в территориальном подразделении страны, а именно округ. Таким образом снова была введена триступенная система территориального подразделения — округа, околии и общины, которая просуществовала до начала 1959 года. В январе 1959 года указом Президиума Народного Собрания было установлено новое двухступенное территориальное подразделение страны на округа и общины. Существовавшие до тех пор околии были упразднены. Эта регламентация административно-территориального устройства НР Болгарии вышла за рамки действующей Конституции. Ввиду этого проект, отражая теперешнее положение, должен внести изменение в ст. 47 Конституции и закрепить новую систему территориального подразделения.

Новое административно-территориальное устройство страны составляло лишь отдельное звено в общем переустройстве государственного и хозяйственного руководства, необходимость которого была обусловлена победой социалистических производственных отношений. Это переустройство, ликвидировав гегемонию централистического отраслевого руководства экономикой, установило принцип ее территориального руководства, изъяв целый ряд важных функций по управлению народным хозяйством из компетенции центральных органов и передав их местным органам власти и управления.

Все это обусловило некоторые существенные изменения конституционной регламентации местных органов государственной власти и управления. Конституция 1947 года, устанавливая в своей ст. 49 компетенции народных советов, подчеркивает, что они руководят осуществлением всех хозяйственных, социальных и культурных мероприятий местного значения. Но эта постановка вещей уже не соответствует теперешнему предназначению народных советов, которые осуществляют

не только задачи местного, но и общегосударственного значения. В этом отношении предложение об изменении Конституции НР Болгарии даст новую постановку, имеющую целью правильно отразить современную компетенцию народных советов и исключить ненужные ограничения в этой области.

До сих пор Конституция не регламентировала положения таких постоянных органов народных советов, какими являются постоянные комиссии и другие комиссии, которые они могут выбирать. Это конечно был пробел в нашем Основном законе, который нужно поправить изменением Конституции.

Социализм не сводится только к материальным достижениям, к завоеваниям в области экономики. Он является общественным строем, обеспечивающим подлинную политическую демократию и всестороннее развитие человеческой личности, которой предоставляются широкие права и свободы. Наряду с этим граждане нашего общества несут и соответствующие обязанности, установленные Конституцией. Победа социализма в городе и деревне укрепила основу социалистических прав и свобод граждан в нашей стране и расширила возможность их дальнейшего развития и обеспечения. Наряду с этим возникла необходимость и в дополнительном уточнении основных обязанностей граждан нашей страны при новых экономических условиях. В этом отношении надо отметить, что до сих пор наша Конституция не содержала распоряжений, обязывающих граждан соблюдать трудовую дисциплину. Она не предусматривала обязанностей в отношении строгого соблюдения правил социалистического общежития, приобретающих все большее значение в общественной жизни страны. В то же время текст Конституции устанавливал в ст. 94, что уплата налогов является основным обязательством граждан. Но мы знаем, что с развитием социалистического общества налоги все больше утрачивают свое значение, ввиду чего, даже если в НРБ и сохранится обязательство уплаты налогов, их очевидно нельзя рассматривать в качестве основных обязательств. Ввиду этого предлагается целый ряд изменений в главе VIII Конституции. В их числе мне хочется особенно подчеркнуть те, которые относятся к усилению гарантий права на образование, на материальное обеспечение, права личной свободы и неприкосновенности личности. Так например, старый текст ст. 82 предусматривает, что никто не может быть задержан больше чем на 48 часов без соответствующего постановления судебных органов или прокурора. Предлагаемый в связи с изменением Конституции текст статьи 82 должен предусматривать, что никто вообще не может быть задержан без мотивированного письменного разрешения со стороны суда или прокурора. Только в случае задержания на месте преступления это разрешение должно быть выдано не позднее 48 часов от момента задержания.

Предстоящее изменение Конституции Народной Республики Болгарии будет событием с большим значением для развития нашей страны. В настоящее время НРБ вступает в новый этап развития, основной задачей которого является завершение окончательного построения социалистического общества и создания определенных материальных и духовных предпосылок, элементов и форм для постепенного и плано-

мерного перехода к высшей фазе коммунистического общества в нашей стране. При разрешении этих задач большое значение должна иметь вся социалистическая надстройка, все политические и правовые учреждения. А Конституция представляет собой краеугольный камень правовой части надстройки в нашей стране. Все это определяет то исключительно большое значение, которое будут иметь новые распоряжения Основного закона.

Как и любое более важное мероприятие в нашей стране, так и изменение Конституции осуществляется по инициативе и под руководством Болгарской Коммунистической Партии при всеобщей поддержке и самом активном участии всех трудящихся. В этом заключается бесспорный залог успешной работы и ее общественно-полезного результата.

VICTORIA SOCIALISMULUI ȘI NECESITATEA DE A MODIFICA CONSTITUȚIA REPUBLICII POPULARE BULGARIA

Rezumat

La 14.III.1959, Marea Adunare Națională Bulgară a hotărât modificarea constituției. Această hotărâre reflectă necesitatea obiectivă care reprezintă rezultatul cuceririlor istorice în domeniul constituției socialiste și al schimbărilor survenite în raportul forțelor de clasă în favoarea clasei muncitoare și a țărănimii muncitoare.

Constituția R. P. Bulgaria a fost adoptată de Marea Adunare Națională la 4.XII.1947. Ea a reflectat modificările calitative care au avut loc în viața politică și economică și succesele dobândite până atunci. Constituția din 1947 va intra în istoria R.P.B. ca un document care a servit cu mare succes la construcția socialistă și a creat o bază legală pentru victoria socialismului la orașe și sate. Dar de aici nu rezultă că ea poate și trebuie să rămână nemodificată și să nu reflecte dezvoltarea vieții sociale.

Transformările adânci în domeniul economic și cultural realizate în cursul celor două planuri cincinale au condiționat atare modificări în sistemul economiei naționale și în viața social-economică și politică a statului, încât au depășit foarte mult unele dispoziții fixate în textele constituției din 1947.

Comunicarea enumeră unele propuneri ce urmează a fi luate în considerare la modificarea constituției, printre care:

1) La art. 1 să se introducă că R.P.B. este un stat socialist al muncitorilor și țăranilor. Tot art. 1 să fie completat cu mențiunea expresă a rolului conducător al P.C.B. și a ajutorului Uniunii Sovietice la instaurarea puterii socialiste.

2) Altă modificare propusă se referă la art. 2 în sensul să se prevadă că statul este dator să atragă organizațiile obștești la exercitarea funcțiilor ce cad asupra organelor statului.

La cap. II, constituția actuală reglementează încă proprietatea privată, nu caracterizează proprietatea cooperatistă ca o proprietate socialistă, nu

vorbește nimic de proprietatea personală, iar proprietatea de stat nu este caracterizată ca „baza principală a statului în ce privește dezvoltarea economiei naționale”. Toate acestea arată că reglementarea constituțională a acestor relații sociale a rămas în urmă față de nivelul situației actuale, de aceea se propun modificări al căror scop este să consolideze dominația proprietății socialiste în cele două forme ale ei: de stat și cooperatistă.

La cap. III—VII se propun modificări și completări în ce privește reglementarea aparatului de stat, între altele că este nerațional ca în constituție să fie enumerată denumirea ministerelor și departamentelor, intrucât adesea apare nevoia ca ele să fie modificate.

La cap. V se propun modificări în legătura cu împărțirea teritorială administrativă și cu mărirea competenței sfaturilor populare. Se propune de asemenea să se prevadă în constituție respectarea de către cetățeni a disciplinei în muncă și a regulilor de conviețuire socialistă. Se mai propune să se mărească garanțiile în ce privește dreptul la învățătură, asigurarea materială a libertății și inviolabilitatea persoanelor.

LA VICTOIRE DU SOCIALISME ET LA NÉCESSITÉ DE MODIFIER LA CONSTITUTION DE LA R. P. BULGARIE

Résumé

Le 14 mars 1959, la Grande Assemblée Nationale Bulgare a décidé la modification de la Constitution. Cette décision a été déterminée par la nécessité objective de refléter le résultat des victoires historiques dans le domaine de la construction socialiste et les changements survenus dans le rapport des forces de classe en faveur de la classe ouvrière et de la paysannerie travailleuse.

La Constitution de la R.P.B. a été adoptée par la Grande Assemblée Nationale le 4 décembre 1947: elle a reflété les modifications qualitatives qui ont eu lieu dans la vie politique et économique et les succès obtenus alors. La constitution de 1947 entrera dans l'histoire de la R.P.B. comme un document qui a parfaitement servi la construction socialiste et créé une base légale pour la victoire du socialisme à la ville et à la campagne.

Les transformations profonds dans le domaine économique et culturel réalisées durant les deux plans quinquennaux ont conditionné dans le système de l'économie nationale et dans la vie sociale et politique de l'État des modifications tellement grandes que les dispositions fixées par les textes de la Constitution de 1947 ont été considérablement dépassés.

La communication présente quelques propositions envisageant la modification de la constitution:

1. à l'article I on propose d'ajouter que la R.P.B. est l'État socialiste des ouvriers et des paysans: toutefois, à cet article on propose d'introduire une mention sur le rôle dirigeant P.C.B. et de l'aide de l'U.R.S.S. à l'instauration du pouvoir socialiste.

2. une autre modification se rapporte à l'art. II: on va y prévoir que l'État a le devoir d'attirer les organisations de masse à exercer les fonctions qui reviennent aux organes d'État.

Au chapitre II, l'actuelle constitution s'occupe de la petite propriété privée : elle ne précise pas que la propriété coopératiste est une forme de propriété socialiste ; elle ne spécifie rien non plus de la propriété personnelle ; la propriété d'État est caractérisée de la manière suivante : „C'est la base de l'État en ce qui concerne le développement de l'économie nationale". Tout ceci démontre que la réglementation constitutionnelle de ces relations sociales retarde sur le niveau de la situation actuelle : c'est pourquoi on propose des modifications dont le but est de consolider la prédominance de la propriété socialiste sous ses deux formes : d'état et coopératiste.

Pour les chapitres II—VII, on propose de compléter le règlement concernant l'appareil d'état ; on prévoit à tort dans la constitution la dénomination des ministères et des départements, d'autant plus que ces noms doivent souvent être changés.

Au chap. V, on propose des modifications concernant la division territoriale et administrative ainsi que l'élargissement des attributions des conseils populaires. On propose également de prévoir dans la nouvelle constitution le respect de la discipline au travail et des règles de coexistence socialiste. On propose encore de multiplier les garanties concernant le droit à l'enseignement, l'assurance matérielle de la liberté et de l'inviolabilité des personnes.

СОБСТВЕННЫЕ ОТНОШЕНИЯ В НОВОЙ ЧЕХОСЛОВАЦКОЙ КОНСТИТУЦИИ

П. КОЛОТКА

Братислава, ЧСР

Дорогие товарищи и друзья!

Как все Вы хорошо знаете, этот год является в жизни чехословацкого народа юбилейным годом. Мы отмечаем в нем освобождение нашей Родины из-под фашистского ярма и одновременно подводим итоги пятнадцатилетней деятельности нашего народа в деле построения нового, справедливого социалистического порядка. Празднование упомянутого юбилея носило торжественно-достойный характер под знаком огромных побед нашей Родины в деле построения социализма. Юбилейный пятнадцатый год стал годом завершения перехода от капитализма к социализму. Победа социалистических отношений во всех областях жизни нашего общества потребовала и её отображения в основном законе нашего общества и государства — в Конституции Чехословацкой социалистической республики. Новая Конституция, недавно принятая Национальным собранием нашей республики, прежде всего характеризуется тем, что является Конституцией победившего социализма. Притом необходимо подчеркнуть, что новая Конституция, являясь политическо-правовым документом, не отображает только действительное положение вещей в результате достигнутых успехов, но одновременно намечает в основных вопросах и широкие перспективы нашего дальнейшего движения вперед в деле развернутого построения социалистического общества в целях перехода к коммунизму. В этом смысле и воспринимает наш народ новую Конституцию.

К числу важнейших и самых интересных вопросов нашей новой Конституции бесспорно относится вопрос собственнических отношений в нашем обществе. Предполагая, что этот вопрос интересует как наших румынских друзей, так и других зарубежных участников нашего научного заседания, мне хотелось бы в своем докладе хотя бы кратко коснуться этого вопроса.

Новая Конституция отображает собственнические отношения в таком виде, в каком они существуют в нашей действительной жизни в результате перехода от капитализма к социализму и как имеющие тенденцию дальнейшего бурного развития. При том Конституция не считает необходимым регулировать собственнические отношения, являющиеся пережитком капиталистического общества. Эти собственнические отно-

шения потеряли своё бывшее значение, они существуют только в ограниченных размерах, прежде всего в области отживающего мелкого сельскохозяйственного производства, и мне думается, что не надо доказывать, что и там в процессе дальнейшего развития они будут постепенно сходиться со сцены жизни и в конце концов совершенно исчезнут.

Под этим углом новая социалистическая Конституция совершенно определенно утверждает победу социалистических собственнических отношений в нашем обществе и говорит только о видах и формах собственности, имеющих определенно социалистический характер с тенденцией дальнейшего развития. Конкретно Конституция говорит о двух основных формах социалистической собственности, а именно о собственности государственной и кооперативной, а также и о личной собственности. Новая Конституция обходит молчанием частную собственность в противоположность Конституции 9 мая, которая принимая во внимание наличие трех секторов в экономике нашего общества допускала эту собственность в формах мелкопроизводственной и капиталистической.

Что касается социалистической собственности, то таковую новая Конституция считает одним из главных своих институтов, как необходимое условие развития нашего социалистического общества. Это ясно вытекает, например, из седьмой статьи Конституции а также из ее второго абзаца, где обобществление средств производства (иными словами социалистическая собственность их) считается одной из главных предпосылок бурного развития производства и непрерывного повышения жизненного уровня трудящихся. Придавая такое особо важное значение общественной собственности для развития общества и жизни отдельного человека, Конституция прямо или косвенно вменяет в обязанность всем государственным органам, общественным организациям и каждому гражданину—охранять социалистическую собственность от всяких повреждений и заботиться о ее дальнейшем росте. Так, например, надо понимать определение статьи 34 Конституции, которая прямо говорит: „Граждане обязаны охранять и укреплять социалистическую собственность как неприкосновенную основу социалистического строя и источник благоденствия трудящихся, богатство и силу Родины“.

Мы вспоминали, что в Конституции говорится о двух основных формах общественной собственности, а именно: о государственной социалистической собственности и о кооперативной собственности. Основой для различия указанных форм общественной собственности является прежде всего различная степень обобществления средств производства при государственной собственности и собственности кооперативной, и прежде всего при собственности единых сельскохозяйственных кооперативов, являющихся самой типичной формой кооперации на теперешнем уровне развития нашего общества. Субъектом государственной социалистической собственности является весь народ нашей Родины. В статье восьмой, абзаце втором говорится, что государственная социалистическая собственность является общенародною собственностью. Подчеркивание мысли, что проект Конституции определенно выходит из принципа единства субъекта государственной социалистической собственности, имеет особое значение с точки зрения отрицательного отношения к выступлениям ревизионистов по вопросу собственнических отношений,

прямо или косвенно направленных против наличия единства субъекта государственной социалистической собственности и выдвигающих против этого собственническую субъективность отдельных хозяйственных организаций.

Принцип единственного субъекта государственной социалистической собственности имеет важнейшее значение также для понимания хозяйственно — правового положения отдельных хозяйственных организаций, которым государство в смысле статьи 11-ой Конституции вверяет в управление часть народного имущества. Из сказанного ясно, что эти организации не становятся собственниками вверенного им имущества, а только управляют им в целях достижения определенных хозяйственных целей.

Что касается вопроса о субъекте кооперативной социалистической собственности, то Конституция полагает, что имущество кооператива принадлежит самому кооперативу. При кооперативной собственности, следовательно, не существует какого-либо единого субъекта всего кооперативного имущества в нашем обществе, как это мы видели при государственной собственности. По этой причине кооперативная социалистическая собственность называется также и групповой собственностью, чем подчеркивается, что средства производства кооператива не принадлежат всему народу, но только той группе, которая составляет рабочий коллектив соответствующего кооператива.

Когда мы говорим о субъекте кооперативной социалистической собственности, необходимо подчеркнуть, что как и раньше, так и согласно новой Конституции нельзя считать его собственностью все средства производства, находящиеся в его владении. Это относится прежде всего к земле, на которой наши единые сельскохозяйственные кооперативы хозяйствуют. Собственником именно этой земли кооперативы не являются так как эта собственность на современном уровне развития в большинстве случаев принадлежит его членам или же другим лицам, которые внесли ее в кооператив или предоставили её в пользование кооперативу. В отличие от Конституции 9 мая, новая Конституция фиксирует в третьем абзаце статьи восьмой категорию общественного пользования этой землёю. Тем самым нормы материального права (смотрите также закон 49/59 собрания законов), касающиеся этого вопроса сделались конституционными нормами, что будет иметь особое значение в будущем при кооперативном хозяйствовании на земле.

Что касается вопроса объекта социалистической собственности, Конституция говорит о нем только в случае государственной социалистической собственности, где примерным образом указаны объекты этой наивысшей формы собственности нашего общества.

При этом следует указать на тот факт, что Конституция подходит к его определению очень свободно особенно в тех целях, чтобы это определение не исключало собственность производственных кооперативов на те объекты, которые до сих пор находились в исключительной собственности государства, но развитие жизни требовало ввести их в сферу кооперативной собственности. Так, например, Конституция, считая основные источники энергии объектом государственной социалистической собственности, допускает, что субъектами собственности

небольших электрических станций могут быть отдельные сельскохозяйственные кооперативы, сооружающие их.

Как уже было сказано, Конституция строго неопределяет объектов кооперативной социалистической собственности, что было бы, конечно, и трудно, принимая во внимание разные виды кооперативов в нашем обществе. Этим намечается, что вопрос определения объектов кооперативной социалистической собственности мы должны решить на основе других правовых норм, которые содержит Конституция.

В связи с социалистической государственной и кооперативной собственностью Конституция регулирует как особый вид индивидуальной собственности личную. Тот факт, что личная собственность нашла свое место в социалистической Конституции нашего государства, ясно говорит о том, что ей придается большое значение как точки зрения настоящего, так и дальнейшего развития общества. Прежде всего это значит, что в наших условиях необходимо личную собственность ясно отличать от частной собственности, которая с нею имеет ту общую черту, что обе они являются индивидуальной собственностью, но одна из них представляет собой пережиток старой эксплуататорской формации, в то время как другая является социалистическим типом индивидуального способа приобретения.

Что касается основной характеристики личной собственности, статья десятая Конституции говорит: „Личная собственность граждан на предметы потребления (предметы личного и домашнего потребления, семейные дома и т. д.) как и сбережения, приобретенные трудом, являются неприкосновенными“. Из этого постановления следует, что Конституция определяет личную собственность в сущности тем самым способом, каким это было до сих пор сделано в Конституции 9 мая, или же в гражданском кодексе. Дело, именно, в том, что личная собственность закрепляется как собственность потребительская кроме сбережений, где категорически требуется их трудовое приобретение. В согласии с социально-экономической сущностью личной собственности в Конституции также закрепления гарантия ее наследования.

Ввиду того, что Конституция обходит молчанием частную собственность необходимо сказать несколько слов о правовом положении этого вида собственности в наших условиях. Прежде всего надо подчеркнуть, что обход молчанием частной собственности в новой Конституции не является следствием отмены ее в нашем обществе. Невзирая на то, что она, не являясь более конституционной категорией, однако, не противоречит Конституции и не может быть без всякой правовой охраны Конституция исходит из того, что частная собственность будет у нас урегулирована и тем самым и защищена правовыми нормами, прежде всего гражданского кодекса, уголовного кодекса и т. п. Следовательно, новая Конституция передает охрану частной собственности нормам частного права, но её не ликвидирует. Но не было бы правильным не видеть, что деградация частной собственности на категорию обыкновенного закона выражает вполне конкретно взгляд нашего общества и государства на этот отживающий вид собственности и одновременно она дает возможность предвидеть ее дальнейшую судьбу, которая приведет ее к дальнейшему ослаблению и в конце концов к полному отмиранию или к иной форме прекращения.

Так обстоит дело с вопросом собственнических отношений в новой Конституции Чехословацкой социалистической республики. Нам думается, что приведенное решение прямо исходит из принципов марксистско-ленинского учения о собственнических отношениях при социализме, но одновременно оно творчески подходит к ним при конкретных условиях нашей Республики.

Этим мы кончаем свое скромное выступление и одновременно приносим свою благодарность за внимание, которое нам было Вами уделено.

RELĂȚIILE DE PROPRIETATE ÎN NOUA CONSTITUȚIE CECOSLOVACĂ

Rezumat

Comunicarea relevă că în acest an poporul cehoslovac își serbează aniversarea a 15 ani de la eliberarea de sub jugul fascist. Victoria relațiilor socialiste în toate domeniile vieții a determinat reflectarea ei în noua constituție a Cehoslovaciei, care reflectă nu numai rezultatele victoriilor obținute, dar în același timp trasează și perspectivele dezvoltării ulterioare.

Printre alte probleme, noua constituție reflectă relațiile de proprietate. Noua constituție confirmă victoria proprietății socialiste în societatea cehoslovacă și reglementează concret două forme de proprietate socialistă și anume: proprietatea de stat și cooperatistă precum și proprietatea personală.

Noua constituție consideră că proprietatea socialistă este una din principalele sale instituții necesare pentru dezvoltarea societății socialiste. Aceasta rezultă din art. 7 al constituției care prevede că socializarea mijloacelor de producție reprezintă una din premisele principale de dezvoltare rapidă a producției și de ridicare a nivelului de trai, iar art. 34 prevede apărarea și consolidarea proprietății socialiste.

Apoi se relevă deosebirea dintre proprietatea socialistă de stat și cea colectivistă. Constituția pleacă de la principiul unității subiectului proprietății de stat, adică a întregului popor, pe când proprietatea colectivă n-are un subiect unitar și de aceea ea se mai numește și proprietate de grupă.

În ce privește obiectul proprietății socialiste de stat, urmînd ca obiectele proprietății cooperatiste să fie determinate pe baza altor norme de drept.

Constituția reglementează și proprietatea personală ca o formă oșebită a proprietății individuale. Apoi se relevă deosebirea între proprietatea personală și cea particulară, deși ambele aceste proprietăți au ca trăsătură comună proprietatea individuală, totuși proprietatea privată reprezintă o rămășiță a vechii formațiuni exploatatoare, pe cînd cea personală reprezintă un mod de dobîndire individuală de tip socialist.

Noua constituție, spre deosebire de cea din 9 Mai, nu se mai ocupă de proprietatea privată, dar aceasta nu înseamnă că ea a fost lichidată, ci numai că ea a încetat de a mai fi o categorie constituțională, de unde se poate vedea că această degradare a proprietății private exprimă în mod concret concepția statului și a societății asupra acestei forme de proprietate pe cale de dispariție.

LES RELATIONS DE PROPRIÉTÉ REFLÉTÉES DANS LA NOUVELLE
CONSTITUTION TCHÉCOSLOVAQUE

Résumé

La communication débute en relevant que cette année-ci le peuple tchécoslovaque fête l'anniversaire de sa libération du joug fasciste. Le triomphe des relations socialistes dans tous les domaines a déterminé l'adoption d'une nouvelle constitution : celle-ci reflète toutes les victoires obtenues jusqu'à présent, mais en même temps elle indique les perspectives du développement ultérieur.

Parmi d'autres problèmes, la nouvelle constitution reflète les relations de propriété. Elle confirme la victoire de la propriété socialiste tchécoslovaque au sein de laquelle on règlemente, d'une façon concrète, deux formes de propriété socialiste, à savoir : la propriété d'État et coopératiste et la propriété personnelle.

La nouvelle constitution considère que la propriété socialiste est une de ses principales institutions nécessaires au développement de la société socialiste. Le fait résulte de l'article 7 qui prévoit que la socialisation des moyens de production représente l'une des prémisses principales pour le développement rapide de la production et pour l'élévation du niveau de vie ; l'article 7 prévoit la défense et la consolidation de la propriété socialiste.

La communication relève ensuite la distinction entre la propriété socialiste d'État et la propriété collectiviste. La constitution a comme point de départ le principe de l'unité du sujet de la propriété d'État — c'est-à-dire le peuple tout entier : à l'encontre de celle-ci, la propriété kolkhozienne n'a pas de sujet unitaire, ce qui l'a fait appeler propriété de sujet unitaire, ce qui l'a fait appeler propriété de groupe.

En ce qui concerne l'objet de la propriété socialiste, la constitution nomme seulement les objets de la propriété socialiste, d'État, ceux de la propriété coopératiste devant être déterminés par d'autres normes de droit.

La constitution règle aussi la propriété personnelle en tant que forme particulière de la propriété individuelle. On précise ensuite quelle est la distinction entre la propriété personnelle et la propriété particulière : bien que toutes les deux aient comme trait commun la propriété individuelle, la propriété privée représente un vestige de l'ancienne formation exploiteuse tandis que la propriété personnelle représente un mode d'acquisition de type socialiste.

La nouvelle constitution, à l'encontre de celle du 9 Mai, ne s'occupe plus de la propriété privée, mais cela ne veut nullement dire que cette propriété a été liquidée, mais seulement qu'elle a cessé d'être une catégorie constitutionnelle. D'ici on peut voir que cette dégradation de la propriété privée exprime d'une manière concrète la conception de l'État et de la société sur cette forme de propriété en voie de disparition.

CITEVA TEXTE DIN PERIOADA CLASICĂ A DREPTULUI ROMAN OGLINDIND TRANSFORMĂRILE RELĂȚIILOR DE PRODUCȚIE SCLAVAGISTE

DE
MIHAI JACOTĂ

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Problema căderii orînduirii sclavagiste antice atrage în momentul de față în mod deosebit atenția cercetătorilor. Izvoarele din această perioadă, deși relativ numeroase, sînt în general incomplete și adesea contradictorii. Din această cauză, în multe puncte esențiale nu putem determina nici caracterul și nici întinderea exactă a fenomenelor studiate. Istoricii romîni și sovietici au studiat aprofundat, cu deosebire în cursul anilor din urmă, numeroase aspecte ale perioadei descompunerii lumii sclavagiste antice, cum ar fi apariția și dezvoltarea colonatului¹⁾, problema caracterului proprietății funciare²⁾, răscoalele sclavilor și ale oamenilor liberi exploatați, între secolele III și V e.n.³⁾, sau oglindirea crizei generale a sistemului sclavagist în literatură, filozofie sau în alte domenii ale suprastructurii. Continuă însă să formeze obiect de controversă pentru istorici problema răspîndirii marii și micii proprietăți agrare în diferitele provincii ale Imperiului roman⁴⁾, problema începutului crizei generale a sistemului sclavagist⁵⁾ și altele. Avînd în vedere complexitatea problemelor sociale studiate și caracterul izvoarelor noastre, tezele cele mai variate își pot găsi sprijin suficient în texte.

1) Rannovici A. B., *Colonatul în legislația română în sec. II—V*, în «Vestnik Drevnei Istorii», 1951, I, p. 83—109.

2) Kuzișcin A. I., *Despre gradul de răspîndire a latifundiilor în Italia la sfîrșitul republicii*, în «Vestnik Drevnei Istorii», I, 1957, p. 61—81 (rec. în «Revista de Referate», 3, 1957, p. 20).

3) Dmitriev A. D., *Răscoala Vizigoților la Dunăre și revoluția sclavilor*, în «Vestnik Drevnei Istorii», nr. 1, 1960, p. 66—80; Dmitriev A. D., *Miscările populare din provinciile romane de răsărit în perioada războaielor dunărene din secolul al III-lea*, în «Vizantijski Arhivnik», nr. VIII, 1956, p. 97—126 (rec. în «Revista de Referate, Istorie», nr. 1, 1956).

4) Cf. Kuzișcin A. I., citat supra nota 2.

5) Staerman E. M., *Problema căderii orînduirii sclavagiste*, în «Vestnik Drevnei Istorii» nr. 2, 1952; Benkliev S. N., *Orînduirea social-economică a Romei în sec. I e.n.*, în «Trudi Voronejs», vol. VIII, fasc. 3, p. 51—52 (rec. în «Revista de Referate» nr. 3, 1956); Kovaliov S. I., *Încercare de periodizare a istoriei romane*, în «Vestnik Drevnei Istorii», nr. 23 — *Științe Sociale*

Cercetările întreprinse pînă acum în acest domeniu, deși numeroase, nu au epuizat toate laturile fenomenului studiat. Pe de altă parte, nu au fost utilizate toate izvoarele a căror investigare este necesară — după părerea noastră — pentru cunoașterea completă a epocii. Nu au fost cercetate din toate punctele de vedere izvoarele juridice și în special textele jurisconsultilor clasici.

Într-adevăr, textele juridice romane, și textele jurisconsultilor din epoca clasică îndeosebi, oferă, pe lîngă expunerea soluțiilor, și un bogat material factual, care constituie o sursă inepuizabilă de informații cu caracter economic și social, sursă neglijată în general sub acest aspect de istoricii antichității. Pînă acum, istoricii nu au reținut din aceste izvoare decît aspectul juridic — starca dreptului în vigoare. În comunicarea de față ne propunem să analizăm cîteva texte care aduc o lumină prețioasă în cunoașterea fenomenelor caracteristice perioadei de descompunere a orînduirii sclavagiste.

Pe o anumită treaptă de dezvoltare a economiei, relațiile de producție sclavagiste nu mai corespund caracterului forțelor de producție: orice progres ulterior nu poate avea loc decît în cadrul unor relații în care lucrătorii să fie interesați într-o anumită măsură în rezultatele muncii lor. Dar clasa stăpînilor de sclavi, purtătoarea și beneficiara vechiului sistem de relații de producție, a opus o rezistență înversunată acțiunii legii concordanței. Conflictul dintre forțele de producție și relațiile de producție au dus în cele din urmă la prăbușirea statului sclavagist. Așa cum arată Engels, „orice societate bazată pe sclavie piere din cauza acestei contradicții. În majoritatea cazurilor, soluția o dă cucerirea societății agonizante de reprezentanții unei societăți mai puternice. Atîta timp cît aceasta se bazează pe munca sclavagistă, are loc numai o mutare de centru și întregul proces se repetă pe o treaptă mai înaltă, pînă cînd Roma a fost cucerită de un popor care a introdus un nou mod de producție“⁶). La Roma, Principatul (dictatura militară a virfurilor clasei proprietarilor de sclavi) și Dominatul au fost instaurate în scopul menținerii relațiilor de producție sclavagiste și a reprimării luptei de clasă a oamenilor liberi exploatați și a sclavilor.

Lenin, în *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*⁷), referindu-se la relațiile de producție capitaliste în perioada monopolistă, remarcă că în condițiile opoziției înversunată a clasei capitaliștilor la acțiunea legii contradicției, relațiile capitaliste se descompun în mod inevi-

Istoriis nr. 4, 1955, p. 108—116 (rec. în «Revista de Referate» nr. 1, 1956); Kajdan A. P., *Despre unele probleme controversate din istoria formării relațiilor feudale în Imperiul roman*, în «Analele Romîno-Sovietice» secția Istorie, nr. 1, 1951, p. 11—16; „Constătuirea despre coordonarea în problemele științei istoriei“ a „subliniat necesitatea de a se acorda mai mare atenție problemelor teoretice legate de criza orînduirii comunei primitive și a orînduirii sclavagiste“ «Probleme de Istorie» nr. 3, 1957, p. 316); a se vedea și „Problemele căderii orînduirii sclavagiste (rezumatul discuției), editorial publicat în «Vestnik Drevnei Istorii» nr. 1, 1956, p. 3—11 (rec. în «Revista de Referate Istorie» nr. 3, 1956); Struve V. și Pigulevskaja N. N., *Problema crizei orînduirii sclavagiste și a genezei feudalismului*, în «Analele Romîno-Sovietice», secția Istorie, nr. 1, 1957, p. 89.

6) Engels, *Anti-Dühring*, Buc., ESPLP, 1955, p. 387.

7) Lenin V. I., *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, București, Ed. P.C.R., 1945, p. 136.

tabil, dacă se amîna în chip artificial înlăturarea lor. În aceste condiții, adaugă Lenin, relațiile de producție pot să rămîna în descompunere relativ mult timp.

Sub acțiunea dezvoltării forțelor de producție și în condițiile rezistenței clasei stăpînilor de sclavi la acțiunea legii concordantei, relațiile de producție sclavagiste încep să se transforme încă din cea de a doua jumătate a perioadei sclaviei antice (adică din secolele I—III e.n.). Dar în această perioadă fenomenul este sporadic și apare frecvent abia în perioada următoare — perioada descompunerii orînduirii sclavagiste (sec. III—VI e.n.). Alegerea noastră este determinată de caracterul izvoarelor. Cele mai tipice exemple pentru ilustrarea cercetării noastre le găsim în textele juridice clasice și nu în acele din perioada post-clasică a dreptului roman (corespunzătoare perioadei de descompunere). Într-adevăr, textele juridice din epoca clasică a dreptului roman deosebi prezintă interes prin aceea că nu conțin numai soluții de drept, ci și expunerea clară și completă a faptelor așa cum sînt prezentate de consultant. După cum se știe, activitatea specifică juriconsultilor clasici diminuează în cursul secolului al III-lea, pentru a dispărea complet în cursul celui de al IV-lea. Pentru perioada care urmează (perioada post-clasică), izvorul principal al cunoașterii dreptului îl formează constituțiile imperiale. Spre deosebire de operele juriconsultilor romani care, descriind spetele nu omit nici o împrejurare de fapt de natură a justifica decizia, constituțiile imperiale sînt mult mai sobre în descrierea elementelor de fapt.

Încă din epoca clasică, textele pun în lumină cazuri în care sclavii sînt exploatați în forme noi. Aceste raporturi, de altfel sporadice, nu formau niciodată obiectul direct al preocupărilor juriconsultilor, deoarece nu erau sancționate de dreptul roman. Astfel, contractul de arendă era sancționat sub numele de *locatio conductio*, dar pactul de arendă dintre sclavul colon (*quasi colonus*) și stăpîn nu era luat în considerare de dreptul roman. Astfel se și explică numărul mic de cazuri de acest fel pe care le conțin textele noastre și subliniază importanța acestora pentru cunoașterea fenomenelor de care ne ocupăm.

Raporturile de producție sclavagiste se caracterizează prin proprietatea stăpînului asupra mijloacelor de producție, cît și asupra sclavilor, de care poate dispune ca de un lucru. Intrucît în dreptul roman (pînă la apariția peculiului *castrense* al fiului de familie) proprietarul de sclavi nu poate fi decît persoana *sui iuris* (șeful de familie și femeia *sui iuris*), ca șef de familie, stăpînul de sclavi avea un drept de viață și de moarte și un drept de coerciție nelimitat asupra sclavului, ca și asupra tuturor membrilor familiei. Terminologia romană, care desemna dreptul stăpînului asupra sclavului ca o *potestas (dominica)*, exprima corect natura raporturilor dintre stăpîn și sclav în condițiile social-economice ale perioadei sclaviei patriarhale (perioadă care se întinde de la apariția statului roman pînă în secolul al III-lea e.v.). Proprietarul de sclavi era în același timp și judecătorul suprem al familiei, în care calitate conducea în mod absolut grupul familial.

Pentru raporturile de producție sclavagiste din perioada de ascensiune a orînduirii este caracteristic contactul direct între stăpîn și sclav și folosirea în principiu nelimitată a capacității de muncă a sclavului, ceea ce

este desemnat în stravechiul drept roman prin termenul foarte sugestiv de *mancipium* (*manu capere*). Pe măsura ce ne apropiem de epoca clasică a dreptului roman, pe măsura dezvoltării raporturilor de producție selavagiste, această trăsătură se atenuează din ce în ce mai mult; rămâne însă caracteristică folosirea nelimitată în principiu a forței de muncă a selavilor.

Condiția de fapt a selavilor în perioada selaviei patriarhale (prima perioadă de dezvoltare a selaviei în statul roman) a fost probabil una formă. În perioada următoare însă (perioada selaviei antice, sec. III în. e.n. — sec. III e.n.), ne atrage atenția diversitatea condiției lor. Printre selavii privilegiați, care constituie o patură subțire a clasei selavilor, distingem selavul *dispensator* (care distribuie sarcini celorlalți selavi, *villicus* administratorul exploatării agricole), selavul *quasi colonus* și alții. Unele din condițiile selavilor privilegiați cu greu ar mai putea fi numite raporturi selavagiste dacă înșiși juriscunșulii romani nu le-ar considera ca atare. De fapt, simtem în fața unor raporturi de producție selavagiste adine transformate sub acțiunea dezvoltării forțelor de producție și în condițiile rezistenței clasei stăpînilor de selavi la acțiunea legii concordantei.

Transformări accentuate ale raporturilor de producție selavagiste se manifestă începînd încă din epoca clasică a dreptului roman, atît în grupul selavilor afectați serviciilor domestice în oraș (*familia urbana*), cît și în grupul selavilor utilizați în exploatarea rurală (*familia rustica*).

I

Deosebit de semnificativă pentru ordinea de idei care ne preocupă apare speța relatată de Papinian, juriscunșul celebru și prefect al pretoriului, care a scris la sfîrșitul secolului al II-lea și începutul secolului al III-lea (D. 40. 1. 20. 3).

Un selav a fost vindut cu condiția ca noul stăpîn să-l elibereze peste 5 ani. Dar pînă la această dată, selavul trebuie să plătească lunar noului stăpîn o anumită sumă. Aceasta plată periodică, arată juriscunșulul, nu constituie prețul eliberării, ci numai recunoașterea situației pe care o are selavul față de stăpînul său. Indiferent dacă suma prestată lunar constituie pentru stăpîn un avantaj consistent sau numai un act simbolic, așa cum arată textul nostru, speța presupune că selavul este în măsură să-și procure singur banii, dîntre o sursă de cîștig stabilă și permanentă, exterioră lui *domus*. Selavul desfășoară aici o activitate economică independentă care constituie pentru el o sursă de venituri, din care-i revine o parte. Este semnificativ că aici singura manifestare exterioră a calității sale de selav constă în furnizarea unei prestații periodice. Corespunzător, și dreptul stăpînului asupra selavului este limitat numai la acest unic aspect. Speța ne arată ce distanță separă dreptul absolut al stăpînului, la origine, care exploata fără limite selavul, de dreptul restrîns al stăpînului din speța înfașisată. Dar s-ar putea obiecta că situația prezentată este excepțională și nu ne permite să tragem o concluzie cu caracter general. În realitate însă spețele din care rezultă că selavul trebuie să plătească ceva, mai ales pentru a obține eliberarea, sînt foarte numeroase. Toate aceste spețe presupun surse de venit ale selavului, de cele mai multe ori exterioră lui *domus*. Astfel, pentru a da numai un exemplu din această grupă, fr. 3.8.D. 40,7 relatează cazul unui selav căruia sta-

pînul îi lasă libertatea prin testament cu condiția de a da o sumă heredității. Punîndu-se problema de unde poate lua sclavul suma necesară, jurisconsulții admit unanim că ea poate fi luată din peculiuul sclavului sau din veniturile pe care și le poate procura prin munca sa (*operae*), cu condiția ca stăpînul să nu se opună ca sclavul să desfășoare o activitate în interesul său propriu. Soluția dată în speță presupune, ca și într-un număr foarte mare de alte spețe, posibilitatea recunoscută unor sclavi de a desfășura o activitate economică independentă, exterioară lui domus și de a reține o parte din veniturile realizate.

II

Printre sclavii afectați lucrărilor agricole, textele din epoca clasică ne permit să constatăm o mare diversitate de condiții. Alături de sclavii exploatați conform obiceiurilor stăvechi, în echipe conduse de supraveghetori, apar sclavii care lucrează parcele din pămîntul stăpînului pe care le dețin în baza unor concesiuni.

Un titlu întreg din Digeste este consacrat legatelor care au de obiect inventarul unei exploatare agricole (*de instructo vel instrumento legato*: D. 33, 7), precizîndu-se amănunțit care lucruri constituie inventarul. Cu acest prilej, la întrebarea dacă și sclavul care este așezat pe un pămînt ca un colon (*quasi colonus*) trebuie cuprins în inventarul viu, Ulpian (fr. 12, 2, *libro ricesimo ad Sabinum*, D. 33, 7) răspunde: toți sclavii care se găsesc pe un fond pentru cultura lui fac parte din inventar ca lucruri, cu excepția acelor care au fost stabiliți pe un fond ca un fel de coloni (*quasi coloni*). Jurisconsultul explică decizia sa: sclavii *quasi coloni* nu au fost fixați pe fond ca inventar. Dar sub alte aspecte ei rămîn considerați mai departe sclavi (*non pro instrumento in fundo fuerat, etiamsi solutus erat et familiae imperare*: D. 33, 7, 12, 2). Soluția aceasta consacra un obicei deja vechi, deoarece Ulpian (secolul al III-lea) invocă în acest sens autoritatea lui *Labeo* (secolul I) și a lui *Pegasus*.

Alte texte aduc precizări noi în legătură cu acești *quasi coloni* (condiție socială nedeterminată și intermediară: nesiguranța autorilor se exprimă sugestiv prin termenul ales: *quasi coloni*). Încea din secolul I existau sclavi legați de pămînt ca accesorii indispensabile și inseparabile. Ei pot fi instrainați, pot face obiectul unui legat, dar numai împreună cu pămîntul pe care-l lucrează. Un text din *Institulele* lui Marcian (sec. III) precizează deosebirea dintre aceste două categorii de sclavi: dacă sclavii arendași (*serri inquilini*) formează obiectul unui legat fără pămîntul pe care au fost fixați (*quibus adherent*), legatul este nul. Această situație de fapt (stabilirea sclavului pe un pămînt) are consecințe de drept, întrucît vedem că este luată în considerare cu ocazia soluționării litigiilor: legatul făcut fără respectarea ei sînt nule (D. 30, 112, pr.)⁸⁾.

8) În timpul Principatului acești sclavi care se numesc *cusati*, *casarii*, *mansuarii* sau *menentes*, nu au o condiție deosebită cu mult de a celorlalți sclavi. În fapt, ei sînt menținuți pe același domeniu, iar agenții fiseului imperial îi înscriu pe registrele de recensămint ca niște accesorii ale pămîntului. Încea din epoca clasică, acești sclavi *quasi coloni* sînt considerați parte a fondului de care nu pot fi despărțiți, iar din secolul al IV-lea, sclavii afectați lucrărilor agricole nu mai pot fi vinduți fără pămînt și nici pămîntul fără ei; mina de lucru devenise foarte rară. Măsura aceasta de ordin pur fiscal

Într-o altă speță (D. 33, 7, 20, 1), defunctul lasă cu titlu de legat un fond agricol cu inventarul respectiv, cit și restanțele pe care le datorese sclavii cultivatori de parcele individuale. La întrebarea dacă un sclav, care cultivă o parcelă din pământul care formează obiectul legatului și care datorește o restanță importantă defunctului, trebuie s-o dea legatarului, jurisconsultul răspunde făcând distincție: dacă sclavul cultivă pământul în condițiile oamenilor liberi (*ut extranei coloni solent*), ca niște arendași (*mercede*), atunci el nu datorește legatarului restanțele; dacă el cultivă însă parcela ca un sclav (*fide dominica*) datorește legatarului restanțele.

Pentru *villicus* (sclavul care conduce o exploatare agricolă) s-a pus de asemenea chestiunea dacă face sau nu parte din inventarul fondului (D. 33, 7, 18, 4). În această situație jurisconsultii au răspuns, făcând o distincție: dacă *villicus* cultivă pământul ca un arendaș, plătind o sumă determinată (*certa pensio*), nu face parte din inventar; dacă cultivă însă pământul în baza unei simple concesiuni precare și în condiții nedeterminate din partea stăpînului (*fide dominica*), el face parte din inventar, ca și restul sclavilor. În literatura mai veche, *villicus* apare totdeauna ca un sclav care conduce o exploatare în numele stăpînului. În textul de față, *villicus* poate fi și arendaș de fapt și, în acest caz, nu mai poate fi considerat sub toate aspectele un lucru.

Apariția sclavilor coloni pe moșia stăpînului trebuie pusă în legătură cu o transformare a modului de cultură a latifundiilor încă din secolul I al erei noastre, fapt de altfel bine cunoscut. Raporturile dintre stăpînii de sclavi și sclavii coloni poartă pecetea unor transformări adânci în economia romană. Dar printre sclavii coloni există mai multe categorii cu condiții sociale diferite.

Categoria cea mai puțin favorizată este aceea a sclavilor care cultivă o parcelă în baza unei simple concesiuni precare a stăpînului (*fide dominica*), cît timp durează încrederea stăpînului. Stăpînul ia din produsele muncii acestui sclav, cît crede și cînd crede de cuviință. Folosind formula din evul mediu, am putea spune că ei sînt *tailable et corvéable à merci*.

Au o situație mai bună sclavii care cultivă pământul în baza unui pact de arenda, uneori pe bani (*mercede, pensione certa*), alteori pe fructe (*partes*)⁹. Încă din secolul I, dar mai ales din secolul al II-lea, stăpînii aveau dificultăți cu găsirea unor arendași de moșii. Un sclav capabil

a influențat însă și condiția lor juridică. Materia legatelor, din cauza deosebitei ei importante, a fost foarte mult dezvoltată de jurisconsultii romani. Un titlu întreg din Digeste — *de instructo vel instrumento legato* (D. 33, 7) — este consacrat legatelor care au de obiect inventarul unei exploatare agricole. În principiu, sclavii afectați într-un mod permanent serviciului exploatarei agricole fac parte din inventar și urmează soarta acestuia în caz de înstrăinare prin legat. O opinie contrară, exprimată de *Ulpianus* (D. 33, 7, 12, 2) rămîne izolată. *Ulpian* arată că este sigur (*constat*) că acei care se găsesc pe aer pentru cultura lui fac parte din inventar (*constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri*: D. 33, 7, 42, 2). Dar, de la această regulă există excepții foarte semnificative. Anumiți sclavi, deși fixați pe moșii pentru cultura, nu fac parte din inventar.

9) *Plinius cel Tânăr, Serisori*, X, p. 8.

înlocuia avantajos pe arendașul liber, cu condiția însă ca el să fie suficient de interesat în rezultatele muncii sale, ceea ce se obținea acordându-i-se oarecare stabilitate. Stăpînul păstra dreptul de proprietate asupra sclavului, ceea ce constituia o garanție, un mijloc suplimentar de constrîngere. Dar raporturile dintre un asemenea sclav și stăpînul său se deosebeau foarte mult de raporturile de sclavie clasice. Unii din sclavii coloni nu mai puteau fi separați de pămînt: obiceiul, la început, și mai târziu constituțiile imperiale sancționau această măsură a stăpînului.

Printre sclavii coloni, unii arendează parcele, dar alții chiar moșii întregi, cum este cazul sclavului *villicus* din speța mai sus citată (D. 33, 7, 18, 4).

Pactul de arendă între stăpîn și sclav, mai ales de arendă în bani, deși fără de efecte de drept civil, creează o situație de fapt permanentă. Acest caracter corespunde intereselor stăpînului de moșie în noile condiții în care se dezvoltă agricultura italiană la începutul erei noastre. Dar, pe de altă parte, raporturile de acest fel au foarte puține puncte de contact cu raporturile clasice de sclavie. Raporturile dintre stăpîn și sclavul *quasi colonus*, care plătește o *merx* sau *certa pensio*, sînt în afară de sistemul dreptului în concepția romană. Pentru noi, ele apar ca avînd cel puțin uneori o sancțiune indirectă. Condiția acestor sclavi coloni se distinge în egală măsură de aceea a sclavilor obișnuiți, ca și de a coloniilor liberi. În concepția vremii, ei erau fără îndoială sclavi. Dar raporturile dintre ei și stăpîni pot fi considerate numai ca o formă de raporturi sclavagiste adine transformate.

Raporturile sclavagiste, de felul celor descrise mai sus, se generalizează abia în perioada de descompunere a sistemului sclavagist (sec. III—IV), constituind una din trăsăturile ei caracteristice. Este de subliniat că, în condițiile improductivității crescînde a muncii sclavagiste, a răscoalelor masive la care participau sclavii, problemele sclaviei în etasera de a mai fi o chestiune particulară și deveniseră o problemă de stat. Un text din epoca clasică explică soluția dată într-o problemă de eliberare arătînd că „libertatea nu este o chestiune privată, ci una publică” (*libertas non privata, sed publica res est*) (D. 40, 5, 53, pr.).

НЕСКОЛЬКО ТЕКСТОВ КЛАССИЧЕСКОГО ПЕРИОДА РИМСКОГО ПРАВА, ОТРАЖАЮЩИЕ ПРЕВРАЩЕНИЕ РАБОВЛАДЕЛЬЧЕСКИХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Краткое содержание

Под влиянием развития производительных сил рабовладельческие отношения начинают подвергаться глубоким изменениям ещё с классической эпохи римского права (I—III в.). В последующий период, который можем назвать периодом разложения римского рабовладельческого строя (III—VI вв.), процесс превращения рабовладельческих отношений усиливается, являясь одной из характерных черт данного периода.

Для исследования автор выбирает юридические тексты, принадлежащие классической эпохе римского права. Они, в отличие от текстов последующего периода, предоставляют богатый фактический материал.

С другой стороны тексты классической эпохи дают возможность уловить и способ перехода к новым отношениям.

После уточнения отличительных черт, характеризующих „типичные“ рабовладельческие отношения, автор переходит к анализу (разбору) нескольких дел из которых вытекают глубоко изменённые рабовладельческие отношения. Их мы не назвали бы более рабством, если римские юрисконсульты не считали бы их таковыми.

Отрывки 3,8, А 40,7 представляют случай некоторых рабовладельческих отношений, при которых единственная связь между рабовладельцем и рабом состоит в обязанности последнего (представить) палатить ежемесячно своему хозяину определённую сумму денег в течение пяти лет, после чего он освобождался. Сумма периодически уплаченная не представляет собой цену выкупа, как указывает юрисконсульт, а только символическое выражение подчинения раба своему хозяину за всё это время и единственный способ воплощения в материальную форму власти рабовладельца над рабом.

Дело даёт возможность предполагать, что, для того чтобы справиться со своими обязанностями, раб независим и может зарабатывать деньги вне *domus*.

В *familia rustica* (рабы работавшие в земледелии) находим много случаев, которые именуются рабовладельчеством, но которые в действительности являются промежуточными социальными явлениями между рабовладельчеством и полу-свободным, то есть рабовладельческие отношения глубоко изменённые под влиянием развития производственных сил. Между рабами используемыми в земледелье, по старим обычаям (в группах под присмотром надзирателей) и поселенцами *coloni* (полу-свободными) существование которых характерно периоду последующему классической эпохи (период разложения), автор выделяет несколько промежуточных условий:

1. Существуют рабы, которым дали кусок земли для обработки. Их положение не постоянно. Их обязательства относительно рабовладельца зависят от каприза последнего. Но рабы обрабатывающие землю *fide dominica* (на основе сомнительных и неточных уступок со стороны хозяина: D. 33,7 20,1).

2. Другие рабы имеют относительно хозяина обязательства арендатора. Они отличаются от первых тем, что платят *certa pensio, merx*. Хотя являются тоже рабами, но их социальное положение гораздо лучше чем у первых: они не входят в сельскохозяйственный инвентарь владений, не могут быть проданы отдельно от владения, не могут быть завещаемыми без земли, которую обрабатывают (D. 33; 7,18,4; 30,112, pr., 40,5,53).

В обоих случаях, социальное положение этих работ неуточнённое промежуточное и иногда непостоянное ясно выражается термином *quasi colonus* (взяв слово *colonus* в значении классической эпохи: свободный человек обрабатывающий свою или чужую землю). Во всех случаях описанных в делах, о которых мы говорим социальное положение раба отличается от социального положения обыкновенного раба. У него существует какая-то экономическая независимость и права хозяина также в какой-то мере ограничены.

SUR QUELQUES TEXTES DE L'EPOQUE CLASSIQUE DU DROIT ROMAIN REFLETANT
LES TRANSFORMATIONS DE L'ESCLAVAGE

Résumé

L'auteur étudie sur quelques textes de l'époque classique du droit romain les transformations subies par les rapports d'esclavage dès les premiers siècles de notre ère.

L'étude précise d'abord les caractères des rapports d'esclavage anciens ou typiques : la qualité de propriétaire est unie avantageusement à celle de magistrat suprême de la *domus* (ce qui lui assure un droit de vie ou de mort sur l'esclave) ; des relations directes, presque matérielles à l'époque ancienne (d'où le nom de *mancipium*), et la faculté de jouir intégralement et sans limite aucune de la capacité productive de l'esclave.

Mais dès l'époque classique, à côté de ces rapports anciens ou typiques apparaissent de nouveaux rapports d'esclavage, qui deviennent de plus en plus fréquents vers le IIIe siècle, qui marque le commencement de l'époque du déclin de la société esclavagiste.

Dans les nouveaux rapports, les esclaves ont une certaine indépendance, une partie du produit leur revient, ils ont donc un certain intérêt et de plus ils accèdent très facilement à la liberté. Les textes que l'on trouve au Digeste sur cette question sont peu nombreux, mais significatifs.

Un texte de Papinien (fr. 20. 3, D. 40, 1) nous fait voir un esclave vendu par son maître à condition d'être libéré après 5 ans. Jusqu'à la manumission il doit payer chaque mois une certaine somme, non pas en vue de la libération, mais comme exprimant symboliquement l'obéissance due à son maître. Dans cette situation le maître a seulement la faculté de prétendre une certaine somme. Il faut reconnaître que les anciennes relations d'esclavage apparaissent ici singulièrement transformées.

Dans la famille rustique aussi, certains textes nous mettent en présence des rapports d'esclavage profondément modifiés. C'est ainsi que les fragments 12, 2, D. 33, 1 et 20, 1, D. 33, 7 d'autres encore nous mettent en présence des esclaves colons dès le premier siècle de notre ère. Ils n'ont pas tous la même condition.

Parmi eux, les uns ressemblent beaucoup aux esclaves ordinaires, avec cette seule différence que leur situation est meilleure sous certains rapports : ils ont une plus grande indépendance et un certain intérêt. Ils tiennent leur petite parcelle *fide dominica*, c'est à dire en vertu d'une concession précaire du maître et sans conditions déterminées. Probablement le maître prend ce qu'il veut.

D'autres esclaves ont une situation qui ressemble beaucoup moins encore à l'esclavage ; ce sont les esclaves qui ont reçu une tenure à charge de payer un loyer en argent (*merx, certa pensio*). Ils ont une situation plus élevée que les autres esclaves colons. Entre eux et leurs maîtres il y a un véritable pacte de *locatio conductio*, d'où singulier changement dans le contenu de leurs rapports réciproques : indépendance plus grande pour l'esclave, intérêt et stabilité. Ces esclaves ne font plus partie de la *latifundia* comme les esclaves ordinaires, ils ne sont plus des *res* sous tous les rapports. S'ils ont été fixés sur un fond par leurs maîtres en vue de

la culture ils ne peuvent plus en être séparé : c'est une situation sanctionnée par des constitutions impériales. Dès lors, les rapports entre ces esclaves et leurs maîtres apparaissent singulièrement modifiés. Le maître conserve la propriété, mais le contenu en est très limité : il est réduit à une partie des acquisitions de l'esclave. Il n'y a plus de *potestas*. Ces nouveaux rapports pourraient être difficilement considérés comme esclavage si les juristes ne les nommeraient pas ainsi. Sur ce point ils n'ont pas le moindre doute. C'est parce qu'ils ne se sont pas rendus compte du changement.

A la suite des profondes transformations économiques qui ont entraîné le déclin de l'exploitation esclavagiste la condition de l'esclave, qui, pendant de nombreux siècles a été l'affaire exclusive des maîtres, devient une question intéressant la politique générale de l'état. C'est ce qui exprime un texte de l'époque classique, interpolé à l'époque de Justinien, qui porte : „*libertas non privata, sed publica res est*”.

LIBERTATE ȘI NECESITATE ÎN DREPTUL PENAL

DE

B. BRAUNSTEIN ȘI M. ZOLYNEAK

Universitatea „I. I. Cuza”, Iași

Sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, oamenii muncii din Patria noastră au creat, în concordanță cu legile economice obiective, baza economică a socialismului, victorie ce a fost consfințită de Congresul al III-lea al Partidului.

Ținând seama, din toate punctele de vedere, de nevoile materiale și spirituale ale societății noastre, Congresul a trasat sarcinile planului de dezvoltare a economiei naționale pe ani 1960—1965.

Înarmați cu acest program științific, oamenii muncii au trecut la desăvârșirea construcției socialiste în țara noastră.

În lupta pentru desăvârșirea construcției socialismului și trecerii treptate spre comunism crește, însă, — după cum este și firesc — rolul factorului moral, sporește exigența față de comportarea oamenilor muncii.

Înfăptuirea mărețelor sarcini ale desăvârșirii construcției socialiste impune educarea unor creatori conștienți ai noii orânduiri, a unor oameni formați în spiritul respectării riguroase a legilor și regulilor de conviețuire socialistă.

Aceasta mărește interesul și pentru problemele teoretice ale dreptului penal între care, un loc deosebit, îl ocupă problema libertății de voință pe care se întemeiază responsabilitatea ca premisă a răspunderii penale.

„Nu se poate trata despre morală și drept — scria Engels — fără să se ajungă la chestiunea așa-zisului liber arbitru, a responsabilității omului, a raportului dintre necesitate și libertate” (Fr. Engels: *Anti-Dühring*, ESPLP, 1955, p. 128).

Prin urmare, fără înțelegerea justă a noțiunii de libertate a voinței, a raportului dintre necesitate și libertate, nu este posibilă nici tratarea științifică a problemelor infracțiunii și pedepsei, orientarea justă a politicii penale, organizarea în bune condiții a luptei împotriva criminalității.

Avându-și originea în practica vieții, problema raportului dintre necesitate și libertate, adică a raportului dintre legitatea obiectivă și activitatea conștientă a omului, a constituit, și constituie încă, obiectul unei lupte ascuțite între idealism și materialism.

Neînțelegind legătura reală dintre necesitate și libertatea de voință și acțiune a omului, filozofii burghezi, fie că sînt partizani ai indeterminismului idealist, fie că susțin materialismul mecanicist, opun una alteia, libertatea și necesitatea ca două noțiuni ce se exclud reciproc.

Pentru școlile filozofice idealiste, care ignorază procesul ce determină formarea și orientarea voinței, este caracteristica teza libertății ei absolute față de împrejurările exterioare.

În conformitate cu această teză, omul poate lua hotărîri și acționa fără nici un motiv, deoarece voința sa se află mai presus de legea cauzalității.

Datorită existenței acestei libertăți, prin nimic determinată, independența de condițiile înconjurătoare, devine posibilă — după cum afirmă, de exemplu, filozoful Kant — răspunderea morală și juridică a omului pentru conduita sa.

Identificînd însă, după cum ușor se poate observa, libertatea voinței cu arbitrarul, adică cu capriciul voinței, indeterminismul idealist exclude orice bază rațională pentru soluționarea problemei răspunderii morale și juridice a omului pentru faptele sale.

Într-adevăr, cum ar fi posibil ca omul să poarte răspundere morală și juridică pentru o faptă care pleacă de la el fără nici un motiv, și, care, deci, nu oglindește personalitatea sa? Și apoi, după justa observație a filozofului materialist-mecanicist român Vasile Conta — fost profesor de drept civil la Facultatea de drept din Iași — ce utilitate ar avea legile penale dacă ar fi adevărat că omul poate să infrîngă legile penale, fără motiv? Dar educațiunea cum ar fi ea cu puțință cînd ar exista liberul arbitru? (Vasile Conta, *Opere*, p. 132).

Combatînd idealismul și recunoscînd că faptele oamenilor, departe de a fi acte arbitrare, sînt condiționate cauzal, materialismul mecanicist neagă pînă și libertatea relativă a voinței omului, cu motivarea că voința neputîndu-se sustrage legii universale a cauzalității, nu poate realiza alt efect decît acel determinat de cele mai neînsemnate cauze interioare și exterioare.

Necesitatea exclude, deci, orice posibilitate a alegerii libere de către om a cutărui sau cutărui mod de acțiune.

Ignorînd adevărata natură a omului și facînd din el o mașină care se supune orbeste cauzelor fizice și psihologice ce acționează asupra sa și pe care nu le poate domina, materialismul mecanicist n-a fost nici el în stare să dea o bază științifică pentru soluționarea problemei răspunderii morale și juridice a omului pentru faptele sale.

Ca și filozofii, și întemeindu-se pe concepțiile lor, și penalistii burghezi tratează problemele infracțiunii de pe baza afirmației că libertatea și necesitatea sînt contrarii care se exclud.

Pot fi citate, în acest sens, ca deosebit de semnificative, următoarele rînduri din *Sociologia criminală*, opera principală a lui Enrico Ferri: „Într-adevăr, scrie Ferri, ceea ce admite logica este sau libertatea absolută a voinței, sau determinismul absolut: orice concepție intermediară este o absurditate” (E. Ferri, *Sociologia criminală*, Paris, p. II, p. 19).

Astfel, întemeindu-se pe principiul libertății absolute a voinței și implicit ignorând influența condițiilor social-economice în procesul de săvârșire a infracțiunii, școala clasică a dreptului penal a făcut din libertatea voinței în sensul ei idealist, temeiul responsabilității morale din care decurge responsabilitatea penală.

Individul care a comis o infracțiune — afirmă penalistii clasici, neo-clasici — a comis-o fiindcă a voit-o cu dinadinsul, el era însă liber să nu o comită și ar fi putut să nu o comită dacă nu ar fi voit aceasta, deoarece alegerea unei căi sau a alteia nu-i determinată de nimic, adică e arbitrară.

Fiind stăpîn absolut al actelor sale el este totdeauna vinovat de săvârșirea lor, și trebuie deci să răspundă pentru ele din punct de vedere moral și juridic.

Concluzia care se degajă din cele de mai sus este că în condițiile societății capitaliste nu structura ei social economică, ci înșiși oamenii muncii înzestrați cu voință absolut liberă, față de împrejurările exterioare, sînt vinovați de mizeria materială în care trăiesc, de infracțiunile pe care le comit și pentru care merită să fie pedepsiți, pedeapsa fiind retribuția vinovației.

Respingînd, în mod just, ideea libertății absolute a voinței ca fiind o iluzie subiectivă care-și găsește explicația, după cum scrie Ferri, „în necunoașterea precedentelor imediate fiziopsihice ale fiecărei deliberațiuni voluntare“ (*Sociologia criminală*, p. 263), școala pozitivistă a dreptului penal acceptă ca bază a construcțiilor ei despre infracțiune și răspunderea penală ideea determinismului absolut, în sensul căruia actele omului sînt dinainte și în mod irevocabil fixate, adică sînt acte fatale.

Aceasta înseamnă că și infracțiunea, ca orice act al omului este produsul inevitabil al unor cauze determinate, între care pe primul plan se situează trăsăturile fizice și psihice ale infractorului.

Cum societatea are dreptul să se apere împotriva faptelor care o vatămă, ea îl declară pe infractor responsabil, de infracțiunea săvârșită, nu pentru că ar fi vinovat, ci pentru că ea îi aparține din punct de vedere fizic.

Aplicată la fenomenul criminalității din societatea capitalistă, teoria școlii pozitviste și a celor asemănătoare ei, duce la concluzia falsă că fenomenul criminalității are în această orînduire un caracter inevitabil, nu datorită sistemului capitalist care silește la comiterea de infracțiuni, ci datorită trăsăturilor fizio-psihice ale celor ce le comit, și a căror stabilire trebuie să constituie obiectul procesului judiciar.

În concluzie, plecînd în aparență de pe poziții opuse — libertatea absolută a voinței și determinismul absolut — școlile burgheze de drept penal încearcă, din punct de vedere practic, să justifice arbitrarul justiției și legii burgheze, ridicînd de pe umerii societății capitaliste răspunderea pentru existența și creșterea uriașă a criminalității în această orînduire socială sortită pieirii.

Un moment important în dezvoltarea problemei libertății și necesității, dar care n-a însemnat însă și soluționarea ei științifică, din cauza caracterului său idealist, l-a constituit filozofia lui Hegel la care libertatea apare ca o cunoaștere a necesității.

În acest mod de a înțelege legătura dintre libertate și necesitate, Engels și apoi Lenin (în *Caiete filozofice*) au văzut unul din elementele raționale ale teoriei lui Hegel despre libertate și necesitate. Fiind însă idealist, Hegel nu a dat și nici nu putea să dea o soluție justă acestei probleme. Hegel socotea că determinismul, condiționarea cauzală a fenomenelor este elementul subordonat activității necesare a rațiunii divine universale.

Marx și Engels au fost însă primii care au dat o soluție științifică problemei, și prin aceasta baza necesară pentru rezolvarea problemei răspunderii morale și juridice a omului pentru faptele sale.

Să rezumăm, pe scurt, pozițiile filozofice ale teoriei marxist-leniniste despre libertate și necesitate.

Existind în anumite condiții din lumea obiectivă, oamenii în mod necesar trebuie să se adapteze acestor condiții ale realității: li se impune să cunoască această realitate pentru a putea folosi legile ei în vederea satisfacerii nevoilor lor, pentru a realiza dorințele, interesele și scopurile lor.

De aceea, după cum precizează Fr. Engels: „Libertatea nu constă în visata independență față de legile naturii, ci în cunoașterea acestor legi și în posibilitatea dată prin aceasta de a le pune, în mod sistematic, în acțiune pentru atingerea anumitor scopuri”. Apoi, în continuare, arătând care este conținutul noțiunii de libertate a voinței, adaugă: „Liberalul arbitru nu este deci altceva, decât capacitatea de a decide în cunoștință de cauză” (Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ESPLP, 1955, p. 129).

Înțelegerea științifică a libertății, a libertății de voință, nu înlătură deci dependența voinței de legile obiective ale naturii și societății, dar transformă această dependență într-o condiție de a le putea domina.

Recunoscând, însă, că voința omului este determinată de legi care acționează obiectiv, marxismul nu neagă — după cum afirmă dușmanii săi care încearcă să-i atribuie concepții fataliste — ci afirmă și fundamentează științific independența ei relativă, capacitatea omului de a lua conștient anumite hotărâri și de a-și orienta acțiunile în vederea înlăturării lor. Această posibilitate a omului de a alege o anumită conduită derivă din aptitudinea generală de a cunoaște necesitatea.

De vreme ce caracterul determinat al voinței nu exclude libertatea ei relativă, urmează că chiar și atunci când anumite condiții exterioare pun pe om într-o situație grea, acesta nu este împins, în mod fatal, să comită o anumită faptă, ci el poate să aleagă, din mai multe posibilități obiective de comportare, pe aceea care corespunde cel mai bine concepțiilor sale morale.

Caracterul determinat al voinței și comportării nu trebuie, însă, confundat cu constrângerea ce exclude libertatea de voință și acțiune. Astfel, de exemplu, atunci când în condițiile societății capitaliste, în care domnește necesitatea oarbă, muncitorul șomer fură, pentru a nu muri de foame, el nu acționează liber, ci constrins. El își dă seama că furtul este o faptă ce aduce atingere orînduirii sociale burgheze, în care proprietatea privată este declarată sacră și inviolabilă, însă, nu se poate conforma cerinței de a o respecta, întrucît, chiar orînduirea socială burgheză îl privează de mijloacele de existență și prin aceasta, deci, nu-i oferă decât o singură variantă posibilă de comportare și anume aceea de a fura.

În acest sens, în clasică sa lucrare, *Situația clasei muncitoare din Anglia*, Fr. Engels scrie: „Mizeria îl silește pe muncitor să aleagă între a

muri de foame cu inecul, a se sinucide pe loc, sau a-și lua singur, de unde poate, ceea ce îi trebuie, cu alte cuvinte, a fura" (Marx și Engels, *Opere*, vol. 2, p. 362).

Reluând apoi ideea și argumentînd-o mai amplu, el adaugă: „Cînd motivele care-l demoralizează pe muncitor, acționează mai puternic, mai concentrat decît de obicei, atunci el devine criminal, în mod tot atît de sigur, cum trece apa la 30° Reamur, din starea lichidă în cea gazoasă. Tratat în mod brutal și abrutizat de burghezie, muncitorul devine un obiect la fel de lipsit de voință ca și apa, și este supus legilor naturii cu aceeași necesitate — căci la un anumit punct încetează pentru el orice libertate de acțiune”, (Marx și Engels, *Opere*, vol. 2, p. 375—376).

Alta este însă situația cînd — în condițiile societății noastre în care a fost lichidată exploatarea omului de către om, iar dreptul la muncă este garantat fiecărui cetățean — o persoană în loc de a munci cîștit, pentru satisfacerea intereselor ei sub toate aspectele, alege — sub influența rămășițelor capitalismului în conștiință — calea săvîrșirii de infracțiuni.

În această situație, persoana acționează liber și răspunde de acțiunea ei. Libertatea de voință a persoanei s-a manifestat în alegerea conștientă a conduitei antisociale, în locul muncii cîștite care în țara noastră constituie singura cale ce asigură individului posibilitatea de a-și satisface nevoile materiale și culturale.

Alegerea conduitei antisociale nu a fost însă arbitrară, ci determinată de tendința către o viață parazitară, tendință generată de rămășițele capitalismului în conștiință. Persoana trebuia să-și inhibe această tendință deoarece știa că în societatea noastră, cine nu muncește nu mănîncă, și putea să și-o inhibe, deoarece îi era asigurată posibilitatea unei vieți cîștite.

Prin urmare, libertatea de voință nu este o alegere arbitrară între diferite variante posibile de comportare, ci o alegere determinată de întreaga experiență a omului, de întreaga sa conștiință.

Caracterul determinat al voinței, în interpretarea marxistă face, deci, posibilă aprecierea faptelor și răspunderea omului pentru ele. În legătură cu aceasta, Lenin scrie: „Ideea determinismului, care stabilește necesitatea acțiunilor omului, și spulberă povestea absurdă a liberului arbitru, nu exclude cituși de puțin nici rațiunea, nici conștiința omului, și nici aprecierea acțiunilor lui. Dimpotrivă, numai punctul de vedere determinist face posibile aprecierile stricte și exacte, în loc să se arunce totul în spinarea liberului arbitru” (V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, p. 150).

Cercetările fiziologice și psihologice recente, în special acelea ale lui I. P. Pavlov și ale școlii sale, confirmă întru totul tezele filozofice despre libertatea voinței, în interpretarea marxist-leninistă. „Înțelegerea mecanismului activității nervoase superioare — scrie Pavlov — întărește puterea omului asupra naturii și definește, mai exact, conținutul noțiunii de libertate a voinței (Павловские средые, vol. I, ed. rusă 1949, p. 579—580, citat după M. Ralea).

Iar academicianul Mihail Ralea, în raportul cu privire la *Mecanismul psihic al voinței și ideea de libertate*, prezentat la Academia din Berlin (în februarie, 1956), arată că „Actul voluntar presupune o optare, o alegere între posibilități diferite, reflectate conștient ca factori ai necesității”.

Așadar, putem conchide, de pe baza teoriei marxist-leniniste a libertății și necesității, că fiecare faptă a omului cuprinde o anumită corelație între libertatea voinței și necesitatea obiectivă, adică este liberă și totodată determinată.

De libertatea voinței, ca libertate de a lua hotărâri în mod conștient, și de a-și alege acțiunile în concordanță cu hotărârea luată, în limitele determinate de condițiile obiective, se bucură aproape întotdeauna omul, cu excepția cazurilor de deficiență psihică.

Pe această bază teoretică construiește dreptul penal socialist noțiunile de responsabilitate, iresponsabilitate, vinovăție și pedeapsă.

Astfel, bazele legislației penale U.R.S.S. și ale republicilor unionale, din decembrie 1958, prevăd în art. 11, că :

„Nu este posibilă de răspundere penală persoana care în momentul comiterii faptei socialmente periculoasă se afla într-o stare de iresponsabilitate, adică nu putea să-și dea seama de acțiunile comise sau să le conducă, ca urmare a unei boli psihice etc.“.

Prin urmare, răspunderea penală implică ca premisă subiectivă responsabilitatea, adică tocmai capacitatea individului de a-și da seama de acțiunile sale și de a le putea conduce.

Pe cale de consecință, vinovăția, care implică responsabilitatea, devine atitudinea psihică a persoanei față de acțiunea sau inacțiunea socialmente periculoasă, precum și față de rezultatul produs.

De vreme ce libertatea voinței, ca libertate de alegere, are un caracter determinat, aprecierea exactă a gradului de pericol social al faptei și faptitorului pentru stabilirea justă a pedepsei impune și cunoașterea mobilului infracțiunii.

Exprimind această cerință a dreptului penal, socialist, al. 2 art. 179¹, din Cod. pr. p., pune în sarcina organelor de urmărire obligația de a stabili, între alte, și mobilul infracțiunii, împrejurările care au determinat-o.

În lumina aceleiași concepții, despre libertatea voinței, pedeapsa devine în dreptul penal socialist nu numai o sancțiune aplicată pentru infracțiunea comisă, ci o măsură care are drept scop îndreptarea și reeducarea celui condamnat în spiritul unei atitudini cinstitute față de muncă, a respectării în tocmă a legilor și regulilor de conviețuire socialistă.

Consfințind această concepție, despre pedeapsă, legea noastră de organizare judecătorească prevede că instanțele judecătorești, aplicând sancțiuni penale, urmăresc apărarea orânduirii democrat-populare, și în același timp îndreptarea și reeducarea infractorilor (art. 4 al. 1, L.O.J.).

După cum se știe, calitățile morale ale „omului nou“, membru demn al societății socialiste“, nu apar în mod spontan în conștiința oamenilor muncii, ci în luptă îndrăginită cu rămășițele capitalismului în conștiința lor, rămășițe ale caror manifestări sunt combătute cu hotărâre de societatea noastră.

În uriașa muncă de educare a conștiinței socialiste și de lichidare a influențelor educației și moralei burgheze, Partidul folosește ca metodă principală de influențare a oamenilor muncii, convingerea.

Pe măsură ce societatea noastră, sub conducerea Partidului, va înainta spre desăvârșirea construcției socialiste, apoi va trece treptat la construirea comunismului, sfera convingerii se va lărgi, în timp ce sfera constringerii se va reduce.

În etapa actuală de dezvoltare a țării noastre mai există încă oameni care încalcă normele de conduită socială, săvârșind sustrageri din avulul obștesc sau personal, vătămări corporale, acte de huliganism și alte încălcări.

Practica arată că aceste manifestări antisociale sînt, în ultima analiză, determinate de rămășițele capitalismului în conștiința autorilor lor.

Prin aplicarea și executarea unor pedepse juste, aceste elemente înăpoiote sînt ajutate să se elibereze de rămășițele moralei și educației burgheze din conștiință și comportare și să devină elemente utile noii societăți.

Devenite conștiente de necesitatea respectării riguroase a normelor juridice în care se oglindesc cerințele obiective ale dezvoltării sociale, și aceste elemente dobîndesc adevărata libertate care-și găsește expresia, tot mai în respectarea lor benevolă, adică în înțelegerea necesității pe care ele o exprimă.

СВОБОДА И НЕОБХОДИМОСТЬ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ

Краткое содержание

Социалистическое уголовное право не признаёт объективной ответственности; оно предусматривает наказания только для лиц виновных в правонарушении.

Рассмотрение вопроса виновности, как основа уголовной ответственности, научным способом невозможно с других позиций кроме позиции марксистско-ленинской философии, согласно которым „свобода воли — не что иное как способность принимать решения со знанием дела“.

В свете этого тезиса правонарушитель, имея возможность выбрать между несколькими решениями, действует свободно, останавливаясь на решении, противоположном интересам, защищаемым уголовным правом, решение, которое он осуществляет из-за враждебности к народному режиму или вследствие пережитков капитализма в сознании.

LIBERTÉ ET NÉCESSITÉ EN DROIT PÉNAL

Résumé

Le droit pénal socialiste ne connaît pas la responsabilité objective: il n'établit des peines que pour les personnes déclarées coupables d'avoir commis des infractions.

L'étude scientifique du problème de la culpabilité — comme base de la responsabilité pénale — n'est possible que des positions de la philosophie marxiste-léniniste selon laquelle „le libre arbitre... n'est que la capacité de décider en connaissance de cause“.

En vertu de cette thèse, agit librement l'infracteur qui, ayant la possibilité de choisir entre plusieurs résolutions, s'arrête à une résolution contraire aux intérêts protégés par le droit pénal, à cause de son hostilité envers le régime populaire ou à cause des réminiscences du capitalisme dans sa conscience, résolution qu'il réalise.

CU PRIVIRE LA OBIECTUL DREPTULUI DE STAT R. P. R.

DE

I. BENDITER

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

I. Problema definirii dreptului de stat este strâns legată de problema mai generală a clasificării normelor juridice în ramuri de drept care reunite, în totalitatea lor formează sistemul dreptului socialist.

Criteriul teoretic principal de clasificare a ramurilor dreptului socialist îl constituie obiectul reglementării juridice. La acest criteriu principal se mai poate adăuga și metoda specifică a reglementării juridice, proprie fiecărei ramuri de drept.

Autorii care s-au ocupat de problemă, fiind aproape în unanimitate de acord cu acest principiu, abordează însă puncte de vedere diferite atunci când ajung la delimitarea fiecărei ramuri de drept în parte. În ceea ce privește ramura dreptului de stat, părerile exprimate ale autorilor sovietici și din celelalte țări socialiste pot fi rezumate în felul următor: o parte din autori, care sînt de părere că în cadrul sistemului de drept normele în vigoare pot fi grupate în ramuri principale sau complexe, iar acestea la rîndul lor, să fie divizate în ramuri derivate sau subramuri ale dreptului, consideră că ramura complexă a dreptului de stat ar cuprinde pe lîngă normele dreptului de stat propriu-zis și norme aparținînd altor ramuri derivate, cum ar fi: dreptul administrativ, dreptul judiciar și dreptul penal. Astfel spre exemplu, V. S. Tadevosian propune împărțirea dreptului socialist în 3 mari ramuri: drept de stat, drept economic și drept civil, ramura mare a dreptului de stat incluzînd dreptul de stat propriu-zis, dreptul administrativ, dreptul financiar, dreptul penal, organizarea judiciară și supravegherea procuraturii¹⁾.

Autorii manualului de drept de stat sovietic, sub redacția lui A. I. Vișinski aparut în 1938, susținînd că noțiunea de drept de stat poate fi acceptată în două sensuri, sînt de părere că într-o accepție mai largă dreptul de stat ar include și dreptul penal, dreptul administrativ, dreptul judiciar (procesual), dreptul internațional, și alte ramuri ale dreptului. În fond — se arată în manual — toate ramurile de drept ar putea fi incluse în sfera dreptului de stat, dacă prin acesta înțelegem disciplina care se ocupă cu

¹⁾ «Советское государство и право», nr. 8, 1956, p. 105.

toate laturile dezvoltării și activității statului, așa cum ele se manifestă într-o formă sau alta²⁾). Într-o accepție mai restrinsă însă — arată autorii aceluiași manual — dreptul de stat sovietic cuprinde numai normele care se referă la bazele orînduirii sociale și de stat a U.R.S.S.: nașterea și dezvoltarea U.R.S.S.: sistemul instituțiilor și organelor de stat sovietice, competența, îndatoririle și sarcinile lor, precum și metodele de rezolvare a acestor sarcini; drepturile cetățenilor consacrate de legile sovietice, precum și îndatoririle lor față de societatea și statul sovietic³⁾).

Alți autori însă, printre care majoritatea specialiștilor în drept de stat și aceluiași care se ocupă cu teoria generală a dreptului — sînt de părere că dreptul de stat fiind ramura principală a dreptului socialist are o sferă limitată, fără a cuprinde și alte ramuri, ca dreptul administrativ, financiar, penal, dreptul judiciar etc. Toate acestea din urmă sînt ramuri distincte, care se încadrează în ansamblul dreptului socialist, avîndu-și fiecare sfera sa și locul bine determinate în sistemul dreptului socialist.

Alăturîndu-ne părerii majorității autorilor sovietici, considerăm că atunci cînd ne referim la dreptul de stat ca o ramură a dreptului socialist, trebuie avut în vedere un cadru mai restrîns, fără a include în această ramură și normele dreptului administrativ, financiar, penal etc.

Într-adevăr, dacă pornim de la principiul că obiectul reglementării juridice constituie criteriul de bază în delimitarea diferitelor ramuri ale dreptului, este evident că relațiile ce iau naștere în procesul îndeplinirii activității executiv-dispozitive — spre exemplu — reprezintă o sferă de relații ce se deosebesc de raporturile de drept de stat, care după cum vom vedea, se referă la un domeniu distinct, acela al exercitării puterii de stat. Și în ceea ce privește metoda reglementării juridice, dacă pentru dreptul de stat este caracteristică ca principală metoda de reglementare, metoda normativă, de instituire a normelor fundamentale, care sînt dezvoltate și completate de normele celorlalte ramuri de drept, dreptului administrativ îi este caracteristică metoda executiv-dispozitivă și de aplicare a constringerii administrative. Cu atît mai mult apar deosebiri dintre dreptul de stat și dreptul penal. Obiectul dreptului penal este, după cum se știe, reglementarea raporturilor sociale în sensul reprimării acelor fapte care prin pericolozitatea lor socială constituie infracțiuni. Dreptul penal stabilește aceste fapte precum și pedepsele ce urmează să se aplice celor ce le săvîrșesc. Metoda reglementării juridice propriie normelor dreptului penal este aplicarea constringerii sub forma sancțiunii penale.

Din toate acestea rezultă că noțiunea de drept de stat trebuie luată într-o accepție mai restrînsă. În caz contrar ajungem la situația în care nu există posibilitatea demarcării sferei de raporturi sociale ce constituie obiectul reglementării juridice a fiecăreia dintre ramurile dreptului socialist. De altfel concepția după care dreptul de stat ar fi acea ramură mare a dreptului care ar cuprinde și alte norme cum ar fi cele ale dreptului penal sau ale dreptului administrativ, ni se pare ca o reminiscență a împărțirii clasice din dreptul burghez în cadrul căruia ramura mare a dreptului public cuprindea dreptul constituțional, administrativ, penal etc.

²⁾ «Советское государственное право», Москва, 1931, p. 88.

³⁾ *Idem*, p. 86.

2. Diferitele definiții date dreptului de stat socialist, fie că sînt formulate într-un fel sau altul, exprimă toate ideea că dreptul de stat cuprinde normele care consacră principiile de baza ale orînduirii sociale și de stat, ale organizării și funcționării organelor statului, drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor. Cînd este însă vorba de precizare a sferei de raporturi sociale care sînt reglementate de normele dreptului de stat, apar divergențele de păreri.

Unii autori, printre care V. F. Kotok⁴⁾, S. S. Alekseev⁵⁾ ș.a., consideră ca obiectul dreptului de stat sovietic îl constituie relațiile sociale reglementate de normele juridice care determina trăsăturile fundamentale ale sistemului social-economic și ale organizării social-politice a societății sovietice.

Alți autori, printre care prof. S. S. Kravciuk⁶⁾, S. S. Studenikin⁷⁾ definesc obiectul dreptului de stat ca fiind reglementarea acelor raporturi sociale care iau naștere în procesul exercitării puterii de stat.

O a treia grupă de autori îngustează și mai mult sfera raporturilor reglementate de dreptul de stat, considerînd că obiectul raporturilor de drept de stat îl constituie raporturile în domeniul organizării și activității organelor statului, a relațiilor dintre aceste organe și cetățeni în legătură cu realizarea de către cetățeni a drepturilor și obligațiilor lor în procesul exercitării puterii de stat. Astfel dreptul de stat ar cuprinde numai normele care consacră sistemul reprezentativ sovietic și raporturile legate direct de acesta (instituția cetățeniei, federația și autonomia sovietică, împărțirea administrativ-teritorială etc.)⁸⁾.

Pentru a ne putea pronunța în favoarea unuia sau altuia din punctele de vedere reproduse mai sus, trebuie să pornim de la caracterul specific al raporturilor de drept de stat.

O primă întrebare la care trebuie dat răspuns este aceea dacă toate raporturile care se referă la trăsăturile fundamentale ale sistemului social-economic și ale organizării politice sînt raporturi de drept de stat. După părerea noastră, normele dreptului de stat nu reglementează în exclusivitate aceste raporturi. Dacă luăm de pildă sistemul economic socialist, raporturile de proprietate în cadrul celor două forme ale proprietății socialiste, dreptul de proprietate personală, principiul planificării economiei socialiste, acestea sînt reglementate doar în limitele lor generale de către normele dreptului de stat. Normele constituționale consacră doar principiile de bază, pe care se întemeiază normele dreptului administrativ, ale dreptului financiar, civil, care reglementează în continuare aceste relații. Și în domeniul organizării politice, dacă ne referim spre exemplu la raporturile dintre organele locale executiv-dispozitive, acestea sînt reglementate de normele dreptului administrativ, care se bazează pe principiile centralismului democratic ce se desprind din dispozițiile constituționale cu caracter general și dispozițiile cuprinse în legea de organizare și funcționare a sfaturilor populare.

⁴⁾ «Probleme de drept» 1959, nr. 5, p. 51.

⁵⁾ «Советское государство и право» nr. 7, 1957.

⁶⁾ «Советское государство и право», nr. 10, 1956, p. 96.

⁷⁾ «Советское государственное право», Moscova, 1950, p. 4.

⁸⁾ Vezi Lepêșkin A. I., *Cu privire la noțiunea de obiect al dreptului de stat sovietic*, „Probleme de drept», București, 1959, p. 81.

De asemenea, pentru garantarea drepturilor politice și a drepturilor și libertăților cetățenești în afara garanțiilor constituționale, sînt prevăzute garanții juridice cuprinse și în normele dreptului muncii, dreptului administrativ, dreptului familiei, dreptului penal etc.

A caracteriza democratismul adînc al organizării social-economice și politice a statului socialist numai prin modul în care ele sînt reglementate de normele dreptului de stat, este insuficient. Aceasta ar însemna o sărăcire a conținutului și esenței superioare a orînduirii sociale și de stat socialiste.

Pentru a evita aceasta ar trebui să cuprindem pe lîngă normele dreptului de stat și normele care reglementează principiile de bază ale fiecărei ramuri de drept. În acest caz, am ajunge însă la situația de a nu putea scoate în evidență caracterul specific al relațiilor reglementate de fiecare ramură de drept în parte, inclusiv ramura dreptului de stat.

În consecință, nu poate fi deci acceptată definiția cu totul generală și imprecisă potrivit căreia obiectul reglementării juridice a normelor, dreptului de stat l-ar constitui raporturile care determină organizarea social-economica și politica a statului socialist.

Esențial în definirea sferei raporturilor de drept de stat este faptul că ele iau naștere în procesul îndeplinirii activității principale a statului, aceea de exercitare a puterii de stat și nu faptul că ele se referă la structura social-economică și organizarea politică a acesteia, întrucît după cum am văzut, unele raporturi principale din domeniile amintite sînt reglementate și de către alte raporturi de drept.

Dacă prima definiție cu privire la obiectul dreptului de stat este prea largă, definiția care pornește de la faptul că normele dreptului de stat ar reglementa numai raporturile de organizare, a structurii și activității organelor statului și cetățeni în legătură cu realizarea de către aceștia a drepturilor și obligațiilor lor în exercitarea puterii de stat, ni se pare prea restrînsă.

În realitate, pe lîngă raporturile privind structura și activitatea organelor statului, precum și cele privind relațiile dintre organele statului și cetățeni în legătură cu realizarea de către aceștia a drepturilor și datoriilor lor fundamentale, dreptul de stat mai cuprinde și alte norme, ca de exemplu acela privind bazele organizării social-economice ale statului socialist. Este adevărat că dreptul de stat nu poate fi definit numai prin aceea că obiectul reglementării sale juridice l-ar constitui organizarea social-economică și politică a statului, pentru motivele expuse mai sus, în același timp însă nu putem elimina din sfera raporturilor de drept de stat, relațiile privind principiile de bază ale organizării social-economice a societății socialiste, cum sînt raporturile legate de consacrarea bazei politice a statului socialist, raporturi ce constituie temeiul pentru stabilirea orînduirii de stat, a sistemului organelor statului etc. Aceste relații sînt consfințite în acte normative — și în primul rînd în Constituție — care emană de la organele puterii de stat, iar consacrarea lor în constituție și legi constituie o manifestare a exercitării puterii de stat.

Noua ni se pare mult mai indicat pentru stabilirea mai precisă a sferei de raporturi ce constituie obiectul reglementării juridice a normelor dreptului de stat formularea generală în care se arată că această sferă cu-

prinde raporturile ce se nasc în procesul exercitării puterii de stat. Pentru aceasta se cer însă unele precizări cu privire la noțiunea de exercitare a puterii de stat.

3. În literatura noastră juridică prin exercitarea puterii de stat se înțelege de obicei activitatea desfășurată de către organele puterii de stat: Marea Adunare Națională și Sfaturile populare. Aceasta se întemeiază pe art. 4 din Constituția R.P.R. al. 1. în care se spune că: „În R.P.R. puterea aparține oamenilor muncii de la orașe și sate, care o exercită prin Marea Adunare Națională și Sfaturile populare”.

Noțiunea de exercitare a puterii de stat cere însă unele precizări. În primul rând, nu toate actele organelor puterii de stat sunt acte de exercitare a puterii. În conformitate cu art. 26 al Decretului 31/1954 privitor la persoanele fizice și persoanele juridice, sint. în condițiile legii, persoane juridice atât organele locale ale puterii de stat, cit și organele locale ale administrației de stat. Aceasta înseamnă că Sfaturile populare direct și nu numai prin intermediul Comitetelor lor executive, pot fi și subiecte în raporturile de drept civil. De asemenea, în conformitate cu art. 6 al legii 6/1957, de organizare și funcționare a Sfaturilor populare acestea au în sarcina lor dezvoltarea industriei locale, sprijinirea C.A.C. și G.A.S., organizarea și controlul muncii S.M.T.-urilor, organizarea achizițiilor, realizarea colectărilor, buna gospodărire a fondului silvic, dezvoltarea comerțului de stat ș.a., sarcini pe care în conformitate cu art. 7 al aceleiași legi, Sfaturile populare le îndeplinesc fie direct, fie prin Comitetele lor executive. Este greu de acceptat ideea că, caracterul acestor activități avînd același conținut se schimbă numai în funcție de faptul dacă ele sint îndeplinite direct de către Sfaturile populare sau de către Sfaturile populare prin intermediul Comitetelor lor executive, fiind acte de exercitare a puterii în primul caz și acte administrative în al doilea caz.

În al doilea rînd, activitatea de exercitare a puterii poate fi îndeplinită și de către alte organe ale statului, afară de Soviete (U.R.S.S.) sau Sfaturile populare și Marea Adunare Națională la noi. Așa de exemplu, în timpul Marelui Război de Apărare a Patriei, în U.R.S.S. a funcționat un organ special, Consiliul superior al Apărării în competența căruia au fost trecute atribuțiile de exercitare a puterii de stat ale Sovietului Suprem al U.R.S.S.

Instituția referendumului, consacrată și de Constituția noastră prin care poporul este consultat direct în legătură cu probleme de importanță deosebită pentru viața statului constituie o formă de manifestare a suveranității populare în exercitarea directă a puterii de stat, fără intermediul organelor reprezentative.

În etapa desăvîrșirii construirii socialismului și apoi a construirii comunismului, în procesul de lărgire continuă a democratismului apar forme noi de exercitare a puterii de către oamenii muncii prin intermediul organizațiilor obștești.

Din toate acestea rezultă că pe de o parte noțiunea de exercitare a puterii nu se referă la toate actele pe care le îndeplinesc organele puterii de stat, iar pe de altă parte, ea nu trebuie legată de activitatea numai a M.A.N. și a Sfaturilor populare.

4. Noțiunea de exercitare a puterii de stat în statul socialist poate fi înțeleasă numai în strînsă legătură cu esența adînc populară a acesteia.

Aparținând poporului muncitor, întreaga putere este exercitată de către oamenii muncii din țările socialiste prin organele statului. În modul cel mai deplin însă, oamenii muncii își exercită puterea prin organe unice, reprezentative, ale puterii de stat: Sovietele în U.R.S.S., Marea Adunare Națională și Sfaturile populare în R.P.R., Adunările naționale și populare, Consiliile naționale și sfaturile populare în celelalte țări democrat-populare. Conținutul material al activității de exercitare a puterii se concretizează în primul rând în atribuțiunile date în competența organelor puterii de stat prin Constituție și legi. Trebuie precizat însă că nu orice activitate a organelor puterii de stat este și o activitate de exercitare a puterii de stat, ci numai acele acte în care se manifestă plenitudinea puterii acestora ca organe purtătoare a suveranității poporului muncitor. Astfel, un act prin care un stat popular ar achiziționa un imobil, cumpărându-l este un act civil și nu un act de exercitare a puterii, în schimb întreaga activitate de conducere a construcției economice și social-culturale socialiste pe plan local de către Sfaturile populare sînt acte în care se manifestă caracterul lor ca organe ale puterii și în consecință, ele sînt acte de exercitare a puterii de stat.

În modul cel mai înalt, exercitarea puterii de stat se manifestă în activitatea Marii Adunări Naționale — organul care reprezintă la cel mai înalt nivel voința și interesele întregului popor muncitor. Întruchipînd suveranitatea de stat, care în statul socialist se identifică cu suveranitatea populară, Marea Adunare Națională se bucură de plenitudinea puterii în statul nostru democrat-popular. Dat fiind însă complexitatea sarcinilor ce stau în fața statului socialist, puterea de stat se realizează și prin alte forme de activitate (executiv-dispozitivă, judecătorească și de supraveghere a respectării legilor) cărora le corespund organe de stat specializate (administrative, instanțe judecătorești, procuratură). Prin esența lor, aceste forme de activitate nu se deosebesc de aceea a exercitării puterii de stat, întrucît prin ele se realizează aceeași putere unică a oamenilor muncii de la orașe și sate.

Activitatea de exercitare a puterii de stat este însă activitatea principală a statului, prin care se înfăptuiește în modul cel mai deplin puterea oamenilor muncii, în timp ce activitățile celelalte ale statului sînt forme de realizare a puterii de stat, subordonate acesteia. Așa se explică de ce organele care realizează aceste activități (administrative, judecătorești, procuratură), sînt subordonate pe plan central organelor puterii de stat.

În concluzie, pentru a exprima mai bine conținutul noțiunii de exercitare a puterii de stat, trebuie spus că ea constă în activitatea pe care organele statului și în primul rînd Sfaturile populare și Marea Adunare Națională, o îndeplinesc în vederea înfăptuirii în modul cel mai deplin a puterii oamenilor muncii de la orașe și sate, activitate în care se manifestă plenitudinea puterii și suveranității reale a poporului.

Înțelegînd în acest fel noțiunea de exercitare a puterii de stat, vom putea determina care sînt grupele mari de relații ce se nasc în procesul de exercitare a puterii, aceste relații fiind reglementate de normele dreptului de stat.

5. Plenitudinea puterii și suveranitatea poporului în statul socialist se manifestă în faptul că poporul muncitor hotărăște el însuși asupra formei orînduirii de stat, formă ce este determinată de orînduirea socială, (ba-

za economică, structura de clasă a societății și baza ei politică). Consacrarea în Constituție a principiilor de bază ale orînduirii sociale reprezintă o manifestare a puterii de stat și sub acest aspect ele constituie obiectul dreptului de stat. Normele dreptului de stat consacră aceste principii în linii generale în măsura în care este necesar pentru determinarea naturii de clasă a statului socialist, a esenței sale ca stat al dictaturii clasei muncitoare. În mod special, în sfera ramurii dreptului de stat intră normele ce se referă la baza politică a societății, la acele organe prin care clasa dominantă își exercită în modul cel mai direct dictatura ei.

În sfera proprie de reglementare a dreptului de stat intră și problemele referitoare la orînduirea statului. Stabilirea formei de guvernământ, a formei de organizare a statului, precum și a regimului său politic constituie o manifestare directă, în gradul cel mai înalt a puterii poporului în statul socialist. Prin normele, sale dreptul de stat reglementează raporturile dintre stat în totalitatea sa și părțile sale componente, precum și acele raporturi care în ansamblul lor determină situația juridică a individului, membru al societății socialiste față de statul socialist (raporturile de cetățenie, drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor).

Exercitîndu-și puterea lor oamenii muncii de la orașe și sate în statul socialist stabilesc și principiile organizării și funcționării tuturor organelor statului. Raporturile dintre diferitele organe de stat constituite într-un sistem unic în vîrfurile căruia stă organul suprem al puterii de stat vor fi deci și ele reglementate de normele dreptului de stat.

În această privință nu sîntem de părerea autorilor care afirmă că numai normele care reglementează relațiile sociale legate nemijlocit de modul de formare, organizarea și activitatea organelor puterii de stat centrale și locale ar constitui obiectul reglementării dreptului de stat, iar normele ce reglementează relațiile sociale legate nemijlocit de formarea, structura și activitatea altor organe ale statului, ca de exemplu, activitatea organelor administrației de stat, ar fi reglementate de normele ramurilor respective de drept, în cazul nostru, de dreptul administrativ⁹⁾. În sfera de reglementare a dreptului de stat intră — după părerea noastră — raporturile de bază legate de organizarea și funcționarea tuturor organelor statului socialist. O dovadă o constituie și faptul că aceste raporturi sînt reglementate în primul rînd pe cale constituțională.

Stabilirea unor norme generale care să reglementeze relațiile de bază dintre diferitele organe ale statului, fie că e vorba de organe ale administrației de stat, instanțe judecătorești sau organe de procuratură, nu constituie o manifestare specifică a activității executive dispozitive sau a activității judiciare, respectiv a celeia desfășurată de organele procuraturii. Principiile pe care se întemeiază organizarea și activitatea organelor statului socialist au o importanță deosebită. În ele se manifestă cu deosebită putere democratismul și superioritatea organizării de stat socialiste și sînt izvorite din însăși baza economică, orînduirea socială și de stat socialistă. Dat fiind importanța acestor principii, consacrarea lor pe cale juridică, precum și a normelor care reglementează raporturile esențiale dintre diferitele

9) Vezi: Г. И. Петров, Сущность советского административного права, Изво ЛГУ 1959, p. 116-117.

verigi în cadrul fiecărei categorii de organe ale statului reprezintă un aspect al activității de exercitare a puterii de stat, și în consecință, ele sînt reglementate de normele dreptului de stat.

În sfera de reglementare a dreptului de stat intră și normele care reglementează relațiile de bază legate de participarea organizațiilor obștești într-o măsură din ce în ce mai mare la îndeplinirea sarcinilor dictaturii clasei muncitoare. Aceste norme reprezintă o importanță deosebită în condițiile actuale de dezvoltare, de largire continuă a democratismului socialist.

Aceasta a fost subliniat și la Congresul al III-lea al P.M.R. Așa cum releva tov. Chivu Stoica, în cuvîntul său la Raportul asupra activității C.C. al P.M.R. prezentat de tov. Gh. Gheorghiu-Dej: „...înmulțirea formelor și metodelor prin care masele muncitoare participă la viața de stat și obștească constituie o caracteristică a dezvoltării viitoare a statului nostru”¹⁰).

În concluzie, din cele expuse pînă aici rezultă că obiectul dreptului de stat ca ramură principală a dreptului R.P.R., îl constituie reglementarea raporturilor legate de exercitarea puterii de stat. Înțelegînd prin noțiunea de exercitare a puterii de stat activitatea pe care organele statului și în primul rînd Marea Adunare Națională și Sfaturile populare o îndeplinesc în vederea înlăturării în modul cel mai deplin a puterii oamenilor muncii de la orașe și sate, normele dreptului de stat vor reglementa relațiile sociale legate de consacrarea pe cale constituțională a principiilor fundamentale ale orînduirii sociale (în special cele ce se referă la baza politică): relațiile privind orînduirea de stat (formă de guvernămînt, formă de organizare a statului, regimul politic); raporturile dintre stat în totalitatea sa și părțile sale componente, relațiile dintre diferite organe ale statului constituite în sistem, precum și acele raporturi care determină situația juridică a individului, membru al societății socialiste față de statul socialist (cetățenie, drepturile și datoriile fundamentale ale cetățenilor, drepturile electorale etc.); relațiile de bază izvorite din participarea organizațiilor obștești într-o măsură din ce în ce mai mare la realizarea sarcinilor dictaturii clasei muncitoare.

О ПРЕДМЕТЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО ПРАВА В РНР

Краткое содержание

В юридической литературе социалистических стран ведутся дискуссии относительно формулирования соответственного определения предмета государственного права, главная отрасль социалистического права.

Исходя из того, что в определении всех отраслей права главным критерием является предмет правовой регламентации, настоящее сообщение посвящено вопросу ограничения сферы общественных отношений, регламентируемых нормами государственного права. В то же время в сообщении выявляются специфические черты, которые отличают эти отношения от общественных отношений, являющихся предметом регламентации других отраслей социалистического права.

10) *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Edit. politică. Buc., 1960, p. 171.

CONSIDERATIONS SUR L'OBJET DE DROIT CONSTITUTIONNEL DE LA RÉPUBLIQUE
POPULAIRE ROUMAINE

Résumé

Dans la littérature juridique des pays socialistes, des discussions se sont déroulées au sujet d'une définition appropriée de l'objet du droit constitutionnel — qui constitue la branche la plus importante du droit socialiste.

En partant de la constatation que pour définir n'importe quelle branche du droit, le principal critérium est l'objet de la réglementation juridique, l'auteur s'arrête sur la délimitation de la sphère des relations sociales, réglementées par les normes du droit constitutionnel et sur les traces spécifiques qui les distinguent des relations sociales dont l'objet est la réglementation d'autres branches du droit socialiste.

ROLUL COMISIILOR DE ÎMPĂCIUIRE ÎN RESPECTAREA DE CĂTRE CETĂȚENI A NORMELOR DE CONVIETUIRE SOCIALISTĂ

DE

de M. DVORACEK

Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași

Democratizarea continuă a aparatului nostru de stat, își găsește expresia în creșterea importanței formelor obștești de înmânare, educare și reeducare, exercitate nemijlocit de colectivitatea oamenilor muncii.

Examinarea comisiilor de împăciuire sub aspectul rolului acestora în educarea cetățenilor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă, trebuie privită în strinsă legătură cu problemele pe care le ridică democratizarea continuă a aparatului nostru de stat.

Știut este că V. I. Lenin a văzut în sovietele de deputați ai celor ce muncesc, organizația cea mai democratică, cu cel mai larg caracter de masă, care leagă partidul cu masele, înainte de toate pe linie de stat. „Puterea sovietică — arăta Lenin — nu este altceva decât forma organizatorică a dictaturii proletariatului, a dictaturii clasei de avangardă, care ridică la un democratism nou, la o participare de sine stătătoare în conducerea statului, zeci și zeci de milioane de oameni ai muncii, care prin propria lor experiență învață să vadă în avangarda disciplinată și conștientă a proletariatului, pe conducătorul cel mai sigur”¹⁾.

Perfecționarea vieții de stat socialiste, dezvoltarea continuă a democrației socialiste, își găsesc expresia în atragerea oamenilor muncii la realizarea funcțiilor statului, ceea ce constituie un mijloc puternic de educare a maselor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă.

În această privință sfaturile populare constituie exemplul cel mai gritor, ele antrenând la îndeplinirea sarcinilor lor mase de oameni ai muncii care, prin comisii permanente, comitete de cetățeni, comitete de stradă și alte forme, contribuie la formarea unei opinii publice ferme, îndreptate spre apărarea ordinii de drept democrat-populare.

Concomitent cu antrenarea tot mai largă a oamenilor muncii la realizarea funcțiilor statului, a apărut și se lărgeste procesul de transmitere a unor sarcini de la organele de stat la organizațiile obștești, situație care duce la lărgirea și consolidarea democrației socialiste. Organizațiile obștești ale oa-

1) V. I. Lenin, *Despre munca aparatului de stat sovietic*, p. 21.

menilor muncii se dezvoltă an de an acumulează experiență și rezolvă tot mai competent anumite probleme pe care le iau asupra lor de la organele de stat, lărgind astfel neîncetat activitatea lor practică de educare comunistă a maselor de oameni ai muncii.

Formele prin care se realizează această activitate sînt frecvente și variate, constituind o întreagă rețea și din care amintim: Comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă din instituții și întreprinderi — veghează la respectarea drepturilor și obligațiilor legale ale cetățenilor din cadrul raporturilor de muncă — Consiliile de judecată din întreprinderi și instituții — rezolvă cazurile în care lucrătorii respectivelor unități săvîrșesc acte antisociale la locul de muncă — Comisiile de împăciuire de pe lângă Comitetele executive ale Sfatului popular — al căror scop este îndreptat în principal în direcția asigurării respectării normelor de conviețuire socialistă.

Acestea sînt numai cîteva aspecte dintr-o întreagă rețea de forme organizatorice, prin intermediul cărora masele largi dau expresie conștiinței lor juridice și prin care se manifestă forța opiniei publice înaintate.

Masele tot mai largi de oameni ai muncii antrenati în rezolvarea problemelor de interes obșteșc, cunoscînd tot mai temeinic aceste probleme devin o forță activă și pricepută în combaterea manifestărilor negative de încălcare a legilor și a celorlalte reguli de conviețuire socialistă.

De aceea, lupta împotriva unor astfel de manifestări poate și trebuie să fie dusă nu numai prin activitatea represivă a organelor de stat ci și pe calca antrenării pe scară largă a oamenilor muncii și a organizațiilor obștești în vederea educării cetățenilor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă. Aceasta este o necesitate obiectivă al cărei cîmp se lărgeste pe măsura consolidării relațiilor de producție socialiste.

Între formele organizatorice prin intermediul cărora masele largi sînt educate în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă se numără și comisiile de împăciuire.

Ele au luat ființă în baza decretului 132 din 26 martie 1957, cu scopul de a se încerca, prin bună învoială, aplanarea unor conflicte intervenite între cetățeni și prevenirea nașterii de procese în fața instanțelor de judecată.

Potrivit acestui decret s-au înființat pe lângă comitetele executive ale sfaturilor populare comunale, orășenești, și de raion orășenesc, astfel de comisii de împăciuire, iar practica activității lor arată că în foarte multe cazuri persoanele în conflict s-au împăcat în fața acestor comisii, renunțînd de a se mai adresa instanțelor de judecată.

Astfel, din situația judecării proceselor de către comisiile de împăciuire de pe lângă comitetul executiv al sfatului popular al orașului Iași în anul 1958 din totalul de 5.014 cauze înregistrate, părțile s-au împăcat în 73,14% din pricină, iar din restul neîmpăcați — în proporție de 26,86% — nu avem certitudinea totalei lor adresări instanțelor de judecată. De asemenea în anul 1960 pînă la ora actuală din totalul de 4.119 cauze înregistrate părțile s-au împăcat în 81,57% din pricină²⁾.

2) Din situația judecării proceselor de către comisiile de împăciuire de pe lângă comitetul executiv al sfatului popular oraș Iași pe anii 1958 și 1960.

Competența acestor comisii a fost fixată prin decret³⁾ și cuprinde judecata cauzelor care prezintă un pericol social mai redus cum ar fi: lovirile simple, insulta, strămutarea de hotar, tulburarea de posesie, unele infracțiuni locative, degradarea lucrului altuia ș.a.

În toate aceste situații partea vătămată nu se poate adresa cu plingerea sa direct instanței de judecată fără a face mai întâi dovada că nu s-a ajuns în pricina respectivă la împăcare în fața comisiei de împăciuire, sau că făptuitorul nu a respectat angajamentul luat în fața acestei comisii, sau că procedura de împăcare nu s-a îndeplinit în termenul prevăzut de lege.

Această instituție prezintă importanță nu numai prin degrevarea rolurilor instanțelor de judecată de sub povara a sute de reclamații și plângeri directe, care ar fi trebuit judecate, ci în primul rând un prilej de educare a maselor de cetățeni, de prevenire a săvârșirii de infracțiuni, de sădire în conștiința lor a principiilor noi ale moralei socialiste.

Observăm aici, și preocuparea legiuitorului socialist de a preveni nașterea de procese inutile, pierderea timpului, și cheltuielile zadarnice din partea oamenilor muncii, iar în același timp de a asigura o temeinică judecare a plîngerilor prezentate.

Rolul comisiilor de împăciuire în educarea cetățenilor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă prezintă o importanță deosebită în perioada actuală de dezvoltare socialistă a statului nostru.

Regulile de conviețuire sînt cerințe pe care societatea sau o anumită clasă le pun în ceea ce privește comportarea omului. Comportarea morală a acestuia presupune în mod necesar existența noțiunii obligațiilor lui — a normelor de comportare — față de societate. Aprecierea însă a comportării oamenilor, din punctul de vedere al normelor de conviețuire în societate, a fost exprimată în toate epocile istorice, însă diferit, în funcție de interesele de clasă ale societății împărțită în clase antagonice, sau de interesele marii majorității sau a întregului popor în socialism și comunism.

De aici nu reiese însă că normele de conviețuire socialistă care reprezintă o treaptă nouă calitativ superioară în progresul moral al societății, nu și-ar găsi dezvoltarea și în sistemele etice sau în normele morale progresiste din trecut, sau în regulile elementare ale conviețuirii omenești care există de veacuri. Ba dimpotrivă, în lucrarea: *Statul și revoluția*, Lenin arată că în societatea comunistă, unde nu există clase, oamenii „...eliberați de robia capitalistă... se vor deprinde treptat să respecte regulile elementare de conviețuire cunoscute de secole, repetate de mii de ani în toate percepțiile, să le respecte fără să fie constrinși la aceasta prin violență, fără subordonare, fără aparatul special de constringere care se numește stat”.

Știut este că anumite reguli elementare de conviețuire în societatea împărțită în clase antagonice, sînt în permanentă încălcare și de aceea clasa dominantă în societate prin intermediul statului folosește forța de constringere pentru a-i sili pe oameni să le respecte. În același timp, aceste reguli sînt necesare pentru societatea omenească în ansamblu, deoarece ele exprimă cerințele elementare, obligatorii, ale vieții în comun a oamenilor, cerințe fără de care această viață nu ar fi posibilă.

3) Decretul 132 din 26 martie 1957 cu modificările aduse ulterior.

Cu toate acestea clasa dominantă în societatea bazată pe exploatare poate nesocoti și nesocotește cele mai elementare reguli de conviețuire, atunci cînd acest lucru îi este util împotriva clasei asuprite. Pe de altă parte masele populare, adevărații purtători ai regulilor elementare de conviețuire, în condițiile exploatării și ale mizeriei nu pot să le respecte cu strictețe.

Numai înlocuirea societății exploatare printr-o societate nouă socialistă creează condițiile necesare respectării de către oameni a normelor conviețuirii omenești. Dar nu numai atît, în societatea socialistă aceste norme au un conținut calitativ nou, exprimat prin grija deosebită față de om, prin educarea oamenilor în spiritul superiorității colectivismului asupra individualismului burghez, în spiritul interesului obștesc ca principal interes al omului, în spiritul unei atitudini noi față de muncă — privită ca o chestiune de onoare. Noțiunile de datorie, onoare și conștiință morală capătă un conținut calitativ superior în orînduirea socialistă, iar prietenia, căsătoria, familia cu totul alte baze

Deși pentru marea majoritate a oamenilor din societatea noastră respectarea regulilor de conviețuire socialistă a devenit o deprindere, totuși, datorită rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor, mai există încă cazuri de încălcare a regulilor de conviețuire, a căror apărare este asigurată atît prin forța opiniei publice înaintate cît și prin intermediul normelor juridice.

Scotînd în evidență particularitățile construirii socialismului în etapa actuală de dezvoltare a țării noastre Documentele Congresului al III-lea al P.M.R. au atras atenția asupra procesului de lărgire continuă a funcției economico-organizatorice și cultural-educative, lărgire determinată de sarcinile tot mai complete puse, între altele, de ridicarea continuă a nivelului de trai al maselor muncitoare și consolidarea relațiilor de producție socialiste.

„Trebuie să imprimăm muncii politice de masă — arăta tov. Gh. Gheorghiu-Dej în *Raportul la Congresul al III-lea al P.M.R.* — mai multă operativitate, mai multă preocupare pentru eficacitatea și rezultatele ei practice: fiecare sarcină dată de partid, fiecare apreciere sau indicație privind un sector sau altul al activității de stat, economice, culturale, să formeze obiectul unei munci politice vii și combative pentru ca cei cărora le sînt destinate aceste indicații să le cunoască și să și le însușească pentru a putea să le aplice cît mai bine în viață“.

Aceste documente proiectează lumină și asupra lărgirii rolului educativ pe care-l au atît organele statului, cît și organizațiile obștești în educarea cetățenilor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă.

Acest lucru face ca rolul și importanța comisiilor de împăciuire de pe lîngă Comitetele executive ale Sfatului popular să crească mereu, iar componența acestora să fie în centrul atenției atît a organelor de stat, organizațiilor obștești, cît și a cetățenilor.

Membrii acestor comisii nu trebuie să-și mărginească activitatea numai la o încercare formală de a împăca părțile în litigiu, sau de a elibera procesul-verbal doveditor al neînțelegerii părților, care să constituie dovada îndeplinirii unei anumite forme procedurale. Membrii acestor comisii se cer a fi persoane înzestrate cu înalte calități morale devotați față de interesele obștești care să ia parte activă în procesul de împăcare a părților, care să depună o muncă susținută în vederea educării conștiinței juridice a maselor,

și care să contribuie prin activitatea lor la procesul de transformare a normelor de conviețuire socialistă în calități morale ale oamenilor cu care ei vin în contact.

Ținând seama de aceste cerințe Comitetul executiv al Sfatului popular al orașului Iași a analizat în repetate rânduri munca celor 16 comisii de împăciuire, scoțind în evidență activitatea membrilor care au manifestat o atitudine tovarășească față de părțile în litigiu, care duc o intensă muncă de lămurire a acestora în vederea împăcării, precum și o permanentă mobilizare, îndrumare a membrilor comisiilor de împăciuire respective, dispunând în același timp înlocuirea acelor membri care nu și-au îndeplinit sarcinile.

Desigur că procesul de transformare a normelor de conviețuire socialistă în calități morale inerente omului, nu este nici pe departe un proces spontan. El necesită o muncă educativă de zi cu zi, o muncă organic legată de practică, de viață, de combaterea viciilor, a deprinderilor și obiceiurilor rele etc.

În linii generale obiectivele activității educative a comisiilor de împăciuire constau în a face pe oameni să înțeleagă caracterul nou al dreptului nostru, de a le crea convingerea necesității respectării acestui drept, convingerea că orice încălcare a lui lovește în interesele lor și servește interesele dușmanilor lor, de a cultiva la cetățeni conștiința datoriei sociale, ura față de asuprire și exploatare, de a contribui la consolidarea relațiilor cu adevărat umane între oameni.

Ori, îndeplinirea acestor obiective necesită o muncă mai migăloasă și poate câteodată mai greu de realizat din partea membrilor acestor comisii, în comparație cu celelalte forme de care am amintit și în special în comparație cu consiliile de judecată din întreprinderi și instituții și comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă. Această dificultate se explică atît prin scopul deosebit al acestor forme organizatorice — și anume: împăcarea părților, soluționarea diferitelor litigii, cît și prin sfera lor de activitate.

Dacă comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă și consiliile de judecată din întreprinderi și instituții intervin la locul de muncă, fie între întreprindere și salariați, fie între salariați între ei, și unde teama unor măsuri de constringere s-au oprobiul colectivului pot pune stavilă unor eventuale încălcări a normelor de conviețuire socialistă, cauzele deduse în fața comisiilor de împăciuire se produc în majoritatea lor într-o sferă mai restrînsă — sfera relațiilor personale.

Deși cauzele deduse în fața acestor comisii par minore la prima vedere, prin faptul că actele socialmente periculoase nu apar atît de evident, totuși rolul comisiilor de împăciuire este deosebit de important întrucît pricinile deduse în fața lor, reflectă aspecte ale relațiilor de zi cu zi dintre cetățeni. Ori, tocmai în relațiile personale, în viața de toate zilele a oamenilor sînt mai viabile tarele vechii societăți, care se exprimă în încălcarea regulilor elementare ale conviețuirii, în beție și huliganism, în atitudinea nedemnă față de femei, copii, familie etc. Această comportare a oamenilor în viața de toate zilele, lupta împotriva rămășițelor trecutului care mai persistă în relațiile personale, nu pot să nu preocupe opinia noastră publică deoarece aceste rămășițe aduc un prejudiciu serios intereselor sociale.

Examinarea rolului educativ al comisiilor de împăciuire mai ridică — între altele — probleme legate atît de instruirea membrilor acestor comisii,

în sensul cunoașterii principalelor texte — la care se referă însuși decretul de instituire a acestora — cit și de cunoașterea activității acestor comisii de către cetățeni, cunoaștere exercitată printr-o acțiune de largă publicitate. Este pe deplin justificată cerința cunoașterii de către membrii comisiilor de împăcirea a principalelor texte de lege, întrucît numai astfel acestea vor avea rezultate pozitive în procesul de împăcare a părților, și deci implicît a educării lor în spiritul respectării normelor de conviețuire socialistă. De asemenea este pe deplin justificată cerința unei largi publicități, atît în ceea ce privește activitatea practică de împăcare a părților, cît și rezultatele acestei activități.

Vorbînd la Congresul al XI-lea al P.C. (b) din Rusia, V. I. Lenin a scos în evidență rolul propagandistic-educativ și în același timp mobilizator al decretelor arătînd: „muncitorului și țaranului simplu noi îi prezentăm dintr-odată ideile noastre despre politică sub formă de decrete. Ca urmare a acestui fapt am cîștigat acea încredere enormă de care ne-am bucurat și ne bucurăm în rîndul maselor populare”.

Aceste cuvinte aruncă lumină asupra importanței cunoașterii legislației statului de dictatură a proletariatului, de către masele muncitoare din țara noastră, întrucît, nimic nu le va face să înțeleagă caracterul nou al dreptului nostru, nimic nu le va convinge mai ușor de importanța respectării lui, decît cunoașterea conținutului noii noastre legislații.

Marea forță a influenței preventiv-educative a colectivității față de cei care încălcă legile nu a fost încă folosită suficient, deși practica activității de pînă acum arată că în marea majoritate a cazurilor rezultatul influenței colectivului dintr-o întreprindere sau instituție este mai mare decît aplicarea unor pedepse severe de ordin disciplinar, contravențional sau chiar penal, cînd cazurile concrete de acest fel sînt aduse la cunoștința masei din colectivele respective și rezolvate cu ajutorul acesteia.

Cresterea rolului colectivității în lupta împotriva încălcărilor legii și a celorlalte reguli de conviețuire socialistă, participarea tot mai largă a oamenilor muncii la această luptă, va crea condițiile necesare înfringerii și lichidării manifestărilor cu caracter antisocial, condițiile rezolvării pe cale obștească — adică pe calea îndreptării prin convingere, cu ajutorul colectivității — acelor care se abat de la normele conviețuirii socialiste.

РОЛЬ ПРИМЕРИТЕЛЬНЫХ КОМИССИИ В СОБЛЮДЕНИИ ГРАЖДАНАМИ НОРМ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБЩЕЖИТИЯ

Краткое содержание

Автор в своем сообщении выявляет некоторые аспекты в связи с значением примерительных комиссий для воспитания граждан в духе соблюдения норм социалистического общежития.

Учрежденные Декретом № 132 от 26.III.1957 при Исп. Ком. сельсоветов и горсоветов примерительные Комиссии содействуют примирению сторон в целой серии конфликтов которые находятся в их компетенции согласно указанному Декрету как то: легкие побои, оскорбление, межевые правонарушения, жилищные правонарушения и т. д.

Сообщение подчеркивает особенное значение этих комиссии в процессе поступательной демократизации нашего государственного аппарата, подчеркивая положительные результаты в деятельности 16 примерительных комиссии организованных при Исп. Ком. Ясского горсовета.

Основываясь на документах III-го Съезда Румынской Рабочей Партии, которые придают особое значение упрочению социалистических производственных отношений, автор выявляет роль этих государственных органов и общественных организации в деле воспитания граждан в духе соблюдения норм социалистического общежития.

LE RÔLE DES COMMISSIONS DE CONCILIATION DANS UN ETAT SOCIALISTE

Résumé

L'auteur de cette communication présente quelques aspects de l'activité des commissions de conciliation, afin de montrer leur importance en ce qui concerne l'éducation des citoyens et le respect que ceux-ci doivent aux normes de coexistence, établies par un état socialiste.

Constituées — par le décret Nr. 132 du 26 mars 1957 — auprès des Comités exécutifs des Conseils populaires, les commissions de conciliation ont le rôle de concilier les parties dans les infractions mentionnées par un décret spécial comme étant de leur compétence : coups et blessures, insultes, déplacement de bornes, certains conflits locatifs, etc.

La communication souligne l'importance spéciale de ces commissions dans la démocratisation de notre appareil d'état, en mettant en évidence les résultats positifs dans l'activité des 16 commissions de conciliation, instituées auprès du Comité exécutif du Conseil populaire de Jassy.

Se rapportant aux Documents du III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain, qui accordent une grande importance à la consolidation des relations de production socialistes, l'auteur en dégage une série de conclusions concernant le rôle des organes d'état et des organisations sociales dans l'éducation des citoyens d'un état socialiste.

2. — de ce sînt așa de răspîndite formele verbale iotacizate (pe care unii specialiști le consideră, în mod greșit, exclusiv munteneste).
3. — prezența variantei *putredi*⁷⁾, în loc de *putrezi*.
4. — ca și a fonetismelor *durmi*, *adurmi*.
5. — *acmu*.
6. — *cură*.
7. — *vițnia*, în loc de *vie* (substantiv).
8. — *învis*, în loc de *înviat*.
9. — *imperativul negativ*, format pe baza infinitivului lung.
10. — *forme de perfect forte*, pe care graiurile de astăzi le mai păstrează doar în Banat.

Toate aceste fenomene, și multe altele pe lângă ele, n-au caracterizat și nu caracterizează regiunea Țirgoviște—Brașov.

Dacă, însă, lărgim zona pe care s-au putut pune bazele limbii noastre literare și o fixăm între Brașov—Orăștie (Hunedoara) vedem că multe fapte de limbă, comune textelor rotacizante și tipăriturilor lui Coresi, pot fi localizate tocmai în această arie. Altele se întîlnesc în Banat (regiunea imediat vecină cu aria pe care o presupunem noi) și, în sfîrșit, cîteva, pe care graiurile teritoriale din această zonă nu le cunosc, vor fi puse pe socoteala influenței pe care au avut-o, cu siguranță, manuscrisele rotacizante asupra textelor lui Coresi.

Susținătorii teoriei după care originea limbii noastre literare se plasează în zona Țirgoviște—Brașov nu țin seamă de cîteva lucruri importante și anume:

Ei uită că așa numitele caractere munteneste ale limbii noastre nu se includ în granițele fostei Țări Romînești, că ele se întîlnesc pe o arie mult mai mare. De aici rezultă că, de multe ori, ceea ce ni se pare propriu vorbirii muntenilor poate să provină din altă regiune în care particularitățile respective se întîlnesc de asemenea. Acesta pare să fie cazul păstrării labialelor nealterate, a formelor verbale iotacizate etc. Se știe, doar, că Transilvania nu prezintă o unitate lingvistică și că regiunile ei sudice aparțin subdialectului muntean, după cum nord-vestul ei merge, din punct de vedere lingvistic, cu Moldova.

Denumirile de subdialect sau (ceea ce înseamnă același lucru) grai, nu provin din faptul că Muntenia și Moldova ar fi transmis graiurile lor proprii ardelenilor, din sud, în primul caz, ori celor din nord, în al doilea. Cine s-a folosit, mai întîi, de această terminologie a legat-o direct de provincia în care trăiau ori trăiesc majoritatea vorbitorilor aceluia grai. Aceștia erau munteni, într-un caz, și moldoveni în celălalt. Minoritatea s-a „supus” și aici majorității mai ales că nu se putea vorbi de un grai munteano-ardelenesc și de altul moldoveano-ardelenesc. Dacă, însă, vrem să vorbim de o influență care s-a exercitat dintr-o direcție în alta, în cadrul fiecăreia dintre aceste subdiviziuni, apoi aceea nu poate fi decît dinspre Transilvania înspre Muntenia și Moldova, cum au încercat să demonstreze atît unii lingviști mai vechi (Al. Philippide, în primul rînd!), cît și cîțiva

7) Cunoscută pînă în momentul de față în graiul din sud-vestul Transilvaniei. Cf. și *neputredire* pe care îl întîlnim, de asemenea, atît în textele din secolul al XVI-lea cît și în graiul din sud-vestul Transilvaniei.